

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

Katarzyna Ciulkin-Sarnocińska

***Surogacja w ujęciu karnoprawnym
i kryminologicznym***

Rozprawa doktorska napisana

pod kierunkiem naukowym

Prof. zw. dr hab. Ewy M. Guzik-Makaruk

Białystok 2019

Wstęp	5.
 Rozdział I Metodyka pracy	12.
§1. Przedmiot i cel badań	12.
§2. Problemy i hipotezy badawcze.....	12.
§3. Metody, techniki i narzędzia badawcze.....	17.
 Rozdział II Geneza, definicje, rodzaje surogacji i uwarunkowania religijne wobec surogacji.....	21.
§1. Historyczne regulacje dotyczące surogacji	21.
§2. Zarys historii wspomaganej prokreacji	24.
§3. Definicje i rodzaje macierzyństwa zastępczego.....	29.
§4 Stanowisko Kościołów i innych związków wyznaniowych wobec surogacji.....	31.
 Rozdział III Regulacje prawne wybranych państw odnoszących się do surogacji	49.
§1. Regulacje prawne wybranych państw uznających zawarcie umowy surogacji za nieważne z mocy prawa	49.
1. Japonia.....	49.
2. Republika Austrii	56.
§2. Regulacje prawne wybranych państw penalizujących surogację	58.
1. Chińska Republika Ludowa	58.
2. Królestwo Hiszpanii	60.
3. Republika Federalna Niemiec	63.
4. Konfederacja Szwajcarska.....	66.
5. Republika Włoska	69.
6. Stany Zjednoczone - Stan Nowy Jork, Michigan	73.
§3. Regulacje prawne wybranych państw dopuszczających możliwość zawarcia umowy o surogację.....	77.
1. Państwo Izrael.....	77.

2. Republika Indii.....	80.
3. Federacja Rosyjska	81.
4. Ukraina	84.
5. Wielka Brytania.	87.
6. Stany Zjednoczone – Stan Arkansas, Illinois, New Jersey, Waszyngton.....	90.
§4. Uwagi prawno-porównawcze.....	95.

Rozdział IV Wybrane medyczne aspekty macierzyństwa zastępczego 102.

§1. Przyczyny niepłodności.....	102.
§2. Sposoby wspomaganego zapłodnienia.....	112.
§3. Obowiązki lekarza stosującego wspomaganie zapłodnienie.....	119.
§4. Wpływ zabiegu na zdrowie dziecka i matki.....	134.
§5. Psychologiczne konsekwencje zastosowania wspomaganiej prokreacji	138.

Rozdział V Aspekty prawne surogacji w Rzeczypospolitej Polskiej..... 139.

§1. Regulacje prawne dotyczące wspomaganego zapłodnienia w Rzeczypospolitej Polskiej.....	139.
§2. Regulacje prawne związane z macierzyństwem i ojcostwem	155.
§3. Status prawny umowy o surogację w świetle umów cywilnoprawnych.....	165.
§4. Wpływ obrotu gospodarczego na zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze.....	171.

Rozdział VI Ustawowe znamiona przestępstwa handlu ludźmi..... 182.

§1. Podmiot przestępstwa.....	182.
§2. Przedmiot ochrony (zamachu).....	191.
§3. Strona podmiotowa przestępstwa.....	191.
§4. Przygotowanie do popełnienia przestępstwa.....	195.
§5. Strona przedmiotowa przestępstwa	200.

§6. Surogacja a handel ludźmi	202.
§7. Środki reakcji prawnokarnej i tryb ścigania	224.

Rozdział VII Ustawowe znamiona przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy

§1. Podmiot przestępstwa.....	228.
§2. Przedmiot ochrony (zamachu)	228.
§3. Strona podmiotowa przestępstwa.....	230.
§4. Strona przedmiotowa przestępstwa.....	231.
§5. Surogacja a organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy.....	247.
§6. Środki reakcji prawnokarnej i tryb ścigania	260.

Rozdział VIII Wybrane kryminologiczne i karne aspekty surogacji.....

§1. Funkcje i zasady prawa karnego	263.
§2. Etiologia zjawiska surogacji.....	272.
§3. Fenomen zjawiska surogacji	293.
§4. Profilaktyka zjawiska surogacji	296.

Rozdział IX Surogacja w świetle wyników badań empirycznych.....

§ 1. Surogacja w świetle wyników badań opinii społecznej	307.
§ 2. Opinie na temat surogacji - odpowiedzi na zadane pytania.....	315.
Zakończenie	347.
Bibliografia	352.
Ankieta.....	393.

Wstęp

Głównym motywem wyboru tematu *Surogacja w ujęciu karnoprawnym i kryminologicznym*, był fakt iż macierzyństwo zastępcze zyskuje coraz to większą popularność, z uwagi na uwarunkowania społeczne i biologiczne. W ocenie autorki kompleksowa analiza zagadnienia wymagała opracowania materii w zakresie prawnokarnym. Z uwagi na fakt, iż do chwili obecnej nie powstała żadna monografia w przedmiocie poruszanego zagadnienia, a także powyższa tematyka nie jest uregulowana w polskim systemie prawnym, powstało zapotrzebowanie na jego opracowanie. W związku z powyższym postanowiono zbadać istotę tego zjawiska przez pryzmat regulacji prawa karnego. Doktorantka podjęła także próbę oceny, pod kątem karalności czynności, zmierzających do wykonania umowy surogacji, zarówno osób bezpośrednio związanych z umową, jak też pośrednio. Rozważono czy zawarcie i wykonanie umowy o macierzyństwo zastępcze może wypełniać znamiona przestępstwa handlu ludźmi uregulowanego w przepisie art. 189 a kk oraz przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 211 a kk.

Należy odnotować duży wpływ obrotu międzynarodowego na liczbę zawieranych umów o macierzyństwo zastępcze. Wolność przepływu ludności przez granice sprawiła, iż pomimo faktu, że w Polsce nie można skutecznie dochodzić roszczeń z umów o macierzyństwo zastępcze, nic nie stoi na przeszkodzie, aby zawrzeć taką umowę za granicą w krajach, w których taka umowa jest legalna, np. w Rosji, Indiach, Wielkiej Brytanii, Izraelu lub na Ukrainie. Duże zapotrzebowanie na korzystanie z usług matek surogatek istnieje z powodu choroby cywilizacyjnej jaką jest bezpłodność, a także ze względu na zmianę życiowych priorytetów.

Surogacja jest zjawiskiem coraz częściej eksponowanym w doniesieniach środków masowego przekazu. Dyskusje o macierzyństwie zastępczym prowadzą również uczestnicy polskiej sceny politycznej - posłowie i ministrowie, którzy z uwagi na przynależność do różnych partii politycznych, wyrażają odmienne stanowiska w tej kwestii. Zauważalnie rosnące zainteresowanie problematyką surogacji w polskim dyskursie publicznym, poczytywać można jako sygnał, iż przedmiotowe zagadnienie stanowi aktualny problem społeczny o nasilającej się dolegliwości. Problem jest mocno akcentowany na arenie międzynarodowej, zarówno krajów Unii Europejskiej, jak i całego świata z uwagi na fakt, iż powstał wyspecjalizowany rynek usług komercyjnych matek surogatek. Kobiety ogłaszają się

na forach internetowych, które są przeznaczone do tego typu usług, jak również portalach pozwalających na zakup rzeczy codziennego użytku. Przy czym wyspecjalizowane portale zawierają zdjęcia matki zastępczej wraz z opisem dotyczącym jej wieku, znaków szczególnych oraz wykształcenia. Macierzyństwo zastępcze może być rozpatrywane w kategorii nowej profesji.

Ze społecznym wymiarem surogacji nierozzerwalnie powiązany jest aspekt prawny oraz kryminologiczny. Zachowanie osób będących stronami umowy o macierzyństwo zastępcze, polega na odpłatnym bądź nieodpłatnym przekazaniu przez matkę jej dziecka rodzicom, którzy z różnych względów nie chcą lub nie mogą zostać rodzicami w tradycyjny sposób. Powyższe zachowanie może rodzić obawy o możliwość wypełnienia znamion przestępstw z art. 189a kk (handlu ludźmi) lub art. 211a kk (organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy).

Opracowanie tematu *Surogacja w ujęciu karnoprawnym i kryminologicznym* ma na celu pogłębienie wiedzy praktycznej, jak również teoretycznej w powyższym zakresie, ukazując skalę zjawiska, poprzez pryzmat liczby osób korzystających z usług matek surogatek. Należy zauważyć, że surogacja, pomimo faktu, iż nie jest uregulowana w polskim systemie prawnym, nie była dotąd przedmiotem szerszego zainteresowania prawników i kryminologów.

W literaturze przedmiotu istniejące pozycje bibliograficzne, odnoszące się do omawianego zagadnienia, dotyczą przede wszystkim materii bioetycznej, medycznej czy prawno-cywilistycznej w zakresie zgodności umowy o surogację z prawem. Nie opracowano żadnego pogłębionego studium tematu odnoszącego się bezpośrednio do problemu analizy surogacji w zakresie prawnokarnym, a w szczególności zbadania czy wykonanie umowy o surogację może wypełnić znamiona przestępstwa handlu ludźmi z art. 189a kk oraz przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 211a kk. Ta niewypełniona dotychczas luka dotycząca macierzyństwa zastępczego zestawiona z coraz częstszym podejmowaniem tego zagadnienia w mediach oraz sygnalizowaniem o jego narastającej skali przez społeczeństwo oraz dziennikarzy, generuje potrzebę pogłębienia wiedzy naukowej w zakresie surogacji w ujęciu prawnokarnym.

Głównym celem zatem omawianej dysertacji było uzupełnienie luki naukowej zdiagnozowanej w obszarze wiedzy o surogacji w zakresie prawnym i kryminologicznym. Tworzeniu rozprawy towarzyszyło również dążenie do analizy problemu, czy surogacja zgodnie z przepisami polskiego prawa karnego stanowi przestępstwo. Czy w powyższym

zakresie powstała luka prawna i czy w związku z tym ustawodawca powinien uregulować prawnie przedmiotowe zjawisko. Czy w takim wypadku zasadna byłaby odrębna regulacja prawna w zakresie surogacji, w kontekście prawnokarnym. Autorka prezentowanej rozprawy uznała bowiem, że, w przypadku odpowiedzi twierdzących na powyższe pytania, przeprowadzenie działań naukowych w tym zakresie pozwoli, choćby w pośredni sposób, do uzupełnienia sygnalizowanej luki prawnej, poprzez przedstawienie postulatów *de lege ferenda*.

Potrzeba pogłębienia i uzupełnienia wiedzy z zakresu surogacji w oparciu o tak określone cele i założenia badawcze została umożliwiona, dzięki otrzymaniu przez Autorkę dofinansowania pracy naukowo-badawczej w ramach BMN - Projekty badawcze służące młodym naukowcom. Przyznane dofinansowanie umożliwiło przeprowadzenie badań empirycznych, których pokłosiem jest w pewnej części przedstawiona rozprawa doktorska.

Struktura rozprawy

Rozprawa doktorska zbudowana jest z dziewięciu rozdziałów, które poprzedza wprowadzenie, a wieńczy zaś podsumowanie. Pierwszy rozdział poświęcono metodyce badań. Ta część pracy wprowadza do badań własnych poprzez przedstawienie ich przedmiotu i celu oraz określenie problemów i hipotez badawczych. W tym rozdziale zostały przedstawione także zastosowane metody, techniki i narzędzia badawcze oraz zarysowano organizację i przebieg przeprowadzonych badań.

Rozdział drugi zatytułowany *Geneza, definicje, rodzaje surogacji i uwarunkowania religijne surogacji* ma na celu przybliżenie zjawiska surogacji oraz objaśnienie specjalistycznych pojęć związanych z macierzyństwem zastępczym. Rozdział drugi składa się z czterech podrozdziałów: §1. Historyczne regulacje dotyczące surogacji, §2. Zarys historii wspomaganej prokreacji, §3. Definicje i rodzaje macierzyństwa zastępczego, §4 Stanowisko Kościołów i innych związków wyznaniowych wobec surogacji.

Pomimo zainteresowania społecznego surogacją, w rzeczywistości niewiele osób wie na czym analizowana problematyka polega. Tymczasem zagadnienia dotyczące umów o macierzyństwo zastępcze sięgają czasów starożytnych i pozostają aktualne do dnia dzisiejszego z uwzględnieniem zmian, jakie miały miejsce dzięki najnowszej technologii. Poznanie ewolucji zjawiska surogacji miało na celu lepsze zrozumienie omawianej problematyki i ustalenie kierunku ich ewentualnych zmian. Analiza stanowiska kościołów

i związków wyznaniowych w Polsce w sprawie wspomaganego zapłodnienia metodą *in vitro*, była niezbędna z uwagi na odbiór społeczny problematyki surogacji poprzez pryzmat religii, która pełni w Polsce niezwykle ważną rolę.

W rozdziale trzecim *Regulacje prawne wybranych państw odnoszących się do surogacji*, przedstawiono poszczególne regulacje prawne państw, których ustawodawstwo: uznaje zawarcie umowy o surogację za nieważną z mocy prawa, penalizuje surogację lub dopuszcza możliwość zawarcia umowy o surogację. Analiza w zakresie regulacji prawnych ma na celu przedstawienie rozwiązań, po pierwsze uznających zawarcie umowy surogacji za nieważne z mocy prawa, które objęła swoim zakresem Japonia i Republika Austrii, po drugie państw penalizujących surogację: Chińska Republika Ludowa, Królestwo Hiszpanii, Republika Federalna Niemiec, Konfederacja Szwajcarska, Republika Włosk oraz Stany Zjednoczone – Stan Nowy Jork i Stan Michigan oraz po trzecie dopuszczających możliwość zawarcia umowy o surogację przez: Państwo Izrael, Republika Indii, Federacja Rosyjska, Ukraina, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Stany Zjednoczone – Stan Arkansas, Stan Illinois, Stan New Jersey i Stan Waszyngton.

Opracowanie ma na celu przybliżenie zagadnienia, w jaki sposób przedmiotową problematykę uregulowały ustawodawstwa innych państw. Państwa te zostały wybrane z uwagi na fakt, iż na ich podstawie można wyróżnić odmienne podejście ustawodawcy w zakresie zawierania umów o macierzyństwo zastępcze. Analiza zwraca szczególną uwagę na to, jakie zachowania uznano za niezgodne z prawem. Ponadto w §4. zaprezentowano uwagi prawnoporównawcze.

W rozdziale czwartym *Wybrane medyczne aspekty macierzyństwa zastępczego* w §1. przedstawiono przyczyny niepłodności, natomiast w §2. określono sposoby wspomaganego zapłodnienia. W §3. wskazano obowiązki lekarza stosującego wspomaganie zapłodnienia. §4. zawiera opis wpływu zabiegu na zdrowie dziecka i matki. Przybliżenie zagadnień medycznych koniecznych do przeprowadzenia zabiegu wspomaganego prokreacji, jest niezbędne z uwagi na fakt, że to rozwój medycyny i technologii przyczynił się do rozwoju i ewolucji surogacji. Natomiast §5. ukazuje psychologiczne konsekwencje zastosowania wspomaganego prokreacji.

Informacje o sposobach wspomaganego zapłodnienia zostały zgromadzone na podstawie konsultacji merytorycznych przeprowadzonych osobiście w dniu 4 czerwca 2018 r. z prof. dr hab. n. med. Marianem Czesławem Szamatowiczem, polskim ginekologiem-położnikiem i niekwestionowanym autorytetem w tej dziedzinie, byłym kierownikiem Kliniki Ginekologii Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku, który w 1987 r. dokonał pierwszego

w Polsce udanego zabiegu zapłodnienia kobiety metodą *in vitro*. Wybór eksperta został dokonany z uwagi na fakt, iż jest on „ojcem” polskiego *in vitro*. Posiada wysoką pozycję na arenie międzynarodowej. Z okazji różnych kongresów jest zapraszany jako prelegent oraz przewodniczący sesji naukowych. W 1985 r., kiedy był dyrektorem Instytutu Położnictwa i Chorób Kobietych w Białymstoku udał się na sympozjum do Göteborga, gdzie poznał mechanizm działania wspomaganego rozrodu. Wprowadzając ciągłe udoskonalenia, białostocki zespół (prof. dr hab. n. med. Marian Szamatowicz, prof. dr hab. n. med. Sławomir Wołczyński, prof. dr hab. n. med. Waldemar Kuczyński, prof. dr hab. n. med. Jerzy Radwan, prof. dr hab. n. med. Marek Kulikowski oraz prof. dr hab. n. med. Euzebiusz Sola) z powodzeniem już dwa lata później przeprowadził pierwsze wspomagane zapłodnienie. Należy również wskazać, iż podczas kadencji 2011–2014 prof. dr hab. n. med. Marian Czesław Szamatowicz wchodził w skład Komitetu Bioetyki Polskiej Akademii Nauk. Jest członkiem wielu towarzystw naukowych. Od 1997 r. jest członkiem Executive Committee w International Society of Gynecological Endocrinology. Od dwóch kadencji jest członkiem Advisory Board w ESHRE (European Society of Human Reproduction and Embryology). Jest również członkiem zespołu naukowego i programowego – Controversies in Obstetrics, Gynecology and Infertility oraz zespołu ekspertów w ramach International Federation of Fertility and Sterility. Jest współzałożycielem i pełnił funkcję redaktora naczelnego Polish Journal of Gynecological Investigations (obecnie pełni funkcję Redaktora Honorowego). W 2002 r. pełnił funkcję prezydenta X Światowego Kongresu Endokrynologii Ginekologicznej we Wrocławiu. Ponadto jako ekspert ma w swoim dorobku naukowym około 200 publikacji naukowych w czasopismach polskich i zagranicznych, poświęconych m.in. endokrynologii ginekologicznej i medycynie rozrodu. Przedstawiona powyżej sylwetka uczonego niezbicie wskazuje na to, iż jest to wybitny profesjonalista z zakresu tematyki będącej przedmiotem dysertacji.

W piątym rozdziale *Aspekty prawne surogacji w Rzeczypospolitej Polskiej* zawarto cztery podrozdziały. Pierwszy z nich przedstawia regulacje prawne dotyczące wspomaganego zapłodnienia w Rzeczypospolitej Polskiej. Następnie w §2. odniesiono się do regulacji prawnych związanych z macierzyństwem i ojcostwem. W § 3 tej części pracy uwzględniono status prawny umowy o surogację w świetle umów cywilnoprawnych. Natomiast w ostatnim §4. uwzględniono wpływ obrotu gospodarczego na zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze.

W rozdziale szóstym zatytułowanym *Ustawowe znamiona przestępstwa handlu*

ludźmi, składa się z siedmiu podrozdziałów: §1. *Przedmiot przestępstwa*, §2. *Przedmiot ochrony (zamachu)*, §3. *Stronę podmiotową przestępstwa*, §4. *Przygotowanie do popełnienia przestępstwa*, §5. *Stronę przedmiotową przestępstwa*, §6. *Surogacja a handel ludźmi* przedstawiono analizę prawną surogacji w stosunku do przestępstwa handlu ludźmi. Ostatni §7. dotyczy środków reakcji prawno-karnej i trybu ścigania.

Siódmy rozdział dysertacji *Ustawowe znamiona przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy* jest złożony z sześciu podrozdziałów: §1. *Podmiot przestępstwa*, §2. *Przedmiot ochrony (zamachu)*, §3. *Strona podmiotowa przestępstwa*, §4. *Strona przedmiotowa przestępstwa*. Natomiast §5. *Surogacja, a organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy* przedstawia analizę prawną surogacji w stosunku do przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy. Ostatni §6. przedstawia *środki reakcji prawno-karnej i trybu ścigania*.

Ósmy rozdział, składający się z trzech podrozdziałów przedstawia *Wybrane kryminologiczne aspekty surogacji*. Na potrzeby niniejszej dysertacji zbadana została etiologia, fenomen oraz profilaktyka zjawiska surogacji. Doktorantka podjęła próbę poznania biologicznych, psychicznych i społecznych przyczyn tłumaczących powstanie zapotrzebowania na korzystanie z usług matek zastępczych. Ustalono indywidualne czynniki, które doprowadziły do niezgodnego z przepisami prawa lub normami społecznymi zachowania zindywidualizowanych osób, na przykładach konkretnych spraw. Z uwagi na aktualność problematyki, rozważono postulaty *de lege ferenda*, w jakiej formie prawo miałoby obowiązywać w Polsce. Rozpatrzono także, czy należy całkowicie zakazać zawierania umów o macierzyństwo zastępcze, wprowadzając sankcje.

Dziewiąty rozdział *Surogacja w świetle wyników badań empirycznych*, dotyczy surogacji w świetle wyników badań opinii społecznej. Projekt badawczy został wykonany przy pomocy BIOSSTAT spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Rybniku. Badanie ankietowe zostało zrealizowane w terminie od dnia 23 maja 2017 r. do dnia 29 maja 2017 r. Badanie obejmowało reprezentatywną liczbę przedstawicieli polskiego społeczeństwa (N= 1000) ze względu na płeć, wiek i miejsce zamieszkania. Sondaż przeprowadzono w celu poznania opinii pełnoletnich mieszkańców Polski na temat macierzyństwa zastępczego. Sprawdzenia, czy pojęcie macierzyństwa zastępczego jest im znane. Czy zawieranie umów z matkami zastępczymi jest w Polsce powszechne. Czy Polacy mają pozytywny, czy też negatywny stosunek do zawierania umów o surogację. Odpowiedzi na zadane pytania umożliwiły postawienie postulatów *de lege ferenda*, zgodnie z oczekiwaniami społeczeństwa

w tym zakresie.

Rozprawę doktorską wieńczy zakończenie, które stanowi podsumowanie rozważań objętych w niniejszym opracowaniu. Stosownie do Kodeksu Dobrych Praktyk w zakresie przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich i postępowaniach habilitacyjnych na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku wskazane jest, aby Kandydat do stopnia doktora, przed wszczęciem przewodu doktorskiego, przedstawił koncepcję rozprawy i główne jej tezy na zebraniu naukowym stosownej Katedry funkcjonującej na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku¹.

Zebranie Katedry Prawa Karnego, połączone z dyskusją pracowników samodzielnych i niesamodzielnych, odbyło się w dniu 25 maja 2018 r. Na zebraniu przedłożono rozbudowaną koncepcję rozprawy zawierającą: przewidywaną strukturę rozprawy, uzasadnienie wyboru tematu, aktualny stan badań dotyczący wybranej tematyki, założenia metodologiczne, a także zamierzone metody prowadzenia badań.

¹ Uchwała nr 1745 Rady Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 26 września 2014 r.

Rozdział I Metodyka pracy

§1. Przedmiot i cel badań

Głównym celem dysertacji było uzupełnienie luki naukowej zdiagnozowanej w obszarze wiedzy o surogacji w zakresie prawnym i kryminologicznym. Tworzeniu rozprawy towarzyszyło dążenie do analizy problemu, czy surogacja zgodnie z przepisami polskiego prawa karnego stanowi przestępstwo. Czy w powyższym zakresie powstała luka prawna i czy w związku z tym ustawodawca powinien uregulować prawnie przedmiotowe zjawisko. Czy w takim wypadku zasadna byłaby odrębna regulacja prawna w zakresie surogacji, w kontekście prawnokarnym. Doktorantka uznała że, w przypadku odpowiedzi twierdzących na powyższe pytania, przeprowadzenie badań naukowych w tym zakresie, pozwoli, choćby w pośredni sposób, uzupełnić sygnalizowaną lukę prawną, poprzez przedstawienie postulatów *de lege ferenda*.

Przygotowanie dysertacji stało się możliwe dzięki przeprowadzonemu projektowi badawczemu w ramach Projektu Badań Młodych Naukowców, na podstawie którego zbadano aktualny stan wiedzy reprezentatywnej grupy polskiego społeczeństwa w zakresie macierzyństwa zastępczego.

§2. Problemy i hipotezy badawcze

Badania przeprowadzone w ramach przedstawianej rozprawy poprzedzono określeniem problemów badawczych oraz wynikających z nich hipotez. Na gruncie omawianej pracy analizę badawczą przeprowadzono w sposób dwutorowy – skupiono się w niej zarówno na aspektach prawnych, jak i kryminologicznych. Takie ujęcie przedmiotowego zagadnienia zobowiązało do tego, aby podział na aspekty prawne i kryminologiczne przenieść także na płaszczyznę określania problemów i hipotez badawczych. Z tego też względu w pierwszej kolejności sformułowano prawne problemy badawcze, zaś następnie problemy o charakterze kryminologicznym.

Główne zagadnienie badawcze o charakterze prawnym sformułowano w formie pytania: **Czy surogacja wypełnia znamiona przestępstwa handlu ludźmi z art. 189 a kk, bądź przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 211 a kk, bądź jakiegokolwiek innego przestępstwa.**

Pierwszy i drugi problem badawczy ogólny (PBO 1, PBO 2): Jaka jest geneza powstania surogacji oraz jakie są definicje i rodzaje surogacji? Jakie są uwarunkowania religijne wobec surogacji?

Problemy badawcze szczegółowe (PBS 1-4):

1. *Jakie są historyczne regulacje dotyczące surogacji?*
2. *Jak przebiegała historia wspomaganej prokreacji?*
3. *Jakie są definicje i rodzaje macierzyństwa zastępczego?*
4. *Jakie są uwarunkowania religijne wobec surogacji.*

Trzeci problem badawczy ogólny (PBO 3): W jaki sposób problem surogacji uregulowały państwa wprowadzające regulację prawną w stosunku do umowy o surogację?

Problemy badawcze szczegółowe (PBS 1-14):

1. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Japonii?*
2. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Republiki Austrii*
3. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Chińskiej Republiki Ludowej?*
4. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Królestwa Hiszpanii?*
5. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Republiki Federalnej Niemiec?*
6. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Konfederacji Szwajcarskiej?*
7. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Republiki Włoskiej?*
8. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Stanów Zjednoczonych - Stanu Nowy Jork, Stanu Michigan?*
9. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Państwa Izrael?*
10. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Republiki Indii?*
11. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej?*
12. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Ukrainy?*
13. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej?*

14. *W jaki sposób umowę o surogację reguluje prawnie ustawodawstwo Stanów Zjednoczonych – Stanu Arkansas, Stanu Illinois, Stanu New Jersey, Stanu Waszyngton?*

Czwarty problem badawczy ogólny (PBO 4): Jakie są medyczne aspekty macierzyństwa zastępczego?

Problemy badawcze szczegółowe (PBS 1-5):

1. *Jakie są przyczyny niepłodności?*
2. *Jakie są sposoby zapłodnienia?*
3. *Jakie są obowiązki lekarza stosującego wspomaganie zapłodnienie?*
4. *Jaki jest wpływ zabiegu na zdrowie dziecka i matki?*
5. *Jakie są psychologiczne konsekwencje dotyczące wspomaganego zapłodnienia w Rzeczypospolitej Polskiej?*

Piąty problem badawczy ogólny (PBO 5): jakie regulacje prawne dotyczące wspomaganego zapłodnienia obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej?

Problemy badawcze szczegółowe (PBS 1-3):

1. *Jakie obowiązują regulacje prawne związane z macierzyństwem i ojcostwem?*
2. *Jaki jest status prawny umowy o surogację w świetle umów cywilnoprawnych.*
3. *Jaki wpływ wywarł obrót gospodarczy na zawarcie umów o macierzyństwo zastępcze.*

Szósty problem badawczy ogólny (PBO 6): Jakie są ustawowe znamiona przestępstwa handlu ludźmi?

Problemy badawcze szczegółowe (PBS 1-7):

1. *Jaki jest podmiot przestępstwa handlu ludźmi?*
2. *Jaki jest przedmiot ochrony (zamachu) przestępstwa handlu ludźmi?*
3. *Jaka jest strona podmiotowa przestępstwa handlu ludźmi?*
4. *Czy, a jeśli tak, to jak jest karane przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi?*
5. *Co jest przedmiotem przestępstwa handlu ludźmi?*
6. *Czy surogacja może wypełniać znamiona handlu ludźmi?*
7. *W jaki sposób są uregulowane środki reakcji prawnokarnej i tryb ścigania za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi?*

Siódmy problem badawczy ogólny (PBO 7): Jakie są ustawowe znamiona przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy?

Problemy badawcze szczegółowe (PBS 1-6):

1. *Jaki jest podmiot przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy?*
2. *Jaki jest przedmiot ochrony (zamachu) przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy?*
3. *Jaka jest strona podmiotowa przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy?*
4. *Jaka jest strona przedmiotowa przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy?*
5. *Czy surogacja może wypełniać znamiona organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy?*
6. *W jaki sposób są uregulowane środki reakcji prawno- karnej i tryb ścigania i w stosunku do organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy?*

Ósmy problem badawczy ogólny (PBO 8): Jakie są kryminologiczne aspekty surogacji?

Problemy badawcze szczegółowe (PBS 1-3):

1. *Jak przedstawia się etiologia zjawiska surogacji?*
2. *Jak przedstawia się fenomen zjawiska surogacji?*
3. *Jaka jest profilaktyka przeciwdziałająca zjawisku surogacji?*

Dziewiąty problem badawczy ogólny (PBO 9): Jaki obraz surogacji wylania się w świetle wyników badań własnych?

Problem badawczy szczegółowy (PBS 1):

Jaki przedstawia się analiza w zakresie surogacji w świetle wyników badań opinii społecznej.

Ustalone problemy badawcze prawne i kryminologiczne stanowiły punkt wyjścia dla sformułowania odpowiednich głównych i szczegółowych hipotez badawczych.

Mając na uwadze, że hipoteza badawcza powinna wynikać z problemu badawczego, w głównej hipotezie o charakterze prawnym uznano, iż ***zjawisko surogacji powinno zostać uregulowane w zakresie obszaru prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, a dodatkowo także prawa karnego. Być może przy pobieżnej analizie wydaje się, że hipoteza ta wykracza poza temat rozprawy, odnosząc się także do prawa cywilnego oraz rodzinnego***

i opiekuńczego, to jednak w istocie tak nie jest. Zjawisko surogacji nie jest w ogóle uregulowane w polskim systemie prawa, a najbliższym mu jednak do prawa rodzinnego i opiekuńczego wywodzącym się z prawa cywilnego. Należy pamiętać, że prawo karne jest prawem granic i powinno wchodzić dopiero tam, gdzie nie ma wystarczających instrumentów na gruncie innych gałęzi prawa². Jest to poniekąd prosta konsekwencja przyjęcia tezy, że prawo karne jest jedynie „prawem granic”, któremu nie sposób przypisać szczególnych funkcji.³ Interpretacja tak ujętego prawa karnego jest „oderwana od kontekstu” i nie pozwala spełnić jego funkcji. Należy zauważyć, że analiza niektórych przepisów z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, tworzy jedynie tło i kontekst do późniejszej oceny konsekwencji umowy surogacji na gruncie prawa karnego.

Szczegółowe hipotezy badawcze o charakterze prawnym zakładały natomiast, iż:

1. *surogacja może wypełniać znamiona przestępstwa handlu ludźmi.*
2. *surogacja może wypełniać znamiona przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy.*
3. *w Polsce nie istnieją przepisy prawne regulujące wprost sytuację prawną zjawiska surogacji.*
4. *surogacja rodzi problemy natury prawnej, etycznej, moralnej i biologicznej.*

Wymienione hipotezy badawcze nie wyczerpują całościowo zagadnienia i wymagają uzupełnienia o ujęcie prawnokarne i kryminologiczne. W głównej hipotezie o tym złożonym charakterze założono, iż *polские regulacje prawnokarne nie gwarantują podjęcia skutecznej, kompleksowej i zgodnej z zasadami i funkcjami prawa karnego reakcji w obliczu popełnienia przestępstwa handlu ludźmi oraz przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy, bowiem motywów zawarcia umowy o surogację, mogą być różne. Celem zawarcia umowy może być chęć zapewnienia dziecku jak najlepszej opieki, ale także chęć osiągnięcia korzyści majątkowej, w której to sytuacji dalszy los dziecka może być dla stron umowy nieistotny. Natomiast praktycznie niemożliwe jest wykazanie, iż celem zawartego kontraktu była chęć pokrzywdzenia dziecka, np. poprzez chęć wykorzystania jego narządów bądź tkanek.*

² W. Wolter, *W obronie metody*, „Państwo i Prawo”, Warszawa 1975, z. 8-9, s. 138-146.

³ I. Andrejew, *Publikacja bez tytułu w dziale „Polemiki”*, „Państwo i Prawo”, Warszawa 1975, z. 10, s. 116-120.

W kontekście tak sformułowanej głównej hipotezy prawno-karno-kryminologicznej, postawiono także hipotezy szczegółowe, na gruncie których założono, że:

1. *Przepisy prawa karnego materialnego powinny regulować sytuację prawną osób zawierających umowę o surogację niezależnie od tego jaki był cel zawarcia umowy.*
2. *Przepisy prawa karnego materialnego powinny regulować sytuację prawną osób pośredniczących przy zawieraniu umowy o surogację niezależnie od tego jaki był cel zawarcia umowy.*
3. *Zawarcie umowy o surogację powinno być uregulowane prawnie w kodeksie cywilnym i kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.*
4. *Wykrywalność zawieranych w praktyce umów o macierzyństwo zastępcze jest bardzo niska.*
5. *Praktycznie nie istnieje orzecznictwo dotyczące surogacji w Polsce.*
6. *Obowiązujące regulacje prawnokarne dotyczące handlu ludźmi wymagają zmian ustawodawczych i sformułowania nowego, dostosowanego do współczesnych potrzeb społecznych, przepisu kodeksu karnego a także zmiany interpretacji i sposobu stosowania aktualnie obowiązującego przepisu art. 189a kk oraz art. 211 a kk.*

§3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Do zbadania ustalonych problemów badawczych i weryfikacji sformułowanych hipotez wykorzystano następujące metody badawcze: dogmatyczno-prawną, krytyczny przegląd literatury, indukcyjną (badanie pierwotne), historyczną, statystyczną oraz komparatystyczną.

Pierwszą zastosowaną metodą badawczą była metoda dogmatyczno-prawna polegająca na analizie przepisów prawnych dotyczących macierzyństwa zastępczego oraz wspomaganego zapłodnienia metodą *in vitro*. Celem zastosowania tej metody było określenie obowiązującego stanu prawnego w omawianym zakresie, jak również zbadanie kierunku ewolucji regulacji prawnych dotyczących wspomaganej inseminacji oraz macierzyństwa zastępczego.

Metodę dogmatyczno-prawną wykorzystano także w ujęciu historycznym, która obejmowała analizę historycznych aktów prawnych. Wykorzystanie jej miało na celu ustalenie kierunku ewolucji regulacji prawnych, dotyczących surogacji oraz wspomaganej inseminacji. Posiłkowanie się tą metodą spowodowało również konieczność sięgnięcia do

historycznych aktów prawnych, zaś badania w tym zakresie przeprowadzono, wykorzystując zbiory m. in. Biblioteki Wydziału Prawa UwB, Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku, Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego oraz Biblioteki Narodowej.

Drugą wykorzystaną metodą była metoda krytycznego przeglądu literatury, która polegała na pogłębionych studiach dostępnych opracowań naukowych z zakresu regulacji dotyczących macierzyństwa zastępczego. Zastosowanie tej metody pozwoliło na syntezę dotychczasowego dorobku naukowego dotyczącego poruszanej problematyki, co było niezbędne do przeprowadzenia dalszych badań oraz do sformułowania problemów badawczych i odpowiadających im hipotez.

Przeprowadzono analizę orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych w zakresie wykładni znamion przestępstwa handlu ludźmi oraz organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy.

Metoda indukcyjna przybrała postać badań ilościowych polegających na realizacji projektu badawczego techniką sondażu diagnostycznego we współpracy autorki z agencją badawczą BIOSTAT spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Rybniku. Badania ilościowe posłużyły do liczbowego opisu rzeczywistości, a zebrane dane miały w związku z tym charakter liczbowy. Pozwoliły one na pomiar zasięgu opinii i poglądów społecznych, dotyczących zagadnień związanych z surogacją. Badania sondażowe mogą być zastosowane do celów opisowych, wyjaśniających i eksploracyjnych. Są one stosowane głównie w takich projektach badawczych, w których jednostkami analizy są pojedynczy ludzie.⁴

Sondaż przeprowadzono w celu poznania opinii pełnoletnich mieszkańców Polski na temat macierzyństwa zastępczego, a także sprawdzenia, czy pojęcie macierzyństwa zastępczego jest im znane. W kwestionariuszu ankiety (narzędziu badawczym wykorzystanym w sondażu) nie wyjaśniono pojęcia „matki-surogatkii” oraz „macierzyństwa zastępczego”, ponieważ chciano uzyskać opinię o społecznym postrzeganiu tego zjawiska. Ankieter po odczytaniu pierwszego pytania („Czy w spotkał/ła się Pan/ Pani z pojęciem macierzyństwa zastępczego?”) a przed odczytaniem drugiego pytania wyjaśnił pojęcie „macierzyństwo zastępcze” oraz „matka zastępcza”. Odpowiedzi na zadane pytania umożliwiły postawienie postulatów *de lege ferenda*, zgodnie z oczekiwaniami społeczeństwa.

⁴ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, (red. A. Kloskowska-Dudzińska), Warszawa 2004, s. 268.

Narzędziem badawczym wykorzystanym w badaniach ilościowych był kwestionariusz ankiety o wysokim stopniu standaryzacji. Ankieta zawierała 10 pytań. Postawione pytania były pytaniami „zamkniętymi”, zwanymi również pytaniami wyboru, posiadającymi z góry ustalone odpowiedzi, spośród których respondenci, wedle swojego uznania, wybierali opcje najbardziej właściwe.

Badanie zostało zrealizowane na próbie 1000 pełnoletnich respondentów, dobranych losowo. Dzięki losowemu doborowi próba ta jest reprezentatywna dla populacji, co oznacza, że odzwierciedla jej cechy i pozwala na uogólnienie wyniku uzyskanego w próbie na całą populację⁵. Zgodnie z oświadczeniem Spółki przeprowadzającej badanie, obejmowało ono reprezentatywną liczbę społeczeństwa (N= 1000) ze względu na płeć, wiek i miejsce zamieszkania. W literaturze przedmiotu można spotkać się z tezą, że w dzisiejszych czasach dobór probabilistyczny (losowy) stanowi podstawową metodę dobierania dużych reprezentatywnych prób w badaniach społecznych.⁶

Przy realizacji projektu wykorzystano metodę ilościową za pomocą techniki ankietyzacji telefonicznej CATI (*Computer - Assisted Telephone Interview*). Zastosowana technika polegała na przeprowadzeniu rozmowy telefonicznej z respondentem przy jednoczesnym wprowadzaniu przez telemarketera odpowiedzi badanego do formularza ankiety online. Jednocześnie wykorzystano system VoIP (*Voice over Internet Protocol*), tj. telefonię internetową, która pozwoliła na znaczne obniżenie kosztów oraz przyspieszenie procesu badawczego. Badanie ilościowe umożliwiło przenoszenie wniosków z próby respondentów na populację, z której ta próba została pobrana (czyli ogół dorosłych Polaków).

Zależności istotne ze statystycznego punktu widzenia, zostały potwierdzone testem chi-kwadrat, który służy sprawdzeniu postawionych hipotez. Dzięki wyrażeniu opinii respondentów w postaci liczbowej, możliwe było zastosowanie analiz statystycznych i przedstawianie danych w postaci procentowej. Ze względu na liczbowy charakter uzyskiwanych wyników, interpretacja pozyskanego materiału empirycznego w przypadku badań ilościowych miała charakter bardziej obiektywny niż ma to miejsce w badaniach jakościowych.

⁵ P. Jabłkowski, *Reprezentatywność badań reprezentatywnych. Analiza wybranych problemów metodologicznych oraz praktycznych w paradygmacie całkowitego błędu pomiaru*, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria socjologiczna nr 77, Poznań 2015, s. 21-22.

⁶ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, (red.) A. Kloskowska-Dudzińska, Warszawa 2004, s. 204.

Przy analizie przeprowadzonych badań zastosowano „odpowiedź korekcyjną” w sytuacji, gdy w kafeterii odpowiedzi jednocześnie występowała odpowiedź „nie wiem” i „nie mam zdania”. Ponadto, przedstawienie rezultatów odpowiedzi na pytanie nr 9 zostało pominięte z uwagi na wykorzystanie sformułowania ocennego, które to określenie mogło wpłynąć na odpowiedź respondenta.

Ponadto posłużenie się komparatystyczną metodą badawczą zostało wykorzystane w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy obecnie obowiązujące regulacje dotyczące sytuacji prawnej osób korzystających z surogacji są wystarczające i czy ochrona nienarodzonych dzieci jest wystarczająco zabezpieczona. W tym celu porównano regulacje prawne różnych państw traktujących o macierzyństwie zastępczym.

Warto również wspomnieć, że Rozdział IV *Wybrane medyczne aspekty macierzyństwa zastępczego §2. Sposoby wspomaganego zapłodnienia*, powstał po wcześniejszej konsultacji merytorycznej z prof. n. med. dr hab. Marianem Szamatowiczem w dniu 4 czerwca 2018 r.

Rozdział II Geneza, definicje i uwarunkowania religijne wobec surogacji

§1. Historyczne regulacje dotyczące surogacji

Umowy o macierzyństwo zastępcze sięgają czasów starożytnych. Pierwszym aktem prawnym, który przewidywał pierwotną instytucję macierzyństwa zastępczego był Kodeks Hammurabiego⁷. Jest on czwartym najstarszym na świecie, a zarazem pierwszym kodeksem znanym praktycznie w całości. Został spisany ok. 1792 - 1750 r. p.n.e. za panowania babilońskiego władcy Hammurabiego, szóstego przedstawiciela I dynastii babilońskiej. Celem sporządzenia powyższej regulacji prawnej było zunifikowanie i usystematyzowanie obowiązującego prawa. Efektem zmian kodyfikacyjnych było przyspieszenie rozwoju gospodarczego Mezopotamii oraz ujednolicenie prawa pomiędzy Sumerami a Akadami. Zunifikowane przepisy utrwalono na mierzącej ponad dwa metry kamiennej steli wykonanej z czarnego diorytu. Przepisy zostały zapisane pismem klinowym w języku starobabilońskim. Na drugiej stronie wyrzeźbiono postać władcy, stojącego przed jednym z głównych bogów Mezopotamii, Mardukiem⁸ i przyjmującego z jego rąk insygnia władzy. Powyższe ujęcie symbolizowało, iż władza oraz prawa nadane przez Hammurabiego pochodzą od boga. Czyniło to je nienaruszalnymi. Ponadto o randze aktu prawnego świadczy ustawienie jej na największej świątyni Babilonu - *E - Sagili*.

Kodeks składał się z 282 artykułów, prologu i epilogu. Był pozbawiony wyróżnień i punktów. Swoją materią obejmował przepisy prawa karnego, prywatnego oraz procesowego. Na mocy regulacji przepisów prawa karnego sankcjonowano przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu, życiu i zdrowiu. Przepisy prawa prywatnego dotyczyły przede wszystkim materii prawa rzeczowego, osobowego, małżeńskiego oraz majątkowego. Sprawiedliwość była wymierzana na podstawie prawa talionu oraz kar odzwierciedlających. Prawo przedstawiono w kazuistyczny sposób. Czarny dioryt został odnaleziony na przełomie grudnia 1901 roku i stycznia 1902 roku w Suzie⁹ przez francuskiego archeologa

⁷ Kodeks Hammurabiego, <http://www.pistis.pl/biblioteka/Hammurabiego%20kodeks.pdf>, [odczyt: 3 stycznia 2015 r.].

⁸ Marduk (sum. ^damar-^dutu), tłum.- „Młody byczek boga Utu, bóstwo opiekuńcze miasta Babilon, najważniejszy bóg panteonu babilońskiego, syn boga Enki/Ea, małżonek bogini Sarpanitu, łączony z planetą Jowisz", Kodeks Hammurabiego, tł. M. Stępień, Warszawa 2000, s. 17.

⁹ Suza - miasto w starożytnym Elamie (Persja), aktualnie znajduje się w ostanie Chuzestan w Iranie.

M. Jequier, członka wyprawy de Morgana¹⁰. Tekst został przetłumaczony przez francuskiego asyriologa Vincentego Scheil. Aktualnie kamienną stelę można podziwiać w paryskim muzeum w Luwrze (fr. *Musée du Louvre*).

Powyższy akt prawny w § 144 - § 147¹¹ systematyzował uprawnienia przysługujące bezpłodnej żonie, której na podstawie tych przepisów umożliwiono podarowanie swojemu mężowi niewolnicy, w celu spłodzenia potomka. Dziecko poczęte w powyższy sposób było przyjmowane jako prawowite dziecko małżeńskie. W formie ekwiwalentu za zrzeczenie się swoich praw rodzicielskich do narodzonego dziecka, niewolnica otrzymywała wolność. Natomiast w sytuacji, gdy niewolnica nie urodziła dziecka, pani mogła ją sprzedać. Poniżej przedstawiono analizowane przepisy prawa¹²:

§ 144. Jeśli obywatel (kapłankę) *nadîtum* poślubił i ta (kapłanka) *nadîtum* niewolnicę mężowi swemu dała i dzieci (przez to) sprawiła że ma, (zaś) człowiek ten z (kapłanką) *şugîtum* ożenić się postanowił, człowiekowi temu nie będzie (na to) wyrażona zgoda, (kapłanki) *şugîtum* nie poślubi.

§ 145. Jeśli obywatel (kapłankę) *nadîtum* poślubił i o dzieci nie wystarała mu się, a z (kapłanką) *şugîtum* ożenić się postanowił, człowiek ten (kapłankę) *şugîtum* będzie mógł poślubić, do domu swego wprowadzi ją; ta (kapłanka) *şugîtum* z (kapłanką) *nadîtum* nie będzie stawiana na równi.

§ 146. Jeśli obywatel (kapłankę) *nadîtum* poślubił i niewolnicę mężowi swemu ona dała, a (ta) dzieci urodziła, później zaś niewolnica ta z panią swą stawiała się na równi, ponieważ dzieci urodziła, pani jej nie sprzeda jej, ale znakiem niewolniczym napiętnuje i do niewolnic (swych) zaliczy ją;

§ 147. jeżeli zaś dzieci nie urodziła, pani jej będzie mogła ją sprzedać.

Instytucja władzy ojcowskiej uregulowana w czasach starożytnych wywarła istotny wpływ na kształt dzisiejszej rodziny. W Starożytnym Rzymie wejście pod władzę ojcowską miało istotne znaczenie. *Patria potestas*¹³ obejmowała tylko przynależnych członków rodziny. Przynależność była istotna z ekonomicznego i politycznego punktu widzenia. Członkowie

¹⁰Kodeks Hammurabiego, encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kodeks-Hammurabiego;3909821.html>, [odczyt: 2 września 2015 r.].

¹² Kodeks Hammurabiego, tłum. M. Stępień, Warszawa 1996 r.

¹³ *Patria potestas*, Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/patria-potestas;3955042.html>, [odczyt: 25 maja 2015 r.].

rodziny podlegali władzy ojca, lecz również czerpali z tej przynależności korzyści jakimi byli - stanowisko społeczne i ekonomiczne ojca. *Alieni iuris* za życia zawsze mogli liczyć na pomoc ojca, a po jego śmierci dziedziczyli po nim spadek. Z uwagi na powyższe urodzenie w małżeństwie było bardzo istotne. Dziecko urodzone w małżeństwie, automatycznie wchodziło pod władzę ojca. Do rodziny wchodziło się również poprzez dokonanie osobnych czynności prawnych, zależnych wyłącznie od decyzji ojca. Natomiast dostanie się pod władzę ojcowską było obwarowane spełnieniem dodatkowych przesłanek. Wówczas skutek następował nie z mocy samego prawa, lecz na drodze odrębnej czynności prawnej. Dotyczyło to dzieci, które urodziły się w *iustum matrimonium*¹⁴, zawartego pomiędzy osobami, które miały *conubium*¹⁵. W tym celu dziecko musiało zostać uznane przez ojca za pochodzące z małżeństwa.

Powyższe prawo zostało uregulowane w *Iustiniani Augusti Digesta seu Pandectae*¹⁶. Dokument stanowił największą z trzech części zestawienia prawa rzymskiego stworzonego w latach 528 - 534 przez cesarza Justyniana I Wielkiego. Digesta ogłoszono w dniu 16 grudnia 533 r. na mocy Konstytucji Tanta¹⁷. Przepisy weszły w życie w dniu 29 grudnia 533 r. Akt zawiera 9 142 fragmenty z pism 38 prawników rzymskich, tworzących od I wieku p.n.e. do III wieku n.e.¹⁸. *Digesta* są podzielone na 50 ksiąg, 429 tytułów oraz ustawy (łac. *leges*).

W księdze 1 uregulowane zostało prawo ustrojowe, w księgach od 2 do 46 prawo cywilne. W księgach 47 i 48 prawo karne, w księdze 49 prawo procesowe oraz w księdze 50 prawo administracyjne. Cesarz w celu zachowania poprawnego rozumienia przepisów w § 22 Konstytucji Tantum zabronił komentowania Digestów oraz ich streszczania. Jednak zakaz jeszcze za życia Justyniana był wielokrotnie łamany.

W klasycznym prawie na mocy *Digesta Iustiniani* obowiązywały dwa domniemania prawne. Pierwsze z nich było oparte na ustaleniach Hipokratesa, sławnego ojca medycyny.

¹⁴ *Iustum matrimonium*: pełnoprawne małżeństwo rzymskie.

¹⁵ Łac. *conubium* - małżeństwo, w prawie rzymskim zdolność do zgodnego z prawem zawarcia małżeństwa (poślubienia żony). Inaczej, to możliwość wprowadzenia do domu żony zgodnie z prawem. *Conubium* było formą ochrony pełnoprawnych obywateli rzymskich przed innymi nacjami. Straciło na znaczeniu wskutek nadania obywatelstwa rzymskiego całej wolnej ludności państwa, co nastąpiło w 212 na mocy *Constitutio Antoniniana* w edyktie wydanym przez cesarza Karakallę.

¹⁶ Łac. *Digesta* zbiór od *direrere* - zbierać, porządkować, K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2007, s. 53.

¹⁷ *Constitutio Tanta*, internetowej: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/confirmatio.htm>, [odczyt: 16 września 2015 r.].

¹⁸ K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2007, s.86.

Dotyczyło ono minimalnego i maksymalnego okresu ciąży, co służyło ograniczeniu kręgu dzieci małżeńskich do tych, które urodziły się najwcześniej w 182 dniu, licząc od zawarcia małżeństwa i najpóźniej 300 dni po jego rozwiązaniu.¹⁹ Terminy te służyły ustaleniu prawdopodobieństwa pochodzenia dziecka od ojca. Drugie domniemanie brzmiało „*Mater semper certa est, etiamsi uolgo conceperit, pater uero is est, quem nuptiae demonstrant*”, co oznacza, że tożsamość matki jest zawsze pewna, nawet jeśli potomstwo jest pozamałżeńskie, ojcem zaś jest ten, z kim matka pozostaje w związku małżeńskim.

Amerykanie, powstanie surogacji wywodzą z Pisma Świętego. Szesnasty rozdział Księgi Rodzaju, opowiada o Abrahamie i jego żonie Sarze. Ponieważ Sara nie mogła urodzić potomka, zwróciła się z prośbą do męża o to, aby obcował z ich niewolnicą Hagar. Sara zdecydowała, że inna kobieta urodzi za nią dziecko²⁰. Następna przypowieść w rozdziale trzydziestym Księgi Rodzaju ma wskazywać na powszechność stosowania tej metody wśród Hebrajczyków: „Rachela zaś widząc, że nie urodziła Jakubowi dzieci, zazdrościła swej siostrze i rzekła do Jakuba: Spraw, abym miała dzieci, bo jeśli nie, to wypadnie mi umrzeć. Jakub rozgniewał się na Rachelę i rzekł: „Czy ja jestem Bogiem, który odmówił Ci potomstwa? A ona rzekła: Oto niewolnica moja Bilha, obcuj z nią, że będzie mogła porodzić na kolanach moich, abym i ja miała z niej dzieci”²¹. Główną przyczyną powoływania się na Pismo Święte jest próba poparcia tezy, że surogacja nie jest wymysłem czasów współczesnych. Powołanie się na Biblię ma służyć przychylności zastosowania metod wspomaganego zapłodnienia przez chrześcijańskie społeczeństwo.

§2. Zarys historii wspomaganej prokreacji

Antonie van Leeuwenhoek²², holenderski przedsiębiorca, przyrodnik i twórca mikroskopu w 1667 roku, rozpoczął badanie nasienia ludzkiego za pomocą szkła powiększającego. Karl Ernst von Baer²³, niemiecki biolog, twórca embriologii w 1826 roku

¹⁹ T. Palmirski (red.), *Digesta Iustiniani - Digesta Justyniańskie*, t. I i II, Kraków 2013 r.; *Digesta* 38, 16,3, 11-12.

²⁰ Pismo Święte, Księga Rodzaju, rozdział 16, 1-4, <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=16>, [wrzesień: 03.01.2015 r.].

²¹ Pismo Święte, Księga Rodzaju rozdział 30,1-3, <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=30>, [odczyt: 3 stycznia 2015 r.].

²² T. Różniatowski (red.), *Mała encyklopedia medycyny*. T. II H-O. Warszawa 1988, s. 588.

²³ G. von Selle, B. E. von Huthorn, K. E. von Ritter, [w]: *Neue Deutsche Biographie Bd. 1* (1953), s. 524, <http://www.deutsche-biographie.de/pnd118505831.html>, [odczyt: 3 stycznia 2016 r.].

odkrył komórkę jajową u ssaków. Badania nad wspomaganym rozrodem na poziomie komórkowym prowadzono od XVIII wieku. Lazzaro Spallanzani²⁴, włoski przyrodnik, profesor uniwersytetu w Reggio, Modenie i Pawii, opisał w naukowy sposób proces zapłodnienia u zwierząt. Odkrył, że do stworzenia nowego osobnika potrzeba gamet pochodzenia męskiego i żeńskiego. Obalił teorię samoródtwa. Naukowiec przeprowadzał badania nad możliwością zastosowania inseminacji, czyli zapłodnienia nasieniem sztucznie wprowadzanym do organizmu samicy i zapłodnienia pozaustrojowego u zwierząt. Obserwował również skutki zamrażania nasienia samców.

Zapłodnienie przy pomocy technik wspomaganego rozrodu miały miejsce już w XVIII wieku. Pierwsza informacja o poczęciu dziecka, na skutek wspomaganego zapłodnienia, pochodzi z 1790 r. Zabiegu inseminacji za pomocą strzykawki podjął się szkocki lekarz John Hunter²⁵. Następnie badania zapłodnienia heterogenicznego²⁶ były przeprowadzane w Stanach Zjednoczonych. Wówczas rozpoczęto prowadzenie badań na dawcach pochodzących spoza małżeństwa. W 1884 r. William Pancoast, amerykański lekarz ginekolog²⁷ z Filadelfii odniósł sukces przy zapłodnieniu kobiety będącej pod wpływem narkozy. Następnie badaniem zostało objęte zamrażanie komórek jajowych i plemników bez ich zabijania. W efekcie tych badań powstała możliwość korzystania z materiału dawcy po jego śmierci.

Współcześnie jesteśmy świadkami zmieniającej się mentalności społeczeństwa. Zapatrywanie i ocena zabiegu wspomaganego zapłodnienia podlega ciągłej liberalizacji. O tym jak bardzo zmieniły się poglądy społeczeństwa może świadczyć najstarsze orzeczenie dotyczące tej materii. Zostało ono wydane przez Sąd Apelacyjny w Bordeaux w 1880 r. Orzeczenie dotyczyło praktyki wspomaganej inseminacji i określało takie zabiegi jako poniżające procedury „*les precedens humiliatans*”²⁸.

²⁴ T. Różniatowski (red.) *Mała encyklopedia medycyny*. T. III P–Ż. Warszawa 1988, s. 1151.

²⁵ J. L. Baudoin, C. Labrusse- Riou, *Produire de l' home. De quell droit? Etude juridique et ethique des procreations artificielles*, Paris 1987, s. 26, [w:] M. Safjan, *Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji*, Warszawa 1990, s. 13.

²⁶ „Zapłodnienie heterogeniczne”: technika ta polega na wprowadzeniu nasienia dawcy otrzymanego na drodze masturbacji lub pobranego operacyjnie (świeżego bądź zamrożonego) do narządów rodnych kobiety <http://mateusz.pl/ksiazki/ajk-abcb/ajk-abcb-13.htm>, [odczyt: 13 kwietnia 2019 r.].

²⁷ *Artificial insemination*, Encyklopedia Brytannica, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/37134/artificial-insemination#ref1125363>, [odczyt: 19 maja 2015 r.].

²⁸ Orzeczenie Cour d' Appel de Lyon z dnia 28 lutego 1956 r. [w:] M. Safjan, *Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji*, Warszawa 1990, s. 14.

Kolejne orzeczenie odnoszące się do tej materii zostało wydane przez Sąd Najwyższy w Ontario w Kanadzie w 1921 r., w sprawie Orford v. Orford 58 DLR 251²⁹. Inseminacja heterologiczna, w sentencji u, została uznana za rodzaj cudzołóstwa ze wszystkimi związanymi z tym konsekwencjami prawnymi. Cudzołóstwo zostało zdefiniowane jako: „dobrowolne udostępnianie swych możliwości prokreacyjnych innej osobie”. Również Sąd Najwyższy w Illinois w 1954 r. w sprawie Dornbos v. Dornbos³⁰, uznał wspomaganą inseminację heterologiczną za akt cudzołóstwa. Na powyższą ocenę nie miała wpływu zgoda męża.

W 1948 r. został wydany raport komisji arcybiskupa Canterbury³¹. Duchowny domagał się w nim penalizacji powyższej metody. Uzasadniano, iż praktyki te powodują załamanie się systemu filiacyjnego. Uznano, że osłabiają one pozycję prawną małżeństwa, a ponadto dziecko pochodzące z takich praktyk ma na sobie „odium bękarcstwa”. W 1960 r. w Wielkiej Brytanii podczas rządowej komisji Fereshama, został wyrażony sprzeciw względem zabiegów wspomaganej inseminacji heterologicznej. Zaleceniem powyższej komisji było pozostawienie bez regulacji prawnej omawianych praktyk.

W 1962 r. Kongres Lekarzy Niemieckich w RFN, opowiedział się negatywnie wobec zabiegów wspomaganej inseminacji heterologicznej. W tej kwestii posiłkowano się zasadą dobrych obyczajów, zasadami etycznymi i deontologią lekarską³² sformułowaną przez Hipokratesa. Zabieg inseminacji nasieniem dawcy w projekcie Komisji Prawa Karnego RFN z 1962 r. przedstawiał projekt wdrożenia sankcji karnych. Penalizacji miała podlegać matka i lekarz przeprowadzający zabieg. Natomiast legalność wspomaganej inseminacji heterologicznej miała zależeć od zgody małżonków. Regulacje te nie zostały wprowadzone w życie³³.

²⁹ Sentencja orzeczenia Sądu Najwyższego w Ontario z 1921 r., w sprawie Orford v. Orford 58 DLR 251: <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/A/Adultery.aspx>, [odczyt: 21 maja 2015 r.].

³⁰ W. Freedman, *Legal Issues in biotechnology and human reproduction. Artificial Conception and Modern Genetics*, Westport 1991 s. 35.

³¹ R. J. Berry, *Bóg i Biolog, Wiara a nauki przyrodnicze*, Kraków 2005, s. 93 - 98.

³² Przysięga Hipokratesa, <http://www.oil.org.pl/xml/oil/oil68/tematy/hipokr>, [odczyt: 12 maja 2015 r.].

³³ D. Coester- Waltjen, *La procreation artificielle et le droit/ Republique Federale d' Allemagne*, IRCJ- CNRS Paris 1985, s. 2 i n., powołany za M. Safjan, *Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji*, Warszawa 1990, s. 16.

Pierwszym dzieckiem poczętym poza organizmem matki była Angielka, Louise Brown.³⁴ Urodziła się w 1978 r. w małym miasteczku Oldham w Wielkiej Brytanii. Jej narodziny i życie obserwował cały świat. Określenie jakie odnosiło się do narodzin dziewczynki było bardzo krzywdzące i z pewnością miało wpływ na jej rozwój psychiczny. Oczy wszystkich skierowane były na dziecko z „próbówki”. Powodowało to porównania do Frankensteina. Poczęcie dziecka metodą *in vitro* wywołało wiele sprzecznych emocji.³⁵ Przygotowania zespołu brytyjskich lekarzy do narodzin Louise trwały 10 lat.

Próby zapłodnienia pozaustrojowego podjęto się dwóch angielskich naukowców: fizjolog Robert G. Edwards³⁶ i położnik Patrick C. Steptoe. Razem opracowali jako pierwsi metodę zapłodnienia *in vitro*. Początkowo z uwagi na brak możliwości zagwarantowania sukcesu przy przeprowadzeniu zabiegu nie przewidywano udziału w badaniach bezpłodnych par.³⁷ Mogłoby to doprowadzić do pogłębienia rozczarowania związanego z niespełnionym macierzyństwem. Dopiero po wnikliwym zapoznaniu się z postępującą techniką postanowiono pomóc małżeństwu państwa Brownów. Rodzice dziewczynki bez skutku przez dziewięć lat starali się o potomstwo. Leslie Browna, matka Louise dowiedziała się, że na skutek wcześniejszej ciąży jajowodowej jej jajowody uległy uszkodzeniu, co uniemożliwia naturalne poczęcie dziecka. Nauka, przyczyniła się do narodzin ich córki.³⁸ Matka dziewczynki bez zastanowienia poddała się lekarskim eksperymentom. Była pierwszą kobietą na świecie, wobec której w walce z bezpłodnością zastosowano pozaustrojowe zapłodnienie. Po kilku latach dzięki tej samej metodzie urodziła się siostra Luise - Natalie. Obie one mają potomstwo poczęte w naturalny sposób.

W 1984 r. w Australii narodziło się pierwsze dziecko, które rozwinęło się z zamrożonego zarodka. Była to dziewczynka, Zoe Leyland³⁹. Dało to początek kriokonserwacji tj. metody przechowywania zamrożonego materiału biologicznego w bardzo

³⁴ E. Łowińska, *Prawo do zapłodnienia in vitro w Polsce i na świecie*, [w]: Przegląd prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012, s. 161 - 162.

³⁵ J. Testart, *Przejrzysta komórka*, Warszawa 1990, s. 5.

³⁶ Robert Geoffrey Edwards, ur. 27 września 1925 r. w Batley, zm. 10 kwietnia 2013 r., brytyjski biolog, fizjolog, twórca metody zapłodnienia pozaustrojowego, Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Edwards-Robert-Geoffrey;5041653.html>, [odczyt: 21 maja 2015 r.].

³⁷ J. Testart, *Przejrzysta komórka*, Warszawa 1990, s. 44-45.

³⁸ B. Chyrowicz, *Bioetyka. Anatomia sporu*, Kraków 2015, s. 31.

³⁹ J. Leeton, *The early history of IVF in Australia and its contribution to the world 1970 -1990*, Department of Obstetrics and Gynaecology, Monash Medical Centre, Melbourne, Victoria, Australia, Melbourne 2004.

niskich temperaturach, najczęściej w ciekłym azocie (-196° C)⁴⁰. Zwiększyło to skuteczność metody wspomaganego zapłodnienia i pozwoliło uniknąć wielokrotnego poddawania kobiet stymulacji hormonalnej. Aktualnie tą technikę stosuje się przy każdym zapłodnieniu pozaustrojowym. Ponadto dzięki tej metodzie możliwe jest przechowywanie zarodków powstałych przy hiperstymulacji jajników, co umożliwia urodzenie większej liczby dzieci z kolejnych ciąż. Powyższa metoda umożliwia również przechowywanie gamet od dawców oraz zarodków przeznaczonych do adopcji.

W Polsce pierwszego zapłodnienia pozaustrojowego dokonał w Klinice Ginekologii Akademii Medycznej w Białymstoku⁴¹ Marian Czesław Szamatowicz, lekarz ginekolog⁴² w 1987 r.⁴³. Szacuje się, iż co roku w Polsce rodzi się ok. 5 tys. dzieci poczętych metodą *in vitro*. Stanowi to 1,5% wszystkich urodzeń. Są to jedynie szacowane dane, ponieważ nikt nie prowadzi ewidencji poczęć i porodów za pomocą ART (*assisted reproductive technology*) w Polsce.

Robert Edwards, któremu jako pierwszemu udało się dokonać zabiegu *in vitro*, otrzymał w 2010 r. Nagrodę Nobla⁴⁴ w dziedzinie fizjologii i medycyny (*for the development of in vitro fertilization*). Noblista jest biologiem na Uniwersytecie Cambridge w Wielkiej Brytanii. Od ponad pół wieku zajmuje się zagadnieniem ludzkiej płodności. Jego badania i publikacje umożliwiły rozwój nauki w zakresie fizjologii ludzkiego rozrodu. Pozwoliło to na zgłębienie materii związanej z poznaniem dojrzałości komórek jajowych i ich bezpiecznego pozyskiwania, utrzymywania aktywności plemników w warunkach laboratoryjnych oraz przeprowadzenia zapłodnienia poza ciałem kobiety. Komitet Noblowski uzasadniając swoją decyzję przy przyznaniu nagrody, stwierdził, iż *in vitro* jest bezpieczną i efektywną metodą leczenia ludzkiej niepłodności.

Praktyka zastosowania wspomaganiej prokreacji zapoczątkowała trwającą po dzień

⁴⁰ A. Kryszczuk, *Kriokonserwacja - nowoczesna metoda przechowywania materiału roślinnego*, *Biuletyn Instytutu Hodowli i Alimatytacji Roślin*, 2002, nr 223/224, s. 57. [http://biblioteka.ihar.edu.pl/biuletyn_ihar.php?field\[slova_kluczowe\]=&field\[autor\]=&id=19&idd=336&podzial_id=3&podzial_idd=#lib](http://biblioteka.ihar.edu.pl/biuletyn_ihar.php?field[slova_kluczowe]=&field[autor]=&id=19&idd=336&podzial_id=3&podzial_idd=#lib), [odczyt: 6 października 2015 r.].

⁴¹ Aktualnie Uniwersytet Medyczny w Białymstoku.

⁴² Prof. dr hab. n. med. Marian Czesław Szamatowicz, <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/ludzieNauki?rtype=opis&objectId=66980&lang=pl>, [odczyt: 6 października 2015 r.].

⁴³ Informacje dostępne na stronie internetowej: http://www.wrotapodlasia.pl/pl/region_i_gospodarka/region/ludzie_podlasia/szamatowicz.html, [odczyt: 6 października 2015 r.].

⁴⁴ Informacje dostępna na stronie internetowej: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2010/, [odczyt: 6 października 2015 r.].

dzisiejszy dyskusję na temat normatywnego statusu ludzkich zarodków. Przeciwnicy zastosowania *in vitro* wskazują, iż człowiekowi przysługuje prawo do życia od momentu poczęcia. Wykluczają oni wszelkie metody, które mogą zagrozić życiu zarodków, zarówno poddawaniu ich kriokonserwacji oraz selekcji pod kątem genetycznych i strukturalnych wad. Zakwestionowano również dopuszczalność łączenia ludzkich gamet w warunkach laboratoryjnych, ponieważ jest to sprzeczne z godnością przekazywania ludzkiego życia. Natomiast zwolennicy metod wspomaganego rozrodu konsekwentnie twierdzą, że *in vitro* jest kolejną formą leczenia bezpłodności.

§3. Definicje i rodzaje macierzyństwa zastępczego

Mary Warnock, przewodnicząca Rządowej Komisji Wielkiej Brytanii⁴⁵, powołanej w celu zbadania socjologicznych, etycznych i prawnych skutków rozwoju w dziedzinie wspomaganej prokreacji, w swoim raporcie z 1984 r.⁴⁶ zdefiniowała macierzyństwo zastępcze jako: „praktykę polegającą na tym, że kobieta pozostaje w ciąży dla innej kobiety z zamiarem przekazania jej dziecka po porodzie.”⁴⁷ Do dnia dzisiejszego brak jest definicji legalnej tego pojęcia.

Zatem za „matkę zastępczą” (*surrogate mother*) uważa się kobietę, która godzi się na to, aby w procesie prokreacji, normalnie rozgrywającym się z udziałem dwóch stron, spełniać rolę „trzeciej strony”. Rola osoby trzeciej może być różna:

1. matka dawczyni komórki jajowej (*egg donor*) – kobieta godzi się na to, aby pobrana od niej komórka jajowa została zapłodniona metodą *in vitro* i przeniesiona do ustroju innej kobiety, która po urodzeniu dziecka będzie jego matką społeczną;
2. matka nosicielka (*gestational mother, gestational carrier*) – kobieta godzi się na to, aby do jej ustroju został przeniesiony zarodek, który powstał wskutek zapłodnienia komórki jajowej innej kobiety - matki społecznej;

⁴⁵ Z. Szawarski, Komitet Bioetyki przy prezydium PAN, Działalność, rola i zadanie, s. 9, http://www.bioetyka.pan.pl/images/stories/Pliki/KOMITET_BIOETYKI_-_program.pdf, [odczyt: 1 lutego 2014 r.].

⁴⁶ M. Warnock, *Report of the Committee of inquiry into human fertilisation and embryology*, Department of Health & Social Security, London 1984.

⁴⁷ U.K. Department of Health and Social Security, *Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology*, Her Majesty's Stationery Office, London 1984, nr 8.1., s. 42, powołany za: M. Fras, D. Abłażewicz, *Umowa o macierzyństwo zastępcze i jej dopuszczalność na tle prawa polskiego*, „Rodzina i Prawo”, nr 9 - 10 2008, Warszawa 2008.

3. pełna matka zastępcza – kobieta godzi się na zapłodnienie nasieniem pochodzącym od partnera innej kobiety - matki społecznej.

Spółeczeństwo coraz częściej korzysta z dobrodziejstw postępu nauki. Procedura dotycząca wspomaganego zapłodnienia jest stosowana w dzisiejszych czasach na porządku dziennym. Proces prokreacji można podzielić na dwa niezależne od siebie etapy: zapłodnienie i ciążę. Powoduje to możliwość rozróżnienia macierzyństwa na: genetyczne i biologiczne.⁴⁸ Matką biologiczną⁴⁹ dziecka jest kobieta, która zaszła w ciążę i to dziecko urodziła. Rola kobiety sprowadza się do funkcji „inkubatora”. Jest związana więzami krwi z dzieckiem. Macierzyństwo genetyczne jest ściśle związane z samym momentem zapłodnienia. Polega ono na tożsamości materiału genetycznego dziecka i matki. Istotną kwestią z punktu regulacji prawnej jest sam sposób poczęcia dziecka. Ma on wpływ na przyszłe relacje matki zastępczej z rodzicami. Wprowadzono także, nieznane wcześniej, rozróżnienie na macierzyństwo społeczne i prawne. Matką społeczną jest kobieta, która pragnie w przyszłości dziecko wychować. Natomiast macierzyństwo prawne, odnosi się do kobiety, która została wpisana do aktu urodzenia dziecka jako jego matka. Wprowadzone rozróżnienie utrudnia, z etycznego punktu widzenia, wskazanie matki i czyni niemożliwym wskazanie kobiety, która ma większe prawo do bycia rodzicem.⁵⁰ Powyżej przedstawiony podział zakłóca naturalny proces ludzkiego rozrodu.⁵¹

Macierzyństwo zastępcze można podzielić na pełne i częściowe.⁵² Macierzyństwo zastępcze pełne polega na tym, iż para pragnąca mieć dziecko, dostarcza matce zastępczej materiał genetyczny, czyli zapłodniony embriion. Natomiast częściowe macierzyństwo zastępcze polega na zapłodnieniu matki zastępczej nasieniem mężczyzny, który chce być ojcem dziecka, bez potrzeby odbycia stosunku płciowego i bez nawiązywania bliższych więzi o charakterze rodzinnym z tą kobietą. Terminologia macierzyństwa zastępczego nie jest jednolita. Doktryna amerykańska wprowadza rozróżnienie na macierzyństwo zastępcze

⁴⁸ W. Lang, *Prawne problemy ludzkiej prokreacji*, Toruń 2000, s. 292.

⁴⁹ Biologiczna matka: kobieta, która urodziła dziecko (w stosunku do tego dziecka), Słownik Języka Polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/slowniki/biologiczna%20matka.html>, [odczyt: 6 października 2015 r.].

⁵⁰ M. Działyńska (red.), *Problematyka prawna sztucznej prokreacji*, s. 118, powołany za (red.) T. Smoczyński, *Wspomagana prokreacja ludzka - zagadnienia legislacyjne*, Poznań 1996.

⁵¹ R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci: podstawy biojursprudencji*, Kraków 2009, s. 18; D. Pretorius, *Surrogate Motherhood. A Worldwide View of Issues*, Springfield, Illinois, USA 1994, s. 15-16, powołany za: W. Lang, *Prawne problem ludzkiej prokreacji*, Toruń 2000, s. 292.

⁵² R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci: podstawy biojursprudencji*, Kraków 2009, s. 179.

„tradycyjne” i „gestacyjne”. Tradycyjne macierzyństwo zastępcze polega na tym, że kobieta zostaje zapłodniona nasieniem mężczyzny, któremu zobowiązała się wcześniej do oddania dziecka po porodzie. W tym przypadku surogatka, jest spokrewniona genetycznie z dzieckiem. Natomiast nowoczesnym rozwiązaniem jest macierzyństwo „gestacyjne”. Odbiega ono znacznie, od swojego pierwowzoru. Dzięki najnowszej nauce rodzicami społecznymi są także rodzice genetyczni. Jest to możliwe poprzez „wynajęcie” brzucha matki zastępczej i wszczepienie do jej macicy embrionu, z utworzonego wcześniej nasienia i komórki jajowej małżeństwa. Istnieje również trzecie rozwiązanie, macierzyństwo zastępcze z donacją jaja, polegające na wszczepieniu do macicy surogatki embrionu utworzonego z komórki jajowej osoby trzeciej i nasienia małżonka.⁵³

§4 Stanowisko Kościołów i innych związków wyznaniowych wobec surogacji

1. Przesłanki teologiczne

Dopuszczalnością zastosowania metody *in vitro* zajmuje się teologia moralna. Chrześcijanie formułując sądy na temat wspomaganego rozrodu opierają się na Dekalogu. Piąte przykazanie mówiące „nie zabijaj” jest normą ogólną. Natomiast rozważenie dopuszczalności zastosowania wspomaganego zapłodnienia wymaga dalszego uszczegółowienia.

W Biblii nie znajdziemy odpowiedzi na wszystkie pytania, ponieważ zastosowania współczesnej medycyny nie były wówczas dostępne. Teologowie w swoich wypowiedziach odwołują się do rozumu i doświadczenia, odnosząc się do założeń filozoficznych. Tak przedstawiony tok rozumowania nie ma genezy *stricte* religijnej. Przyjęcie stanowiska przez odpowiednie kościelne organy powoduje, iż jest ono wiążące dla wyznawców danej religii i nadaje mu rangę doktrynalną. Każdy z Kościołów dokonuje własnej interpretacji technik metody wspomaganego zapłodnienia. W ten sposób moralnie przyzwala lub zabrania stosowania powyższych metod, opierając się na argumentach z „autorytetu”.

Doktryna religijna powołując się na „świętość” życia wskazuje na szczególną relację

⁵³ M. Fras, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, „Problemy współczesnego prawa międzynarodowego, europejskiego i porównawczego”, vol. VI, A.D.MMVIII, s. 35., <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 13 kwietnia 2019 r.].

z Bogiem. Różnice stanowisk występują od momentu uszczegółowienia norm. Odmienności dostrzegalne są także w tradycji judeochrześcijańskiej. Stanowiska kościoła katolickiego, judaistycznego i protestanckiego znacznie się od siebie różnią. Teologia zajmuje uzasadnione miejsce w bioetycznym dyskursie. Filozofia danego kościoła wpływa bowiem na przyjęcie przez ustawodawcę określonych regulacji prawnych⁵⁴.

2. Kościoły Chrześcijańskie

Regulacje prawne związane z rejestrem kościołów i innych związków wyznaniowych są uregulowane przede wszystkim przez dwa akty prawne: Ustawę o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁵⁵ oraz Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych⁵⁶.

Poniższy podział został dokonany w oparciu o rejestr kościołów i innych związków wyznaniowych prowadzony przez Departament ds. Wyznań MSWiA⁵⁷.

a) Kościół Katolicki

Szacuje się, że w dniu 30 czerwca 2015 r. ludność Polski liczyła 38.454.576 osób⁵⁸. Jednakże z uwagi na fakt, iż nie ma danych statystycznych dotyczących wiernych na 2015 r., należy przytoczyć ostatnie dostępne dane w odniesieniu do liczby wyznawców Kościoła Katolickiego w Polsce. Według oficjalnych statystyk za 2011 r. liczba katolików w Polsce stanowiła 86,9 % społeczeństwa⁵⁹, co oznacza, że Kościół Katolicki zrzesza największą liczbę wiernych w Polsce.

⁵⁴ B. Chyrowicz, *Bioetyka. Anatomia sporu*, Kraków 2015, s. 64- 67.

⁵⁵ Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z dnia 17 maja 1989 r. (Dz.U. Nr 29, poz. 155), tj. z dnia 26 maja 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1153).

⁵⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, (Dz.U. 1999 nr 38 poz. 374).

⁵⁷ E. M. Guzik-Makaruk, *Sekty religijne w Polsce*, Warszawa 2004, s. 175.

⁵⁸ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 czerwca 2015 r.*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc>, [odczyt: 27 lutego 2016 r.].

⁵⁹ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

Do Kościoła Katolickiego zaliczamy Kościół Rzymskokatolicki (łaciński) zrzeszający ok 33,4 mln wiernych⁶⁰, Kościół Katolicki w Rzeczypospolitej Polskiej obrządku bizantyjsko - ukraińskiego (unicki, grekokatolicki) zrzeszający ok. 55 tys. wiernych⁶¹, Kościół Katolicki w Rzeczypospolitej Polskiej obrządku ormiańskiego (ormiańskokatolicki) zrzeszający ok. 5 tys. wiernych⁶², Kościół Katolicki w Rzeczypospolitej Polskiej obrządku bizantyjsko - słowiańskiego (neounicki) zrzeszający ok. 147 wiernych⁶³, Kościół Starokatolicki Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej zrzeszający ok. 23,4 tys. wiernych⁶⁴, Kościół Polskokatolicki w Rzeczypospolitej Polskiej zrzeszający ok. 20,4 tys. wiernych⁶⁵, Kościół Katolicki Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej zrzeszający ok. 2 tys. wiernych⁶⁶.

Kościół Rzymskokatolicki jako wiodący kościół w Polsce, zrzeszający największą liczbę wyznawców, niejednokrotnie zajmował stanowisko związane z tematyką medycznie wspomaganej prokreacji. Po raz pierwszy wypowiedział się na temat wspomaganego zapłodnienia w dniu 24 marca 1897 r. Święte Oficjum w dekrete wyraziło dezaprobatę wobec metod wspomaganego zapłodnienia⁶⁷. Na negatywnym stanowisku Kościoła zaważyły dwie kwestie. Po pierwsze, Kościół potępił masturbację, jako sposób pozyskania nasienia mężczyzny. Po drugie, wspomagane zapłodnienie odbywa się bez odbycia stosunku w związku małżeńskim, który to stosunek jest jedynie dopuszczalnym moralnie aktem seksualnym. Zdaniem Kościoła wszystkie wspomagane sposoby zapłodnienia, pozyskujące w nienaturalny sposób komórki rozrodcze, są niegodne poczęcia istoty ludzkiej.

Część duchownych Kościoła Rzymskokatolickiego interpretując powyższy dekret uznało, iż analizowany dokument kategorycznie potępia stosowanie wszelkich metod wspomaganego zapłodnienia. Inni teolodzy twierdzili, iż stosowanie metod wspomaganego zapłodnienia jest dozwolone w obrębie związku małżeńskiego. Znaleźli się również tacy

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Denzinger- Schonmetzer, *Enchiridion Symbolorum et Declarationum et Declarationum de rebus fidei et morum, Dehonianae*, Bologna 2003, n. 3323, s.1163, powołany za: J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganego prokreacji*, Poznań 2005, s. 80.

księża, którzy uznali, iż stanowisko nie obejmuje procedury, w ramach której zastosowano metody wspomaganego zapłodnienia w małżeństwie⁶⁸.

Pierwszym papieżem, który odniósł się do metod wspomaganego zapłodnienia był Pius XII. Papież wyraził swoje stanowisko 29 września 1949 r. na Międzynarodowym Kongresie Lekarzy⁶⁹. Stwierdził wówczas, iż stosowanie metod wspomaganey prokreacji nie może być praktykowane w oderwaniu od istniejącego prawa i moralności społeczeństwa⁷⁰. Zdaniem papieża, stosowanie danych praktyk jest wysoce niemoralne i w swojej ocenie zasługuje na potępienie. Podnosił w swej argumentacji, że dziecko może zostać poczęte tylko i wyłącznie w małżeństwie, bowiem dziecko narodzone poza małżeństwem jest dzieckiem z nieprawego łoża⁷¹. Papież uznał również udział osoby trzeciej w kreacji życia jako wysoce nieetyczny i sprzeciwił się korzystaniu z homologicznych metod zapłodnienia kobiety. Wytyczne zawarte w powyższym stanowisku, dały podstawy do późniejszego Magisterium Kościoła.

Papież Pius XII także w późniejszych latach swojego nauczania, nie zmienił poglądu. Uznawał, że zastosowanie potępionych przez Kościół metod, jest wyrazem egoistycznych pobudek. Małżonkowie, nie mogą stosować metody zapłodnienia *in vitro*, ponieważ przekracza to granice prawa przyznanego im po zawarciu małżeństwa. Istotą małżeństwa jest poczęcie dziecka w naturalny sposób. Dlatego z prawa do posiadania potomstwa nie można wywodzić, iż każda metoda zmierzająca do osiągnięcia skutku, jakim jest zajście w ciążę, jest dozwolona. W jego ocenie metody *in vitro* pogwałcają prawo i są niezgodne z obyczajnością⁷².

⁶⁸ M. Aramini, *La procreazione assistita. Scroprire il senso di un nuevo modo di nascere*, Paoline, Milano 1999, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganey prokreacji*, Poznań 2005, s. 81.

⁶⁹ Pio XII, *Ai partecipanti al. IV Congresso internazionale dei Medici cattolici*, 29 settembre 1949, powołany za: J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganey prokreacji*, Poznań 2005, s. 81.

⁷⁰ G. Concetti, *La fecondazione medicalmente assistita*, coll. "Parva Itinera" 15, Vivere in, Roma 1990, s. 28., powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganey prokreacji*, Poznań 2005, s. 81.

⁷¹ P. Verspieren, *biologia, medicina Ed etica*, Queriniana, Brescia 1990, s. 83, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganey prokreacji*, Poznań 2005, s. 81.

⁷² Pio XII, *Preis che Nel dis corso del 29 settembre 1949 egli trattava Della fecondazione artificiale, Nel senso ordynario Della parola*, o inseminazione artificiale, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganey prokreacji*, Poznań 2005, s. 83.

Papież Jan XXIII w swojej encyklice *Mater et magistra*⁷³ wyraził pogląd, iż tylko zrodzenie dziecka w sakramencie małżeństwa jest chwalebne. Papież potępił metody wspomaganego rozrodu, jako porównywane do metod stosowanych przy rozmnażaniu roślin i zwierząt⁷⁴. W swoim nauczaniu Jan XXIII odwoływał się do nauki Piusa XII. Na Soborze Watykańskim II i w posoborowej konstytucji pastoralnej *Gaudium et spes* Kościół stanął na stanowisku, iż rodzina chrześcijańska rodzi się w małżeństwie. Sobór nie odniósł się bezpośrednio do przedmiotowej materii⁷⁵.

Papież Paweł VI w Encyklice *Humanae vitae*⁷⁶, potwierdził tradycyjne nauczanie Kościoła. Uznał, iż małżeństwo w akcie poczęcia dziecka nie ma wolnej woli. Ich postępowanie musi stać w zgodności z wolą Boga.⁷⁷ Nauczanie papieża wykluczyło dopuszczalność stosowania wspomaganego rozrodu⁷⁸. Papież w encyklice podkreślił, iż nieodzownym atrybutem narodzin dziecka jest seksualny akt małżonków, w którym stanowią oni jedność. Człowiek nie może podważać sposobu prokreacji stworzonego przez Boga.

Papież Jan Paweł II odniósł się do materii wspomaganej prokreacji na sympozjum dotyczącym encykliki *Evangelium Vitae* w 1996 r. Wówczas wyraził pogląd, iż człowiek nabywa swe prawa od momentu poczęcia⁷⁹. Papież potwierdził stanowisko Kościoła, że dziecko powinno zostać poczęte w akcie małżeńskim. Potępił procedurę wspomaganej prokreacji jako naruszającą godność dziecka. Uważał, iż procedura dostępności technik wspomaganej prokreacji powinna zostać uregulowana przez przepisy prawa. Jan Paweł II wielokrotnie apelował, aby zaprzestano produkcji embrionów ludzkich do wykorzystywania

⁷³ Papież Jan XXIII, Encyklika *Mater et magistra*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/mater_magistra_15051961.html, [odczyt: 19 maja 2015 r.].

⁷⁴ Giovanni XXII, *Mater et magistra*, n. 201, por. R. Spiazzi, *Dalla Rerum nova rum Alla Centesimus annus*, Editrice Massimo, Milano 1991, s. 208, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 83.

⁷⁵ Concilio Ecumenico Vaticano II, *Costituzione Pastorale*, *Gaudium et spes*, n. 50, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 84.

⁷⁶ Encyklika *Humanae vitae*, http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html, [odczyt: 14 grudnia 2015 r.].

⁷⁷ Paolo VI, *Humanae vitae*, n 9, in: AAS 60 (1968), s. 487-488, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 84.

⁷⁸ G. Concetti, *La fecondazione medicalmente assistita*, coll. "Parva Itinera" 15, Vivere in, Roma 1990, s. 89, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 84.

⁷⁹Ibidem, s. 85.

ich podczas niemoralnych praktyk⁸⁰. Papież w 1998 r. zakwestionował starania nadania godności formom wspomaganej prokreacji, nie zważających na jedność małżeńską i ochronę ludzkich embrionów⁸¹. Papież Jan Paweł II podczas Świąta Rodziny w dniu 6 lutego 1999 r. porównał zachowania ludzi, towarzyszące wspomaganej prokreacji do przedmiotowego traktowania rzeczy⁸².

Bezpośrednio do omawianej problematyki odnosi się *Donum Vitae* z 1987 r.⁸³ W powyższym dokumencie zostały przeanalizowane różne sposoby wspomaganej prokreacji. Metoda IVF- ET i heterologiczne zapłodnienie są stanowczo zabronione przez fakt, iż akt kreacji stworzenia dziecka odbywa się poza małżeństwem z udziałem osoby trzeciej. Narusza to jedność małżeńską i stanowi pogwałcenie wzajemnych zadań małżonków. Powoduje naruszenie dobra dziecka i wpływa negatywnie na jego rozwój. Wiąże się to także z potępieniem ze strony społeczeństwa⁸⁴. *Donum vitae* stanowczo zabrania stosowania „macierzyństwa zastępczego”. Zapis Katechizmu Kościoła Katolickiego w § 2376 jest konsekwencją postanowień z Kongregacji Nauki Wiary, *Donum vitae*. Przepis wprost wskazuje, iż: „Techniki, które powodują oddzielenie rodzicielstwa wskutek interwencji osoby spoza małżeństwa (oddawanie spermy lub jaja, macierzyństwo zastępcze), są głęboko niegodziwe. Techniki te (wspomagana inseminacja i wspomagane zapłodnienie heterologiczne⁸⁵) naruszają prawo dziecka do urodzenia się z ojca i matki, których zna i którzy połączeni są węzłem małżeńskim. Techniki te pozostają w sprzeczności z wyłącznym prawem małżonków do „stania się ojcem i matką wyłącznie dzięki sobie”⁸⁶.

⁸⁰ Giovanni Paolo II, *Per un simposio su Evangelium vitae e diritto*, 24 maggio 1996, w „L'Osservatore Romano”, 25.05.1996 r., Watykan 1996, s. 5, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 85.

⁸¹ Giovanni Paolo II, *Ai membri del Forum delle associazioni familiari cattoliche d'Italia*, 27 giugno 1998, w: „L'Osservatore Romano”, 28.06.1998 r., Watykan 1998, s. 4, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 85.

⁸² Giovanni Paolo II, *messaggio per la festa Della famiglia*, 6 febbraio 1999, w „L'Osservatore Romano”, 8-9.01.1999, Watykan 1999, s. 5, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 85.

⁸³ L. Ciccone, *Bioetica: historia, principios, cuestiones*, Madrid 2005, s. 96.

J. Królikowski, Z. Zimowski, *Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966 - 1994*, Tarnów 1997.

⁸⁴ P. Vesperien, *Biologia, medicina Ed etica*, Queriniana, Brescia 1990, s. 255, powołany za J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji*, Poznań 2005, s. 87.

⁸⁵ „Zapłodnienie heterologiczne”, „zapłodnienie kobiety nasieniem pobranym od dawcy innego niż mąż”, Słownik Języka Polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/zaplodnienie-heterologiczne;2543570.html>, [odczyt: 10 lutego 2019 r.].

⁸⁶ Katechizm Kościoła Katolickiego, § 2376, <http://www.katechizm.opoka.org.pl/rkkkIII-2-2.htm>, [odczyt: 25 maja 2015 r.].

Papież Benedykt XVI, jeszcze w czasie pełnienia funkcji kardynała wypowiedział się na temat wspomaganej prokreacji następującymi słowami: „Kościół Katolicki stoi na stanowisku, iż macierzyństwo zastępcze jest niedopuszczalne, ponieważ sprzeciwia się ono jedności małżeństwa i godności zrodzenia osoby ludzkiej. Macierzyństwo zastępcze posiada obiektywne braki w stosunku do obowiązków miłości macierzyńskiej, wierności małżeńskiej i odpowiedzialnego macierzyństwa. Obraża ono godność i prawo dziecka do poczęcia, do okresu ciąży i wychowania przez własnych rodziców oraz wprowadza, ze szkodą dla rodzin, podział między czynnikami fizycznymi, psychicznymi i moralnymi, które je konstytuują⁸⁷.”

Kongregacja Nauki Wiary w konsekwencji wydania swoich poprzednich dokumentów tj. *Donum vitae*, *Evangelium vitae*, *Veritatis splendor* w dniu 8 września 2008 r. opublikowała *Dignitas Personae* - instrukcję dotyczącą niektórych problemów bioetycznych związanych z obroną życia nienarodzonego⁸⁸. Dokument traktuje o stanowisku Kościoła wobec wspomaganych technik rozrodu oraz o zagrożeniach, jakie niesie za sobą postęp medycyny w powyższym zakresie. Głównym przesłaniem instrukcji jest wskazanie na naruszenie godności ludzkiej przy wykorzystaniu metody *in vitro*: „Każdej istocie ludzkiej, od poczęcia aż po naturalną śmierć, należy się godność osoby. Ta podstawowa zasada, wyrażająca wielkie „tak” dla ludzkiego życia, powinna znaleźć się w centrum refleksji etycznej nad badaniami naukowymi w dziedzinie biomedycyny, które w dzisiejszym świecie nabierają coraz większego znaczenia”.

Również Papież Franciszek podczas spotkania z członkami Stowarzyszenia Włoskich Lekarzy Katolickich w dniu 15 listopada 2014 r. potępił „wyprodukowanie” dziecka, które jest uznawane za prawo, a nie dar od Boga. Papież jest przeciwny wykorzystywaniu istnień ludzkich jako laboratoryjnego materiału doświadczalnego. Papież skierował prośbę do lekarzy, aby „zawsze byli sługami życia”, jego „godności, świętości, nienaruszalności”⁸⁹.

Kościół dopuszcza jedynie zapłodnienie homologiczne, które zachodzi pomiędzy małżonkami w seksualnym akcie. Ponieważ do zastosowania techniki homologicznej IVF-ET konieczny jest udział trzech osób i wyspecjalizowanych lekarzy, powyższa metoda jest

⁸⁷ J. K. Ratzinger, A. Bovone, *Instrukcja dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania*, <http://tezeusz.pl/cms/tz/index.php?id=3152>, [odczyt: 25 maja 2015 r.].

⁸⁸ Tekst instrukcji *Dignitas personae*, dotyczącej niektórych problemów bioetycznych, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_pl.html, [odczyt: 9 czerwca 2015 r.].

⁸⁹ *Z życiem nie można igrac*, „L'osservatore Romano”, <http://www.osservatoreromano.va/pl/news/z-zyciem-nie-mozna-igrac>, [odczyt: 25 maja 2015 r.].

zabroniona. Sprzeciwia się ona bowiem moralności, godności i równości rodziców. Kościół potępia także wszelkie praktyki związane ze sztucznym stworzeniem, zamrożeniem i zniszczeniem ludzkich embrionów. Kościół proponuje bezpłodnym małżeństwom adopcję, jako rozwiązanie ich problemów.

b) Kościół Prawosławny

Do Kościołów Prawosławnych w Polsce zaliczamy Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (Grekokatolicki) zrzeszający ok. 504, 2 tys. wiernych⁹⁰ oraz Wschodni Kościół Staroobrzędowy zrzeszający ok. 1006 wiernych⁹¹.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego z 2014 r.⁹², Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny jest drugim pod względem liczebności Kościołem w Polsce, zrzesza ok. 1,31% ludności Polski. Z kolei z 1006 wyznawców Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, aż 968 wiernych pochodziło w województwa podlaskiego i 38 wiernych z województwa warmińsko - mazurskiego⁹³.

Kościół Prawosławny stoi na stanowisku, iż techniki wspomaganey reprodukcji mogą zmierzać do instrumentalizacji i unicestwienia życia. Głównym powodem determinującym stanowisko Kościoła jest poddawanie embrionów selekcji na wartościowe i mniej wartościowe. Zdaniem ks. Artura Aleksiejuka proces zapłodnienia *in vitro* „zaprzecza bezcennej wartości życia i poniża godność człowieka, którym jest już embrion”. Kościół Prawosławny uznaje za wysoce naganne traktowanie zapłodnień pozaustrojowych *in vitro* jako formy leczenia niepłodności, ponieważ nie leczy bezdzietności ani nie rozwiązuje problemu bezdzietności⁹⁴.

Jednakże w doktrynie Kościoła Prawosławnego można się również spotkać z odmiennym stanowiskiem. Problem z niepłodnością i pragnienie posiadania potomstwa może bowiem doprowadzić do rozwodu, a także innych nieszczęśliwych zdarzeń. Dlatego w takich przypadkach dokonanie wspomaganego zapłodnienia może zostać przeprowadzone

⁹⁰ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2014*, Warszawa 2014, tab. 22(82), s. 134.

⁹³ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2011.

⁹⁴ Wywiad z ks. Arturem Aleksiejukiem „Prawosławie i bioetyka”, który został wyemitowany na antenie Radia Warszawa, www.cerkiew.pl, [odczyt 9 czerwca 2015 r.].

z błogosławieństwem popa. Zastosowanie metody *in vitro* jest obwarowane wymogiem wszczepienia wszystkich embrionów, natomiast nasienie może zostać pobrane tylko od męża kobiety, która ma zostać matką⁹⁵.

Również bułgarski, rosyjski i grecki Kościół Prawosławny dopuszcza możliwość przeprowadzenia zabiegu *in vitro* w przypadku, zastosowania nasienia męża zapładniającej kobiety w sytuacji, gdy wszystkie zarodki zostaną wykorzystane do procesu zapłodnienia.

3. Kościół Protestancki

Liczbę praktykujących protestantów w Polsce szacuje się na ok. 0,38 % ludności Polski. Do Kościołów Protestanckich w Polsce zaliczamy: Kościół Ewangelicko - Augsburski w Rzeczypospolitej Polskiej (luterkański) zrzeszający ok. 80 tys. wiernych⁹⁶, Kościół Zielonoświątkowy zrzeszający ok. 22,4 tys. wiernych⁹⁷, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego zrzeszający ok. 5,8 tys. członków⁹⁸, Kościół Chrześcijan Baptystów zrzeszający ok. 4,9 tys. wiernych⁹⁹, Kościół Ewangelicko - Metodystyczny w Rzeczypospolitej Polskiej zrzeszający ok. 4,4 tys. wiernych¹⁰⁰, Kościół Ewangelicko - Reformowany zrzeszający ok. 3,5 tys. wiernych¹⁰¹,

Protestantyzm dopuszcza wszystkie formy stosowania metody *in vitro*. Ponadto, jako jedyna religia zezwala na przekazanie niepłodnej parze zarówno zarodka, jak i oddzielnie plemników i komórek jajowych. Protestantyzm wskazuje na ograniczenie jakimi jest to, aby para poddająca się zabiegowi była heteroseksualna oraz ciąża nie zagrażała życiu kobiety.

⁹⁵ S. Krzyszczyk, *Prawosławie i bioetyka* cz. 6, www.cerkiew.pl, [odczyt: 9 czerwca 2015 r.].

⁹⁶ L. Nowak (red.), *Ludność. Stan i struktura demograficzno - społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

⁹⁷ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

⁹⁸ Informacje dostępne na stronie internetowej: <http://www.adventistatlas.org/ViewCountry.asp?CtryCode=pl>, [odczyt: 6 października 2015 r.].

⁹⁹ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem.

a) Kościół Ewangelicko-Augsburski (luterński)

Kościół Ewangelicko-Augsburski w Rzeczypospolitej Polskiej jest najstarszym oraz największym Kościołem ewangelickim w Polsce. Aktualnie jest on jedynym Kościołem luterńskim w Rzeczypospolitej Polskiej. Liczbę luteranów w Polsce szacuje się na ok 80 tys. wiernych¹⁰².

Podczas obrad Synodu Kościoła Ewangelicko - Augsburskiego w Rzeczypospolitej, który odbył się w Warszawie w dniu 19 kwietnia 2009 r. przyjęto oświadczenie tego Kościoła w sprawie zapłodnienia *in vitro*¹⁰³. Synod oficjalnie wyraził zgodę na stosowanie wspomaganego zapłodnienia jako formy wspierania rodziny. Jednakże sprzeciwił się „tworzeniu i przechowywaniu zamrożonych embrionów nadliczbowych bez wyraźnego celu późniejszej implantacji do organizmu matki.” Zdaniem tego Kościoła moralnie dopuszczalne jest stosowanie homologicznego zapłodnienia tzn. zapłodnienia kobiety metodą *in vitro* nasieniem pochodzącym od prawnego ojca. Kościół jednocześnie potępił korzystanie z obcych gamet oraz pomocy matek zastępczych.

Kościół stoi na stanowisku, iż państwo powinno wspierać finansowo i moralnie osoby, które nie mogą mieć dzieci i chcą skorzystać z *in vitro*. Jednocześnie Kościół Luterński w Polsce nie znajduje uzasadnienia dla stwierdzenia, iż dziecko, które zostało poczęte przy pomocy technik wspomaganego rozrodu będzie traktowane jako jedno z dóbr konsumpcyjnych. *In vitro* jest ostatecznością, jest sposobem na wykorzystanie postępu w medycynie w celu posiadania potomstwa. Najważniejszą wartością jest ludzkie życie, w związku z powyższym embriony ludzkie nie powinny być wykorzystywane do celów badawczych. Kościół akceptując zastosowanie procedury *in vitro* posiłkuje się odwołaniem do nakazu płodności znajdującego się w Biblii (1 Mż 1, 28a¹⁰⁴). Kościół wskazuje, że to Bóg

¹⁰² L. Nowak (red.), *Ludność Stan i struktura demograficzno - społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

¹⁰³ Oświadczenie Synodu Kościoła Ewangelicko - Augsburskiego, http://www.bik.luteranie.pl/pl/oswiadczenia_synodu_kosciola/oswiadczenie_w_sprawie_in_vitro.html, [odczyt : 9 czerwca 2015 r.].

¹⁰⁴ *Biblia Tysiąclecia, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2003, Pierwsza Księga Mojżeszowa 1,28: „I błogosławił im Bóg, i rzekł do nich Bóg: Rozradzajcie się i rozmnażajcie się, i napelniajcie ziemię, i czynicie ją sobie poddaną; panujcie nad rybami morskimi i nad ptactwem niebios, i nad wszelkimi zwierzętami, które się poruszają na ziemi!”.

jest źródłem życia i obdarza ludzi błogosławieństwem, jakim są dzieci (1 Mż 1,1 nn¹⁰⁵; Ps 36,10¹⁰⁶).

b) Kościół Ewangelicko - Reformowany (Kalwiński)

Kościół Ewangelicko-Reformowany w Rzeczypospolitej Polskiej należy do rodziny Kościołów kalwińskich, wywodzących się z reformacji szwajcarskiej. Kościół należy do Polskiej Rady Ekumenicznej i Światowej Wspólnoty Kościołów Reformowanych. Szacuje się, iż zrzesza on ok. 3,5 tys. wiernych w Polsce¹⁰⁷.

Zdaniem kapłana Kazimierza Bema „ustawa regulująca kwestię zapłodnienia *in vitro* powinna brać pod uwagę kwestie: dostępności tej metody leczenia dla osób najuboższych, nadliczbowych zarodków, ich przechowywania i w miarę możliwości przekazywania innym bezpłodnym parom oraz stworzenia procedury stałych konsultacji w tej sprawie wraz z postępem nauki w tej dziedzinie”¹⁰⁸.

c) Kościół Ewangelicko - Metodystyczny w Rzeczypospolitej

Kościół Ewangelicko Metodystyczny jest wyznaniem zawierającym elementy tradycyjnego kościoła protestanckiego (Kalwinizm, Luteranizm) oraz ugrupowania kościołów wolnych (Baptyści, Zielonoświątkowcy). Szacuje się, iż w Polsce zrzesza on ok. 4.4 tys. wiernych¹⁰⁹. Kościół ten wchodzi w skład Zjednoczonego Kościoła Metodystycznego (*The United Methodist Church*) o zasięgu ogólnosiwiatowym.

The United Methodist Church potwierdził swoje dotychczasowe stanowisko w sprawie wspomaganej rozrodu metodą *in vitro*. Oficjalne stanowisko Kościoła zostało wyrażone w pierwszej części Księgi Rezolucji z 2004 r., Rezolucji Nr 102: „Nowe Odkrycia

¹⁰⁵ Ibidem, 1,1: „Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię”.

¹⁰⁶ Ibidem, Psalm 36,10, O przewrotności człowieka i o Bożej Opatrzności: „Albowiem w Tobie jest źródło życia i w Twojej światłości oglądamy światłość”.

¹⁰⁷ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

¹⁰⁸ K. Bem, *In Vitro. Moralność dyskusji i demokracja*. „Znak”, kwiecień 2008, nr 635, Kraków 2008, <http://www.miesiecznik.znak.com.pl/6352008pawel-lukowin-vitro-moralnosc-dyskusji-i-demokracja/>, [odczyt: 17 grudnia 2015 r.].

¹⁰⁹ J. Witkowski, H. Dmochowska i in.: *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015*. T. LXVIII. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015, s. 113-114.

w Genetyce” oraz w nowej Rezolucji Nr 366. Przedstawiciele Metodystów uważają, iż dozwolone jest stosowanie *in vitro* tylko w celach reprodukcyjnych i tylko przy wyprodukowaniu takiej liczby zarodków, która będzie niezbędna do zapłodnienia. Metodysci są przeciwni wyprodukowaniu większej liczby zarodków, które mogłyby później zostać zniszczone lub wykorzystane w celach badawczych. Podniesiono wówczas, że: „Embrion ludzki, nawet w najwcześniejszym stadium, wymaga szacunku i nakłada na nas poważny moralny obowiązek, choć nie jest to roszczenie identyczne z tym, które dotyczy bardziej rozwiniętego życia ludzkiego. Z tego powodu nie należy tworzyć embrionów z zamiarem ich zniszczenia, jak i tworzyć ich dla celów badawczych. Nie powinniśmy również, nawet w celach reprodukcyjnych, produkować więcej zarodków niż możemy wprowadzić do macicy w nadziei implementacji”. Rezolucja zawiera wytyczne w celu zminimalizowania produkcji zarodków. Lekarze oraz pary poddające się procedurom *in vitro* zostali zobowiązani do tego aby w każdym przypadku indywidualnie określić ile jajeczek ma być zapłodnionych i implantowanych. Wskazano, że należy wyprodukować tylko tyle zarodków ile potrzeba do jednorazowego zapłodnienia. Kościół forsuje wprowadzenie etycznych zasad postępowania, poprzez obowiązywanie rygorystycznych norm świadomej zgody w zakresie procedur, ryzyka fizycznego i emocjonalnego. Jednakże kościół podkreśla, iż wyrażone stanowisko nie stanowi pełnej zgody na stosowanie wspomaganego zapłodnienia¹¹⁰.

d) Kościół Chrześcijan Baptystów

Kościół Chrześcijan Baptystów jest kościołem protestanckim o charakterze ewangelickim. Szacuje się, iż zrzesza on w Polsce ok. 5,2 tys.¹¹¹ wyznawców.

Z uwagi na fakt, iż zapłodnienie metodą *in vitro* pośrednio prowadzi do śmierci niewykorzystanych zarodków, zgodnie z wyznaniem Chrześcijan Baptystów jest dla ludzi wierzących grzechem takim samym jak aborcja. Jednakże pomimo wątpliwości jakie niesie za sobą skorzystanie ze wspomaganego zapłodnienia baptyści dają swoim wyznawcom przyzwolenie na korzystanie z ww. metod. Pastor Ireneusz Dawidowicz ze Zboru Baptystów

¹¹⁰ Księga Rezolucji 2000, s. 254.

¹¹¹ J.Witkowski, H. Dmochowska i in.: *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015*. T. LXVIII. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015, s. 114.

w Białymstoku wskazuje, że religia nie nakłada nakazu bądź zakazu stosowania *in vitro*. „Odwołujemy się do moralności każdego człowieka”.¹¹²

4. Islam

W Polsce liczba wyznawców Islamu stanowi ok. 0,013% ludności Polski. Do zwolenników Islamu zaliczamy: Ligę Muzułmańską zrzeszającą ok. 3,8 tys. wiernych¹¹³, Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya zrzeszające ok. 45 wiernych¹¹⁴, Islamskie Zgromadzenie Ahl-ul-Bayt zrzeszające ok. 59 wiernych¹¹⁵, Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej zrzeszające ok. 60 wiernych¹¹⁶.

Zgodnie z Koranem zapłodnienie metodą *in vitro* jest traktowane jak każdy inny sposób leczenia, w tym przypadku leczenia niepłodności. Prorok Mohamed (*sal allahu, alajhi wa sallam*) zachęcał, aby mieć dużo dzieci: „Ożeńcie się z kobietą kochającą i dużo rodzącą, będę Was miał najwięcej spośród proroków”. Posiadanie dzieci jest obowiązkiem wyznawców Islamu.¹¹⁷

Istnieją jednak nienaruszalne zasady, które nakazują, że starania o dziecko mogą podjąć tylko i wyłącznie małżeństwa. Zgoda na zastosowanie metod wspomaganey prokreacji musi być obustronna i świadoma, zabiegi mogą być przeprowadzone tylko z użyciem nasienia i komórki obojga małżonków. Natomiast ze względu na fakt, iż w Islamie dozwolona jest poligamia obowiązuje zasada, iż matką zastępczą może być tylko inna żona męża.

Odmienne stanowisko zostało wyrażone podczas konferencji w 1987 r. przez *Islamic Organization for Medical Sciences* (IOMS). Organizacja zarekomendowała¹¹⁸, iż leczenie metodą *in vitro*, powinno być dostępne dla małżeństwa. Natomiast niedozwolone jest stosowanie wspomaganego zapłodnienia w przypadku dawców spoza małżeństwa lub surogacji. Małżeństwa powinny móc korzystać z leczenia. W podobnym tonie

¹¹² Artykuł dostępny na stronie internetowej: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/chcesz-in-vitro-sprawdz-wyznanie,148188.html>, [odczyt: 6 października 2015 r.].

¹¹³ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Musnad Ahmed, hadith numer 12152.

¹¹⁸ J. E. Brockopp, T. Eich, *Muslim medical ethics: from theory to practice*, University of South Carolina, Columbia 2008, s. 64.

wypowiedziano się w 1991 r. podczas międzynarodowej konferencji pt. „*Bioethics on Human Reproduction In the Muslim World*”, która odbyła się w Kairze¹¹⁹.

5. Judaizm

Szacuje się, iż wyznawcy Judaizmu stanowią ok. 0,004% mieszkańców Polski. Do wyznawców Judaizmu zaliczamy: Związek Postępowych Gmin Żydowskich „Beit Polska” zrzeszający ok. 100 wiernych¹²⁰ oraz Karaïmski Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej zrzeszający ok. 115 wiernych w 2011 r.¹²¹

Wyznawcy judaizmu uważają, iż posiadanie dzieci jest obowiązkiem i przykazaniem opartym na zaleceniach Tory. W związku z powyższym rabinowie wyrażają pozytywny stosunek do technik wspomaganego rozrodu. Co więcej uważają, iż zastosowanie metody *in vitro* w przypadku bezpłodnej pary jest wręcz pożądane i zalecane. Judaizm zakazuje stosowania w celu zapłodnienia kobiety plemników nie pochodzących od męża, ponieważ jest to traktowane jako niewierność. Zastosowanie nasienia od dawcy można wykonać dopiero w wyjątkowych sytuacjach po wcześniejszej zgodzie rabina. „Pozytywny stosunek większości rabinów do zapłodnienia *in vitro* bierze się między innymi z dewizy – wszystko, co nie jest przez Torę zakazane – jest dozwolone. Rozwój nauki, techniki, medycyny zawdzięczamy otrzymanym od Boga zdolnościom intelektualnym, mamy więc prawo, a nawet obowiązek wykorzystywania tego daru dla dobrych celów, a według judaizmu takim celem jest niewątpliwie umożliwienie bezpłodnej parze wydania na świat własnego dziecka”¹²².

6. Buddyzm

Szacuje się, iż ok. 0,04% mieszkańców Polski stanowią wyznawcy Buddyzmu. Do Buddyzmu zaliczamy: Buddyjski Związek Diamentowej Drogi Linii Karma Kagyu

¹¹⁹ D. Atighetchi, *Islamic Bioethics: Problems and Perspectives*, Dordrecht 2007, s. 153.

¹²⁰ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

¹²¹ Ibidem.

¹²² J. Makosz dr Katedry Porównawczej Studiów Cywilizacji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w Kwartalnik Życie i Płodność 2-3/2008.

zrzeszający ok. 8,3 tys. wiernych w 2011 r.¹²³, Misję Buddyjską - Trzy Schronienia w Polsce zrzeszającą ok. 2560 wiernych w 2008 r.¹²⁴, Związek Buddystów Zen „Bodhidharma” zrzeszający ok. 70 wiernych w 2011 r.¹²⁵, Związek Buddyjski Kanzeon zrzeszający ok. 119 wiernych w 2008 r.¹²⁶, Związek Buddyjski Tradycji Kamtżang w Polsce zrzeszający ok. 1955 wiernych w 2011 r.¹²⁷, „Wspólnota bez Bram” Mumon-Kai Związek Buddyjski Zen Rinzai w Rzeczypospolitej Polskiej zrzeszająca ok. 53 wiernych w 2005 r.¹²⁸, „Buddyjska Wspólnota Zen Kannon” zrzeszająca 121 wiernych w 2008 r.¹²⁹, Szkoła Zen Kwan Um w Polsce zrzeszająca 143 wiernych w 2011 r.¹³⁰

Buddyści nie sprzeciwiają się zapłodnieniu pozaustrojowemu. Jednakże wyrażają wątpliwości co do pewnych aspektów związanych ze stosowaniem metody *in vitro*. Wyznawcy tej religii są przeciwko niszczeniu niewykorzystanych jaj, ich zamrażaniu, a także eksperymentowaniu na materiale genetycznym. Ponadto niska skuteczność *in vitro* również wzbudza zastrzeżenia co do zastosowania tej metody¹³¹. Buddyzm dopuszcza macierzyństwo zastępcze, pod warunkiem przeprowadzenia procedur medycznych. Wówczas nie dojdzie do zdrady małżeńskiej, a sama surogacja jest wynikiem porozumienia zainteresowanych stron umowy¹³².

7. Kościół Badaczy Pisma Świętego

Do badaczy Pisma Świętego zalicza się: Chrześcijański Zbór Świadców Jehowy, Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego zrzeszający 123,2 tys. wierzących w 2014 r., Świecki Ruch Misyjny „Epifania” zrzeszający 1720 wiernych w 2013 r., Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego w Polsce zrzeszające 239 wiernych w 2013 r., Urząd Apostolski Jezusa Chrystusa zrzeszający w 2005 r. tylko 17 wiernych.

¹²³ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ J. Martin, *Buddyzm i prawo jednostki ludzkiej do szacunku wobec niebezpieczeństw związanych z rozwojem biotechnologii*, <http://etyka.doktorzy.pl/martin.htm>, [odczyt: 6 października 2015 r.].

¹³² R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci. Podstawy biojursprudencji*, Kraków 2002, s. 180.

Świadkowie Jehowy stanowią ok. 0,34 % ludności Polski i stanowią najliczniejszą grupę wyznawców Badaczy Pisma Świętego w Polsce.

Zgodnie z oficjalnym stanowiskiem związku wyznaniowego Świadków Jehowy zapłodnienie metodą *in vitro* jest indywidualną decyzją pary. Zastosowanie technik wspomaganej prokreacji przy zastosowaniu nasienia dawcy z poza małżeństwa jest dla Świadków Jehowy nie do przyjęcia, ponieważ jest traktowane na równi z cudzołóstwem¹³³. Wykorzystanie przy procedurze *in vitro* komórek jajowych i nasienia dwojga ludzi niezwiązanych ze sobą węzłem małżeńskim, jest równoznaczne z niemoralnością płciową określaną w Biblii słowem *pornela*. Wyznawcy tej wiary stosują się do zakazu zawartego w Biblii w przekładzie Nowego Świata „Nie wolno Ci żonie twego towarzysza dać nasienia, które z Ciebie wypłynie, bo przez to stałbyś się nieczysty¹³⁴”. Zgodnie z doktryną wyznaniową Świadków Jehowy, jeśli ktoś sprzeciwi się powyższej zasadzie poniesie surową karę¹³⁵.

Po analizie stanowiska kościołów i związków wyznaniowych w Polsce w sprawie wspomagane zapłodnienia metodą *in vitro*, należy zastanowić się nad tym, czy możliwy jest kompromis pomiędzy religią, a nauką. Historia Kościoła Rzymskokatolickiego, przedstawiającego najsurowsze stanowisko w tej materii, ukazuje, że zmienił on swoje stanowisko etyczne niejednokrotnie w kwestii innych zabiegów medycznych, np.: sekcji zwłok, transplantacji i regulacji narodzin. Należy zatem śledzić czy ewolucja poglądów Kościoła będzie w przyszłości dotyczyć także zastosowania metod pozaustrojowego zapłodnienia.

Poniżej przedstawiono zbiorczo stanowiska kościołów i związków wyznaniowych w stosunku do *in vitro* i do surogacji.

¹³³ Biblia w przekładzie Nowego Świata, Biblia w Internecie, Przysłów, 6:29: „Podobnie jest z każdym, kto współżyje z żoną swego bliźniego— nikt, kto jej dotyka, nie pozostanie bezkarny”, <http://www.jw.org/pl/publikacje/biblia/nwt/ksi%C4%99gi-biblijne/Kap%C5%82a%C5%84ska/18/#v3018029>, [odczyt: 27 grudnia 2015 r.].

¹³⁴ Ibidem, Księga Kapłańska 18:20.

¹³⁵ Ibidem, Księga Kapłańska 29: „Jeżeli ktoś się dopuszcza się którejś ze wszystkich tych obrzydliwości, to dusze, które się ich dopuszczają, zostaną zgładzone spośród swego ludu”.

Tabela nr 1. Stanowisko kościołów i związków wyznaniowych w stosunku do *in vitro* i do surogacji

Kościół lub związek wyznaniowy		Stosunek do <i>in vitro</i>	Stosunek do surogacji
Chrześcijananie	Kościół Rzymskokatolicki (łaciński)	Negatywny	Negatywny
	Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (Grekokatolicki)		
	Wschodni Kościół Staroobrzędowy		
	Kościół Katolicki w Rzeczypospolitej Polskiej obrządku ormiańskiego (ormiańskokatolicki)		
	Kościół Katolicki w Rzeczypospolitej Polskiej obrządku bizantyjsko - słowiańskiego (neounicki)		
	Kościół Starokatolicki Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej		
	Kościół Polskokatolicki w Rzeczypospolitej Polskiej		
	Kościół Katolicki Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej		
Protestanci	Kościół Ewangelicko - Augsburski w Rzeczypospolitej (Luterański)	Pozytywny	Negatywny
	Kościół Ewangelicko - Reformowany (Kalwiński)		
	Kościół Zielonoświątkowy		
	Kościół Adwentystów Dnia Siódmego		
	Kościół Chrześcijan Baptystów		
	Kościół Ewangelicko - Metodystyczny w Rzeczypospolitej Polskiej		
Islam	Liga Muzułmańska	Pozytywny	Pozytywny/ Negatywny
	Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya		
	Islamskie Zgromaszenie Ahl-ul-Bayt		

	Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej		
Judaizm	Związek Postępowych Gmin Żydowskich „Beit Polska”	Pozytywny	Negatywny
	Karaïmski Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej		
Buddyzm	Buddyjski Związek Diamentowej Drogi Linii Karma Kagyu	Pozytywny	Pozytywny
	Misja Buddyjska - Trzy Schronienia w Polsce		
	Związek Buddystów Zen „Bodhidharma”		
	Związek Buddyjski Kanzeon		
	Związek Buddyjski Tradycji Kamtżang w Polsce		
	„Wspólnota bez Bram” Mumon-Kai Związek Buddyjski Zen Rinzai w Rzeczypospolitej Polskiej		
	„Buddyjska Wspólnota Zen Kannon”		
	Szkoła Zen Kwan Um w Polsce		
Badacze Pisma Świętego	Chrześcijański Zbór Świadków Jehowy	Pozytywny	Negatywny
	Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego		
	Świecki Ruch Misyjny „Epifania”		
	Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego w Polsce		
	Urząd Apostolski Jezusa Chrystusa		

Źródło: opracowanie własne

Rozdział III Regulacje prawne wybranych państw odnoszących się do surogacji

§1. Regulacje prawne wybranych państw uznających zawarcie umowy surogacji za nieważne z mocy prawa

1. Japonia

Stanowisko Japonii w sprawie macierzyństwa zastępczego

Ustawodawca Japonii nie wprowadził oficjalnego zakazu stosowania umów o macierzyństwo zastępcze o randze powszechnie obowiązującego prawa.

W 1983 r. Japońskie Stowarzyszenie Ginekologii i Położnictwa¹³⁶ odniosło się do zagadnienia sztucznej prokreacji bardzo zasadniczo. JSOG przedstawiło swoje stanowisko¹³⁷, w którym przewidywało możliwość stosowania metod sztucznej prokreacji, tylko i wyłącznie według przedstawionych tam kryteriów¹³⁸.

W Japonii nie obowiązują żadne ustawy oraz wytyczne regulujące macierzyństwo zastępcze. Lekarze JSOG stosują wspomaganą technologię rozrodu przewidzianą dla par małżeńskich ustaloną przez JSOG. Jednakże z uwagi na publicznie podjęty temat macierzyństwa zastępczego, wzrósł niepokój społeczeństwa dotyczący zalet i wad surogacji. Asumptem do owej dyskusji w przedmiocie macierzyństwa zastępczego była podana po raz pierwszy w maju 2001 r. informacja o zastosowaniu metod sztucznej prokreacji w stosunku do macierzyństwa zastępczego¹³⁹.

Projekt oświadczenia JSOG z 2001 r.

W maju 2001 r., JSOG opublikowało projekt oświadczenia proponowanych zmian na podstawie przeprowadzenia dwuletniej analizy, który został zatytułowany *Punkty widzenia JSOG na macierzyństwo zastępcze*. Powyższe oświadczenie zostało zatwierdzone przez specjalne spotkanie zarządu, które odbyło się w dniu 12 kwietnia 2003 r. i zostało formalnie

¹³⁶ Japońskie Stowarzyszenie Ginekologii i Położnictwa (Japan Society of Obstetrics and Gynecology), dalej powoływane jako JSOG).

¹³⁷ Statement of Japan Society of Obstetrics and Gynecology, Acta Obstetrica et Gynaecologia Japonica 1999, Nr 51, s. 15-43.

¹³⁸ S.N. Shinagawa, *Short History of Reproductive Medical Problems in Japan*, „Eubios Journal of Asian and International Bioethics”, 1996, Nr 6, s. 158-159.

¹³⁹ S. Nozawa, J. Banno, *Surrogacy*, Japan Medical Association Journal 2004, Nr 4, s. 193, http://www.med.or.jp/english/pdf/2004_04/192_203.pdf, [odczyt: 28 maja 2018 r.].

przyjęte przez 55 Zgromadzenie Ogólne JSOG¹⁴⁰. W tym czasie miały miejsce oficjalne wystąpienia, które dotyczyły raportu przedłożonego przez komisję etyczną JSOG, któremu przewodniczył Shiro Nozawa, Prezydent Departamentu Położnictwa i Ginekologii, Uniwersytetu Medycznego Keio w Tokio, (Japonia). Komitet przygotował projekt oświadczenia, który został przygotowany na podstawie opinii członków JSOG i innych odpowiednich stowarzyszeń akademickich. Projekt zmiany został starannie przeanalizowany i zatwierdzony przez Zarząd zgodnie z formalnymi procedurami. W tym samym czasie Rada Nauk o Zdrowiu Ministerstwa Zdrowia, Pracy i Opieki Społecznej przeprowadziła formalne rozmowy, dotyczące tożsamesgo problemu z komitetem ekspertów i członkami sekcji technologii wspomaganego rozrodu. W związku z powyższym przedstawiony punkt widzenia JSOG odzwierciedla zarówno opinie ekspertów, społeczeństwa oraz profesjonalistów z danej materii. Celem oświadczenia było wyjaśnienie punktu widzenia przez JSOG, a także przedstawienie opinii rządu Japonii oraz innych odpowiednich organizacji zawodowych, a także wprowadzenie wytycznych, które zostały przyjęte wcześniej w innych krajach. Omawiany dokument przedstawia punkt widzenia JSOG na temat macierzyństwa zastępczego. W dniu 12 grudnia 2001 r. JSOG przygotowała raport określający stanowisko wyrażone przez lekarzy, prawników i duchownych. Na podstawie wyżej wskazanego raportu zostało przygotowane oświadczenie, w którym Komisja Etyki Japońskiego Stowarzyszenia Ginekologii i Położnictwa wypowiedziała się negatywnie w stosunku do możliwości stosowania macierzyństwa zastępczego¹⁴¹.

JSOG odniosło się do dwóch rodzajów surogacji przeprowadzonej w warunkach klinicznych. Pierwsza metoda polega na transplantacji zapłodnionego jaja niepłodnej pary do macicy trzeciej kobiety, będącej matką zastępczą, za pomocą nasienia męża kobiety pragnącej zostać matką socjologiczną oraz biologiczną. Druga metoda polega na sztucznym zapłodnieniu jaja kobiety trzeciej, za pomocą nasienia męża matki socjologicznej. W oparciu o wyniki światowych badań społecznych na które JSOG powołuje się w swoim oświadczeniu uznano, że pierwsza ze stosowanych metod jest uznawana za bardziej akceptowaną społecznie¹⁴².

W przywoływanym oświadczeniu zostały sprecyzowane przyczyny niedopuszczalności powszechnego stosowania macierzyństwa zastępczego. Po pierwsze,

¹⁴⁰ Ibidem, s. 193.

¹⁴¹ Ibidem, s. 193.

¹⁴² Ibidem, s. 193.

dobro dziecka stanowi nadrzędną wartość. Po drugie, surogacja wiąże się zarówno z obciążeniem psychicznym jak i fizycznym. Po trzecie, dopuszczenie powszechnego stosowania surogacji prowadzi do skomplikowania relacji rodzinnych. Po czwarte, umowy na temat macierzyństwa zastępczego nie są w pełni akceptowane przez społeczeństwo. Jednakże zgodnie ze stanowiskiem JSOG, macierzyństwo zastępcze może być dopuszczone do stosowania, gdy niepłodne pary nie mają innej możliwości do pozyskania potomstwa.

W doktrynie przeważa ugruntowane stanowisko, że umowy o macierzyństwo zastępcze uważa się za nieważne z mocy ustawy, z uwagi na fakt, iż stoją one w sprzeczności z zasadą porządku publicznego. Powyższy pogląd jest zgodny z przepisem art. 90 Kodeksu Cywilnego Japonii¹⁴³, który stanowi, iż czynność prawna mająca cel niezgodny z porządkiem publicznym skutkuje jej nieważnością z mocy prawa¹⁴⁴.

Historia powstania oświadczenia JSOG

W związku z rosnącym niepokojem opinii publicznej i problemami jakie niesie za sobą surogacja, komisja ds. Etyki JSOG, której przewodniczyła Shohei Yonemoto, Profesor, Centrum Badawczego Zaawansowanej Nauki i Technologii Uniwersytetu Tokijskiego omówiła w maju 2001 r. zalety i wady surogacji. Komitet składający się z dziewięciu członków, w których skład wchodziło sześciu ekspertów niezrzeszonych (Etyk, duchowny, dwóch prawników, lekarz i dziennikarz), przeprowadził pięć posiedzeń komisji, poczynawszy od dnia 17 sierpnia 2001 r. W efekcie powyższego został przedłożony raport komisji zatytułowany „Przegląd komisji etycznej - opinie na temat macierzyństwa zastępczego”. W dniu 12 grudnia 2001 r. na podstawie sprawozdania z obrad posiedzenia przygotowano projekt Oświadczenia pod tytułem „Poglądy Komisji Etyki ds. surogacji¹⁴⁵”, które zostało publicznie ogłoszone w lutym 2002 r.¹⁴⁶¹⁴⁷.

¹⁴³ Ustawa Kodeks Cywilny nr 89 z 1898 r. Meiji 29, <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=2057&vm=04&re=02>, [odczyt: 1 czerwca 2018 r.].

¹⁴⁴ S. Nozawa, K. Banno, *Surrogacy*, „Japan Medical Association Journal”, Japan 2004, Nr 4, s. 192-203, http://www.med.or.jp/english/pdf/2004_04/192_203.pdf, [odczyt: 28 maja 2018 r.].

¹⁴⁵ Projekt Oświadczenia, *Poglądy Komisji Etyki ds. surogacji*, [https://www.whijournal.com/article/S1049-3867\(05\)80115-X/pdf](https://www.whijournal.com/article/S1049-3867(05)80115-X/pdf), [odczyt: 1 czerwca 2018 r.].

¹⁴⁶ S. Nozawa, J. Banno, *Surrogacy*, „Japan Medical Association Journal”, Japan 2004, Nr 4, s. 193- 194, http://www.med.or.jp/english/pdf/2004_04/192_203.pdf, [odczyt: 8 maja 2018 r.].

¹⁴⁷ Projekt Oświadczenia, *Poglądy Komisji Etyki ds. surogacji*, Dziennik JSOG (tom 54, nr 4), [https://www.whijournal.com/article/S1049-3867\(05\)80115-X/pdf](https://www.whijournal.com/article/S1049-3867(05)80115-X/pdf), [odczyt: 1 czerwca 2018 r.].

Stanowisko w sprawie zakazu stosowania macierzyństwa zastępczego dotyczyło zarówno osób będących matkami zastępczymi, jak też osób pośredniczących, wdrażających lub wspomagających macierzyństwo zastępcze. Z uwagi na fakt, iż w Japonii nie obowiązują przepisy prawne regulujące kwestie związane z pomocą w zakresie medycyny rozrodczej, sztuczne zapłodnienie i zapłodnienie *in vitro* jest dla małżeństw przeprowadzane zgodnie z ograniczeniami prawnymi, których przestrzegają lekarze będący członkami JSOG. Odnotowano jednak przypadki lekarzy JSOG, którzy angażują się w rozwój technologii wspomaganego rozrodu, która stoi w sprzeczności z zasadami JSOG. W Japonii zapadł wyrok sądowy, który potwierdził prawo męża matki do odmowy uznania dziecka urodzonego poprzez sztuczne zapłodnienie przy użyciu nasienia dawcy (AID), gdy zabieg przeprowadzonego bez zgody męża. Powyższy wyrok uwypuklił problem dobra dzieci urodzonych przy pomocy technologii wspomaganego rozrodu. Ponadto pojawienie się przedsiębiorstw komercyjnych, świadczących usługi pośrednictwa w zawarciu umowy o macierzyństwo zastępcze, odzwierciedliło również różnorodność problemów wynikających ze zastosowania technologii sztucznego zapłodnienia. W związku z powyższym, ze strony społeczeństwa rośnie potrzeba osiągnięcia konsensusu w odniesieniu do wprowadzenia regulacji prawnych, które będą w stanie poradzić sobie z problemami jakie niesienie za sobą macierzyństwo zastępcze. W związku z tymi okolicznościami utworzono komitet ekspertów przy Radzie ds. Nauk o Zdrowiu, Sekcji Ewaluacji dla Zaawansowanej Opieki Medycznej. Natomiast technologia wspomaganego rozrodu była wnikliwie analizowana przez profesjonalistów. Dyskusje na temat macierzyństwa zastępczego, wykorzystania oddanego nasienia, komórek jajowych oraz zarodka zostały przeprowadzone na 29 spotkaniach w okresie dwóch lat i dwóch miesięcy. Podczas obrad komitet stwierdził, iż:

- 1) Dobro nienarodzonego dziecka ma najwyższy priorytet.
- 2) Ludzie nie powinni być traktowani wyłącznie jako środek reprodukcji.
- 3) Bezpieczeństwo musi być uwzględnione.
- 4) Eugenika¹⁴⁸ jest niedozwolona.
- 5) Komercjalizm¹⁴⁹ jest niedozwolony¹⁵⁰.

¹⁴⁸Pojęcie „Eugenika”, gr. eugenés „dobrze urodzony”, „zespół poglądów i metod mających na celu poprawienie kondycji gatunku ludzkiego zarówno w sferze biologii, cech psychicznych (np. zdolności), jak i moralności”, Słownik Języka Polskiego, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/eugenika;3899033.html>, [odczyt: 1 czerwca 2018 r.].

6) Godność człowieka jest chroniona.

Na podstawie powyższych założeń, uznano, że macierzyństwo zastępcze jest zabronione. Stanowisko komitetu zostało wydane w oparciu o założenie, iż surogacja wykorzystuje ciało osoby trzeciej – matki zastępczej jako „środek reprodukcji”. Bycie matką zastępczą może nieść za sobą niebezpieczeństwa zagrażające życiu kobiety będącej w ciąży, co godzi w zasadę, iż bezpieczeństwo życia kobiety musi być brane pod uwagę. Z uwagi na tak przedstawiony punkt widzenia uznano, iż macierzyństwo zastępcze powinno zostać zakazane. Jednocześnie umowa o macierzyństwo zastępcze niesie za sobą ryzyko przyszłych sporów pomiędzy rodzicami społecznymi a matką zastępczą, z uwagi na urodzenie przez matkę zastępczą chorego dziecka. Stoi to w sprzeczności z zasadą, iż dobro dziecka stanowi najwyższy priorytet.

Projekt sprawozdania w sprawie „ulepszeń systemu wspomaganej reprodukcyjnej pigułki z wykorzystaniem plemników, jaj i zarodków” z dnia 10 kwietnia 2003 r.

Sekcja Rady Nauk o Zdrowiu poświęcona technologii wspomaganego rozrodu, została utworzona w dniu 11 czerwca 2001 r., podczas 27 spotkań przygotowała raport w zakresie badania konkretnych ulepszeń systemu. Podczas posiedzeń, Rada w dniu 10 kwietnia 2003 r opracowała ostateczny projekt sprawozdania w sprawie „ulepszeń systemu wspomaganej reprodukcyjnej pigułki z wykorzystaniem plemników, jaj i zarodków”¹⁵¹.

Punkty widzenia innych organizacji na macierzyństwo zastępcze

Zagadnienie macierzyństwa zastępczego zostało również rozważone przez inne organizacje zawodowe. Większość tych organizacji zgadza się, że macierzyństwo zastępcze nie może zostać zaakceptowane z powodu licznych istniejących problemów.

Stanowisko Japońskiego Towarzystwa Płodności i Sterylności, (*Japanese Society of Fertility and Sterility Ethics Committee: The Board of Directors' Views on the Issue of Surrogate Mothers*)

¹⁴⁹ Pojęcie „Komerccjalizm”, komercyjne podejście do wszelkiej działalności, Słownik Języka Polskiego, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/komerccjalizm.html>, [odczyt: 1 czerwca 2018 r.].

¹⁵⁰ Pojęcie „Komerccja”, „Działalność nastawiona jedynie na osiągnięcie zysku; też: produkty takiej działalności”, Słownik Języka Polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2564011>, [odczyt: 1 czerwca 2018 r.].

¹⁵¹ S. Nozawa, J. Banno, Surrogacy, *Japan Medical Association Journal* 2004, Nr 4, s. 194- 195, http://www.med.or.jp/english/pdf/2004_04/192_203.pdf, [odczyt: 28 maja 2018 r.].

Japońskie Towarzystwo Płodności i Sterylizacji pochyliło się nad omawianą kwestią w 1992 r. Przeprowadzono wówczas ankietę społeczną dotyczącą niepełnych par. Zgodnie z wynikami badań, 70 % respondentów sprzeciwiło się wprowadzeniu legalizacji zawierania umów o macierzyństwo zastępcze, natomiast około 45 % wsparło matki socjologiczne. W 1994 r. Członkowie rady ogłosili swoje poglądy na temat matek zastępczych i poinformowali, że ze względu na złożoność społeczną, etyczną i prawną związaną z macierzyństwem zastępczym, społeczeństwo nie jest w stanie dojść do zajęcia jednoznacznego stanowiska w zakresie macierzyństwa zastępczego. W konkluzji podano cztery powody argumentujące swą decyzję:

- 1) Istnieje rozbieżność między wskazaniami społecznymi i etycznymi a wskazaniami medycznymi.
- 2) Przeprowadzone dyskusje były niewystarczające w odniesieniu do potencjalnych zagrożeń medycznych w stosunku do matki zastępczej, które towarzyszą inseminacji, ciąży i porodowi, a także nieodłącznych problemów społecznych i psychologicznych, które istnieją od momentu, gdy macierzyństwo zastępcze koncentruje się na procesach otaczających dziecko urodzone poza związkiem małżeńskim.
- 3) Rozwiązania prawne są trudne do osiągnięcia.
- 4) Pozostają nierozwiązane problemy dotyczące odpłatności umowy o macierzyństwo zastępcze lub pośredniczenia stron trzecich w umowie o macierzyństwo zastępcze.

Ponadto zauważono, że istnieje potrzeba osiągnięcia konsensusu społecznego w tych kwestiach¹⁵².

Stanowisko Japońskiej Federacji Stowarzyszenia Adwokatów (*Japan Federation of Bar Associations, JFBA*)¹⁵³

Japońska Federacja Stowarzyszenia Adwokatów wielokrotnie omawiała prawne konflikty dotyczące technologii wspomaganego rozrodu. Przedmiotowe kwestie obejmują różnorodne negatywne skutki, które wynikają z nie wprowadzenia ustawowych regulacji dotyczących technologii wspomaganego rozrodu (ART). W celu zapobiegnięcia nadużyciom

¹⁵² Ibidem, s. 195.

¹⁵³ Japan Federation of Bar Associations, *Recommendations on Legal Regulations on the Use of Assisted Reproductive Technology* (excerpt), 2000 Japan.

i ochronie praw człowieka, w marcu 2003 r. JFBA ogłosiła swój wniosek w sprawie przepisów prawnych dotyczących stosowania technologii wspomaganego rozrodu. W przedstawionym wniosku JFBA opowiedziała się za zakazem wprowadzenia surogacji.

Przedmiotowy wniosek opierał się na obawach, że matka zastępcza będąca matką biologiczną będzie postrzegana jako osoba służąca do „wypożyczania macicy”. W przypadku obu kobiet uczestniczących w tym procederze, występują długotrwałe efekty fizyczne i psychiczne. Ponadto obawiano się, że dojdzie do naruszenia praw kobiet, nie tylko poprzez ich komercjalizację¹⁵⁴.

Stanowisko Narodowego Instytutu Badań (*National Institute for Research Advancement, NIRA*)

Narodowy Instytut Wspierania Badań Naukowych został założony przez 145 najbardziej wpływowych osób z sektora przemysłowego, akademickiego i pracy, w oparciu o ustawę *National Institute for Research Advancement Act*. Instytut jest niezależny. Został zatwierdzony przez rządowy instytut badań politycznych. Jego celem jest prowadzenie niezależnych badań o najwyższej jakości, które przyczynią się do rozwiązania różnych złożonych problemów, przed którymi stoi współczesne społeczeństwo. W swoim wniosku dotyczącym bioetyki, zatytułowanym „Rozwój w dziedzinie nauk o życiu i ustawy”, klauzula 14 zawierała stanowiska NIRA, w którym optowała za wprowadzeniem zakazu umów o macierzyństwo zastępcze¹⁵⁵.

Konsensus publiczny w sprawie macierzyństwa zastępczego

Poczynając od 1990 roku przeprowadzono szereg badań ankietowych dotyczących różnych grup społecznych.

¹⁵⁴ S. Nozawa, J. Banno, *Surrogacy*, Japan Medical Association Journal 2004, Nr 4, s. 195- 196, http://www.med.or.jp/english/pdf/2004_04/192_203.pdf, [odczyt: 28 maja 2018 r.].

¹⁵⁵ Ibidem, s. 195.

Ankieta przeprowadzona przez Yasuko Shirai (1990)¹⁵⁶.

Wyniki badań Yasuko Shirai ¹⁵⁷przeprowadzonych w 1990 r. Badanie to wykazało, że jedynie 4,4% zarówno mężczyzn, jak i kobiet popiera matki zastępcze, a jedynie 4,7% popiera matki społeczne.

Badanie ankietowe przeprowadzone przez Japońskie Towarzystwo Płodności i Sterylności (1992), (*Japanese Society of Fertility and Sterility*) ¹⁵⁸

Badanie przeprowadzone przez Japońskie Towarzystwo Płodności i Bezpłodności wykazało wskaźnik akceptacji 11,6 % dla matek zastępczych i 40,4 % dla matek przyjmujących. Co więcej, stopa akceptacji dla matek zastępczych przez pary przechodzące leczenie niepłodności wynosiła około 16%, podczas gdy wskaźnik akceptacji dla matek społecznych wynosił 43,3% wśród mężów i 49% wśród żon niepłodnych par¹⁵⁹.

2. Republika Austrii

W Austrii umowy o surogację są uznawane za nieważne z mocy prawa na podstawie zasady subsydiarności § 2 ust. 2 *Fortpflanzungsmedizingesetz*¹⁶⁰, FMedG¹⁶¹, zgodnie z którym, zabiegi medycznie wspomaganego rozrodu mogą być tylko i wyłącznie przeprowadzane, w sytuacji, gdy inne metody zapłodnienia okażą się bezskuteczne bądź

¹⁵⁶ Y. Shirai, *Awareness Survey on ART*, Ministry of Health, Labor and Welfare. *Sanfujinkano Sekai (World of the Obstetrics and Gynecology)* 2000; 52:, Tokyo 2000, s. 192–197.

¹⁵⁷ K. Kinjo, *Bioethics on the Birth of Life*, Kanehara Shuppan, Tokyo, 1998.

¹⁵⁸ K. Shuppan, *Japanese Society of Fertility and Sterility*, Guidelines on New Assisted Reproductive Technology, Tokyo 1996; s. 204–211.

¹⁵⁹ S. Nozawa, J. Banno, *Surrogacy*, „Japan Medical Association Journal”, Japan 2004, Nr 4, s. 195, http://www.med.or.jp/english/pdf/2004_04/192_203.pdf, [odczyt: 28 maja 2018 r.].;

¹⁶⁰ Fortpflanzungsmedizingesetz vom 18. Dezember 1998 (Stand am 1. September 2017), <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20001938/index.html>, [odczyt: 28 maja 2018 r.], dalej powoływana jako: FMedG.

¹⁶¹ § 2 ust. 2 FMedG: „Eine medizinisch unterstützte Fortpflanzung ist ferner nur zulässig, wenn:

- 1) nach dem Stand der Wissenschaft und Erfahrung alle anderen möglichen und den Ehegatten oder Lebensgefährten zumutbaren Behandlungen zur Herbeiführung einer Schwangerschaft durch Geschlechtsverkehr erfolglos gewesen oder aussichtslos sind oder;
- 2) ein Geschlechtsverkehr zur Herbeiführung einer Schwanger Schafft den Ehegatten oder Lebensgefährten wegen der ernsten Gefahr der Übertragung einer schweren Infektionskrankheit auf Dauer nicht zumutbar ist oder;
- 3) eine Schwangerschaft bei einer von zwei miteinander in eingetragener Partnerschaft oder Lebensgemeinschaft lebenden Frauen herbeigeführt werden soll oder;
- 4) sie zum Zweck einer nach § 2a zulässigen Präimplantationsdiagnostik vorgenommen werden muss”.

stosunek płciowy jest niebezpieczny ze względu na poważne ryzyko zarażenia się zakaźną chorobą. Pomimo faktu, iż ustawa nie odnosi się bezpośrednio do surogacji, powyższy przepis jest stosowany odpowiednio. Strony umowy nie podlegają sankcji karnej.

Nowelizacja prawa austriackiego w zakresie regulacji prawnych związanych ze wspomaganym rozrodem miała miejsce w dniu 24 lutego 2015 r. W tym dniu weszła w życie ustawa o medycznie wspomaganej prokreacji (*Fortpflanzungsmedizinrecht – Änderungsgesetz*)¹⁶². Poprzednio obowiązujące prawo uległo zmianie po zapadłych w sprawie wspomaganej medycznie prokreacji orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego. W dniu 10 grudnia 2013 r. Trybunał Konstytucyjny wydał orzeczenie¹⁶³, w którym stwierdzono niezgodność z Konstytucją oraz z art. 8 i 14 Konwencji o ochronie Praw człowieka i podstawowych wolności¹⁶⁴, przepisów dotyczących zakazu przeprowadzania zabiegów medycznie wspomaganej prokreacji w stosunku do kobiet żyjących w jednopłciowych związkach partnerskich. Dotychczas obowiązująca ustawa naruszała prawo poszanowania życia prywatnego i rodzinnego oraz zakazu dyskryminacji na gruncie orientacji seksualnej.

Nowelizacja uwzględniła wytyczne wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie S.H. i inni przeciwko Austrii¹⁶⁵. Skarżącymi były dwie pary małżeńskie, obywatelstwa austriackiego. Z uwagi na fakt, iż były one bezpłodne postanowiły uzyskać ciążę za pomocą wspomaganego rozrodu, dozwolonego na gruncie ówczesnie obowiązującej ustawy, *Fortpflanzungsmedizingesetz* z dnia 4 czerwca 1992 r. W uzasadnieniu skargi strony wskazały, iż wyrażony w ustawie zakaz donacji komórek jajowych oraz dawstwa nasienia przez osoby trzecie stanowi naruszenie przepisów art. 12 w związku z art. 8 Konwencji. Trybunał potwierdził, że świadczenie medyczne, które

¹⁶²Fortpflanzungsmedizinrecht – Änderungsgesetz 2015 (FMedRÄG), BGBl 35/2015, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2015_I_35/BGBLA_2015_I_35.pdfsig, [odczyt: 6 czerwca 2018 r.].

¹⁶³ Orzeczenie Verfassungsgerichtshof z dnia 10 grudnia 2013 r., G16/2013 ua, VfSlg 19824, https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Vfgh&Dokumentnummer=JFR_20131210_13G00016_01, [odczyt: 6 czerwca 2018 r.]

¹⁶⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19930610284> [odczyt: 6 czerwca 2018 r.].

¹⁶⁵ Orzeczenie Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 kwietnia 2010 r., S.H. i inni przeciwko Austrii, skarga nr 57813/00, ECLI:CE:ECHR:2011:1103JUD005781300, <http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/aktualnosci/s-h-i-inni-przeciwko-austrii-wyrok-z-1-kwietnia-2010-r-skarga-nr-57813-00.html> [odczyt: 6 czerwca 2018 r.].

zostało odmówione bezpłodnym parom stanowiło kombinację dwóch metod, które były dopuszczone przez dotychczas obowiązujące prawo.

Trybunał wydał orzeczenie na korzyść stron skarżących. Wskazał, iż austriacka ustawa o medycznie wspomaganej prokreacji z dnia 4 czerwca 1992 r. narusza art. 14 w związku z art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁶⁶ w sprawach S.H. i D.H. oraz H.E.-G i M.G. Jednakże dwóch sędziów złożyło zdane odrębne¹⁶⁷.

Trybunał rozpoznał sprawę w składzie 7-osobowym (Seksja I). Zgodnie z procedurą przewidzianą przez art. 43 EKPCz rząd austriacki wniósł o przekazanie sprawy do rozpatrzenia przez Wielką Izbę. Na posiedzeniu 4 października 2010 r. Orzeczenie w tej sprawie zapadło w dniu 3 listopada 2011 r. Zdaniem Trybunału, rząd nie naruszył przepisu art. 8 Konwencji w stosunku do żadnego ze skarżących, bowiem działał on w granicach dopuszczalnej swobody legislacyjnej, w oparciu o przepisy krajowe.

§2. Regulacje prawne wybranych państw penalizujących surogację

1. Chińska Republika Ludowa, ChRL

Ustawodawca Chińskiej Republiki Ludowej, ChRL w 2001 r. wprowadził **całkowity zakaz stosowania zastępczego macierzyńskiego** na podstawie przepisu art. 22 rozporządzenia w sprawie środków kontroli nad technologiami wspomaganej prokreacji ludzkiej¹⁶⁸.

Wprowadzenie zakazu poprzedziło przedstawienie rządowi Chin: społecznych, moralnych, etycznych oraz prawnych aspektów wspomaganego rozrodu. W efekcie powyższych działań rząd Chin powołał w 1995 r. Radę Legislacyjną, złożoną z 21 specjalistów. Głównym celem Rady było przygotowanie regulacji prawnej w przedmiocie wspomaganego rozrodu oraz macierzyństwa zastępczego. Następnie w dniu 29 czerwca 2000

¹⁶⁶ Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Rzym, z dnia 4 listopada 1950 r, dalej powoływana jako: EKPCz, <https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/tekst-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-wraz-z-protokolami-dodatkowymi/> [odczyt: 6 czerwca 2018].

¹⁶⁷ S. H. i inni przeciwko Austrii, orzeczenie Wielkiej Izby z dnia 3 listopada 2011 r., skarga nr 57813/00., <http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/aktualnosci/s-h-i-inni-przeciwko-austrii-wyrok-z-1-kwietnia-2010-r-skarga-nr-57813-00.html>, [odczyt: 6 czerwca 2018 r.].

¹⁶⁸ Ministry of Health, *Measures of administration of human assisted reproductive technologies*, Health Newspaper 2001, March 6, s. 3.

r. ustawodawca uchwalił rozporządzenie (*Ordinance No 47 of 2000*) w sprawie medycznie wspomaganey prokreacji¹⁶⁹. Wydane zostało rozporządzenie w sprawie sztucznej prokreacji, w którym zabroniono komercjalizacji i korzystania z usług matek zastępczych mających charakter komercyjny. Obowiązujące przepisy prawa zabraniają publikacji ogłoszeń w zakresie pośrednio i bezpośrednio zmierzających do zawarcia umowy o macierzyństwo zastępcze. W doktrynie dostrzegalne są także głosy, że zarówno surogacja altruistyczna jak i komercyjna powinny być zabronione¹⁷⁰.

W dniu 8 lutego 2017 r. w Pekinie odbyła się konferencja prasowa, na której Mao Qun'an, Rzecznik Narodowej Komisji Zdrowia i Planowania Rodziny (*National Health and Family Planning Commission*, NHFPC) oświadczył, że stanowisko Chin w stosunku do macierzyństwa zastępczego nie ulegnie zmianie. Dalsze zwalczanie surogacji uargumentował poprzez konieczność zapewnienia ludziom bezpiecznego, sprawnego i zgodnego z obowiązującym prawem dostępu do technik wspomaganego rozrodu.¹⁷¹

W Chinach w grudniu 2017 r. przy pomocy z usług matki zastępczej przyszło na świat genetyczne dziecko małżeństwa, które 4 lata przed narodzinami dziecka zmarło w wypadku samochodowym. Rodzice zmarłej pary walczyli o prawa do dziedziczenia zamrożonego materiału genetycznego Shen Jie oraz Liu Xi. Małżeństwo bowiem starało się wcześniej o dziecko, w tym celu zdecydowali się na zapłodnienie *in vitro*. Embriony były przechowywane w szpitalu w Nankinie¹⁷² (Nánjīng), w zbiorniku z ciekłym azotem, zamrożone w temperaturze minus 196 stopni Celsjusza. Rodzice zmarłej pary planowali przetransportowanie samolotem materiału genetycznego, jednakże żadna z linii lotniczych nie wyraziła zgody na wniesienie na pokład ciekłego azotu, w którym umieszczona była próbka. W związku z powyższym zarodki ostatecznie przewieziono samochodem do Laotańskiej Republiki Ludowo- Demokratycznej¹⁷³ (*Lao, Sathalanalat Paxathipatai Paxaxôn Lao*), w której komercyjne macierzyństwo zastępcze jest w pełni legalne oraz znaleziono chętną do współpracy surogatkę. W celu uzyskania obywatelstwa chińskiego, matka zastępcza

¹⁶⁹ E. Hung Yu Ng, A. Liu, C. H. Y. Chan, C. Lai Wan Chan, W. Shu Biu Yeung, P. Chung Ho, *Regulating Reproductive Technology in Hong Kong*, „Journal of Assisted Reproduction and Genetics”, New York 2003, nr 7, s. 218-228.

¹⁷⁰ H. W. Chen, J. Tao, *Moral exploration of whether surrogate motherhood should be comprehensively prohibited in Hong Kong*, [w:] *Value and society*, (red.) J. Tao, Q. Ren-Zong, Beijing 1997, s. 137-155.

¹⁷¹ Z. Lulu, *China to continue cracking down on surrogacy*, http://www.china.org.cn/china/2017-02/09/content_40252353.htm, [odczyt: 1 czerwca 2018 r.]

¹⁷² Nankin- stolica prowincji Jiangsu, port nad dolną Jangcy, dawna stolica Chin.

¹⁷³ Laos- państwo w Azji Południowo-Wschodniej, na Półwyspie Indochińskim.

przyjechała do Chin, aby tam urodzić dziecko. Dziadkowie Tiantiana udowodnili pochodzenie dziecka na podstawie badań DNA.

Przeprowadzenie powyższej procedury może zostać negatywnie ocenione, bowiem pod względem etycznym jest nie do zaakceptowania. Nie można zezwolić na wspomagany rozród ludzi, którzy wcześniej zmarli. Przyzwolenie na tego typu praktyki może spowodować wiele negatywnych konsekwencji i stroi wbrew naturze. Przeprowadzenie sztucznego zapłodnienia w podanym stanie faktycznym nie może zostać uznane za „sposób leczenia niepłodności”¹⁷⁴.

2. Królestwo Hiszpanii

Ustawodawca Hiszpanii przepisem art. 10 ustawy nr 35/1988 z dnia 22 listopada 1988 r. wprowadził regulację, która przewiduje, iż umowa, w której kobieta zobowiązuje się zająć w ciążę i urodzić dziecko na rzecz drugiej strony umowy jest bezwzględnie nieważna. Zgodnie z hiszpańskim prawem, *Assisted Reproduction Act* matką dziecka jest kobieta, która to dziecko urodziła. Natomiast ojciec biologiczny może skorzystać z prawa zakwestionowania swojego ojcostwa. Ponadto ustawa przewiduje możliwość narzucenia kary grzywny oraz kary zamknięcia ośrodka medycznego, który przeprowadzi wspomagany rozród w stosunku do matki zastępczej¹⁷⁵.

Pierwsza hiszpańska ustawa wydana w sprawie wspomaganej reprodukcji została przyjęta w 1988 r. Hiszpańska ustawa 35/1988¹⁷⁶ z dnia 22 listopada 1988 r. w sprawie technik wspomaganego rozmnażania przez człowieka przewidywała, że każda umowa o macierzyństwo zastępcze jest nieważna z mocy samego prawa, niezależnie od tego, czy umowa o surogację przewidywała odpłatność wykonania umowy czy też nie. Natomiast dzieci urodzone w wyniku takich ustaleń są uznawane za potomstwo kobiety, która je

¹⁷⁴ L. Barron, *A Baby Was Born in China 4 Years After His Parents Died*, „New York Times”, <http://time.com/5237297/baby-china-ivf-surrogacy-laos/>, New York 2018, [odczyt: 27 czerwca 2018 r.].

¹⁷⁵ M. Fras, D. Abłazewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 56, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.], LEGAL AFFAIRS, *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*, [odczyt: 1 czerwca 2018 r.].

¹⁷⁶ Law No. 35/1988 of 22 Nov 1988 on Assisted Reproduction Procedures (Boletín Oficial del Estado, 24 Nov 1988, No. 282, pp. 33373-33378), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11659178>, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.]

urodziła. Na mocy powyższej ustawy uznano, iż zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze jest poważnym przestępstwem.

Na podstawie powyższej regulacji w 1997 r. powołano do życia Krajowy Komitet do spraw Wspomaganej Prokreacji Ludzkiej. Głównym celem komitetu było przeprowadzenie badań w zakresie społecznych i prawnych problemów związanych z macierzyństwem zastępczym. W efekcie przeprowadzonych analiz opublikowano dwa raporty, pierwszy w 1999 r.¹⁷⁷ oraz drugi w 2000 r. Podczas przeprowadzonych dyskusji, stale podnoszono, iż należy wprowadzić zmiany do obowiązującej ustawy. W dniu 17 czerwca 1999 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł o konstytucyjności obowiązujących przepisów¹⁷⁸.

Nowa ustawa 14/2006, która zastąpiła wcześniejsze przepisy, zachowując tożsamość regulacji prawnych w tym zakresie. Powyższe decyzje zostały podjęte przez hiszpański kongres deputowanych, w odpowiedzi na sprawę „Baby M.”¹⁷⁹, która miała miejsce w Stanach Zjednoczonych¹⁸⁰.

W Hiszpanii w ostatnich latach wzrosła liczba par wyruszających za granicę w celu znalezienia matki zastępczej. Hiszpanie w tym celu udają się do Meksyku, Grecji, Ukrainy, Kanady i Stanów Zjednoczonych. Pomimo faktu, iż w Hiszpanii nie ma żadnych oficjalnych danych liczbowych, szacuje się, że międzynarodowe macierzyństwo zastępcze cieszy się większą popularnością, niż adopcja za granicą¹⁸¹.

Jedna z partii politycznych Hiszpanii *Ciudadanos*, zajmująca czwarte co do wielkości miejsce w Kongresie, zobowiązała się do zajęcia stanowiska w zakresie macierzyństwa zastępczego. Zdaniem Alberta Rivera, przywódcy partii *Ciudadanos*, „To nie w porządku, że

¹⁷⁷ Comisión Nacional de Reproducción Human asistida (ESPAÑA), *I Informe Anual*. 1998 (conclusiones), Ministerio de Sanidad y Consumo, Madrid, 1999, <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/5/2291/3.pdf>, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

¹⁷⁸ J. V. Martínez, *Comentario a la Sentencia del Tribunal Constitucional de 17 de junio de 1999 resolviendo El Recurso de Inconstitucionalidad no. 376/89 contra la Ley 35/1988 de noviembre sobre Técnicas de Reproducción Asistida*, *Revista de Derecho y Genoma*, „Law and the Human Genome Review” 2000, Nr 12, s. 2000, Nr 12 s. 113-137, Deusto 2000, <https://www.derecho.com/articulos/2002/06/01/comentario-a-la-stc-de-17-de-junio-de-1999-resolviendo-el-recurso-de-inconstitucionalidad-contra-la-ley-35-1988-sobre-tcnicas-de-reproduccion-asistida-el-a/>, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

¹⁷⁹ N. J. Super. Ch., *In the Matter of Baby M*, 225 N. J. Super 267, 1988.

¹⁸⁰ I. A. Idiakez, *The legal regulation of surrogate motherhood*, [w:] „Surrogate pregnancy: an analysis of the current situation, Questions of the Víctor Grífolsi Lucas Foundation 03”, s. 68-69, <https://www.fundaciogrifols.org/documents/4662337/4689023/ethicq3.pdf/78934497-1a3c-479e-8fbe-31156b860199>, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

¹⁸¹ S. Urra., *Will Spain ever legalize surrogacy? Faced with a growing trend, politicians need to take a stand on the issue, but deep divisions prevail*, https://elpais.com/elpais/2017/06/29/inenglish/1498737625_194033.html, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

ludzie muszą wydać 150.000 \$, wziąć kredyt hipoteczny i udać się do USA, aby zostać ojcem lub matką”. W dniu 27 czerwca 2017 r. partia *Ciudadanos* przedstawiła Kongresowi projekt nowej ustawy regulującej altruistyczne macierzyństwo zastępcze. Zgodnie z proponowanymi rozwiązaniami, tylko kobiety w wieku od 25 do 45, posiadające obywatelstwo hiszpańskie lub legalnie mieszkające w Hiszpanii, które mają zapewnioną stabilną sytuację społeczno-ekonomiczną i własne potomstwo mogłyby zostać matkami zastępczymi. W dniu 2 lipca 2017 r. na wiecu zorganizowanym przez partię przywódca *Ciudadanos*, Albert Rivera zapytał: „Kim jesteśmy, aby powiedzieć innym, że nie mogą być rodzicami?” "Kim jesteśmy, aby uniemożliwić komuś zbudowanie rodziny poprzez jasne, precyzyjne i altruistyczne regulacje?" Proponowane rozstrzygnięcia ustawy przewidują także grzywny w wysokości do 1.000 € za drobne wykroczenia, dochodząc nawet do 1 miliona € za poważne wykroczenia, takie jak płacenie surogatce za co innego niż wydatki związane z ciążą i porodem. Jednakże partia ma poważne problemy z ustawową realizacją swoich postulatów, bowiem w skład partii wchodzi 32 posłów w 350 osobowym Kongresie. Żadna z trzech głównych partii Kongresu, rządzącej Partii Ludowej (PP), Partii Socjalistycznej (PSOE) i *Podemosu* otwarcie nie popiera macierzyństwa zastępczego¹⁸².

Pablo Casado, rzecznik prasowy partii konserwatywnej PP, powiedział, że stanowisko partii jest jedynym „rozsądnym” rozwiązaniem. Natomiast Irene María Montero, z partii *Unidos Podemos*, nazwała surogację „komercjalizacją kobiecego ciała”, chociaż przyznała również, że w jej grupie politycznej istnieją różne punkty widzenia i że ma miejsce wewnętrzna debata na ten temat. Natomiast główna partia opozycyjna uniemożliwiła wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych w stosunku do macierzyństwa zastępczego. Na kongresie PSOE w połowie czerwca 2017 r. hiszpańscy socjaliści zdecydowali, że „nie mogą stosować żadnej praktyki, która oznacza podważanie praw kobiet i dziewcząt lub wzmacnianie feminizacji ubóstwa”. Podczas kampanii o partyjne prawybory na początku 2017 r. nowo wybrany sekretarz generalny, Pedro Sánchez otwarcie sprzeciwił się macierzyństwu zastępczemu, stwierdził, że nie jest zwolennikiem wykorzystywania kobiecego ciała do prostytucji, handlu ludźmi lub zastępczego macierzyństwa”. Zamiast legalizacji macierzyństwa zastępczego Pedro Sánchez zaproponował „przywrócenie” usługi

¹⁸² S. Urra., *Will Spain ever legalize surrogacy? Faced with a growing trend, politicians need to take a stand on the issue, but deep divisions prevail*, https://elpais.com/elpais/2017/06/29/inenglish/1498737625_194033.html, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

wspomaganego rozrodu w publicznym systemie opieki zdrowotnej, poprzez zniesienie „ograniczenia ustalonego przez rząd PP”¹⁸³.

Hiszpański Komitet Bioetyczny, który w reakcji na pytanie Ministerstwa Zdrowia o wyrażenie stanowiska w zakresie surogacji, wyraźnie opowiedział się przeciwko macierzyństwu zastępczemu w połowie maja 2017 r., proponując międzynarodowe ramy regulacyjne, które zakazywałyby tego rodzaju umowy „w celu zagwarantowania godności kobiety i dziecka”. Szanse hiszpańskiego rządu na międzynarodową rezolucję zakazującą surogacji na całym świecie są bardzo małe¹⁸⁴.

W odpowiedzi na próbę zalegalizowania surogacji w dniu 24 lutego 2017 r. stanowisko zajął również przedstawiciel Kościoła Katolickiego, rzecznik episkopatu Hiszpanii ksiądz José Gil Tamayo, który wskazał, że zdaniem kościoła już sama dyskusja nad próbą zalegalizowania macierzyństwa zastępczego jest szkodliwa. Stanowisko zostało uargumentowane poprzez unaocznienie, iż zarówno dzieci i kobiety nie można wycenić poprzez przedstawienie kwoty za „wynajęcie macicy” oraz „sprzedaż” dziecka. Proceder, który podlega debacie zarówno publicznej jak i politycznej jest niczym innym jak formą wykorzystywania kobiety i dziecka, które staje się w ten sposób przedmiotem konsumpcji, za odpowiednią kwotę¹⁸⁵.

3. Republika Federalna Niemiec

W Niemczech macierzyństwo zastępcze nie rodzi odpowiedzialności karnej w stosunku do potencjalnych rodziców oraz matki zastępczej. Umowy zawarte pomiędzy przyszłymi rodzicami a potencjalną surogatką są uważane za nieważne z mocy samego prawa¹⁸⁶, a co za tym idzie nie można dochodzić ich wykonania. Na mocy prawa są karani pośrednicy

i lekarze, którzy dokonują sztucznej inseminacji matki zastępczej. Przepis § 14 b Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von

¹⁸³ S. Urra., *Will Spain ever legalize surrogacy? Faced with a growing trend, politicians need to take a stand on the issue, but deep divisions prevail*, https://elpais.com/elpais/2017/06/29/inenglish/1498737625_194033.html, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ *Hiszpania: biskupi skrytykowali próbę zalegalizowania surogacji*, Idziemy, <http://www.idziemy.pl/spoleczenstwo/hiszpania-biskupi-skrytykowali-probe-zalegalizowania-surogacji>, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

¹⁸⁶ S. Mitra, S. Schickatanz, T. Patel (red.), *Cross-Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation, Interdisciplinary Perspectives from India, Germany and Israel*, Palgrave Macmillan, Cham 2018, s. 83.

Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG)¹⁸⁷ z dnia 2 lipca 1978 r., przewiduje odpowiedzialność karną do trzech lat pozbawienia wolności lub grzywnę.

Regulacje dotyczące technik sztucznie wspomaganej prokreacji regulowane są w dwóch aktach prawnych. Zagadnieniom dotyczącym sztucznego zapłodnienia jest poświęcona ustawa z dnia 5 listopada 2001 r. o zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze¹⁸⁸. Niemiecki ustawodawca rozróżnia kilka pojęć „matek” z uwagi na okoliczność związaną z pochodzeniem materiału genetycznego (*Ersatzmutter*, *Mietmutter*, *Leihmutter*). Ustawa w przepisie § 13a zawiera legalną definicję pojęcia „matka zastępcza”. Jest to kobieta, która zgodnie z wcześniej zawartą umową zgadza się na zapłodnienie, w sposób naturalny bądź przy pomocy wspomaganego rozrodu. Jednocześnie umowa może zawierać zgodę kobiety na oddanie dziecka osobie trzeciej po jego narodzeniu¹⁸⁹.

Niemieckie uregulowania prawne zawarte w niemieckim kodeksie cywilnym¹⁹⁰ stanowią, iż umowa naruszająca przepisy ustawy bądź zasady współżycia społecznego jest nieważna.

Przed wprowadzeniem regulacji prawnych Wyższy Sąd Okręgowy w Hamm, w orzeczeniu z dnia 7 kwietnia 1983 r.¹⁹¹ uznał iż stosowanie praktyk mających na celu zawarcie umowy o adopcję jeszcze przed poczęciem dziecka jest zabronione. W uzasadnieniu orzeczenia Sąd przyjął, iż zamieszczanie ogłoszeń w gazetach przez potencjalnych rodziców poszukujących matki zastępczej stoi w sprzeczności z obowiązującym prawem i istotą samej instytucji adopcji dziecka. W następnym orzeczeniu Sąd Okręgowy w Hamm w dniu 2

¹⁸⁷

Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG) vom 2 Juli 1976, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl176s1762.pdf#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl176s1762.pdf%27%5D__1530091261737, [odczyt: 27 czerwca 2018 r.].

¹⁸⁸ Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG) BGBl, 2001, I, s. 2950, powołany za M. Fras, D. Abłazewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 60, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

¹⁸⁹ Ustawa o zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze z dnia 5 listopada 2001 r., § 13 a: „Ersatzmutter ist eine Frau, die auf Grund einer Vereinbarung bereit ist, 1. Sich einer künstlichen oder natürlichen Befruchtung zu unterziehen oder 2. Einen nicht von ihr stammenden Embryo auf sich übertragen zu lassen oder sonst auszutragen und das Kind nach der Geburt Dritten zur Annahme als Kind oder zur sonstigen Aufnahme auf Dauer zu überlassen, <http://www.buzer.de/gesetz/5418/a74464.htm>, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

¹⁹⁰ German Civil Code BGB, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

¹⁹¹ 3Ss Owi 2007/82, „Neue Juristische Wochenschrift“, Frankfurt am Main 1985, Nr 37, 2205.

grudnia 1985 r. uznał, że umowy o macierzyństwo zastępcze stoją w sprzeczności z dobrymi obyczajami, co skutkuje ich nieważnością z mocy samego prawa. Sąd w uzasadnieniu wyroku wskazał że w dyspozycji umowy, przedmiotem transakcji jest „dziecko”, natomiast prawo nie może pozwalać na zawieranie kontraktów na mocy których przenosi się własność człowieka, który jest traktowany jak produkt, który można kupić¹⁹².

Organizacja International Fertility Law Group z siedzibą w Los Angeles, współpracująca z Oregon Reproductive Medicine w dniach 17 i 18 lutego 2018 r. w Berlinie reprezentowała Stany Zjednoczone w dziedzinie prawa płodności podczas drugiego corocznego Kinderwunsch Tage, czyli Dni Płodności. Wydarzenie jest przeznaczone dla przyszłych rodziców. Oferuje seminaria edukacyjne i międzynarodowe rozwiązania w zakresie możliwości leczenia niepłodności w innych częściach świata. Prezentacje dotyczą między innymi ukazania możliwości, na jakie pozwalają zabiegi medyczne oraz w jaki sposób można uruchomić proces wspomaganego rozrodu. Pierwszy Dzień Płodności odbył się w lutym 2017 r. Cieszył się on ogromnym zainteresowaniem niemieckiego społeczeństwa. W związku z powyższym w 2018 r. zaplanowano dwa terminy spotkań, w Berlinie i w Kolonii. Należy zaznaczyć, że powyższa organizacja nie jest zarejestrowana w Niemczech, zatem nie można uznać, iż działa ona na podstawie przepisów prawa niemieckiego.

Potencjalni rodzice w celu zatrudnienia matki zastępczej od wielu lat przyjeżdżają do Stanów Zjednoczonych. Jednakże na przestrzeni ostatnich lat zanotowano znaczny wzrost zainteresowania technologią wspomaganego rozrodu i międzynarodowymi alternatywnymi macierzyństwem zastępczego. Dana okoliczność jest najprawdopodobniej związana z przełomowym orzeczeniem niemieckiego Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2014 r., w którym Sąd orzekł, iż rząd musi uznać, iż dzieci urodzone przez matki zastępcze w innych krajach są legalnym potomstwem rodziców wynajmujących surogatkę, z uwagi na fakt, iż niemieckie władze muszą respektować decyzje zagranicznych władz w kwestii praw rodzicielskich, nawet w przypadku, gdy stoi to w sprzeczności z prawem obowiązującym w Niemczech¹⁹³.

Wyrok Sądu dotyczył sprawy pary pozostającej w związku jedнопłciowym będącej obywatelami Niemiec, która zawarła w 2010 r. kontrakt z matką zastępczą w Stanach

¹⁹² 11 W 18/85, „Neue Juristische Wochenschrift”, Frankfurt am Main 1985, Nr 12, s. 781.

¹⁹³ R. Vaughn, *02 Feb Berlin 'Fertility Days' Signals Groundswell of Interest in Assisted Reproduction*, <https://www.iflg.net/berlin-fertility-conference/>, [odczyt: 2 czerwca 2018 r.].

Zjednoczonych, Kalifornii. Sąd Okręgowy w okręgu, którego urodziło się dziecko wydał orzeczenie nadające prawa rodzicielskie parze pozostającej w związku jedнопłciowym. Partnerzy po tej decyzji postanowili zalegalizować swoją sytuację w Berlinie i wnieśli o wydanie aktu urodzenia. We wniosku wpisali siebie jako rodziców narodzonego dziecka. Władze Niemiec nie wyraziły zgody na wydanie dokumentu, argumentując, iż zgodnie z niemieckim prawem matką dziecka jest kobieta, która to dziecko urodziła. Natomiast dokumenty wydane w Stanach Zjednoczonych uznano za nieważne z mocy prawa niemieckiego. Ponadto w dacie wydania orzeczenia w Niemczech małżeństwa tej samej płci były nielegalne, natomiast adopcja dzieci przez pary tej samej płci była niedozwolona. Proces trwał ponad trzy lata. Kiedy sprawa trafiła przed niemiecki Sąd Najwyższy, Sąd uchylił poprzednie orzeczenie i uznał mężczyzn za prawnych rodziców dziecka urodzonego przez matkę zastępczą. W uzasadnieniu wyroku wskazał, iż odmowa ojcostwa stanowiłaby naruszenie praw człowieka i dziecka: „Nawet jeśli prawo niemieckie zabrania stosowania macierzyństwa zastępczego, dziecko urodzone przez surogatkę ma prawo do posiadania prawnych rodziców (...). Natomiast dziecko nie mogło wpłynąć na okoliczności jego narodzin, a tło macierzyństwa zastępczego nie mogło być podstawą do odmowy jego prawnym rodzicom¹⁹⁴.”

4. Konfederacja Szwajcarska

W Szwajcarii obowiązuje najsurowsze ustawodawstwo w Europie¹⁹⁵. W dniu 18 grudnia 1998 r.¹⁹⁶ została uchwalona Ustawa o medycznie wspomaganej prokreacji (*Bundesgesetz über die medizinisch unterstützte Fortpflanzung*), natomiast zaczęła ona obowiązywać w 2001 r.¹⁹⁷ Najnowsza nowelizacja miała miejsce w dniu 1 sierpnia 2017 r.

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ M. Germond, A. Senn, *A Law Affecting Medically Assisted Procreation Is on the Way in Switzerland*, s. 343, powołały za M. Fras, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 59, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

¹⁹⁶ 810.11, Bundesgesetz über die medizinisch unterstützte Fortpflanzung, <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20001938/index.html>, [odczyt: 3 czerwca 2018 r.].

¹⁹⁷ *Loi fédérale sur la procréation médicalement assistée* (LPMA) du 18 décembre 1998, R.O. 2000, Nr 51, s. 3055-3067, powołany za M. Fras, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”,

Przepis art. 2k¹⁹⁸ Ustawy o medycznie wspomaganej prokreacji zawiera legalną definicję pojęcia „matka zastępcza”, za którą uznawana jest kobieta godząca się na donoszenie ciąży, poczętej na drodze wspomaganej prokreacji, a następnie zobowiązuje się ona do wydania narodzonego dziecka osobom trzecim. Przepis art. 4 ustawy o medycznie wspomaganej prokreacji przewiduje bezwzględny zakaz dokonywania donacji komórek jajowych i embrionów, a także wszelkich form macierzyństwa zastępczego¹⁹⁹. Ustawodawca w przepisie art. 31 ustawy o medycznie wspomaganej prokreacji²⁰⁰ przewidział, iż za naruszenie przepisu art. 4 ustawy o medycznie wspomaganej prokreacji grozi kara pozbawienia wolności lub grzywny. Odpowiedzialność karną na podstawie powyższego przepisu ponoszą również osoby pośredniczące przy procedurze macierzyństwa zastępczego.

Wprowadzenie ustawy zostało poprzedzone przeprowadzeniem referendum w dniu 17 maja 1992 r., w którym to 73,9% Szwajcarów opowiedziało się za wprowadzeniem zmian do Konstytucji Konfederacji Szwajcarskiej, *Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*²⁰¹. Nowa ustawa generalna zastąpiła Konstytucję z dnia 29 maja 1874 r. Zmiany dokonane w konstytucji z dnia 18 kwietnia 1999 r.²⁰² polegały na wprowadzeniu przepisu art. 24, w którym ustawodawca przewidział, iż kwestie związane ze wspomaganą prokreacją będą regulowane przez władze konfederacji. Zapis został stworzony w celu uregulowania prawnych kwestii związanych z „ochroną człowieka i jego środowiska przed nadużyciami w inżynierii genetycznej i technik prokreacji”. Wprowadzony przepis stanowił wytyczne, którymi ustawodawca miał się posłużyć w tworzeniu prawa. Natomiast art. 119 ust. 2a przewiduje, iż wszelkie formy

vol. VI, A.D. MMVIII, s. 59, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

¹⁹⁸ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft, art. 2 k: „Leihmutter: eine Frau, die bereit ist, durch ein Fortpflanzungsverfahren ein Kind zu empfangen, es auszutragen und nach der Geburt Dritten auf Dauer zu überlassen”.

¹⁹⁹ T. Smyczyński, *Pojęcie i status osobowy dziecka w świetle Konwencji Praw Dziecka i prawa polskiego*, „Państwo i Prawo”, s. 17, powołany za M. Frasz, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 59, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²⁰⁰ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft, art. 31: „1 Wer bei einer Leihmutter ein Fortpflanzungsverfahren anwendet, wird mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder Geldstrafe bestraft. 2 Ebenso wird bestraft, wer Leihmutterchaften vermittelt”.

²⁰¹ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft, <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html>, [odczyt: 3 maja 2018 r.].

²⁰² R.S. 101 2556-2611.

macierzyństwa zastępczego w Szwajcarii są zakazane²⁰³. Konstytucja chroni człowieka przed nadużywaniem medycyny reprodukcyjnej i inżynierii genetycznej. Przewidziane prawo do wykorzystania ludzkiego materiału reprodukcyjnego i genetycznego, zapewnia ochronę ludzkiej godności, osobowości i rodziny. W przepisach ustawy zostały przewidziane wymogi, które musi spełnić ustawa regulująca szczegółowo kwestie wspomaganego rozrodu:

1. Wszystkie formy klonowania i interferencji z materiałem genetycznym komórki ludzkiej i zarodków rozrodczych są zabronione.
2. Ludzki materiał reprodukcyjny i genetyczny może być połączony z materiałem genetycznym.
3. Techniki medycznie wspomaganey prokreacji mogą być stosowane tylko wtedy, gdy niepłodność lub ryzyko zarażenia się poważną chorobą nie może być rozwiązany w inny sposób, przy uwzględnieniu, iż nie będą one służyły do wyselekcjonowania oczekiwanych cech u dziecka lub nie posłużą do badań naukowych. Tworzenie ludzkich komórek jajowych poza organizmem kobiety jest dopuszczalne wyłącznie w granicach prawa. Nie jest możliwe tworzenie większej liczby ludzkich zarodków niż jest to konieczne do zastosowania medycznie wspomaganego rozrodu.
4. Dawstwo zarodków i wszelkie rodzaje macierzyństwa zastępczego są zabronione.
5. Ludzki materiał genetyczny oraz embriony nie mogą być przedmiotem obrotu

²⁰³ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft, art. 119: „1 Der Mensch ist vor Missbräuchen der Fortpflanzungsmedizin und der Gentechnologie geschützt.

2 Der Bund erlässt Vorschriften über den Umgang mit menschlichem Keim- und Erbgut. Er sorgt dabei für den Schutz der Menschenwürde, der Persönlichkeit und der Familie und beachtet insbesondere folgende Grundsätze:

a. Alle Arten des Klonens und Eingriffe in das Erbgut menschlicher Keimzellen und Embryonen sind unzulässig.
b. Nichtmenschliches Keim- und Erbgut darf nicht in menschliches Keimgut eingebracht oder mit ihm verschmolzen werden.

c.1 Die Verfahren der medizinisch unterstützten Fortpflanzung dürfen nur angewendet werden, wenn die Unfruchtbarkeit oder die Gefahr der Übertragung einer schweren Krankheit nicht anders behoben werden kann, nicht aber um beim Kind bestimmte Eigenschaften herbeizuführen oder um Forschung zu betreiben; die Befruchtung menschlicher Eizellen außerhalb des Körpers der Frau ist nur unter den vom Gesetz festgelegten Bedingungen erlaubt; es dürfen nur so viele menschliche Eizellen außerhalb des Körpers der Frau zu Embryonen entwickelt werden, als für die medizinisch unterstützte Fortpflanzung notwendig sind.

d. Die Embryonenspende und alle Arten von Leihmutterschaft sind unzulässig.

e. Mit menschlichem Keim gut und mit Erzeugnissen aus Embryonen darf kein Handel getrieben werden.

f. Das Erbgut einer Person darf nur untersucht, registriert oder offenbart werden, wenn die betroffene Person zustimmt oder das Gesetz es vorschreibt.

g. Jede Person hat Zugang zu den Daten über ihre Abstammung“.

gospodarczego.

6. Genom człowieka może podlegać analizie jedynie jeśli jest zarejestrowany lub ujawniony, w przypadku wyrażenia zgody przez osobę uprawnioną do tego bądź w celu realizacji postanowień prawa.

7. Każdy ma prawo do poznania swojego pochodzenia.

W dniu 19 sierpnia 2014 r. Sąd Administracyjny kantonu Saint Gallen w Szwajcarii przyznał prawo do opieki nad dzieckiem urodzonym w Stanach Zjednoczonych, Kalifornii przez surogatkę dwóm mężczyznom. Para tej samej płci usiłowała zarejestrować dziecko na podstawie amerykańskiego aktu urodzenia w Urzędzie Stanu Cywilnego kantonu Saint Gallen. Urząd odmówił zarejestrowania dwóch mężczyzn jako ojców narodzonego dziecka. Amerykański akt urodzenia został wydany na podstawie orzeczenia Sądu w Kalifornii, na mocy, którego matka zastępcza i jej mąż zrzekli się praw rodzicielskich w stosunku do dziecka. Kantonalny departament Saint Gallen odpowiedzialny za urodzenia i małżeństwa wsparł dwóch mężczyzn, ale szwajcarski federalny wydział sprawiedliwości odwołał się od decyzji kantonu, w efekcie czego sprawa trafiła do Sądu Administracyjnego²⁰⁴. Wyrok Sądu częściowo uznał jedno zastrzeżenie departamentu sprawiedliwości, które zobowiązywało do zarejestrowania genetycznego pochodzenia dziecka w akcie urodzenia. Sąd w orzeczeniu uznał obydwu mężczyzn za ojców prawnych dziecka narodzonego przy pomocy surogatki.

5. Republika Włoska

Włoskie ustawodawstwo dotyczące stosowania sztucznie wspomaganego rozrodu (*Assisted Reproductive Technologies*, ART) jest jednym z najbardziej konserwatywnych wśród krajów europejskich. Zgodnie z Ustawą №40 z dnia 19 lutego 2004 r. „O normach wspomaganych technologii reprodukcyjnych” (*Rules on medically assisted procreation*)²⁰⁵, nie tylko surogacja we Włoszech jest całkowicie zabroniona, ale inne rodzaje technologii reprodukcyjnych (dawstwo komórek jajowych i nasienia, badanie zarodków i zamrażanie) są ściśle ograniczone. Konserwatywne regulacje prawne i surowe ograniczenia są podyktowane

²⁰⁴ Swiss gays recognized as parents of child, <https://www.thelocal.ch/20140825/two-swiss-men-recognized-as-parents-of-child>, [odczyt: 3 czerwca 2018 r.].

²⁰⁵ Act Feb. 19, 2004, No 40, Rules on medically assisted procreation, published in Official Gazette No 45, February 24, 200, <https://www.ieb-eib.org/nl/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, [odczyt: 4 czerwca 2018 r.].

wpływem kościoła katolickiego na kształt obowiązującego prawa, który optuje za wprowadzeniem całkowitego zakazu macierzyństwa zastępczego we Włoszech, bowiem uznaje surogację za niedopuszczalny sposób leczenia niepłodności²⁰⁶.

Wprowadzenie uregulowań ustawowych zostało poprzedzone przygotowaniem w 1992 r. kodeksu przez Stowarzyszenie *Centre pour la Conservation du Sper*, CECOS, mającego charakter wewnętrznie obowiązującej regulacji. Założeniem kodeksu było zagwarantowanie poprawnego z punktu widzenia etyki procedowania w zakresie sztucznej prokreacji.

Generalna Rada Medyczna w 1995 r. opublikowała „Kodeks Etyki Medycznej”, który stanowił wytyczne dotyczące zagadnień o charakterze bioetycznym. Naruszenie postanowień kodeksu pociągało za sobą odpowiedzialność dyscyplinarną przed Okręgową Radą Medyczną. Regulacja obejmowała bezwzględny zakaz stosowania macierzyństwa zastępczego, we wszystkich postaciach²⁰⁷.

Założenia kodeksu zostały implementowane do ustawy nr 4048/1999 oraz uchwalone przez Izbę Deputowanych w dniu 26 maja 1999 r, po czym zostały zatwierdzone w przedstawionym kształcie przez Senat²⁰⁸. Po 5 latach, w dniu 19 lutego 2004 r. została uchwalona nowa regulacja prawna dotycząca wspomaganego rozrodu, która obowiązuje do dnia dzisiejszego.

Zgodnie z art. 1 Ustawy №40 z dnia 19 lutego 2004 r. „O normach wspomaganych technologii reprodukcyjnych”, ustawa została powołana do życia w celu ułatwienia rozwiązywania problemów wynikających z niepłodności lub reprodukcyjnej niepłodności ludzkiej. Na podstawie ustawy dopuszczono stosowanie wspomaganej medycznie prokreacji, zgodnie z warunkami w niej wskazanymi. Korzystanie z prokreacji wspomaganej medycznie

²⁰⁶ I. Riezzo, M. Neri, S. Bello, C. Pomara, E. Turillazzi, *Italian law on medically assisted reproduction: do women's autonomy and health matter?* <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4958410/>, [odczyt: 3 czerwca 2018 r.].

²⁰⁷ C. Carriero *Self-regulation Code of CECOS Italia*, News CECOS 1999, nr 1, *Assisted reproductive technology in Italy: juridical and ethical considerations*, Bari 1999, s. 400, http://www.academia.edu/19168300/Assisted_reproductive_technology_in_Italy_juridical_and_ethical_considerations, [odczyt: 4 czerwca 2018 r.].

²⁰⁸ L. Nappi, G. Loverro, C. Carriero, R. Depalo, P. Greco, M. Vicino, L. Selvaggi, *Assisted Reproductive Technology in Italy: Juridical and Ethical Considerations*, Journal of Assisted Reproduction and Genetics 2000, nr 7, Switzerland 2000, s. 400-40, powołany za M. Fras, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] “Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 57, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

jest dozwolone, jeżeli nie istnieją inne skuteczne metody leczenia w celu usunięcia przyczyn niepłodności lub bezpłodności.

Na podstawie ustawy №40 z dnia 19 lutego 2004 r. „O normach wspomaganých technologii reprodukcyjnych”, obywatele Włoch zgodnie z art. 4 mogli korzystać z ART tylko i wyłącznie w sytuacji stwierdzonej przez lekarzy niepłodności (aktualnie w niektórych uzasadnionych przypadkach ze wspomaganego rozrodu mogą korzystać także osoby płodne). Jednakże, wykorzystanie trzeciej strony umowy przy wspomaganym rozrodzie (macierzyństwa zastępczego) jest niedopuszczalne²⁰⁹.

Minister Zdrowia, po konsultacji z Ministrem Edukacji, Uniwersytetów i Badań, może promować badania nad przyczynami chorób, psychologicznymi, środowiskowymi i społecznymi zjawiskami niepłodności i bezpłodności oraz promować niezbędne działania w celu ich usunięcia oraz w celu zredukowania „może zachęcać do badań i badań nad technikami krioprezervacji gamet, a także może promować kampanie informacyjne i zapobiegać zjawiskom niepłodności i niepłodności²¹⁰.

Stosowanie technik wspomaganego rozrodu jest dozwolone tylko wtedy, gdy niepłodność okaże się niemożliwa do usunięcia. Niepłodność musi być udokumentowana medycznie. Techniki wspomaganego rozrodu są stosowane zgodnie z następującymi zasadami²¹¹:

- a) stopniowo, aby uniknąć korzystania z interwencji technologicznej i psychologicznego obciążenia, bowiem stanowią one znaczne obciążenie w stosunku do większości osób,
- b) świadoma zgoda musi być udzielona zgodnie z postanowieniami art. 6.

Ponadto zabroniono stosowania technik wspomaganą medycznie prokreacji typu heterologicznego. Możliwość skorzystania z technik sztucznego zapłodnienia mają osoby pełnoletnie, heteroseksualne żyjące w małżeństwie bądź konkubinacie, w wieku prokreacyjnym, żyjące. Wykluczono możliwość skorzystania z materiału genetycznego w przypadku śmierci osób, od których on pochodził²¹².

²⁰⁹ Art. 1, Act Feb. 19, 2004, No 40, Rules on medically assisted procreation, published in Official Gazette No 45, February 24, 200, <https://www.ieb-eib.org/nl/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, [odczyt: 4 czerwca 2018 r.].

²¹⁰ Art. 2, Act Feb. 19, 2004, No 40, Rules on medically assisted procreation, published in Official Gazette No 45, February 24, 200, <https://www.ieb-eib.org/nl/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, [odczyt: 4 czerwca 2018 r.].

²¹¹ Art. 4, Act Feb. 19, 2004, No 40, Rules on medically assisted procreation, published in Official Gazette No 45, February 24, 200, <https://www.ieb-eib.org/nl/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, [odczyt: 4 czerwca 2018 r.].

²¹² Art. 5, Act Feb. 19, 2004, No 40, Rules on medically assisted procreation, published in Official Gazette No 45, February 24, 200, <https://www.ieb-eib.org/nl/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, [odczyt: 4 czerwca 2018 r.].

W rozdziale V²¹³, *Zakazy i kary*, w przepisie art. 12 (*General Prohibitions and penalties*), przewidziano, iż każdy, kto wyprodukuje gamety przy pomocy osób pochodzących z zagranicy, z naruszeniem przepisów art. 4 ust. 3, podlega karze grzywny w wysokości od 300.000 € do 600.000 €. Przepis art. 12 pkt. 2. wskazuje, iż naruszenie art. 5 jest zagrożone grzywną w wysokości od 200.000 € do 400.000 €. W przypadku złożenia fałszywych oświadczeń przez wnioskodawców zamierzających skorzystać ze wspomaganego rozrodu, zastosowanie ma dekret Prezydenta z 28 grudnia 2000 r., Nr 445. Natomiast każdy, kto stosuje techniki medycznie wspomaganey prokreacji bez uzyskania zgodnie z wymogami przewidzianymi w przepisie art. 6, podlega karze grzywny w wysokości od 5.000 € do 50.000 €. Osoby, które stosują techniki reprodukcji wspomaganey w obiektach innych niż te, o których mowa w art. 10, podlegają karze grzywny w wysokości od 100.000 € do 300.000 €. Ponadto każdy, kto, w jakiegokolwiek formie, produkuje, organizuje lub reklamuje sprzedaż gamet lub zarodków lub surogację, podlega karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do dwóch lat i grzywnie w wysokości od 600.000 € do 1.000.000 €.

Prawo zostało szeroko skrytykowane, a wiele par pragnących skorzystać z medycznie wspomaganego rozrodu²¹⁴ (*medically assisted reproduction*) złożyło swoje skargi przed włoskimi sądami cywilnymi w odniesieniu do preimplantacyjnej diagnozy genetycznej (*genetic diagnosis*, PGD), zapłodnienia dawcy i kwestii zgody. Aktualnie, po uznaniu zaskarżonych przepisów za niekonstytucyjne przez włoski Trybunał Konstytucyjny, niewiele przepisów ustawy 40/2004 pozostało w mocy²¹⁵.

W 2009 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że zapis ustawy o maksymalnym wyprodukowaniu jednorazowo 3 zarodków jest niekonstytucyjny. W 2014 r. ten sam Trybunał uznał za niekonstytucyjny zakaz unasienniania dawców²¹⁶, otwierając tym samym drogę do reprodukcji wspomaganey heterologicznie. Na skutek orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego wspomagana heterologicznie prokreacja jest dozwolona we Włoszech.

²¹³ Art. 4, Act Feb. 19, 2004, No 40, Rules on medically assisted procreation, published in Official Gazette No 45, February 24, 200, <https://www.ieb-eib.org/nl/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, [odczyt: 4 czerwca 2018 r.].

²¹⁴ Medycznie wspomagany rozród, *medically assisted reproduction*, dalej powołany jako MAR.

²¹⁵ I. Riezzo, M. Neri, S. Bello, C. Pomara, E. Turillazzi, *Italian law on medically assisted reproduction: do women's autonomy and health matter?* <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4958410/>, [odczyt: 3 czerwca 2018 r.].

²¹⁶ „Unasiennienie sztuczne”, „sztuczne unasiennianie, sztuczna inseminacja, zabieg zootechn. polegający na wprowadzeniu spermy, pozyskanej od samca, do dróg rodnych samicy w okresie gwarantującym zapłodnienie komórek jajowych”; Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/sztuczne%20zap%C5%82odnienie.html>, [odczyt: 10 lutego 2019 r.].

W 2015 r. kolejnym orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego przyznano prawo dostępu do MAR parom, które są płodne, ale są nosicielami chorób genetycznych. Pomimo uchylecia niekonstytucyjnych zapisów ustawy wciąż wiele par nie może skorzystać z MAR. Przede wszystkim są to osoby tej samej płci, samotne kobiety i osoby w zaawansowanym wieku reprodukcyjnym. Poprzez zniesienie niekonstytucyjnych przepisów i przyjęcie bardziej liberalnych poglądów na te kontrowersyjne, ale kluczowe kwestie, ustawa 40/2004 powoli staje prawem, które określa „reguły użytkowania” MAR, a nie, jak to do tej pory było prawem zakazów, które określa ograniczenia wolności reprodukcji²¹⁷.

6. Stany Zjednoczone

1) Stan Nowy Jork

W Nowym Jorku, macierzyństwo zastępcze jest uregulowane na mocy powszechnie obowiązujących przepisów Prawa Wewnętrznego Nowego Jorku. Ustawa w art. 8 § 122²¹⁸, uznaje z mocy prawa umowę za nieważną wobec sprzeczności z porządkiem publicznym²¹⁹. Ustawa zawiera definicję legalną umowy o macierzyństwo zastępcze, według której, umowa jest zawarta w formie ustnej lub pisemnej, na mocy której, kobieta wyraża zgodę na zapłodnienie jej nasieniem mężczyzny, który nie jest jej mężem lub zezwala na transfer do jej organizmu embrionu, który pochodzi ze sztucznego zapłodnienia poza organizmem człowieka bądź zgadza się na oddanie do adopcji, dziecka które urodziła w drodze powyżej pisanych sposobów. Na mocy ustawy, art. 8 § 123 kontrahenci podlegają karze grzywny w wysokości do 500 \$, natomiast osoby pośredniczące przy procedurze służącej wykonaniu umowy o surogację podlegają karze grzywny do 10.000 \$.

Powyższa regulacja powstała w efekcie uchwalonego w 1988 r. stanowiska przez Komisję Stanową do spraw Życia i Zdrowia²²⁰, o które zawnioskował w 1987 r. Mario

²¹⁷ I. Riezzo, M. Neri, S. Bello, C. Pomara, E. Turillazzi, *Italian law on medically assisted reproduction: do women's autonomy and health matter?* <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4958410/>, [odczyt: 3 czerwca 2018 r.].

²¹⁸ 2014 New York Laws DOM - Domestic Relations Article 8 - (121 - 124) Surrogate parenting contracts 122 - Public policy, <https://law.justia.com/codes/new-york/2014/dom/article-8/122/>, [odczyt: 6 czerwca 2018 r.].

²¹⁹ Art 8 pkt. 122: “Public policy. Surrogate parenting contracts are hereby declared contrary to the public policy of this state, and are void and unenforceable”.

²²⁰ Powołany za M. Frasz, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym* [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D.

Cuomo, Gubernator Stanu Nowy Jork. Duży wpływ na stanowisko to miała sprawa „Baby M”²²¹.

W dniu 22 stycznia 1990 r. Sąd Rodzinny Hrabstwa Kings w Nowym Jorku (*Family Court of the City of New York, Kings Country*) w sprawie *In the Matter of the Adoption of Paul* orzekł, iż umowa o macierzyństwo zastępcze, przewidująca w umowie o surogację wynagrodzenie matki zastępczej w kwocie 10.000 \$ jest nieważna, bowiem stoi ona w sprzeczności z zakazem organizowania komercyjnej adopcji²²².

Pomimo tak surowego ustawodawstwa, w Stanach Zjednoczonych funkcjonuje wiele agencji pośredniczących w zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze. Przedsiębiorcy argumentują, iż pomimo nielegalności zawieranych umów z punktu widzenia przyszłych rodziców pochodzących z Nowego Jorku nie ma to większego znaczenia, bowiem agencje współpracują z około 45 Stanami, w których surogacja jest legalna. Biura pośrednictwa zajmują się regularnymi konsultacjami, które są przeprowadzane przy pomocy pracowników socjalnych oraz prawników, którzy kojarzą kontrahentów. Prawo zostaje wyznaczone poprzez miejsce narodzin dziecka pochodzącego od matki zastępczej. Pracownicy zajmują się kompleksowym przeprowadzeniem procesu adopcji w celu sfinalizowania umowy. Prawa rodzicielskie są bowiem nadawane rodzicom w Stanie, w którym surogacja jest legalna²²³.

2) Stan Michigan

Władze ustawodawcze Stanu Michigan uregulowały kwestię macierzyństwa zastępczego w ustawie o macierzyństwie zastępczym²²⁴ (Surrogate Parenting Act) z dnia 1 września 1988 r.

MMVIII, s. 46, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²²¹ *In the Matter of Baby M.*, 109 N.J. 396, 537 A.2d 1227, 1988, powołany za M. Fras, D. Abłazewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 46. <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²²² *Family Court of the City of New York, Kings County*, Jan 22, 1990 146 Misc. 2d 379 (N.Y. Misc. 1990), <https://casetext.com/case/matter-of-paul-23>, [odczyt: 6 czerwca 2018 r.].

²²³ New York Surrogacy, Surrogate Parenting Agency, <https://www.circlesurrogacy.com/pages/new-york-surrogacy>, [odczyt: 6 czerwca 2018 r.].

²²⁴ Surrogate Parenting act z dnia 1 września 1988 r., [http://www.legislature.mi.gov/\(S\(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4\)\)/mileg.aspx?page=getobject&objectName=mcl-Act-199-of-1988](http://www.legislature.mi.gov/(S(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4))/mileg.aspx?page=getobject&objectName=mcl-Act-199-of-1988), [odczyt: 8 czerwca 2018 r.].

Ustawa w sekcji 722.853 ustawy lit. h) i i)²²⁵ zawiera odpowiednio definicję legalną pojęcia „matka zastępcza” i „umowa o macierzyństwo zastępcze”. Zgodnie z ustawą za „matkę zastępczą” uważa się kobietę, która zostanie zapłodniona w sposób naturalny lub w drodze wspomaganego rozrodu, która rodzi dziecko w wyniku unasiennienia zgodnie z umową o macierzyństwo zastępcze. Natomiast „umowa o macierzyństwo zastępcze” oznacza umowę, w której na mocy porozumienia stron, kobieta wyraża zgodę na naturalne bądź sztuczne zapłodnienie i dobrowolnie zrzeka się praw rodzicielskich na rzecz drugiej strony umowy. Przy czym za wykonanie umowy należy się wynagrodzenie niezależnie od tego, czy kobieta zrzeknie się praw rodzicielskich bądź opiekuńczych.

Zgodnie z przepisem sekcji 722.855 Ustawy, umowa o macierzyństwo zastępcze jest nieważna z mocy samego prawa jako niezgodna z porządkiem publicznym²²⁶.

Na podstawie sekcji 722.859: (1) Nie można podejmować, nakłaniać, organizować, udzielać zamówień na umowy o surogację ani w inny sposób pomagać w zawarciu umowy o macierzyństwo zastępcze, w ramach której małoletnia kobieta lub kobieta zdiagnozowana jako niepełnosprawna intelektualnie lub cierpiąca na chorobę psychiczną lub niepełnosprawność rozwojową byłaby matką zastępczą. (2) Inna kobieta niż małoletnia lub zdiagnozowana jako niepełnosprawna intelektualnie lub posiadająca chorobę psychiczną lub niepełnosprawność rozwojową, która pełni rolę matki zastępczej, organizuje, pozyskuje lub w inny sposób pomaga w tworzeniu umowy opisanej w podrozdziale (1) jest winna przestępstwa karanego grzywną w wysokości nie większej niż 50.000 \$ lub pozbawieniem wolności na okres nie dłuższy niż 5 lat²²⁷. Dopuszczalne

²²⁵ Art. 722.853: (h) Surrogate mother” means a female who is naturally or artificially inseminated and who subsequently gestates a child conceived through the insemination according to a surrogate parentage contract.

(i) "Surrogate parentage contract" means a contract, agreement, or arrangement in which a female agrees to conceive a child through natural or artificial insemination, or in which a female agrees to surrogate gestation, and to voluntarily relinquish her parental or custodial rights to the child. It is presumed that a contract, agreement, or arrangement in which a female agrees to conceive a child through natural or artificial insemination by a person other than her husband, or in which a female agrees to surrogate gestation, includes a provision, whether or not express, that the female will relinquish her parental or custodial rights to the child. [http://www.legislature.mi.gov/\(S\(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4\)\)/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-853](http://www.legislature.mi.gov/(S(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4))/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-853), [odczyt: 8 czerwca 2018 r.].

²²⁶ 722.855: “A surrogate parentage contract is void and unenforceable as contrary to public policy”, [http://www.legislature.mi.gov/\(S\(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4\)\)/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-855](http://www.legislature.mi.gov/(S(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4))/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-855), [odczyt: 8 czerwca 2018 r.].

²²⁷ Section 722.857: „1) A person shall not enter into, induce, arrange, procure, or otherwise assist in the formation of a surrogate parentage contract under which an unemancipated minor female or a female diagnosed

jest orzeczenie równocześnie zarówno kary grzywny jak i kary pozbawienia wolności.

Zakazane jest zawieranie, nakłanianie, organizowanie, zamawianie oraz w jakikolwiek inny sposób pomaganie w przeprowadzeniu procesu macierzyństwa zastępczego, a także pomoc przy przygotowaniu umowy o odszkodowanie z tytułu zawarcia umowy o macierzyństwo zastępcze. Strona uczestnicząca w procederze, z pominięciem kobiet nieletnich i niepełnosprawnych intelektualnie bądź o stwierdzonej chorobie psychicznej lub niesprawności rozwojowej, popełnia wykroczenie, które jest karane grzywną ponad 10.000 \$ lub karze pozbawienia wolności na okres nie dłuższy niż 1 rok. Dopuszczalne jest orzeczenie równocześnie zarówno kary grzywny jak i kary pozbawienia wolności. Ponadto na gruncie obowiązującego prawa odpowiedzialności karnej podlegają również osoby uczestniczące, wprowadzające, organizujące, pozyskujące lub w inny sposób wspomagające przeprowadzenie procesu macierzyństwa zastępczego. Za powyższe przestępstwo grozi kara grzywny w wysokości nie większej niż 50.000,00 \$, kara pozbawienia wolności do lat pięciu²²⁸. Dopuszczalne jest orzeczenie równocześnie zarówno kary grzywny jak i kary pozbawienia wolności.

as being intellectually disabled or as having a mental illness or developmental disability is the surrogate mother or surrogate carrier.

(2) A person other than an unemancipated minor female or a female diagnosed as being intellectually disabled or as having a mental illness or developmental disability who enters into, induces, arranges, procures, or otherwise assists in the formation of a contract described in subsection (1) is guilty of a felony punishable by a fine of not more than \$50,000.00 or imprisonment for not more than 5 years, or both”, [http://www.legislature.mi.gov/\(S\(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4\)\)/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-857](http://www.legislature.mi.gov/(S(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4))/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-857), [odczyt: 8 czerwca 2018 r.].

²²⁸

Sekcja

722.859

[http://www.legislature.mi.gov/\(S\(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4\)\)/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-859](http://www.legislature.mi.gov/(S(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4))/mileg.aspx?page=getObject&objectName=mcl-722-859), [odczyt: 8 czerwca 2018 r.].

§3. Regulacje prawne wybranych państw dopuszczających możliwość zawarcia umowy o surogację

1. Państwo Izrael

W Izraelu obowiązują przepisy prawa, które regulują sytuację prawną macierzyństwa zastępczego i pozwalają zastosowanie tej instytucji po uzyskaniu zezwolenia Komisji Aprobującej o zawieranie umów o noszenie płodu (*Committee for the Approval of Agreements to Carry a Fetus*)²²⁹.

Ustawa o macierzyństwie zastępczym została wydana w 1996 r. Ustawodawca przewidział, że na jej mocy mężczyzna i kobieta, którzy są w związku partnerskim mogą samodzielnie bądź za pośrednictwem agencji znaleźć matkę zastępczą i podpisać z nią umowę o surogację (*Agreement Approval and Status of the Infant*). Za umowę o macierzyństwo zastępcze rozumie się kontrakt na podstawie którego matka zastępcza zgadza się na wszczepienie jaja zapłodnionego plemnikiem przyszłego ojca w celu donoszenia ciąży i przekazania niemowlęcia po porodzie przyszłym rodzicom .

Prace nad wprowadzeniem ustawy trwały od 1991 r., kiedy to rząd izraelski powołał do życia komisję publiczną, której celem było zbadanie prawnych, etycznych, religijnych i socjologicznych aspektów wspomaganego rozrodu przy pomocy zastosowania metody *in vitro*. Na mocy wypracowanego porozumienia Komisji do życia została powołana ustawa, która kompleksowo uregulowała sporne kwestie.

Komisja Aprobująca powoływana jest przez Ministra Zdrowia i pełni rolę dyscyplinującą. W skład Komisji wchodzi: dwóch lekarzy, będących specjalistami z dziedziny medycyny „wewnętrznej”, psycholog kliniczny, pracownik socjalny, prawnik i duchowny. Proces zatwierdzania wniosków komisji obejmuje: kontrolę minimalnych wymagań, sprawdzenie przedstawionych przez wnioskodawców dokumentów (np. aktu małżeństwa, zaświadczenia lekarskiego o stanie niepłodności, dokumentu świadczącego o niemożliwości donoszenia ciąży, bądź faktu zagrożenia życia kobiety w przypadku zajścia w ciążę), pierwsze przesłuchanie komisji, wywiady osobiste przeprowadzone ze stronami umowy, wydanie decyzji komisji, komentarz do zawartej umowy (w przypadku,

²²⁹ State of Israel, Ministry of Health, *Everything you wanted to know about the amendment to the Surrogacy Law*, <https://www.health.gov.il/English/Topics/fertility/Surrogacy/Pages/default.aspx> [odczyt: 10 czerwca 2018 r.].

gdy jest on niezbędny), podpisy stron umowy.²³⁰

Decyzje komisji zapadają większością głosów, w obecności co najmniej czterech członków, przy udziale przewodniczącego Komisji. Wniosek jest rozpatrywany pod względem wymogów formalnych i merytorycznych. Po pierwsze zgodnie z obowiązującym prawem para ubiegająca się o wydanie zezwolenia musi być w heteroseksualnym związku małżeńskim. Przy czym należy zauważyć, iż zgodnie z Judaizmem zapłodnienie surogatki nasieniem obcego dawcy jest zabronione. Po drugie, strony umowy o surogację muszą być pełnoletnie oraz posiadać obywatelstwo izraelskie. Powyższy wymóg ma na celu uchronienie młodych kobiet przed wyzyskiem oraz rozpowszechnieniem niekontrolowanego stosowania surogacji. Po trzecie, matka zastępcza nie może być spokrewniona ze stronami umowy oraz jej tożsamość nie może być znana stronom umowy. Ustawodawca wprowadzając powyższą regulację chciał uchronić kobiety, od nacisków ze strony rodziny oraz przyszłych rodziców. Po czwarte, matka zastępcza powinna być niezamężna, co jest podyktowane wymogami Judaizmu, bowiem w przeciwnym razie dziecko mężatki będzie uznawane za „nieprawe”. Piątym wymogiem jest zastosowanie przy doborze surogatki tożsamości religijnej. W tym przypadku, wpływ na kształt obowiązującego prawa miał również Judaizm. Według tej religii wyznaczenie dziecka jest determinowane wyznaniem matki, która to dziecko urodziła²³¹.

Kandydatka na matkę zastępczą jest gruntownie przebadana pod względem możliwości przystąpienia do procedury sztucznego zapłodnienia. W tym celu przechodzi kompleksowe badania ginekologiczne, które mają wykluczyć wszelkie ewentualne zagrożenia dla życia płodu. Podpisanie umowy przez strony może zostać dokonane dopiero w momencie przeprowadzenia konsultacji z socjologiem oraz psychologiem. W trakcie procesu, rodzice są obligatoryjnie informowani o innych sposobach na zostanie rodzicami. Pracownicy są zobowiązani do przedłożenia Komisji oświadczenia o przeprowadzeniu konsultacji²³².

Wynagrodzenie matki zastępczej za świadczone usługi jest proponowane przez

²³⁰ Public Committee to Consider Legislation Regulating Fertility and Childbirth in Israel (Mor-Yosef Committee), <https://www.health.gov.il/publicationsfiles/bap2012.pdf>, [odczyt: 10 czerwca 2018 r.].

²³¹ A. Szydłowska, *Umowa o macierzyństwo zastępcze w sprawie izraelskim*, „Prawo i Medycyna” Nr 39, Nr 2/2010 (39, vo.12), <http://www.prawoimedycyna.pl/sklep/765/umowa-o-macierzynstwo-zastepcze-w-prawie-izraelskim-pim-nr-39>, [odczyt: 10 czerwca 2018 r.].

²³² Ibidem.

Komisję. Może ono obejmować: sfinansowanie bieżących wydatków związanych z utrzymaniem ciąży oraz odszkodowanie za utratę wynagrodzenia i zadośćuczynienie za cierpienia fizyczne i psychiczne związane z przebiegiem ciąży oraz jego rozwiązaniem. Komisja również kontroluje czy wynagrodzenie zostało wypłacone matce zastępczej.

Zgodnie z obowiązującym w Izraelu prawem matką dziecka jest kobieta, która to dziecko urodziła. W celu uniknięcia komplikacji natury prawnej, ustawodawca przewidział odrębną regulację prawną w przypadku zastosowania surogacji. Do czasu zakończenia procedury sztucznego zapłodnienia, opiekunem prawnym jest pracownik socjalny. Dziecko ma zostać przekazane przez urzędnika rodzicom niezwłocznie po jego narodzeniu. Następnie w terminie 7 dni, liczonych od dnia narodzin dziecka, rodzice są zobligowani do wystąpienia do sądu z wnioskiem przysposobienie dziecka. W przypadku uchybienia powyższemu terminowi, z wnioskiem do sądu występuje pracownik socjalny. Sąd po przeprowadzeniu postępowania udziela zgody rodzicom na przysposobienie dziecka, chyba, że przysposobienie stałoby w sprzeczności z dobrem dziecka²³³.

W szczególnych sytuacjach sąd może wyrazić zgodę na odstąpienie od umowy o macierzyństwo zastępcze przez matkę zastępczą, w sytuacji gdy w sprawie zaistnieją szczególne okoliczności, przy uwzględnieniu dobra dziecka. Wówczas sąd ustanawia jako jedyne go opiekuna matkę biologiczną dziecka. Orzeczenie może zawierać dodatkowe postanowienia w przedmiocie rozstrzygnięcia o kontaktach drugiej strony umowy z dzieckiem. Odstąpienie od umowy przebiega na zasadach ogólnych, oznacza to, że surogatka może być zobowiązana do zwrotu wszystkiego, co było świadczone przez drugą stronę umowy na jej rzecz. Po wykonaniu umowy, sąd nie może wyrazić zgody na odstąpienie od umowy²³⁴.

W przypadku niezyskania aprobaty powyższej Komisji zawarcie umowy o surogację jest zagrożone karą jednego roku pozbawienia wolności²³⁵.

²³³ Ibidem.

²³⁴ A. Szydłowska, *Umowa o macierzyństwo zastępcze w sprawie izraelskim*, „Prawo i Medycyna” Nr 39, Nr 2/2010 (39, vo.12), Warszawa 2010, <http://www.prawoimedycyna.pl/sklep/765/umowa-o-macierzynstwo-zastepcze-w-prawie-izraelskim-pim-nr-39>, [odczyt: 10 czerwca 2018 r.].

²³⁵ M. Fras, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym* [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s.37-41, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.]

2. Republika Indii

Umowa o surogację, zgodnie z obowiązującym w Indiach prawem jest dozwolona. Zgodnie z powszechnie akceptowanym poglądem²³⁶, na uznanie zasługuje macierzyństwo zastępcze, które jest przeprowadzone nieodpłatnie na rzecz rodziny, z którą matka zastępcza jest spokrewniona. Społeczeństwo jest nieprzychylnie komercjalizacji surogacji, przy czym należy zauważyć, iż w Indiach była stosowana do niedawna w formie odpłatnej na szeroką skalę²³⁷. Dotychczasowe regulacje prawne niosły poważne zagrożenie z punktu widzenia ochrony praw matek zastępczych²³⁸. Ustawodawca podjął próbę wyeliminowania nadużyć stosowanych wobec matek zastępczych. Aktualnie prawo zabrania odpłatnej surogacji.

W dniu 21 marca 2018 r. Gabinet Unii (*Union Cabinet*) pod przewodnictwem premiera Indii, Shri Narendra Modi wyraził zgodę na dokonanie zmian w „Ustawie o macierzyństwie zastępczym, 2016”²³⁹. Nowa ustawa proponuje wprowadzenie *National Surrogacy Board at the central level and, State Surrogacy Boards and Appropriate Authorities in the States and Union Territories*²⁴⁰. Zaproponowane uregulowania prawne zapewnią skuteczną i kompleksową regulację dotyczącą macierzyństwa zastępczego, która wprowadza zakaz komercjalizacji macierzyństwa zastępczego, przy czym zezwala na altruistyczną surogację osobom o stwierdzonej niepełności posiadającym obywatelstwo indyjskie. Po uchwaleniu ustawy przez Parlament zostanie utworzona Narodowa Rada ds. macierzyństwa zastępczego. Ustawa ma na celu ochronę praw matek zastępczych oraz dzieci narodzonych w wyniku zawarcia umowy o macierzyństwo zastępcze. Ponadto ustawa dba o prawo wszystkich niepełnych indyjskich małżeństw, poprzez umożliwienie

²³⁶ K. Smith Rotabi, *Force, Fraud, and Coercion Bridging from Knowledge of Intercountry Adoption to Global Surrogacy*, “International Institute of Social Studies Working Paper” 2014, No. 600, s. 16-19.

²³⁷ P. Chatterjee, *Human Trafficking and Commercialization of Surrogacy in India*, “European Researcher” 2014, Vol. 85, Nr 10-2, Sochi 2014 s. 1835-1842, https://www.researchgate.net/publication/307692581_Human_Trafficking_and_Commercialization_of_Surrogacy_in_India, [odczyt: 8 kwietnia 2019r.].

²³⁸ K. Smith Rotabi, *Force, Fraud, and Coercion Bridging from Knowledge of Intercountry Adoption to Global Surrogacy*, “International Institute of Social Studies Working Paper” 2014, No. 600, s. 16-19.

²³⁹ Cabinet, *Cabinet approves moving official amendments in the “Surrogacy (Regulation) Bill, 2016”*, <http://pib.nic.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1525668>, [odczyt: 11 czerwca 2018 r.].

²⁴⁰ Ibidem.

im skorzystania z tej procedury. Ustawa ma zastosowanie w stosunku do całych Indii z wyłączeniem Dżammu i Kaszmiru²⁴¹.

Dotychczas Indie jawiły się jako centrum macierzyństwa zastępczego, z którego korzystały pary z różnych stron świata. W efekcie komercjalizacji macierzyństwa zastępczego na dużą skalę, odnotowano wiele incydentów, które można rozpatrywać w kategorii zachowań nieetycznych, bowiem prowadziły one do wykorzystywania matek zastępczych, porzucania dzieci narodzonych z matek zastępczych. W efekcie komercjalizacja macierzyństwa zastępczego upowszechniła handel ludzkimi zarodkami i gametami. W 228 raporcie Komisji Prawnej Indii (*The 228th report of the Law Commission of India*) zalecono zakazanie zawierania komercyjnych umów o macierzyństwo zastępcze (handlu surogatkami) i zaproponowano wprowadzenie nowego ustawodawstwa, w którym macierzyństwo zastępcze byłoby dozwolone pod tytułem darnym²⁴².

W dniu 21 listopada 2016 r. w Lok Sabha przygotowano projekt „Ustawy o surogacji”, która została przedstawiona Parlamentarnej Stałej Komisji do spraw zdrowia i opieki społecznej (*Parliamentary Standing Committee on Health and Family Welfare*) w dniu 12 stycznia 2017 r. Komisja odbyła wiele spotkań z zainteresowanymi surogacją rodzinami, matkami zastępczymi, rządem, ministrami, organizacjami pozarządowymi, lekarzami, prawnikami, naukowca w celu wypracowania jak najlepszego ustawodawstwa²⁴³. Raport Komitetu został złożony do podpisu w dniu 10 sierpnia 2017 r.

3. Federacja Rosyjska

Macierzyństwo zastępcze w Rosji jest legalne, na podstawie obowiązujących przepisów prawa, Kodeksu Rodzinnego Federacji Rosyjskiej z dnia 8 grudnia 1995 r.²⁴⁴, Ustawy o aktach stanu cywilnego z dnia 15 listopada 1997 r.²⁴⁵, Rozporządzenia Ministerstwa Ochrony Zdrowia o zastosowaniu technologii wsparcia reprodukcji w terapii

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² Ibidem.

²⁴³ Ibidem.

²⁴⁴ Приказ Министерства здравоохранения СССР от 13.05.1987 г. N 669 „О расширении опыта по применению метода искусственной инсеминации спермой донора по медицинским показаниям”, <http://zakon.7law.info/base48/part8/d48ru8985.htm>, [odczyt: 12 czerwca 2018 r.].

²⁴⁵ Федеральный закон от 15 listopada 1997 г. N 143-ФЗ "Об актах гражданского состояния", "Российская газета", N 224, 20 listopada 1997 г.

niepłodności kobiet i mężczyzn z dnia 26 lutego 2003 r.²⁴⁶ oraz Rozporządzenia Ministerstwa Ochrony Zdrowia w sprawie procedury stosowania technologii wspomagających reprodukcję, przeciwwskazaniach i ograniczeniach w ich stosowaniu z dnia 30 sierpnia 2012 r.²⁴⁷. Na przestrzeni 2011 – 2012 wprowadzono nowelizacje do rosyjskiego kodeksu rodzinnego w zakresie przepisu art. 51 ust. 4 i art. 52 ust. 3 i ustawie o aktach stanu cywilnego w zakresie przepisu art. 16 ust. 5.

Kodeks rodzinny Federacji Rosyjskiej w art. 51 ust. 4²⁴⁸ zdanie drugie określa procedurę wpisania rodziców dziecka do księgi urodzeń w przypadku poczęcia dziecka w celu wykonania umowy o macierzyństwo zastępcze. Ustawa umożliwia wpisanie rodziców dziecka, urodzonego przez surogatkę w akcie urodzenia dziecka jako jego rodziców, przy założeniu, iż są oni małżeństwem oraz wyrazili zgodę na implementację embrionu matce zastępczej. Ponadto ustawa, w sytuacji kwestionowania macierzyństwa i ojcostwa zakazuje przedstawiania dowodów na okoliczność przeprowadzenia procedury wspomaganego rozrodu²⁴⁹. W efekcie powyższych regulacji prawnych, mężczyzna, w przypadku zastosowania sztucznego zapłodnienia, implementacji zarodka, nie może zakwestionować swojego ojcostwa. Analogicznie, kobieta, w przypadku implementowania zarodka matce zastępczej traci prawo do zakwestionowania ojcostwa i macierzyństwa, po dokonaniu rejestracji rodziców w księdze urodzeń.

Ustawa o aktach stanu cywilnego w art. 16 pkt. 5, wskazuje, że dziecko zarejestrowane przez państwo jest zgodnie ze wskazaniem małżonków, którzy wyrazili zgodę na implementację zarodka surogatce. Przy przeprowadzeniu procesu rejestracji dziecka, małżonkowie muszą przedstawić zaświadczenie wydane przez organizację medyczną, która potwierdza fakt otrzymania zgody surogatki na rejestrację wymienionych małżonków jako rodziców prawnych dziecka. Natomiast ostateczna decyzja o oddaniu dziecka małżonkom pozostaje w gestii matki zastępczej.

Legalna definicja macierzyństwa zastępczego została wprowadzona w dniu 6 marca 2003 r. Rozporządzeniem Ministerstwa Ochrony Zdrowia o zastosowaniu

²⁴⁶Приказ Минздрава РФ от 26 февраля 2003 г. N 67 "О применении вспомогательных репродуктивных технологий (ВРТ) в терапии женского и мужского бесплодия", "Российская газета", N 84,6 мая 2003 г..

²⁴⁷ Приказ Минздрава России от 30.08.2012 N 107н "О порядке использования вспомогательных репродуктивных технологий, противопоказаниях и ограничениях к их применению", "Российская газета", спецвыпуск, N 78/1, 11.04.2013 г.

²⁴⁸ Art. 51 ust. 4 zd. 2 Kodeksu Rodzinnego Federacji Rosyjskiej.

²⁴⁹ Art. 52 ust. 3 Kodeksu Rodzinnego Federacji Rosyjskiej.

technologii wsparcia reprodukcji w terapii niepłodności kobiet i mężczyzn²⁵⁰. Zgodnie z pkt. 78 rozporządzenia macierzyństwo zastępcze stanowi formę leczenia niepłodności, a poszczególne bądź wszystkie etapy zastosowanej procedury mające na celu uzyskanie ciąży w pierwszym etapie odbywają się poza organizmem kobiety. Na mocy tych postanowień małżeństwo mogło skorzystać z macierzyństwa zastępczego w sytuacji, gdy kobieta nie mogła urodzić samodzielnie dziecka z uwagi na brak macicy (wrodzony bądź nabyty), patologię endometrium (synechię, zanik jamy macicy, zanik endometrium), chorób (objętych w wykazie), przy których zajście w ciążę nie jest wskazane, podjęcia wcześniej przynajmniej trzech nieudanych prób zajścia w ciążę przy zastosowaniu metody *in vitro*, przy uzyskaniu embrionów o dobrej jakości oraz w drodze przynajmniej trzech prób naturalnego rozrodu. Natomiast niepłodność mężczyzny bądź brak partnerki, kobiety nie stanowi przesłanki do skorzystania z macierzyństwa zastępczego. Doprecyzowano, iż matką zastępczą może zostać tylko kobieta w wieku od 20 do 35 roku życia, która wcześniej urodziła własne zdrowe dziecko oraz jest zdrowa fizycznie i psychicznie. Opracowano szczegółową procedurę przeprowadzenia macierzyństwa zastępczego.

Przepis art. 55 ust. 9 Ustawy o podstawach ochrony zdrowia obywateli, wprowadził definicję legalną pojęcia macierzyństwa zastępczego. Na podstawie powyższego przepisu za „surogację” uznaje się: noszenie i urodzenie dziecka na podstawie kontraktu zawartego pomiędzy surogatką, a przyszłymi rodzicami, których to materiał genetyczny został wykorzystany. Według powyższych przepisów z macierzyństwa zastępczego może skorzystać zarówno małżeństwo jak i samotna kobieta. Natomiast wymogiem formalnym jest stwierdzona niepłodność kobiety pragnącej zostać matką. Na gruncie art. 55 ust. 3 Ustawy o podstawach ochrony zdrowia obywateli, prawo do zawarcia umowy o macierzyństwo zastępcze mają: mężczyzna i kobieta, którzy są małżeństwem bądź żyją w konkubinacie, pod warunkiem udzielenia przez nich zgody na zabieg medyczny, a także samotna kobieta pod warunkiem wyrażenia zgody na przeprowadzenie procedury wspomaganego rozrodu.

Przepis art. 55 ust. 9 ustawy o podstawach ochrony zdrowia obywateli jest tożsamy z pkt. 78 rozporządzenia Ministerstwa Ochrony Zdrowia o zastosowaniu technologii wsparcia reprodukcji w terapii niepłodności kobiet i mężczyzn.

²⁵⁰ Приказ Минздрава РФ от 26.02.2003 N 67 "О применении вспомогательных репродуктивных технологий (ВРТ) в терапии женского и мужского бесплодия", "Российская газета", N 84, 06 мая 2003 г.

4. Ukraina

Na Ukrainie kwestie związane z macierzyństwem zastępczym zostały szczegółowo uregulowane w Kodeksie Cywilnym Ukrainy²⁵¹, Kodeksie Rodzinnym Ukrainy²⁵², Rozporządzeniu Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 140/5 z dnia 18 listopada 2003 r.²⁵³ oraz Ustawie o ochronie zdrowia²⁵⁴. Surogacja jest w pełni legalna. Zgodnie z przepisem art. 1 Kodeksu Cywilnego Ukrainy, ustawa ma zastosowanie w zakresie osobistych praw niemajątkowych i majątkowych, stosunków prawno-cywilnych, które charakteryzuje równorzędność stron, wolność kształtowania stosunków i niezależność majątkowa uczestników postępowania²⁵⁵.

Na mocy przepisu art. 6 ust. 1 Kodeksu Cywilnego Ukrainy²⁵⁶, podmioty prawa cywilnego mają prawo zawrzeć umowę, która nie jest uregulowana przepisami prawa, pod warunkiem, iż umowa spełni podstawowe wymogi. Ponadto przepis art. 6 ust. 2 Kodeksu

²⁵¹ ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (Відомості Верховної Ради України, БВР), 2003, №№ 40-44, ст.356). № 2269-VIII від 18 stycznia 2018 r., БВР, 2018, № 12, ст. 68, <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>, [odczyt: 13 czerwca 2018 r.].

²⁵² Сімейний кодекс України, (Відомості Верховної Ради БВР), 2002, N 21-22, ст.135). від 10 kwietnia 2008 r., БВР, 2008, N 24, ст. 230, <http://www.iei.org.pl/index.php?c=RoleBook&a=show&id=18&p=0>, [odczyt: 13 czerwca 2018 r.].

²⁵³ О внесении изменений и дополнений в Правила регистрации актов гражданского состояния в Украине Минюст Приказ от 18.11.2003 № 140/5 действует с 29 listopada 2003 r., http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8379.html, [odczyt: 13 czerwca 2018].

²⁵⁴ Основи законодавства України про охорону здоров'я (Відомості Верховної Ради України (БВР), 1993, № 4, ст.19), № 2206-VIII від 14 listopada 2017 r., БВР, 2018, № 5, ст. 2 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> [odczyt: 14 czerwca 2018 r.].

²⁵⁵ Art. 1 ust. 1. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ : „Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

2. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом”.

²⁵⁶ Art. 1 ust. 2. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: „1. Сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства.

2. Сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами.

3. Сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

4. Положення частин першої, другої і третьої цієї статті застосовуються і до односторонніх правочинів.

Cywilnego Ukrainy doprecyzowuje, iż kontrahenci mogą zawrzeć umowę, również wówczas, gdy prawo nie przewidywało zawarcia umowy w stosunku do opisanego w niej przedmiotu umowy. Na gruncie przepisu art. 6 ust.3 Kodeksu Cywilnego Ukrainy istnieje możliwość odstąpienia od stosowania przepisów prawa cywilnego i uregulowanie stosunków pomiędzy stronami umowy, zgodnie z zawartymi w niej postanowieniami, wedle ich uznania, jedynie w stosunku do norm o charakterze *ius dispositivum*. Strony są zobowiązane do przestrzegania prawa poprzez stosowanie w umowach zapisów ustawowych, w sytuacji, gdy kodeks bezpośrednio tak stanowi, a normy prawne mają charakter *ius cogens*. Przepis art. 627 Kodeksu²⁵⁷ przewiduje zasadę wolności umów. Na jego podstawie umowa o macierzyństwo zastępcze jest uznawana za legalną i ważną w świetle prawa. Przepis art. 628 Kodeksu określa treść umowy. Przedmiot umowy jest ustalany według uznania stron, oraz na warunkach zawartych w umowie, oraz warunków, które są zgodne z bezwzględnie obowiązującymi przepisami. Strony umowy mają prawo zawrzeć umowę zawierającą elementy różnych umów (umowa mieszana). Zgodnie z przepisem art. 639 Kodeksu Cywilnego Ukrainy, umowa może zostać zawarta w dowolnej formie, chyba że wymogi formalne dotyczące formy umowy są określone ustawą. Jeżeli strony zgodziły się zawrzeć umowę w określonej formie, uznaje się ją za zawartą z chwilą złożenia dokumentu, nawet jeśli forma szczególna dla tego typu umów nie była wymagana przez prawo. Jeżeli strony wyrażają zgodę na zawarcie umowy za pomocą systemów informacyjnych i telekomunikacyjnych, uważa się ją za zawartą na piśmie.

Regulacje związane z zawarciem umowy o surogację zostały uszczegółowione w przepisie art. 123. Jeżeli dziecko żony zostało urodzone w wyniku poczęcia dziecka przy pomocy wspomaganego rozrodu, na podstawie pisemnej zgody męża, jest on uznawany za prawnego ojca dziecka. Jeżeli zapłodnienie matki zastępczej nastąpiło na podstawie przeniesienia do jej organizmu embrionu stanowiącego materiał genetyczny małżonków, uzyskany w wyniku zastosowania technologii wspomaganego rozrodu, rodzicami dziecka są małżonkowie. Zatem rodzicami prawnymi dziecka narodzonego

²⁵⁷ 1. Відповідно до статті 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Art.627. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ : „У договорах за участю фізичної особи - споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів”.

z matki zastępczej są rodzice społeczni na podstawie łączącej ich ważnej umowy.

W Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości Ukrainy Nr 140/5 z dnia 18 listopada 2003 r. o wprowadzeniu zmian i uzupełnień do Regulaminu rejestracji aktów stanu cywilnego na Ukrainie, w pkt. 2.2 została przewidziana forma aktu notarialnego, *ad solemnitatem*, w jakiej ma zostać wyrażona zgoda na zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze.

Umowa o macierzyństwo zastępcze powinna być tak skonstruowana, aby szczegółowo określać prawa i obowiązki stron, a także kliniki przeprowadzającej zabieg. Przepis art. 4 Ustawy o ochronie zdrowia przewiduje podstawowe zasady ochrony zdrowia jakimi powinny się kierować strony zawierające umowę o surogację:

1. opieka zdrowotna stanowi priorytetową działalność społeczeństwa i państwa, jest jednym z głównych czynników przetrwania i rozwoju ludności Ukrainy;
2. obligatoryjne przestrzeganie ludzkich i obywatelskich praw i wolności w dziedzinie ochrony zdrowia i zapewniania powiązanych gwarancji państwowych;
3. orientacja humanitarna, zapewnienie pierwszeństwa wartości uniwersalnych nad interesami klasowymi, narodowymi, grupowymi lub indywidualnymi, zwiększona ochrona medyczna i społeczna najsłabszych grup ludności;
4. równość obywateli, demokracja i powszechny dostęp do opieki medycznej i innych usług zdrowotnych;
5. zgodność z zadaniami i poziomem społeczno-ekonomicznego i kulturowego rozwoju społeczeństwa, uzasadnienie naukowe, bezpieczeństwo materialne, techniczne i finansowe;
6. orientacja na nowoczesne standardy opieki zdrowotnej i medycznej, połączenie krajowych tradycji i osiągnięć ze światowym doświadczeniem w dziedzinie opieki zdrowotnej;
7. profilaktyka i zapobiegawczy charakter, kompleksowe podejście społeczne, ekologiczne i medyczne do opieki zdrowotnej;

Na podstawie art. 38 Kodeksu ochrony zdrowia każdemu pacjentowi, który ukończył czternaście lat i który złożył wniosek o opiekę medyczną przysługuje prawo do swobodnego wyboru lekarza, który może zaoferować świadczenie usług medycznych i dobór metod leczenia zgodnie z jego zaleceniami. Ponadto każdy pacjent ma prawo,

jeżeli jest to uzasadnione jego stanem, do przyjęcia do dowolnej placówki służby zdrowia według własnego wyboru, jeżeli instytucja ta jest w stanie zapewnić odpowiednie leczenie. W związku z powyższym, potencjalni rodzice mają zagwarantowane prawo do wyboru lekarza i instytucji medycznej, w której miałby się odbyć zabieg. Przepis art. 48 Kodeksu o ochronie zdrowia wskazuje, iż stosowanie sztucznego zapłodnienia i implantacji zarodka należy przeprowadzić zgodnie z warunkami i procedurami ustanowionymi przez centralny organ wykonawczy, Ministerstwo Ochrony Zdrowia Ukrainy. Zgoda na przeprowadzenie zabiegu musi być udzielona przez małżonków w formie pisemnej, przy zapewnieniu anonimowości dawcy i zachowaniu tajemnicy lekarskiej. Ujawnienie anonimowości dawcy mogą być wykonane w sposób przewidziany przez prawo. Przepis art. 79 Kodeksu ochrony zdrowia Ukrainy daje podstawę, do samodzielnego zawierania umów przez instytucje ochrony zdrowia z osobami prawnymi i fizycznymi oraz brania udziału w organizacjach międzynarodowych i prowadzenia działalności gospodarczej za granicą.

5. Wielka Brytania

W Wielkiej Brytanii zawieranie umów o macierzyństwo zastępcze jest legalne jedynie pod tytułem darmym. Komerccjalizacja surogacji jest zakazana.

W 1984 r., w celu zbadania etycznych, socjologicznych i prawnych aspektów rozwoju dziedziny wspomaganego rozrodu została powołana komisja rządowa – pod przewodnictwem Mary Warnock²⁵⁸. (*Committee of human inquiry into human fertilization and embryology, Chairman: - Dame Mary Warnock DBE*).

Wnioski, do których doszła komisja w raporcie prowadziły do zakwestionowania ważności umowy o surogację²⁵⁹. Kwestię kontrowersyjną stanowi bowiem sam przedmiot umowy²⁶⁰. W ówczesnym czasie proponowano wprowadzenie zakazu zawierania umów

²⁵⁸ Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology (HMSO, London 1988) Cm 9314 (“Warnock Report”).

²⁵⁹ M. Wałachowska, *Macierzyństwo zastępcze w systemie common law*, „Państwo i Prawo”, Warszawa 2003, z.8, s.13, powołany za M. Frasz, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 62, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²⁶⁰ Ch. Gill’ard, *Law and Morality in Assisted Reproductive Technology Case study on the Leeds Teaching Hospitals NHS Trust v Mr & Mrs A & Others*, „The Journal of Philosophy, Science & Law”, Atlanta 2004, nr 4, s. 34-68, powołany za M. Frasz, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D.

o macierzyństwo zastępcze, a nawet penalizację umów. W raporcie macierzyństwo zastępcze zostało zdefiniowane jako „urodzenie przez jedną kobietę dziecka, a następnie oddanie go innej na wychowanie”²⁶¹.

Ustawa o pośrednictwie w macierzyństwie zastępczym z 1985 r. (*Surrogacy Arrangements Act 1985*) wprowadziła zakaz prowadzenia działalności, której przedmiotem było pośredniczenie w zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze²⁶². Ustawodawca nie zdecydował się na wprowadzenie penalizacji zachowania osób zawierających umowę o macierzyństwo zastępcze²⁶³.

Do kwestii prawnych związanych z surogacją ma również zastosowanie Ustawa o adopcji (*Adoption Act*) z 1976 r.²⁶⁴ Na mocy przepisu art. 57 powyższej ustawy został przewidziany zakaz odpłatnego przekazania dziecka do jego przysposobienia. W związku z powyższym komercyjna umowa o macierzyństwo zastępcze uznawana jest za nieważną z mocy prawa²⁶⁵. Angielski ustawodawca nie uregulował kwestii przymusowego wyegzekwowania wykonania umowy o macierzyństwo zastępcze (nieodpłatne). W sytuacji, gdy zaistnieje spór pomiędzy stronami umowy, sąd przyznaje wówczas prawa rodzicielskie matce dziecka, która je urodziła, również wówczas, gdy rodzice społeczni są jego rodzicami biologicznymi²⁶⁶.

MMVIII, s. 63, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²⁶¹ U.K. Department of Health and Social Security, Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilization and Embryology, Her Majesty's Stationery Office, London 1984, nr 8.1, s. 42, http://www.bioeticacs.org/iceb/documentos/Warnock_Report_of_the_Committee_of_Inquiry_into_Human_Fertilisation_and_Embryology_1984.pdf, [odczyt: 14 czerwca 2018 r.].

²⁶² M. Galbraith, H. V. McLachlan, J. K. Swales, *Commercial Agencies and Surrogate Motherhood: A Transaction Cost Approach*, „Health Care Analysis” 2005, nr 1, s. 13, powołany za M. Frasz, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 62, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²⁶³ Surrogacy Arrangements Act 1985, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/49>, [odczyt: 14 czerwca 2018 r.].

²⁶⁴ Adoption Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/36/contents>, [odczyt: 14 czerwca 2018 r.].

²⁶⁵ M. Wałachowska, *Macierzyństwo zastępcze w systemie common law*, „PiP”, 2003, z 8, s. 100, powołany za M. Frasz, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 62, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²⁶⁶ M. Galbraith, H. V. McLachlan, J. K. Swales, *Commercial Agencies and Surrogate Motherhood: A Transaction Cost Approach*, „Health Care Analysis”, 2005, Nr 1, s. 13, powołany za M. Frasz, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 63,

Zgodnie z raportem rządowym wydanym pod przewodnictwem Margaret Brazier z 1998 r., ustalono, iż umowa o macierzyństwo zastępcze ma ugruntowaną pozycję w ustawodawstwie angielskim²⁶⁷. Jednakże regulacje prawne wymagają dalszych poprawek²⁶⁸. Z uwagi na powyższe wnioski zaistniała potrzeba wprowadzenia nowelizacji obowiązującego dotychczas prawa.

W kwietniu 2009 r. parlament Wielkiej Brytanii uchwalił nowelizację ustawy o ludzkim sztucznym zapłodnieniu i embrionach (*Human Fertilisation and Embryology Act*)²⁶⁹. Od kwietnia 2010 r. jedнопłciowe małżeństwa na mocy przepisów powyższej ustawy uzyskały prawo do korzystania z usług matek surogatek. Przepisy powyższej ustawy działają wstecz, w związku z powyższym osoby (będące w związku jedнопłciowym), które starały się o dziecko i złożyły wniosek przed wejściem w życie ustawy, mają prawo na pozostanie prawnymi opiekunami dzieci narodzonych z surogatki. Uprawnienie obejmuje również sytuację, gdy dziecko urodziło się przed wejściem w życie ustawy. W świetle obowiązujących przepisów prawa rodziców będących w związkach jedнопłciowych oraz heteroseksualnych są sobie równe.

Sąd analizując dany stan faktyczny bada czy zostały spełnione przesłanki konieczne do udzielenia zgody:

1. Jeden z wnioskodawców musi być rodzicem biologicznym dziecka.
2. Wnioskodawca musi mieć skończone 18 lat i pozostawać w związku małżeńskim co najmniej 6 miesięcy liczonych od dnia urodzenia dziecka.
3. Przynajmniej jeden z wnioskodawców musi mieć miejsce zamieszkania w Wielkiej Brytanii.
4. Dziecko powinno być pod opieką przyszłych rodziców podczas składania wniosku.
5. Matka zastępcza i jej partner/mążonek muszą wyrazić zgodę na zawarcie umowy o surogację.

<http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²⁶⁷ C. E. Fenton-Glynn, *The regulation and recognition of surrogacy under English law: An overview of the case law*, „Child and Family Law Quarterly”, 2015, vol. 27, nr 1, London 2015, s. 83-96.

²⁶⁸ M. Brazier, A. Campbell, S. Golombok, *Surrogacy : review for health ministers of current arrangements for payments and regulation : report of the review team*, London 1998.

²⁶⁹ Human Fertilization and Embryology Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/part/1>, [odczyt: 14 czerwca 2018 r.].

6. Dozwolone jest przekazanie surogatce kwoty pieniężnej nie przewyższające jej kosztów w celu utrzymania ciąży²⁷⁰.

Minęło już ponad trzydzieści lat od opublikowania Raportu Warnock, a jego wpływ jest w dalszym ciągu widoczny w brytyjskim ustawodawstwie²⁷¹.

6. Stany Zjednoczone Ameryki – Stan Arkansas, Illinois, New Jersey, Waszyngton

1) Stan Arkansas

Umowa o macierzyństwo zastępcze jest uznawana za ważną w stanie Arkansas w Stanach Zjednoczonych Ameryki, pomimo faktu, iż ustawodawca nie odniósł się do tej materii²⁷².

Ustawodawca stanu Arkansas odszedł od pierwotnej zasady prawa rodzinnego obowiązującego w większości Stanów Zjednoczonych²⁷³. Tradycyjnie przyjmuje się, iż w sytuacji, gdy matka zastępcza jest zamężna, wówczas za rodziców prawnych dziecka poczytuje się ją i jej męża. Natomiast Kodeks stanu Arkansas (*Arkansas Code*) szczegółowo reguluje pochodzenie dziecka poczętego przy pomocy sztucznego rozrodu. Z uwagi na fakt, iż umowa o macierzyństwo zastępcze jest uznawana za ważnie zawartą w świetle prawa, zgodnie z zasadą wolności kontraktowania, strony dowolnie kreując jej zapisy mają prawo postanowić, iż rodzicami prawnymi dziecka są rodzice społeczni. . W sytuacji, gdy osoba samotna zawrze umowę z matką zastępczą, za jedyne go rodzica uznaje się tą osobę. Przepisy nie uzależniają w żaden sposób przyznania praw rodzicielskich od faktycznego bycia rodzicem biologicznym dziecka²⁷⁴.

²⁷⁰N. Gamble, Surrogacy, <https://www.stonewall.org.uk/help-advice/parenting-rights/surrogacy-1>, [odczyt: 14 czerwca 2018 r.]

²⁷¹K Norrie, *United Kingdom: Legal Regulation of Human Reproduction*, [w:] S. McLean (red), *Law Reform and Human Reproduction*, Dartmouth 1992, s. 201.

²⁷²M. Frasz, D. Abłazewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 51-53, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

²⁷³Surrogacy – Expert Arkansas Surrogacy Law Attorneys Can Work for You, <https://www.tripconylawfirm.com/surrogacy/>, [odczyt: 14 czerwca 2018 r.].

²⁷⁴Arkansas Code, <https://law.justia.com/codes/arkansas/2010/title-9/subtitle-2/chapter-10/subchapter-2/9-10-201>, [odczyt: 14 czerwca 2018 r.].

2) Stan Illinois

Ustawodawca Illinois uregulował kwestie związane z macierzyństwem zastępczym w ustawie o ciąży zastępczej (*Gestation Surrogacy Act*²⁷⁵), z dnia 20 sierpnia 2004 r. podpisanej przez Gubernatora Stanu Illinois.

Powyższa ustawa w sekcji 10 wprowadza definicję gestacyjnej surogacji²⁷⁶, gestacyjnej surogatki²⁷⁷ i umowy o gestacyjną surogację²⁷⁸. Zgodnie z definicją legalną matką zastępczą jest kobieta, która podejmuje się donoszenia ciąży i urodzenia dziecka poczętego na skutek zapłodnienia *in vitro*, przy wykorzystaniu komórki rozrodczej, co najmniej jednego z przyszłych rodziców dziecka, z którym matka zastępcza nie ma genetycznego związku. Za matkę zastępczą jest uznawana kobieta, która wyraża zgodę na pozostawanie w ciąży zastępczej. Z kolei umowa o macierzyństwo zastępcze oznacza spisana umowę, której przedmiotem jest macierzyństwo zastępcze.

W sekcji 15 Ustawy o gestacyjnym macierzyństwie zastępczym uregulowano kwestie związane z prawami rodzicielskimi. Przepis przedstawia jasne zasady związane z prawami rodzicielskimi stron umowy w związku z zawarciem umowy o macierzyństwo zastępcze. Z wyjątkiem przypadków przewidzianych w tej ustawie, za matkę prawną dziecka uważa się kobietę, która to dziecko urodziła. Na mocy postanowień ustawy, przyszli rodzice stają się rodzicami prawnymi dziecka.

Sekcja 20 przywoływanej ustawy, przedstawia wymogi formalne, jakie powinna spełniać matka zastępcza. Minimalny wiek jaki powinna osiągnąć surogatka to 21 lat i urodzić wcześniej jedno własne dziecko. Kandydatka na matkę zastępczą musi być zdrowa fizycznie i psychicznie. Decyzja o wyrażeniu zgody na pozostanie matką zastępczą może zostać udzielona dopiero w momencie odbycia konsultacji z niezależnym prawnikiem, który przedstawi warunki umowy oraz potencjalne prawne konsekwencje macierzyństwa zastępczego. Surogatka na okres pozostawania w ciąży i położu (8 tygodni po porodzie) uzyskuje polisę ubezpieczenia zdrowotnego, która obejmuje głównie zabiegi medyczne i hospitalizację. W sytuacji, gdy matka zastępcza jest mężatką, mąż musi wyrazić zgodę na

²⁷⁵ Gestation Surrogacy Act, Public Act 093-0921, HB4962 Enrolled, LRB093 20774 LCB 466675b., <http://www.ilga.gov/legislation/publicacts/fulltext.asp?Name=093-0921&GA=93>, [odczyt: 15 czerwca 2018 r.].

²⁷⁶ "Gestational surrogacy" means the process by which a woman attempts to carry and give birth to a child created through in vitro fertilization using the gamete or gametes of at least one of the intended parents and to which the gestational surrogate has made no genetic contribution.

²⁷⁷ „Gestational surrogate" means a woman who agrees to engage in a gestational surrogacy.

²⁷⁸ „Gestational surrogacy contract" means a written agreement regarding gestational surrogacy.

surogację w pisemnym oświadczeniu. Z usług matki zastępczej może skorzystać para, u której lekarz stwierdza stan natury biologicznej uzasadniający skorzystanie z takich usług. Także potencjalni rodzice przed podpisaniem umowy są zobligowani do konsultacji z wybranym przez siebie prawnikiem w celu podjęcia świadomej decyzji.

Zgodnie z przepisami zawartymi w sekcji 25 umowa o surogację musi być sporządzona na piśmie i podpisana, przed wcieleniem w życie procedury sztucznego zapłodnienia.

Przywołana ustawa jest najbardziej liberalną w całych Stanach Zjednoczonych. Obowiązuje ona tylko i wyłącznie na terenie stanu Illinois. W zakresie macierzyństwa zastępczego naturalnego, zastosowanie znajdują przepisy Ustawy o adopcji (*Illinois Compiled Statutes > 750 ILCS 50 – Adoption Act*²⁷⁹).

3) Stan New Jersey

W New Jersey do niedawna tylko altruistyczne macierzyństwo zastępcze było uznawane za ważne w świetle prawa. Taki stan rzeczy został uregulowany na podstawie precedensowego orzeczenia, jakie zapadło na kanwie sprawy „Baby M.”²⁸⁰.

W dniu 5 lutego 1985 r. Mary Beth Whitehead i William Stern zawarli umowę o macierzyństwo zastępcze przy pomocy nowojorskiego Noel Keane Infertility Center. Zgodę na zawarcie umowy o surogację wyraził również mąż matki zastępczej, Richard Whitehead. Małżeństwo z uwagi na fakt, iż żona cierpiała na łagodną odmianę stwardnienia rozsianego (*sclerosis multiplex*), obawiało się o możliwość przyspieszenia rozwoju choroby i nasilenia jej objawów, dlatego nie zdecydowali się na naturalną formę rozrodu. Powyższa okoliczność spowodowała, iż małżeństwo zaczęło poszukiwać innych form wspomaganego rozrodu. W związku z powyższym zdecydowali się na zapłodnienie metodą *in vitro* surogatki. Matka zastępcza i jej mąż zgodzili się na inseminację nasieniem Sterna. W umowie matka zastępcza zobowiązała się również do zrzeczenia się praw macierzyńskich w stosunku do narodzonego dziecka. Natomiast Stern zobowiązał się do adopcji dziecka po jego narodzeniu. Natomiast jego małżonka na mocy zawartej w umowie klauzuli miała uzyskać prawo do wyłącznej

²⁷⁹ Illinois Compiled Statutes > 750 ILCS 50 – Adoption Act, https://www.lawserver.com/law/state/illinois/il-statutes/illinois_statutes_750_ilcs_50, [odczyt: 15 czerwca 2018 r.].

²⁸⁰ K. Szewczyk, *Kazus Baby M.- opis*, <http://www.incet.uj.edu.pl/dzialy.php?l=pl&p=31&i=3&m=27&n=1&z=&kk=130&k=39>, [odczyt: 16 czerwca 2018 r.].

opieki nad dzieckiem w przypadku śmierci męża. Tak skonstruowana umowa wykluczała podejrzenie o sprzedaż dziecka²⁸¹.

Cały proces sztucznej inseminacji przebiegał bez komplikacji. Strony wywiązały się z zawartej umowy. Matka wydała „przedmiot umowy”, dziecko. Małżeństwo zapłaciło matce zastępczej 10.000 \$, jako ekwiwalent pieniężny za wykonaną przez nią usługę i poniesione wydatki. Wynagrodzenie pośrednika wyniosło 7.500 \$. W dniu 27 marca 1986 r. urodziła się dziewczynka, która w literaturze nazywana jest „Baby M.”. Matka zastępcza, pomimo wątpliwości wydała córkę rodzinie w dniu 30 marca 1986 r. Prawni rodzice nadali dziecku imię Melissa.

Surogatka poprosiła małżeństwo o spędzenie ostatniego dnia z dzieckiem, przed jego ostatecznym przekazaniem. Rodzice zgodzili się na pożegnanie matki z córką, z uwagi na obawy, że matka zastępcza popełni samobójstwo.

Z uwagi na istotną zmianę jaka zaszła w zachowaniu matki zastępczej, ojciec prawny zrozumiał, że musi wystąpić na drogę sądową w celu wyegzekwowania „świadczenia”. Pierwsze postępowanie miało miejsce na Florydzie, zarówno orzeczenie sądu pierwszej, jak i drugiej instancji przyznało rodzicom prawnym opiekę nad dzieckiem na czas postępowania. Natomiast matka zastępcza otrzymała zezwolenie na ograniczone odwiedziny córki²⁸².

W dniu 31 marca 1987 r. orzeczeniem sądu została potwierdzona ważność zawartej umowy o surogację. Matka zastępcza złożyła odwołanie do Sądu Najwyższego stanu New Jersey. Sąd Najwyższy orzeczeniem z dnia 3 lutego 1998 r.²⁸³, zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w ten sposób, iż stwierdził nieważność komercyjnej umowy o surogację. Podstawą do uznania nieważności umowy było: prawny zakaz odpłatnej adopcji, niezbadanie zdolności rodziców do sprawowania opieki nad dzieckiem, nie stwierdzenie porzucenia dziecka przed wydaniem orzeczenia o pozbawieniu praw rodzicielskich. Ponadto kobieta nie może zrzec się prawa do dziecka jeszcze przed jego urodzeniem²⁸⁴. Zdaniem Sądu umowa była sprzeczna z polityką społeczną stanu New Jersey oraz zasadą nieodwołalności zrzeczenia się opieki

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Ibidem.

²⁸³ New Jersey Supreme Court, In re Baby M, 537 A.2d 1227, 109 N.J.396, New Jersey, z dnia 2 marca 1988, https://biotech.law.lsu.edu/cases/cloning/baby_m.htm, [odczyt: 16 czerwca 2018 r.].

²⁸⁴ M. Nesterowicz, Prawo medyczne, Toruń 2005, s. 220, powołany za M. Fras, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, [w:] „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VI, A.D. MMVIII, s. 47, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/3c4fd20e-64bc-42e9-95c4-baaadc5d3442>, [odczyt: 19 czerwca 2018 r.].

i zgody na adopcję. Uznano, iż matką dziecka jest matka zastępcza, natomiast opieka została przyznana ojcu biologicznemu dziecka. Powyższe orzeczenie wykluczyło możliwość pozbawienia matki zastępczej praw rodzicielskich, a tym samym dziecko nie mogło zostać adoptowane przez rodziców społecznych. Orzeczenie o kontaktach matki z dzieckiem Sąd Najwyższy pozostawił sądowi niższej instancji. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku zauważył, iż nie znajduje uzasadnienia dla prawnego zakazu zawarcia umowy o surogację pod tytułem darmym, co jest jednoznaczne z tym, że zgodnie z wydanym orzeczeniem Sądu Najwyższego nieodpłatna surogacja w świetle prawa jest uznawana za legalną.

Po upływie 10 lat, Phil Dunton Murphy, gubernator stanu New Jersey w dniu 13 marca 2018 r. podpisał projekt ustawy *New Jersey Gestional Carrier Act*²⁸⁵. Ustawa reguluje sytuację prawną matek zastępczych. Zgodnie z aktem prawnym matka zastępcza musi mieć co najmniej 21 lat, przed podpisaniem umowy o macierzyństwo zastępcze musiała urodzić co najmniej jedno własne dziecko. W celu podjęcia świadomej decyzji surogatka musi odbyć spotkania z lekarzem, specjalistą z zakresu wspomaganego rozrodu oraz psychologiem. Ponadto matce zastępczej przysługuje prawo do posiadania własnego, niezależnego adwokata, na którego wynagrodzenie płacą rodzice socjologiczni. Natomiast potencjalni rodzice są zobowiązani do odbycia spotkań z psychologiem. Po pozytywnym przejściu powyżej opisanego procesu, matka zastępcza ma prawo do wyboru opieki medycznej, za którą zapłacą przyszli rodzice prawni. Na mocy zmiany ustawodawstwa stanu New Jersey, należy uznać iż zarówno umowa o surogację odpłatna i nieodpłatna są ważnie zawarte i podlegają wykonaniu.

4) Stan Waszyngton

Stan Waszyngton w dniu 6 marca 2017 r., został pierwszym stanem, który wprowadził zmiany do ustawy o ochronie rodzicielskiej (*Uniform Parentage Act*) 2017²⁸⁶. Regulacja prawna swoim zakresem obejmuje jednolite prawodawstwo dotyczące praw rodzicielstwa, w tym pochodzenie dzieci urodzonych przy pomocy technologii wspomaganego rozrodu. Ustawa została podpisana przez gubernatora stanu Waszyngton Jay'a Inslee'a, Od tego dnia

²⁸⁵ Gestational Carrier Act, No. 482, State of New Jersey, pre- filed for introduction in the 2018 session, http://www.njleg.state.nj.us/2018/Bills/S0500/482_R2.PDF, [odczyt: 16 czerwca 2018 r.]

²⁸⁶ Uniform Parentage Act, dalej powoływana jako UPA, [http://www.uniformlaws.org/Act.aspx?title=Parentage%20Act%20\(2017\)](http://www.uniformlaws.org/Act.aspx?title=Parentage%20Act%20(2017)), [odczyt: 18 czerwca 2018 r.].

komercyjna umowa o surogację jest uznawana za ważną i wykonalną w świetle prawa. Nowe przepisy prawa przewidują kryteria pozwalające na wyegzekwowanie umów o macierzyństwo zastępcze, a tym samym skuteczne zabezpieczenie interesów rodziców społecznych ²⁸⁷.

Przed podpisaniem jednolitej ustawy o ochronie rodzicielskiej, w stanie Waszyngton obowiązywał zakaz komercyjnej surogacji, co było spowodowane wydaniem precedensowego wyroku w sprawie „Baby M.

Updated National Uniform Parentage ACT (UPA 2017) i nowe prawo stanu Waszyngton zrównuje w prawach pary będące w związkach jedнопłciowych z heteroseksualnymi, każdy ma takie same szanse na zostanie rodzicami. Nowe przepisy znoszą różnice płci, orientacji seksualnej i stanu cywilnego. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego z 2015 r., w sprawie Obergefell przeciwko Hodges traktowanie potencjalnych rodziców tej samej płci w inny sposób niż potencjalnych rodziców heteroseksualistów byłoby prawdopodobnie niezgodne z konstytucją, UPA 2017²⁸⁸.

Nowelizacja eliminuje model oparty na dotychczasowo obowiązujących przepisach o adopcji z 2002 r., które wymagały zatwierdzenia adopcji przez sąd, jeszcze przed zajściem w ciążę oraz przeprowadzenia badań w domu potencjalnych rodziców. Aktualnie, obowiązujące przepisy prawa stanowią, iż rodzicami dziecka narodzonego z matki zastępczej są rodzice społeczni ²⁸⁹.

§4. Uwagi prawno-porównawcze

Poniżej zostały przedstawione państwa, które zostały opisane w niniejszym rozdziale w zbiorczym zestawieniu, wskazującym sposób regulacji prawnych w odniesieniu do surogacji.

²⁸⁷ R. Vaughn, Washington Legalizes Compensated Surrogacy, <https://www.iflg.net/washington-legalizes-compensated-surrogacy/>, [odczyt: 18 czerwca 2018 r.].

²⁸⁸ Ibidem.

²⁸⁹ Ibidem.

Tabela nr. 2 Uwagi prawno-porównawcze

Lp	Państwo	Regulacja prawna	Sposób regulacji
1.	Japonia	Brak	
2.	Austria	Brak ustawy bezpośrednio odnoszącej się do surogacji. <i>Fortpflanzungsmedizingesetz</i> z dnia 18 grudnia 1998 r. – stosowana odpowiednio. Ustawa o medycznie wspomaganej prokreacji (<i>Fortpflanzungsmedizinrecht – Änderungsgesetz</i>) z dnia 24 lutego 2015 r.	
3.	Chiny	Rozporządzenie z dnia 29 czerwca 2000 r. (<i>Ordinance No 47 of 2000</i>) w sprawie medycznie wspomaganej prokreacji	Zakaz komercjalizacji i korzystania z usług matek zastępczych mających charakter komercyjny. Zakaz publikacji ogłoszeń związanych z surogacją. Doktryna opowiada się za wprowadzeniem zakazu surogacji altruistycznej i komercyjnej.
4.	Hiszpania	Ustawa nr 35/1988 z dnia 22 listopada 1988 r. (<i>Assisted Reproduction Act</i>) Ustawa w sprawie Technik wspomaganego rozmnażania przez	Umowa o surogację jest bezwzględnie nieważna. Matką dziecka jest kobieta, która to dziecko urodziła. Ojciec biologiczny może skorzystać z prawa zakwestionowania swojego ojcostwa. Kary grzywny oraz kary zamknięcia ośrodka medycznego, który przeprowadzi

		człowieka 14/2006.	wspomagany rozród w stosunku do matki zastępczej.
5.	Niemcy	Ustawa z dnia 2 lipca 1976 r. Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG) nowelizowana w dniu 26 listopada 2015 r. Ustawa z dnia 5 listopada 2001 r. o zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG)	Macierzyństwo zastępcze nie rodzi odpowiedzialności karnej w stosunku do stron umowy. Odpowiedzialność karna do trzech lat pozbawienia wolności lub grzywnę w stosunku do osób pośredniczących przy wykonaniu umowy. Umowy zawarte pomiędzy przyszłymi rodzicami a potencjalną surogatką są nieważne z mocy samego prawa. Nie można dochodzić wykonania umowy o surogację.
6.	Szwajcaria	Ustawa o medycznie wspomaganej prokreacji z dnia 18 grudnia 1998 r. (<i>Bundesgesetz über die medizinisch unterstützte Fortpflanzung</i>), nowelizowana w dniu 1 sierpnia 2017 r.	Bezwzględny zakaz dokonywania donacji komórek jajowych i embrionów, a także wszelkich form macierzyństwa zastępczego. Za naruszenie przepisów prawa grozi kara pozbawienia wolności lub kara grzywny. Odpowiedzialność karną ponoszą osoby pośredniczące przy procedurze macierzyństwa zastępczego –

			pośrednicy i lekarze.
7.	Włochy	Ustawa №40 z 19.02.2004 „O normach wspomaganych technologii reprodukcyjnych" (<i>Rules on medically assisted procreation</i>)	Surogacja jest całkowicie zabroniona. Kościół katolicki optuje za całkowitym zakazem macierzyństwa zastępczego. Surogacja jest uznawana za niedopuszczalny sposób leczenia niepłodności .
8.	Stany Zjednoczone		
	Nowy Jork	Powszechnie obowiązujące przepisy Prawa Wewnętrznego Nowego Jorku.	Umowa z mocy prawa jest uważa za nieważną. Odpowiedzialność karna stron umowy oraz osób pośredniczących przy wykonaniu umowy o macierzyństwo zastępcze.
	Michigan	Ustawa o macierzyństwie zastępczym (<i>Surrogate Parenting Act</i>) z dnia 1 września 1988 r.	Komercyjna umowa o macierzyństwo zastępcze jest nieważna z mocy samego prawa jako niezgodna z porządkiem publicznym. Zakaz podejmowania, nakłaniania, organizowania, udzielania zamówień na umowy o surogację ani w inny sposób udzielanie pomocy przy zawarciu umowy o macierzyństwo zastępcze, Odpowiedzialność karna stron umowy oraz osób pośredniczących przy wykonaniu umowy.
	Arkansas	Brak regulacji prawnych związanych z	Umowa o macierzyństwo zastępcze jest uznawana za ważną .

		macierzyństwem zastępczym. Kodeks stanu Arkansas (<i>Arkansas Code</i>) szczegółowo reguluje pochodzenie dziecka poczętego przy pomocy sztucznego rozrodu.	
	Illinois	Ustawa o gestacyjnym macierzyństwie zastępczym (<i>Gestation Surrogacy Act</i>), z dnia 20 sierpnia 2004 r.	Surowacja jest w pełni legalna. Społeczni rodzice są rodzicami prawnymi dziecka.
	New Jersey	Projekt ustawy <i>New Jersey Gestational Carrier Act</i> z dnia 13 marca 2018 r.	Surowacja jest w pełni legalna. Społeczni rodzice są rodzicami prawnymi dziecka.
	Waszyngton	Ustawa o ochronie rodzicielskiej (<i>Uniform Parentage Act</i>) 2017.	Surowacja jest w pełni legalna. Społeczni rodzice są rodzicami prawnymi dziecka.
9.	Izrael	Ustawa o macierzyństwie zastępczym z 1996 r.	Surowacja jest w pełni legalna. Społeczni rodzice są rodzicami prawnymi dziecka. Matka zastępcza nie może być spokrewniona ze stronami umowy oraz jej tożsamość nie może być znana stronom umowy.
10.	Indie	Ustawa o macierzyństwie zastępczym z 2016 wraz ze zmianami wprowadzonymi w 2018 r.	Zakaz komercyjnej surowacji. Umowa o surowację nieodpłatną jest dozwolona. Zgodnie z powszechnie akceptowanym poglądem, na uznanie zasługuje macierzyństwo zastępcze, które jest

			przeprowadzone nieodpłatnie na rzecz rodziny, z którą matka zastępcza jest spokrewniona.
11.	Rosja	Kodeks Rodzinny Federacji Rosyjskiej z dnia 8 grudnia 1995 r. Ustawa o aktach stanu cywilnego z dnia 15 listopada 1997 r. , Rozporządzenie Ministerstwa Ochrony Zdrowia o zastosowaniu technologii wsparcia reprodukcji w terapii niepłodności kobiet i mężczyzn z dnia 26 lutego 2003 r. Rozporządzenie Ministerstwa Ochrony Zdrowia w sprawie procedury stosowania technologii wspomagających reprodukcję, przeciwwskazaniach i ograniczeniach w ich stosowaniu z dnia 30 sierpnia 2012 r.	Surogacja jest w pełni legalna.
12.	Ukraina	Kodeks Cywilnym Ukrainy, Kodeks Rodzinny Ukrainy, Rozporządzenie Ministerstwa	Surogacja jest w pełni legalna.

		Sprawiedliwości Nr 140/5 z dnia 18 listopada 2003 r., Ustawa o ochronie zdrowia.	
13.	Wielka Brytania	Ustawa o pośrednictwie w macierzyństwie zastępczym z 1985 r. <i>Surrogacy Arrangements Act</i> 1985. Ustawa o adopcji <i>Adoption Act</i> z 1976 r. Ustawa o ludzkim sztucznym zapłodnieniu i embrionach (<i>Human Fertilisation and Embryology Act</i>).	W Wielkiej Brytanii zawieranie umów o macierzyństwo zastępcze jest legalne jedynie pod tytułem darmym. Komerccjalizacja surogacji jest zakazana. Brak penalizacji zachowania osób zawierających umowę o macierzyństwo zastępcze . Zakaz prowadzenia działalności, której przedmiotem jest pośredniczenie w zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze .

Dyrekcja Generalna ds. Polityki Wewnętrznej Departament Polityki Prawa Obywatelskiego i Spraw Konstytucyjnych w 2013 r. przeprowadziła badanie porównawcze reżimu macierzyństwa zastępczego w państwach członkowskich UE ²⁹⁰(Directorate-General for Internal Policies Politycy Department Citizens Rights and Constitutional Affairs), jednakże z uwagi na znaczny upływ czasu (sześciu lat) poczynione tam ustalenia są już nieaktualne. Analiza prawno-porównawcza wskazuje, że pomimo istnienia ustawodawstwa zabraniającego zawierania umów o macierzyństwo, prawo nie jest w stanie wyegzekwować przestrzegania przepisów obowiązujących w danym państwie. Patrząc przez pryzmat ustawodawstw, które uregulowały sytuację prawną surogacji, należy uznać, że sam fakt wprowadzenia prawa nie gwarantuje jego przestrzegania, a tym samym nie jest możliwe zapewnienie skutecznej ochrony przez organy państwowe. Powyższe wskazuje na ważne wyzwania stojące przed ustawodawcami poszczególnych państw.

²⁹⁰ L. Brunet, D. King, K. Davaki, J. McCandless, C. Marzo, J. Carruthers, *Comparative Study on the Regime of Surrogacy in the UE Member states*, European Parliament, Brussels 2013.

Rozdział IV Wybrane medyczne aspekty macierzyństwa zastępczego

§1. Przyczyny niepłodności

Według Światowej Organizacji Zdrowia niepłodność jest definiowana klinicznie jako niemożność uzyskania ciąży w obrębie pary²⁹¹, po roku regularnego współżycia bez stosowania żadnych środków antykoncepcyjnych²⁹². Z kolei demograficzne ujęcie pojęcia niepłodność, wskazuje, iż jest to niemożność osiągnięcia ciąży w wieku rozrodczym, tj. od 15 do 49 roku życia lub poczęcia dziecka lub poczęcia dziecka przez okres pięciu lat od rozpoczęcia starania się o dziecko oraz niemożność utrzymania żywej ciąży do czasu porodu w ciągu pięciu lat od rozpoczęcia się starania o dziecko w stałym związku przy zachowaniu braku antykoncepcji, braku laktacji i utrzymaniu przy życiu upragnionego dziecka. Ponadto Światowa Organizacja Zdrowia przedstawia również epidemiologiczną definicję pojęcia niepłodność, która charakteryzuje się niemożnością zajścia w ciążę, przez okres dwóch lat, kobiety będącej w wieku rozrodczym (15-49 lat), przy zachowaniu aktywności seksualnej, nie stosującej antykoncepcji i nie karmiącej piersią, która przebywa pod stałym nadzorem lekarzy, a jej stan zdrowia jest monitorowany (*Reproductive Health Indicators*).

Aktualnie niepłodność jest traktowana jako niepełnosprawność (upośledzenie funkcji rozrodczych), zatem dostęp do opieki zdrowotnej objęty jest Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych²⁹³. Światowa Organizacja Zdrowia szacuje, że 34.000.000 kobiet, w przeważającej większości pochodzącej z krajów rozwijających się cierpi na niepłodność, która wynika z sepsy matek i niebezpiecznych aborcji. Długotrwałe choroby prowadzą do niepełnosprawności. Niepłodność u kobiet została umieszczona na 5 i 6 miejscu wśród najbardziej poważnych niepełnosprawności. Powyższe dotyczy populacji kobiet poniżej 60 roku życia. Za pierwotną niepłodność uznaje się stan, w którym kobieta nie może urodzić dziecka z powodu niezdolności do zajścia w ciążę lub niezdolności do urodzenia żywego dziecka. Z kolei za wtórną niepłodność uznaje się niemożność posiadania dziecka z powodu

²⁹¹ Definicja pojęcia „niepłodność”, Światowa Organizacja Zdrowia, <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/definitions/en/>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

²⁹² The Bertarelli Foundation Scientific Board, *Public perception on infertility and its treatment: an international survey*. „Human Reproduction”, Oxford 2000, Volume 15, s. 330-334, <https://academic.oup.com/humrep/article-abstract/15/2/330/555199?redirectedFrom=PDF>, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

²⁹³ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20120001169>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

niezdolności do zajścia w ciążę lub donoszenia ciąży, w sytuacji gdy wcześniej zaszła w ciążę lub udało jej się urodzić żywe dziecko.

Niepłodność i bezpłodność dotyka znacznej części ludzkości.²⁹⁴ Światowa Organizacja zdrowia podaje, że ponad 10% kobiet jest uznawanych za niepłodne, przy założeniu, iż bezskutecznie starały się o poczęcie dziecka przez okres 5 lat lub dłużej. Z kolei w przypadku przyjęcia okresu 2 lat starania się o poczęcie dziecka liczba kobiet niepłodnych wynosi 20%²⁹⁵. Z kolei liczba niepłodnych i bezpłodnych mężczyzn pozostaje nieznana. Liczba osób obciążonych niepłodnością i bezpłodnością nie spadła od ostatnich 20 lat²⁹⁶.

Dane obrazujące problem niepłodności są zróżnicowane. Uznaje się, że niepłodność dotyczy około 15-20% par. Przyjmuje się także, że w Stanach Zjednoczonych niepłodność dotyczy 13-14% związków, w Wielkiej Brytanii 16,8%, we Francji 18,4%, natomiast w Polsce 14%²⁹⁷. Autorzy danych statystycznych zgadzają się z tendencją wzrostową liczby niepłodnych par. Do niepłodności dochodzi, gdy w obrębie pary niepłodny jest mężczyzna lub kobieta. Ponadto istnieje możliwość obniżonej płodności u oboma partnerów²⁹⁸. Zatem można rozróżnić przyczyny niepłodności leżące po stronie kobiet i mężczyzn²⁹⁹.

Głównymi przyczynami niepłodności u kobiet są:

1. Czynniki ogólnoustrojowe:
 - a) Alkoholizm.
 - b) Choroby metaboliczne, w tym cukrzyca.

²⁹⁴ M. N. Mascarenhas, S. R. Flaxman, T. Boerma, S. Vanderpoel, G. A. Stevens, *National, Regional, and Global Trends in Infertility Prevalence Since 1990*, [w:] „A Systematic Analysis of 277 Health Surveys”, Mascarenhas 1990, <http://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1001356>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

²⁹⁵ V. Skrzypulec-Plinta, *Kiedy mówimy o niepłodności?*, „Medycyna praktyczna”, <https://ciaza.mp.pl/lista/66219,kiedy-mowimy-o-nieplodnosci>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

²⁹⁶ World Health Organization, *Infertility is a global public health issue*, <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/perspective/en/>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

²⁹⁷ K. Koziół, P. Lewandowski, J. K. Wolski, *Rozród człowieka. Malejąca rola kobiety w niepłodności małżeńskiej*, Warszawa 2000, <http://www.czytelniamedyczna.pl/1645,rozrod-czlowieka-malejaca-rola-kobiety-w-nieplodnosci-malzenskiej.html>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

²⁹⁸ K. Kurpisz (red.), *Molekularne podstawy rozrodczości człowieka i innych ssaków*, Poznań 2002, s. 305-314.

²⁹⁹ T. Pisarski, M. Szamatowicz (red.), *Niepłodność*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1997.

- c) Choroby nadnerczy.
- d) Choroby tarczycy.
- e) Zaburzenia cyklu menstruacyjnego.

Niezmiernie ważna jest prawidłowo przebiegająca owulacja, objawiająca się regularnością krwawień. U każdej kobiety prawidłowo występujący cykl menstruacyjny przebiega w innym czasie. Jednakże lekarze przyjmują za czas prawidłowego trwania cyklu od 21 dni do 35 dni. Powszechnie przyjmuje się, iż średni cykl menstruacyjny trwa 28 dni. Badania, które zostały przeprowadzone w stosunku do 30.000 cykli u ponad 2.300 kobiet, pozwoliły na ustalenie średniej długości cyklu w liczbie 29,1 dnia, przy czym standardowe odchylenie wyniosło 7,5 dnia.

Wówczas krwawienia następują, co zasady w równych terminach. O nieregularności menstruacji można mówić, gdy cykl występuje w różnej długości, a kobieta nie jest w stanie oszacować spodziewanego czasu miesiączki. Zaburzenia cyklu menstruacyjnego mogą świadczyć o nieprawidłowej gospodarce hormonalnej. Nieprawidłowości mogą być wywołane chorobami tarczycy, zespołem wielotorbielowatych jajników (*syndroma ovariorum polycysticum*) lub zaburzeniami fazy lutealnej. Przyczynę niepłodności stanowią nieprawidłowości przy jajczkowaniu.

- f) Niewłaściwa masa ciała.

Trudności z zapłodnieniem oraz utrzymaniem ciąży może spowodować zarówno niedowaga jak otyłość. Najpopularniejszą metodą oznaczenia prawidłowej masy ciała jest wyliczenie wskaźnika BMI (*Body Mass Index*), bazującego na proporcji wagi do wzrostu danej osoby. Prawidłowa waga oscyluje w granicach pomiędzy 18,5 a 24,5. Wyższe wskazania świadczą o nadwadze lub otyłości, niższe zaś o zbyt małej masie ciała. Nadwaga zaczyna się przy wskaźniku przewyższającym 25, natomiast otyłość od 30 wzwyż³⁰⁰. Niedowaga spowodowana wcześniejszymi chorobami, takimi jak anoreksja lub bulimia,

³⁰⁰ D. Wickiewicz, M. Zimmer, *Otyłość a problem niepłodności wśród kobiet*, „Perinatologia, Neonatologia i Ginekologia”, Tom 1, zeszyt 2, Warszawa 2008, s. 138-140, http://www.ptmp.com.pl/png/png1z2_2008/pngzz12-12.pdf, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

negatywnie wpływa na prawidłowość funkcji podwzgórza i przysadki regulujących czynności jajników³⁰¹.

g) Poważne schorzenia nerek i wątroby.

h) Przyczyny psychogenne.

2. Choroby weneryczne (*morbus venereus*)³⁰². Choroby przenoszone drogą płciową wywołują stany zapalne miednicy, upośledzając przy tym płodność. Najczęstszymi zakażeniami powodującymi niepłodność jest spowodowana *chlamydia trachomatis* i *neisseria gonorrhoea*. W Europie odsetek par cierpiących na te zakażenia wynosi 30%, natomiast w Afryce zwiększa się do 60%. Choroby weneryczne można podzielić na: bakteryjne (kiła- *ues*, *syphilis*, rzeżączka- *gonorrhoea*, chlamydiozy- *chlamydiae*, wrzód weneryczny- *haemophilus ducreyi*, czerwotka bakteryjna, ziarniniak pachwinowy, *mycoplasma genitalium*), wirusowe (AIDS, opryszczka genitaliów, opryszczka wargowa, WZW – wirusowe zapalenie wątroby typu B i C (HBV, HCV), kłykciny kończyste (HPV, HTLV), grzybicze (*candidiasis*, *candidosis*), choroby pasożytnicze (rzęsistkowica- *trichomonadosis*, świerzb- *scabies*, wszawica łonowa- *pthirus pubis*, ameboza- *amoebosis*, *entamoebosis*).

3. Choroby przysadki mózgowej

a) *Hyperprolaktynemia*. Polega na nadmiernie podwyższonym poziomie prolaktyny, która jest hormonem produkowanym przez przysadkę mózgową. Prolaktyna odpowiada na stymulację gruczołów mlekowych w czasie ciąży i karmienia. Powyższy stan może być przyczyną problemów z płodnością kobiety. Podwyższony poziom prolaktyny zaburza właściwe funkcjonowanie hormonów biorących udział w cyklu menstruacyjnym. Choroba objawia się, m.in. poprzez: nieregularne miesiączki, plamienia, bóle brzucha, zawroty głowy czy zaburzenia widzenia.

³⁰¹ D. E. Stewart, *Reproductive functions in eating disorders*, "Annals of Medicine", 1992, 24 (4):287-291, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1389091>, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

³⁰² T. F. Mroczkowski, *Choroby przenoszone drogą płciową*, Lublin 2006, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cb42877a-3a70-4e9f-8b8c-8c249731ba20>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

b) Niedoczynność przysadki mózgowej.

c) Zespół Kallmanna (*Kallmann syndrome*). Jest to grupa uwarunkowanych genetycznie chorób endokrynologicznych, polegająca na zaburzeniu węchu i hipogonadyzmie, defekcie układu rozrodczego skutkującym dysfunkcją gonad.

4. Choroby jajników (powodują zaburzenia jajczkowania). Zaburzenia budowy i funkcji jajników oraz jajowodów stanowią największą grupę czynników powodujących niemożność zajścia w ciążę. Zaburzenia dotyczące czynników jajnikowych spowodowane są nieprawidłowościami rozwojowymi, uszkodzeniami jajnika, przez procesy zapalne, nowotworowe czy zrost błony śluzowej macicy. Skutkiem tych nieprawidłowości jest zatrzymanie procesu owulacji. Z zanikiem jajczkowania można się również spotkać w sytuacji zaburzeń układu podwzgórzowo - przysadkowego, który decyduje o kontroli funkcji gonad. Powyższa sytuacja może być spowodowana nadmiernym odchudzaniem się lub ponad przeciętnym wysiłkiem fizycznym³⁰³.

a) Nieprawidłowa budowa jajnika (np. zespół Turnera).

b) Przedwczesna menopauza.

c) Rak jajnika, jest nowotworem złośliwym.

d) Zaburzenia ciała żółtego.

e) Zespół policystycznych jajników (*syndroma ovariorum polycysticum*). Jest zaburzeniem endokrynnym, które dotyka ok. 10–15% kobiet w okresie reprodukcyjnym.

5. Choroby jajowodów. Najczęstszą przyczyną niepłodności wśród kobiet jest czynnik jajowodowy³⁰⁴, który obejmuje od 14% do 38% z wszystkich kobiet cierpiących na niepłodność. Niewłaściwe funkcjonowanie jajowodów jest spowodowane zaburzeniami rozwojowymi lub wtórnym uszkodzeniem czynności lub struktury jajowodów. Przyczyną niedrożności jajowodów, najczęściej są nawracające nieleczone, niewłaściwie leczone

³⁰³ J. Skrzypczak, P. Jędrzejczak, K. Szymanowski, *Niepłodność żeńska*, „Kliniczna Perinatologia i Ginekologia”, XVII, Poznań 1996, s. 92-143.

³⁰⁴ Ibidem, s. 92-143.

infekcje w obrębie miednicy małej. Takimi infekcjami są między innymi zapalenie pęcherza moczowego lub zapalenie przydatków, które poprzez niewłaściwie przeprowadzone leczenie przyczynia się do powstania zrostów w jajowodach. Powodem problemów mogą być również odbyte operacje chirurgiczne w miednicy małej. Wady jajowodów uniemożliwiają „wędrówkę” plemników i kontakt z oocytem.

a) Choroby zapalne miednicy małej (przede wszystkim wywołane przez *chlamydia trachomatis*).

b) Endometrioza. Jest to choroba hormonalno-immunologiczna występująca u dziewczynek oraz kobiet w wieku rozrodczym. Polega ona na rozroście błony śluzowej jamy macicy (*endometrium*) i jej obecnością w obrębie jamy brzusznej. Komórki endometrialne produkują substancje chemiczne, zwane mediatorami, które mają negatywny wpływ na proces jajczkowania, zapłodnienia i późniejszego zagnieżdżenia zarodka w jamie macicy. W celu zdiagnozowania przyczyny choroby, przeprowadzone zostają badania laboratoryjne, badania dna macicy lub laparoscopia. W przypadku stwierdzenia endometriozy, istnieje możliwość dobrania odpowiedniej terapii zwiększającą płodność kobiety. Jednakże w zaawansowanej chorobie jedyną skuteczną metodą na zapłodnienie może się okazać zapłodnienie in vitro. Ból podczas okresu oraz w trakcie stosunku może być spowodowany stanem zapalnym w miednicy (*pelvic inflammatory disease*) lub endometriozą. Stany zapalne mogą powstać na tle bakteryjnym lub wirusowym w obrębie narządów rodnych kobiety. Zapalenie może prowadzić do utrudnienia bądź wręcz uniemożliwienia osiągnięcia ciąży.

c) Zrosty otrzewnowe w miednicy małej;

6. Choroby macicy. Czynniki maciczne wiąże się z już istniejącymi wadami macicy: zatrzymaniem macicy w rozwoju lub nieprawidłowym jej rozwojem. Takie zaburzenie dotyczą jedynie 0,1 – 2% niepłodnych kobiet.

a) Zaburzenia rozwojowe macicy;

b) Mięśniaki macicy (*myoma*). Mięśniak jest łagodnym guzem, włókniakiem macicy, który jest najczęstszym nowotworem niezłośliwym macicy.

c) Zespół Ashermana (*Asherman's syndrome*), zrosty wewnątrzmaciczne. Polega na wystąpieniu zespołu objawów spowodowanych nadmiernym wyłyżeczkowaniem jamy macicy, po powstaniu w jej wnętrzu bliznowatych zrostów zamykających częściowo lub całkowicie światło narządu .

7. Choroby szyjki macicy. Czynniki szyjkowe występuje niezwykle rzadko. Polega na ograniczeniu procesu kapacytacji plemników, czyli uzyskania przez nie zdolności do zapłodnienia³⁰⁵.

a) Zwężenie szyjki macicy;

b) Przeciwciała przeciwspermowe;

c) Nieprawidłowości śluzu szyjkowego. Objawiają się brakiem transportu nasienia do światła macicy.

8. Choroby pochwy; wszystkie choroby, które prowadzą do zwężenia światła pochwy.

9. Czynniki genetyczne, zespół Turnera (*syndroma Turner*). Choroba polega na warunkowanym genetycznie zespole wad wrodzonych spowodowanym całkowitym lub częściowym brakiem jednego z chromosomów X we wszystkich komórkach organizmu lub w pewnej ich części. Wrodzona dysgeneza gonad powodująca w większości przypadków bezpłodność.

10. Wiek kobiety. Wiek kobiety jest istotnym czynnikiem wpływającym na możliwość zajścia w ciążę. Badania wykazały, że największa płodność kobiet przypada na lata 20 -25, później stopniowo się zmniejsza, w latach 25-29 o 4% - 8%, w latach 30 – 34 o 15% - 19%, w latach 35 - 39 o 24% - 46%, po osiągnięciu 40 roku życia płodność spada o 95%³⁰⁶.

³⁰⁵ J. Skrzypczak, P. Jędrzejczak, K. Szymanowski, *Niepłodność żeńska*, „Kliniczna Perinatologia i Ginekologia”, XVII, Poznań 1996, s. 92-143.

³⁰⁶ A. Łęcka, *Problem Niepłodności*, <http://fajnamama.pl/problem-niepłodności/>, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

W przypadku mężczyzn można mówić o niepłodności, w sytuacji, gdy występuje częściowy lub całkowity brak zdolności do wytwarzania żywych plemników lub niezdolność do odbycia stosunku płciowego.

Natomiast u mężczyzn najczęściej spotykanymi przyczynami niepłodności są:

1. Choroby ogólnorozwojowe
 - b) Choroby tarczycy;
 - c) Czynniki psychologiczne;
 - d) Hiperprolaktynemia;
 - e) Impotencja;
 - g) Niedoczynność przysadki mózgowej;
 - h) Niedorozwój gonad;
2. Choroby jąder
 - a) Nieczynność idiopatyczna;
 - b) Nowotwory jądra;
 - c) Uraz jąder;
 - d) Uszkodzenie jąder. Choroba może powstać w wyniku przebiegu chorób wirusowych typu świnka (*parotitis epidemica*);
 - e) Wnętrostwo (*cryptorchidismus*). Choroba polega na wadzie rozwojowej u noworodków męskich u których jedno lub oba jądra są umieszczone w jamie brzusznej lub kanale pachwinowym zamiast w mosznie. Niepłodność jest spowodowana przegrzaniem jąder, które doprowadza do zatrzymania produkcji plemników.
 - f) Wodniak jądra (*hydrocele testis*). Polega na nagromadzeniu się płynu między osłonkami jądra lub skomunikowanym z otrzewną wyrostkiem pochwowym.
 - g) Żyłaki powrózka nasiennego (*varicocele*);

3. Zaburzenia genetyczne;

- a) Mutacja genu CFTR (gen odpowiedzialny m.in. za wrodzony niedorozwój nasieniowodów);
- b) Mutacje lub mikro delecje w regionie AZF na długim ramieniu chromosomu Y;
- c) Zaburzenia kariotypu. Chorobami związanymi z zaburzeń kariotypu są przykładowo: zespół Klinefeltera (*Klinefelter syndrome*), zespół Kallmana (*Kallmann syndrome*), zespół Pradera-Williego (*Prader-Willi syndrome*);

4. Inne przyczyny:

- a) Ejakulacja wsteczna. Polega na nieprawidłowościach związanych z wytryskiem, sperma nie wydostaje się na zewnątrz ciała, lecz trafia poprzez krótki odcinek cewki moczowej do pęcherza moczowego.
- b) Spodziectwo (*hypospadiasis*). Jest to wada wrodzona polegająca na lokalizacji ujścia cewki moczowej na brzusznej stronie prącia.
- c) Stany zapalne w obrębie układu rozrodczego, Przykładem chorób może być zapalenie gruczołu krokowego, zapalenie pęcherzyków nasiennych oraz zapalenie jąder i najądrzy.
- d) Wysoka temperatura. Wysoka temperatura otoczenia ma wpływ na jakość nasienia, co ma przełożenie na morfologię plemników, ich ruchliwość oraz zdolność zapładniającą. Zmiany temperatury, w których powstają i dojrzewają plemniki powoduje wystąpienie przeciwciał przeciw plemnikowych, doprowadzając w skrajnych przypadkach do niepłodności.

Czynniki leżące zarówno po stronie kobiet, jak i mężczyzn:

- 1. Niepłodność idiopatyczna. Zdarzają się przyczyny niepłodności, której przy zastosowaniu współczesnych metod diagnostycznych nie można ustalić. Ta grupa jest nazywana jako niepłodność niewyjaśnionego pochodzenia (*unexplained infertility*). Powyższy stan dotyczy około 10% - 15% par. W danej sytuacji wszystkie przeprowadzone badania potwierdzają prawidłową wartość nasienia, cykle owulacyjne występują regularnie, a narządy płciowe są prawidłowo zbudowane. Niebezpieczeństwo opisywanej przyczyny niepłodności wzrasta wraz z wiekiem kobiety. Lekarze wskazują, iż podstawą niepłodności idiopatycznej

są nieprawidłowości zachodzące w procesach: zapłodnienia, implementacji lub rozwoju zarodków. Jednakże zwraca się też uwagę, ich główną przyczyną jest czynnik psychologiczny³⁰⁷.

2. Używki. Niezmiernie ważny jest tryb życia. Wszelkiego rodzaju używki, takie jak palenie papierosów, używanie narkotyków, lub alkohol negatywnie wpływają na płodność. Palenie tytoniu ma negatywny wpływ na płodność poprzez niekorzystne działanie na spermatogenezę, obniżenie ejakulatu, zmniejszenie ruchliwości plemników oraz obniżenie stężenia testosteronu i prolaktyny³⁰⁸. Alkohol w podobny sposób wpływa na organizm kobiety i mężczyzny, poprzez obniżenie płodności i zmianę funkcji narządów rozrodczych oraz stężenie hormonów płciowych.

Problem niepłodności urósł do rangi choroby cywilizacyjnej. Szacuje się, że kłopoty z rozrodem będą się z roku na rok zwiększały. Światowa Organizacja Zdrowia w swoich badaniach niejednokrotnie podkreśla, że przyczyny leżą w jednakowym stopniu po stronie kobiet i mężczyzn. Dane statystyczne wskazują, że 35% przyczyn niepłodności leży po stronie kobiety, 35% po stronie mężczyzny. W 25% problem dotyczy obojga partnerów, a w 5% przypadków, nie da się ustalić przyczyny niepłodności. Alkoholizm powoduje spadek liczby plemników oraz odsetek liczby prawidłowych plemników.

Chęć posiadania dziecka jest osobistym wyborem każdej pary, która samodzielnie musi podjąć decyzję czy zamierza je począć, a jeśli tak, to jak dużą rodzinę chcą posiadać oraz kiedy. W przypadku pojawienia się problemów z płodnością, istnieje możliwość podjęcia próby interwencji, poczynając od prostych metod dotyczących świadomości płodności do bardziej zaawansowanych metod wspomaganego rozrodu polegających na zastosowaniu *in vitro*. Innowacyjne interwencje medyczne zrewolucjonizowały koncepcje pokoleniowej tożsamości, rodziny i potencji do reprodukcji. Niepłodność jest zdefiniowana jako „choroba układu rozrodczego” i powoduje niepełnosprawność. Osoby, które są niepłodne, nie mogą bez pomocy zaawansowanych technologii, doprowadzić do narodzin dziecka. Powyższa pomoc wymaga znacznych zasobów pieniężnych.

³⁰⁷ M. Szamatowicz, *Psychologiczne aspekty diagnostyki i leczenia niepłodności*, [w:] V. Skrzypulec-Plinta, M. Szamatowicz, E. Goncikowska, T. Ostaszewska- Mosak , A. Krawczak, *Wspieramy płodność*, Raport Koalicji na rzecz Kompleksowej Terapii Niepłodności, Warszawa 2015, <https://www.fertimedica.pl/wp-content/uploads/2015/08/Wspieramyplodnosc.pdf>, [odczyt: 29 czerwca 2018 r.].

³⁰⁸ M. Baumert, *Wpływ palenia papierosów przez ciążarną na rozwój płodu i noworodka*, Katowice 2004, „Przegląd Pediatryczny”, VOL 34, No 2, s. 79-83.

§2. Sposoby wspomaganego zapłodnienia

Po przeprowadzonym postępowaniu rozpoznawczym, w efekcie którego doszło do rozpoznania przyczyny niepłodności, lekarz jest zobowiązany do poszukiwania i zaproponowania leczenia, w efekcie którego będzie możliwe urodzenie zdrowego dziecka. Lekarz może zaproponować³⁰⁹:

1. Leczenie farmakologiczne.
2. Leczenie zabiegowe.
3. Techniki wspomaganego rozrodu (*assisted reproductive technics*, ART.).

Procedury wspomaganego rozrodu

W ramach programów proponowanych przez kliniki są stosowane techniki wspomaganego rozrodu (*assisted reproductive technology*, ART), które polegają na szeregu czynnościach, mających na celu uzyskania ciąży z wyłączeniem jednego lub kilku etapów tradycyjnego poczęcia. Zabiegi są przeprowadzane u pacjentów, u których w wyniku stwierdzonej niepłodności zaobserwowano trwałą przeszkodę uniemożliwiającą posiadanie dziecka lub nie udało się wykryć przyczyny niepłodności³¹⁰.

Wedle informacji uzyskanych w trakcie konsultacji przeprowadzonej z Prof. dr hab. n. med. Marianem Szamatowiczem³¹¹ w dniu 4 czerwca 2018 r.³¹² można wyróżnić dwie inne metody wspomaganego rozrodu: wewnątrzustrojową *in vivo* (zewnętrzne wprowadzenie nasienia mężczyzny do narządów rodnych kobiety³¹³) i zewnątrz ustrojową *in vitro*. Techniki wspomaganego rozrodu mogą zostać przeprowadzone poprzez:

³⁰⁹ M. Szamatowicz, *Psychologiczne aspekty diagnostyki i leczenia niepłodności* [w:] V. Skrzypulec-Plinta, M. Szamatowicz, E. Goncikowska, T. Ostaszewska- Mosak , A. Krawczak, *Wspieramy płodność*, Raport Koalicji na rzecz Kompleksowej Terapii Niepłodności, Warszawa 2015, <https://www.fertimedica.pl/wp-content/uploads/2015/08/Wspieramyplodnosc.pdf>, [odczyt: 29 czerwca 2018 r.].

³¹⁰ Polskie Towarzystwo Ginekologów i Położników, *Diagnostyka i leczenie niepłodności (skrót)*, <https://www.ptgin.pl/index.php/lekarze/rekomendacje2/rekomendacje>, [odczyt: 1 sierpnia 2018 r.].

³¹¹ Prof. dr hab. n. med. Marian Czesław Szamatowicz, polski ginekolog-położnik, były kierownik Kliniki Ginekologii Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku, który w 1987 r. dokonał pierwszego w Polsce udanego zabiegu zapłodnienia człowieka metodą *in vitro*.

³¹² Wywiad przeprowadzony z Prof. dr hab. n. med. Marianem Czesławem Szamatowiczem, badania własne.

³¹³ M. Bielowicz, *Nasze geny, nasza krew- tajemnice dziedziczenia*, <http://www.ciazowy.pl/arttykul,nasze-geny-nasza-krew-tajemnice-dziedziczenia,728,1.html>, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

1. **Inseminację wewnątrzmaciczną** (*Intrauterine Insemination*, IUI) nasieniem partnera lub nasieniem dawcy³¹⁴. Jest jednym z najczęściej przeprowadzanych zabiegów medycznych wspomaganego zapłodnienia wewnątrzustrojowego. Procedura unasiennienia opiera się na wkraplaniu nasienia do kanału szyjkowego lub bezpośrednio do macicy. Prawdopodobieństwo przeprowadzenia skutecznej inseminacji oscyluje w granicach od 5% do 25% i jest uzależnione od konkretnego przypadku. Najlepszą skuteczność można osiągnąć przy podjęciu od trzech do sześciu prób inseminacji³¹⁵. Procedura inseminacji wewnątrzmacicznej jest prostą i stosunkowo tanią metodą. Inwazyjność metody jest o wiele mniejsza od procedury IVF-ET i ICSI. Procedura została po raz pierwszy zastosowana przez angielskiego chirurga, Johna Huntera³¹⁶, który podał nasienie pacjenta ze spodziectwem do pochwy partnerki. W przypadku zastosowania tej metody, przyszli rodzice są uprawnieni do pozyskania informacji o dawcy nasienia (*Artificial Donor Insemination*, AID). Mogą oni poznać cechy dawcy: grupę krwi, wzrost, kolor włosów, kolor oczu, budowa ciała³¹⁷. Nasienia dawców, które służą inseminacji domacicznej AID są przebadane pod względem budowy kariotypu, chorób bakteryjnych, zakaźnych i mutacji genu CFTR³¹⁸. Zabieg zostaje przeprowadzony przez wprowadzenie za pomocą elastycznego cewnika bezpośrednio do jamy macicy przygotowanego nasienia, w celu ominięcia dwóch czynników: kwaśnego odczynu pochwy oraz śluzu szyjkowego, które negatywnie wpływają zarówno na ruch, jak i liczbę plemników³¹⁹. Zabieg jest bezbolesny i nie wymaga znieczulenia. Pacjentka od razu po przeprowadzeniu zabiegu może wrócić do domu.

³¹⁴ D. Sawicki, *Moralność a in vitro. Ocena etyczna medycznie wspomaganego poczęcia*, Łomża 2002, s. 44-87.

³¹⁵ Klinika Leczenia Niepłodności, Ginekologii i Położnictwa Bocian z siedzibą w Białymstoku, https://www.klinikabocian.pl/oferta/leczenie-niepłodnosci/inseminacja/?gclid=CjwKCAjw1ZbaBRBUEiwA4VQCIWEfMKn6ujRpZifCc5NuMGFuXYLrpjNtzhD9LsJ0GLVGc77X7x_LzRoCuN4QAvD_BwE, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

³¹⁶ T. Różniatowski. T. (red.), *Mała encyklopedia medycyny*. II H-O. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, s. 424.

³¹⁷ Centrum Medyczne Angelus Provita z siedzibą w Katowicach, <https://klinikaniepłodnosci.pl/strefa-wiedzy/inseminacja-domaciczna-przygotowanie-przebieg-procedury/>, [odczyt: 16 lipca 2018].

³¹⁸ Mukowiscydoza, zwłóknienie torbielowe, (*mucoviscidosis*), wrodzona choroba uwarunkowana genetycznie polegająca na zaburzeniu wydzielania przez gruczoły zewnątrzwydzielnicze, *Zasady rozpoznawania i leczenia mukowiscydozy. Stanowisko Polskiej Grupy Roboczej Mukowiscydozy przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego* (1999). „Medycyna Praktyczna Pediatria”, 3, Kraków 2000, s. 64–74.

³¹⁹ Klinika Invicta, <https://www.klinikainvicta.pl/niepłodnosć-faq/inseminacja-domaciczna>, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

W zakresie tej metody można rozróżnić:

a) **Inseminację naszyjkową**, (*Intracervical Insemination, ICI*).

b) **Inseminację do jajowodową** (*Fallopian Sperm Perfusion*).

2. **IVF** (*in vitro fertilization*), polega na połączeniu komórki jajowej z plemnikiem poza organizmem kobiety i hodowli uzyskanego zarodka do odpowiedniego stopnia rozwoju.
3. **FIV-ET** (*in vitro fertilization embryo- transfer*), jest aktualnie najczęściej wykorzystywaną metodą *in vitro*. Wymaga najpierw, przeprowadzenia metody *in vitro* IVF, a następnie *in vitro* FIV-ET, metoda wprowadza konieczność odbycia przez kobietę stymulacji hormonalnej jajników. Komórki jajowe pobierane są poprzez punkcję i kontrolowane ultradźwiękami. Dodane nasienie zostaje skumulowane w próbówce. Następnie następuje transfer zarodków do jamy macicy, gdzie w stadium blastocysty zarodek zagnieżdża się w śluzówce macicy³²⁰. Powyżej wskazane metody *in vitro* pozwalają na ominięcie niedrożnych jajowodów kobiety³²¹.
4. **ICSI** (*intracytoplasmic sperm injection*)³²², które oznacza docytoplazmatyczne podanie plemnika do komórki jajowej. Metoda ta wymaga zastosowania technik mikromanipulacji przy użyciu specjalnych mikropipet, mikromanipulatorów i odpowiedniego mikroskopu³²³. Jest głównie stosowana, gdy przyczyny niepłodności leżą po stronie mężczyzny, z uwagi na złą jakość spermy, spowodowaną małą liczbą plemników lub ich małą ruchliwością.³²⁴ Komórki jajowe zostają umiejscowione w szalkach hodowlanych i oglądane pod specjalnym mikroskopem. Dzięki mikropięcie komórka jest nakłuwana, a do jej wnętrza jest wprowadzany uprzednio wybrany plemnik.

³²⁰ Klinika Artvimed, <https://artvimed.pl/leczenie/>, [odczyt: 17 lipca 2018 r.].

³²¹ A. Filipowicz, *Główne wyzwania bioetyczne wobec współczesnej rodziny*, „Studia Bobolanum”, t. 1, Warszawa 2007, s. 167-175.

³²² Centrum Medyczne Angelius Provita z siedzibą w Katowicach, <http://klinikaniepłodnosci.pl/zdiagnozowana-niepłodnosć-leczenie/dostępne-metody-leczenia/procedura-in-vitro/techniki/>, [odczyt: 16 lipca 2018 r.].

³²³ G. Palermo, H. Joris, P. Devroey, A.C. Van Steirteghem, *Pregnancies after intracytoplasmic injection of single spermatozoon into an oocyte*, „Lancet”. 340 (8810), s. 17-8, Jul 1992, London 1992, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1351601>, [odczyt: 16 lipca 2018 r.].

³²⁴ A. Filipowicz, *Główne wyzwania bioetyczne wobec współczesnej rodziny*, „Studia Bobolanum”, Warszawa 2007, t. 1, s. 167-175.

5. **IMSI** (*intracytoplasmic morphologically selected sperm injection*), metoda polega na wprowadzeniu do komórki jajowej wyselekcjonowanego plemnika. Ocenie podlega m.in. kształt plemnika, liczba, jakość oraz rozmieszczenie wakuoli. Zastosowanie techniki IMSI w porównaniu ze standardową techniką ICSI, dzięki selekcji plemników, pozwala na istotne zmniejszenie odsetek poronień, w sytuacji, gdy u partnerów pacjentek stwierdzono teratozoospermię³²⁵ bądź znaczne zaburzenia morfologii plemników.
6. **MESA – ICSI** (*micro epididymal sperm aspiration to docytoplazmatyczna*) polega na iniekcji plemnika pobranego z najądrzy,
7. **TESE – ICSI** (*testicular sperm aspiration*), polega na docytoplazmatycznej iniekcji plemnika uzyskanego za pomocą punkcji jądra. Pobranie materiału przeprowadzane jest w znieczuleniu ogólnym lub miejscowym. Wskazaniem do zastosowania powyższej metody jest stwierdzenie azoospermii u partnerów pacjentek, czyli brak plemników w nasieniu. Dzięki pozyskaniu nasienia wprost z jąder, w znacznej większości przypadków możliwe jest pobranie plemników zdolnych do zapłodnienia komórki jajowej pacjentki.

Metody historyczne:

1. **Dojajowodowe przeniesienie gamet**³²⁶ (*gamete intrafallopian transfer*, GIFT), zabieg polega najpierw na pobraniu od kobiety i od mężczyzny gamety. Równocześnie kobieta zostaje poddana hormonalnej stymulacji owulacji, co powoduje wzrost pęcherzyków jajnikowych. Następnie pobierane są komórki jajowe, która zostają połączone z zawiesiną plemników. Gameta zostaje wprowadzona do jajowodu przy pomocy długiej, cienkiej sondy w trakcie laparoskopii³²⁷, wówczas dochodzi do zapłodnienia *in vivo*. Aktualnie ta metoda nie jest już stosowana.
2. **Dojajowodowe przeniesienie zygoty** (*zygote intrafallopian transfer*, ZIFT), polega na pobraniu komórki jajowej, która polega połączeniu z plemnikami, następnie zarodek zostaje

³²⁵ Pojęcie „teratozoospermia” termin określający zbyt niski odsetek plemników o prawidłowej budowie (morfologii) w ejakulacie.

³²⁶ Klinika Artvimed, <https://artvimed.pl/leczenie/>, [odczyt: 17 lipca 2018 r.].

³²⁷ Pojęcie „laparoscopia”: metoda badania jamy brzusznej i znajdujących się w niej narządów, za pomocą laparoskopu, w celu diagnostycznym lub wykonania zabiegu chirurgicznego (operacji laparoskopowej) bez potrzeby rozległego przecinania powłok (otwierania) brzucha, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/laparoscopia;3930560.html>, [odczyt: 17 lipca 2018 r.].

wprowadzony do jajowodu przy pomocy sondy, podczas laparoskopii. Zabieg ten odróżniał się od metody GIFT tym, że do połączenia gamet dochodziło *in vitro*, natomiast przez laparoskop do jajowodów podawano zarodki w kolejnych fazach rozwoju. Aktualnie metoda ta nie jest już stosowana³²⁸.

Prof. dr hab. n. med. Marian Szamatowicz wskazał, iż pomimo niezwykłego rozwoju medycyny, nigdy nie można zapewnić pary, iż zabieg wspomaganego zapłodnienia się powiedzie. Nie można również udzielić odpowiedzi, który z etapów zapłodnienia został zaburzony. Brak jest również możliwości oszacowania, jakie szanse na zapłodnienie ma para podlegająca leczeniu, bowiem można określić tylko szacowane statystyczne szanse na osiągnięcie ciąży. Zainteresowanie *in vitro*, ze względu na rosnącą liczbę osób bezpłodnych stale rośnie. Jednakże przez cały okres swojej długoletniej pracy, Prof. dr hab. n. med. Marian Szamatowicz nie spotkał się z sytuacją, w której rodzice przyprowadziliby do kliniki matkę zastępczą w celu jej zapłodnienia. Powyższe może świadczyć o tym, iż Polacy w celu wykonania umowy o macierzyństwo zastępcze korzystają z usług zagranicznych klinik niepłodności, np. na Ukrainie, bądź nie przyznają się do tego faktu. W związku z tą okolicznością, środowisko lekarzy nie odczuwa problemu związanego z „handlem dziećmi”. Wydaje się jednak, że lekarze ginekolodzy negatywnie postrzegają macierzyństwo zastępcze.

Rodzaje macierzyństwa zastępczego z rozróżnieniem wykorzystanego sposobu zapłodnienia

Komisja do spraw Reformy prawa w Ontario rozróżniła cztery rodzaje macierzyństwa zastępczego³²⁹:

1. Matka zastępcza może zostać zapłodniona *in vivo* nasieniem dawcy (w warunkach klinicznych lub domowych). W tym przypadku dziecko może zostać przekazane od razu po porodzie dawcy nasienia, jako biologicznemu ojcu.
2. Zapłodnienie kobiety metodą *in vivo* (w warunkach klinicznych), a następnie embrión zostaje wypłukany z macicy i wszczepiony do macicy matki zastępczej, której zadaniem jest

³²⁸ Klinika Artvimed, <https://artvimed.pl/leczenie/>, [odczyt: 17 lipca 2018 r.].

³²⁹ Ministry of the Attorney General, Ontario Law Reform Commission, Canada, *Report of Human Artificial Reproduction and Related Matters*, t. II, 1985, s. 218, https://archive.org/stream/reportonhumanart02onta/reportonhumanart02onta_djvu.txt, [odczyt: 18 lipca 2018 r.].

donoszenie ciąży. Po porodzie surogatka jest zobowiązana do przekazania dziecka dawczyni komórki jajowej.

3. Zapłodnienie jaja kobiety metodą *in vitro*, następnie wszczepienie do macicy matki zastępczej. Po urodzeniu dziecka, matka zastępcza jest zobowiązana do przekazania dziecka dawczyni jaja.

4. Zapłodnienie komórki jajowej kobiety *in vitro* lub *in vivo*, następnie wypłukanie embrionu z macicy i wszczepienie do macicy innej kobiety. Po porodzie matka zastępcza jest zobowiązana do przekazania dziecka dawcy nasienia i jego żonie.

Powyższy podział wskazuje, że procedura wspomaganego zapłodnienia przewiduje wykorzystanie materiału genetycznego pochodzącego od jednego lub obojga rodziców.

Nie można również wykluczyć sytuacji, w której matka zastępcza podczas próby przeprowadzanego wspomaganego rozrodu w dalszym ciągu współżyje ze swoim mężem bądź partnerem i wówczas, istnieje ryzyko, iż odda własne dziecko, natomiast rodzice społeczni nie będą tego świadomi.

Zgodnie z informacjami udzielonymi przez Prof. dr hab. n. med. Mariana Szamatowicza, dziecko urodzone przez matkę zastępczą, nie posiada cech genetycznych surogatki, lecz jedynie swoich rodziców genetycznych. Jednakże powyższe stwierdzenie odnosi się tylko i wyłącznie do zapłodnienia pozaustrojowego *in vitro fertilization*. Z uwagi na znaczny stopień zaawansowania tej metody jest ona zdecydowanie kosztowniejsza, jednakże pozwala na to, aby dziecko genetycznie pochodziło w pełni od rodziców społecznych. Powyższy rodzaj surogacji w literaturze przedmiotu nazywany jest jako macierzyństwo pełne³³⁰. Z kolei w przypadku częściowego macierzyństwa zastępczego, określanego jako tradycyjne, stosowane jest jedynie wspomagane zapłodnienie surogatki nasieniem mężczyzny, biologiczną i genetyczną matką jest surogatka.

Ponadto profesor wskazał, że w okresie swojej długoletniej pracy nie spotkał się z sytuacją w której zgłosiłaby się do niego para pragnąca począć dziecko przy pomocy matki zastępczej. W związku z powyższym jego zdaniem środowisko medyczne nie widzi problemów jakie rodzi ze sobą macierzyństwo zastępcze.

³³⁰ R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Podstawy biojurysprudencji, Kraków 2000, s. 179.

Agencje macierzyństwa zastępczego

Agencje macierzyństwa zastępczego zawierają specjalne oferty³³¹, które są skierowane do niepłodnych par. Poniżej został przedstawiony przykładowy pakiet usług oferowany przez jedną z agencji, który obejmuje:

1. Konsultacje i nadzorowanie programu przez pracownika agencji.
2. Wybór matki zastępczej ze sprawdzonej bazy danych agencji.
3. Koszt badań medycznych niezbędnych do przeprowadzenia, przed przystąpieniem matki zastępczej do programu.
4. Koszt leków przeznaczonych dla matki zastępczej w okresie ciąży.
5. Proces przygotowania rodziców biologicznych dziecka, polegający na odbyciu konsultacji z lekarzem i osobą nadzorującą przebieg procesu.
6. Spotkania z kandydatkami na matkę zastępczą.
7. Wybór materiału genetycznego, przeprowadzenie zapłodnienia we współpracującej z agencją klinice.
8. Jedna próba przeniesienia embrionów do organizmu matki zastępczej.
9. Opieka nad przebiegiem ciąży, polegająca na podawaniu leków, badań medycznych i opieka medyczna przeprowadzona w współpracującej z agencją klinice.
10. Pokrycie opłat za koszt porodu w szpitalu.
11. Opieka prawna polegająca na sporządzeniu umowy o macierzyństwo zastępcze, przygotowaniu dokumentów niezbędnych do rejestracji urodzenia dziecka i przygotowanie dokumentów na potrzeby zgłoszenia urodzenia dziecka w ambasadzie.
12. Miesięczne wynagrodzenie matki zastępczej obejmujące czas ciąży.
13. Prowizja agencji za koordynację procedury.

Powyższy wykaz oferowanych usług zapewnia kompleksowe przeprowadzenie procedury wspomaganego rozrodu, poczynając od znalezienia matki zastępczej, ewentualnego dawcy nasienia, bądź komórki jajowej, a także pomoc prawną i przeprowadzenie niezbędnych zabiegów medycznych. Podobne usługi są świadczone na całym świecie. Problem powstaje w momencie próby przewiezienia dziecka do kraju

³³¹Agencja Successful Parents, <http://successful-parents.com/main/packages/surrogacy>, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

ojczystego, w którym surogacja nie jest uznawana za legalną. Problematyka ta została szczegółowo opracowana w Rozdziale V *Aspekty prawne surogacji w Rzeczypospolitej Polskiej* §4. *Wpływ obrotu gospodarczego na zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze.*

§3. Obowiązki lekarza stosującego wspomaganie zapłodnienie

Kluczową rolę w procesie wspomaganego rozrodu odgrywa lekarz. Rozwój medycyny jest siłą sprawczą, która umożliwia przeprowadzenie zabiegów przedstawionych w dysertacji. Kraje, które opowiedziały się za ustawowym wprowadzeniem możliwości zawierania umów o macierzyństwo zastępcze w znacznej większości szczegółowo regulują kwestię obowiązków medycznych i prawnych w celu zastosowania wspomaganego rozrodu, które obowiązują w okresie przed zastosowaniem wspomaganego rozrodu, jak również w trakcie przechodzenia przez poszczególne etapy zabiegu.

Lekarz przed rozpoczęciem procedury, powinien przedstawić przyszłym rodzicom, wszystkie najważniejsze aspekty medyczne, a także psychologiczne tegoż zabiegu. Z uwagi na złożoność procedury, zainteresowani powinni zostać również skierowani do prawnika, który wytłumaczy im konsekwencje prawne, jakie niesie za sobą zastosowanie wspomaganego rozrodu³³².

W literaturze można się spotkać ze sprzecznymi stanowiskami. Z jednej strony Bogdan Chazan, wskazał, iż „techniki wspomaganego rozrodu medycznego nie są procedurami medycznymi, czasami tylko pozwalają uniknąć bezdzietności”, bowiem nie usuwają one przyczyny choroby³³³. Z kolei Joanna Haberkó i Marian Szamatowicz uznają wspomagany rozród za postępowanie medyczne będące formą leczenia niepłodności. Powyższe stwierdzenie pozwalało na ustalenie obowiązków lekarskich, do których są zobligowani lekarze podczas przeprowadzanego procesu w czasach, w których możliwość skorzystania z medycznie wspomaganego rozrodu nie była przewidziana przepisami prawa.

³³² J. Haberkó, *Obowiązki lekarza ginekologa stosującego techniki prokreacji wspomaganą medycznie*, „Ginekologia Praktyczna”, Nr 2, Poznań 2005, s. 12.

³³³ T. Smoczyński (red.), *Wspomagana prokreacja ludzka*, Poznań 1996, s. 131.

Lekarz w swoim postępowaniu jest podporządkowany Kodeksowi Etyki Lekarskiej³³⁴ z dnia 2 stycznia 2014 r. Przepisy w nim zawarte mają charakter moralny i stanowią wzór postępowania lekarza. Kodeks ten na mocy przepisów art. od 38 do 39 a zawiera normy dotyczące obowiązków postępowania lekarza, nie różnicując czy dotyczą one naturalnego czy wspomaganego rozrodu. Przepis art. 38 ust. 1 wskazuje na ogólne obowiązki lekarza, który powinien z poczuciem szczególnej odpowiedzialności odnosić się do procesu przekazywania życia ludzkiego. Wobec powyższego lekarz powinien, w każdym przypadku, dołożyć szczególnej staranności. Z kolei powyższy wymóg w sytuacji popełnienia błędu medycznego powoduje zaostrenie odpowiedzialności lekarza³³⁵.

Udzielenie informacji osobom bliskim oraz postronnym³³⁶

Udzielenie informacji osobom bliskim oraz postronnym o rozpoznaniu choroby, procesie leczenia oraz rokowaniu rodzi problemy natury prawnej oraz etycznej. Pojawia się także pytanie o to, jakie informacje może uzyskać sam pacjent, co powinno znajdować się w karcie informacyjnej pacjenta i kto ma prawo ją prowadzić. Ponadto szereg pytań rodzi również zagadnienie tajemnicy lekarskiej, czy jest ona tajemnicą względną czy bezwzględną? Czy obowiązuje również po śmierci pacjenta? Jak ma się zachować lekarz powołany w charakterze świadka na okoliczność przebiegu choroby pacjenta? Czy powinien odmówić składania zeznań, powołując się na tajemnicę lekarską? Jakie konsekwencje grożą lekarzom w przypadku ujawnienia tajemnicy lekarskiej? Czy istnieje prawo uchylające obowiązek zachowania tajemnicy lekarskiej? Powyższe kwestie reguluje szczegółowo prawo, nie pozostawiając żadnych wątpliwości lekarzom, co do sposobu ich postępowania.

Informacje udzielone pacjentowi

Nader istotną i wyjściową kwestią jest to, jaki rodzaj informacji może uzyskać sam pacjent. Dotyczy to zarówno rozpoznania choroby, proponowanych i możliwych metod

³³⁴ Kodeks Etyki Lekarskiej z dnia 2 stycznia 2014 r., https://www.nil.org.pl/__data/assets/pdf_file/0003/4764/Kodeks-Etyki-Lekarskiej.pdf, dalej zwany „KEL”, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

³³⁵ K. Lenczkowska-Soboń, *Kodeks etyki lekarskiej – moc prawna i stosowanie w orzecznictwach sądów powszechnych*, <https://www.zdrowie.abc.com.pl/aktualnosci/kodeks-etyki-lekarskiej-moc-prawna-i-stosowanie-w-orzecznictwie-sadow-powszechnych,21368.html>, [odczyt: 12 lipca 2018 r.].

³³⁶ K. Ciulkin-Sarnocińska, *Aspekty prawne udzielania informacji na temat zdrowia pacjenta. Dokumentacja medyczna, tajemnica zawodowa lekarza* [w:] E. M. Guzik-Makaruk, V. Skrzypulec-Plinta, *Wybrane Prawne „i Medyczne problemy ginekologii dziecięcej*, Białystok 2015, s. 105.

diagnostycznych i leczniczych oraz dających się przewidzieć następstw, a także zastosowania bądź zaniechania określonych czynności medycznych. Pacjent na mocy ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta³³⁷ jest uprawniony do dostępu do dokumentacji medycznej dotyczącej jego stanu zdrowia oraz udzielonych mu świadczeniach zdrowotnych³³⁸. Obowiązkiem lekarza jest zaś dokładne wyjaśnienie na czym będą polegały przeprowadzane zabiegi i badania oraz w jakim celu pacjent ma przyjmować dany lek³³⁹. Przede wszystkim pacjent ma prawo do uzyskania informacji o wynikach przeprowadzonych badań. W przypadku odpłatności świadczenia, lekarz ma obowiązek wyraźnego poinformowania o tym pacjenta. Pacjent również ma prawo do uzyskania od pielęgniarki lub położnej informacji o pielęgnacji i innych zabiegach, jakie zostaną wykonane. W sytuacji, w której pacjent ma wrażenie, że lekarz nie przekazał mu całej wiedzy na temat jego schorzenia, ma prawo do żądania udzielenia pełnych informacji.

Zgodnie z art. 38 ust. 2 Kodeksu Etyki Lekarskiej, lekarz powinien udzielać wyczerpujących i wiarygodnych informacji dotyczących procesów zapładniania i regulacji poczęć, zgodnie z aktualnym stanem wiedzy. Kolejny podpunkt przepisu wskazuje na obowiązek udzielenia informacji pacjentom w zakresie grup zwiększonego ryzyka z możliwościami diagnostycznymi i terapeutycznymi współczesnej genetyki lekarskiej, które bezpośrednio odnoszą się do diagnostyki przed urodzeniowej. Obowiązek udzielenia szczegółowej informacji, który został wyartykułowany w art. 31 Ustawy o zawodzie lekarza, dotyczy również poinformowania pacjentów o stanie zdrowia, rozpoznaniu, proponowanych oraz możliwych metod diagnostycznych i leczniczych, które są możliwe do przewidzenia w następstwie ich zastosowania albo zaniechania, a także o wynikach leczenia i dalszych rokowaniach. Obowiązek udzielenia informacji dotyczy również materii z zakresu stosowania metod i problemów bioetycznych, a także wpływu zastosowania dobranych metod na zdrowie psychiczne i fizyczne pacjenta.

Każdy pacjent na mocy obowiązujących przepisów ma prawo do uzyskania informacji o stanie swojego zdrowia, przebiegu leczenia i dalszego postępowania. Pacjent wyraźnie to manifestując, może zrzec się prawa do informowania go o stanie swego zdrowia. Może także

³³⁷ Ustawa o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r. tj. z dnia 24 stycznia 2012 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 159).

³³⁸ Art. 23 ust. 2 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³³⁹ Prawa Pacjenta, <http://www.mz.gov.pl/leczenie/prawa-pacjenta>, [odczyt: 4 stycznia 2015 r.].

upoważnić wskazane przez siebie osoby do wglądu do karty informacyjnej, a także do odbioru wyników badań. Ustawa wyraźnie określa zakres informacji jakich może udzielić podmiot świadczący usługi lekarskie. Lekarz na podstawie przepisu art. 240 kk jest zobowiązany do poinformowania organów ścigania o popełnieniu przestępstw w nim wymienionych pod rygorem odpowiedzialności karnej, nawet w sytuacji, gdy uzyskał tę informację podczas wykonywania swojego zawodu.

Nie zawsze jednak fakt, iż pacjent ma prawo do uzyskania informacji na temat własnej choroby jest dla pracowników służby zdrowia tak oczywisty. Zdarza się, że osoby zatrudnione w zakładzie opieki zdrowotnej utrudniają lub odmawiają pacjentowi wglądu do dotyczącej go dokumentacji medycznej bądź dokonania z niej odpisów. Takie postępowanie stanowi nie tylko naruszenie Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta, która nakłada na zakłady służby zdrowia obowiązek udostępniania dokumentacji medycznej, ale także zawartego w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³⁴⁰ prawa dostępu obywatela do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Jest to także sprzeczne z Europejską Konwencją Bioetyczną³⁴¹, która stanowi, że każdy ma prawo zapoznania się z wszelkimi informacjami zebranymi na temat jego zdrowia. Jednakże należy zauważyć, iż do dnia dzisiejszego Konwencję podpisało tylko 19 państw europejskich. Polska nie jest jeszcze stroną Konwencji. Pomimo podpisania jej w 1999 r., nie została ona jeszcze ratyfikowana. Europejski Trybunał Praw Człowieka w orzeczeniu dotyczącym sprawy McGinley and Egan v. United Kingdom z dnia 9 czerwca 1998 r.³⁴² stwierdził, że władze publiczne są zobowiązane do utrzymywania stosownej procedury, w ramach której pacjent mógłby uzyskać dostęp do dokumentacji medycznej. Odmowa udzielenia informacji narusza również prawo do sądu³⁴³, jeżeli brak dokumentacji to uniemożliwia lub utrudnia³⁴⁴.

³⁴⁰ Art. 51.1. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).

³⁴¹ Art. 10 Konwencji o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny z dnia 4 kwietnia 1997 r. (CETS No. 164.), file:///C:/Users/K&W/Downloads/konwencja_oviedo.pdf, [odczyt: 4 stycznia 2014 r.].

³⁴² Orzeczenie w sprawie McGinley and Egan v. United Kingdom z dnia 9 czerwca 1998 r., 27 EHRR 1, http://www.hrcr.org/safrica/access_information/ECHR/mcginley_egan.html, [odczyt: 4 stycznia 2015 r.].

³⁴³ Art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284), <http://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/tekst-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-wraz-z-protokolami-dodatkowymi>, [odczyt: 4 stycznia 2015 r.].

W celu realizacji praw pacjenta podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych jest obowiązany prowadzić, przechowywać i udostępniać dokumentację medyczną w sposób określony w rozdziale 7 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta oraz zapewnić ochronę danych zawartych w dokumentacji pacjenta³⁴⁵. Do dnia 31 lipca 2017 r. dokumentacja medyczna była prowadzona w formie papierowej i elektronicznej. Natomiast od dnia 1 sierpnia 2017 r. jest prowadzona tylko i wyłącznie w drodze elektronicznej. Elektroniczna Dokumentacja Medyczna jest zbiorem danych o pacjencie. Dokumentację medyczną można, co do zasady podzielić na:

1. dokumentację indywidualną - odnoszącą się do poszczególnych pacjentów korzystających ze świadczeń zdrowotnych, która dzieli się z kolei na:
 - a) dokumentację indywidualną wewnętrzną, przeznaczoną na potrzeby podmiotu sporządzającego dokumentację,
 - b) dokumentację indywidualną zewnętrzną, przeznaczoną na potrzeby pacjenta korzystającego ze świadczeń zdrowotnych;
2. dokumentację zbiorczą - odnoszącą się do ogółu pacjentów korzystających ze świadczeń zdrowotnych lub określonych grup tych pacjentów.³⁴⁶

Do uzyskiwania i przetwarzania danych zawartych w dokumentacji medycznej są uprawnieni lekarze, pielęgniarki i położne. Ponadto od 25 maja 2018 r. placówki medyczne zostały zobowiązane do stosowania przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE³⁴⁷ RODO (ang. *General Data Protection Regulation*, GDPR). Zgodnie

³⁴⁴ Orzeczenie w sprawie K.H. and Others v. Slovakia, no. 32881/04 z dnia 28 kwietnia 2009 r., [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92418#{"itemid":\["001-92418"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92418#{), [odczyt: 4 stycznia 2015 r.].

³⁴⁵ Art. 24 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁴⁶ Projekt nowelizacji ustawy z dnia 28 kwietnia 2011 r. o systemie informacji w ochronie zdrowia (Dz. U. nr 113 poz. 657) w zakresie przesunięcia terminu obowiązku prowadzenia dokumentacji medycznej w formie elektronicznej na 1 sierpnia 2017 r. (druk sejmowy nr 2477), <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?documentId=C14D2A506368AB0BC1257CF30031B0BA>, [odczyt: 15 stycznia 2015 r.].

³⁴⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu

dyrektywą placówki medyczne są zobowiązane do posiadania inspektora ochrony danych osobowych, który zastąpił Administratora Bezpieczeństwa Informacji.

Dokumentacja medyczna zawiera co najmniej: oznaczenie pacjenta, pozwalające na ustalenie jego tożsamości tj. nazwisko i imię, datę urodzenia, oznaczenie płci, adres miejsca zamieszkania, numer PESEL, jeżeli został nadany, w przypadku noworodka - numer PESEL matki, a w przypadku osób, które nie mają nadanego numeru PESEL - rodzaj i numer dokumentu potwierdzającego tożsamość, w przypadku gdy pacjentem jest osoba małoletnia, całkowicie ubezwłasnowolniona lub niezdolna do świadomego wyrażenia zgody - nazwisko i imię (imiona) przedstawiciela ustawowego. Ponadto dokumentacja powinna zawierać adres jego miejsca zamieszkania oraz oznaczenie podmiotu udzielającego świadczeń zdrowotnych ze wskazaniem komórki organizacyjnej, w której udzielono świadczeń zdrowotnych, opis stanu zdrowia pacjenta lub udzielonych mu świadczeń zdrowotnych oraz datę jej sporządzenia³⁴⁸.

Pacjent może zrzec się prawa do informowania go o jego stanie zdrowia, jednakże musi wskazać czy rezygnuje ze wszystkich informacji, czy tylko z niektórych. To pacjent na mocy upoważnienia decyduje komu i jakie informacje o jego stanie zdrowia mogą być przekazywane³⁴⁹. Ustawodawca nie przewiduje formy upoważnienia, co oznacza, że może ono być zarówno pisemne, jak i ustne z adnotacją w dokumentacji medycznej. Jest to jedynie kwestia dowodowa w ewentualnym postępowaniu sądowym. Pacjent ma prawo zobowiązać szpital do poinformowania osób bliskich lub wskazanych w instytucji o śmierci lub zagrożeniu życia wynikającego z jego stanu zdrowia. Może udzielić takiego upoważnienia już w chwili przyjęcia do szpitala lub w trakcie pobytu. Szpital ma obowiązek wypełnić życzenie pacjenta niezwłocznie i skutecznie. Istnieją również enumeratywnie wskazane sytuacje, w których podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych jest zobligowany do udostępnienia dokumentacji medycznej innym osobom³⁵⁰:

1. podmiotom udzielającym świadczeń zdrowotnych, jeżeli dokumentacja ta jest niezbędna do zapewnienia ciągłości świadczeń zdrowotnych;

takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE, https://giodo.gov.pl/234/id_art/9276/j/pl, [odczyt: 19 stycznia 2018 r.].

³⁴⁸ Art. 25 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁴⁹ Art. 26 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁵⁰ Art. 26 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

2. organom władzy publicznej, Narodowemu Funduszowi Zdrowia, organom samorządu zawodów medycznych oraz konsultantom krajowym i wojewódzkim, w zakresie niezbędnym do wykonywania przez te podmioty ich zadań, w szczególności kontroli i nadzoru;
3. wojewodom, konsultantom krajowym³⁵¹, jednostkom organizacyjnym podległym lub nadzorowanym przez tego ministra, organom samorządów zawodów medycznych, medycznemu towarzystwom naukowym, uczelniom medycznym instytutom badawczym, specjalistom z poszczególnych dziedzin medycyny, w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia kontroli na zlecenie ministra właściwego do spraw zdrowia³⁵²;
4. ministrowi właściwemu do spraw zdrowia, sądom, w tym sądom dyscyplinarnym, prokuraturom, lekarzom sądowym i rzecznikom odpowiedzialności zawodowej, w związku z prowadzonym postępowaniem;
5. uprawnionym na mocy odrębnych ustaw organom i instytucjom, jeżeli badanie zostało przeprowadzone na ich wniosek;
6. organom rentowym oraz zespołom do spraw orzekania o niepełnosprawności, w związku z prowadzonym przez nie postępowaniem;
7. podmiotom prowadzącym rejestry usług medycznych, w zakresie niezbędnym do prowadzenia rejestrów;
8. zakładom ubezpieczeń, za zgodą pacjenta;
9. komisjom lekarskim podległym ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, wojskowym komisjom lekarskim oraz komisjom lekarskim Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego lub Agencji Wywiadu, podległym Szefom właściwych Agencji;
10. lekarzowi, pielęgniarce lub położnej, w związku z prowadzeniem procedury oceniającej podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych na podstawie przepisów o akredytacji w ochronie zdrowia, w zakresie niezbędnym do jej przeprowadzenia;

³⁵¹ Art. 5 Ustawy o konsultantach w ochronie zdrowia z dnia 6 listopada 2008 r. (Dz. U. 2009 Nr 52, poz. 419), tj. z dnia 5 kwietnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 890).

³⁵² Art. 119 ust. 1 i 2 Ustawy o działalności leczniczej z dnia 15 kwietnia 2011 r. tj. z dnia 7 grudnia 2012 r. (Dz. U. z 2013 r. poz. 217), tj. z dnia 8 grudnia 2017 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 160).

11. wojewódzkiej komisji do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych³⁵³, w zakresie prowadzonego postępowania;
12. spadkobiercom w zakresie prowadzonego postępowania przed wojewódzką komisją do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych³⁵⁴;
13. osobom wykonującym czynności kontrolne³⁵⁵, w zakresie niezbędnym do ich przeprowadzenia.

Ponadto dokumentacja medyczna może być udostępniona także szkole wyższej lub instytutowi badawczemu do wykorzystania w celach naukowych, bez ujawniania nazwiska i innych danych umożliwiających identyfikację osoby, której dokumentacja dotyczy.

Dokumentacja medyczna jest udostępniana: do wglądu, w tym także do baz danych w zakresie ochrony zdrowia, w siedzibie podmiotu udzielającego świadczeń zdrowotnych oraz poprzez sporządzenie jej wyciągów, odpisów lub kopii, a także poprzez wydanie oryginału za pokwitowaniem odbioru i z zastrzeżeniem zwrotu po wykorzystaniu, jeżeli uprawniony organ lub podmiot żąda udostępnienia oryginałów tej dokumentacji³⁵⁶.

Podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych ma obowiązek przechowywania dokumentacji medycznej przez 20 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym dokonano ostatniego wpisu, z wyjątkiem:

1. dokumentacji medycznej w przypadku zgonu pacjenta na skutek uszkodzenia ciała lub zatrucia, która jest przechowywana przez okres 30 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym nastąpił zgon;
2. zdjęć rentgenowskich przechowywanych poza dokumentacją medyczną pacjenta, które są przechowywane przez okres 10 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym wykonano zdjęcie;

³⁵³ Art. 67e ust.1 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁵⁴ Art. 67e ust.1 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁵⁵ Art. 39 ust. 1 Ustawy o systemie informacji w ochronie zdrowia z dnia 28 kwietnia 2011 r. (Dz. U. Nr 113, poz. 657 i Nr 174, poz. 1039), tj. z dnia 18 kwietnia 2018 r. (Dz.U. 2011 Nr 113 poz. 657).

³⁵⁶ Art. 27 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

3. skierowań na badania lub zleceń lekarza, które są przechowywane przez okres 5 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym udzielono świadczenia będącego przedmiotem skierowania lub zlecenia;
4. dokumentacji medycznej dotyczącej dzieci do ukończenia 2 roku życia, która jest przechowywana przez okres 22 lat.

Po upływie wymienionych powyżej okresów³⁵⁷, podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych jest zobowiązany do zniszczenia dokumentacji medycznej w sposób uniemożliwiający identyfikację pacjenta, którego dotyczyła.

Rodzaje³⁵⁸ i zakres dokumentacji medycznej oraz sposób jej przetwarzania, uwzględniając rodzaje podmiotów udzielających świadczeń zdrowotnych, a także konieczność zapewnienia realizacji prawa dostępu do dokumentacji medycznej, rzetelnego jej prowadzenia oraz ochrony danych i informacji dotyczących stanu zdrowia pacjenta określają:

1. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposoby jej przetwarzania z dnia 9 listopada 2015 r.³⁵⁹,
2. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej w podmiotach leczniczych utworzonych przez Ministra Obrony Narodowej oraz sposobu jej przetwarzania z dnia 25 kwietnia 2018 r.³⁶⁰,
3. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów oraz sposobu przetwarzania dokumentacji medycznej w podmiotach leczniczych utworzonych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych z dnia 25 lutego 2016 r.³⁶¹,

³⁵⁷ Art. 29 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁵⁸ Art. 30 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁵⁹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposoby jej przetwarzania z dnia 21 grudnia 2010 r. tj. z dnia 9 listopada 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 2069).

³⁶⁰ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej w podmiotach leczniczych utworzonych przez Ministra Obrony Narodowej oraz sposobu jej przetwarzania z dnia 25 kwietnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1108).

³⁶¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów oraz sposobu przetwarzania dokumentacji medycznej w podmiotach leczniczych utworzonych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych z dnia 25 lutego 2016 r. (Dz.U. 2016 poz. 249).

4. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w podmiotach leczniczych dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania z dnia 26 lutego 2016 r.³⁶²

5. Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE.

Za udostępnienie dokumentacji medycznej poprzez sporządzenie jej wyciągów, odpisów lub kopii podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych może pobierać opłatę³⁶³. Opłaty nie pobiera się w przypadku udostępniania dokumentacji medycznej w związku z postępowaniem przed wojewódzką komisją do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych³⁶⁴. Opłaty za udostępnienie dokumentacji medycznej w wyżej wskazany sposób określa podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych. Maksymalna wysokość opłaty za: jedną stronę wyciągu lub odpisu dokumentacji medycznej nie może przekraczać 0,002 przeciętnego wynagrodzenia w poprzednim kwartale, począwszy od pierwszego dnia następnego miesiąca po ogłoszeniu przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” na podstawie art. 20 pkt 2 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych³⁶⁵. Natomiast jedna strona kopii dokumentacji medycznej nie może przekraczać 0,0002 przeciętnego wynagrodzenia, o którym mowa powyżej. Sporządzenie wyciągu, odpisu lub kopii dokumentacji medycznej na elektronicznym nośniku danych, jeżeli podmiot wykonujący działalność leczniczą prowadzi dokumentację medyczną w postaci elektronicznej nie może przekraczać 0,002 przeciętnego wynagrodzenia, o którym mowa powyżej.

Tajemnica zawodowa

Szczególną uwagę należałoby zwrócić na kwestię tajemnicy zawodowej, która obejmuje informację uzyskaną w związku z wykonywaniem określonego zawodu lub

³⁶² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w podmiotach leczniczych dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania z dnia 26 lutego 2016 r. (Dz.U. 2016 poz. 258).

³⁶³ Art. 28 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁶⁴ Art. 67e ust.1 Ustawy o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r.

³⁶⁵ Ustawa o emeryturach i rentach z funduszu ubezpieczeń społecznych z dnia 17 grudnia 1998 r. (Dz.U. Nr 162, poz. 1118), tj. z dnia 14 czerwca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1270).

działalności albo pełnioną funkcją, jeżeli obowiązek zachowania tej tajemnicy wynika z ustaw lub przyjętych zobowiązań³⁶⁶. Lekarze nie powinni intuicyjnie kierować się tym, czym jest tajemnica lekarska, ponieważ prawo i doktryna jasno wytyczyły jej granice. Tajemnica lekarska³⁶⁷ obejmuje bowiem informacje związane z pacjentem, przy czym zostały one uzyskane w związku z wykonywaniem zawodu lekarza³⁶⁸. W literaturze przyjmuje się, że tajemnica zawodowa lekarza oznacza wiadomość związaną z osobą pacjenta znaną określonemu kręgowi osób, której nie powinny poznać inne osoby, poznaną przez lekarza w związku z wykonywaniem zawodu tj. podczas prowadzenia leczenia lub diagnostyki³⁶⁹. Tajemnica lekarska jest podstawowym prawem pacjenta, które powinno być respektowane. Przyszli lekarze składają przysięgę Hipokratesa³⁷⁰: „Cokolwiek zobaczę lub usłyszę podczas pełnienia obowiązków zawodu mojego, jako też poza obrębem czynności lekarskich, a rozgłaszanym być nie powinno, przechowam w milczeniu i zachowam w tajemnicy”. Zatem tajemnicą lekarską są objęte wszystkie te informacje, o których lekarz dowiedział się nie wykonując swojego zawodu. Z kolei Kodeks Etyki Lekarskiej reguluje kwestie tajemnicy lekarskiej³⁷¹. Zgodnie z jego postanowieniami śmierć chorego nie zwalnia od obowiązku dochowania tajemnicy lekarskiej.

W KEL znajduje się upoważnienie do ujawnienia tajemnicy lekarskiej w stosunku do innego lekarza, jeśli jest to potrzebne do dalszego leczenia lub orzekania, a także enumeratywne wymienienie sytuacji, w których może nastąpić zwolnienie od zachowania tajemnicy lekarskiej: tj.: gdy pacjent wyrazi na to zgodę, jeśli zachowanie tajemnicy w sposób istotny zagraża zdrowiu lub życiu pacjenta lub innych osób oraz jeśli zobowiązują do tego przepisy prawa. Natomiast Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry³⁷² uzupełnia katalog zezwalający na ujawnienie tajemnicy lekarskiej wymieniony w KEL o sytuacje w których:

³⁶⁶ A. Kryże, P. Niedzielak, K. Petryna, T. E. Wirzman, *Zrzeszenie Prawników Polskich*, 2001, *Kodeks postępowania karnego, Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2001, s. 330.

³⁶⁷ T. Gardocka, D. Jagiełło, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2017, s. 95.

³⁶⁸ Ustawa. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry z 5 grudnia 1996 r, tj. z dnia 1 marca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 617), art. 40 ust. 1.

³⁶⁹ A. Huk, *Tajemnica zawodowa lekarza w polskim procesie karnym*, ABC, Warszawa 2006, wyd.1, s. 15.

³⁷⁰ T. Biesaga, *Przysięga Hipokratesa a etyka medyczna*, Medycyna Praktyczna. 2006/07.

³⁷¹ Kodeks Etyki Lekarskiej, art. 23, 24, 25, http://www.nil.org.pl/__data/assets/pdf_file/0003/4764/Kodeks-Etyki-Lekarskiej.pdf, [odczyt: 30 grudnia 2014 r.].

³⁷² Art. 40 ust 2. Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry z dnia 5 grudnia 1996 r.

1. zachowanie tajemnicy może stanowić niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia pacjenta lub innych osób,
2. pacjent lub jego przedstawiciel ustawowy wyraża zgodę na ujawnienie tajemnicy, po uprzednim poinformowaniu o niekorzystnych dla pacjenta skutkach jej ujawnienia,
3. jest to niezbędne dla praktycznej nauki zawodów medycznych,
4. jest to niezbędne dla celów naukowych.

W doktrynie odnotowano pogląd, że „bezpośrednim przedmiotem ochrony jest prawo zachowania określonych informacji w tajemnicy, przy czym obowiązek dyskrecji spoczywający na depozytariuszu informacji podyktowany być może potrzebą ochrony istotnego interesu prywatnego, stosunku zaufania łączącego dysponenta informacji z jej depozytariuszem, jak również prawidłowego wykonywania określonych zawodów czy prowadzenia określonej działalności, w których szczególne znaczenie odgrywa stosunek zaufania”³⁷³.

Należy również zwrócić uwagę na treść art. 304 Kodeksu postępowania karnego³⁷⁴, który nakłada na lekarza obowiązek zawiadomienia o przestępstwie³⁷⁵. Powyższy obowiązek uchyla tajemnicę lekarską. Lekarz, po powzięciu „wiarygodnej wiadomości” o popełnieniu przestępstwa określonego w art. 118 kk³⁷⁶ (eksterminacja), 118a kk (zamach przeciwko ludności), 120 kk - 121 kk (środki masowej zagłady), 122 kk (niedopuszczalne ataki i sposoby walki), 123 kk (zamach na osoby), 124 kk (inne naruszenia prawa międzynarodowego), 127 kk - 128 kk (zamach stanu), 130 kk (szpiegostwo), 134 kk (zamach na życie prezydenta), 140 kk (zamach terrorystyczny), 148 kk (zabójstwo), 163 kk (spowodowanie niebezpiecznych zdarzeń), 166 kk (piractwo), 189 kk (pozbawienie wolności), 252 kk (zakłócenie kontroli ekologicznej) lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym jest zobowiązany zawiadomić o tym organy ścigania. W przypadku

³⁷³ Wróbel W. [w:] Zoll (red.), *Kodeks Karny część szczególna*, t. II, teza 2 do art. 266 kk, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.

³⁷⁴ Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 555), tj. z dnia 15 września 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1904), dalej zwany „kpk”.

³⁷⁵ A. Huk, *Tajemnica zawodowa lekarza w polskim procesie karnym*, ABC, Warszawa 2006, wyd. 1. s. 199-208.

³⁷⁶ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553), tj. z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600), dalej zwany „kk”.

niezawiadomienia o popełnieniu przestępstwa lekarz naraża się na odpowiedzialność karną za przestępstwo z art. 240 § 1 kk. Wiarygodna wiadomość, o której mowa w art. 240 kk odnosi się do informacji, w której istnienie uwierzyłby każdy rozsądny obywatel. Lekarz składający zawiadomienie o przestępstwie nie musi sprawdzać, czy wiadomość jest prawdziwa³⁷⁷. Ponadto lekarz, w przypadku uzasadnionego podejrzenia, że przyczyną zgonu było przestępstwo powinien zawiadomić o tym natychmiast właściwego prokuratora lub najbliższy posterunek Policji³⁷⁸.

Na podstawie art. 180 kk³⁷⁹ osoby obowiązane do zachowania w tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli tajności „zastrzeżone” lub „poufne” lub tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji mogą odmówić składania zeznań co do okoliczności, na które rozciąga się ten obowiązek. Z zachowania tajemnicy lekarskiej na mocy postanowienia może zwolnić Sąd lub prokurator. Przesłankami niezbędnymi do zwolnienia z tajemnicy zawodowej niezbędne jest spełnienie dwóch przesłanek³⁸⁰:

- 1) zwolnienie jest niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości;
- 2) okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu.

W przypadku niezachowania tajemnicy zawodowej lekarz wypełnia swoim zachowaniem znamiona przestępstwa z art. 266 kk i podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Przepis ten chroni zatem tajemnicę zawodową i prywatną oraz służbową.

Natomiast odpowiedzialność cywilna za naruszenie tajemnicy zawodowej ma charakter odszkodowawczy. Zgodnie z art. 24 kc pacjent, którego dobro osobiste zostało zagrożone działaniem lekarza, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na

³⁷⁷ B. Kunicka-Michalska, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości popełniane za pośrednictwem systemu informatycznego*, Wrocław 2004, s. 154.

³⁷⁸ Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r. (Dz.U. Nr 11, poz. 62), tj. z dnia 21 kwietnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 912), art. 11 ust. 8.

³⁷⁹ Art. 180 kpk.

³⁸⁰ T. Gardocka, D. Jagiełło, *Zagadnienie dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2017, s. 94.

zasadach przewidzianych w kodeksie cywilnym może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Natomiast jeśli skutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych. Złamanie tajemnicy zawodowej można uznać za naruszenie dóbr osobistych z art. 448 kc. O ile bowiem ogólne podstawy cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych określają przepisy art. 23 kc i 24 kc, wskazując jednocześnie środki ochrony niemajątkowej, to w zakresie instrumentów o charakterze majątkowym przepis art. 24 § 1 kc stanowi w ostatnim zdaniu, że zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny można żądać „na zasadach przewidzianych w kodeksie”. Przepis art. 448 kc uprawnia tego, czyje dobro osobiste zostało naruszone, do domagania się odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub do żądania zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez niego cel społeczny.³⁸¹

Podsumowując, wszystkich lekarzy obowiązuje tajemnica lekarska, jednakże istnieją liczne wyjątki, które każdy człowiek powinien poznać, aby w przyszłości nie czuć się oszukany, bowiem *ignorantia iuris nocet*. Jak wynika z obowiązującego prawa tajemnica lekarska jest tajemnicą względną. Pomimo możliwości zwolnienia lekarza od jej zachowania przez sąd lub prokuratora, lekarz występujący w charakterze świadka powinien zmierzać do skorzystać z prawa do odmowy składania zeznań z uwagi na wiążącą go tajemnicę zawodową, ponieważ może to prowadzić do patologicznych sytuacji, w których pacjent w obawie o udostępnienie informacji osobom postronnym będzie świadomie odmawiał leczenia. Istnieje również możliwość złożenia zażalenia na to postanowienie. Brak jest gwarancji, iż sąd odwoławczy je uwzględni. Nie obejmuje to oczywiście przypadków, gdy osoba której tajemnica dotyczy, zwalnia lekarza z obowiązku jej zachowania, lub też prosi o jej ujawnienie. Należy również pamiętać o ciężącej na lekarzu odpowiedzialności karnej za ujawnienie tajemnicy lekarskiej, a także odpowiedzialności odszkodowawczej przewidzianej w Kodeksie cywilnym. Tajemnica zawodowa, na co już wcześniej zwrócono uwagę, obowiązuje również po śmierci pacjenta.

³⁸¹ E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wyd. 6, Warszawa 2014.

Sąd w postępowaniu sądowym w przedmiocie podejrzenia o przestępstwo handlu ludźmi bądź przestępstwo adopcji wbrew przepisom ustawy, ma możliwość zwolnienia lekarza z zachowania tajemnicy zawodowej.

Zgoda na wykonanie zabiegu medycznego

Lekarz ma obowiązek uzyskania zgody od pacjenta na zastosowanie technik wspomaganej prokreacji. Zgodnie z art. 32 ust. 1 ustawy o zawodzie lekarza i kodeksu etyki lekarskiej, lekarz ma obowiązek uzyskania zgody na każde postępowanie diagnostyczne, lecznicze i zapobiegawcze. Zgoda może zostać udzielona na piśmie bądź ustnie, lecz z uwagi na fakt, iż z zabiegiem wiąże się podwyższone ryzyko dla zdrowia pacjenta zalecane jest odebranie zgody na piśmie. W przeciwnym wypadku w razie negatywnych konsekwencji zdrowotnych, lekarz miałby problem przy wykazaniu, iż zgoda faktycznie została udzielona. Oświadczenie woli powinno zostać odebrane i wyrażone osobiście i świadomie po wysłuchaniu wszystkich informacji. Zgody może udzielić tylko osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych.

Zgodnie z Ustawą o zawodzie lekarza i Stanowiskiem Polskiego Stowarzyszenia Ginekologicznego zgoda musi mieć charakter uprzedni. Przepis art. 32 ust. 1 Ustawy o zawodzie lekarza wskazuje, iż lekarz może podjąć działania dopiero po udzieleniu zgody przez pacjenta. Autorzy Stanowiska Polskiego Stowarzyszenia Ginekologicznego uzależniają z kolei sposób wyrażenia zgody od metody leczenia jaka ma zostać zastosowana. Drugi podpunkt Stanowiska PTG wskazuje na to, że decyzja o jednorazowym transferze trzech lub więcej zarodków jest uzależniona od wieku pacjentki i może zostać podjęta po odebraniu pisemnej zgody partnerów poinformowanych o ryzyku ciąży mnogiej i możliwości selektywnej redukcji zarodków. W punkcie piątym wskazano, że wykonanie zabiegu unosiennienia nasieniem bezimiennego dawcy uzależnione jest od zgody obu partnerów. Punkt szósty stanowiska uzależnia możliwość zamrożenia zarodków od wyrażenia pisemnej zgody partnerów i zobowiązuje do wskazania, co należy z nimi zrobić w przypadku uzyskania ciąży (przed wykorzystaniem wszystkich zarodków), rozvodu, śmierci jednego lub obu małżonków. Udzielenie zgody wyłącza bezprawność działania lekarza. Wyrażona zgoda musi obejmować przeprowadzenie zabiegu, a także działania mające na celu przygotowanie do jego przeprowadzenia.

Szczegółowe regulacje dotyczące możliwości zastosowania *in vitro* zostały przedstawione w Rozdziale V Aspekty prawne surogacji w Rzeczypospolitej Polskiej §1. Regulacje prawne dotyczące wspomaganego zapłodnienia w Rzeczypospolitej Polskiej.

§ 4. Wpływ zabiegu na zdrowie dziecka i matki

Zgodnie z powszechną wiedzą, ciąża wywołana przez wspomagane zapłodnienie pod względem biologicznym nie odróżnia się od ciąży wywołanej w naturalny sposób. Jednakże pod względem psychologicznym wiąże się ze znacznym obciążeniem, dlatego niezwykle ważne jest specjalistyczne wsparcie³⁸². Z uwagi na fakt, iż kobiety podlegające wspomaganemu rozrodowi zostały poddane skomplikowanym zabiegom medycznym, ciąża posiada status specjalnej troski i podwyższonego ryzyka.

Wpływ zabiegu na zdrowie matki

Na wpływ zdrowia kobiety oddziałuje przede wszystkim zastosowanie kuracji hormonalnej, aplikowanej przed zapłodnieniem *in vitro*. Powyższe może doprowadzić do rozwoju zespołu hiperstymulacji jajników³⁸³. Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami prawdopodobieństwo ciężkiego przebiegu tej choroby wynosi 0,6%³⁸⁴. Jednocześnie należy zauważyć, iż zastosowana farmakologia może być przyczyną powstania torbieli na jajnikach³⁸⁵, a także istnieje ryzyko podwyższonego zagrożenia wystąpienia nowotworów³⁸⁶. Jednocześnie należy wziąć pod uwagę, iż jak w przypadku każdego zabiegu medycznego, istnieje ryzyko rozwinięcia się infekcji oraz wystąpienia krwotoku. Do 1995 r. nie uzyskano

³⁸² Rekomendacje Towarzystwa Ginekologicznego z dnia 8 – 9 października 2004 r., w zakresie wybranych patologii wczesnej ciąży oraz postępowania w ciąży po zapłodnieniu *in vitro*, www.gpsk.am.poznan.pl/ptg.

³⁸³ R. Hubbard, A. Jaeger, *Nasze ciała, nasze życie, Część III Zdrowie seksualne i kontrola płodności*, str. 405–406, <https://www.ourbodiesourselves.org/cms/assets/uploads/2006/11/hightechART5.pdf>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

³⁸⁴ J. Smits, M. Camus, P. Devroey, P. Erard, *Incidence of severe ovarian hyperstimulation syndrome after GnRH agonist/HMG superovulation for in-vitro fertilization*, „Human Reproductive”, 5 (8), s. 933–7, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2150522>, [odczyt: 20 lipca 2018 r.].

³⁸⁵ H. S. Qublan, Z. Amarin, Y.A. Tahat, A.Z. Smadi, *Ovarian cyst formation following GnRH agonist administration in IVF cycles: incidence and impact*, „Human Reproductive”, 21 (3), s. 640–4, [odczyt: 20 lipca 2018 r.].

³⁸⁶ A. Venn, L. Watson, F. Bruinsma, G. Giles, *Risk of cancer after use of fertility drugs with in-vitro fertilization*, „Lancet”, 354 (9190), London 1999, s. 1586–1590, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10560672>, [odczyt: 20 lipca 2018 r.].

żadnych wyników badań w zakresie długoterminowych skutków ubocznych terapii hormonalnej³⁸⁷. Dopiero później opracowane badania udowodniły, że kobiety po przeprowadzeniu zabiegu wspomaganego rozrodu częściej zapadały na raka jajników. Powyższy stan rzeczy najprawdopodobniej jest związany z kuracją hormonalną, jakiej poddane zostają kobiety. Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami przez naukowców z Uniwersytetu Australii Zachodniej w Crawley, obejmującymi swoim zakresem liczbę 21.000 kobiet, które poddały się zabiegowi wspomaganego rozrodu na przestrzeni lat 1983-2002, stwierdzono oddziaływanie przeprowadzonego zabiegu na zdrowie kobiety. Kobiety poddające się zabiegowi w 24 roku życia często chorowały w późniejszym etapie na raka piersi. Ryzyko zachorowania zwiększa się o 56%, gdy kobiety były poddawane terapii hormonalnej³⁸⁸. Za bezpieczne uznano poddanie się zabiegowi *in vitro* po 40 roku życia. Jednakże lekarze zaznaczają, iż są to jedynie wstępne badania, które należy powtórzyć.

Wpływ zabiegu na zdrowie dziecka

Wyspecjalizowany zespół perinatologiczny czuwa nad przebiegiem ciąży. Szybka reakcja w razie powikłań w pierwszej połowie ciąży jest możliwa do przeprowadzenia dzięki badaniom skriningowym. W Polsce został stworzony Program Opieki Perinatalnej, pozwalający na redukcję częstotliwości powikłań w drugiej połowie ciąży. Po 22 tygodniu ciąży istnieje obawa przedwczesnego porodu, PROM, cukrzycy, nadciśnienia ciążowego i problemów związanych z ciążą wielopłodową. Polskie Towarzystwo Ginekologiczne poleca trójstopniowy system opieki nad kobietami w ciąży wraz ze spersonalizowanym kalendarzem wizyt przedporodowych³⁸⁹.

Badania wskazują, iż dzieci poczęte metodą *in vitro* są słabsze i występuje dwukrotnie większa umieralność okołoporodowa niż w przypadku dzieci poczętych metodą naturalną³⁹⁰. Z badań przeprowadzonych na ponad 20.000 ciężarnych kobietach wynika, że

³⁸⁷ A. Venn, L. Watson, J. Lumley, G. Giles, C. King, D. Healy, *Breast and ovarian cancer incidence after infertility and in vitro fertilization*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7475593>, [odczyt: 20 lipca 2018 r.].

³⁸⁸ <https://www.dw.com/pl/naukowcy-sztuczne-zap%C5%82odnienie-zwi%C4%99ksza-ryzyko-zachorowa%C5%84-na-raka-piersi/a-16053618>, [odczyt: 12 lipca 2018 r.].

³⁸⁹ J. Haberko, M. Łączkowska, *Prawne, medyczne, psychologiczne aspekty wspomaganey prokreacji*, Poznań 2005, s. 39.

³⁹⁰ R. Jackson, K.A. Gibson, Y.W. Wu, M.S. Croughan., *Perinatal outcomes in singletons following in vitro fertilization: a meta-analysis*, „Obstetric Gynecology”, Vol. 103, no 3. 2004, London 2004, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14990421>, [odczyt: 12 lipca 2018 r.].

zastosowanie technik wspomaganej prokreacji powoduje czterokrotny wzrost martwych urodzeń³⁹¹. Również analiza piętnastu niezależnych badań naukowych potwierdziła, iż u dzieci poczętych przy pomocy wspomaganego rozrodu, można zaobserwować dwukrotnie większe ryzyko przedwczesnego porodu.

Na przestrzeni lat 1993- 1997 w Australii zostały przeprowadzone badania na 4.000 dzieci. Dowiedziono, że 4,2% dzieci poczętych w naturalny sposób miało wady wrodzone. Współczynnik wad wzrósł do 9% przy badaniu dzieci poczętych metodą *in vitro*³⁹². Geraldine Viot, francuska genetyk potwierdziła wcześniejsze badania. Swoją hipotezę zweryfikowała na podstawie przeprowadzonego badania na 15.000 dzieci urodzonych w latach 2003-2007. Stwierdziła, iż dzieci pochodzące z zapłodnienia metodą *in vitro* mają między innymi problemy z sercem, zdeformowanym układem rozrodczym, chorują w większym stopniu na naczyniaki i łagodne nowotwory skóry. Ponadto dzieci są również narażone na 2,6 razy większe ryzyko urodzenia z niską masą ciała³⁹³. Zgodnie z raportem rządowym sporządzonym przez Stany Zjednoczone, zapłodnienie metodą *in vitro* sprzyja rozwojowi ciąży mnogich³⁹⁴. W świetle przeprowadzonych badań, *in vitro* należy uznać za niebezpieczne, nie tylko dla zdrowia dzieci, lecz także kobiet poddających się takiemu zabiegowi.

Zgodnie ze stanowiskiem Ekspertów Polskiego Towarzystwa Medycyny Rozrodu i Embriologii (PTMRiE)³⁹⁵ oraz Sekcji Płodności i Niepłodności Polskiego Towarzystwa

³⁹¹ K. Wisborg, H. J. Ingerslev, T. B. Henriksen, *IVF and stillbirth: a prospective follow-up study*, 2010, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20179321>, [odczyt: 12 lipca 2018 r.].

³⁹² M. Hansen, J. J. Kurinczuk, C. Bower, S. Webb, *The risk of major birth defects after intracytoplasmic sperm injection and in vitro fertilization*, „New England Journal of Medicine”, 346/10, Waltham 2002, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11882727>, [odczyt: 12 lipca 2018 r.].

³⁹³ L. A. Schieve, S. F. Meikle, C. Ferre, H.B. Peterson, G. Jeng, L. S. Wilcox, *Low and very low birth weight in infants conceived with use of assisted reproductive technology*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11882728>, [odczyt: 12 lipca 2018 r.].

³⁹⁴ S. Sunderam, D. M. Kissin, S. B. Crawford, S. G. Folger, D. J. Jamieson, L. Warner, W. D. Barfield, *Assisted Reproductive Technology Surveillance - United States, 2014*, National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/28182605>, [odczyt: 12 lipca 2018 r.].

³⁹⁵ Polskie Towarzystwo Medycyny Rozrodu i Embriologii Sekcja Płodności i Niepłodności Polskie Towarzystwo Ginekologiczne, stanowisko Polskiego Towarzystwa medycyny rozrodu i embriologii (PTMRiE) oraz Sekcji Płodności i Niepłodności Polskiego Towarzystwa Ginekologicznego (SPiN PTG) w sprawie zdrowia dzieci poczętych w wyniku technik rozrodu wspomaganego (art -assisted reproductive technologies), w tym zapłodnienia pozaustrojowego (ivf -in vitro fertilization). <http://www.ptmrie.org.pl/pliki/artykuly/Stalowisko%20PTMRiE%20oraz%20SPiN%20PTG%20w%20sprawie%20zdrowia%20dzieci%20pocz%C4%99tych%20w%20wyniku%20ART.pdf>, [odczyt: 18 lipca 2018 r.].

Ginekologicznego (SPiN PTG) z dnia 22 lutego 2017 r., po przeanalizowaniu dostępnych badań naukowych na temat zdrowia dzieci poczętych w wyniku technik rozrodu wspomaganego, częstość wad wrodzonych u dzieci w ogólnej populacji wynosi ok. 3%. Jednakże należy zauważyć, iż w przypadku populacji osób nieplodnych ryzyko jest podwyższone o ok. 4,2- 4,5% i jest tożsame dla dzieci urodzonych w warunkach naturalnych oraz przy leczeniu IVF i ICSI. Eksperci doszli oni do wniosku, iż przyczyną istnienia wad wrodzonych u poczętych dzieci nie jest wspomagany rozród a przyczyny nieplodności leżące po stronie rodziców.

Jednocześnie odniesiono się do informacji o powstaniu chorób epigenetycznych, które rzekomo mogą nastąpić na skutek wspomaganego rozrodu. Jednakże wskazano, iż na powyższe choroby ma wpływ nieplodność, a nie sposób leczenia³⁹⁶.

Ponadto wskazano, iż przeprowadzone dotychczas badania nie potwierdziły wpływu zastosowanego wspomaganego rozrodu na rozwój zaburzeń rozwoju fizycznego, zaburzeń wzrostu, nowotworów wieku dziecięcego, rozszczepu kręgosłupa, a co za tym idzie zaburzeń nieprawidłowości rozwoju centralnego układu nerwowego, zaburzeń rozwoju lokomotorycznego, zachowania czy też mowy. W związku z powyższym przyjęto, iż rozwój intelektualny oraz psychomotoryczny dzieci urodzonych w wyniku wspomaganego rozrodu jest tożsamy z rozwojem dzieci poczętych w sposób naturalny.

Zwrócono uwagę, na fakt, iż przyczyną wcześniejszych urodzeń dzieci, a co za tym idzie również niskiej masy ciała dziecka, poniżej 2.500 g mogą być czynniki spowodowane na skutek zastosowania wspomaganego rozrodu. Jednakże należy zauważyć, iż dzieje się tak głównie ze względu na choroby związane z nieplodnością, późny wiek matek oraz ciążę wielopłodową. Ciążę mnogą są spowodowane niekontrolowaną indukcją i stymulacją jajczkowania zakończoną porodem naturalnym, a także przeniesieniem znacznej liczby zarodków w czasie zastosowania metody *in vitro*. Przy czym ustalono, iż mrożenie zarodków nie ma wpływu, na skuteczność ich wykorzystania w przyszłości.

³⁹⁶ Doornbos ME et al. Hum Reprod. 2007, Ludwig M. et al. J Med Genet. 2005, powołane za Polskim Towarzystwem Medycyny Rozrodu i Embriologii Sekcja Płodności i Nieplodności Polskie Towarzystwo Ginekologiczne, stanowisko Polskiego Towarzystwa medycyny rozrodu i embriologii (PTMRiE) oraz Sekcji Płodności i Nieplodności Polskiego Towarzystwa Ginekologicznego (SPiN PTG) w sprawie zdrowia dzieci poczętych w wyniku technik rozrodu wspomaganego (art -assisted reproductive technologies), w tym zapłodnienia pozaustrojowego (ivf -in vitro fertilization).

§5. Psychologiczne konsekwencje zastosowania wspomaganej prokreacji

Poczęcie dziecka na drodze wspomaganego rozrodu może mieć wpływ na relacje pomiędzy rodzicami a ich dziećmi. Niepłodność, która doprowadziła do skorzystania z usług matki zastępczej i przeprowadzenia wspomaganego rozrodu jest bez wątpienia powodem wzmożonego stresu. Wieloletnie leczenie niepłodności, narastające frustracje i poczucie własnej niedoskonałości, powodują, iż negatywne emocje się potęgują. W zależności od wybranej opcji zapłodnienia, w niektórych sytuacjach problem może zostać spotęgowany, gdy dziecko uświadomi sobie, że nie jest spokrewniony z jednym bądź z obojgiem rodziców. Badania nad losem dzieci pochodzących ze wspomaganego zapłodnienia zostały przeprowadzone przez Susan Golombok i jej zespół³⁹⁷. Jest to jedno z wielu przeprowadzonych badań w tym zakresie. Wykazały one, iż sposób zapłodnienia nie wpływa na relacje dziecka z rodzicami³⁹⁸, a tym bardziej ich nie upośledza. Pojawiają się twierdzenia, że dzieci poczęte w wyniku nowoczesnej medycyny miały lepsze relacje z rodzicami niż te, które zostały poczęte w naturalny sposób, a rodzice wykazują większe zaangażowanie w wychowanie i opiekę dzieci.

Powyższe wynika najprawdopodobniej z faktu, iż w pierwszym przypadku rodzice mieli trudności z osiągnięciem ciąży, dlatego matki tych dzieci są czulsze i cieplej odnoszą się do nich w porównaniu z matkami, które urodziły swoje dzieci naturalnie. Nie ma natomiast żadnych badań przeprowadzonych w zakresie wpływu surogacji na stan psychiczny dziecka, rodziców społecznych i matki zastępczej. Należy zauważyć, iż dodatkowym czynnikiem stresogennym będzie sytuacja, w której matka zastępcza nie będzie chciała „wydać” dziecka zgodnie z umową, bądź rodzice socjologiczni nie będą chcieli go „odebrać”. Dodatkowo dziecko może się dowiedzieć, o tym, iż jego rodzice zapłacili matce zastępczej za wykonanie umowy o macierzyństwo zastępcze. Powyższe czynniki mają negatywny wpływ na psychiczny rozwój dziecka oraz stan emocjonalny obu stron umowy.

³⁹⁷ I. Tucker, S. Golombok, *Three-parent families can be as good as two*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/science/2012/oct/07/three-parent-families-susan-golombok>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

³⁹⁸ H. R. Schaffer, *Dzieci przychodzące na świat na skutek zastosowania nowych technik reprodukcyjnych*, <http://emp0pwn0storage0prod.blob.core.windows.net/kipwnaddons/4787a.pdf>, [odczyt: 19 lipca 2018 r.].

Rozdział V Aspekty prawne surogacji w Rzeczypospolitej Polskiej

§1. Regulacje prawne dotyczące wspomaganego zapłodnienia w Rzeczypospolitej Polskiej

W Polsce od wielu lat toczyła się debata na temat konieczności uregulowania sytuacji prawnej stosowania medycznie wspomaganey prokreacji. W sejmie od 2005 r. do 2015 r. złożonych zostało kilka projektów ustaw. Zarodek ludzki, jako wczesny etap rozwoju człowieka bezsprzecznie wymaga specjalnej ochrony prawnej, której regulacji podjął się polski ustawodawca.

Pierwszy projekt prezentował Marek Balicki z Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Opierał się on na liberalnym modelu ustawy Wielkiej Brytanii. Projekt przewidywał możliwość tworzenia wielu zarodków i zamrażania ich. Kliniki, które praktykują stosowanie zabiegów *in vitro* mogłyby prowadzić działalność dopiero po udzieleniu licencji przez państwo. Projekt przewidywał stworzenie Centralnego Rejestru Dawców i Biorców Komórek Rozrodczych. Zapłodnienie *in vitro* byłoby powszechnie dostępne dla par i kobiet samotnych. Pod tym względem panowałyby pełna autonomia. Ważną regulacją z punktu widzenia powyższej pracy był przewidywany **zakaz handlu komórkami i odpłatnego pośredniczenia w macierzyństwie zastępczym**. Oznacza to, iż najliberalniejszy projekt ustawy jaki został złożony w Sejmie przewidywał prawny zakaz korzystania z odpłatnych usług matek surogatek. Poseł Balicki planował finansowanie kilku prób *in vitro* z budżetu państwa. Projekt przedstawiony przez posła Sojuszu Lewicy Demokratycznej miał największe poparcie wśród lekarzy. Natomiast budził on wiele wątpliwości wśród prawników. Wprowadzenie powyższego projektu doprowadziłoby do zalegalizowania nieodpłatnego pośredniczego w zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze, co z kolei doprowadziłoby do tego, że agencje nie ujawniałyby swojego dochodu, bądź odpłatność zostałaaby w umowie nazwana w odmienny sposób. Również matki zastępcze zawierając umowy o macierzyństwo zastępcze mogłyby pobierać opłaty jedynie za wyżywienie, niezbędne lekarstwa, witaminy oraz usługi medyczne. Powyższe mogłoby doprowadzić do znacznych nadużyć i *de facto* zawierania odpłatnych umów o macierzyństwo zastępcze, natomiast dochód zostałby zawoalowany pod inną nazwą, bądź w ogóle nie ujawniony.

Drugi projekt o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r. prezentowała poseł Małgorzata Kidawa-Błońska z Platformy Obywatelskiej³⁹⁹. Projekt przewidywał, iż z zapłodnienia *in vitro* będą mogły skorzystać niepełne małżeństwa i pary heteroseksualne. Projekt zabraniał niszczenia zarodków zdolnych do rozwoju. Kobięcie zostałyby wszczepione tylko najlepsze zarodki. W przedstawionym rozwiązaniu zabiegi byłyby również finansowane z budżetu państwa.

Trzeci projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 17 lutego 2010 r. prezentowała posłanka Prawa i Sprawiedliwości Teresa Wargocka. Poseł była pomysłodawcą projektu ustawy, który zakazywał zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzkim genotypem. Przewidywał, iż korzystanie z *in vitro* stanowiłoby przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do 2 lat. Projekt poseł Wargockiej był zgodny z założeniami jakie reprezentuje Kościół Katolicki, jednakże spotkał się ze zdecydowanym sprzeciwem doktryny prawa⁴⁰⁰.

Poseł Bolesław Grzegorz Piecha z Prawa i Sprawiedliwości prezentował dwa projekty ustaw o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz zmianie niektórych innych ustaw z dnia 18 czerwca 2009 r.⁴⁰¹ oraz z dnia 22 czerwca 2012 r.⁴⁰². Pierwszy projekt zakładał całkowity zakaz tworzenia nowych zarodków. Umożliwiał adopcję wcześniej stworzonych zarodków, już zamrożonych. Poseł Piecha uważał, iż o sytuacjach spornych

³⁹⁹Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r., http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf, Druk nr 3467, http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf, [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰⁰ Projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 17 lutego 2010 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VI kadencja, Druk nr 3471, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/C1CAF25F0DEAD7A7C12577B600257A0F/\\$file/3471.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/C1CAF25F0DEAD7A7C12577B600257A0F/$file/3471.pdf), [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰¹ Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego z dnia 18 czerwca 2009 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 3466, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/76D3C6D95B1C4E2EC12577B5005856B1/\\$file/3466.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/76D3C6D95B1C4E2EC12577B5005856B1/$file/3466.pdf), [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰² Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz zmianie niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2012 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 1107, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AE4E777E0FBE7940C1257B170039FF7B/\\$File/1107.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AE4E777E0FBE7940C1257B170039FF7B/$File/1107.pdf), [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

powinien zdecydować Sąd. Drugi projekt za zastosowanie procedury *in vitro* przewidywał kary grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności: „Kto tworzy embrion ludzki poza organizmem kobiety, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”. Projekt zakładał, że skutkiem przeprowadzenia metody zapłodnienia *in vitro* jest pozbawienie życia reszty, niewykorzystanych embrionów. Natomiast ingerencja w genom ludzki, powodująca jego dziedziczne zmiany oraz klonowanie, podlegałyby karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Poseł Piecha przewidywał „program ratunkowy” mający zastosowanie do gamet wytworzonych poza organizmem kobiety przed wejściem w życie regulacji i poddanych następnie kriokonserwacji. Projekt zapowiadał powołanie Polskiej Rady Bioetycznej. W dniu 18 lutego 2013 roku został skierowany do pierwszego czytania na posiedzeniu Sejmu, które nastąpiło w dniu 9 kwietnia 2015 r. Podczas głosowania projekt odrzucono. Za przyjęciem projektu zagłosowało 265 posłów, przeciwko 169, a 4 wstrzymało się od głosu⁴⁰³.

Piąty projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r. został przygotowany przez posła Jarosława Gowina z Platformy Obywatelskiej⁴⁰⁴. Projekt przewidywał zakaz niszczenia i zamrażania ludzkich embrionów oraz zakaz klonowania ludzi. Dopuszczał stosowanie *in vitro*, ale tylko jako metodę leczenia niepłodności par małżeńskich. Wszczepione gamety mogły być tylko materiałem genetycznym osób żyjących. Projekt zakładał wszczepienie od razu wszystkich gamet. Zabiegowi mogłyby się poddać kobiety do 45 roku życia. Do procedury nie mogłyby przystąpić osoby cierpiące na wady genetyczne.

Projekt również przewidywał zakaz macierzyństwa zastępczego.

Szósty projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 22 czerwca 2012 r.⁴⁰⁵, został zaproponowany przez posła Jana

⁴⁰³Przebieg procesu legislacyjnego, Druk nr 1107, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1107>, [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰⁴ Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VI kadencji, Druk nr 3467, http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf, [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰⁵ Projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 22 czerwca 2012 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 1110, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/61A0EA351600ED1CC1257B170039FF89/%24File/1110.pdf>, [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

Dziedziczaka z Prawa i Sprawiedliwości. Projekt przewidywał całkowity zakaz stosowania procedury wspomaganego zapłodnienia poza organizmem kobiety. Przewidywał, że dotychczas zamrożone embriony, powinny zostać wykorzystane. Pierwszeństwo do ich wszczepienia, a następnie urodzenia miałyby matka biologiczna, w przypadku ich niewykorzystania możliwa byłaby ich adopcja. Projekt zakazywał również selekcji embrionów ludzkich. Określał zasady ochrony genomu i embrionu ludzkiego oraz przewidywał powołanie Polskiej Rady Bioetycznej i Urzędu Prezesa do spraw Biomedycyny. Projekt został wycofany⁴⁰⁶ wnioskiem z dnia 31 marca 2015 r.

Żaden z projektów ustaw nie przewidywał legalizacji umowy o macierzyństwo zastępcze⁴⁰⁷.

Ostatecznie w życie weszła ustawa na podstawie poselskiego projektu ustawy⁴⁰⁸ o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z dnia 1 grudnia 2011 r. Do prezentowania wnioskodawców, w pracach nad projektem ustawy, upoważniony był poseł Marek Paweł Balt z Sojuszu Lewicy Demokratycznej. W dniu 23 lipca 2012 r. został on skierowany do pierwszego czytania na posiedzeniu Sejmu. Dopiero w dniu 9 kwietnia 2015 r. odbyło się pierwsze czytanie na posiedzeniu Sejmu. Projekt został skierowany do Komisji Zdrowia.

Na wniosek komisji sejmowej w dniu 12 maja 2015 r. zostały przygotowane dwie opinie prawne⁴⁰⁹. Pierwszą przygotował ekspert zewnętrzny Rafał Dorosiński z Instytutu na rzecz Kultury Prawnej „Ordo Iuris”. Opiniujący wskazał, że zastosowane w projekcie konstrukcje prawne mogą być sprzeczne z Konstytucją Rzeczypospolitej

⁴⁰⁶ J. Dziedziczak, wniosek o wycofanie projektu ustawy, Druk 1110, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/A8C7265C3E49A58EC1257E1C0022CC41/%24File/1110-001.pdf>, [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰⁷ Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu Posiedzenie nr 90 w dniu 09-04-2015 (2. dzień obrad), Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=90&dzien=2&wyp=81&view=3>, [odczyt: 25 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰⁸ Poselski projekt ustawy⁴⁰⁸ o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z dnia 1 grudnia 2011 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 608, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/96EAB9DED84643BDC1257A45003F73B1/%24File/608.pdf>, [odczyt: 5 kwietnia 2016 r.].

⁴⁰⁹ Opinie prawne w przedmiocie projektu ustawy o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (druk nr 608), <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=608>, [odczyt: 5 maja 2016 r.].

Polski⁴¹⁰, a w szczególności z zasadą opieki państwa nad małżeństwem i rodziną wyrażoną w przepisie art. 18⁴¹¹, zasadą nienaruszalności i poszanowania godności człowieka z art. 30⁴¹², zasadą ochrony życia prywatnego z art. 47⁴¹³ oraz ochroną praw dziecka z przepisu art. 72⁴¹⁴. Ponadto podkreślił, że projekt zakłada regulacje sprzeczne z Konwencją Praw Dziecka i Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych⁴¹⁵, których Polska jest stroną. R. Dorosiński zwrócił uwagę, na to, że zarodki są traktowane przedmiotowo, na równi z komórkami oraz tkankami. Zarzucił, że projekt nie przestrzega zasady dobra dziecka, będącego nadrzędną wartością wyrażoną w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Druga opinia została przygotowana przez Jana Lipskiego oraz Jolantę Waszczuk-Napiórkowską, ekspertów do spraw legislacji w Biurze Analiz Sejmowych. Specjaliści wskazali, że projekt zakłada minimalną ochronę prawną embrionu, przy czym nie jest on postrzegany jako podmiot praw przynależnych człowiekowi, tylko jako przedmiot świadczeń zdrowotnych. Zatem pozwala na produkcję zarodków nadliczbowych, ich kriokonserwację, niszczenie oraz wykorzystanie do celów badawczych. Podkreślono, że projekt jest zgodny z Konwencją o ochronie praw człowieka i godności ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny i Konwencją o prawach człowieka i biomedycynie z 4 kwietnia 1997 r.,

⁴¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483, dalej w tekście powoływana jako Konstytucja RP.

⁴¹¹ Art. 18 Konstytucji RP: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

⁴¹² Art. 30 Konstytucji RP: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”.

⁴¹³ Art. 47 Konstytucji RP: „Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym”.

⁴¹⁴ Art. 72 Konstytucji RP: „1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. 2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. 3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. 4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka”.

⁴¹⁵ Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych o Prawach Osób Niepełnosprawnych przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 roku, rząd Polski podpisał ją 20 marca 2007 r., natomiast ratyfikacja Konwencji przez Polskę miała miejsce 6 września 2012r., (Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169).

której Polska jest stroną⁴¹⁶. Podkreślono, że ustawodawca powinien szczegółowo określić granice podjęcia decyzji o zasadności i celowości zastosowania procedur medycznie wspomaganej prokreacji. Uznano, że należy wprowadzić przepisy, które uniemożliwiłyby dawstwo komórek rozrodczych na rzecz biorczyni blisko z dawcą spokrewnionej, a także w przypadku dawstwa partnerskiego. Zauważono, że projekt powinien wprowadzić przepisy o skutkach orzeczenia sądu o zgodzie na dokonanie przeniesienia zarodka mimo sprzeciwu dawcy w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym. Zwrócono uwagę, na fakt, iż projekt nie wspomina nic na temat dostępu do informacji w zakresie genomu dawcy, a tym samym nie realizuje prawa do poznania pochodzenia genetycznego.

Po trwających pracach w komisjach w dniach 13 maja 2015 r. i 9 czerwca 2015 r. złożono sprawozdania z prac w podkomisjach. W dniu 11 czerwca 2015 r. odbyło się drugie czytanie na posiedzeniu Sejmu. Następnie ponownie skierowano projekt do Komisji Zdrowia w celu przedstawienia sprawozdania. W dniu 25 czerwca 2015 r. odbyło się trzecie czytanie na posiedzeniu Sejmu. Podczas posiedzenia miało miejsce głosowanie za przyjęciem całości projektu ustawy. Za uchwaleniem ustawy głosowało 261 posłów, przeciwko było 176 posłów, a 6 wstrzymało się od głosu. Decyzją większości posłów ustawa została uchwalona. W dniu 26 czerwca 2015 r. ustawę przekazano Prezydentowi i Marszałkowi Senatu. W dniu 10 lipca 2015 r. Senat zajął swoje stanowisko, nie wnosząc poprawek. W dniu 13 lipca 2015 r. ustawę przekazano Prezydentowi do podpisu. Została podpisana w dniu 22 lipca 2015 r.

Ustawa o leczeniu niepłodności⁴¹⁷ została uchwalona na posiedzeniu nr 95 w dniu 25 czerwca 2015 r.⁴¹⁸ Jej uchwalenie wynikało z wykonania obowiązku wdrożenia poniżej wskazanych dyrektyw Unii Europejskiej:

- 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie ustalenia norm jakości i bezpiecznego oddawania, pobierania, testowania przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich⁴¹⁹,

⁴¹⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny, przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 19 listopada 1996 r., http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/ETS164Polish.pdf, [odczyt: 15 listopada 2015 r.].

⁴¹⁷ Ustawa o leczeniu niepłodności z dnia 25 czerwca 2015 r., (Dz. U. z 2015 r. poz. 1087), dalej w tekście powoływana jako „Ulp”.

⁴¹⁸ Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, przebieg procesu legislacyjnego, druk 608, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=752B71307BDC09B6C1257A45004E0301>, [odczyt: 5 maja 2016 r.].

- Komisji 2006/17/WE z dnia 8 lutego 2006 r. wprowadzającej w życie dyrektywę 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących dawstwa, pobierania i badania tkanek i komórek ludzkich⁴²⁰,
- Komisji 2006/86/WE z dnia 24 października 2006 r. wykonującej dyrektywę 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie wymagań dotyczących możliwości śledzenia, powiadamiania o poważnych i niepożądanych reakcjach i zdarzeniach oraz niektórych wymagań technicznych dotyczących kodowania, przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek⁴²¹,
- Komisji 2012/39/UE z dnia 26 listopada 2012 r. zmieniającej dyrektywę 2006/17/WE w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących badania tkanek i komórek ludzkich w zakresie dotyczącym komórek rozrodczych i zarodków⁴²²,

Wskazana na wstępie ustawa weszła w życie w dniu 1 listopada 2015 r. Reguluje ona głównie kwestie związane ze stosowaniem zapłodnienia pozaustrojowego *in vitro*, materii dotychczas nieobjętej regulacjami prawnymi w Rzeczypospolitej Polskiej. Podjęto w niej próbę rozwiązania wątpliwości pojawiających się na gruncie medycyny, prawa i etyki.

Ustawa o leczeniu niepłodności określa zasady ochrony zarodka i komórek rozrodczych w odniesieniu do ich zastosowania w biologii i medycynie w związku z leczeniem niepłodności. Ponadto wskazuje sposoby leczenia niepłodności, w tym stosowanie procedury medycznie wspomaganej prokreacji. W akcie prawnym uregulowano zadania władz publicznych w zakresie ochrony i promocji zdrowia rozrodczego, warunki dawstwa, pobierania, przetwarzania, testowania, przechowywania i dystrybucji komórek rozrodczych oraz zarodków przeznaczonych do zastosowania w procedurze medycznie

⁴¹⁹ Dyrektywa 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie ustalenia norm jakości i bezpiecznego oddawania, pobierania, testowania przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich, Dz. Urz. UE L 102 z dnia 7 lutego 2004, str. 48.

⁴²⁰ Dyrektywa Komisji 2006/17/WE z dnia 8 lutego 2006 r. wprowadzającej w życie dyrektywę 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących dawstwa, pobierania i badania tkanek i komórek ludzkich, Dz. Urz. UE L 38 z dnia 9 lutego 2006, str. 40.

⁴²¹ Dyrektywa Komisji 2006/86/WE z dnia 24 października 2006 r. wykonującej dyrektywę 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie wymagań dotyczących możliwości śledzenia, powiadamiania o poważnych i niepożądanych reakcjach i zdarzeniach oraz niektórych wymagań technicznych dotyczących kodowania, przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich, Dz. Urz. UE L 294 z 25 października 2006, str. 32.

⁴²² Dyrektywa Komisji 2012/39/UE z dnia 26 listopada 2012 r. zmieniającej dyrektywę 2006/17/WE w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących badania tkanek i komórek ludzkich w zakresie dotyczącym komórek rozrodczych i zarodków, Dz. Urz. UE L 327 z 27 listopada 2012, str. 24.

wspomaganej prokreacji. Wyznaczono również zasady funkcjonowania ośrodków medycznie wspomaganej prokreacji oraz banków komórek rozrodczych i zarodków.

Na podstawie art. 94 i 95 Ustawy o leczeniu niepłodności przewidziany został 12 - miesięczny okres przejściowy dla stosowania określonych w nich wymogów. Wskazano, że podmioty wykonujące w dniu wejścia w życie projektowanej ustawy czynności polegające na gromadzeniu, przetwarzaniu, przechowywaniu, dystrybucji komórek rozrodczych lub zarodków przeznaczonych do zastosowania u ludzi w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji, wywozie komórek rozrodczych lub zarodków z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub przywozie komórek rozrodczych lub zarodków na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mogły wykonywać te czynności po tym dniu, do czasu uzyskania stosownego w tym zakresie pozwolenia, nie dłużej jednak niż przez 12 miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy. Do uzyskania pozwolenia, nie stosuje się wymogu przewidzianego dla osoby odpowiedzialnej za jakość w ośrodku oraz osoby odpowiedzialnej za jakość w banku, w zakresie miejsca uzyskania dwuletniego doświadczenia zawodowego. Powyżej wspomniane doświadczenie powinno zostać wypracowane w podmiocie wykonującym w dniu wejścia w życie ustawy obowiązki przewidziane w ustawie, odpowiednio w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji albo banku komórek rozrodczych i zarodków. W celu uzyskania pozwolenia, uprawniony podmiot musi zawrzeć umowę z innym podmiotem ubiegającym się o udzielenie pozwolenia na wykonywanie czynności będących przedmiotem ich działalności.

Zgodnie z art. 94 Ustawy o leczeniu niepłodności, ustawodawca ustalił, iż maksymalny limit wydatków budżetu państwa przewidziany na lata: 2016 - 2025 będących skutkiem finansowym ustawy wyniesie 8.426.696,47 zł. (osiem milionów czterysta dwadzieścia sześć tysięcy złotych i czterdzieści siedem groszy). Należy zauważyć, iż w poszczególnych latach, zgodnie z założeniami ustawy, wydatki będą kształtowały się w następujący sposób:

- 1) 2016 r. - 1.040.060,08 zł;
- 2) 2017 r. - 818.788,71 zł;
- 3) 2018 r. - 820.980,96 zł;
- 4) 2019 r. - 820.980,96 zł;
- 5) 2020 r. - 820.980,96 zł;
- 6) 2021 r. - 820.980,96 zł;
- 7) 2022 r. - 820.980,96 zł;

- 8) 2023 r. - 820.980,96 zł;
- 9) 2024 r. - 820.980,96 zł;
- 10) 2025 r. - 820.980,96 zł.

Minister właściwy do spraw zdrowia nadzoruje oraz jednocześnie monitoruje wykorzystanie zaplanowanych na dany rok wydatków. Ponadto dokonuje on, co najmniej cztery razy w roku, według stanu na koniec każdego kwartału, analizy stopnia wykorzystania zaplanowanych na dany rok wydatków. W sytuacji przekroczenia wartości zaplanowanych wydatków przewidzianych w danym roku, po pierwszym kwartale co najmniej o 15%, po dwóch kwartałach co najmniej o 10%, po trzech kwartałach co najmniej o 5%, minister właściwy do spraw zdrowia nanosi zmiany w planowanych wydatkach. Po pierwsze mechanizm korygujący, polega na ograniczeniu wydatków związanych z funkcjonowaniem Rady do spraw Leczenia Niepłodności. Po drugie, opiera się na ograniczeniu wydatków związanych z prowadzeniem rejestru oraz rejestru ośrodków medycznie wspomaganey prokreacji i banków komórek rozrodczych i zarodków. Po trzecie zmniejszeniu ulegają również inne wydatki związane z realizacją ustawy, w szczególności związane z wynagrodzeniami osób zatrudnianych w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw zdrowia w celu wykonywania zadań określonych ustawą. Procedury nie mogą naruszyć skutecznego wykonywania zadań ustawowych przez ministra właściwego do spraw zdrowia oraz zapewnienia bezpieczeństwa danych gromadzonych w przedmiotowych rejestrach.

Ustawa nie reguluje kwestii finansowania leczenia niepłodności przy pomocy zastosowania procedury *in vitro*. Przepisy ustawy dotyczą wszystkich pacjentów, niezależnie od sposobu finansowania wspomaganego zapłodnienia.

Możliwość zastosowania *in vitro* została uzależniona od pozostawania par w związku małżeńskim lub wspólnym pożyciu⁴²³. Dawstwo partnerskie może zostać zastosowane jedynie przez dawcę, będącego mężczyzną pozostającym w związku małżeńskim lub we wspólnym pożyciu z biorczynią. Więzy pomiędzy stronami procedury wspomaganego zapłodnienia muszą zostać potwierdzone ich wspólnym oświadczeniem.

W przypadku konkubinatu, jeżeli w procedurze *in vitro* zostaną wykorzystane komórki lub zarodki pochodzące z dawstwa innego niż partnerskie, leczenie musi zostać

⁴²³ Art. 2 ust. 1 pkt. 8 Ulp.

poprzedzone złożeniem przez partnera oświadczenia w Urzędzie Stanu Cywilnego⁴²⁴ o uznaniu ojcostwa dziecka, które ma się narodzić w wyniku leczenia na podstawie art. 75¹ § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Oświadczenie takie jest ważne przez 2 lata od jego złożenia. Ustawa nie przewiduje możliwości udzielenia pomocy lekarskiej samotnym kobietom oraz kobietom pozostającym w związkach jednopłciowych.

Przepisy ustawy ograniczają maksymalną liczbę zapładnianych komórek jajowych do sześciu, niezależnie od tego, ile komórek zostanie pobranych. Wyjątek stanowią kobiety, które ukończyły 35 rok życia, pacjentki u których dwukrotnie nieskutecznie przeprowadzono program „*in vitro*” oraz te, u których w opinii lekarza „istnieją wskazania medyczne wynikające z choroby współistniejącej z niepłodnością”. W takim przypadku ustawa na podstawie art. 9 ust. 2 dopuszcza zapłodnienie większej liczby komórek jajowych.

Ustawa dużo miejsca poświęca kwestii dawstwa komórek rozrodczych i zarodków. Możliwe jest wyłącznie dawstwo anonimowe. Art. 77 ust. 1 ustawy o leczeniu niepłodności zabrania pod groźbą kary pozbawienia wolności do lat trzech uzyskiwania z dawstwa korzyści majątkowych lub osobistych, nabywania lub zbywania komórek rozrodczych, pośredniczenia w jej nabywaniu lub zbywaniu bądź wzięcia udziału w zastosowaniu pozyskanych wbrew przepisom ustawy komórek rozrodczych. Art. 77 ust. 2 ustawy o leczeniu niepłodności zastrzega odpowiedzialność karną sprawcy do kary pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat, w przypadku uczynienia z wyżej wymienionego przestępstwa stałego źródła dochodu.

Zgodnie z art. 28 ust. 1 ustawy o leczeniu niepłodności niedopuszczalne jest odpłatne zbycie, nabycie lub pośredniczenie w odpłatnym zbyciu lub nabyciu komórki rozrodczej lub zarodka. Za pobrane od dawcy komórki rozrodcze oraz zastosowane zarodki nie można żądać ani przyjmować zapłaty, innej korzyści majątkowej lub korzyści osobistej. Dopuszczalna jest jedynie rekompensata poniesionych kosztów pobrania gamet. Koszty te zgodnie z art. 28 ust. 4 oraz art. 28 ust. 5 ustawy o leczeniu niepłodności obejmują:

- 1) badania i wydanie na ich podstawie opinii lekarskich;
- 2) identyfikację kandydata na dawcę;
- 3) kwalifikację kandydata na dawcę;
- 4) badania laboratoryjne poprzedzające pobranie komórek rozrodczych;
- 5) zabieg pobrania komórek rozrodczych.

⁴²⁴ Art. 20 ust.2 Ulp.

- 6) transport dawcy lub kandydata na dawcę do i z ośrodka medycznie wspomaganej prokreacji, w którym ma być dokonane pobranie;
- 7) farmakologiczną stymulację jajników w przypadku dawczyń komórek jajowych;
- 8) pobyt dawcy lub kandydata na dawcę w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji związanego z pobraniem;
- 9) przechowywanie i przetworzenie pobranych komórek rozrodczych;
- 10) uzyskanie zarodka;
- 11) transport z podmiotu leczniczego pobranych komórek rozrodczych lub zarodków do banku komórek rozrodczych i zarodków;
- 12) transport przechowywanych komórek rozrodczych lub zarodków do ośrodka medycznie wspomaganej prokreacji, w którym ma być dokonane zastosowanie.

Koszty przechowywania komórek rozrodczych lub zarodków przez bank komórek rozrodczych i zarodków na podstawie art. 28 ust. 7 ustawy o leczeniu niepłodności ponoszą dawcy, którzy oddali te komórki rozrodcze lub zarodki do przechowywania. Powyższej opłaty nie uiszczają dawcy, którzy oddali komórki rozrodcze do dawstwa innego niż partnerskie oraz dawcy, którzy oddali zarodki do dawstwa zarodka.

Ministerstwo Zdrowia na podstawie rozporządzenia⁴²⁵ prowadzi rejestr w systemie teleinformatycznym wszystkich dawców oraz biorczyń gamet i zarodków oraz zajmuje się ich administracją. Na tej podstawie minister właściwy do spraw zdrowia może zweryfikować dawców i biorczynie komórek rozrodczych przekazanych na potrzeby dawstwa innego niż partnerskie. Ponadto prowadzenie rejestru dawców i komórek rozrodczych i zarodków umożliwia nadzorowanie procesu wspomaganej prokreacji. Art. 37 ust. 2. ustawy o leczeniu niepłodności wymienia szereg informacji, jakie mają znajdować się w rejestrze. Ośrodek medycznie wspomaganej prokreacji ma obowiązek przekazać dane do rejestru niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie 14 dni. Następnie dane ulegają anonimizacji oraz podlegają ochronie na poziomie wysokim. Na wniosek ośrodka medycznie wspomaganej prokreacji, minister właściwy do spraw zdrowia, udostępnia dane w zakresie koniecznym do doboru dawców pod względem medycznym i fenotypowym w ramach prowadzenia procedury medycznie wspomaganej prokreacji.

⁴²⁵ Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie rejestru dawców komórek rozrodczych i zarodków z dnia 20 października 2015 r., (Dz.U. z 2015 r. poz. 1745).

Na podstawie art. 98 ust. 1 Ulp. wszystkie ośrodki, które w dniu 1 listopada 2015 r. wykonywały zapłodnienie pozaustrojowe, obowiązywało złożenie programu dostosowującego procedury dotyczącego przechowywanych gamet i zarodków do warunków ustawy, w terminie 3 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy. Do czasu zaakceptowania programu przez Ministra Zdrowia ośrodki nie miały prawa wykorzystywać w leczeniu zamrożonych komórek rozrodczych i zarodków. Minister właściwy do spraw zdrowia, w terminie 2 miesięcy od dnia otrzymania programu, zatwierdza program albo odmawia jego zatwierdzenia w drodze decyzji administracyjnej. Program jest tworzony w celu ustalenia procedury zapewniającej: jakość przechowywania zarodków, zdrowia i bezpieczeństwa biorczyni oraz zdrowia dzieci mających się urodzić w wyniku zastosowania wspomaganego zapłodnienia oraz bezpieczeństwa komórek rozrodczych lub zarodków. Ustawa o leczeniu niepłodności w art. 98 ust. 2 przewiduje szczegółowy zakres programu. Natomiast kryteria oceny programu znajdują się w art. 98 ust. 4 Ulp. Wskazane w tym przepisie podmioty są zobowiązane co 2 lata przedstawiać ministrowi właściwemu do spraw zdrowia sprawozdania z realizacji programu. Obowiązek ustaje w chwili zastosowania w procedurze wspomaganego zapłodnienia wszystkich zgromadzonych u nich przed dniem wejścia w życie ustawy, komórek rozrodczych i zarodków. Minister właściwy do spraw zdrowia jest uprawniony do przeprowadzenia kontroli realizacji programu.

Zgodnie z opinią przygotowaną przez Eleonorę Zielińską⁴²⁶ forma regulacji problemu leczenia niepłodności, w tym przy wykorzystaniu procedury z zapłodnienia pozaustrojowego, nie budzi zastrzeżeń merytorycznych⁴²⁷. Ustawa odpowiada przede wszystkim wymogom prawidłowej legislacji. Rozwiązania przyjęte w ustawie odpowiadają standardom międzynarodowym i nie budzą zastrzeżeń natury konstytucyjnej. Przyjęte rozwiązania prawne zakładają ustępstwa pomiędzy potrzebami osób cierpiących na niepłodność, w tym prawa do założenia rodziny, samostanowienia o reprodukcji, prawa do ochrony zdrowia i korzystania z osiągnięć współczesnej medycyny a ochroną zarodków, a nade wszystko dobrem dziecka powołanego do życia metodą wspomaganego rozrodu. Zastrzeżenia nie może budzić nieprzyznanie prawa do skorzystania z procedury wspomaganego rozrodu metodą *in vitro*

⁴²⁶ Opinia sporządzona 21 maja 2015 r. na zlecenie Biura Analiz Sejmowych, druk sejmowy nr 3245/VII kad., BAS 950/15.

⁴²⁷ E. Zielińska, *Opinia na temat rządowego projektu ustawy o leczeniu niepłodności*, Zeszyty Prawnicze, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 4 (48), Warszawa 2015, s. 183 - 196.

samotnym kobietom. Regulacja w tej części nie stanowi dyskryminacji tej grupy osób, bowiem nie można w powyższym zakresie cedować praw wynikających z posiadania rodziny na osoby samotne.

Na podstawie § 9 zarządzenia Ministra Zdrowia z dnia 11 marca 2010 r. w sprawie prowadzenia prac nad opracowaniem i realizacją programów zdrowotnych⁴²⁸, w wyniku decyzji Komisji Konkursowej, zaakceptowanej przez ministra do spraw zdrowia, o podziale środków finansowych przyznanych na realizację w 2015 r. programu „Leczenie niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego na lata 2013 – 2016” rozdysponowano środki pomiędzy realizatorów programu na jego wykonanie w okresie od dnia 1 stycznia 2015 r. do dnia 31 grudnia 2015 r.

Program Leczenia Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego, powszechnie nazywany rządowym programem *in vitro*, obowiązywał od dnia 1 lipca 2013 r. do 30 dnia czerwca 2016 r. Dzięki refundacji kosztów leczenia za pomocą wspomaganego rozrodu do dnia 3 listopada 2015 r. urodziło się ponad 3 644 dzieci, a 21 862 pary zostało zarejestrowanych do programu⁴²⁹.

Program leczenia miał być kontynuowany do 2019 roku. Kontynuację programu *in vitro* zapowiedziała premier Ewa Kopacz podczas wizyty w Ministerstwie Zdrowia w dniu 7 października 2015 r. Premier brała udział w roboczym spotkaniu z przedstawicielami klinik, leczących metodą zapłodnienia pozaustrojowego. Uczestniczyli w nim również Minister do spraw Zdrowia, Marian Zembala, wiceminister Radziejewicz-Winnicki oraz Waldemar Kuczyński⁴³⁰, który jako jeden z lekarzy wprowadza metodę *in vitro* w Polsce. Spotkanie było

⁴²⁸ Zarządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11 marca 2010 r. w sprawie prowadzenia prac nad opracowaniem i realizacją programów zdrowotnych, Dz. Urz. Min. Zdrow. nr 4. poz. 32.

⁴²⁹ Ministerstwo Zdrowia, *Minister zdrowia podpisał nową edycję programu in vitro*,: <http://www.mz.gov.pl/zdrowie-i-profilaktyka/programy-zdrowotne/konkursy/program-leczenie-niepłodnosci-metoda-zapłodnienia-pozaustrójowego/mz-podpisał-nowa-edycje-programu-invito>, [odczyt: 5 stycznia 2016 r.].

⁴³⁰ Prof. dr hab. n. med. Waldemar Kuczyński, dyrektor Kriobanku, specjalista ginekologii i położnictwa, embriolog. Jest jednym z najbardziej doświadczonych w Polsce lekarzy zajmujących się leczeniem niepłodności. Był członkiem zespołu, który w 1987 roku doprowadził do narodzin pierwszego w Polsce dziecka z „*in vitro*”. Nadal pracuje w Klinice Ginekologii Uniwersyteckiego Szpitala Klinicznego w Białymstoku, od 25 lat ma też swój prywatny ośrodek „Centrum Leczenia Niepłodności Małżeńskiej Kriobank”. Jest ministerialnym ekspertem w zakresie leczenia niepłodności technikami wspomaganego rozrodu, krioprezerwacji tkanek i narządów, a także współtwórcą rządowego programu leczenia niepłodności metodą *in vitro*. Wcześniej przez 14 lat walczył o wprowadzenie systemu refundacji leczenia niepłodności metodą *in vitro* oraz refundacji kosztów leków. Zaowocowało to wprowadzeniem w 2013 roku rządowego programu, a w 2014 refundacją leków, <http://www.kriobank.pl/index.php?Itemid=295&lang=pl>, [odczyt: 11 stycznia 2016 r.].

poświęcone wdrażaniu przepisów ustawy o leczeniu niepłodności⁴³¹. Na finansowanie drugiej edycji programu z budżetu państwa planowano przeznaczyć ok. 300 mln zł.

Waldemar Kuczyński, lekarz ginekolog podkreślił, iż *wyniki, które uzyskano są niezwykle zadowalające i stawiają nas w czołówce Europy, jeżeli chodzi o skuteczność biotechnologii*. Wskazał, iż dwa lata funkcjonowania programu *in vitro* pozwoliły zapoznać się z problemem niepłodności w polskim społeczeństwie. Zwrócił także uwagę *na choroby nowotworowe, które upośledzają płodność rozrodczą ludzi oraz potrzebę niesienia pomocy tym, którzy oczekują na terapię onkologiczną, umożliwiającą zachowanie potencjału rozrodczego*⁴³².

Minister do spraw Zdrowia, Marian Zembala w dniu 3 listopada 2015 r. podpisał nową edycję programu *in vitro*. Program polityki zdrowotnej pn.: „Program – Leczenie niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego na lata 2016-2019⁴³³” miał stanowić kontynuację programu zdrowotnego pn.: „Program – Leczenie niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego na lata 2013-2016”.

Głównym celem programu było zapewnienie równego dostępu i możliwości korzystania z procedury zapłodnienia pozaustrojowego parom, u których stwierdzono niepłodność kobiety lub mężczyzny. Procedurę można było podjąć, gdy skończyły się lub nie istniały inne możliwości leczenia bezpłodności. W efekcie zastosowanego programu liczba bezdzietnych par uległa zmniejszeniu, natomiast standard leczenia niepłodności uległ znacznej poprawie. W ten sposób zapewniono najlepszy możliwy standard leczenia niepłodności. Z kolei tendencja demograficzna wzrosła poprzez zastosowanie metody o najwyższej skuteczności udokumentowanej badaniami naukowymi. „Program – Leczenie niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego. W latach 2013-2016” był finansowany ze środków budżetu państwa pozostających w dyspozycji Ministra do spraw Zdrowia.

⁴³¹ Ministerstwo Zdrowia, *Rządowy program in vitro będzie kontynuowany*, <http://www.mz.gov.pl/zdrowie-i-profilaktyka/programy-zdrowotne/konkursy/program-leczenie-nieplodnosci-metoda-zaplodnienia-pozauustrojowego/rzadowy-program-in-vitro-bedzie-kontynuowany>, [odczyt: 5 stycznia 2015 r.].

⁴³² Ministerstwo Zdrowia, *Rządowy program in vitro będzie kontynuowany*, <http://www.mz.gov.pl/zdrowie-i-profilaktyka/programy-zdrowotne/konkursy/program-leczenie-nieplodnosci-metoda-zaplodnienia-pozauustrojowego/rzadowy-program-in-vitro-bedzie-kontynuowany>, [odczyt: 5 stycznia 2015 r.].

⁴³³ Minister Zdrowia, Program Polityki Zdrowotnej, Program- Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego na lata 2016 - 2019, Warszawa 2015, <http://www.invitro.gov.pl/wp-content/uploads/2015/11/Program-InVitro-na-lata-2016-2019-podpisany-przez-Ministra-Zdrowia.pdf>, [odczyt: 5 stycznia 2016 r.].

W dniu 1 grudnia 2015 r. Minister do spraw Zdrowia, Konstanty Radziwiłł, polski lekarz, doktor nauk medycznych, prezes Naczelnej Rady Lekarskiej w Naczelnej Izbie Lekarskiej na posiedzeniu sejmowej komisji zdrowia ogłosił, iż powyższy projekt nie będzie kontynuowany.

W dniu 5 stycznia 2016 r. na podstawie § 9 zarządzenia Ministra Zdrowia z dnia 11 marca 2010 r. w sprawie prowadzenia prac nad opracowaniem i realizacją programów zdrowotnych⁴³⁴, w wyniku decyzji Komisji Konkursowej, zaakceptowanej przez Ministra do spraw Zdrowia, o podziale środków finansowych przyznanych na realizację w 2016 r. programu zdrowotnego pn. „Program – Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego na lata 2013 – 2016”, rozdysponowano środki pomiędzy realizatorów Programu na jego wdrożenie w okresie od dnia 1 stycznia 2016 r. do dnia 30 czerwca 2016 r.

Zgodnie z Programem – Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego na lata 2013 – 2016⁴³⁵ para mogła przystąpić do rządowego programu, gdy lekarz zdiagnozował u niej bezwzględną przyczynę niepłodności lub gdy miała ona udokumentowane nieskuteczne leczenie przez co najmniej 12 miesięcy. Zatem kobieta mogła wziąć udział w programie, gdy wystąpiły poniżej wskazane przesłanki:

a) czynnik jajowodowy niepłodności:

- trwałe uszkodzenie jajowodów,
- brak szansy na powodzenie leczenia operacyjnego niepłodności,
- upośledzona funkcja jajowodów przy zachowanej drożności lub po nieskutecznej operacji mikrochirurgicznej,

b) czynnik jajnikowy niepłodności:

- brak ciąży po co najmniej sześciu cyklach farmakologicznej indukcji jajczkowania,

c) endometrioza:

- I, II stopień, tak jak w niepłodności idiopatycznej,
- III, IV stopień, tak jak w czynniku jajowodowym,

d) niepłodność niewyjaśnionego pochodzenia:

- u kobiet do ukończenia 35 roku życia, jeżeli trwa dłużej niż 24 miesiące,
- u kobiet powyżej 35 roku życia, jeżeli trwa dłużej niż 12 miesięcy,

⁴³⁴ Zarządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11 marca 2010 r. w sprawie prowadzenia prac nad opracowaniem i realizacją programów zdrowotnych, Dz. Urz. Min. Zdrow. Nr 4, poz. 32.

⁴³⁵ Program – Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego na lata 2013 – 2016, <http://www.invitro.gov.pl/kto-moze-uczestniczyc-w-programie/>, [odczyt: 5 stycznia 2016 r.].

Natomiast mężczyzna mógł wziąć udział w programie, gdy:

- a) stwierdzono gęstość plemników poniżej 3 mln/ml nasienia, w przypadku niepłodności trwającej dłużej niż 12 miesięcy,
- b) stwierdzono gęstość plemników 3-15 mln/ml nasienia, w przypadku niepłodności trwającej dłużej niż 24 miesiące.

Kobieta w dniu zgłoszenia do programu nie mogła mieć ukończonych 40 lat⁴³⁶. Nie było przewidzianych ograniczeń wiekowych dla mężczyzn.

W ramach programu para miała prawo do skorzystania z trzech prób procedury wspomaganego rozrodu. Kolejny cykl pobrania i zapłodnienia komórek jajowych mógł być wykonany dopiero po wykorzystaniu wszystkich uzyskanych wcześniej zarodków. Liczbę tworzonych zarodków ograniczono do sześciu. Zalecono przenoszenie do macicy tylko jednego zarodka w kolejnym cyklu miesiączkowym. Natomiast w uzasadnionych przypadkach można było przenieść maksymalnie dwa zarodki jednocześnie⁴³⁷.

W dniu 18 lipca 2016 r. Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił do szefa resortu Ministerstwa Zdrowia w celu udzielenie informacji jakie zostały podjęte założenia w zakresie programu wprowadzonego w miejsce dotychczas obowiązującego programu finansowania procedury zapłodnienia pozaustrojowego z budżetu państwa. W dniu 17 sierpnia 2016 r. Ministerstwo Zdrowia przekazało wykaz zadań jaki ma zostać zrealizowany na mocy Narodowego Programu Zdrowia. Program dotyczy między innymi: edukacji społeczeństwa w zakresie czynników wpływających na płodność oraz edukację lekarzy oraz finansowania badań związanych z płodnością⁴³⁸. W latach 2016 – 2017, obowiązywał „Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego”. Przewidywał utworzenie sieci referencyjnych ośrodków leczenia niepłodności, szkolenie, edukację w zakresie płodności, badanie przyczyn niepłodności i utworzenie Banku Tkanek Germinalnych, którego głównym celem jest, zabezpieczenie płodności wśród pacjentek leczących się z powodów onkologicznych.

⁴³⁶ Ibidem.

⁴³⁷ Program – Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego na lata 2013 – 2016, <http://www.invitro.gov.pl/o-programie/>, [odczyt: 5 stycznia 2016 r.]

⁴³⁸ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Co zamiast refundacji in vitro? Minister Zdrowia informuje RPO*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/co-zamiast-refundacji-vitro-minister-zdrowia-informuje-rpo>, [odczyt: 27 lipca 2018 r.].

Praktyka bezpośrednio związana z wykorzystywaniem zarodków ludzkich, pod kątem której należy analizować przesłanki ewentualnej odpowiedzialności karnej na podstawie Ustawy o leczeniu niepłodności, może mieć zastosowanie przy wykonaniu umowy o macierzyństwo zastępcze. Zjawisko surogacji staje się coraz bardziej powszechne, podczas gdy jego status prawny pozostaje niejasny i budzi wiele wątpliwości⁴³⁹.

Kontrowersje przede wszystkim odnoszą się do prawa rodzinnego, a przede wszystkim adopcji przez biologicznych rodziców dziecka urodzonego przez matkę zastępczą. Jednak biorąc pod uwagę charakter tej materii należy wziąć pod uwagę również kwestię odpowiedzialności karnej⁴⁴⁰.

§ 2. Regulacje prawne związane z macierzyństwem i ojcostwem

Na gruncie prawa polskiego matką dziecka jest kobieta, która zaszła w ciążę i to dziecko urodziła⁴⁴¹. Natomiast ojcem dziecka zgodnie z obowiązującym w prawie domniemaniem jest mężczyzna, jeżeli dziecko urodziło się w czasie trwania małżeństwa albo przed upływem trzystu dni od jego ustania lub unieważnienia⁴⁴². Powyższe domniemanie nie obowiązuje, jeżeli dziecko urodziło się po upływie trzystu dni od orzeczenia separacji. Natomiast jeżeli dziecko urodziło się przed upływem trzystu dni od ustania lub unieważnienia małżeństwa, lecz po zawarciu przez matkę drugiego małżeństwa, domniemywa się, że pochodzi ono od drugiego męża. **W przypadku zastosowania technik wspomaganego rozrodu, po wcześniej wyrażonej zgodzie przez pierwszego męża matki, opisane wyżej domniemanie nie obowiązuje⁴⁴³.**

W ustawie zostało przewidziane drugie domniemanie prawne, z którego wynika, że ojcem dziecka jest ten, kto obcował z matką dziecka nie dawniej niż w trzechsetnym, a nie

⁴³⁹ B. Walerjan, *Nowe dylematy medycyny – zjawisko macierzyństwa zastępczego w perspektywie społeczno-etycznej*, „Annales”, etyka w życiu gospodarczym” 12.1/2009, s. 39; K. Bagan-Kurluta, *Macierzyństwo zastępcze a adopcje – symbioza czy konkurencja?*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 13.2/2014, Białystok 2014, s. 289.

⁴⁴⁰ Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilization and Embryology, Her Majesty's Stationery Office, London 1984, s. 42, as cited in: W. Górski, *Zastępcze macierzyństwo a prawo karne – obecna ocena stanu prawnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 15.1/2011, s. 6.

⁴⁴¹ Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r., Dz.U. Nr 9, poz. 59, tj. z dnia 6 listopada 2015 r., Dz.U. z 2015 r. poz. 2082, dalej w tekście powołany jako „kro”, Art. 61⁹ kro.

⁴⁴² Art. 62 § 1 kro.

⁴⁴³ Art. 62 § 2 kro.

później niż w sto osiemdziesiątym pierwszym dniu przed urodzeniem dziecka⁴⁴⁴. Natomiast podstawą do obalenia powyższego domniemania jest okoliczność obcowania przez matkę również z innym mężczyzną niż jej mąż. Jednakże w tej sytuacji ojcostwo innego mężczyzny musi być bardziej prawdopodobne niż ojcostwo męża matki⁴⁴⁵.

Domniemania prawne zawarte w art. 62 i art. 85 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego można obalić tylko w procesie o zaprzeczenie ojcostwa, na podstawie art. 67 kro poprzez wykazanie przeciwdowodu⁴⁴⁶. Dawniej sposób obalenia domniemania różnił się w zależności od tego, kto był powodem w sprawie oraz kiedy urodziło się dziecko⁴⁴⁷. Aktualnie obalenie domniemania pochodzenia dziecka od męża matki w każdym wypadku następuje przez wykazanie, że mąż matki nie jest ojcem dziecka. Miarodajnymi dowodami w procesie są tylko takie dowody, które w sposób bezsporny prowadzą do wykazania, że mąż matki nie jest ojcem dziecka. Powyższa okoliczność może być ustalona przez wykazanie, że małżonkowie w okresie koncepcyjnym nie obcowali ze sobą lub małżonkowie współżyli ze sobą, jednakże zastosowane dowody natury biologicznej wyłączyły bez żadnych wątpliwości ojcostwo⁴⁴⁸. Należy podkreślić, iż dowód z przesłuchania stron zgodnie z utrwaloną linią orzecniczą Sądu Najwyższego nie może być wystarczającym dowodem w zakresie wykazania, że mąż matki nie jest ojcem dziecka. Sąd może jedynie posiłkowo korzystać z tego środka dowodowego. Zaprzeczenie ojcostwa może być ujęte wyłącznie w sentencji prawomocnego wyroku uwzględniającego powództwo o zaprzeczenie ojcostwa, a nie w uzasadnieniu orzeczenia jako kwestii pobocznej.

Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 17 lipca 1956 r.⁴⁴⁹ przyjął, że niewystarczającym do przyjęcia niepodobieństwa pochodzenia dziecka od męża matki jest oparcie rozstrzygnięcia wyłącznie na podstawie pobieżnie przeprowadzonego dowodu z przesłuchania stron oraz ubożego materiału dowodowego przeprowadzonego w sprawie rozwodowej, a także uznaniu pozwu przez pozwaną i kuratora małoletniego pozwanego. Ze względu na obawę fikcyjnych

⁴⁴⁴ Art. 85 § 1 kro.

⁴⁴⁵ Art. 85. § 2 kro.

⁴⁴⁶ Art. 62§ 2 kro.

⁴⁴⁷ J. Gwiazdomorski, *Dochodzenie i zaprzeczenie macierzyństwa* [w:] J. Piąkowski (red.) *System Prawa Rodzinnego i opiekuńczego*, cz. 1, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź 1985, s. 660.

⁴⁴⁸ J. Ignatowicz [w:] B. Dobrzański (red.), J. Ignatowicz (red.). *Komentarz Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy*, Warszawa 1975, s. 503.

⁴⁴⁹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 1956 r., sygn. akt I CR 1045/55, OSN 1957, Nr 2, poz. 55.

twierdzeń stron postępowania, sąd jest zobligowany do zastosowania art. 236 § 1 kpc⁴⁵⁰. Również Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 17 czerwca 1958 r.⁴⁵¹ doszedł do wniosku, że dowód z przesłuchania stron, nawet zgodnych ze sobą, powinien być co do zasady uznawany za niewystarczający do obalenia domniemania przewidzianego w art. 49 § 1 kro.

Aktualnie do wykazania ojcostwa jest wykorzystywane „badanie polimorfizmu DNA, które jest metodą naukową pozwalającą praktycznie na identyfikację pochodzenia każdego człowieka. Pozwala ono nie tylko wykluczyć ojcostwo, ale może być także pozytywnym dowodem okoliczności stwarzających domniemanie ojcostwa z art. 85 § 1 kro”⁴⁵².

Użycie materiału genetycznego mężczyzny przy wykorzystaniu wspomaganych metod rozrodu mogłoby być istotne z uwagi na dwa aspekty, wskazane w przepisach art. 62 § 2 i 85 § 1 kro, a mianowicie w sytuacji: „1) gdy dziecko urodziło się przed upływem trzystu dni od ustania lub unieważnienia pierwszego małżeństwa, a po zawarciu przez jego matkę drugiego małżeństwa, w następstwie procedury medycznie wspomaganej prokreacji, na którą wyraził zgodę pierwszy mąż matki (wówczas domniemywa się, że jest ono dzieckiem pierwszego męża), 2) w przypadku dziecka urodzonego w wyniku dawstwa partnerskiego w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji, gdy domniemywa się, że ojcem dziecka jest ten, kto był dawcą komórki rozrodczej”⁴⁵³. Podmioty uprawnione do zaprzeczenia ojcostwa na podstawie art. 66 kro mogłyby ustalić pokrewieństwo ojca z dzieckiem, przy uwzględnieniu treści przepisu art 68 kro. Legitymacja czynna do wszczęcia postępowania o zaprzeczenie ojcostwa przysługuje wyłącznie:

1. Mężowi matki dziecka w terminie sześciu miesięcy od dnia w którym dowiedział się o urodzeniu dziecka przez żonę, nie później jednak niż do osiągnięcia przez dziecko pełnoletności⁴⁵⁴. Powództwo powinno być wytoczone przeciwko dziecku i matce, a jeżeli matka nie żyje, przeciwko dziecku⁴⁵⁵.

⁴⁵⁰ Kodeks postępowania cywilnego, z dnia 17 listopada 1964 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 296), tj. z dnia 14 czerwca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1360), dalej zwany „kpc”, art. 236 kpc.: „W postanowieniu o przeprowadzeniu dowodu sąd oznaczy fakty podlegające stwierdzeniu, środek dowodowy i - stosownie do okoliczności - sędziego lub sąd, który ma dowód przeprowadzić, a ponadto, jeżeli to jest możliwe, termin i miejsce przeprowadzenia dowodu. Wyznaczając sędziego, sąd może pozostawić mu oznaczenie terminu przeprowadzenia dowodu.”

⁴⁵¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1958 r., II CR 111/58, OSN 1959.

⁴⁵² Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 13 grudnia 2000 r., sygn.. akt III CKN 1449/00, Legalis Numer 277816.

⁴⁵³ K. Bagan-Kurluta, Czyje dziecko, czyje? Kilka uwag o pochodzeniu dziecka na tle umów macierzyństwa zastępczego, „Miscellanea Historico- Iuridica” 2016, z. 1, Białystok 2016, s. 268.

⁴⁵⁴ Art. 63 kro.

⁴⁵⁵ Art. 66 kro.

2. Przedstawicielowi ustawowemu męża, w przypadku ubezwłasnowolnienia całkowitego męża z powodu choroby psychicznej lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych na które zapadł podczas terminu do wytoczenia powództwa o zaprzeczenie ojcostwa. Wówczas termin do wytoczenia powództwa wynosi sześć miesięcy od dnia ustanowienia przedstawiciela ustawowego, a w przypadku, gdy przedstawiciel powziął wiadomość o urodzeniu się dziecka później, wtedy termin wynosi sześć miesięcy od dnia, w którym powziął tę wiadomość⁴⁵⁶. W sytuacji, gdy przedstawiciel ustawowy męża całkowicie ubezwłasnowolnionego nie wytoczył powództwa o zaprzeczenie ojcostwa, mąż może wytoczyć powództwo po uchyleniu ubezwłasnowolnienia, w terminie sześciu miesięcy od dnia uchylenia ubezwłasnowolnienia. W przypadku powzięcia przez męża wiadomości o urodzeniu się dziecka później, termin do wniesienia powództwa wynosi sześć miesięcy od dnia, w którym powziął tę wiadomość⁴⁵⁷.

3. matce dziecka, w terminie sześciu miesięcy od dnia urodzenia dziecka⁴⁵⁸;

4. przedstawicielowi ustawowemu matki dziecka, w przypadku ubezwłasnowolnienia całkowitego matki z powodu choroby psychicznej lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych, na które zapadła podczas terminu do wytoczenia powództwa o zaprzeczenie ojcostwa; Wówczas termin do wytoczenia powództwa wynosi sześć miesięcy od dnia ustanowienia przedstawiciela ustawowego, a w przypadku, gdy przedstawiciel powziął wiadomość o urodzeniu się dziecka później, wtedy termin wynosi sześć miesięcy od dnia, w którym tę wiadomość powziął. W sytuacji, gdy przedstawiciel ustawowy matki całkowicie ubezwłasnowolnionej nie wytoczył powództwa o zaprzeczenie ojcostwa, matka może wytoczyć powództwo po uchyleniu ubezwłasnowolnienia, w terminie sześciu miesięcy od dnia uchylenia ubezwłasnowolnienia⁴⁵⁹.

5. dziecku po osiągnięciu przez nie pełnoletności, nie później niż w ciągu trzech lat od osiągnięcia przez nie pełnoletności⁴⁶⁰;

6. kuratorowi dziecka, które osiągnęło pełnoletność, w przypadku ubezwłasnowolnienia całkowitego dziecka z powodu choroby psychicznej lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych na które zapadło ono podczas terminu do wytoczenia powództwa o zaprzeczenie ojcostwa. Wówczas termin do wytoczenia powództwa wynosi sześć miesięcy

⁴⁵⁶ Art. 64 § 1 kro.

⁴⁵⁷ Art. 64 § 1 kro.

⁴⁵⁸ Art. 69 § 1 kro.

⁴⁵⁹ Art. 69 § 3 kro.

⁴⁶⁰ Art. 70 § 1 kro.

od dnia ustanowienia przedstawiciela ustawowego. W sytuacji, gdy przedstawiciel ustawowy dziecka całkowicie ubezwłasnowolnionego nie wytoczył powództwa o zaprzeczenie ojcostwa, dziecko może wytoczyć powództwo po uchyleniu ubezwłasnowolnienia, w terminie sześciu miesięcy od dnia uchylenia ubezwłasnowolnienia⁴⁶¹, nie później niż w ciągu trzech lat od osiągnięcia przez nie pełnoletności.

7. prokuratorowi, w sytuacji, gdy wymaga tego dobro dziecka lub ochrona interesu społecznego⁴⁶²;

Wytoczenie powództwa o zaprzeczenie ojcostwa oraz o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa nie jest dopuszczalne po śmierci dziecka. Jeżeli uznanie ojcostwa nastąpiło po śmierci dziecka, prokurator może wytoczyć powództwo o ustalenie bezskuteczności uznania.

Natomiast legitymowanymi biernie w poszczególnych sytuacjach są:

- jeżeli powództwo wytacza mąż matki⁴⁶³:

- **matka i dziecko,**
- **dziecko,** jeżeli matka nie żyje;

- jeżeli powództwo wytacza matka⁴⁶⁴:

- **mąż matki dziecka i dziecko,**
- **dziecko,** jeżeli mąż matki nie żyje;

- jeżeli powództwo wytacza dziecko⁴⁶⁵:

- **matka i jej mąż,**
- **mąż matki,** jeżeli matka nie żyje,
- **kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy),** jeżeli mąż nie żyje;

- w przypadku wytoczenia powództwa przez prokuratora⁴⁶⁶:

- **mąż matki dziecka,**

⁴⁶¹ Art. 70 § 3 kro.

⁴⁶² Art. 86 kro.

⁴⁶³ Art. 66 kro.

⁴⁶⁴ Art 69§2 kro.

⁴⁶⁵ Art. 70§2 kro.

⁴⁶⁶ Art. 454§2 kpc.

- **kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy** na miejsce męża matki dziecka, **dziecko i matka dziecka**, jeżeli ta żyje, w sytuacji, gdy mąż matki nie żyje;

Art. 72 kro wskazuje na to, że uznanie dziecka przez ojca, opiera się na prawdzie obiektywnej. Wspomniany przepis stanowi, że jeżeli nie zachodzi domniemanie, że ojcem dziecka jest mąż jego matki, albo gdy domniemanie takie zostało obalone, ustalenie ojcostwa może nastąpić albo przez uznanie ojcostwa na podstawie art. 75 kro, jeszcze przed urodzeniem się dziecka już poczętego albo na mocy orzeczenia sądu⁴⁶⁷. Należy zwrócić uwagę, iż w sytuacji gdy dziecko urodziło się po zawarciu przez matkę małżeństwa z innym mężczyzną niż ten, który uznał ojcostwo, wówczas nie stosuje się domniemań prawnych zawartych w art. 62 kro.

Ustalenie ojcostwa przez uznanie przez mężczyznę, od którego dziecko pochodzi polega na złożeniu przez tego mężczyznę przed właściwym organem oświadczenia przyznającego, że jest ojcem dziecka. Z kolei skuteczność tego oświadczenia może być zakwestionowana na podstawie art. 78 kro⁴⁶⁸ w drodze powództwa o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa. Termin do wytoczenia powództwa o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa wynosi sześć miesięcy od dnia, w którym ojciec dowiedział się, że nie jest ojcem dziecka. Jeżeli uznanie ojcostwa nastąpiło przed dniem narodzin dziecka już poczętego, wówczas bieg terminu do wniesienia powództwa, nie może rozpocząć się przed urodzeniem się dziecka. W przypadku, gdy uznanie ojcostwa nastąpiło na podstawie art. 75¹ kro, ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa jest dopuszczalne jedynie wówczas, gdy dziecko nie urodziło się w następstwie procedury medycznie wspomaganej prokreacji, o której mowa w art. 75¹ § 1 kro.

Od dnia 1 listopada 2015 r. mężczyzna może również uznać ojcostwo na podstawie art. 75¹ kro przy zapłodnieniu kobiety metodą *in vitro*. W powyższej sytuacji uznanie ojcostwa następuje z dniem urodzenia się dziecka, w sytuacji, gdy przed przeniesieniem do organizmu kobiety: komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo zarodka powstałego z komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo z dawstwa zarodka, **mężczyzna oświadczy przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, że to on będzie ojcem dziecka, które urodzi się w następstwie procedury medycznie**

⁴⁶⁷ Art. 84 § 1 kro.

wspomaganej prokreacji z zastosowaniem tych komórek albo tego zarodka. Jednocześnie lub w terminie trzech miesięcy od dnia złożenia oświadczenia mężczyzny, kobieta musi potwierdzić, że ojcem dziecka będzie ten mężczyzna. Powyższe oświadczenie jest skuteczne, w sytuacji, gdy dziecko urodziło się w następstwie procedury medycznie wspomaganego zapłodnienia, w terminie dwóch lat od dnia złożenia oświadczenia przez mężczyznę⁴⁶⁹. Jednakże należy pamiętać, o tym, iż jeżeli dziecko urodziło się już po zawarciu przez matkę małżeństwa z innym mężczyzną, niż ten który uznał ojcostwo, to domniemań prawnych zawartych w art. 62 kro się nie stosuje⁴⁷⁰. W tej sytuacji nie stosuje się również przepisów art. 73 § 1 i 4 oraz art. 74 kro.

Sądowe ustalenie ojcostwa przez matkę i domniemanego ojca dziecka nie może nastąpić po śmierci dziecka lub po osiągnięciu przez nie pełnoletności⁴⁷¹.

Polski ustawodawca z uwagi na postęp medycyny, ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw uregulował problem wskazania matki dziecka w przypadku zastosowania wspomaganego zapłodnienia. Zgodnie z art. 61⁹ kro matką dziecka jest kobieta, która to dziecko urodziła. Przepis wszedł w życie w dniu 13 czerwca 2009 r. Powyższa regulacja nie pozwala na żadne wątpliwości natury filiacyjnej z prawnego punktu widzenia. Uregulowanie to uniemożliwia rozróżnienie: **matki biologicznej, matki genetycznej, matki prawnej i matki społecznej**, które w wielu przypadkach nie są ze sobą tożsame. **Matką biologiczną** jest kobieta, która to dziecko urodziła. W przypadku zastosowania technik wspomaganego zapłodnienia, matką dziecka może być również kobieta niepowiązana genetycznie z dzieckiem, które urodziła. Postęp techniczny doprowadził do dezaktualizacji rzymskiej paremii, obowiązującej na mocy *Digesta Iustiniani*⁴⁷²: „*Mater semper certa est, etiamsi uolgo conceperit, pater uero is est, quem nuptiae demonstrant*”. W wyniku możliwości zastosowania zaawansowanej technologii oraz aktualnej wiedzy medycznej przy zapłodnieniu, ustalenie kim jest faktycznie matka, zaczęło sprawiać niemałych trudności. Za **matkę genetyczną** uznaje się kobietę spokrewnioną z dzieckiem. Jest osobą od której został pobrany materiał genetyczny (zapłodnione jajeczko) oraz wszczepiony, matce biologicznej. **Matką prawną**, jest kobieta wpisana w akcie urodzenia dziecka, jako jego matka. Kobieta, która to dziecko urodziła jest

⁴⁶⁹ Art. 75¹ § 2 kro.

⁴⁷⁰ Art. 75¹ § 3. kro.

⁴⁷¹ Art. 84 § 1 kro.

⁴⁷² T. Palmirski (red.), *Digesta Iustiniani - Digesta Justyniańskie*, t. I i II, 38, 16,3,11- 12, Kraków 2013.

matką prawną dziecka. Jednak w sytuacji, gdy sporządzono akt urodzenia dziecka nieznanymi rodziców albo macierzyństwo kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka zostało zaprzeczone, można zostać matką prawną dziecka również na podstawie art. 61¹⁰ § 1 kro poprzez ustalenie macierzyństwa. **Matką społeczną**, jest kobieta, która chce wychować dziecko jako swoje. Jednocześnie może nie wypełnić żadnych z powyżej wymienionych przesłanek dotyczących innych rodzajów matek. W powyższej sytuacji może być to kobieta, która wychowuje dziecko swojego partnera i opiekuje się nim jakby było jej własnym dzieckiem.

W literaturze przedmiotu istnieje również rozróżnienie **ojcostwa na: biologiczne, prawne⁴⁷³ oraz społeczne**. Powyższe pojęcia przy zastosowaniu metod wspomaganego zapłodnienia, mogą odnosić się do trzech różnych osób, zatem przy zastosowaniu metod wspomaganego zapłodnienia, mogą nie być ze sobą tożsame. Pojęcie ojcostwa biologicznego nie budzi wątpliwości. **Ojcem biologicznym**, jest mężczyzna, który przy poczęciu dziecka, przekazuje mu swój materiał genetyczny. Przy zastosowaniu zapłodnienia metodą *in vitro*, istnieje możliwość skorzystania z materiału genetycznego pozyskanego z banku nasienia. Wówczas dziecko, jest pozbawione możliwości poznania swojego biologicznego ojca, a co za tym idzie, genealogii swoich przodków. **Ojciec prawny** jest mężczyzną, który został wpisany w akcie urodzenia dziecka jako jego ojciec. Ojcem prawnym można zostać na podstawie obowiązujących domniemań prawnych⁴⁷⁴, ustalenia ojcostwa⁴⁷⁵ oraz uznania dziecka⁴⁷⁶. Ponadto kobieta, która urodziła dziecko, ma możliwość wskazania mężczyzny jako ojca dziecka. Nie ma podstaw prawnych do sprawdzenia, czy tak podane dane są prawdziwe czy nie. Uznanie prawne, ma ten skutek, że dziecku, co do zasady, zgodnie z polską tradycją, nadaje się nazwisko ojca (rodzice mają możliwość wyboru nadania nazwiska matki, ojca, lub

⁴⁷³ B. Mierzwiński, *Wychowanie do ojcostwa*, s. 2 - 4, Warszawa, <http://www.fidesetratio.org.pl/files/plikipdf/mierzwinski1.pdf>, [odczyt: 12 kwietnia 2016 r.]; M. Leśniak, *Wielowymiarowy obraz rodziny*, Państwo i Społeczeństwo, 2011 nr 3, Kraków 2011, s. 111, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/435/PiS_Wielowymiarowy_obraz_rodziny_nr3_2011.pdf?sequence=1, [odczyt : 12 kwietnia 2016 r.]; W. Stojanowska, *Ojcostwo prawne a ojcostwo biologiczne*, Warszawa 1985, s. 166; W. Stojanowska, *Ojcostwo w aspekcie prawnym*, „Studia nad Rodziną”, 3/2 (5), s. 41- 52, Warszawa 1999, s. 7, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r1999-t3-n2-%285%29/Studia_nad_Rodzina-2-t3-n2_%285%29-s41-52/Studia_nad_Rodzina-r1999-t3-n2_%285%29-s41-52.pdf, [odczyt: 12 kwietnia 2016 r.].

⁴⁷⁴ Art. 85 § 1 kro.

⁴⁷⁵ Art. 84 § 1 kro.

⁴⁷⁶ Art 72 § 1 kro.

połączonych nazwisk obojga rodziców). Ojciec ma obowiązek łożyć na utrzymanie dziecka, jest zobowiązany alimentacyjnie w stosunku do niego⁴⁷⁷. Ponadto zgodnie z art. 931 kc. dziecko dziedziczy po swoim ojcu prawnym. Ojciec ma władzę rodzicielską nad dzieckiem wynikającą z art. 92 kro.

W literaturze, przyjmuje się że mężczyzna staje się ojcem społecznym, w sytuacji uznania dziecka jeszcze nienarodzonego. Wskazuje się, że uznanie dziecka w aspekcie społecznym może dotyczyć dziecka uznanego przez ojca biologicznego oraz przez uznanie dziecka nie związanego genetycznie z ojcem⁴⁷⁸. Powyższe ujęcie pojęcia ojca społecznego jest niewłaściwe, ponieważ w powyższej sytuacji mamy do czynienia de facto z ojcostwem prawnym. **Ojcem społecznym**, jest bowiem mężczyzna, który pragnie wychować dziecko jako swoje, ale nie reguluje sytuacji prawnej powiązań filiacyjnych. Istnieje możliwość bycia ojcem społecznym, bez powiązań biologicznych, a także bez uregulowania sytuacji filiacyjnej prawnie. W powyższej sytuacji, ojciec dziecka nie ma żadnych praw w stosunku do dziecka, ale także dziecko, nie może mieć żadnych roszczeń w stosunku do ojca społecznego. Jest to powiązanie rodzinne oparte na zaufaniu.

Zgodnie z Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym, jeżeli w akcie urodzenia jest wpisana jako matka kobieta, która dziecka nie urodziła, to na podstawie art. 61¹³ kro⁴⁷⁹ można żądać zaprzeczenia jej macierzyństwa. Powództwo to może wytoczyć:

- **dziecko**, w terminie 3 lat od osiągnięcia pełnoletności⁴⁸⁰,
- **biologiczna matka dziecka**, w ciągu sześciu miesięcy od dnia sporządzenia aktu urodzenia dziecka,
- **kobieta niebędąca matką**, wpisana do aktu urodzenia jako matka dziecka, w ciągu sześciu miesięcy od dnia sporządzenia aktu urodzenia dziecka⁴⁸¹,
- **mężczyzna**, którego ojcostwo zostało ustalone z uwzględnieniem macierzyństwa kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka, w terminie sześciu miesięcy od dnia, w którym dowiedział się, że kobieta wpisana w akcie urodzenia

⁴⁷⁷ Art. 128 kro.

⁴⁷⁸ M. Leśniak, *Wielowymiarowy obraz rodziny*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2011 nr 3, Kraków 2011, s. 111, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/435/PiS_Wielowymiarowy_obraz_rodziny_nr3_2011.pdg?sequence=1, [odczyt: 12 kwietnia 2016 r.].

⁴⁸⁰ Art. 61¹⁴ § 1 kro.

⁴⁸¹ Art. 61¹³ § 1 kro.

dziecka nie jest matką dziecka, nie później jednak niż do osiągnięcia przez dziecko pełnoletności.⁴⁸².

Powództwo o zaprzeczenie macierzyństwa może wytoczyć także prokurator⁴⁸³ oraz Rzecznik Praw Obywatelskich, jeżeli wymaga tego dobro dziecka lub ochrona interesu społecznego. Terminem granicznym na wytoczenie powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa przez prokuratora oraz Rzecznika Praw Obywatelskich jest śmierć dziecka.

Legitymację bierną do wytoczenia powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa mają:

- **dziecko**, wytacza przeciwko kobiecie wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka, a jeżeli kobieta ta nie żyje - przeciwko kuratorowi ustanowionemu przez sąd opiekuńczy⁴⁸⁴,
- **matka**, wytacza powództwo przeciwko kobiecie wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka i przeciwko dziecku, a jeżeli kobieta ta nie żyje, przeciwko dziecku⁴⁸⁵,
- **kobieta wpisana w akcie urodzenia dziecka jako jego matka**, wytacza powództwo przeciwko dziecku⁴⁸⁶,
- **mężczyzna, którego ojcostwo zostało ustalone z uwzględnieniem macierzyństwa kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka**, wytacza powództwo przeciwko dziecku i tej kobiecie, a jeżeli ona nie żyje, przeciwko dziecku⁴⁸⁷,
- **prokurator**, jeżeli wymaga tego dobro dziecka lub ochrona interesu społecznego⁴⁸⁸.

Zaprzeczenie macierzyństwa nie jest dopuszczalne po śmierci dziecka⁴⁸⁹. Jednakże w razie śmierci dziecka, które wytoczyło powództwo, ustalenia macierzyństwa mogą dochodzić jego zstępni. Zaprzeczenie macierzyństwa kobiety pierwotnie wpisanej w akcie urodzenia, skutkuje unicestwieniem ojcostwa związanego z macierzyństwem matki, w szczególności ustaje domniemanie ojcostwa dziecka małżeńskiego. Sytuacja dziecka wymaga wówczas ponownej regulacji prawnej.

⁴⁸² Art. 61¹³ § 2 kro.

⁴⁸³ Art. 61¹⁶ kro.

⁴⁸⁴ Art. 61¹² § 2 kro.

⁴⁸⁵ Art. 61¹² § 3 kro.

⁴⁸⁶ Art. 61¹² § 4 kro.

⁴⁸⁷ Art. 61¹² § 5 kro.

⁴⁸⁸ Art. 61¹⁶ kro.

⁴⁸⁹ Art. 61¹⁵ kro.

Na podstawie art. 61¹⁰ kro, w przypadku, gdy sporządzono akt urodzenia dziecka nieznanych rodziców albo gdy macierzyństwo kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka zostało zaprzeczone, można żądać ustalenia macierzyństwa. Powództwo o ustalenie macierzyństwa wytacza dziecko przeciwko matce, a jeżeli matka nie żyje, przeciwko kuratorowi ustanowionemu przez sąd opiekuńczy. Z kolei matka wytacza powództwo o ustalenie macierzyństwa przeciwko dziecku.

Polski ustawodawca kompleksowo i szczegółowo reguluje kwestię macierzyństwa i ojcostwa, w żaden sposób nie wypowiadając się na temat macierzyństwa zastępczego. Pod względem prawnym nie identyfikuje zatem problemu natury filiacyjnej.

§ 3. Status prawny umowy o surogację w świetle umów cywilnoprawnych

Problem stanowi określenie przedmiotu stosunku obligacyjnego surogacji. Należy rozważyć czy przedmiot umowy stanowi dziecko, czy może użyczenie macicy innej kobiety do implementacji zarodka, czy też zapłodnienia *in vivo*, a następnie urodzenie dziecka. Charakter umowy o surogację stanowi istotny dylemat. Umowa o macierzyństwo zastępcze należy do kategorii umów nienazwanych. W doktrynie można dostrzec pogląd, w myśl którego pomiędzy umową o macierzyństwo zastępcze *zachodzi podobieństwo do czynności prawnej, której przedmiotem jest ustanowienie użytkowania (...) ale jednak (...) nie wydaje się możliwe jako zakwalifikowanie jej, jako dotyczącej ustanowienia ograniczonego prawa rzeczowego*⁴⁹⁰. Umowa odznacza się kauzalnością i konsensualnością. Ma ona charakter umowy dwustronnie zobowiązującej.⁴⁹¹ *Essentialia negotii* umowy, polega na zobowiązaniu się matki zastępczej do poddania się określonej zabiegowi medycznemu, w celu jej zapłodnienia. Surogatka zobowiązuje się do urodzenia dziecka i wydania go drugiej stronie umowy. Jednocześnie zobowiązuje się do zrzeczenia się praw rodzicielskich do narodzonego dziecka. Druga strona umowy, jako ekwiwalent świadczeń matki zastępczej, zobowiązuje się do zapłacenia odpowiedniej kwoty pieniężnej. Ponadto rodzice zobowiązują się do odbioru dziecka.⁴⁹² *Accidentalita negotii* umowy o macierzyństwo zastępcze mogą dotyczyć takich

⁴⁹⁰ M. Fras, D. Abłażewicz, *Umowa o macierzyństwo zastępcze i jej dopuszczalność na tle prawa polskiego*, „Rodzina i Prawo”, nr 9 - 10/2008 r., Warszawa 2008, s. 97.

⁴⁹¹ Ibidem, s. 98.

⁴⁹² J. Holocher, M. Soniewicka, *Analiza prawna umowy o zastępcze macierzyństwo*, „Prawo i medycyna”, nr 3/2009, Warszawa 2009, s. 46 - 47.

kwestii jak np. odpowiedniego trybu życia matki zastępczej, pokrywania kosztów opieki medycznej matki zastępczej w trakcie ciąży, jak również innych, przewidzianych przez strony, postanowień umowy⁴⁹³. Już w 2008 r., przed nowelizacją Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego umowy takie były uważane za nieważne. W tym przedmiocie swój pogląd wyraziła również Eleonora Zielińska⁴⁹⁴, która opowiedziała się za bezprawnym charakterem tych umów.

Z kolei zawarcie darowizny, której przedmiotem byłoby dziecko, również należałoby uznać za nieważne z mocy prawa. Zgodnie z art. 888 § 1. kc „Przez umowę darowizny darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku”.

Darowizna jest umową jednostronnie zobowiązującą, której treść obejmuje zobowiązanie darczyńcy do spełnienia świadczenia pod tytułem darmym (*causa donandi*) na rzecz obdarowanego. Darczyńca dokonuje rozporządzenia i wydania przedmiotu darowizny, jak i oświadczenie obdarowanego o przyjęciu darowizny. Po drugiej stronie umowy mamy do czynienia z brakiem ekwiwalentu w postaci świadczenia wzajemnego⁴⁹⁵. Umowa darowizny wywołuje podwójny skutek obligacyjno-rozporządzający, przy uwzględnieniu jej realnego charakteru co do skutku rozporządzającego w wypadkach określonych ustawą lub wolą stron. Celem darowizny jest dokonanie nieopłatnego przysporzenia na rzecz obdarowanego kosztem majątku darczyńcy.

Przepis art. 890 § 1 kc, reguluje formę zawarcia umowy darowizny. Wynika z niego, że oświadczenie darczyńcy powinno być złożone w formie aktu notarialnego. Natomiast w sytuacji, gdy umowa jest już wykonana, uznawana jest za ważną, nawet w sytuacji nie dochowano szczególnej formy.

Dalsze przepisy wskazują na regulacje prawne związane z: odpowiedzialnością darczyńcy (art. 891 kc), wadami rzeczy (art. 892 kc), poleceniem (art. 893 kc, art. 894 kc, art.

⁴⁹³ Ibidem, s. 46 – 47.

⁴⁹⁴ Polska prawniczka i działaczka społeczna, profesor nauk prawnych, adwokat, sędzia Trybunału Stanu (w latach 2004–2005 i 2011–2015). W 1986 habilitowała się na Uniwersytecie Warszawskim w oparciu o dorobek naukowy i pracę pt. *Oceny prawnokarne przerywania ciąży. Studium porównawcze*. Od początku transformacji ustrojowej w Polsce w 1989 aktywnie działała przeciw delegalizacji aborcji. Zajęła się wspieraniem organizacji pozarządowych dążących do liberalizacji tzw. ustawy antyaborcyjnej. W 2002 sygnowała tzw. List Stu Kobiet. Prowadzi wykłady z *gender studies*, jest także założycielką i kierowniczką Kliniki Prawa na WPiA UW, w której bezpłatną pomoc prawną otrzymują osoby w trudnej sytuacji majątkowej. Zajmuje się kwestiami europejskich standardów równościowych. Specjalizuje się w prawie antydyskryminacyjnym, medycznym i karnym.

⁴⁹⁵ M. Safjan, Art. 888, Komentarz Kodeks Cywilny, Tom II (red.) K. Pietrzykowski 2018, Legalis.

895 kc), odwołaniem darowizny niewykonanej (art. 896 kc) oraz wykonanej (art. 898 kc), niedostatkami darczyńcy, rozwiązaniem przez sąd (art. 901 kc). Nie sposób zaakceptować zastosowania powyżej wymienionych przepisów w stosunku do nieodpłatnego przekazania dziecka nienarodzonego. Oznaczałoby to, że darowizna dziecka nienarodzonego podlegałaby reżimowi przepisów prawa cywilnego Tytułu XXXIII. Darowizna Kodeksu Cywilnego. Przykładowo należy zauważyć, iż zgodnie z tymi przepisami, w przypadku, gdy darowana rzecz posiada wady, darczyńca jest obowiązany do naprawienia szkody, którą wyrządził obdarowanemu poprzez niezawiadomienie o istniejących wadach w czasie właściwym. Mając na uwadze powyższe, obdarowany mógłby rościć sobie prawo do naprawy szkody w przypadku, gdyby „rzecz” miała wady. Abstrahując od faktu, że nienarodzone dziecko nie jest „rzeczą”, pytanie w jaki sposób należałoby rozumieć wady przekazanego dziecka. Czy za takie wady można było uznać np. wady serca, wady wzroku? Co to znaczy, że o zaistnieniu wad należy zawiadomić w czasie właściwym?

Udzielenie odpowiedzi pozytywnych na zadane powyżej pytania prowadziłoby do nieakceptowalnego wniosku, że w sytuacji, gdy badanie genetyczne płodu wykazałoby wady, to obdarowany mógłby uchylić się od złożonego oświadczenia woli o przyjęciu darowizny.

W świetle prawa polskiego umowa o macierzyństwo zastępcze bądź jednostronna czynność prawna, której przedmiotem byłaby darowizna dziecka nienarodzonego jest bezwzględnie nieważna, bowiem zmierza ona do obejścia przepisów ustawy o leczeniu bezpłodności z dnia 25 czerwca 2015 r⁴⁹⁶ Podstawą prawną do przyjęcia takiego stanowiska jest art. 58 kc. Przepis stanowi o tym, że czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednio przepisy ustawy. Nieważna jest ponadto czynność prawna sprzeczna z zasadami współżycia społecznego. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 19 grudnia 1984 r.⁴⁹⁷, uznał, że sankcją za naruszenie zakazów przewidzianych w art. 58 kc. jest bezwzględna nieważność czynności prawnej. Przy czym stan bezwzględnej nieważności jest brany pod uwagę przez sąd zawsze z urzędu.

⁴⁹⁶P. Witczak., *Prawna sytuacja matek zastępczych*, „Iustitia” 24.2/2016, s. 90; M. Mikluszka., *Czy można kupić dziecko, czyli problemy prawne i etyczne związane z macierzyństwem zastępczym*, [w:], *Współczesne wyzwania bioetyczne*, L. Bosek (red.), M. Królikowski, Warszawa 2010, s. 328.

⁴⁹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna i Administracyjna z dnia 19 grudnia 1984 r. sygn. akt: III CRN 183/84, Legalis Numer 24530.

Powyższa umowa jest niezgodna z zasadami współżycia społecznego, o których stanowi także art. 5 kc.⁴⁹⁸ Sprzeczność danej czynności z zasadami współżycia społecznego oznacza, iż czynność ta jest w sposób nieprzychylny postrzegana w kontekście zasad moralnych akceptowanych w danym społeczeństwie.⁴⁹⁹

Przedmiot analizowanego kontraktu zgodnie z art. 387 kc⁵⁰⁰, stanowi umowę o świadczenie niemożliwe. Zarodki i gamety stanowią rzeczy niezbywalne. Umowa jest dotknięta nieważnością bezwzględną, ponieważ świadczenie dłużnika przewidziane w umowie jest niemożliwe do spełnienia od samego początku⁵⁰¹, *impossibilium nulla obligatio*. Brana jest pod uwagę obiektywna niemożliwość spełnienia świadczenia. Zgodnie z art. 61⁹ kro matką dziecka jest kobieta, która to dziecko urodziła. Ponadto należy uznać tą umowę za nieważną z mocy samego prawa, bowiem przeniesienie „własności” człowieka, leży poza zasięgiem swobody umów. Przedmiotem umowy nie może być stan cywilny dziecka, ponieważ jest on uregulowany w ustawie. Umowa nie mieści się również w sferze dozwolonych czynności cywilnoprawnych związanych z dysponowaniem swą własną osobą na rzecz innych podmiotów⁵⁰².

Przy interpretacji treści umowy istotny jest stan z chwili złożenia oświadczenia woli przez strony, oznacza to, że umowa obejmuje zakres czynności, które strony chciały wyrazić w momencie dojścia do porozumienia. Ponadto pod uwagę bierze się kontekst faktyczny, również negocjacje obejmujące zawarcie umowy. Należy zwrócić uwagę, na to, że strony nie mogą kierować się zgodnym zamiarem w sytuacji, gdy umowa prowadzi do naruszenia przepisów bezwzględnie obowiązujących. Najistotniejszą kwestią jest fakt, że przy interpretacji treści umowy nie jest decydująca literalna treść umowy, tylko jej faktyczny cel. Dlatego pomimo zawarcia umowy o pośredniczenie w zatrudnieniu matki zastępczej, istotne jest to, że faktycznie zawarta umowa obejmuje swoim zakresem umowę o odpłatne przekazanie dziecka.

⁴⁹⁸ Art. 5 kc.: „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony”.

⁴⁹⁹ M. Fras., D. Abłazewicz, *Umowa o macierzyństwo zastępcze i jej dopuszczalność na tle prawa polskiego*, „Rodzina i Prawo”, nr 9 - 10/2008r., Warszawa 2008, s. 107.

⁵⁰⁰ Art. 187 kc.: „Umowa o świadczenie niemożliwe jest nieważna”.

⁵⁰¹ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny, komentarz, tom I*, Warszawa 1997.

⁵⁰² M. Safjan, *Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji*, Warszawa 1990, s. 137- 147.

Brak jest podstaw prawnych do wyegzekwowania świadczeń przewidzianych w umowie. W sytuacji potencjalnego konfliktu pomiędzy matką zastępczą a biologicznymi rodzicami sąd nie posiada kompetencji do zastąpienia orzeczeniem zgody matki na wydanie dziecka. Zastosowanie art. 64 kc, stanowiącego o tym, iż prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające obowiązek danej osoby do złożenia oznaczonego oświadczenia woli, zastępuje to oświadczenie stanowiłoby akt ingerencji sądu w uprawnienia rodzicielskie matki. Sąd stoi na straży dobra dziecka, i nie może przyzwolić na pozbawienie go utrzymywania więzi emocjonalnej z matką. Organ publiczny może działać tylko w sytuacjach wyraźnie przewidzianych przepisami ustawy. Brak jest zatem możliwości przymusowego wykonania umowy⁵⁰³. Ponadto umowa o surogację jest sprzeczna ze społeczno - gospodarczym przeznaczeniem i zasadami współżycia społecznego (art. 5 kc), stanowi zatem nadużycie prawa. W związku z powyższym działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony prawa.

Umowa o macierzyństwo zastępcze narusza również przepis art. 353¹ kc⁵⁰⁴, stanowiący o wolności kontraktowania. Powyższy przepis realizuje zasadę autonomii woli stron, wyznaczając granice, poza które nie sięga już kompetencja podmiotów prawa cywilnego do kształtowania ważnych czynności prawnych. Zakres swobody kształtowania treści czynności prawnej przez podmioty prawa cywilnego nie jest nieograniczony. Swoboda umów nie ma charakteru absolutnego i tak jak w każdym systemie prawnym doznaje ograniczeń. Państwo realizując interesy publiczne sprawuje kontrolę nad chronionymi dobrami prawnymi, poprzez niedopuszczenie do tego, aby stosunki prawne kształtowały się w sposób sprzeczny z dobrem publicznym i z moralnością⁵⁰⁵. Powyższy przepis wprowadza trzy rodzaje takich ograniczeń:

1. ustawę,
2. właściwość stosunku oraz
3. zasady współżycia społecznego.

⁵⁰³ M. Safjan, *Prawo wobec ingerencji ludzkiej prokreacji*, Warszawa 1990, s.137-147.

⁵⁰⁴ Art. 353¹ kc: „Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego.”

⁵⁰⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 października 1998 r., II CKN 291/98, OSN 1999, Nr 4, poz. 73.

Przekroczeniem granic swobody umów jest również dokonywanie czynności mających na celu obejście ustawy. Koncepcja obejścia prawa zgodnie z rzymską paremią zdefiniowaną została przez *Paulusa* „*contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet, in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit*”⁵⁰⁶ – co oznacza, że „przeciwko ustawie działa ten, kto działa w sposób sprzeczny z brzmieniem ustawy, natomiast oszukańczo wobec ustawy działa ten, kto, postępując w sposób zgodny z brzmieniem ustawy, obchodzi jej intencję”. W oparciu o powyższą koncepcję powstała współczesna teoria prawa cywilnego, zgodnie z którą przez czynność prawną podjętą w celu obejścia ustawy rozumie się czynność wprowadzie nieobjętą zakazem prawnym, ale przedsięwziętą w celu osiągnięcia skutku zakazanego przez prawo⁵⁰⁷.

Ponadto zgodnie z przepisem art. 119² kro, kobieta może wyrazić zgodę na przysposobienie dziecka dopiero w terminie 6 tygodni od jego urodzenia. Wnosząc *a maiori ad minus*, skoro nie można zrzec się praw do dziecka przed urodzeniem, to tym bardziej nie można uznać za wiążące zrzeczenia się praw matki zastępczej do dziecka jeszcze przed poczęciem tego dziecka.

Regulacje ustawodawstwa polskiego korelują z przepisami Europejskiej Konwencji o przysposobieniu dzieci sporządzona w Strasburgu w dniu 24 kwietnia 1967 roku⁵⁰⁸, której Polska jest stroną. Art. 5 ust 4 Konwencji stanowi, iż nie można przyjąć zgody matki na przysposobienie, jeśli wola kobiety została wyrażona przed upływem określonego w ustawie okresu od urodzenia dziecka, nie krótszego jednak niż sześć tygodni, albo jeżeli ustawa takiego terminu nie przewiduje, przed upływem czasu, który zdaniem właściwego organu jest konieczny do odzyskania przez kobietę stanu równowagi fizycznej i psychicznej po urodzeniu dziecka⁵⁰⁹.

Umowa o macierzyństwo zastępcze zgodnie z obowiązującym prawem w Polsce może nosić znamiona handlu ludźmi. Kodeks Karny w art. 115 § 22 zawiera definicję legalną

⁵⁰⁶ D.1.3.29.

⁵⁰⁷ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*, 2001, s. 318, W. Wąsowicz, *Obejście prawa jako przyczyna nieważności czynności prawnej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, nr 1, Warszawa 1999, s. 69 i n.; M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, rozdz. IV § 4, s.224; R. Trzaskowski, *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych: art. 3531 K.C.*, Katowice 2005, s. 248 i n.

⁵⁰⁸ Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci sporządzona w Strasburgu dnia 24 kwietnia 1967 r., Dz.U. 1999 nr 99 poz. 1157.

⁵⁰⁹ E. Holewińska- Łapińska, *Przysposobienie po nowelizacji*, nr 12, „Monitor Prawniczy”, Warszawa 1995, s. 361.

pojęcia handel ludźmi. Jest nim: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem przemocy lub groźby bezprawnej, uprowadzenia, podstępu, wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą, w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytutce, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. **Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte powyżej wymienione metody lub środki.**

Sąd Apelacyjny w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r.⁵¹⁰ na potrzeby prowadzonej sprawy sądowej wypracował własną definicję handlu ludźmi, aktualną na czas orzekania: Handel ludźmi w znaczeniu art. 253 § 1 kk. jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru), połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością. Nawet pojedyncza transakcja dotycząca jednej osoby może wypełnić znamiona art. 253 § 1 kk. jeśli zamiarem sprawcy było uprawianie handlu ludźmi.

Umowa o surogację w celu wydania przez matkę przedmiotu umowy, którym jest dziecko, drugiej stronie stanowi próbę przekazania „własności” innego człowieka.

Na gruncie polskiego prawa karnego handel ludźmi zgodnie z art. 189a kk. stanowi zbrodnię zagrożoną karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. Natomiast przygotowanie do popełnienia tego przestępstwa podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Szczegółowa analiza czynu zabronionego znajduje się w rozdziale V.

§4. Wpływ obrotu gospodarczego na zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze

Obrót międzynarodowy sprawił, iż pomimo faktu, że w Polsce nie można byłoby skutecznie dochodzić roszczeń z umów o macierzyństwo zastępcze, nic nie stoi na

⁵¹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., sygn. akt II AKa 66/04, Legalis Numer 64578.

przeszkodzie, aby zawrzeć taką umowę za granicą w krajach, w których taka umowa jest legalna, np. w Rosji, Indiach, Wielkiej Brytanii, Izraelu lub na Ukrainie. Duże zapotrzebowanie na korzystanie z usług matek surogatek istnieje z powodu nowej choroby cywilizacyjnej⁵¹¹ jaką jest bezpłodność, a także ze względu na zmianę życiowych priorytetów. Zdarza się bowiem, że kobiety decydują się na założenie rodziny, gdy jest już za późno. Ponadto duże nadzieje z rozwojem powyżej wskazanych usług wiążą środowiska osób pozostających w związkach osób tej samej płci. Dzięki nowoczesnym technologiom i zastosowaniu metody *in vitro* istnieje możliwość „stworzenia” dzieci zawierających materiał genetyczny dwóch osób jednej płci.

W ostatnim czasie zanotowano gwałtowny wzrost zainteresowania międzynarodowym macierzyństwem zastępczym. Nie jest możliwe wskazanie konkretnych danych urodzeń dzieci z matek zastępczych, ponieważ nie wszystkie urodzenia zostały zarejestrowane. Wskazuje się, że liczba ta wzrosła z 2% w 2008 r. do 25% w 2011 r.⁵¹² Zjawisko to wywołało trudne pytanie w zakresie konfliktu prawa, a mianowicie czy prawo powinno uznać umowę, która jest zawierana zgodnie z prawem innej jurysdykcji, ale która jest sprzeczna z prawem krajowym.

Ponadto należy również zwrócić uwagę, na fakt, że pod koniec lat 80 -tych XX wieku handel ludźmi uległ rozszerzeniu o inne formy handlu ludzkim ciałem, co stało się możliwe między innymi dzięki umiędzynarodowieniu obrotu gospodarczego⁵¹³. Urynkowienie usług opieki medycznej w połączeniu z zaawansowanymi technologiami reprodukcyjnymi zaowocowało umożliwieniem zawierania międzynarodowych umów o macierzyństwo zastępcze.

Aktualnie można mówić o wyspecjalizowanym rynku usług komercyjnych matek surogatek. Kobiety ogłaszają się na forach internetowych, które są przeznaczone do tego typu usług. Portale zawierają zdjęcia przyszłej mamy wraz z opisem dotyczącym jej wieku,

⁵¹¹ C. Łepecka - Klusek, A. B. Pilewska-Kozak, *Niepłodność w świetle definicji choroby podanej przez WHO*, Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu, t. 18, nr 2, Lublin 2012, s. 162–165.

⁵¹² M. Cranshaw, E. Blyth, O. van den Akker, *The Changing Profile of Surrogacy in the UK – Implications for national and international policy and practice* (2013) 34(3) „Journal of Social Welfare and Family Law” 1, 3, London 2013.

⁵¹³ T.-D. Truong, *Human Trafficking, Globalization and Transnational Feminist Movement*, „Oxford University Press”, Oxford 2015, s. 295-320, <http://eltalondeaquiles.pucp.edu.pe/wp-content/uploads/2016/09/Oxford-Handbooks-Rawwida-Baksh-Wendy-Harcourt-The-Oxford-Handbook-of-Transnational-Feminist-Movements-Oxford-University-Press-2015.pdf>, [odczyt: 3 kwietnia 2019 r.].

znaków szczególnych oraz wykształceniu. Macierzyństwo zastępcze może być traktowane jako nowy zawód.⁵¹⁴

W świetle Prawa Unii Europejskiej oraz Prawa Międzynarodowego umowa o macierzyństwo zastępcze może nosić znamiona handlu ludźmi. Definicja legalna handlu ludźmi została zawarta w art. 4 Konwencji Rady Europy⁵¹⁵ w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, wiążącej Polskę, którą sporządzono w Warszawie w dniu 16 maja 2005 r. Handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem groźby lub użyciem siły, bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie prostytutki innych osób, lub inne formy wykorzystywania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów. Należy podkreślić, iż zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie określone w literze a) powyżej wskazanego przepisu nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod wymienionych powyżej. Kluczowy dla przedmiotowej tematyki jest podpunkt c) analizowanego przepisu, w którym ustawodawca wskazuje wprost, iż werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania jest uznawane za handel ludźmi nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wymienionych powyżej. Za dziecko jest uznana osoba, która nie ukończyła osiemnastego roku życia.

Ponadto umowa o macierzyństwo zastępcze może być niezgodna z art. 21 lit. d Konwencji o Prawach Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r. Polska jest stroną powyższej Konwencji. Państwa-Strony uznające i/lub dopuszczające system adopcji zapewnią, aby dobro dziecka było najwyższym celem, i zobowiązują się do podejmowania wszelkich właściwych kroków dla zapewnienia, aby w przypadku adopcji do innego kraju osoby w niej zaangażowane nie uzyskały z tego powodu nieestosownych korzyści finansowych.

⁵¹⁴ La Vita Felice, Centrum Macierzyństwa Zastępczego z siedzibą w Charkowie, <http://surrogate-mothers.ru>, [odczyt: 26 listopada 2015 r.]

Successful Parents z siedzibą w Kijowie, <http://www.successful-parents.com>, [odczyt: 26 listopada 2015 r.].

⁵¹⁵ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 9 lutego 2009 r., (Dz. U. 2009 nr 20 poz. 107), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090200107>, [odczyt: 15 listopada 2015 r.].

Surogacja może być również sprzeczna z Europejską Konwencją o przysposobieniu dzieci, sporządzoną w Strasburgu w dniu 24 kwietnia 1967 r., a mianowicie z jej art. 5⁵¹⁶ w związku z art. 17, który traktuje o wyrażeniu zgody na adopcję przez rodziców dziecka. Przysposobienie może być bowiem orzeczone tylko w przypadku, gdy dziecko przebywało pod pieczęą przysposabiającego przez wystarczający do tego czas, aby właściwy organ mógł zasadnie przewidzieć, jak kształtować się będą ich przyszłe stosunki, jeśli przysposobienie byłoby orzeczone. Przy umowie surogacji strony zawierają porozumienie jeszcze przed przyjściem dziecka na świat.

Założenia umowy o surogację mogą być ponadto sprzeczne z art. 21 Konwencji o Ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny⁵¹⁷, przyjętej przez Komitet Ministrów w dniu 19 listopada 1996 r. Polska pomimo podpisania Konwencji w 1999 r., nie jest stroną umowy międzynarodowej, ponieważ jej nie ratyfikowała. Powyższy przepis zakazuje utworzenia źródła zysku z ciała ludzkiego oraz jego części.

Zgodnie z Międzynarodową Konwencją o Prawach Dziecka przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1989 r.⁵¹⁸, dobro dziecka jest wartością

⁵¹⁶ Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 r., (Dz. U. 1999 nr 99 poz. 1157), Art. 5: „1. Z zastrzeżeniem ustępów 2–4 niniejszego artykułu, orzeczenie przysposobienia może nastąpić tylko wtedy, gdy co najmniej następujące osoby wyraziły na to zgodę i jej nie cofnęły: (a) matka oraz, jeżeli ojcostwo dziecka jest ustalone, także ojciec; albo w sytuacji, gdy ani ojciec ani matka nie może wyrazić zgody – osoba lub instytucja, która została upoważniona do wykonania władzy rodzicielskiej w tym zakresie; (b) małżonek przysposabiającego.

2. Właściwy organ nie może: (a) zrezygnować z uzyskania zgody którejkolwiek z osób wymienionych w ustępie 1 niniejszego artykułu, ani (b) nie uwzględnić odmowy wyrażenia zgody przez którąkolwiek z osób lub instytucji, o której mowa we wspomnianym ustępie 1, z wyjątkiem szczególnie uzasadnionych przypadków określonych przez prawo.

3. Jeżeli ojciec lub matka zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej nad dzieckiem albo w każdym razie uprawnienia do wyrażenia zgody na przysposobienie, prawo może stanowić, że ich zgoda nie jest konieczna.

4. Nie można uznać zgody matki na przysposobienie jej dziecka, jeżeli została ona wyrażona przed upływem określonego w prawie okresu od urodzenia dziecka, nie krótszego jednak niż sześć tygodni, albo – jeżeli prawo takiego terminu nie przewiduje – przed upływem czasu, który jest zdaniem właściwego organu niezbędny do odzyskania przez matkę dostatecznego stanu równowagi po urodzeniu dziecka.

5. W rozumieniu niniejszego artykułu pojęcie „ojciec” i „matka” oznaczają osoby uznane przez prawo za rodziców dziecka.”

⁵¹⁷ Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny, przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 19 listopada 1996 r., http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/ETS164Polish.pdf, [odczyt: 15 listopada 2015 r.].

⁵¹⁸ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526), <http://brpd.gov.pl/konwencja-o-prawach-dziecka>, [odczyt: 22 listopada 2015 r.].

nadrzędną, mającą pierwszeństwo przed innymi interesami osób fizycznych i prawnych. Praktyka macierzyństwa zastępczego poważnie narusza dobro dziecka, przez sprowadzenie go do roli towaru, pochodzącego częściowo od dostarczyciela nasienia, częściowo od „matki surogatki” i nabywanego przez osoby, które będą uchodzić za rodziców tego dziecka. Surogacja prowadzi do zerwania więzi dzieci z rodzicami biologicznymi, a tym samym do utraty przez dziecko jego własnej tożsamości.

Należy podkreślić, że żaden z wyżej wymienionych aktów prawnych nie reguluje sytuacji prawnej umowy o surogację wprost, dlatego też państwa, które zalegalizowały procedury związane z zawieraniem umów o macierzyństwo zastępcze nie mogą być piętnowane na arenie międzynarodowej, również przez Komitet Praw Dziecka

Pomimo przytoczonych powyżej przepisów Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu w wyroku z dnia 26 czerwca 2014 r.⁵¹⁹, Mennesson przeciwko Francji, orzekł w sprawie odmowy uznania w prawie francuskim pokrewieństwa, legalnie ustanowionego w Stanach Zjednoczonych między dziećmi urodzonymi w rezultacie procedury macierzyństwa zastępczego i parą, która zaaranżowała prokreację tą metodą. Skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu wniosło francuskie małżeństwo, Dominique i Sylvie Mennesson oraz bliźniaczki mające obywatelstwo amerykańskie, Valentina i Fiorella Mennesson⁵²⁰.

Z uwagi na bezpłodność kobiety, para zdecydowała się na wspomaganie zapłodnienie metodą *in vitro* w Stanach Zjednoczonych. W efekcie procedury wspomagannej inseminacji w 2000 r. urodziły się dwie dziewczynki. Kalifornijski sąd swoim postanowieniem stwierdził, iż państwo Mennesson są ich prawnymi rodzicami.

Po powrocie rodziny do ojczyzny, władze francuskie dokonały wpisu aktu urodzenia do rejestru urodzeń. Następnie ze strony rządu francuskiego padło podejrzenie, że dziewczynki pochodzą od matki zastępczej, w efekcie czego wpis został unieważniony. Małżeństwo Mennesson wniosło odwołanie od powyższej decyzji. Jednakże w dniu 6 kwietnia 2011 r. odwołanie zostało oddalone przez sąd, ze względu na brak możliwości legalizacji

⁵¹⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 26 czerwca 2014 r., Izba (Sekcja V), skarga nr 65192/11, [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-4804617-5854908%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-4804617-5854908%22]}), [odczyt: 12 grudnia 2015 r.].

⁵²⁰ Ł. Mirocha, *Tzw. Macierzyństwo zastępcze (surrogacy, Leihmutterschaft) w bieżącym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, Warszawa 2017, s.10, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS-Mirocha-%C5%81.-Tzw.-macierzy%C5%84stwo-zast%C4%99pcze-surrogacy-Leihmutterschaft-w-bie%C5%BC%C4%85cym-orzecznictwie-Europejskiego-Trybuna%C5%82u-Praw-Cz%C5%82owieka-w-Strasburgu.pdf>, [29 marca 2019 r.].

macierzyństwa zastępczego we Francji. Sąd w swojej argumentacji powoływał się na interes publiczny oraz na obowiązujące przepisy prawa, zakazujące surogacji. Zdaniem wymiaru sprawiedliwości ze strony państwa francuskiego nie nastąpiło naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Wskazano, że unieważnienie wpisu nie stało na przeszkodzie nawiązania relacji pomiędzy dziećmi a ich społecznymi, a zarazem genetycznymi rodzicami.

W skardze do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, małżonkowie Mennsson zarzucili, iż Francja uniemożliwiła dokonania wpisu w rejestrze urodzeń, potwierdzającego istnienie faktycznych powiązań filiacyjnych pomiędzy nimi, a ich nowonarodzonymi córkami. Skarżący wskazali, iż państwo naruszyło ich prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, wyrażonego art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁵²¹. Skarżący w oparciu o art. 14⁵²² w zw. z art. 8 Konwencji wskazali na dyskryminację ich dzieci w stosunku do innych dzieci, których pochodzenie od rodziców zostało uznane.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoim orzeczeniu powołał się na wcześniejszy wyrok wydany w sprawie X, Y i Z przeciwko Wielkiej Brytanii w dniu 22 kwietnia 1997 r.⁵²³ w którym podkreślił istnienie faktycznego związku o charakterze rodzinnym, a zatem obligatoryjne stosowanie art. 8 Konwencji do dzieci urodzonych przy pomocy wspomaganego zapłodnienia. Trybunał powołał się również na swój wyrok w sprawie Wagner i J. M. W. L przeciwko Luksemburgowi wydany w dniu 28 czerwca 2007 r.⁵²⁴, w którym przyjęto istnienie faktycznego życia rodzinnego pomiędzy dzieckiem i matką

⁵²¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284, art. 8: „Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego: 1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.”

⁵²² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., art. 14: „Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.”

⁵²³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 kwietnia 1997 r. w sprawie nr 21830/93, X., Y. and Z. v. UK, <http://archive.equal-jus.eu/148/>, [odczyt: 22 stycznia 2015 r.].

⁵²⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie Wagner i J. M. W. L przeciwko Luksemburgowi, nr 76240/01, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81328#%22itemid%22:%22001-81328%22>}, [odczyt: 22 stycznia 2015 r.].

adopcyjną w sytuacji odmowy zalegalizowania adopcji dokonanej za granicą. W przedmiotowej sprawie istotna była przede wszystkim faktycznie sprawowana opieka nad bliźniaczkami przez małżonków Mennsson. To oni zajmowali się dziewczynkami od urodzenia, jak rodzice. Ich opieka nie różniła się niczym od opieki sprawowanej przez innych rodziców. Ten argument przeważał za obligatoryjnym zastosowaniem art. 8 Konwencji.

Trybunał stwierdził, iż pomimo przepisów prawa francuskiego zakazującego stosowania surogacji, nieuznanie więzi rodzicielskiej skutkowało niepewnością statusu prawnego nowonarodzonych dzieci. Zdaniem Trybunału podważyło to tożsamość dzieci i negatywnie wpłynęło na ich integrację w społeczeństwie francuskim, a zatem Francja naruszyła art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. U podstaw wyroku leżał fakt biologicznego ojcostwa skarżącego i autentycznej więzi rodzinnej nawiązanej pomiędzy skarżącymi a dziećmi. Wiąż ta nie znalazła prawnego odzwierciedlenia wobec odmowy organów państwowych. W powyższym stanie rzeczy zaistniało niebezpieczeństwo, że dzieci nie uzyskają francuskiego obywatelstwa, co także mogło zagrozić ich tożsamości i wywołać niejasność w sferze filiacyjnej. Francja została zobligowana do zapłaty po 5.000,00 euro, każdemu z dzieci, tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę oraz zwrotu kosztów procesu. Trybunał zwrócił uwagę nie tylko na to, jaki wpływ orzeczenie wywrze na prawa rodziców, lecz także na prawa powołanych do życia dzieci. Interesowi dzieci Trybunał zawsze przyznaje nadrzędne znaczenie.

Należy zatem podkreślić, że Trybunał zwrócił uwagę na faktyczne, biologiczne pochodzenie dziecka od ojca będącego stroną skarżącą oraz na znaczenie biologicznego rodzicielstwa jako elementu wchodzącego w skład tożsamości każdego człowieka. Odmowa prawnego uznania więzi pomiędzy rodzicami a dziećmi w tym aspekcie była sprzeczna z biologiczną rzeczywistością i jednoznacznie niekorzystna dla interesów dzieci.

W dniu 26 czerwca 2014 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu⁵²⁵ w sprawie Labassee przeciwko Francji, wydał tożsamy wyrok. Trybunał również uznał, iż odmowa prawnego uznania więzi pomiędzy biologicznym ojcem, a dzieckiem urodzonym w wyniku procedury surogacji stanowi naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego dziecka.

⁵²⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 26 czerwca 2014 r., Labassee przeciwko Francji, Izba, Sekcja V, skarga nr 65941/11, [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-4804617-5854908%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-4804617-5854908%22]), [odczyt: 12 grudnia 2015 r.].

W dalszej kolejności Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu⁵²⁶ w wyroku z dnia 27 stycznia 2015 r., sprzeciwił się odebraniu przez włoski sąd dziecka poczętego w celu wykonania umowy o macierzyństwo zastępcze. W konsekwencji Włochy zobowiązane zostały do zapłacenia małżeństwu 20.000 euro tytułem odszkodowania oraz 10.000 euro tytułem kosztów sądowych.

Małżonkowie Donatina Paradiso i Giovanni Campanelli⁵²⁷ zawarli umowę z rosyjską spółką „Rosjurconsulting⁵²⁸” za 49.000 euro. Z uwagi na fakt, iż surogacja we Włoszech jest zabroniona, postanowili skorzystać z usług rosyjskiego przedsiębiorstwa specjalizującego się w pośrednictwie umów o surogację. Dziecko przyszło na świat w 2011 r. w Moskwie. W akcie urodzenia małżonkowie zostali wpisani jako biologiczni rodzice dziecka, a fakt urodzenia go przez matkę zastępczą nie został ujawniony. Skarżący nie uzyskali adekwatnego dokumentu we Włoszech. Po ujawnieniu urzędnikom stanu faktycznego, wszczęto przeciwko małżeństwu postępowanie karne. Postawiono im zarzuty naruszenia włoskiego prawa adopcyjnego i wprowadzenia w błąd urzędnika państwowego. W wyniku przeprowadzenia badań DNA, wyszło na jaw, iż mężczyzna nie jest biologicznym ojcem dziecka, pomimo tego, iż w umowie zawartej z przedsiębiorstwem było wskazane, że do zapłodnienia zostanie pobrany materiał genetyczny Giovanniego Campanelli. W świetle prawa włoskiego dziecko zostało uznane za porzucone i skierowano je do adopcji. Na początku 2013 r. dziecko zostało adoptowane przez nową rodzinę. W postępowaniu przed Trybunałem skarżący zarzucili naruszenie przez Włochy art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁵²⁹.

⁵²⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 27 stycznia 2015 r. Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom, Izba (Sekcja II), skarga nr 25358/12, <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22%3A%22001-151056%22%7D>, [odczyt: 12 grudnia 2015 r.].

⁵²⁷ Ł. Mirocha, *Tzw. Macierzyństwo zastępcze (surrogacy, Leihmutterschaft) w bieżącym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, Warszawa 2017, s.21, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS-Mirocha-%C5%81.-Tzw.-macierzy%C5%84stwo-zast%C4%99pcze-surrogacy-Leihmutterschaft-w-bie%C5%BC%C4%85cym-orzecznictwie-Europejskiego-Trybuna%C5%82u-Praw-Cz%C5%82owieka-w-Strasburgu.pdf>, [29 marca 2019 r.].

⁵²⁸ Strona spółki Rosjurconsulting, <http://www.jurconsult.ru/en/>, [odczyt: 22 listopada 2015 r.].

⁵²⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284, art. 8 Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego: „1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.”

Trybunał w uzasadnieniu wyroku wskazał, iż argumenty skarżących w części są słuszne. Przyjął, iż włoski Sąd naruszył art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności poprzez odebranie skarżącym dziecka i oddania go pod pieczę zastępczą. Zdaniem Trybunału małżeństwo przez okres 6 miesięcy nawiązało z nim więź emocjonalną, a zatem stworzyło „życie rodzinne”. Natomiast jakakolwiek ingerencja powinna być proporcjonalna w stosunku do zamierzonego celu. Trybunał stwierdził, iż działania małżeństwa były sprzeczne z obowiązującym prawem we Włoszech, jednakże ze względu na interes dziecka państwo nie powinno naruszać „życia rodzinnego”. Ustanowienie pieczy zastępczej jest uzasadnione jedynie w wyjątkowych sytuacjach wskazanych w ustawie. Trybunał stwierdził, iż włoski Sąd nie zachował sprawiedliwej równowagi pomiędzy interesami dziecka i jego dobrem a interesem publicznym, zatem naruszył art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Z uwagi jednak na fakt, iż dziecko zostało adoptowane przez nową rodzinę nie może zostać zaadoptowane przez skarżących. W wyniku odwołania od decyzji w dniu 24 stycznia 2017 r. Trybunał w Strasburgu uznał, że zgodnie z Europejską Konwencją Praw Człowieka nie ma obowiązku prawnego uznania rodzicielstwa w przypadku braku biologicznej więzi domniemanych rodziców z dzieckiem nabytym przez macierzyństwo zastępcze⁵³⁰.

W świetle przytoczonego orzecznictwa można postawić tezę, iż Trybunał zmierza w kierunku zalegalizowania umowy surogacji, jeśli zostanie wykazane, iż umowa została zawarta w interesie dobra dziecka. Zatem, pomimo ustawodawstwa krajów, które penalizują umowę surogacji (Francja, Włochy, Japonia, Pakistan, Portugalia, Arabia Saudyjska, Serbia, Szwajcaria), to zgodnie z linią orzecniczą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, odmowa prawnego uznania więzi pomiędzy biologicznym ojcem a dzieckiem urodzonym w wyniku procedury surogacji stanowi naruszenie prawa do poszanowania prywatnego życia dziecka. W sprawach, w których pomiędzy dzieckiem a społecznymi rodzicami nie wystąpi genetyczna więź, Sąd powinien zachować sprawiedliwą równowagę pomiędzy interesami dziecka i jego dobrem a interesem publicznym. W każdym z przypadków najważniejszy jest interes dziecka. Z tej perspektywy wpływ obrotu międzynarodowego oraz decyzje organów stosujących prawo może sprawić, że surogacja będzie dostępna dla każdego, kogo na nią stać.

⁵³⁰ Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom - wyrok ETPC z dnia 24 stycznia 2017 r., skarga nr 25358/12.

Europejski Trybunał Praw Człowieka nie wypowiedział się w sprawie macierzyństwa zastępczego. Zdaniem Ł. Mirocha status macierzyństwa zastępczego pozostanie nierozstrzygnięty do czasu wprowadzenia regulacji prawnych w zakresie macierzyństwa zastępczego przez większość państw. Do tej pory Trybunał będzie rozstrzygał jedynie kwestie poboczne związane z macierzyństwem zastępczym, co będzie miało przełożenie na wyrażenie stanowiska w zakresie ważności, jak również wykonalności umowy o macierzyństwo zastępcze⁵³¹.

W dniu 15 marca 2016 r. Komisja Spraw Społecznych, Zdrowia i Zrównoważonego Rozwoju Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (PACE)⁵³², podczas posiedzenia w Paryżu, odrzuciła projekt autorstwa posła Petry de Sutter, szefowej departamentu medycyny reprodukcyjnej szpitala uniwersyteckiego w Gandawie w Belgii. Dotyczył on spraw związanych z prawami człowieka i zagadnieniami etycznymi w zakresie korzystania z usług matek surogatek. Proponowana rezolucja zakładała pozostawienie państwom członkowskim Unii Europejskiej swobody przy regulacji praktyki macierzyństwa zastępczego poprzez wprowadzenie zapisu: „Zgromadzenie uznaje prawo państw członkowskich Rady Europy do ograniczenia lub zakazania surogacji na poziomie krajowym według ich uznania”. Przyjęcie rezolucji oznaczałoby, *de facto* legalizację obowiązywania umowy o macierzyństwo.

Dlatego należy ocenić zasadność wprowadzenia regulacji prawnych poświęconych powyższej materii. Obojętność ustawodawcy na realny problem, ma przełożenie na życie polskiego społeczeństwa. Z uwagi na brak wyraźnych ram, w których mogą poruszać się osoby zainteresowane macierzyństwem zastępczym, świadomość samych zainteresowanych jest znikoma. Korzystają z usług matek surogatek, nie wiedząc o tym, że w przyszłości nie będą mogli wyegzekwować oczekiwanego świadczenia. Może to oznaczać, że wówczas, gdy dziecko genetycznie pochodzi od innej kobiety, niż ta która to dziecko urodziła, prawdziwa genetyczna matka nie będzie miała do niego żadnych praw.

⁵³¹ Ł. Mirocha, *Tzw. Macierzyństwo zastępcze (surrogacy, Leihmutterschaft) w bieżącym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, Warszawa 2017, s.35, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS-Mirocha-%C5%81.-Tzw.-macierzy%C5%84stwo-zast%C4%99pcze-surrogacy-Leihmutterschaft-w-bie%C5%BC%C4%85cym-orzecznictwie-Europejskiego-Trybuna%C5%82u-Praw-Cz%C5%82owieka-w-Strasburgu.pdf>, [29 marca 2019 r.].

⁵³² Parliamentary Assembly, *A report on the human rights and ethics of surrogacy to be considered in Paris*, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=6060&lang=2&cat=133>, [odczyt: 22 kwietnia 2016 r.]

Określenie skali zjawiska macierzyństwa zastępczego w Polsce jest znacznie utrudnione, ze względu na brak organów odpowiedzialnych za prowadzenie statystyk dzieci urodzonych przez matki zastępcze. W Polsce nie przeprowadzono również żadnych badań dotyczących zapotrzebowania na usługi surogatek. Zarówno Ministerstwo Zdrowia, jak Polskie Towarzystwo Ginekologiczne nie dysponuje żadnymi danymi, dotyczącymi powyższej kwestii.⁵³³

Brak regulacji prawnych w Polsce, pozwolił na to, aby w naszym kraju powstawały kliniki specjalizujące się w pośrednictwie pomiędzy matkami zastępczymi a przyszłymi rodzicami. Pierwszą znaną osobą, która zajęła się tą branżą była Elżbieta Sz. Szczegółowy opis procedury związanej z prowadzoną przez nią działalnością został przedstawiony w Rozdziale VIII *Wybrane kryminologiczne aspekty surogacji*.

Z uwagi na aktualność problematyki, należy rozważyć postulaty *de lege ferenda*. W jakiej formie prawo miałooby obowiązywać w Polsce. Czy należy całkowicie zakazać zawierania umów o macierzyństwo zastępcze, wprowadzając sankcje? Sama nieważność czynności prawnej, nie powstrzymuje przed zawieraniem kontraktów w tym przedmiocie. Uniemożliwia jedynie wyegzekwowanie wykonania takiej umowy oraz naraża na odpowiedzialność karną. Prawo nie może akceptować rodzących się patologii natury filiacyjnej, związanych ze skutkami zawarcia umowy, której wyraźnie nie zabrania. Świadomość prawna społeczeństwa pozostawia wiele do życzenia. Ludzie postępują w myśl rzymskiej paremii *Quod lege non prohibitum, licitum est* (czego prawo nie zakazuje, jest dozwolone). Dlatego to państwo powinno stanąć na wysokości zadania i uchronić swoich obywateli przed negatywnymi konsekwencjami zawarcia umowy, czy to poprzez powszechne zwiększenie znajomości prawa, czy wprowadzenie jasnych reguł prawnych. Postulaty *de lege ferenda* zostały przedstawione w Rozdziale VIII *Wybrane kryminologiczne aspekty surogacji*, §3. *Profilaktyka zjawiska surogacji*.

⁵³³ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia - z upoważnienia prezesa Rady Ministrów - na interpelację nr 3165 w sprawie macierzyństwa zastępczego.

Rozdział VI Ustawowe znamiona przestępstwa handlu ludźmi

§ 1. Podmiot przestępstwa

Definicja legalna, art. 115 § 22 kk

Pojęcie handlu ludźmi zostało uregulowane w Rozdziale XIV zatytułowanym Objasnienia wyrażeń ustawowych. Zgodnie z art. 115 § 22 kk. Handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej,
 - 2) uprowadzenia,
 - 3) podstępu,
 - 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
 - 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
 - 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą
- w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytutce, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1-6.

Poniżej dokonano interpretacji znamion określających czynności czasownikowe działań sprawców zawartych w początkowej części art. 115 § 22 kk.

1. Definicja pojęcia „przemoc”, wskazuje, na to iż jest to „przewaga wykorzystywana w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kimś; też: narzucona komuś bezprawnie władza”⁵³⁴. Przemoc polega na użyciu siły fizycznej w celu przełamania oporu woli innej osoby. Przemoc może mieć dwie postacie: *vis compulsiva* (mechaniczne

⁵³⁴ Definicja pojęcia słowa „przemoc”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html>, [odczyt: 11 marca 2019 r.].

przeszkadzanie pokrzywdzonemu we władaniu swoim ciałem oraz dokonanie zmian w środowisku pokrzywdzonego, uniemożliwiająca mu realizację decyzji) oraz *vis absoluta* (wywieranie wpływu na proces motywacyjny pokrzywdzonego w celu osiągnięcia woli sprawcy)⁵³⁵.

2. Zgodnie z art. 115 § 12 kk „Groźbą bezprawną jest zarówno groźba, o której mowa w art. 190, jak i groźba spowodowania postępowania karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego osoby najbliższej; nie stanowi groźby zapowiedź spowodowania postępowania karnego, jeżeli ma ona jedynie na celu ochronę prawa naruszonego przestępstwem”. Według definicji legalnej pojęcia „groźba bezprawna” jest zapowiedź naruszenia dobra prawnego⁵³⁶, w stosunku do osoby zagrożonej lub jej osoby najbliższej. Zatem groźba polega na unaocznieniu innej osobie, że jeżeli nie zastosuje się do określonych działań korzystnych z punktu widzenia osoby wypowiadającej groźby, to może spotkać ją lub jej osobę najbliższą niekorzystne zdarzenie, pogarszające jej sytuację, niż gdyby działanie to wykonał⁵³⁷.

3. „Uprowadzenie” polega na „zmuszeniu innej osoby do przemieszczania się zgodnie z wolą sprawcy”⁵³⁸. Słownikowa definicja pojęcia „uprowadzenie” brzmi: „zmusić kogoś do pójścia ze sobą”⁵³⁹.

4. „Podstępem” jest „wprowadzeniem w błędne przekonanie lub wykorzystanie błędnego przekonania co do rzeczywistości wpływających na motywację działania pokrzywdzonego”⁵⁴⁰, bądź „sprytne działanie mające na celu oszukanie kogoś”⁵⁴¹.

5. „Wprowadzenie w błąd albo wyzyskanie błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania”, polega na „podjęciu wobec pokrzywdzonego czynności oszukańczych lub podstępnych”⁵⁴²

⁵³⁵ M. Filar, *Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym*, Warszawa-Poznań 1974, s. 89-90; J. Leszczyński, *Przestępstwo zgwałcenia w Polsce*, Warszawa 1973, s.60.

⁵³⁶ K. Daszkiewicz, *Groźba w polskim prawie*, s. 9, Warszawa 1958, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/20106/1/006%20KRYSTYNA%20DASZKIEWICZ%20RPEiS%2024%282%29%2C%201962.pdf>, [odczyt: 11 marca 2019 r.].

⁵³⁷ L.Wilk [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, (red.) M. Filar, Warszawa 2010, s. 524.

⁵³⁸ A. Grześkowiak, K.Wiak, M. Gałązka, R. G. Hałas, S. Hyps, D. Szeleszczuk: [w:] *Kodeks karny. Komentarz, Art. 115 kk*, (red.) A. Grześkowiak, Warszawa 2019, wyd. 6, Legalis.

⁵³⁹ Definicja pojęcia słowa „uprowadzenie”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/uprowadzenie.html>, [odczyt: 11 marca 2019 r.].

⁵⁴⁰ A. Grześkowiak, K. Wiak, M. Gałązka, R. G. Hałas, S. Hyps, D. Szeleszczuk: [w:] *Kodeks karny. Komentarz, Art. 115 kk*, (red.) A. Grześkowiak, Warszawa 2019, wyd. 6, Legalis.

⁵⁴¹ Definicja pojęcia słowa „podstęp”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/podst%C4%99p.html>, [odczyt: 11 marca 2019 r.].

6. „Nadużycie stosunku zależności” bazuje na „wykorzystaniu posiadanego przez sprawcę wpływu na osobę pokrzywdzonego”⁵⁴³
7. „Wykorzystanie krytycznego położenia” jest „wykorzystaniem trudnej, grożącej dolegliwościami sytuacji w jakiej znalazł się pokrzywdzony”⁵⁴⁴
8. Za stan „stan bezradności” uważa się „wykorzystanie takiego stanu pokrzywdzonego, w którym nie może on przeciwdziałać działaniom sprawcy”⁵⁴⁵,
9. „Udzielenie albo przyjęcie korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy” polega na „uzyskaniu lub obietnicy uzyskania jakiegoś dobra mogącego zaspokoić określone potrzeby”⁵⁴⁶.
10. Za „osobę sprawującą opiekę lub nadzór nad inną osobą” uznaje się „taką osobę, która w jakikolwiek sposób faktyczny lub prawny sprawuje pieczę nad inną osobą”.
11. Słownik języka polskiego⁵⁴⁷ pod pojęciem słowa „wykorzystanie” przedstawia następującą definicję pojęcia: 1. „użyć czegoś dla osiągnięcia jakiegoś celu, zysku”, 2. „posłużyć się kimś, aby zrealizować własne cele”. Zgodnie z legalną definicją za handel ludźmi jest uznawane działanie sprawcy polegające na wykorzystaniu innej osoby, tj. „osiągnięciu z jej zachowania niewspółmiernych lub nienależnych – najczęściej bezprawnych – korzyści majątkowych lub osobistych z naruszeniem podstawowych praw człowieka”⁵⁴⁸.

Zgodnie z legalną definicją za handel ludźmi można przyjąć tylko takie działania, które zostały wyliczone enumeratywnie w przepisie art. 115 § 22 kk, a zatem tylko i wyłącznie: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie. Powyższe oznacza, iż definicja pojęciowa ma charakter zamknięty, który został enumeratywnie wyliczony i nie można traktować jej rozszerzająco.

Poniżej zostały przedstawione definicje pojęć będących znamieniem czasownikowym przestępstwa handlu ludźmi. Za „werbowanie” uznaje się: „namawianie kogoś do wzięcia udziału w czymś lub do przystąpienia do czegoś”⁵⁴⁹, „transport” oznacza: „przewóz ludzi

⁵⁴² A. Grześkowiak, K. Wiak, M. Gałązka, R. G. Hałas, S. Hypś, D. Szeleszczuk: [w:] Kodeks karny. Komentarz, Art. 115 kk, (red.) A. Grześkowiak Warszawa 2019, wyd. 6, Legalis.

⁵⁴³ Ibidem.

⁵⁴⁴ Ibidem.

⁵⁴⁵ Ibidem.

⁵⁴⁶ Ibidem.

⁵⁴⁷ Definicja pojęcia słowa „werbować”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wykorzystywa%C4%87.html>, [odczyt: 11 marca 2019 r.].

⁵⁴⁸ A. Grześkowiak, K. Wiak, M. Gałązka, R. G. Hałas, S. Hypś, D. Szeleszczuk: [w:] Kodeks karny. Komentarz, Art. 115 kk, (red.) A. Grześkowiak Warszawa 2019, wyd. 6, Legalis.

⁵⁴⁹ Definicja pojęcia słowa „werbować”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/werbowac;2579697.html>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

i ładunków różnymi środkami lokomocji⁵⁵⁰”, za „dostarczanie” przyjmuje się: „sprowadzenie czegoś komuś dokądś⁵⁵¹”, natomiast „przechowywanie” to: „przetrzymanywanie kogoś, czegoś w ukryciu przez pewien czas⁵⁵²” z kolei za „przyjmowanie” uważa się: „zapewnienie komuś gdzieś pobytu, ulokowanie kogoś u siebie”⁵⁵³.

W przypadku dziecka przekazywanego zaraz po narodzeniu nie jest konieczne, aby „werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie czy przyjmowanie osoby odbyło się przy zastosowaniu: 1) przemocy lub groźby bezprawnej, 2) uprowadzenia, 3) podstęp, 4) wprowadzenia w błąd albowiem wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, 6) udzielania albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą. Należy zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 115 § 22 kk „Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1-6.” Z kolei o tym za kogo uznaje się osobę małoletnią stanowi przepis art. 10 kc, który stanowi o tym, że jest nią każdy człowiek do momentu osiągnięcia pełnoletności.

Nowelizacja z dnia 20 maja 2010 r. ⁵⁵⁴

Aktualny kształt definicji pojęcia „handel ludźmi” ustawodawca wprowadził nowelizacją z dnia 20 maja 2010 r., obowiązującą od dnia 8 września 2010 r. Wprowadzone zmiany wynikały z konieczności realizacji międzynarodowych zobowiązań Polski. Kształt przepisu został wymuszony poprzez ratyfikowanie przez Polskę w dniu 18 sierpnia 2003 r. Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, zwanego powszechnie protokołem z Palermo⁵⁵⁵, który został ogłoszony

⁵⁵⁰ Definicja pojęcia słowa „transport”, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/transport.html>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵¹ Definicja pojęcia słowa „dostarczanie”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/dostarczanie.html>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵² Definicja pojęcia słowa „przechowywanie”, Słownik Języka Polskiego SJP, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/przechowywanie.html>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵³ Definicja pojęcie słowa: „przyjmowanie”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/przyjmowanie.html>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵⁴ Ustawa o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego z dnia 20 maja 2010 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 626).

⁵⁵⁵ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości

w dniu 31 stycznia 2005 r. i obowiązuje od dnia 25 grudnia 2003 r. Powyższy protokół jest dopełnieniem Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, która została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 15 listopada 2000 r.⁵⁵⁶, ogłoszona w dniu 31 stycznia 2001 r., a weszła w życie i obowiązuje od 29 września 2009 r. Protokół jest dopełnieniem także decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi⁵⁵⁷, Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzonej w Warszawie w dniu 16 maja 2005 r.⁵⁵⁸, obowiązuje on od dnia 1 marca 2009 r. B. Namysłowska-Gabrysiak dokonała analizy orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo. Jednak przedmiotem przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości badań była analiza orzeczeń sądowych w latach 2000-2005⁵⁵⁹ oraz w latach 1999-2009⁵⁶⁰ zatem jeszcze na podstawie wówczas obowiązującego art. 253 kk.

Aktualny stan prawny jest regulowany przez dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar⁵⁶¹, zastępując decyzję ramową Rady 2002/69/WSiSW⁵⁶².

zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. z 2005 r. nr 18 poz. 160), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050180160>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵⁶ Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. z 2005 r. nr 18 poz. 158), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050180158>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵⁷ Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. Urz. WE L 203, s. 1), http://www.kcik.pl/doc/DECYZJA_RAMOWA_2002.pdf, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵⁸ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko ludźmi sporządzona w Warszawie w dniu 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r. poz. 107), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20090200107>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

⁵⁵⁹ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Handel ludźmi. Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2006, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Handel-lud%C5%BAmi-B-Namys%C5%82owska-Gabrysiak.pdf>, [odczyt: 28 marca 2019 r.].

⁵⁶⁰ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Analiza orzeczeń sądowych za lata 1999-2009 w sprawach dotyczących handlu ludźmi z art. 253 k.k. oraz wybranych losowo spraw z art. 204 § 4 k.k.*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2010, s.24, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Handel-lud%C5%BAmi-B-Namys%C5%82owska-Gabrysiak1.pdf>, [odczyt: 28 marca 2019 r.].

⁵⁶¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/69/WSiSW (Dz. Urz. UE L 101, s.1): <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036>, [odczyt: 28 grudnia 2017 r.].

Wymienione akty prawne, Protokół z Palermo i Konwencja Warszawska już przed nowelizacją Kodeksu Karnego z 2010 r. stanowiły część polskiego porządku prawnego i mogły być bezpośrednio stosowane. Zgodnie bowiem z art. 91 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, normy prawne zawarte w umowach międzynarodowych, które zostały wcześniej ratyfikowane i ogłoszone w Dzienniku Ustaw są bezpośrednio stosowane. Natomiast wspomniana decyzja ramowa 2002/629, z uwagi na obowiązek prounijnej wykładni może być stosowana pośrednio.

Zgodnie z uzasadnieniem projektu nowelizowanej ustawy o zmianie ustawy Kodeks Karny z dnia 20 maja 2010 r.⁵⁶³, *ratio legis* wprowadzonych zmian jest niewątpliwie przeciwko ekonomicznej eksploatacji ludzi, sprzecznej z przepisami prawa pracy i prawa cywilnego oraz związanymi z poniżającym traktowaniem człowieka⁵⁶⁴.

Z uwagi na niejednorodną praktykę sądową odnoszącą się do przestępstwa „handlu ludźmi” ustawodawca zdefiniował to pojęcie. Wprowadzenie definicji handlu ludźmi utrudniło walkę z przestępstwem handlu dziećmi do adopcji lub przekazaniem dziecka po urodzeniu przez matkę biologiczną rodzicom społecznymi genetycznym. Zgodnie z definicją handel ludźmi jest przestępstwem kierunkowym, a zatem, sprawcy należy udowodnić działanie „w celu wykorzystania” dziecka, co oznacza wymóg zaistnienia określonego zamiaru kierunkowego. Wyklucza to możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osoby, której motyw są neutralne czy wręcz pozytywne. **Wynika z tego, że osoba, która działała w celu dobra dziecka nie wypełniła znamion powyższego przepisu.** Nastąpiło zatem zawężenie⁵⁶⁵ odpowiedzialności sprawcy jedynie do zamiaru bezpośredniego. Uprzednio obowiązujący przepis art. 253 § 1 kk przewidywał dwie postacie zamiaru⁵⁶⁶. Ponadto należy zauważyć, że nowa regulacja nie wyeliminowała niejasności związanych z interpretacją pojęcia „handlu ludźmi”⁵⁶⁷. Z kryminologicznego punktu widzenia, istnieje duża różnorodność zachowań przestępczych dotyczących handlu ludźmi, zarówno w stosunku

⁵⁶² Decyzja ramowa Rady 2002/69/WSiSW (Dz.Urz. UE L 101, s.1).

⁵⁶³ Opinie Biura Analiz Sejmowych, <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2387>, [odczyt: 5 lipca 2018 r.]

⁵⁶⁴ F. Radoniewicz, *Przestępstwo handlu ludźmi*, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 2011, nr 10.

⁵⁶⁵ M. Królikowski, A. Sakowicz, Komentarz do Kodeksu Karnego, art. 189a kk, (red.) M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, wyd. 4, Legalis.

⁵⁶⁶ M. Mozgawa, *Komentarz do art. 189 a Kodeksu Karnego*, Lex.

⁵⁶⁷ O. Sitarz, *Analiza przepisów prawnokarnych dotyczących zjawiska handlu ludźmi* [w:] Z. Lasocik (red.), *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu*, Warszawa 2011, s. 12.

do celu sprawcy jak i sposobu popełnienia przestępstwa⁵⁶⁸. Należy zwrócić uwagę, na fakt, że w dzisiejszych czasach handel dziećmi przybiera mniej oczywiste formy niż handel kobietami do prostytucji. W przypadku dzieci handel może dotyczyć przykładowo żebractwa, przemytu, pracy niewolniczej, usług seksualnych, jak również nielegalnej adopcji⁵⁶⁹. Handel ludźmi (dziećmi) jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka. Posłużenie się kryterium przeznaczenia przedmiotu obrotu jest niezbędne, by odróżnić handel od innych działań dotyczących przekazania dziecka np. w ramach adopcji (także niezgodnej z prawem), polegającej również na swoistym „obrocie” dzieckiem, który nie liczy się z wolą dziecka, choćby potrafiło ją wyrazić. Gdyby nie ów cel, cel pozytywny i zgodny z interesem dziecka, można by wywodzić, że i tu dokonuje się obrotu człowiekiem jak rzeczą⁵⁷⁰.

Przed wprowadzeniem nowelizacji, brak definicji legalnej pojęcia „handlu ludźmi” powodował znaczne problemy z punktu widzenia ofiar, sprawców i wymiaru sprawiedliwości, bowiem brak definicji tego pojęcia prowadził do niespójności orzecznictwa sądów oraz niezgodności z definicjami międzynarodowymi⁵⁷¹. Powyższe wskazuje na okoliczność, iż tylko i wyłącznie rozsądnie przygotowana definicja przez ustawodawcę może usprawnić pracę wymiaru sprawiedliwości, bowiem zarówno jej brak jak i wprowadzenie może prowadzić, do utrudnienia walki z handlem ludźmi.

Uchylenie przepisu art. 253 § 1 i 2 kk

⁵⁶⁸ O. Sitarz, *Wątpliwości i kontrowersje wokół definicji handlu ludźmi*, „Archiwum Kryminologii” 32, Warszawa 2010, s. 331.

⁵⁶⁹ A. Morawska, *Handel dziećmi – zarys zjawiska*, [w]: Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 304.

⁵⁷⁰ Wyrok Sadu Apelacyjnego w Krakowie, II Wydział Karny z dnia 8 marca 2001 r., sygn. akt II AKa 33/01, KZS 2001/5/27.

⁵⁷¹ Przykładowo sądy błędnie wskazują, że datą związania Polski Protokołem z Palermo jest data wejścia w życie ustawy z dnia 18 grudnia 2002 r. o ratyfikacji Protokołu, czyli 18 lutego 2003 r. Zwrócił na to uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 3 października 2007 r., sygn. akt III KK 177/2007, LEX nr 322851, powołany za M. Pomarańska-Bielecka, M. Wiśniewski, *Zapewnienie wsparcia i pomocy cudzoziemcom- ofiarom handlu ludźmi w Polsce. Analiza, ocena i rekomendacje*, Stowarzyszenie interwencji prawnej, [w] W. Klaus, A. Gutowska, M. Niełacna, M. Pomarańska-Bielecka, (red.), „Analizy, Raporty, Ekspertyzy”, Warszawa 2008, nr 1 (15), luty 2008, <https://interwencjaprawna.pl/docs/ARE-108-ofiary-handlu-ludźmi.pdf>, [odczyt: 9 września 2018 r.].

Nowelizacja⁵⁷² wprowadzona ustawą o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego z dnia 20 maja 2010 r., doprowadziła do uchylenia dotychczas obowiązującego przepisu art. 253 § 1 i 2 kk, na podstawie którego w § 1 odpowiedzialność karną w postaci orzeczenia kary pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat ponosił ten kto uprawiał handel ludźmi nawet za ich zgodą, natomiast § 2 przewidywał odpowiedzialność karną w postaci pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, w przypadku działania sprawcy który w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmował się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy. Powyższe uregulowanie było szeroko krytykowane przez doktrynę⁵⁷³ i orzecznictwo⁵⁷⁴.

Na tle uchylonego przepisu art. 253 § 1 i 2 kk przyjmowano w orzecznictwie, iż pod pojęciem handlu ludźmi mieszczą się również takie czynności jak reklama, doradztwo, transport, przekazywanie, rekrutowanie danej osoby⁵⁷⁵. Z uwagi na powyższe, zasadne byłoby rozważenie uzupełnienia przepisu art. 115 § 22 kk o wprowadzenie sformułowania „w szczególności” przed wyszczególnionymi czynnościami podlegającymi penalizacji w ramach przestępstwa handlu. W tak uregulowanym stanie prawnym, możliwe byłoby pociągnięcie do odpowiedzialności karnej osoby trudniącej się zawodowo pośrednictwem w sprzedaży dzieci. Wówczas można by było również rozważać odpowiedzialność karną matek zastępczych, rodziców społecznych, a także lekarzy umożliwiających wykonanie umowy o macierzyństwo zastępcze. Zasadne byłoby również wprowadzenie *lex specialis* w stosunku do przepisu art. 189 a kk, który regulowałby sytuację prawną osób uczestniczących w procedurze surogacji, na wzór regulacji prawnych wprowadzonych w innych krajach.

⁵⁷² Ustawa o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego z dnia 20 maja 2010 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 626).

⁵⁷³ Z. Ćwiakalski [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz*, A. Zoll (red.), t. 2, s. 89; M. Bojarski [w:] *Prawo karne materialne. Część szczególna i ogólna*, M. Bojarski (red.), J. Giezek, Z. Sienkiewicz, Warszawa 2004, s. 485; E. Zielińska, *Komentarz do decyzji ramowej*, s. 560; K. Karsznicki, *Handel kobietami w świetle spraw karnych*, Prok. i Pr. 2002, nr 12, s. 67; O. Górniok [w:] O. Górniok, S. Hoc, S.M. Przyjemski, *Kodeks karny Komentarz*, t. 2, Gdańsk 2005, s. 332; J. Warylewski, *Karalność handlu żywym towarem w świetle nowego kodeksu karnego*, „Palestra” 2000, nr 7–8, s. 43–56;

⁵⁷⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2001 r., sygn. akt V KKN 109/99, OSNKW 2001, nr 9–10, poz. 79; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2002 r., sygn. akt V KKN 353/00, Prokuratura i Prawo, Warszawa 2002, dodatek „Orzecznictwo”, nr 11, poz. 4.

⁵⁷⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 7 kwietnia 2005 r., sygn. akt II AKa 75/2005, OSA 2007, Nr 8, poz. 38.

Charakter powszechny przestępstwa

Przestępstwo opisane w przepisie art. 189 a kk ma charakter powszechny, oznacza to, że podmiotem czynu zabronionego może być każdy. Sprawcą przestępstwa może być każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej i w chwili popełnienia przestępstwa ukończyła 17 lat, zgodnie z przepisem art. 10 § 1 kk.

Ponadto nieletni na podstawie art. 1 i 27 § 2 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁵⁷⁶ odpowiadają za popełnienie czynu karalnego i mogą zostać umieszczeni w schronisku dla nieletnich jeśli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a nieletniemu zarzucono popełnienie czynu karalnego określonego w art. 189 a kk.

Cudzoziemcy i apatrydzi – zasada terytorialności

Cudzoziemcy i apatrydzi⁵⁷⁷ ponoszą odpowiedzialność karną na podstawie tych samych przepisów co obywatel polski. Za czyn zabroniony popełniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej sprawca przestępstwa handlu ludźmi poniesie odpowiedzialność karną na podstawie zasady terytorialności (art. 5 kk). W przypadku popełnienia czynu zabronionego poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej znajdzie zastosowanie art. 113 kk, z uwagi na fakt, iż przedmiotowe przestępstwo należy do grupy przestępstw konwencyjnych⁵⁷⁸.

⁵⁷⁶ Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r. (Dz.U. Nr 35, poz. 228) tj. z dnia 13 kwietnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 969), dalej w tekście powoływana jako „upn”.

⁵⁷⁷ Definicja pojęcia „Apatryda”: „osoba nie posiadająca obywatelstwa żadnego państwa; bezpaństwowiec; apolita”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pl/apatrydzi>, [odczyt: 26 czerwca 2018 r.].

⁵⁷⁸ Zasada represji wszechświatowej.

§2. Przedmiot ochrony (zamachu)

Wolność i godność człowieka

Bezpośrednim przedmiotem ochrony przepisu art. 189 a kk jest wolność i godność człowieka. Wolność jest zarazem podstawowym i najważniejszym dobrem przysługującym człowiekowi, które jest chronione prawem. Obok życia ludzkiego stanowi największą wartość⁵⁷⁹. Przepis penalizuje wprowadzenie „człowieka”⁵⁸⁰ do obrotu gospodarczego na równi z rzeczą⁵⁸¹.

Strona przedmiotowa przestępstwa handlu ludźmi polega na działaniu sprawcy poprzez „dopuszczenie się czynu handlu ludźmi”, czyli doprowadzeniu do wystąpienia chociażby jednej z czynności, które zostały ujęte w definicji legalnej handlu ludźmi w art. 115 § 22 kk. Poprzez szczegółowe określenie w art. 115 § 22 kk czynności sprawczych, tj. werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie i przyjmowanie, stworzono katalog zamknięty. Powyższe oznacza, iż tylko wymienione zachowania są traktowane jako handel ludźmi. Brak zawartego w przepisie sformułowania „między innymi” oznacza, że Sąd w tym zakresie nie może zastosować wykładni rozszerzającej.

Przedmiotem czynności wykonawczej jest tylko i wyłącznie wolny „człowiek”, bowiem w przypadku handlu niewolnikami, zastosowanie znajdzie przepis art. 8 PWKK⁵⁸². Do wypełnienia znamion czynu zabronionego przestępstwa handlu ludźmi, zgodnie z definicją legalną określoną w art. 115 § 22 kk wystarczy dokonanie jednorazowej transakcji.

§3. Strona podmiotowa

Zamiar bezpośredni, *dolus directus coloratus*

Strona podmiotowa przestępstwa przewiduje, że sprawca musi mieć zamiar popełnienia czynu zabronionego. Przestępstwo handlu ludźmi można popełnić tylko umyślnie z zamiarem bezpośrednim o szczególnym zabarwieniu (*dolus directus coloratus*). Definicja handlu ludźmi wskazuje, że jest to przestępstwo kierunkowe, ze względu na sformułowanie

⁵⁷⁹ M. Mozgawa, *Zmiany w ujmowaniu przestępstw przeciwko wolności w polskim prawie karnym*, [w:] T. Bojarski (red.), *Problemy ewolucji prawa karnego*, Lublin 1990, s. 84

⁵⁸⁰ Ibidem., s. 84.

⁵⁸¹ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny*, 2010, s. 386.

⁵⁸² Przepisy wprowadzające Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r (Dz.U. Nr 88, poz. 554), dalej zwany „PWKK” „art. 8: Kto powoduje oddanie osoby w stan niewolnictwa lub utrzymuje ją w tym stanie albo uprawia handel niewolnikami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”.

celu, jakim jest wykorzystanie osoby pokrzywdzonej tym czynem. Osoba, która dopuści się przestępstwa handlu ludźmi musi przy podejmowaniu wskazanych w definicji czynności sprawczych oraz metod i środków bezpośrednio zmierzać do wykorzystania innej osoby. Sam fakt przewidywania możliwości osiągnięcia korzyści oraz godzenie się z tą okolicznością, nie jest wystarczający do przyjęcia odpowiedzialności karnej⁵⁸³.

Przestępstwo handlu ludźmi od strony podmiotowej wymaga, aby sprawca działał w celu wykorzystania innej osoby, której zgoda na jej wykorzystanie pozostaje bez znaczenia z punktu widzenia odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa. Zamiar „wykorzystania” może polegać na wypełnieniu znamion przestępstw określonych w rozdziale XXV kodeksu karnego, zatytułowanego jako: Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności – art. 197 kk (zgwałcenie), art. 198 kk (wykorzystanie bezradności, upośledzenia), art. 199 kk (nadużycie zależności), art. 200 kk (obcowanie płciowe z małoletnim), art. 200 a kk (zakazane nawiązanie kontaktu z małoletnim), art. 200b kk (zakaz publicznego propagowania zachowań o charakterze pedofilskim), art. 201 kk (kazirodstwo), art. 202 kk (pornografia), art. 203 kk (zmuszanie do prostytucji), art. 204 kk (stręczycielstwo i sutenerstwo), jak również innych formach poniżających godność człowieka⁵⁸⁴. Katalog czynności poniżających godność człowieka, nie ma charakteru enumeratywnego. Jednakże, nie oznacza to swobody interpretacyjnej. Pojęcie „inne formy wykorzystania” należy wyklądać w nawiązaniu do form wyszczególnionych przez ustawodawcę w wymienionym przepisie⁵⁸⁵.

Handel ludźmi może być także dokonywany z zamiarem wykorzystania innej osoby do handlu organami⁵⁸⁶, tj. w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy z 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów⁵⁸⁷. Ustawa ta jednak w art. 1 ust. 2. podpunkt od 1- 3 zawiera wyłączenie stosowania przepisów. „Przepisów ustawy nie stosuje się do: 1) pobierania, przeszczepiania komórek rozrodczych, gonad, tkanek zarodkowych i płodowych oraz narządów rozrodczych

⁵⁸³ A. Herzog, *Komentarz do art. 189a kk*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Komentarz Kodeksu Karnego*, Warszawa 2018, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁵⁸⁴ S. Hypś, *Komentarz do art. 189a kk*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Komentarz Kodeksu Karnego*, Warszawa 2018, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁵⁸⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku - II Wydział Karny z dnia 13 sierpnia 2013 r., sygn. akt II AKz 475/13 Legalis nr Numer 810244.

⁵⁸⁶ A. Grześkowiak, K. Wiak, M. Gałązka, R. G. Hałas, S. Hypś, D. Szeleszczuk: [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, Art. 115 kk, (red.) A. Grześkowiak Warszawa 2019, wyd. 6, Legalis.

⁵⁸⁷ Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1000 ze zm.).

lub ich części; 2) pobierania, przechowywania i dystrybucji krwi do celów jej przetaczania, oddzielenia jej składników lub przetworzenia w leki; 3) pobierania i autologicznego przeszczepiania lub pobierania i autologicznego zastosowania komórek i tkanek w czasie tej samej procedury chirurgicznej, gdy pobrane komórki i tkanki nie są poddawane przetwarzaniu, testowaniu, sterylizacji lub przechowywaniu”.

Pomimo tego, że żaden przepis prawa karnego nie zakazuje wprost zawierania i wykonywania umów o macierzyństwo zastępcze, poszczególne czynności zmierzające do wykonania umowy mogą nosić znamiona czynów zabronionych, uregulowanych na gruncie Ustawy o leczeniu niepłodności z dnia 25 czerwca 2015 r. Powyższa uwaga dotyczy przede wszystkim praktyk bezpośrednio związanych z nielegalnym oddawaniem zarodków oraz praktyk poprzedzających wykonanie umowy (rozpowszechnianie reklam o sprzedaży lub zakupie zarodków bądź pośrednictwo w sprzedaży lub zakupie), jak również działania następcze, które są sprzeczne z postanowieniami Ustawy o niepłodności z dnia 25 czerwca 2015 r., a mianowicie oddanie zarodków w celu umieszczenia w organizmie biorcy. Wobec powyższego należy rozważyć, odpowiedzialność karną stron umowy oraz osób zmierzających do wykonania umowy na podstawie art. 79 ust. 1 Ustawy o leczeniu niepłodności. Zgodnie z tym przepisem odpowiedzialność karną ponosi ten „1. Kto, w celu uzyskania korzyści majątkowej lub osobistej, nabywa lub zbywa zarodek, pośredniczy w jego nabyciu lub zbyciu bądź bierze udział w zastosowaniu uzyskanego wbrew przepisom ustawy zarodka” Odpowiedzialność karna za popełnienie wspomnianego czynu zabronionego jest zagrożona karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. W przypadku, gdy sprawca uczynił sobie z popełnienia przestępstwa stałe źródło dochodu, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Wprowadzenie powyższego przepisu miało na celu ochronę zarodków przed nielegalnym handlem bądź nielegalnym ich wykorzystaniem, również w celach badawczych. W literaturze przedmiotu można zapoznać się ze stanowiskiem, które wskazuje, że akceptowanie komercyjnych umów o przekazanie zarodków byłoby równoznaczne z uznaniem zarodków za towar, co mogłoby prowadzić do poważnych nadużyć⁵⁸⁸.

Zamiar sprawcy jest ukształtowany przez całokształt okoliczności przedmiotowych i podmiotowych dotyczących danego zdarzenia. Sąd Apelacyjny w Gdańsku w uzasadnieniu

⁵⁸⁸ J. A. Robertson, *Ethical and legal issues in human embryo donation*, „Fertility and Sterility”, 64.5/1995, Atlanta 1995, s. 890.

wyroku z dnia 19 lutego 2014 r.⁵⁸⁹ wskazał, iż „ustalenie zamiaru sprawcy na podstawie samych tylko przedmiotowych okoliczności, związanych z konkretnym zdarzeniem, w oparciu o sam sposób działania, pod warunkiem, że działanie to jest tego rodzaju, że podjęcie go przez sprawcę wskazuje jednoznacznie, bez żadnych w tym zakresie wątpliwości, na cel, do jakiego on zmierza. Jednoznaczność ta nie może oznaczać niczego innego, jak nieodzowność określonego skutku, gdyż wtedy tylko możliwe jest prawidłowe ustalenie, iż sprawca chciał, względnie godził się na taki, a nie inny skutek swego działania”.

Sąd Najwyższy wskazał na to, że przypisanie odpowiedzialności karnej nie może następować wyłącznie na podstawie zamiaru sprawcy, bowiem pojęcie „zmierza” w treści art. 13 § 1 kk musi zostać „uzewnętrznione w postaci zachowania sprawcy i wieść do dokonania czynu zabronionego. Jeżeli sprawca „odbiega” od realizacji zamiaru czynu, wówczas nie jest możliwe przyjęcie, iż dąży do jego dokonania. Skoro sprawca nie zmierza do dokonania, to nie aktualizuje się, dookreślająca to zmierzanie, przesłanka w postaci bezpośredniości tego zmierzania”. Warunkiem *sine qua non* przyjęcia winy popełnionego w formie stadialnej usiłowania jest ustalenie, że sprawca zmierzał „bezpośrednio” do jego dokonania⁵⁹⁰.

Kolejnym etapem mającym na celu zbadanie możliwości zastosowania wypracowanych kryteriów generalnych umożliwiających przeprowadzenie oceny znanych orzecznictwu skomplikowanych stanów faktycznych jest przeprowadzenie analizy na tle konkretnych przepisów części szczególnej Kodeksu Karnego. Wymaga przy tym podkreślenia, że „bezpośredniość” zmierzania do dokonania, przemawiająca za przyjęciem usiłowania, powinna być ustalana w powiązaniu z realizacją znamion powołanego w kwalifikacji prawnej typu czynu zabronionego, wśród których na pierwszy plan wysuwa się czasownikowe określenie czynności sprawczej. Sąd Apelacyjny w Szczecinie⁵⁹¹ w wyroku z dnia 3 marca 2016 r. wskazał wprost: „Znamię bezpośredniości jest spełnione, jeżeli w miejsce znamienia czasownikowego, występującego w danym typie, daje się wprowadzić, adekwatnie do rzeczywistości, bezpośrednie zmierzanie do dokonania”.

⁵⁸⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, II Wydział Karny z dnia 19 lutego 2014 r., sygn. akt II AKa 20/14, Legalis, [odczyt: 9 lutego 2018 r.].

⁵⁹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego, Izby Karnej z dnia 9 kwietnia 2013 r., sygn. akt II KK 207/12, Legalis, [odczyt: 9 lutego 2018 r.].

⁵⁹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie, II Wydziału Karnego z dnia 3 marca 2016 r., sygn. akt II AKa 10/16, Legalis, [odczyt: 12 lutego 2018 r.].

Obiektywność woli sprawcy

Czynność sprawcza czynu zabronionego polega na tym, iż sprawca obiektywnie, a nie jedynie subiektywnie we własnym odczuciu „swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do dokonania”⁵⁹².

Z uwagi na powyższe, w celu przypisania sprawcy przestępstwa winy za usiłowanie dokonania przestępstwa handlu ludźmi, w pierwszej kolejności należy ustalić, czy wszystkie istotne okoliczności składające się na to przestępstwo zostały objęte przez świadomość i wolę sprawcy. Zgoda sprawcy nigdy nie może być domniemana, nawet na podstawie jego zachowania. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego⁵⁹³ ustalenie usiłowania podlega dokładnej weryfikacji treści zamiaru.

§4. Przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi

Nowelizacja ustawy karnej z dnia 20 maja 2010 r. wprowadziła istotną zmianę obowiązujących przepisów poprzez penalizację przygotowania do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Dotychczas ustawodawca nie przewidywał odpowiedzialności karnej za takie zachowanie. Wprowadzenie odpowiedzialności karnej za przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi należy uznać za celowe, ze względu na wysoki stopień społecznej szkodliwości przestępstwa handlu ludźmi.

Zgodnie z przepisem art. 16 § 1 kk: „przygotowanie zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania”. Z kolei przepis art. 16 § 2 kk bezpośrednio wskazuje, iż przygotowanie do popełnienia przestępstwa jest tylko i wyłącznie karane, gdy ustawa tak stanowi. Ustawodawca wprowadził przepis do ustawy 189a § 2 kk, który rodzi odpowiedzialność karną sprawcy, który czyni przygotowania do popełnienia handlu ludźmi.

⁵⁹² A. Liszewska, [w]: R. Dębski (red.), *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności. System Prawa Karnego*, t. 3, Warszawa 2012, s. 739.

⁵⁹³ Wyrok Sądu Najwyższego, Izby Karnej z dnia z 6 czerwca 1974 r., sygn. akt II KR 339/73, Legalis, [odczyt: 12 lutego 2018 r.].

Usiłowanie popełnienia przestępstwa handlu ludźmi

Przestępstwo handlu ludźmi można popełnić w formie stadialnej dokonania i usiłowania. Zgodnie z art. 13 kk za usiłowanie odpowiada ten „kto w zamiarze popełnienia czynu zabronionego w swoim zachowaniu bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje.” Należy jednak zauważyć, iż „usiłowanie zachodzi także wtedy, gdy sprawca nie uświadamia sobie, że dokonanie jest niemożliwe ze względu na brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego lub ze względu na użycie środka nienadającego się do popełnienia czynu zabronionego”⁵⁹⁴.

Przestępstwo handlu ludźmi można popełnić tylko poprzez działanie. Z uwagi na fakt, iż nie jest istotny skutek, a sam fakt „handlu człowiekiem”, jest to przestępstwo formalne⁵⁹⁵.

Definicja pojęcia „usiłowania” dokonania przestępstwa handlu ludźmi obejmuje wymóg kumulatywnego wystąpienia trzech elementów. Sprawca przede wszystkim musi posiadać zamiar popełnienia czynu zabronionego, bezpośrednio dążyć do dokonania czynu zabronionego, do którego dokonania nie dochodzi. Sąd w przypadku dokonania przez sprawcę usiłowania popełnienia przestępstwa handlu ludźmi za podstawę prawną przyjmie złożoną kwalifikację prawną art. 13 § 1 kk w zw. z art. 198 a § 1 kk⁵⁹⁶.

Przygotowanie a usiłowanie

Przygotowanie jest „stworzeniem warunków do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania”, które może przybierać różne formy, takie jak np. przysposobienie środków, zbieranie informacji, wejście w porozumienie z inną osobą czy sporządzenie planu działania. Natomiast usiłowanie jest czymś więcej, niż przygotowanie. Sprawca usiłowania „w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do dokonania czynu zabronionego”. Usiłowanie jest nastawione na realizację czynu zabronionego, a dobro chronione prawem staje się realnie zagrożone⁵⁹⁷. „Określenie *bepośrednio zmierza* do dokonania czynu zabronionego (art. 13 § 1 kk) oznacza

⁵⁹⁴ S. Hypś, *Komentarz do art. 189 a kk*, [w:], (red.) A. Grześkowiak, *Komentarz Kodeks Karny*, Warszawa 2018, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁵⁹⁵ S. Hypś, *Komentarz do art. 189 a kk*, [w:] (red.) A. Grześkowiak, *Kodeks Karny*, Warszawa 2018, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁵⁹⁶ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Komentarz art. 189 a kk*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Komentarz Prawo Karne*, 2017, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁵⁹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 4 września 2007 r., sygn. akt II KK 322/06, Numer 162823, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

całość zachowań wiodących wprost do wypełnienia jego znamion, stwarzających realne zagrożenie dla chronionego dobra prawnego, a nie wyłącznie ostatnie z tych zachowań, poprzedzające realizację czynności sprawczej czynu zabronionego⁵⁹⁸”.

W celu ustalenia czy dany czyn należy uznać, za przygotowanie, czy za usiłowanie należy zbadać, czy sprawca zmierzał „bezpośrednio” do dokonania czynu zabronionego. W przypadku przestępstwa handlu ludźmi zarówno przygotowanie, jak i usiłowanie jest karalne. Ponadto sędzia ustalając stan faktyczny jest zobowiązany do zbadania jakie czynności zostały dokonane. Ustawodawca wyraźnie zaznaczył w art. 16 § 1 kk, iż „przygotowanie” obejmuje czynności mające dopiero stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do dokonania czynu zabronionego, takich jak wejście w porozumienie z inną osobą, uzyskanie lub przysposabianie środków, zbieranie informacji lub sporządzanie planu działania. Należy podkreślić, że prawidłowe ustalenie granicy pomiędzy obiema formami stadialnymi nabiera istotnego znaczenia w zakresie odpowiedzialności karnej jaką można przypisać sprawcy przestępstwa handlu ludźmi. Zgodnie z ugruntowanym stanowiskiem orzecznictwa i doktryny, zachowanie wykraczające poza granice przygotowania stanowi usiłowanie. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 8 marca 2006 r. wskazał iż, „Jeżeli w pochodzie przestępstwa czyn wykracza poza granice przygotowania wyznaczone treścią art. 16 kk, to stanowi on co najmniej usiłowanie popełnienia tego przestępstwa, bowiem pomiędzy przygotowaniem a usiłowaniem nie istnieje pole niczyje.”

Przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi obejmuje wszystkie formy rzeczowe i osobowe, które doprowadzają do wejścia w porozumienie z inną osobą w celu prowadzenia handlu ludźmi.

Przygotowanie do popełnienia przestępstwa jest dokonane w celu popełnienia czynu zabronionego w zamiarze bezpośrednim, co oznacza, iż w przypadku wystąpienia zamiaru ewentualnego przepis art. 16 § 1 kk nie znajdzie zastosowania. Zatem aby odpowiadać na podstawie przepisu 16 § 1 kk w zw. z art. 189 a kk należy dokonać wszelkich czynności zmierzających do dokonania czynu zabronionego, przy czym warunkiem *sine qua non* jest

⁵⁹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 23 maja 2007 r., sygn. akt V KK 265/06, OSNKW 2007 nr 7-8, poz. 58, str. 54.

zamiar bezpośredni sprawcy⁵⁹⁹. W tym zakresie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Krakowie, II Wydział Karny, sygn. akt II AKa 266/09⁶⁰⁰: „Karalność czynności przygotowawczych zależy od tego, czy są one dokonywane w celu popełnienia czynu zabronionego. Jeżeli są one (lub mogą być) traktowane jako pozbawione takiego związku z zamierzonym przestępstwem, czynności te nie podlegają karze”.

W zakresie strony przedmiotowej przygotowania do popełnienia czynu zabronionego można wyróżnić zarówno przygotowanie w postaci wieloosobowej, jak i jednoosobowej.

Forma jednoosobowa

Jednoosobowe przygotowanie do popełnienia przestępstwa polega na podjęciu czynności ułatwiających dokonanie czynu zabronionego, do których ustawodawca zaliczył uzyskiwanie lub przysposabianie środków, zbieranie informacji lub sporządzanie planu działania. Za „środek”⁶⁰¹ uznawana jest rzecz ruchoma lub nieruchoma albo energia, która ma zostać wykorzystana do popełnienia czynu zabronionego⁶⁰². Z kolei za „uzyskanie”⁶⁰³ zgodnie z językową wykładnią należy przyjąć: zdobycie, otrzymanie, pozyskanie środków, a za „przysposobienie” uznaje się przystosowanie, uczynienie zdatnym do czegoś. Powyższe czynności mogą zostać dokonane np. poprzez dokonanie zmian konstrukcyjnych lub architektonicznych. Definicja pojęcia „zbierania informacji”, opiera się na gromadzeniu wiadomości potrzebnych do dokonania czynu przestępczego, natomiast „sporządzenie planu działania” polega na stworzeniu listy czynności, które mają zostać dokonane w celu popełnienia⁶⁰⁴. Powyżej opisane zachowania, wypełniają znamiona z art. 16 § 1 kk w sytuacji, gdy są uzewnętrznione i zrealizowane.

Forma wieloosobowa

Przestępstwo przygotowania do przestępstwa handlu ludźmi może również zostać dokonane w postaci wieloosobowej. W tym przypadku element „wieloosobowości” zostanie

⁵⁹⁹ A. Liszewska, [w:] R. Dębski (red.), *System prawa karnego*, t. 3, Warszawa 2012, s. 806.

⁶⁰⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 lutego 2010 r., sygn. akt II AKa 266/09, KZS 2010, Nr 3, poz. 35.

⁶⁰¹ Definicja pojęcia „środek” oznacza „coś co ułatwia działanie, umożliwia osiągnięcie czegoś; sposób; narzędzie”, Słownik Języka Polskiego SJP, <https://sjp.pl/%C5%9Brodek>, [odczyt: 12 lutego 2018 r.].

⁶⁰² A. Marek, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki, (red.) *Kodeks karny*, Warszawa 2007, s. 56–57.

⁶⁰³ Definicja pojęcia „uzyskanie” oznacza: „otrzymać coś, co było przedmiotem starań”, Słownik Języka Polskiego SJP, <https://sjp.pl/uzyskanie>, [odczyt: 12 lutego 2018 r.].

⁶⁰⁴ A. Marek, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki, (red.) *Kodeks karny*, Warszawa 2007, s. 223.

zrealizowany w momencie wejścia w porozumienie przez co najmniej dwie osoby, które wyrażą wolę wspólnego popełnienia czynu zabronionego przepisem art. 189 § 2 kk. Za „porozumienie” należy rozumieć: „(...) uzgodnienie woli dwu lub więcej sprawców co do wspólnego popełnienia przestępstwa, którego przygotowanie jest karalne, określonego co najmniej w ogólnych zarysach przez zespół znamion⁶⁰⁵.”

Wejście w porozumienie przygotowujące przestępstwo z art. 16 § 1 kk może dotyczyć tylko i wyłącznie osób, które miały już wcześniej wolę popełnienia przestępstwa, zaś ich uzgodnienia dotyczą czynności technicznych czy też okoliczności tworzących warunki dokonania przestępstwa, w tym upewnienie się co do kręgu przyszłych uczestników przestępstwa. Wchodzący w porozumienie nie podejmują jeszcze działań zmierzających bezpośrednio do dokonania przestępstwa⁶⁰⁶. Z kolei poszukiwanie wykonawców, rozmaite formy nakłaniania do tego, proponowanie, obietnice, rozpytywanie, kto by się podjął dokonania danej czynności itp. nosi cechy podżegania, a nie czynności przygotowawczych, bo osoby wypytywane nie mają jeszcze woli popełnienia przestępstwa. Gdy takie zabiegi skutku nie odnoszą, podżeganie kończy się w fazie usiłowania.⁶⁰⁷ Zatem w sytuacji, gdy jedna z osób nie miała wcześniej zamiaru popełnienia czynu zabronionego, a sprawca swoimi zabiegami dążył do wzbudzenia u niej takiego zamiaru, to nie będzie on realizował znamion przygotowania, ale postaci zjawiskowej, podżegania z art. 18 § 2 kk, do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Sama rozmowa w zakresie możliwości popełnienia czynu zabronionego nie może być rozumiana jako przygotowanie do popełnienia przestępstwa⁶⁰⁸.

W sytuacji, gdy czynności przygotowawcze obiektywnie nie nadają się do realizacji czynu zabronionego, pozostają one bezkarne. Ustawa nie przewiduje odpowiedzialności za nieudolne przygotowanie, analogicznie do przepisu art. 13 § 2 kk.

⁶⁰⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 23 stycznia 2002 r., sygn. akt II AKa 245/01, Legalis, [odczyt: 26 stycznia 2018 r.].

⁶⁰⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 lutego 2009 r., sygn. akt II AKa 202/08, Legalis, [odczyt: 26 stycznia 2018 r.].

⁶⁰⁷ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2003 r., sygn. akt I KZP 11/03 (OSNKW 2003, nr 11-12, poz. 89).

⁶⁰⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 czerwca 1997 r., sygn. akt II AKa 50/97, Legalis, [odczyt: 26 stycznia 2018 r.].

Przygotowanie stanowi czyn współukarany uprzedni w stosunku do finalnego dokonania przestępstwa handlu ludźmi. Zatem przestępstwo przygotowania do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi jest pochłaniane przez jego usiłowanie lub dokonanie.

§5. Strona przedmiotowa przestępstwa

Czynność sprawcza

Czynnością sprawczą przestępstwa handlu ludźmi jest wypełnienie znamion przepisu z art. 189 a kk. Do przyjęcia odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi wystarczające jest wypełnienie chociaż jednej czynności, określonej w definicji legalnej handlu ludźmi z przepisu art. 115 § 22 kk. Zatem handlem ludźmi, zgodnie z enumeratywnym wyliczeniem jest: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: 1) przemocy lub groźby bezprawnej, 2) uprowadzenia, 3) podstępu, 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą, w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy⁶⁰⁹.

Wprowadzenie do ustawy legalnej definicji przestępstwa handlu ludźmi, doprowadziło do tego, że wszelkie spory na temat jego znamion są bezcelowe, bowiem ustawodawca jasno wytyczył granice odpowiedzialności karnej.⁶¹⁰

⁶⁰⁹ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Komentarz do art. 189 a kk*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), 2017, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁶¹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie II Wydział Karny z dnia 28 września 2010 r., II AKa 93/10, KZS 2010 nr 11, poz. 40.

Czynność sprawcza dokonana względem małoletniego

W przypadku dokonania przestępstwa przeciwko małoletniemu, nie ma znaczenia jakie metody i środki zostały wykorzystane⁶¹¹.

Charakter bezskutkowy przestępstwa

Orzecznictwo podkreśla, że przestępstwo z art. 189a § 1 kk ma charakter bezskutkowy. Powyższe określenie oznacza, że do przyjęcia odpowiedzialności karnej za popełnienie czynu zabronionego bez znaczenia pozostaje fakt, czy doszło finalnie do przeprowadzenia sprzedaży oraz okoliczność wykorzystania w powziętym celu. Przestępstwo to przy czynności sprawczej pozyskiwania należy uznać za dokonane z chwilą przystąpienia sprawcy do którejkolwiek z czynności określonych w tym przepisie⁶¹².

Czynności poprzedzające handel ludźmi

Swoim zakresem dokonanie przestępstwa handlu ludźmi, zgodnie z art. 189 a § 1 kk w zw. z art. 115 § 22 kk dotyczy również czynności poprzedzających handel ludźmi. Tymi czynnościami są: „werbunek” oraz „przechowywanie”, „transport”, „dostawa”, zatem są to czynności zmierzające do utrzymania władztwa nad człowiekiem, w celu wykorzystania człowieka w ramach umowy sprzedaży⁶¹³.

Należy zauważyć, iż do przypisania odpowiedzialności karnej **nie jest konieczne, aby sprawca działał w celu osiągnięcia korzyści majątkowej**. Handlem, na gruncie art. 189 a kk, jest również nieodpłatne przeniesienie posiadania człowieka, czy też uzyskanie i utrzymywanie jego posiadania w celu nieodpłatnego przeniesienia tegoż posiadania na rzecz innej osoby⁶¹⁴.

Liczba osób pokrzywdzonych

Odpowiedzialność karną za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi ponosi sprawca, gdy podejmie wskazane czynności sprawcze wobec co najmniej jednej osoby. Bez znaczenia

⁶¹¹ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Komentarz art. 189 a kk*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), 2017, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁶¹² Ibidem.

⁶¹³ Ibidem.

⁶¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie - II Wydział Karny z dnia 3 września 2012 r., sygn. akt II AKa 43/12, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 2013, nr 7-8, poz. 34, str. 15.

pozostaje okoliczność, czy sprawca przestępstwa działał na międzynarodową skalę, czy też przestępstwo zostało dokonane w kraju jego pochodzenia⁶¹⁵.

Zgodnie z orzecznictwem, zachowanie sprawcy polegające na: werbowaniu, transporcie, dostarczaniu, przekazywaniu, przechowywaniu lub przyjmowaniu osoby z zastosowaniem sposobów wymienionych w art. 115 § 22 kk jest handlem ludźmi w rozumieniu art. 189 a § 1 kk niezależnie od tego skali na jaką działał przestępca⁶¹⁶.

Zatem zarówno osoba, która popełnia przestępstwa w stosunku do jednej, jak i wielu osób swoim zachowaniem dopuszcza się popełnienia czynu zabronionego⁶¹⁷.

Przedmiot czynności wykonawczej

Przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa handlu ludźmi, określonego w przepisie art. 189 a kk, może być każdy człowiek, który zostaje poddany zachowaniu opisanemu w definicji pojęcia – handel ludźmi, nawet w sytuacji, gdy początkowo nie zgadzał się na dokonanie na nim przestępstwa, lecz finalnie wyraził na nie zgodę. Przedmiotem wykonawczym nie będzie osoba, która wyraziła zgodę na przedmiotowe jej traktowanie i rozporządzanie nią. Powyższe nie dotyczy osób małoletnich.⁶¹⁸.

§6. Surogacja a handel ludźmi

Wprowadzenie definicji handlu ludźmi utrudniło walkę z przestępstwem handlu dziećmi lub przekazaniem dziecka po urodzeniu przez matkę biologiczną rodzicom społecznym i genetycznym. Zgodnie z legalną definicją handel ludźmi jest przestępstwem kierunkowym, a zatem, sprawcy należy udowodnić działanie w celu wykorzystania dziecka.

Wyklucza to możliwość pociągnięcia do odpowiedzialność karnej osoby, której motyw są neutralne czy wręcz pozytywne. Oznacza to, że osoba, która działała w celu dobra dziecka nie wypełniła znamion powyższego przepisu. Z kolei należy zauważyć, iż „obrót

⁶¹⁵ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Komentarz art. 189 a kk*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Komentarz Prawo Karne*, 2017, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

⁶¹⁶ Ibidem.

⁶¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie II Wydział Karny z dnia 7 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 42/13, Numer 1025156, Legalis.

⁶¹⁸ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Komentarz art. 189 a kk*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), 2017, *Komentarz Prawo Karne*, Legalis, [odczyt: 5 lipca 2018 r.].

dobrami” jest pojęciem zbiorczym, które swoim zakresem obejmuje zbycie, sprzedaż, nabycie, kupno i posiadanie jako skutek nabycia⁶¹⁹.

Analiza pojęcia słowa „wykorzystanie”, prowadzi do rozważań nad tym, czy potencjalne strony zawierają umowę w celu wykorzystania innej osoby, w tym przypadku matki zastępczej i jej dziecka w celu osiągnięcia własnego celu, jakim jest posiadanie dziecka. Ponadto⁶²⁰, czy w takiej sytuacji dochodzi do posłużenia się matką zastępczą i dzieckiem w celu zrealizowania własnych celów. Na tak postawione pytania, wydaje się, że można odpowiedzieć twierdząco. Ponadto „cel, w którym odbywa się handel ludźmi nie ma znaczenia. Do znamion przestępstwa z § 1 nie należy także osiągnięcie korzyści majątkowej, a zatem nawet strata dla uprawiającego handel nie wyłącza przestępnego charakteru transakcji”⁶²¹. W kontekście potencjalnej odpowiedzialności karnej, w oparciu o przepisy dotyczące handlu ludźmi z uwagi na inne formy wykorzystania poniżające godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy, poprzez naruszenie przepisu art. 79 ustawy o leczeniu niepłodności, konieczne stało się przeanalizowanie treści umów o macierzyństwo zastępcze poprzez wykładnię treści umowy. *Essentialia negotii* umowy o macierzyństwo zastępcze obejmuje zobowiązanie surogatki do zajścia w ciążę na prośbę rodziców społecznych oraz oddania dziecka po jego urodzeniu, a także rezygnacji matki biologicznej z praw rodzicielskich do nowo narodzonego dziecka. Z kolei rodzice społeczni zobowiązują się do zapłaty określonej kwoty pieniężnej i odebrania dziecka. Mając powyższe na uwadze można przyjąć, że realizacja komercyjnej umowy zastępczej może nosić znamiona czynu zabronionego wymienionego w art. 79 ust. 1 Ustawy o leczeniu niepłodności. Zawierając umowy o sprzedaż embrionu, sprawcy koncentrują się przede wszystkim na uzyskaniu odpowiedniego zysku⁶²². Stąd ustawodawca nie ograniczył się jedynie do penalizowania wypłaty określonej kwoty pieniężnej, lecz rozszerzył motywację sprawy na korzyści osobiste⁶²³. Rodzice społeczni, dzięki matce zastępczej, mogą być również rodzicami biologicznymi. W tej sytuacji osiągają oni korzyść osobistą, za którą może

⁶¹⁹ G. Erbs, M. Kohlhaass, *Strafrechtliche Nebengesetze*, München 1999, nr bieżący 5 do § 29 ustawy o obrocie środkami odurzającymi, powołany za E. M. Guzik-Makaruk, *Transplantacja organów, tkanek i komórek w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, Białystok 2008, s.196.

⁶²⁰ A. Herzog, *Komentarz do art. 189a kk*, [w:] R. Stefański (red.), *Komentarz Kodeks Karny*, Warszawa 2019, wyd. 23, Legalis, [odczyt:21 marca 2019 r.].

⁶²¹ Z. Cwiakalski, [w:] A. Zoll, *Kodeks karny*, t. II, Warszawa 2006, s. 1143.

⁶²² J. A. Robertson, *Ethical and legal issues in human embryo donation*, „Fertility and Sterility” 64.5/1995”, 890. Atlanta 1995, s. 46.

⁶²³ M. Gałązka, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak (red.), K. Wiak, Warszawa 2017, s. 689.

być rozumiane posiadanie własnego dziecka. Odpowiedzialność matki zastępczej może być wówczas związana z nabyciem zarodka i jego wykorzystaniem wbrew przepisom ustawy, poprzez poddanie się procedurze związanej z implementacją zarodka. Nie można również wykluczyć, że surogatki kierowały się chęcią osiągnięcia korzyści osobistej. W związku z powyższym należy rozważyć możliwość przyjęcia odpowiedzialności karnej przez matkę zastępczą, także w przypadku zawarcia jednostronnej umowy pod tytułem darmym.

W kontekście kryminalnych aspektów dawstwa ludzkich embrionów w ramach macierzyństwa zastępczego należy zauważyć, że ustawa o leczeniu niepłodności z dnia 25 czerwca 2015 r. nie wykluczyła możliwości urodzenia dziecka przez kobietę, która nie jest jego biologiczną matką. Jednakże, aby dawstwo zarodków mogło być legalne, należy spełnić szereg warunków określonych w art. 36 ust. 1 ustawy, których macierzyństwo zastępcze nie spełnia.

Jednym z podstawowych warunków przewidzianych w przepisie art. 36 ust 1 ustawy o leczeniu niepłodności jest anonimowość biorcy zarodka. Powyższy przepis ma na celu wyeliminowanie handlu zarodkami, a także zawierania umów o macierzyństwo zastępcze. W związku z postanowieniami umowy macierzyństwa zastępczego, niemożliwe jest zawarcie rzeczowej mowy przy założeniu, że jedna ze stron pozostaje anonimowa⁶²⁴.

Ponadto przepis art. 36 ust. 1 Ustawy o leczeniu niepłodności przewiduje możliwość zastosowania dawstwa zarodków w przypadku wystąpienia medycznych podstaw do dostarczenia i wykorzystania zarodka przez biorcę, które są określone przez lekarza na podstawie najnowszej wiedzy medycznej. Zastosowanie medycznej procedury implementacji, wymaga wcześniejszej analizy historii medycznej potencjalnego biorcy oraz przeprowadzenia niezbędnych badań laboratoryjnych. Ponadto biorca przed wyrażeniem zgody na implementację, musi uzyskać pełną i rzetelną informację na temat zabiegu. Biorca musi złożyć również pisemne oświadczenie o zgodności z prawną złożonych przez nią oświadczeń. Ponadto zgodnie z przepisem art. 36 ust. 1 pkt 7 lit. b) ustawy o leczeniu niepłodności, w przypadku gdyby biorca był żonaty lub pozostawał w konkubinacie, biorca musi przedstawić zgodę wyrażoną przez męża lub konkubenta, na zastosowanie metod

⁶²⁴ M. Mikluszka, *Czy można kupić dziecko, czyli problemy prawne i etyczne związane z macierzyństwem zastępczym*, [w:], *Współczesne wyzwania bioetyczne*, L. Bosek (red), M. Królikowski, Warszawa 2010, s. 325.

wspomaganej prokreacji przy implementacji zarodka. Legalne przekazanie zarodków jest możliwe tylko i wyłącznie w oparciu o obowiązujące przepisy.

Jednakże należy zauważyć, że rozważania o możliwości wypełnienia znamion przestępstwa handlu ludźmi w przypadku zawarcia umowy o surogację można czynić przy założeniu, że doszło do przekazania gamety.

Jednocześnie nie można wykluczyć, np. wykorzystania matki zastępczej w celu otrzymania zarodka i urodzenia przez nią dziecka jego społecznych lub (i) biologicznych rodziców, z wykorzystaniem środków, o których mowa w art. 115 § 22 kk⁶²⁵. Przedmiotowe kwestie jednakże odbiegają od opisywanego zagadnienia, dlatego nie będą przedmiotem dalszej analizy.

Studium przypadku

Ponieważ w Polsce do dnia dzisiejszego nie opublikowano żadnego wyroku w sprawie dotyczącej macierzyństwa zastępczego, nie jest możliwe przewidywanie, jaka byłaby jego treść, oraz jaki wpływ wywarłby on na stosowanie prawa⁶²⁶.

Z uwagi na brak orzecznictwa sądów polskich bezpośrednio traktujących o macierzyństwie zastępczym, przedstawiono studium przypadku, który co prawda nie jest bezpośrednio związany z surogacją, jednak na jego podstawie można zauważyć pewne podobieństwa w mechanizmie działania oskarżonych. Z powyżej opisanym problemem musiał zmierzyć się wymiar sprawiedliwości w Białymstoku w 2012 r⁶²⁷, kiedy to M. M. i K. M. obywatele Rzeczypospolitej Polskiej narodowości romskiej zostali oskarżeni o nakłanianie małżeństwa narodowości romskiej do sprzedaży poczętego przez nich dziecka i po jego urodzeniu podjęcia działań zmierzających do zarejestrowania w Urzędzie Stanu Cywilnego dziecka jako własnego. Powyższe miało nastąpić poprzez uczestniczenie oskarżonej K. M. przy porodzie i podanie swoich danych jako matki biologicznej, a M. M. jako ojca, w dokumentacji sporządzonej przy narodzinach dziecka. Przedmiotowa sprawa, co prawda nie dotyczy *stricto* zawarcia umowy o surogację, jednakże bardzo dobrze przedstawia

⁶²⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku - II Wydział Karny z dnia 13 sierpnia 2013 r., sygn.. akt II AKz 475/13, Numer 810244, Legalis.

⁶²⁶ K. Bagan-Kurluta, *Czyje Dziecko, czyje? Kilka uwag o pochodzeniu dziecka na tle umów macierzyństwa zastępczego*, „Miscellanea Historico—Iuridica” Tom XV, z. 1, Białystok 2016, s.270.

⁶²⁷ Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 25 marca 2013 r., III Wydział Karny, sygn. akt III K 157/12, utrzymany w mocy na podstawie wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 12 lipca 2013 r., II Wydziału Karnego, sygn. akt II AKa 116/13.

mechanizm, w jaki sposób przebiega sprzedaż dziecka w krajach, w których umowa o surogację nie jest uregulowana prawnie bądź nie jest legalna. Należy również podkreślić, iż w Polsce organy ścigania nie prowadzą ewidencji w ramach której, wykryto by dotychczas dokonanie sprzedaży dziecka w ramach umowy o surogację.

W dniu 1 lutego 2012 r. funkcjonariusze Policji udali się na Oddział Położniczy w Sokółce, gdzie w rozmowie z ordynatorem oddziału ustalili, iż w dniu 30 stycznia 2012 r. na powyższym oddziale urodziło się dziecko. We wszystkich dokumentach figurujących przy urodzeniu chłopca zostało podane, iż matką biologiczną dziecka jest K. M., zamieszkała w Bydgoszczy. Lekarze zwrócili uwagę na fakt, iż kobieta, która urodziła dziecko nie włada językiem polskim oraz nie posiada żadnego dowodu tożsamości. Ponadto zastanawiająca była okoliczność, iż żadna z osób, które chciały odebrać zaświadczenie o urodzeniu dziecka nie wyraziły zgody na okazanie dokumentów. Po przeprowadzeniu przesłuchania z matką dziecka przez funkcjonariuszów Policji okazało się, iż włada ona językiem polskim oraz jest osobą o innej tożsamości niż zostało to podane w zgłoszeniu, S. C. pochodzącą z Braszowa (Rumunia). Natomiast za ojca dziecka podawał się mężczyzna M.S. M. pochodzący z Białegostoku. Powyższa okoliczność uzasadniała obawę popełnienia przestępstwa usiłowania wyłudzenia poświadczenia nieprawdy w akcie urodzenia dziecka. K. M. i M. S. M. przewieziono na Komendę Powiatową Policji w Sokółce w celu wyjaśnienia zaistniałej sytuacji.

W dniu 1 lutego 2012 r. przesłuchano świadka I. C., zamieszkałego w Sat. Părau (Rumunia), który zeznał, iż od ok. 4 lat przebywał wspólnie z żoną S. C., matką biologiczną chłopca w Polsce. Małżeństwo w owym czasie opiekowało się swoją dwójką dzieci w Polsce, siedmioletnią C. C. i trzyletnim R. C. Przez ten okres utrzymywali się oni głównie z żebractwa i prac dorywczych. Pół roku przed narodzinami dziecka, mężczyzna prosił o jałmużnę na jednym z osiedli Białegostoku, gdzie przypadkowo spotkał romską rodzinę. Mężczyzna podczas wizyty przebywał z córką. Kobieta, która wpuściła go do mieszkania zadała mu pytanie, czy zechciałby on sprzedać swoją córkę. Mężczyzna odmówił, jednakże kobieta nie dawała za wygraną i zapytała się czy może jego żona jest teraz w ciąży. Jego żona faktycznie w tym czasie była w trzecim miesiącu ciąży. W momencie, gdy kobieta dowiedziała się o ciąży poprosiła swojego męża i obydwójce zaczęli namawiać mężczyznę na sprzedaż dziecka. Małżeństwo zaoferowało, iż pokryją oni wszelkie koszty związane z porodem i utrzymaniem ciąży, ponadto zapłacą kwotę 20.000 zł i oddadzą w ramach

rekompensaty samochód. Mąż kobiety poprosił mężczyznę o jego numer telefonu, po czym mężczyzna opuścił mieszkanie. Po wizycie opowiedział o całej sytuacji jaka miała miejsce żonie, która jak zeznał, kategorycznie odmówiła sprzedaży swojego jeszcze nienarodzonego dziecka. Po trzech dniach kontakt, pomiędzy stronami umowy został ponownie nawiązany przez małżeństwo zainteresowane zakupem dziecka. Mężczyzna odmówił. Jednakże małżeństwo ponowiło kontakt. Z uwagi na powyższą sytuację małżeństwo było zmuszone do przeprowadzenia się. Jednakże nowopoznane małżeństwo, które chciało kupić dziecko nie zaprzestało nuchodzenia przyszłej matki. Powyższa sytuacja trwała aż do narodzin dziecka. W szpitalu mężczyzna, który pragnął być prawnym ojcem podał swoje dane jako ojca dziecka i dane swojej żony jako matki dziecka. Rodzice biologiczni dziecka nie chcieli oddać dziecka, jednakże obawiali się o swoje życie i życie swoich dzieci. Mężczyzna do protokołu zeznał, iż powiedział prawdę, bowiem chciał odzyskać dziecko.

Następnie zeznania odebrano od S.C., matki biologicznej dziecka. Kobieta potwierdziła zeznania męża. Wskazała, iż główną przyczyną złożenia przez małżeństwo propozycji sprzedaży dziecka, była choroba kobiety, która razem z mężem bardzo długo starała się o dziecko, jednakże do zapłodnienia nie dochodziło. Kobieta zeznała, iż przekonywali ją, iż zapewnią jej dziecku bardzo dobre życie. Zaproponowali wynagrodzenie za sprzedaż dziecka. Zdaniem kobiety nigdy nie wyraziła zgody na sprzedaż dziecka. Przy czym jednak przyznała się do otrzymywania drobnych kwot pieniędzy.

Położna, która zajmowała się rodzącą kobietą, w dniu 1 lutego 2012 r. zeznała, iż matce dziecka towarzyszyła kobieta, która podała się za jej siostrę. Poinformowała ona położną, że rodząca nie zna języka polskiego, dlatego to ona wypełni i podpisze wszystkie dokumenty. Podejrzenia kobiety również wzbudziły istotne różnice pomiędzy kobietami, bowiem rodząca była bardzo zaniedbana i brudna, natomiast kobieta która posługiwała się językiem polskim była elegancka i zadbana. „Siostra” nie odstępowwała matki dziecka na krok i wchodziła za nią nawet do łazienki, co zdaniem położnej nie jest typowym zachowaniem osoby towarzyszącej rodzącej kobiecie. Powyższa sytuacja powtórzyła się, bowiem za pierwszym razem kobieta nie urodziła. Za drugim razem doszło do porodu, wówczas „siostra” rodzącej ponownie podała wszystkie dane, przy czym popełniła błąd przy dacie narodzin jej pierwszego dziecka. Do sali porodowej przyszedł również „mąż rodzącej” jednakże rozmawiał on tylko z „siostrą”. Ponadto położna zauważyła, iż rodząca odwraca się od mężczyzny i zachowuje się, jakby się go bała. Położne nabrały podejrzeń, iż chodzi

o sprzedaż dziecka i o zaistniałej sytuacji powiadomiły ordynatora szpitala, który zawiadomił policję. Położna poinformowała Policję, iż ojca dziecka wpisuje się do danych zbieranych w szpitalu, tylko wówczas, gdy dziecko pochodzi ze związku małżeńskiego. Natomiast „siostra” podała informację, iż małżeństwo posiada jedynie ślub zawarty w tradycji romskiej, zatem zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem, kobieta pozostawała panną. W przedmiotowej sytuacji, matka dziecka w urzędzie stanu cywilnego sama byłaby uprawniona do wskazania ojca dziecka, jedynie na podstawie złożonego oświadczenia.

Następna pielęgniarka w zeznaniach potwierdziła zeznania poprzedniego świadka, dodała również, iż zauważyła, iż „siostra” cieszyła się bardziej z dziecka od samej matki. Jednak największą uwagę zwróciła ona na fakt, iż nikt z osób odbierających dziecko nie wyraził zgody na wylegitymowanie się. Pielęgniarki obawiały się, że nie wiedzą komu w efekcie wydadzą dziecko. Pielęgniarka zauważyła, iż rodząca, utrzymująca, iż nie zna języka polskiego po wizycie policji, zaczęła płynnie wystawiać się w języku polskim.

Na podstawie przeprowadzonego postępowania dowodowego w postępowaniu przygotowawczym Prokuratura Rejonowa w Sokółce na podstawie art. 303 kpk, 305 § 1 kpk, 3 kpk, 309 § 1 pkt 1 kpk w dniu 2 lutego 2012 r. wydała postanowienie o wszczęciu śledztwa, pod sygn. akt Ds. 165/12. W postanowieniu wskazano, iż śledztwo dotyczy „sprawy zaistniałego w okresie od nieustalonego dnia miesiąca sierpnia 2011 r. do dnia 1 lutego 2012 r. w Sokółce usiłowania udziału w handlu ludźmi, w ten sposób, że nakłaniano będącą w ciąży S.C. i I.C. do sprzedaży ich dziecka po urodzeniu, w zamian za pieniądze w kwocie nie mniejszej niż 20.000 zł oraz samochód nieustalonej marki i wartości, a następnie dla uwiarygodnienia opisanego czynu usiłowano wyłudzić poświadczenie nieprawdy podając personelowi medycznemu dane K. M. jako biologicznej matki noworodka do dokumentacji medycznej sporządzanej na okoliczność porodu na podstawie, której sprawcy uzyskaliby zgłoszenie o urodzeniu dziecka, uprawniające do otrzymania aktu urodzenia dziecka w Urzędzie Stanu Cywilnego w Urzędzie Miejskim w Sokółce”.

Zeznania odebrano również od siostry matki dziecka, która wskazała, iż siostra opowiadała jej, o tym iż poznali bardzo dobre małżeństwo, które bezinteresownie pragnie im pomóc. Zauważyła pozytywną zmianę w zachowaniu siostry. Zeznała, że wraz z mężem bardzo cieszyli się z nowej znajomości i to ich bardzo „podbudowało”. Dowiedziała się od siostry, iż pomoc nowo poznanych znajomych polegała na przekazywaniu pieniędzy za hotel, kupowaniu ubranek dla dzieci oraz jedzenia. Zeznała, iż kobieta pragnąca zostać matką

socjologiczną również zaproponowała, iż chce kupić od niej jej nienarodzone dziecko, gdy ta była w pierwszym miesiącu ciąży. Jednakże odmówiła. Wskazała, iż siostra opowiedziała jej, iż w szpitalu podsłuchiwała rozmowę kobiety, która chciała zatrzymać dziecko dla siebie, w której powiedziała, że „będzie hodować tego chłopca S.C. do czasu aż ten dorośnie i wówczas obetną mu rękę i przeszczepią komuś z jej rodziny, kto tej ręki nie ma. Mówiła, że chcą jej dziecko na narządy, do przeszczepu”. Powyższe stwierdzenie jednakże stanowiło tylko i wyłącznie linię obrony, która zgodnie z dotychczas dostępną wiedzą medyczną wskazywała na nieudolność obranej taktyki i była łatwa do obalenia. Przeszczep narządów zawsze wymaga spełnienia szeregu przesłanek medycznych, w tym zgodności antygenów tkankowych HLA, co nie jest łatwe do spełnienia, a przeciętni ludzie nie mają żadnej wiedzy w tym zakresie, stąd też formułują tak karkołomne opinie.

W dniu 2 lutego 2012 r. M.S.M przedstawiono zarzut popełnienia przestępstwa o treści: „1. W okresie od nieustalonego miesiąca sierpnia 2011 r. do dnia 1 lutego 2012 r. w Sokółce działając wspólnie i w porozumieniu z K. M. usiłowali dopuścić się handlu ludźmi, w ten sposób, że oferowali w wymienionym czasie pieniądze w kwocie nie mniejszej niż 20.000 zł oraz samochód S. C. i I.C. w zamian za sprzedaż ich dziecka po urodzeniu, a następnie dla uwiarygodnienia opisanego czynu usiłowali wyłudzić poświadczenie nieprawdy podając personelowi medycznemu dane K. M. jako biologicznej matki noworodka do dokumentacji medycznej sporządzonej na okoliczności porodu na podstawie której uzyskaliby zgłoszenie o urodzeniu dziecka uprawniające do otrzymania aktu urodzenia w Urzędzie Stanu Cywilnego Urzędu Miejskiego w Sokółce,

tj. o czyn z art. 13 § 1 kk w zb. z art. 189 a § 1 kk w zb. z art. 272 kk.

2. W dniu 26 stycznia 2012 r. w Białymstoku działając wspólnie i w porozumieniu z K. M. usiłowali dopuścić się handlu ludźmi, w ten sposób, że oferowali S.W. pieniądze w nieustalonej kwocie w zamian za sprzedaż jej dziecka po urodzeniu.,

tj. o czyn z art. 13 § 1 kk w zb. z art. 189 a § 1 kk”.

Mężczyzna nie przyznał się do zarzucanych mu czynów. Wskazał, iż żył z matką biologiczną dziecka i był przekonany, że to jego dziecko. Ponadto podał, iż ma z nią ślub zawarty w tradycji romskiej. Natomiast uważa, że okłamała go mówiąc, iż to jego dziecko, bowiem chciała wyłudzić polskie obywatelstwo. Mężczyzna podał dane swojej małżonki jako matki dziecka, bowiem chciał, aby matka biologiczna miała ubezpieczenie na czas porodu. Natomiast zapytany o umowę sprzedaży samochodu wskazał, że sporządził ją bowiem

„obawiał się skarbówki”. Odnośnie drugiego zarzutu, podał, że nie zna kobiety o takim imieniu i nazwisku.

W dniu 2 lutego 2012 r. K. M. został przedstawiony tożsamy zarzut. Zeznając, potwierdziła ona wersję wydarzeń przedstawioną przez jej męża. Wskazała również, iż nigdy wcześniej nie rodziła, i nie wiedziała, że będzie wpisana do aktu urodzenia dziecka jako jego matka. Nie przyznała się do zarzucanych jej czynów.

W dniu 3 lutego 2012 r. podczas posiedzenia Sądu Okręgowego w Białymstoku, w sprawie Prokuratury Rejonowej w Sokółce, sygn. akt Ds. 165/12 ponownie przesłuchano świadków: I.C. oraz S.C. Kobieta będącą matką biologiczną powtórzyła dotychczas złożone przez siebie zeznania. Dodała, iż to K.M. wybrała dla niej lekarza oraz szpital. Zależało jej na tym, aby S.C. nie rodziła wcześniej w tym szpitalu. Zeznała, iż K.M. w szpitalu zabrała jej dowód oraz powiedziała pielęgniarce, iż zgubiła ona dowód na granicy. Przy następnej wizycie, K.M. podała własne dokumenty jako dokumenty, matki dziecka. Zeznała, iż było to spowodowane tym, że nie potrafiła czytać i pisać. Odnosząc się do drugiego zarzutu wskazała, iż chodzi o kobietę, która jest żoną jej brata. Przyznała, iż również jej bratowej K.M. proponowała zawarcie umowy sprzedaży dziecka. Ponadto, była świadkiem sytuacji, w której K. M. pytała się jej koleżanki czy sprzeda dziecko, jednakże ta się przestraszyła i wyjechała do Gdańska.

Z kolei I. C. podał, iż K.M. zaproponowała również jego kuzynce B. T., sprzedaż jej dziecka które miało 5 miesięcy. Kuzynka z uwagi na fakt, iż obawiała się ludzi którzy przyjechali z K.M, odpowiedziała, iż sprzeda dziecko ale innym razem. Wskazał, iż razem z kuzynami wyjechali oni do Gdańska, jednakże później wrócili do Białegostoku. Potwierdził okoliczność, iż K.M. chciała kupić dziecko od jego szwagierki.

Sąd Okręgowy w Białymstoku, III Wydział Karny, sygn. akt III K 157/12 w sprawie oskarżonych: K.M. i M.S.M. rozpoznał sprawę w dniach: 12.03.2013 r., 14.03.2013 r., 20.03.2013 r., 20.03.2013 r. i 25.03.2013 r.

W dniu 25 marca 2013 r. w sprawie zapadł wyrok, w sprawie K.M. i M.S.M., którzy zostali oskarżeni o to, że:

„ I. Od lipca 2011 r. do 1 lutego 2012 r. w Białymstoku, Wasilkowie i Sokółce, działają wspólnie i w porozumieniu, dopuścili się handlu dzieckiem oraz usiłowali wyłudzić poświadczenie nieprawdy w dokumencie „Pisemnego zgłoszenia urodzenia dziecka” wystawionego przez Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Sokółce w ten sposób, że nakłonili znajdujących się w krytycznym położeniu obywateli Rumunii S. C. i I. C.

do sprzedania im oczekiwanego przez nich dziecka, w celu wykorzystania go jako przedmiot transakcji handlowej do nielegalnego przyjęcia dziecka poniżając tym samym jego godność, przekazując w zamian środki finansowe w wysokości nie mniejszej niż 1.200 zł na pokrycie kosztów noclegów, wyżywienia i utrzymania do czasu rozwiązania ciąży S.C. oraz oferując pieniądze w kwocie 20.000 zł i samochód osobowy marki Audi A4 o wartości nie mniejszej niż 3.000 zł, co do którego w dniu 31 stycznia 2012 r. M. M. podpisał z S.C. umowę sprzedaży i jednocześnie nakłonili S.C., aby w trakcie pobytu w Oddziale Ginekologiczno-Położniczym Sp. ZOZ w Sokółce zataiła znajomość języka polskiego oraz swoją tożsamość, co umożliwiło jej podanie do dokumentacji szpitala nieprawdziwych danych osobowych S. C. jako K. M. oraz wskazanie wbrew prawdzie, że ojcem dziecka jest M.S. M., w celu podstępnego wprowadzenia w błąd personelu szpitala i wyłudzenia poświadczenia nieprawdy w pisemnym zgłoszeniu urodzenia dziecka wystawianym przez szpital, iż matką biologiczną dziecka jest K. M., co miało posłużyć do uzyskania aktu urodzenia dziecka w dniu 30.01.2012 r. przez ww., przy czym do sprzedania dziecka i przekazania go K. M. i M.S.M. oraz wyłudzenia poświadczonego nieprawdę pisemnego zgłoszenia urodzenia przez nią dziecka nie doszło z uwagi na interwencję policji,

to jest o czyn z art. 189 a § 1 kk w zb. z art. 13 § 1 kk w zw. z art. 272 kk.

II. w bliżej nieustalonych dniach w sierpniu 2011 r. w Białymstoku, działając wspólnie i w porozumieniu dopuścili się handlu dzieckiem w ten sposób, że nakłaniali B. C. – obywatelkę Rumunii do sprzedania oczekiwanego przez nią dziecka, w celu wykorzystania go jak przedmiot transakcji handlowej do nielegalnego przyjęcia dziecka poniżając tym samym jego godność, w zamian za pieniądze w nieustalonej bliżej kwocie, przy czym do sprzedania dziecka nie doszło z uwagi na odmowę ze strony B. C.,

to jest o czyn z art. 189 a § 1 kk.

III. W bliżej nieustalonych dniach w listopadzie 2011 r. w Wasilkowie i Białymstoku, działając wspólnie i w porozumieniu dopuścili się handlu dzieckiem w ten sposób, że nakłaniali T.B. i V. B. C – obywatele Rumunii do sprzedania swego dziewięcio- miesięcznego syna D., w celu wykorzystania go jako przedmiot transakcji handlowej do nielegalnego przyjęcia dziecka, poniżając tym samym jego godność, w zamian za pieniądze w nieustalonej bliżej wysokości samochód Audi A 4 o wartości nie mniejszej niż 3.000 zł, przy czym do sprzedania dziecka nie doszło z uwagi na odmowę i ucieczkę z Białegostoku T. B. i V. B. C.,

to jest o czyn z art. 189 a § 1 kk.

A nadto K. M. o to, że:

IV. W dniu 26 stycznia 2012 r. w Białymstoku dopuściła się handlu dzieckiem w ten sposób, że nakłaniała S. W., obywatelkę Polski do sprzedania oczekiwanego przez nią dziecka, w celu wykorzystania go jako przedmiot transakcji handlowej do nielegalnego przyjęcia dziecka, poniżając tym samym jego godność, w zamian za pieniądze w nieustalonej bliżej kwocie, przy czym do sprzedania dziecka nie doszło z uwagi na odmowę ze strony S.W.

to jest o czyn z art. 189 a § 1 kk.

oraz M.S.M. o to, że:

V. Nieustalonego dnia w okresie od 11 stycznia 2012 r. do 31 stycznia 2012 r. w Białymstoku, działając wspólnie i w porozumieniu z inną nieustaloną osobą, w celu użycia za autentyczną, podrobił polisę OC Towarzystwa Ubezpieczeniowego i Reasekuracji Warta S.A. nr XXXX, w ten sposób, że zeskanował dokument autentyczny po wcześniejszym usunięciu z jego treści pierwotnych elementów personalizacyjnych, a następnie wydrukował blankiet polisy na drukarce komputerowej po czym przekazał innej osobie, która naniosła na druk pismem ręcznym dane M.M. i samochodu marki Audi o nr XXXX oraz termin obowiązywania ubezpieczenia od dnia 28 października 2011 r. do dnia 27 listopada 2012 r., to jest o czyn z art. 270 § 1 kk”.

Sąd uznał oskarżonych K. M. i M. S. M. za winnych czynu zarzucanego w pkt. I wymierzając im kary po 10 miesięcy pozbawienia wolności oraz uniewinnił od czynu zarzucanego im w pkt. II i III. Oskarżoną K. M. uniewinnił od popełnienia zarzucanego jej czynu w pkt. IV. Oskarżonego M. S. M. uznał za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu w pkt. V. i za to na podstawie art. 270 § 1 kk skazał go wymierzając karę 6 miesięcy pozbawienia wolności. Sąd Okręgowy na podstawie art. 85 kk w zw. z art. 86 § 1 kk orzekł wobec oskarżonego M. S. M. łączną karę jednego roku pozbawienia wolności. Sąd na podstawie art. 69 § 1 i 2 kk w zw. z art. 70 § 1 pkt. 1 kk wykonanie orzeczonych kar pozbawienia wolności warunkowo zawiesił na okres próby trzech lat. Na podstawie art. 71 § 1 kk orzekł od obojga oskarżonych grzywny w wysokości po 140 stawek dziennych ustalając wysokość jednej stawki dziennej na kwotę 10 złotych. W pkt. VIII wyroku na podstawie art. 63 § 1 kk zaliczył obojgu oskarżonym na poczet orzeczonych grzywien okresy rzeczywistego pozbawienia wolności od dnia 1 lutego 2012 r. do dnia 10 kwietnia 2012 r. uznając, iż jeden dzień pozbawienia wolności jest równoważny dwóm stawkom dziennym grzywny, uznając ją za uiszczoną w całości.

W uzasadnieniu wyroku Sąd Okręgowy na podstawie całokształtu materiału dowodowego zebranego w sprawie ustalił następujący stan faktyczny: K. M. i M. S. M.

będący obywatelami Polski, narodowości romskiej, posiadali ślub w romskiej tradycji, który nie ma wpływu na status cywilny. Oskarżeni starali się o własne dziecko, jednakże z uwagi na stan zdrowia okazało się to niemożliwe. W lipcu 2011 r. poznali I. C. i S. C., małżeństwo pochodzące z Rumunii o romskiej narodowości. Małżeństwo przez okres przebywania w Polsce zdążyło pozostawić w szpitalu już dwójkę swoich biologicznych dzieci. K. M. i M. S. M. pragnęli mieć własne dziecko, dlatego też złożyli propozycję, iż mogą przyjąć na wychowanie jedno z pozostawionych w szpitalu dzieci. Jednakże, z uwagi na wszczęte wcześniej procedury adopcyjne było to niemożliwe. Powyższa okoliczność spowodowała złożenie kolejnej propozycji, polegającej na sprzedaży jeszcze nienarodzonego dziecka. W ramach ekwiwalentu pieniężnego małżeństwo zaproponowało wynagrodzenie w postaci 20.000 zł i samochód Audi A4, propozycja została zaakceptowana przez drugą stronę umowy.

Podczas okresu spędzonego razem przez obie pary, oskarżeni poznali innych członków rodziny rodziców biologicznych. Małżeństwo skierowało propozycję sprzedaży dzieci również do trzech rodzin spokrewnionych z S.C. i I.C. w zamian za wynagrodzenie i samochód. Przez cały okres znajomości małżeństwa utrzymywały stały kontakt osobisty i telefoniczny. K.M. i M.S. M. zapewniali wyżywienie rodzinie matki biologicznej. Dwa tygodnie przed porodem oskarżeni opłacili hotel i zamieszkali razem z rodzicami biologicznymi w Ośrodku OHP w Wasilkowie, następnie od 25 stycznia 2012 r. w Zajeździe Sosna w Kruglanach koło Sokółki. Strony umowy wspólnie uzgodniły, iż ciężarna pojedzie do szpitala z małżeństwem. W szpitalu S. C. miała ukryć przed personelem medycznym znajomość języka polskiego. Z kolei K. M. w celu wpisania siebie jako biologicznej matki zobowiązała się podać w rubryce „dane rodzącej”, jej własne dane osobowe. Powyższe czynności miały doprowadzić do uzyskania dokumentu w postaci Pisemnego Zgłoszenia Urodzenia dziecka, i doprowadzenia do uzyskania aktu urodzenia, w którym jako rodzice biologiczni widnieliby K. M., a nie S. C.

W dniu 23 stycznia 2012 r. S. C. została zawieziona przez małżeństwo do Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej w Sokółce. W zakładzie opieki zdrowotnej K. M., zrealizowała swój plan, podając się za siostrę rodzącej. Z kolei M. S. M. przedstawił się jako mąż S. C. Do porodu jednakże nie doszło, dlatego w dniu 25 stycznia 2012 r. kobieta została wypisana ze szpitala. Rozwiązanie miało miejsce w dniu 30 stycznia 2012 r. o godz. 21.55. Wówczas strony umowy przeprowadziły ten sam schemat działania. K. M. doprowadziła do wypełnienia dokumentacji medycznej z fałszywymi danymi, w tym Pisemnego Zgłoszenia Urodzenia Dziecka. K. M. i nie odstępowała rodzącej na krok.

Nietypowe zachowanie osób przebywających na sali, polegające na większym zainteresowaniu mężczyzny „siostrą” niż żoną oraz większa radość „siostry” z narodzin noworodka niż matki oraz brak dokumentu tożsamości rodzącej spowodowało, iż położne postanowiły zawiadomić przełożonych o zaistniałej sytuacji i wezwać policję. Funkcjonariusze doprowadzili do ujawnienia prawdziwych danych osobowych osób przebywających w szpitalu.

Powyższe czynności spowodowały zniszczenie uprzednio przygotowanego Pisemnego Zgłoszenia Urodzenia Dziecka z danymi fałszywej matki oraz przygotowanie zgłoszenia poprzez podanie prawidłowych danych.

Oskarżony M. S. M. w postępowaniu przygotowawczym nie przyznał się do żadnego z zarzucanych mu czynów. Utrzymywał, iż S. C. była jego konkubiną, a dziecko jest jego. Natomiast K. M. jest jego siostrą. Natomiast nieprawdziwe dane, podane przez K.M. miały na celu uniknięcie opłacenia rachunku za pobyt w szpitalu. Przy czym zaznaczył, iż chciał się wycofać, jednakże w obawie przed zamieszczeniem w dokumentacji tego nie zrobił. Przez cały czas krył udział K. M. w procederze. Pod koniec postępowania sądowego przyznał się do czynów zarzucanych mu pkt. I i V. Słuchany po raz trzeci przyznał się do zawarcia ustnej umowy sprzedaży dziecka oraz wyjaśnił, iż jego żoną jest K. M., a nie S. C. Jednakże wskazał, iż propozycja sprzedaży dziecka została złożona przez I.C. Do końca postępowania nie przyznał się do popełnienia zarzutów z pkt. II i III aktu oskarżenia.

Również K. M. w swych pierwszych wyjaśnieniach nie przyznała się do winy. Utrzymywała, iż jej rola sprowadzała się do tego, iż dała S. C. książeczkę osoby bezrobotnej i zaświadczenie o miejscu zamieszkania, w celu uniknięcia opłat za poród. Potwierdziła wersję zdarzeń swojego męża, iż M. S. M. jest jej kuzynem, i ma dziecko z S. C. Podnosiła, iż nie zna S. W. Chroniła swojego męża i wskazywała, iż to na prośbę S. C. pojechała z nią do szpitala i udostępniła swoje dokumenty. Zmiana opisu stanu faktycznego nastąpiła w dniu 21 marca 2012 r. Wówczas częściowo przyznała się do czynu zarzucanego jej w pkt. I. Wskazała, iż pokochała dziecko i chciała się nim zaopiekować. Zgodnie z jej wyjaśnieniami propozycję sprzedaży dziecka złożyła jej S. C., z uwagi na to, że dziecko będzie miało u niej dobrze. Zaprzeczyła, aby kiedykolwiek namawiała inne osoby na oddanie dziecka. Wskazała, że nigdy nie miała kontaktu z rodziną S. C. Podała, iż propozycja zapłaty wynagrodzenia za sprzedaż dziecka padła ze strony I. C., natomiast ich wzajemne kontakty miały charakter rozmów rodzinnych. Uważała, iż jako „romskie siostry” nie robią nic złego. Jej zdaniem chciała tylko i wyłącznie zaopiekować się dzieckiem, którego S. C. i I. C. nie chcieli.

Sąd uznał za wiarygodne wyjaśnienia oskarżonych w części, w jakiej przyznali się do winy zarzucanego im w pkt. I oraz M.S.M. w zakresie przyznania się do czynu zarzucanego mu w pkt. V aktu oskarżenia. Sąd jednakże dał wiarę jedynie częściowo w zakresie intencji oskarżonych, bowiem zdaniem Sądu głównym celem podjęcia działań była chęć pozostania rodzicami dziecka, z uwagi na fakt, iż sami nie mogli mieć własnych dzieci. Analiza bilingów rozmów potwierdziła, iż kontakty były obustronne. Natomiast zeznania pracowników hotelu potwierdziły, iż małżeństwa podczas pobytu zachowywały się jak rodzina i nie zauważyli nic podejrzanego w ich zachowaniu.

W podsumowaniu, Sąd wskazał, że вина K. M. i M. S. M. odnośnie czynu zarzucanego w pkt. I i M. S. M. w pkt IV nie budzi wątpliwości. Oskarżeni podstępym działaniem dążyli do wyłudzenia potwierdzenia nieprawdziwych danych w Pisemnym Zgłoszeniu Urodzenia Dziecka, który na podstawie art. 40 Ustawy prawo o aktach stanu cywilnego⁶²⁸ do wystawienia aktu urodzenia dziecka stanowi jedyną podstawę do złożenia wniosku o akt urodzenia dziecka. Osiągnięcie celu zostało uniemożliwione przez interwencję policji.

Oskarżeni działali w ramach współsprawstwa, formy zjawiskowej przestępstwa. Oznacza to, iż swoim zachowaniem wypełnili znamiona przestępstwa, zgodnie z podziałem ról. W ramach współsprawstwa nie wszyscy oskarżeni muszą osobiście realizować wszystkie znamiona przestępstwa. Wystarczające jest, iż działanie obu osób wypełnia znamiona czynu zabronionego.

Sąd, przyznał iż zachowanie polegające na nakłanianiu osób wskazanych w zarzutach w pkt. I, II, III i IV, co prawda zasługuje na potępienie pod względem moralnym, jednakże nie stanowi przestępstwa z przepisu art. 189 a § 1 kk. Sąd rozważał, zmianę kwalifikacji na art. 211 a kk. Jednakże z uwagi na lukę prawną zmiana ta nie była możliwa.

Zdaniem Sądu zachowanie oskarżonych polegające na próbach sprzedaży dzieci nie były działaniami ukierunkowanymi na wspomniany w przepisie art.189 a § 1 kk wyzysk bądź pozyskanie komórek, tkanek lub narządów. W rzeczywistości było to działanie określone przez doktrynę jako **odpłatna adopcja**. Z uwagi na powyższe nie doszło do wypełnienia znamion przestępstwa handlu ludźmi. Oskarżeni bowiem, planowali zaopiekować się dzieckiem, jak własnym. Wskazali, iż taki stan rzeczy jest spowodowany

⁶²⁸ Prawo o aktach stanu cywilnego z dnia 28 listopada 2014 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 1741), tj. z dnia 21 listopada 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 2064).

tym, iż sami nie mogą być rodzicami. Okoliczności wykazane w toku postępowania dowodowego całkowicie wykluczyły chęć wykorzystania dziecka w celu wykorzystania bądź pozyskania komórek. Jako okoliczność łagodzącą, Sąd przyjął fakt, iż oskarżeni działali w celu dobra dziecka. Pragnęli oni wychować noworodka, natomiast sposób ich działania miał umożliwić im cel, jakim było posiadanie dziecka. Oskarżeni znajdowali się w trudnej sytuacji życiowej bowiem wielokrotnie przeprowadzali próby zapłodnienia *in vitro*. Zabiegi medyczne nie przyniosły upragnionego skutku. Sąd miał również na względzie ówczesną niekaralność oskarżonych.

Ponadto uwzględniono również wiek i stan wykształcenia oskarżonych. Kobieta miała jedynie 24 lata, nie posiadała żadnego wykształcenia, natomiast mężczyzna był w wieku 23 lat, z wykształceniem gimnazjalnym.

W dniu 22 kwietnia 2013 r. od powyższego wyroku apelację wniósł prokurator, zaskarżając powyższy wyrok w całości wobec oskarżonej K. M. i w zakresie czynu I – III wobec M. S. M. co do ich winy, na ich niekorzyść. Prokurator zarzucił Sądowi błąd w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia i mający wpływ na treść wyroku, poprzez wysnucie błędnego wniosku na podstawie poczynionych ustaleń, że oskarżeni M. S. M. i K. M. nakłaniając S. C. i I. C., B. C., T. B. i V. C a K. M. nadto S. W., do sprzedania im oczekiwanych przez nich dzieci, a w zakresie T.B. i V. C. do sprzedaży dziewięciomiesięcznego syna, działali jedynie w celu zrealizowania swojego marzenia jakim było posiadanie potomstwa, poprzez odpłatną adopcję, która nie jest zakazana w polskim prawie karnym. Zdaniem Prokuratury powyższe doprowadziło do pominięcia w opisie czynu I zarzuconego w akcie oskarżenia obojgu oskarżonym, działania polegającego na handlu ludźmi oraz uniewinnienie ich od popełnienia czynu II i III oraz K. M. od czynu IV wskazanego w akcie oskarżenia, podczas gdy dokładna analiza zgromadzonego materiału dowodowego oraz przepisu art. 189 a § 1 kk i 115 § 22 kk wskazuje, że oskarżeni nakłaniali S. C. i I. C., a B. C. i S. W. do sprzedania im oczekiwanych przez nich dzieci oraz T. B. i V. B. C. do sprzedania ich dziewięciomiesięcznego syna. W związku z powyższym należało przyjąć, iż działali oni w celu wykorzystania tych dzieci w innych formach poniżających ich godność, jakim było uczynienie z nich towaru do nielegalnego przyjęcia dziecka. Ponadto zmierzali oni do pozbawienia tych dzieci naturalnego prawa do wychowania się w rodzinie biologicznej, co wyczerpało znamiona handlu ludźmi. Wobec powyższego zdaniem prokuratora oskarżeni wyczerpali swoim zachowaniem znamiona handlu ludźmi i powinni oni odpowiadać karnie za popełnione przez siebie przestępstwa.

Prokurator powołując się na wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., sygn. akt II Aka 33/01, wskazał, iż handel ludźmi jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka. Zdaniem prokuratora pozyskanie dziecka na mocy umowy gospodarczej narusza jego interesy, bowiem brak jest w tej sytuacji ochrony prawnej dziecka. Wobec zaakceptowania przez wymiar sprawiedliwości sprzedaży dzieci transakcja zostaje pozbawiona ochrony dobra dziecka w zakresie zawarcia umowy sprzedaży dzieci.

Sąd Apelacyjny w Białymstoku, II Wydział Karny, II Aka 116/13, w dniu 12 lipca 2013 r. w pkt. I utrzymał mocy wyrok w zaskarżonej części, uznając apelację za oczywiście bezzasadną. W uzasadnieniu wyroku Sąd Apelacyjny stwierdził, iż obowiązujący stan prawny nie pozwala na zakwalifikowanie zachowania oskarżonych jako handlu ludźmi, bowiem omawianego przepisu nie można traktować rozszerzająco. Sąd Apelacyjny doszedł do wniosku, że doktryna i judykatura traktuje treść przyjętej definicji handlu ludźmi zbyt kazuistycznie, a możliwość przypisania przestępstwa handlu ludźmi zostało znacznie ograniczone poprzez zakres działania sprawcy do ściśle określonych metod i środków. Powyższe doprowadziło do zawężenia zakresu karalności⁶²⁹ w porównaniu ze stosowaniem uchylonego art. 253 § 1 kk. Ponadto Sąd II instancji wskazał, iż: „1. Koniecznym elementem strony podmiotowej handlu ludźmi określonej przez ustawodawcę w art. 115 § 22 kk jest kierunkowość działania sprawcy. Wymóg zaistnienia zamiaru kierunkowego wynika z wprowadzenia w treści definicji zwrotu „w celu wykorzystania”. 2. Z perspektywy prawa karnego i treści przepisu art. 189a § 1 kk użycie słowa „ludzie” należy odnosić do dzieci narodzonych, ponieważ w sytuacjach kiedy działanie ukierunkowane jest na płód, wyraźnie jest to zaznaczone w przepisach penalizujących takie zachowanie. Sama definicja handlu ludźmi i zawarte w niej znamiona czasownikowe to jest: werbowanie, transportowanie, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie oznaczają fizyczny obrót ludźmi (dzieckiem). Nie ma możliwości dokonania obrotu dzieckiem jeszcze nienarodzonym. Stąd też sprzedaż dziecka nienarodzonego, przy spełnieniu pozostałych znamion czynu, należałoby traktować co najwyżej jako przygotowanie do przestępstwa nie zaś jego dokonanie”. Jednocześnie zauważono, iż do wykonania umowy o sprzedaż dziecka dochodzi dopiero w momencie przekazania dziecka już narodzonego. Niezależnie od tego, czy owe

⁶²⁹ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Komentarz do Kodeksu Karnego, art. 189a kk*, (red.) M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, wyd. 4, Legalis.

rozważania pozostają na marginesie rozważań Sądu czy też nie, Sąd uznał je na tyle istotne, aby je zawrzeć w uzasadnieniu wyroku. Sąd bowiem, w tym zakresie odniósł się do sytuacji, w której doszłoby do przekazania dziecka.

Ogłoszenia w zakresie zawarcia umowy o macierzyństwo zastępcze

Analizowana regulacja prawna doprowadziła do tego, że stopniowo może dojść do powszechnej akceptacji sprzedaży dzieci jeszcze nienarodzonych, a organizacje prowadzące tego typu działalność, lub bezpośrednio kobiety będące surogatkami mogą się jawnie reklamować. Co więcej takie sytuacje mają już miejsce również w Polsce. Na ogólnodostępnych portalach internetowych ukazują się nowe ogłoszenia. Przykładowo, poniżej zostało podane ogłoszenie zamieszczone w Internecie w 2008 r.: „W dobrym stanie, chłopak, rocznik 2001, odpicowany, dobrze wychowany, załatwia się w kozetce /nauczony/. Posiada wysoką kulturę osobistą, doskonale zna zasady savoir-vivru. Mimo młodego wieku obyty w towarzystwie. Posiada geny z najwyższej półki. Ze strony matki, /czyli mojej/ - zdolności muzyczne, plastyczne, wycucie sytuacji i dobrego zachowania, kreatywność, ambicja, ze strony ojca - znajomość inżynierii molekularnej, wysokie zdolności manualne, szlacheckie nazwisko”⁶³⁰ oraz propozycję pozostania matką zastępczą:

1. „Urodzę dziecko rodzinie niemogącej mieć dzieci bez zbędnych⁶³¹ formalności Jestem w trudnej sytuacji i potrzebuję pieniędzy W sprawach⁶³² finansowych możemy się dogadać Proszę nie traktować mnie z góry jak wyrodnej matki dopóki nie znacie państwo mojej sytuacji Jeśli ktoś jest zainteresowany moją propozycją chętnie przybliżę⁶³³ mu ją Osoby skłonne przystać na moją ofertę proszę o kontakt GG 2640952 lub mail isia12@onet.eu CZEKAM”⁶³⁴.

2. „Wynajmę swój brzusek w celu urodzenia dziecka. Witam!!! Jestem zdrową 35latką bez nałogową, Mieszkam we Wrocławiu, 163cm, naturalny kolor włosów ciemny blond, oczy

⁶³⁰ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <http://www.psychiatria.pl/forum/sprzedam-dziecko-niedrogo/watek/50668/1.html>, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

⁶³¹ Pisownia oryginalna.

⁶³⁴ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: https://f.kafeteria.pl/temat/f10/urodze-dziecko-rodzinie-niemogacej-miec-dzieci-p_3275082, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

niebiesko-szare, grupa krwi A Rh+...Jestem też gotowa do zmiany miejsca zamieszkania na czas trwania pierwszej ciąży, w miastach, z których będą pochodzić potencjalni przyszli rodzice Bobaska...Adopcja legalna w Polsce i zagranicą, zrzeczenie się praw do dziecka...Urodzę dziecko bezdzietnej parze, która pragnie małego szczęścia w swoim domu...Za pomoc finansową, gdyż jestem w trudnej sytuacji finansowej...Koszt urodzenia Dziecka to 35,000 zł, lub 9,000 – 15,000 € dla par mieszkających na terenie Unii Europejskiej, zainteresowane pary proszę o kontakt mailowy: szarekagnieszka@op.pl". Informacji udzielę mailowo i telefonicznie dla osób zdecydowanych podam nr telefonu po otrzymaniu ofert"⁶³⁵.

3. „witam , mam 24 lata jestem mężatką mamy 2 letnią zdrową córeczkę , nie chcemy mieć więcej dzieci skupiliśmy się na karierze zawodowej do czego brakuje gotówki, jestem osobą odpowiedzialną bez nałogów dbającą o siebie , urodze⁶³⁶ Wam upragnionego⁶³⁷ dzidziusia , tylko metoda in vitro poważne oferty edsz66@wp.pl pozdrawiam"⁶³⁸.

4. „Surogatka - urodzę komuś dziecko, adres email: gatta406@interia.eu"⁶⁴⁰.

5. „Witam przyszłych rodziców. Pragne⁶⁴¹ pomóc bezdzietnym parom. Moja decyzja jest świadoma⁶⁴² i pewna w 100%.nNie bede⁶⁴³ miała⁶⁴⁴ problemu ze zrzeknięciem⁶⁴⁵ sie⁶⁴⁶ praw do dziecka. Mam 31lat jestem doświadczona matką zastępcza⁶⁴⁷. Kilka lat temu Urodziłam zdrowego bobasa naprawde⁶⁴⁸ powaznie⁶⁴⁹ zdecydowanemu małżeństwu. Jestem zdrową

⁶³⁵Ogłoszenie sprzedaży dziecka: http://www.benc.pl/grupy/forum/151/watek/2464384/wynajme_swoj_brzuszek_w_celu_urodzenia_dziecka/, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

⁶³⁸ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=1374>, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

⁶³⁹ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=1374>, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

⁶⁴⁰ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=1374>, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

kobietą. A co najważniejsze jestem Panną. PROSZĘ O ODPOWIEDŹ TYLKO ZDECYDOWANE Pary. Czekam na wiadomość⁶⁵⁰ od was:))⁶⁵¹.

6. „Chętnie pomogę parze która pragnie mieć własną fasolkę . Mam 21 lat , dwójkę własnych pięknych dzieci synka i córeczkę . Zdecydowałam się na wypożyczenie własnego brzuszka aby komuś pomóc w możliwości posiadania wspianego daru jakim jest dziecko ze względu na moją ciężką sytuację materialną. Jestem z natury ciemną blondynką , 162cm wzrostu , 58 kg , niebieskie oczy . Mam możliwość wyjazdu za granicę . Bardzo mi zależy na osobach zdecydowanych które są w stanie zapłacić zaraz po zapłodnieniu zaliczkę . Co do ceny z pewnością się dogadamy . Nie chce milionów ! Serdecznie pozdrawiam”⁶⁵².

7. Ogłoszenie⁶⁵³

SZUKAMY SUROGATKI

Regulamin forum

ODPOWIEDZ Przeszukaj ten temat...

Posty: 3 • Strona 1 z 1

Szukamy surogatki

■ autor: Ashley » środa, 27 lutego 2019, 21:01

Szukamy uczciwej i odpowiedzialnej osoby, która zostanie matką zastępczą naszego dziecka. Nasze wymagania to:

- posiadanie już własnych dzieci lub doświadczenie jako matka zastępcza
- dobry stan zdrowia, bez nałogów
- wykonanie testów HIV
- zrzeczenie się praw rodzicielskich
- ustalenie zasad w drodze umowy prawnej
- w pierwszej kolejności preferujemy osoby z województwa pomorskiego, wielkopolskiego, zachodniopomorskiego ale rozważymy także inne propozycje

Oczekujemy tylko poważnych i zdecydowanych propozycji. Dziękujemy.
E-mail: hartmann2@o2.pl

Ashley
Posty: 9
Rejestracja: środa, 27 lutego 2019, 20:45

W odpowiedzi na ogłoszenie z dnia 27 lutego 2019 r. ukazały się odpowiedzi, odpowiednio z dnia 3 marca 2019 r. i 11 marca 2019 r., w których potencjalne matki zastępcze wyraziły swoje zainteresowanie złożoną ofertą:

⁶⁵¹ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=28169>, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

⁶⁵² Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=29289>, [odczyt: 4 lipca 2018 r.].

⁶⁵³ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=10&t=31164&sid=6cf1b977db858f0f471c87bc784b6aa6>, [odczyt: 12 marca 2019 r.].

Re: Szukamy surogatki
autor: Tajemnicza » niedziela, 3 marca 2019, 10:30
 hej jeśli aktualne napisz misia0088.kowalska@interia.pl

Tajemnicza
Posty: 10
Rejestracja: niedziela, 3 marca 2019, 10:26

Re: Szukamy surogatki
autor: Karolina-21 » poniedziałek, 11 marca 2019, 17:29
 Witam ,czy ogłoszenie jest nadal aktualne . Jestem z woj. Pomorskiego ma 2 własnych dzieci. Moj email kiszka-karolina@wp.pl

Karolina-21
Posty: 8
Rejestracja: piątek, 22 lutego 2019, 09:57

8. Ogłoszenie

GEJ SZUKA KOBIETY, KTÓRA URODZI DZIECKO.

Regulamin forum

ODPOWIEDZ ↩

Przeszukaj ten temat...

Posty: 3 • Strona

Gej szuka kobiety, która urodzi dziecko.
autor: raphaelessen » niedziela, 10 marca 2019, 18:25

raphaelessen
Posty: 1
Rejestracja: wtorek, 11 grudnia 2018, 19:55

Jestem 24 letnim facetem . (gejem) szukam kobiety ktora urodzi mi dziecko.
 Chce być ojcem..
 Chciałbym mieć swoje dziecko ktore bedzie liczylo na mnie. z którym bede mogł sie bawić wstawac gdy będzie chore, czytac bajki, brac na basen czy na plac zabaw.
 Uczyc łumaczyć co jest dobre a co złe. Chce usłyszeć od swojego dziecka słowo TATO.

To ze jestem gejem nie powinno mnie skreslac z ojcostwa.

czekam na kontak

Także oferent z ogłoszenia z dnia 10 marca 2019 r., niezwłocznie otrzymał odpowiedź. Już na następny dzień – 11 marca 2019 r. dwie osoby odpowiedziały na ofertę⁶⁵⁴.

⁶⁵⁴ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=10&t=31242>, [odczyt:12 marca 2019 r.]

Re: Gej szuka kobiety, która urodzi dziecko.

■ autor: **Magda1989** » poniedziałek, 11 marca 2019, 07:38



Magda1989

Posty: 3

Rejestracja: wtorek, 19 lutego 2019, 20:27

Proszę napisać na @ magdalena.walaszek@onet.pl

Re: Gej szuka kobiety, która urodzi dziecko.

■ autor: **Karolina-21** » poniedziałek, 11 marca 2019, 16:36



Karolina-21

Posty: 8

Rejestracja: piątek, 22 lutego 2019, 09:57

Proszę o kontakt kiszka-karolina@wp.pl

ODPOWIEDZ ↩



Posty: 3 • Strona

< Wróć do „Wynajmiemy surogatkę do urodzenia naszego dziecka”

Ogłoszenia na forum ukazują się sukcesywnie⁶⁵⁵:

9. „Szukamy surogatki” z dnia 27 lutego 2019 r.
10. „Szukam MZ [matki zastępczej] dziecka do azw [adopcji ze wskazaniem] z dnia 3 marca 2019 r.
11. „Gej szuka kobiety, która urodzi dziecko” z dnia 10 marca 2019 r.
12. „Wynajmiemy brzuszeczek lub adoptujemy malucha” z dnia 7 marca 2019 r.
13. „Pragne zostać tata 4x400.000” z dnia 8 listopada 2019 r.
14. „GEJ SZUKA KOBIETY KTORA URODZI DZIECKO” z dnia 19 sierpnia 2018 r.
15. „Adoptujemy dziecko” z dnia 9 marca 2019 r.
16. „Szukamy MZ lub dziecko do adopcji” z dnia 25 lutego 2019 r.
17. „matka zastępcza” z dnia 3 marca 2019 r.
18. „Poszukuję kobiety, która jest gotowa na wynajęcie brzucha” z dnia 8 marca 2019 r.
19. „Szukamy pani” z dnia 18 grudnia 2018 r.
20. „Szukamy pani w ciąży” z dnia 4 lutego 2019 r.
21. „POSZUKUJEMY KOBIETY W CIĄŻY KTORA NIE MOŻE ZATRZYMAC DZIECKA” z dnia 5 lutego 2019 r.
22. „Wynajmę brzuszeczek potrzebującej parze” z dnia 30 stycznia 2019 r.
23. „Szukam sutogatki podlaskie” z dnia 25 stycznia 2019 r.
24. „Szukamy surogatki ze Śląska” z dnia 12 lutego 2019 r.
25. „Szukam odpowiedzialnej Pani, która urodzi nasze dziecko” z dnia 20 stycznia 2019 r.
26. „Szukamy surogatki” z dnia 8 marca 2019 r.
27. „Wynajmiemy brzuszeczek, Warszawa Mazowieckie” z dnia 13 października 2018 r.

⁶⁵⁵ Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewforum.php?f=10>, [odczyt: 12 marca 2019 r.]

28. „poszukuję pani w ciąży” z dnia 10 sierpnia 2018 r.
29. „Wynajmę brzuszek” z dnia 1 lutego 2019 r.
30. „Poszukujemy MZ” z dnia 9 września 2018 r.
31. „Chciałbym zostać tatą” z dnia 10 grudnia 2018 r.
32. „Szukamy mz lub zaadoptujemy dziecko” z dnia 23 stycznia 2019 r.
33. „Mz poszukiwana slask” z dnia 13 lipca 2018 r.
34. „Poszukujemy kobiety która użyczy nam swój brzuszek - W-wa” z dnia 9 grudnia 2018 r.
35. „Szukam Pani surogatki” z dnia 24 czerwca 2019 r.
36. „Szukamy pomocy” z dnia 1 maja 2017 r.
37. „Poszukujemy uczciwej Pani która nam pomoże a my jej” 18 maja 2016 r.
38. „SZUKAM DZIEWCZYNY KTÓRA URODZI DZIECKO” z dnia 9 kwietnia 2018 r.
39. „Poszukujemy uczciwej Pani jako surogatki” z dnia 19 czerwca 2018 r.
40. „SZUKAM MATKI ZASTĘPCZEJ” z dnia 19 września 2018 r.
41. „Szukamy doświadczonej pani do urodzenia dziecka” z dnia 4 stycznia 2019 r.
42. „surogatke z Poznania i okolic” z dnia 5 marca 2015 r.
43. „Poszukujemy kobiety z mlekiem 5000/miesięcznie” z dnia 16 września 2018 r.
44. „45000 PLN + mieszkanie cała Polska” z dnia 16 października 2018 r.
45. „Gej który chce zostać tata” z dnia 3 stycznia 2019 r.
46. „Szukam rodziny dla małżeństwa” z dnia 11 stycznia 2019 r.
47. „Surogatka” z dnia 9 września 2018 r.
48. „Duże pieniądze dla zdecydowanej i uczciwej” z dnia 20 sierpnia 2017 r.
49. „Szukam Matki – Surogatki” z dnia 19 września 2018 r.
50. „Szukam kobiety, która urodzi mi dziecko” z dnia 16 września 2018 r.
51. „Szukamy Matki – Surogatki” z dnia 3 grudnia 2018 r.

Powyższe ogłoszenia pochodzą z pierwszej strony internetowej, ogłoszeń o tożsamej tematyce. Na tym samym forum internetowym w dniu 12 marca 2019 r. było 14 stron – 694 tematów.

Sam fakt zamieszczenia ogłoszeń, nie dowodzi jeszcze wprowadzenia tego, iż intencje oferentów są tożsame z treścią ogłoszenia. Jednakże pozwala na zidentyfikowanie ludzkiej potrzeby ich upublicznienia i podzielenia się z resztą społeczeństwa trapiącymi problemami. Trudno jest bowiem przyjąć, że osoby pozostawiające ogłoszenie, robią to tylko i wyłącznie pozorując działania.

Należy zauważyć, że publikacja reklamy z propozycją pozostania matką surogatką, bądź złożenia oferty potencjalnej matce zastępczej może zostać uznana za wypełnienie znamion przestępstwa z art. 76 Ustawy o leczeniu niepłodności, który to czyn należy uznać za karalne przygotowanie do przestępstwa przewidzianego w przepisie art. 79 niniejszej ustawy. Powyższe nie dotyczy sytuacji, w których przedstawiona oferta wynikałaby z pobudek altruistycznych⁶⁵⁶.

O tym, iż umowy o surogację są zawierane również w Polsce świadczą przeprowadzone badania własne, szczegółowo opracowane w Rozdziale IX *Surogacja w świetle wyników badań empirycznych*. Zgodnie z nimi z osobą, która skorzystała z usług surogatki zetknął się mniej niż co dziesiąty obywatel Polski. Natomiast z surogatkami styczność miała kilkuprocentowa grupa Polaków. Należy jednak zauważyć, iż osoba, która decyduje się na zawarcie umowy o surogację nie szuka rozgłosu. W związku z powyższym są to osoby, które były bliskie respondentom.

W celu ukrócenia procederu sprzedaży dzieci w Rozdziale VIII *Wybrane kryminologiczne aspekty surogacji*, niniejszej dysertacji zostały przedstawione postulaty *de lege ferenda*.

§7. Środki reakcji prawnokarnej i tryb ścigania

Odpowiedzialność karna

Odpowiedzialność karna za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi została uregulowana w art. 189 a kk: „§ 1. Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 2. Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1 podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.”

Przestępstwo handlu ludźmi jest zagrożone karą pozbawienia wolności od lat 3 do lat 15, a zatem stanowi ono zbrodnię. Natomiast przygotowanie do popełnienia przestępstwa z § 1 jest występkiem zagrożonym karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (§ 2). Należy zauważyć, iż w przypadku przygotowania ustawowe zagrożenie karą za przestępstwo

⁶⁵⁶ J. Haberko, [w:] *Ustawa o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów*, J. Haberko, I. Uhrynowska-Tyszkiewicz, Warszawa 2014, LEX

z art. 189 a § 2 kk umożliwia orzeczenie zamiast kary pozbawienia wolności grzywny albo kary ograniczenia wolności na podstawie art. 34 § 1a pkt 1 lub 4 kk (art. 37a kk), a także kary sekwencyjnej (mieszanej) w oparciu o art. 37b kk. W przypadku przygotowania przestępstwa handlu ludźmi istnieje możliwość warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 66–68 kk).

Z uwagi na obowiązującą w przepisie art. 16 § 2 kk regułę wyjątkowej karalności czynności przygotowawczych oraz art. 189 a § 2 kk, sprawca który poczynił przygotowania do przestępstwa handlu ludźmi podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, natomiast przestępstwo jest występkiem. Z kolei w przypadku usiłowania handlu ludźmi na podstawie art. 14 § 1 kk w zw. z art. 18 a § 1 kk Sąd wymierza karę za usiłowanie w granicach zagrożenia przewidzianego dla danego przestępstwa, co w konsekwencji oznacza, że sprawca przestępstwa podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3, co oznacza, że dane przestępstwo również stanowi zbrodnię.

Na podstawie art. 189 a § 2 kk odpowiedzialność karną w postaci możliwości pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 przez sąd, ponosi osoba, która czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi⁶⁵⁷.

Tryb ścigania

Przestępstwo handlu ludźmi ścigane jest z oskarżenia publicznego⁶⁵⁸.

Przedawnienie

W przypadku, gdy pokrzywdzonym jest małoletni, przedawnienie karalności przestępstwa określonego w art. 189 a § 1 kk nie może nastąpić przed ukończeniem przez niego 30 roku życia⁶⁵⁹.

⁶⁵⁷ Ibidem.

⁶⁵⁸ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny*, 2010, s. 386.

⁶⁵⁹ Art. 101 § 4 kk: „W przypadku:

1) występków przeciwko życiu i zdrowiu, popełnionych na szkodę małoletniego, zagrożonych karą, której górna granica przekracza 5 lat pozbawienia wolności,
2) przestępstw określonych w rozdziale XXV, popełnionych na szkodę małoletniego albo gdy treści pornograficzne obejmują udział małoletniego
- przedawnienie karalności przestępstwa nie może nastąpić przed ukończeniem przez niego 30. roku życia”.

Statystyka

Zgodnie z danymi statystycznymi przestępstwo handlu ludźmi, nie należy do przestępstw, które są często popełniane w Polsce. Dane statystyczne obejmują okres od roku 1999 do roku 2011⁶⁶⁰ oraz od roku 2012 do roku 2017⁶⁶¹. Statystyka została opracowana w stosunku do przestępstwa z art. 253 § 1 kk.

Tabela nr 3. Dane statystyczne przestępstwa w zakresie art. 253 §1 kk za okres od 1999 r. do 2011 r.

Rok	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wskaźnik wykrycia
2011	12	427	424	99,3%
2010	15	36	36	100%
2009	23	46	44	95,7%
2008	18	60	59	98,3%
2007	15	22	23	100%
2006	12	18	15	83,3%
2005	6	19	17	89,5%
2004	5	44	42	95,5%
2003	7	21	11	52,4%
2002	7	8	6	75,0%
2001	7	24	23	95,8%

⁶⁶⁰ Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 253 § 1 kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63610,dok.html>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁶⁶¹ Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 189 a kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-4/64011,dok.html>, [odczyt: 26 lipca 2018 r.].

2000	12	19	14	73,7%
1999	8	5	2	40%

Źródło: Statystyka Policji, www.policja.gov.pl

Poniżej została przedstawiona statystyka w zakresie przestępstw popełnionych z art. 189 a kk, który został wprowadzony do Kodeksu Karnego w miejsce art. 253 § 1 kk w dniu 1 stycznia 2012 r.

Tabela nr 4. Dane statystyczne przestępstwa z art. 189a kk za okres od 2011 r. do 2017 r.

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych	Przestępstwa wykryte	Wskaźnik wykrycia
2017	27	83	80	96,4%
2016	31	9	7	77,8%
2015	30	105	105	100% W tym: 4 z uchylonego art. 253 § 1 kk
2014	28	64	61	95, 3%
2013	27	100	99	99% W tym: 1 z uchylonego art. 253 § 1

				kk
2012	26	61	60	98,4%

Źródło: Statystyka Policji, www.policja.gov.pl

Należy wziąć pod uwagę również fakt, iż dane statystycznie nie wyszczególniają przypadków, w których handlowi ludźmi podlegały dzieci pochodzące od matek zastępczych.

Rozdział VII Ustawowe znamiona przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy

§1. Podmiot przestępstwa

Podmiotem przestępstwa z art. 211a kk może być każdy, bowiem ma ono charakter powszechny. W związku z powyższym, sprawcą przestępstwa może być każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej i w chwili popełnienia przestępstwa ukończyła 17 lat, zgodnie z przepisem art. 10 § 1 kk. Ponadto nieletni na podstawie art. 1 upn podlegają odpowiedzialności za czyn karalny, którym może być także przestępstwo z art. 211 a kk. Stosownie bowiem do przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich czynem karalnym, co do zasady pozostaje przestępstwo lub przestępstwo skarbowe.

§2. Przedmiot ochrony (zamachu)

Głównym przedmiotem ochrony przestępstwa nielegalnej adopcji jest dobro dziecka. Świadczyć o tym może zarówno samo umiejscowienie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy w Rozdziale XXVI Kodeksu Karnego – *przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, jak również z obowiązujących przepisów Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, a mianowicie art. 114. Należy bowiem zwrócić uwagę, iż osobę małoletnią można przysposobić tylko i wyłącznie dla jej dobra. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę w jaki sposób przebiega adopcja zgodnie z wymogami prawa⁶⁶², która stanowi drugi przedmiot ochrony. Pierwotnie, przed wprowadzeniem nowelizacji Kodeksu karnego ustawą z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy⁶⁶³ – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, przestępstwo było umiejscowione w Rozdziale XXXII zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu” w przepisie art. 253 § 2 kk⁶⁶⁴. Przy czym należy

⁶⁶² M. Pomarańska-Bielecka, M. Wiśniewski, *Handel ludźmi – nowelizacja kk. Część II*, „Edukacja Prawnicza”, Warszawa 2011, Nr 1, s. 5; odmiennie W. Górski, *Zastępcze macierzyństwo a prawo karne – ocena obecnego stanu prawnego*, „CzPKiNP” 2011, Nr 1, s. 17.

⁶⁶³ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego z dnia 20 maja 2010 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 626).

⁶⁶⁴ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 211a Kodeksu Karnego*, [w:] R. Stefański (red.), *Komentarz Kodeks Karny*, Warszawa 2018, wyd. 21, Legalis, [odczyt: 20 lipca 2018 r.].

zauważyć, iż układ znamion przestępstwa z art. 211a kk nie uległ zmianie w stosunku do poprzednio obowiązującego przepisu. Zatem należy przyjąć, iż literatura i orzecznictwo przygotowane na potrzeby dokonanych ustaleń pozostają aktualne.

Dobro dziecka

Poprzez dokonanie zmiany na mocy nowelizacji, ustawodawca wyraził swoją wolę poprzez wskazanie, iż głównym dobrem chronionym przez powyższy przepis jest „dobro dziecka”. Dobro dziecka stanowi nadrzędną wartość, zarówno w sprawach dotyczących opieki nad małoletnim, jak i w przypadku jego przysposobienia. „Dobro dziecka stanowi podstawową zasadę polskiego prawa rodzinnego, która przenika instytucję przysposobienia we wszystkich stadiach jego istnienia”⁶⁶⁵. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego⁶⁶⁶, Izba Cywilna z dnia 12 grudnia 2000 r.: „Interes (dobro) dziecka ma podstawowe znaczenie we wszystkich sprawach dotyczących opieki nad nim. Dlatego wykładnia wszystkich przepisów międzynarodowych musi zostać uwzględniona przy ocenie pojęcia „dobro dziecka”. Zasada ochrony dobra dziecka wynika między innymi z:

1. Konwencji z dnia 25 października 1980 r. sporządzonej w Hadze, dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę⁶⁶⁷;
2. Konwencji z dnia 20 listopada 1989 r. o prawach dziecka⁶⁶⁸;
3. Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego;
4. Kodeksu postępowania cywilnego;
5. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁶⁶⁹.

Ponadto dobrem chronionym niniejszym przepisem jest wolność i godność człowieka⁶⁷⁰, bowiem nie może on być przedmiotem transakcji handlowych⁶⁷¹

⁶⁶⁵ K. Liżyńska, A. Płońska, Uwagi o sposobie ustawowego ujęcia przestępstwa zajmowania się organizowaniem adopcji wbrew przepisom ustawy (art. 211 a kodeksu karnego), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2011, z. 3, Poznań 2011, s.194, <http://docplayer.pl/5433052-Uwagi-o-sposobie-ustawowego-ujcie-cia-przeste-pstwa-zajmowania-sie-organizowaniem-adopcji-wbrew-przepisom-ustawy-art-211a-kodeksu-karnego.html>, [odczyt: 21 marca 2019 r.].

⁶⁶⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 12 grudnia 2000 r., sygn. akt V CKN 1805/00, Legalis 299536, [odczyt: 20 lipca 2018 r.].

⁶⁶⁷ Konwencja z dnia 25 października 1980 r. sporządzona w Hadze, dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze zm.).

⁶⁶⁸ Konwencja z dnia 20 listopada 1989 r. o prawach dziecka (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.).

⁶⁶⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

⁶⁷⁰ E. Pływaczewski, [w:] A. Wąsek (red), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222-316 kk.* Tom II, Warszawa 2005, s. 400.

Rodzina

Należy zwrócić uwagę, na fakt, iż dziecko wymaga szczególnej opieki i protekcji, z uwagi na powyższe podlega między innymi władzy rodzicielskiej. Naruszenie wolności dziecka jest zatem zamachem wymierzonym nie tylko w samo dziecko, ale również w rodziny lub osoby sprawujące opiekę. Zatem przepis chroni również struktury rodzinne. Wiąż rodzinna w znacznej mierze opiera się na kognacji⁶⁷² i powinowactwie⁶⁷³. Stosunek prawnorodzinny powstaje również na skutek powstania stosunku przysposobienia⁶⁷⁴. Zgodnie przepisem art. 121 § 1 kro przysposobienie oznacza nawiązanie między przysposabiającym a przysposobionym stosunku prawnorodzinne podobnego do stosunku między rodzicami a dzieckiem.

Penalizacja organizowania nielegalnej adopcji jest uzasadniona bowiem, działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej przez organizatora takiej adopcji, który najczęściej wykorzystuje ciężką sytuację społeczną lub materialną biologicznych rodziców, wyrażających zgodę na adopcję za odpowiednią opłatą, jest wysoce naganne i nie może być społecznie akceptowane. Nowelizacja została wprowadzona w celu wykonania zobowiązania wynikającego z art. 35 Konwencji o prawach dziecka. W świetle obowiązujących przepisów Państwa będące stronami umowy zobowiązane są do przeciwdziałania handlowi dziećmi w każdym celu oraz pod wszelką postacią.

§3. Strona podmiotowa przestępstwa

Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym przestępstwo organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy można popełnić jedynie w zamiarze bezpośrednim kierunkowym (o szczególnym zabarwieniu) (*dolus directus coloratus*). Zatem działanie sprawcy musi być

⁶⁷¹ W. Górowski, *Przestępstwo handlu ludźmi (wybrane zagadnienia)*, „Państwo i Prawo”, Warszawa 2007, nr 12, s. 62.

⁶⁷² Definicja pojęcia słowa „kognacja”: w starożytnym Rzymie: pokrewieństwo naturalne, wynikające z więzów krwi, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/kognacja;2563773>, [odczyt: 26 lipca 2018 r.].

⁶⁷³ Definicja pojęcia słowa „powinowactwo”: stosunek rodzinny zachodzący między jednym z małżonków a krewnymi drugiego małżonka, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/powinowactwo.html>, [odczyt: 26 lipca 2018 r.].

⁶⁷⁴ Definicja pojęcia słowa „przysposobienie”: akt prawny, na mocy którego obce dziecko zostaje przyjęte do rodziny, nabywa praw do nazwiska i do dziedziczenia, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/przysposobienie.html>, [odczyt: 26 lipca 2018 r.].

ukierunkowane na konkretny cel, jakim jest osiągnięcie korzyści majątkowej. Ustawowe wyrażenie „w celu osiągnięcia korzyści majątkowej” wskazuje na okoliczność, iż sprawca podejmuje określone działanie dlatego i po to, aby tym sposobem osiągnąć korzyść majątkową. Powyższe oznacza, iż spodziewana korzyść majątkowa musi się bezpośrednio łączyć z podjętym działaniem mającym na celu przysposobienie dziecka, a zatem jest od tego celu niejako uzależniona⁶⁷⁵. W związku z powyższym zachowanie podjęte bezinteresownie bądź np. w celu uzyskania korzyści osobistej nie wyczerpuje znamion art. 211a kk. Prowadzi to do trudności z wykazaniem przed sądem, iż osoba organizująca adopcję wbrew przepisom prawa faktycznie uzyskała korzyść majątkową.

§4. Strona przedmiotowa przestępstwa

Sprawca podejmuje czynności w celu przeprowadzenia organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy. Przestępstwo jest ukierunkowane na osiągnięcie korzyści majątkowej. Zasadniczym aktem prawnym regulującym zasady przysposobienia jest Kodeks Rodzinny i opiekuńczy.

Adopcja w świetle przepisów obowiązującego prawa

Przysposobienie polega na „dobrowolnym, uregulowanym prawem, uznaniu dziecka biologicznie obcego za własne⁶⁷⁶”. Zatem za przysposobienie uważa się powstały z woli osób zainteresowanych taki stosunek prawny, jaki istnieje między rodzicami a dzieckiem. W ramach nowopowstałego stosunku rodzicielskiego, powstają takie skutki, jak te które wynikają z obowiązującego prawa w stosunku do osób bezpośrednio pochodzących od siebie⁶⁷⁷. Zatem wszelkie prawa i obowiązki związane z władzą rodzicielską⁶⁷⁸ i obowiązkiem alimentacyjnym są w pełni zachowane⁶⁷⁹.

⁶⁷⁵ Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Karna z dnia 10 lutego 1973 r., sygn. akt I KR 271/72, Legalis nr 16926, [odczyt: 26 lipca 2018 r.].

⁶⁷⁶ K. Rychter, *Przysposobienie*, <http://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo/hasla/338552,przysposobienie.html>, [odczyt: 23 lipca 2018 r.].

⁶⁷⁷ H. Ciepla, [w]: K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 839–840.

⁶⁷⁸ E. Holewińska-Łapińska, [w]: T. Smyczyński (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. XII, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011, s. 498.

⁶⁷⁹ J. Ignatowicz, [w]: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 980.

Przy przystąpieniu do przysposobienia dziecka, sąd jest uprawniony do zbadania ustawowych wymogów formalnych, które muszą zostać spełnione kumulatywnie. Po pierwsze przysposabiany, w dacie złożenia wniosku o przysposobienie musi być małoletni. Jednakże należy zauważyć, iż sąd może orzekać o przysposobieniu pełnoletniej osoby⁶⁸⁰, która w dacie złożenia wniosku była niepełnoletnia, a w dacie wyrokowania ukończyła 18 lat. Najważniejszym wyznacznikiem wyrażenia zgody na przysposobienie jest dobro dziecka. Zatem przysposobić, można tylko i wyłącznie, gdy osoba przysposabiana:

1. Żyje.
2. Jest małoletnia.
3. W sytuacji, gdy osoba przysposabiana ukończyła 13- rok życia musi wyrazić zgodę na przysposobienie (art. 118 kro). Wyjątek stanowi sytuacja, gdy przysposabiana osoba nie jest zdolna do wyrażenia zgody lub uważa, że jest dzieckiem biologicznym przysposabiającego, a żądanie wyrażenia zgody bądź wysłuchanie przysposobionego byłoby sprzeczne z jego dobrem.
4. Przysposobienie będzie wynikało z celu zapewnienia „dobra przysposabianego”.
5. Powstała więź uczuciowa pomiędzy przysposobionym a przysposabiającym.

Warunki leżące po stronie przysposabiającego:

1. Żyje.
2. Wyraził zgodę.
3. Posiada pełną zdolność do czynności prawnych. 10 – 12 i 14- 15 kc.
4. Posiada pozytywną opinię kwalifikacyjną i świadectwo ukończenia szkolenia organizowanego przez ośrodek adopcyjny (o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej).
5. Kwalifikacje podmiotowe.
6. Więź uczuciowa pomiędzy przysposabiającym a przysposobionym.

⁶⁸⁰ Z. Gromek, Komentarz do art. 114 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, (red.) Z. Gromek 2018, wyd. 6, Legalis, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

7. Odpowiednia różnica wieku pomiędzy przysposobionym a przyspasabiającym. Ustawa nie określa pojęcia „odpowiednia różnica wieku”.

W niektórych przypadkach, na przysposobienie muszą wyrazić zgodę również inne osoby:

1. Rodzice dziecka, które ma zostać przysposobione⁶⁸¹. Zgoda może zostać wyrażona nie wcześniej, niż po upływie 6 tygodni⁶⁸² od urodzenia dziecka. Wówczas rodzice mają dwie możliwości, mogą wyrazić zgodę na przysposobienie przez konkretną osobę bądź wyrazić zgodę *in blanco*. Zgoda nie jest wymagana, gdy rodzice zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej, nie żyją, są nieznani, porozumienie z rodzicami dziecka napotka trudne do przewyciężenia przeszkody, rodzice dziecka mają ograniczoną zdolność do czynności prawnych, odmowa zgody na przysposobienie jest oczywiście sprzeczna z dobrem dziecka.
2. Współmałżonek przyspasabiającego⁶⁸³, gdy posiada on pełną zdolność do czynności prawnych. Sąd może orzec o przysposobieniu, pomimo braku zgody współmałżonka, gdy porozumienie z nim napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody.
3. Opiekuna prawnego dziecka⁶⁸⁴, chyba, że jego odmowa jest bezzasadna a szczególne okoliczności przemawiające za dobrem dziecka wskazują, iż przysposobienie byłoby zasadne.

Obowiązujące prawo przewiduje, iż w celu przeprowadzenia legalnej adopcji należy przeprowadzić postępowanie sądowe przed sądem opiekuńczym, sądem rejonowym wydziałem rodzinnym i nieletnich w trybie nieprocesowym, zgodnie z przepisami art. 585 kpc - 589 kpc.

⁶⁸¹ Art. 119 kro: „§ 1. Do przysposobienia jest potrzebna zgoda rodziców przysposabianego, chyba że zostali oni pozbawieni władzy rodzicielskiej lub są nieznani albo porozumienie się z nimi napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody. § 2. Sąd opiekuńczy może, ze względu na szczególne okoliczności, orzec przysposobienie mimo braku zgody rodziców, których zdolność do czynności prawnych jest ograniczona, jeżeli odmowa zgody na przysposobienie jest oczywiście sprzeczna z dobrem dziecka.”.

⁶⁸² Art. 119 ² kro: „Zgoda rodziców na przysposobienie dziecka nie może być wyrażona wcześniej niż po upływie sześciu tygodni od urodzenia się dziecka”.

⁶⁸³ Art. 116 kro: „Przysposobienie przez jednego z małżonków nie może nastąpić bez zgody drugiego małżonka, chyba że ten nie ma zdolności do czynności prawnych albo że porozumienie się z nim napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody”.

⁶⁸⁴ Art. 120 kro: „Jeżeli dziecko pozostaje pod opieką, do przysposobienia potrzebna jest zgoda opiekuna. Jednakże sąd opiekuńczy może, ze względu na szczególne okoliczności, orzec przysposobienie nawet mimo braku zgody opiekuna, jeżeli wymaga tego dobro dziecka”.

Postanowienie o przysposobieniu ma charakter konstytutywny i jest skuteczne wobec wszystkich (*erga omnes*) i obowiązuje ze skutkiem od dnia wskazanego w postanowieniu na przyszłość (*ex nunc*).

Przed wydaniem orzeczenia o przysposobieniu na podstawie przepisu art. 120¹ kro sąd może określić, sposób i okres osobistej styczności przysposabiającego z przysposabianym. W stosunku do adopcji krajowej jest to okres fakultatywny, natomiast w stosunku do adopcji zagranicznej jest to okres obligatoryjny.

Przysposobienie można podzielić na:

1. **Pełne odwołane**, które polega na powstaniu pomiędzy przysposabiającym a przysposobionym stosunku prawnego jak pomiędzy ojcem/matką a synem/córką. Przysposobiony wstępuje wówczas w prawa dziecka biologicznego. Istotną kwestią jest ustanie praw i obowiązków wynikających z pokrewieństwa. Powyższe nie dotyczy sytuacji, gdy rodzic jest krewnym przysposabiającego. Dotychczasowa władza rodzicielska bądź opieka ustaje na rzecz nowo orzeczonej. Przysposobionemu zostaje nadane nazwisko przysposabiającego lub nazwisko jakie zgodnie ze złożonym oświadczeniem będą nosiły dzieci. Prawdziwe pochodzenie dziecka zostaje zachowane.
2. **Pełne nieodwołane**, które polega na tym, iż sądowe ustalenie pochodzenia dziecka jest niedopuszczalne, niedopuszczalne jest uznanie dziecka przysposobionego. Ponadto dla dziecka przysposobionego zgodnie z art. 71 PrASC⁶⁸⁵ sporządza się nowy akt urodzenia. Ponadto przysposobienie nieodwołane wywołują również resztę skutków jakie niesie za sobą przysposobienie pełne odwołane.
3. **Wspólne**, polega na przysposobieniu dziecka wspólnie bądź oddzielnie przez małżeństwo, zgodnie z art. 115 kro.
4. **Zagraniczne**, zgodnie z art. 114² kro jest dopuszczalne w sytuacji, gdy jest to jedyny sposób na zapewnienie odpowiedniego zastępczego środowiska rodzinnego. Ponadto szanse na zastosowanie zagranicznej adopcji wrastają, gdy pomiędzy przysposabiającym a przysposabianym istnieje stosunek pokrewieństwa lub powinowactwa, albo gdy przysposabiający wcześniej przysposobił już rodzeństwo przysposabianego.

⁶⁸⁵ Ustawa Prawo o aktach stanu cywilnego z dnia 28 listopada 2014 r. (Dz.U. 2014 poz. 1741), dalej w tekście powoływana jako „PrASC”.

5. **Niepełne**, zgodnie z przepisem art. 131 kro polega na powstaniu stosunku prawnego pomiędzy przysposabiającym, a przysposobionym. Stosunek prawny nie rozciąga się na rodzinę przysposabiającego. Z kolei w dalszym ciągu obowiązują pewne stosunki alimentacyjne pomiędzy przysposobionym a jego naturalną rodziną, jednakże należy zauważyć, iż rodzice przysposobionego nie dziedziczą z ustawy po przysposobionym, lecz dziedziczy przysposabiający. Władza rodzicielska i nazwisko przysposobionego jest uregulowane jak przy przysposobieniu pełnym. Przy czym istnieje możliwość zmiany orzeczeniem sądu z przysposobienia niepełnego na przysposobienie pełne.

Zgodnie z art. 119 ^{1a} kro „Rodzice mogą przed sądem opiekuńczym wskazać osobę przysposabiającego, którą może być wyłącznie krewny rodziców dziecka za zgodą tej osoby złożoną przed tym sądem. Osobą wskazaną może być również małżonek jednego z rodziców”. Przy czym pokrewieństwo może być dalekie i nie wiązać się z faktyczną bliskością⁶⁸⁶. Przepis został wprowadzony ustawą z dnia 24 listopada 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁶⁸⁷, która weszła w życie 18 września 2015 r., m.in. w celu: ograniczenia zagrożenia praw i dobra dzieci, wyrażenia ustawodawcy o tym, że jeśli jakieś dziecko pochodzi z danej rodziny powinno w niej pozostać. Przy czym główny inicjator projektu Rzecznik Praw Dziecka M. Michalak wskazał, że ograniczenie kręgu osób objętych wskazaniem rodziców dziecka nie eliminuje „możliwości wnioskowania o przysposobienie dziecka przez posiadające pełne kwalifikacje i dotychczas biorące czynny udział w życiu i wychowaniu dziecka osoby spoza jego rodziny”⁶⁸⁸. Ponadto w literaturze przedmiotu podaje się, że wprowadzenie przepisu „sprawi, iż utracą rację bytu liczne, otwarcie i legalnie działające strony internetowe kojarzące osoby chcące przysposobić dziecko z rodzicami, którzy noszą się z zamiarem oddania dziecka do

⁶⁸⁶ E. Holewińska-Łapińska, *Przysposobienie rozwiązywalne w orzecznictwie sądów polskich*, s. 170–180, „Prawo w działaniu”, 21/2015, Warszawa 2015, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/09/El%C5%BCbieta-Holewi%C5%84ska-%C5%81api%C5%84ska-Przysposobienie-rozwi%C4%85zywalne-w-orzecznictwie-s%C4%85d%C3%B3w-powszechnych-z-wy%C5%82%C4%85czeniem-przysposobienia-pasierb%C3%B3w-80.pdf>, [odczyt: 27 marca 2019 r.].

⁶⁸⁷ Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2015 r. poz. 1199).

⁶⁸⁸ R. Łukasiewicz, *Prawna regulacja przysposobienia ze wskazaniem a problem handlu dziećmi*, MOP 2016, Nr 3; Uzasadnienie do projektu ustawy z 24.7.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Druk sejmowy Nr 2361, Warszawa 2014.

adopcji”⁶⁸⁹. Niezwykle ważne jest również uniemożliwienie dochodzenia do adopcji z pominięciem pośrednictwa ośrodka adopcyjnego.

Rozwiązanie przysposobienia

Rozwiązanie przysposobienia następuje na mocy orzeczenia sądu rejonowego wydziału rodzinnego i opiekuńczego (art. 17 pkt 1 kpc), które ma charakter konstytutywny. Z kolei wyrok wywiera skutek *erga omnes*, natomiast jego postanowienia obowiązują od czasu wydania orzeczenia (*ex nunc*) (art. 125 kro i art. 126 kro).

Prawo do wystąpienia z żądaniem o rozwiązanie przysposobienia posiadają zarówno przysposabiający, jak i przysposobiony. Ponadto w szczególnych okolicznościach zgodnie z art. 127 kro legitymacja czynna przysługuje również prokuratorowi. Podstawą do wydania orzeczenia o rozwiązaniu przysposobienia są ważne powody związane z zakazem naruszania dobra małoletniego. Z kolei na skutek rozwiązania przysposobienia, przysposobiony zachowuje nazwisko, nadane mu na mocy orzeczenia o przysposobieniu, chyba, że z ważnych powodów sąd orzeknie o powrocie do nazwiska, które przysposobiony nosił dotychczas. Ponadto należy zauważyć, iż obowiązek alimentacyjny może zostać utrzymany. Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa istnieje możliwość tylko rozwiązania przysposobienia, zatem brak jest możliwości jego unieważnienia ze skutkiem *ex tunc*. Zgodnie z art. 117¹ kro istnieje możliwość ponownego przysposobienia, po śmierci przysposabiającego.

Procedura cywilna

Ponadto przysposobienie jest uregulowane w Kodeksie postępowania cywilnego, w przepisach art. 585 -589 *in fine* kpc. Zgodnie z przepisem art. 585 kpc, legitymację do wszczęcia postępowania o przysposobienie ma sam przysposabiający. W związku z powyższym sąd opiekuńczy wszczyna postępowanie tylko i wyłącznie na wniosek przysposabiającego. Ustawodawca nie przewidział możliwości, aby owo postępowanie toczyło się na wniosek innych osób, które choć może są zainteresowane rozstrzygnięciem postępowania i mogą mieć interes prawny, nie zostały uprawnione do tego, aby złożyć wniosek wszczynający postępowanie. W tej materii należy się odnieść do wniosku z art. 117 § 1 kro, który nie jest wnioskiem tożsamym, bowiem stanowi jedynie osobiste uprawnienie

⁶⁸⁹ Z. Gromek, Komentarz do Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, (red.) Z. Gromek, wyd. 6, Warszawa 2018, Legalis.

przysposabiającego o charakterze materialnoprawnym. Owo żądanie stanowi warunek *sine qua non* powstania stosunku prawnego przysposobienia, jednakże należy zauważyć, iż aby można było osiągnąć skutek w postaci przysposobienia, przysposabiający musi podtrzymać swoje żądanie. Warunki formalne jakie musi spełnić wniosek zostały uregulowane w art. 511 § 1 kpc, poprzez bezpośrednie odniesienie do przepisów proceduralnych o pozwie, art. 187 kpc. Właściwość miejscowa wyłączna sądu, właściwego do rozpoznania sprawy na podstawie art. 585 § 2 kpc została pozostawiona do wyboru przysposabiającemu, który może złożyć wniosek w sądzie opiekuńczym właściwym dla osoby przysposabiającej lub osoby mającej zostać przysposobioną. Zatem w tym zakresie możliwość zawarcia umowy o właściwość sądu została wyłączona. Sąd rozpoznaje sprawy o przysposobienie, zgodnie z art. 509 kpc w składzie jednego sędziego profesjonalnego i dwóch ławników.

Ponadto na przysposabiającym, zgodnie z art. 585 § 2¹ kpc ciąży obowiązek wskazania już we wniosku o przysposobienie ośrodka adopcyjnego, w którym objęty był postępowaniem adopcyjnym, zgodnie z ustawą⁶⁹⁰ o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. W tym celu ośrodek adopcyjny współpracuje ze środowiskiem lokalnym, w szczególności z innymi podmiotami właściwymi w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej, sądami i ich organami pomocniczymi, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organizacjami społecznymi⁶⁹¹. Powyższe ma na celu zapewnienie ochrony dobra dziecka.

Zgodnie z wymogami ustawy ośrodek adopcyjny ma za zadanie⁶⁹²:

1. Wybrać rodzinę przysposabiającą, odpowiednio do potrzeb dziecka;
2. Udzielić odpowiedniej pomocy merytorycznej w celu przygotowania i opracowania wniosków o przysposobienie i zgromadzenie niezbędnych dokumentów;
3. Wydać zaświadczenie w postaci świadectwa ukończenia szkolenia dla kandydatów do przysposobienia;
4. Przygotować opinię kwalifikacyjną o kandydatach do przysposobienia dziecka;
5. Przygotować opinię innej specjalistycznej placówki, zgodnie z art. 586 § 4 kpc.

⁶⁹⁰ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dz.U. Nr 149, poz. 887) tj. z dnia 13 kwietnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 998).

⁶⁹¹ Art. 155 pkt. 2 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

⁶⁹² Art. 156 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

Wszelkie czynności ośrodka adopcyjnego, związane z gromadzeniem dokumentacji o kwalifikacjach kandydatów do adopcji oraz prowadzenia przedsądowych procedur oraz przeprowadzane szkolenia są bezpłatne⁶⁹³. Zgodnie z obowiązującym prawem⁶⁹⁴ Ośrodek adopcyjny w ramach współpracy z osobami pragnącymi zostać rodzicami, podejmuje opiekę nad dzieckiem i jego wychowaniem, która swoim zakresem obejmuje problemy związane z wychowaniem dziecka, zapewniając fachową opiekę pedagogiczną i psychologiczną dzieci jak również rodziców. Weryfikacja rodziców i dzieci, a tym samym próba ich jak najlepszego dopasowania jest przeprowadzana na podstawie zgromadzonego materiału w trakcie postępowania przed przysposabiającego⁶⁹⁵. Powołane powyżej etapy, mające na celu doprowadzenie do przysposobienia dziecka, stanowią wyłączną⁶⁹⁶ kompetencję ośrodka adopcyjnego⁶⁹⁷. Oznacza to, że przeprowadzenie, którejkolwiek z czynności objętych procedurą przysposobienia stanowi naruszenie przepisów prawa, a tym samym wypełnienie znamion czynu zabronionego z art. 211 a kk. Stąd też tylko i wyłącznie po przeprowadzeniu pełnej procedury, po uzyskaniu certyfikatu o ukończeniu szkolenia, sąd jest władny orzec o przysposobieniu. W przypadku niedokonania, którejkolwiek z czynności, sąd na podstawie art. 585 § 2 pkt 1 kpc, odrzuci taki wniosek ze względu na braki formalne. Powierzenie opieki nad dzieckiem stanowi bardzo dużą odpowiedzialność, dlatego należy uznać, iż przeprowadzenie pełnego procesu adopcyjnego ma na celu zapewnienie ochrony interesów małoletniego.

Jurysdykcja krajowa

Zgodnie z Prawem Prywatnym Międzynarodowym⁶⁹⁸ przysposobienie podlega prawu ojczystemu przysposabiającego, z kolei w przypadku przysposobienia dziecka przez małżonków właściwym prawem jest ich wspólne prawo ojczyste. Natomiast w sytuacji, gdy na tej podstawie nie jest możliwe ustalenie wspólnego prawa ojczystego, właściwym prawem jest to, w którym oboje małżonkowie mają miejsce zamieszkania. W sytuacji, gdy na tej

⁶⁹³ Art. 156 ust. 2 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

⁶⁹⁴ Art. 160 ust. 1 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

⁶⁹⁵ Art. 161 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

⁶⁹⁶ Art. 156 ust. 2 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

⁶⁹⁷ K. Tryniszewska, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 399.

⁶⁹⁸ Prawo Prywatne Międzynarodowe z dnia 4 lutego 2011 r. (Dz.U. Nr 80, poz. 432) tj. z dnia 13 października 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792), art. 57.

podstawie nie można ustalić właściwości prawa, stosuje się prawo miejsca zwykłego pobytu obydwu małżonków. Natomiast, gdy również na tej podstawie nie jest możliwe ustalenie właściwości prawa, stosuje się prawo państwa, z którym małżonkowie są najściślej związani, to znaczy gdzie znajduje się ich ośrodek życiowy. Przy przeprowadzeniu procedury przysposobienia musi zostać uwzględnione prawo ojczyste przysposobionego w zakresie konieczności wyrażenia zgód⁶⁹⁹. Wobec powyższego w sytuacji, gdy łączniki wskazują na właściwość prawa polskiego, jurysdykcja jest wyłączna⁷⁰⁰.

Polska jest stroną konwencji międzynarodowych określających warunki przysposobienia międzynarodowego:

1. Konwencji o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzonej w Hadze z dnia 29 maja 1993 r.⁷⁰¹,
2. Europejskiej Konwencji o przysposobieniu dzieci, sporządzonej w Strasburgu w dniu 24 kwietnia 1967 r.⁷⁰²

Zgodnie z obowiązującym prawem, dziecko może zostać przysposobione z warunkiem zmiany dotychczasowego miejsca zamieszkania na teren położony poza Polską w sytuacji, gdy wszelkie inne możliwości znalezienia możliwości przysposabiającego w Polsce, zostały wyczerpane⁷⁰³. Wyjątkiem od tej zasady jest sytuacja w której, istnieje stosunek pokrewieństwa lub powinowactwa, bądź gdy przysposabiający już wcześniej przysposobił siostrę lub brata przysposabianego⁷⁰⁴.

Adopcja a przysposobienie

Ustawodawca w ustawie karnej odmiennie niż w ustawie cywilnej posługuje się pojęciem „adopcja”, co może prowadzić do pewnych wątpliwości związanych z nazewnictwem. Z powyższego wynika zatem, że w języku prawnym obowiązują dwa

⁶⁹⁹ Art. 58 Prawa Prywatnego Międzynarodowego.

⁷⁰⁰ Art. 1106⁴ § 3 kpc, 1103 kpc, 1103² kpc.

⁷⁰¹ Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzonej w Hadze 29 maja 1993 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448, sprostowanie Dz.U. z 2002 r. Nr 1 poz. 17), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20000390448>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷⁰² Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci, sporządzona w Strasburgu w dniu 24 kwietnia 1967 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 99, poz. 1157 ze zm.), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19990991157>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷⁰³ Art. 167 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

⁷⁰⁴ K. Tryniszewska, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Komentarz, Warszawa 2015, s. 440.

terminy na określenie tożsamej instytucji i są one stosowane przemienne. Jednakże należy uznać, iż wykreowanie dwóch terminologii, rodzi poważne problemy interpretacyjne, z uwagi na względy systemowe zasadnym byłoby konsekwentne posłużenie się terminologią, jaka obowiązuje w podstawowym akcie, który reguluje stosunek prawny przysposobienia, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁷⁰⁵.

Interes dziecka a wypełnienie znamion czynu zabronionego

W doktrynie istnieje pogląd, który należy uznać za słuszny, że czyn zabroniony organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy, jest popełniony również w sytuacji, gdy adopcję należy uznać za przeprowadzoną w interesie dziecka⁷⁰⁶, przy założeniu, iż pozostałe znamiona przestępstwa zostały wypełnione. W ocenie aktorki adopcja zawsze powinna następować w sposób zgodny z przepisami prawa, bowiem w przypadku zaakceptowania nadużyć, doprowadzi to do powszechnego przeprowadzania przysposobienia bez kontroli instytucjonalnej.

Korzyść majątkowa

Z uwagi na fakt, iż przestępstwo ma charakter kierunkowy, niezmiennie ważny jest cel, w jakim zostało ono popełnione. Penalizowane jest zachowanie osób uczestniczących w przestępstwie, gdy działają one z zamiarem osiągnięcia korzyści majątkowej. Zgodnie z art. 115 § 4 kk „korzyścią majątkową lub osobistą jest korzyść zarówno dla siebie, jak i dla kogo innego”. Należy uznać jednak, iż legalna definicja pojęcia „korzyść majątkowa” jest niepełna. Nie można bowiem na tej podstawie określić podstawowych elementów innych pojęć, na które składa się ta definicja⁷⁰⁷. Definicja pozwala na ukrócenie, ewentualnych dywagacji na temat tego, kto może być beneficjentem otrzymanej korzyści majątkowej⁷⁰⁸. Korzyść majątkowa może przybrać różne postacie. Jednakże przy określeniu, czy miało miejsce uzyskanie korzyści majątkowej, przede wszystkim należy określić, czy doszło do zwiększenia aktywów lub zmniejszenia pasywów, a także uniknięcia zmniejszenia aktywów lub

⁷⁰⁵ J. Kosnoga, *Komentarz do art. 211 a kk*, [w:]: R. A. Stefański, (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Warszawa 2018, wyd. 21, Legalis, [odczyt: 28 sierpnia 2018].

⁷⁰⁶ Z. Cwiąkański, (2013). *Komentarz do art. 211a kk*, [w:]: A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom II. *Komentarz do art. 117–277 kk*, Warszawa 2008, s. 1158.

⁷⁰⁷ P. Daniluk, *Komentarz do art. 115 kk*, [w:]: R. A. Stefański, (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, wyd. 21, Warszawa 2018, Legalis, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷⁰⁸ J. Majewski, [w:]: A. Zoll (red.), *Kodeks karny*, t. 1, 2007, s. 1182.

zwiększenia pasywów⁷⁰⁹. Ponadto, należy dobitnie wskazać, iż stwierdzeniu podlega fakt, czy uniknięto strat majątkowych⁷¹⁰. Ponadto w doktrynie wskazuje się, że za korzyść majątkową należy uznać zysk w zakresie dóbr materialnych, nie tylko w postaci pieniężnej, ale także o wszelkiej wartości ekonomicznej, jeśli na tej podstawie można zaspokoić określoną potrzebę.

W orzecznictwie⁷¹¹ podkreśla się, iż „Treść art. 115 § 4 kk przesądza o tym, że nawet jeśli oskarżony nie otrzymałby z procederu, w którym uczestniczył ani złotówki, lecz korzyść tę osiągnął ktoś inny, to oskarżony jest sprawcą popełnienia występku z art. 286 § 1 kk”. Wskazuje się również, że „Korzyść majątkowa to znamię nieostre, wartościujące, które może być wypełnione różnymi określeniami odnoszącymi się do sytuacji majątkowej sprawcy lub innej osoby (z uwagi na art. 115 § 4 kk). Pojęcie to definiuje się jako szersze od zysku, obejmujące zarówno przysporzenie mienia obecnie i w przyszłości, spodziewane korzyści majątkowe i ogólne polepszenie sytuacji majątkowej. Polepszenie sytuacji majątkowej może polegać na zwiększeniu aktywów czy też zmniejszeniu pasywów⁷¹²”. Za korzyść majątkową uznawane jest każde przysporzenie sobie lub komuś innemu majątku albo uniknięcie w nim strat, z wyjątkiem jedynie tych wypadków, gdy korzyść taka przysługuje sprawcy bądź innej osobie zgodnie z istniejącym w chwili czynu stosunkiem prawnym⁷¹³.

Ustawodawca w terminologii posłużył się wyrażeniem zaczerpniętym z Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., bowiem w art. 1 znajduje się definicja pojęcia dziecka „dzieckiem jest każda istota ludzka w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność. W związku z powyższym, ustawodawca powinien się posłużyć określeniem „małoletni”, bowiem takie określenie funkcjonuje w ustawodawstwie polskim, a nie „dziecko”. Jednakże należy uznać, iż są to pojęcia tożsame⁷¹⁴.

⁷⁰⁹ R. Stefański, *Przepadek korzyści majątkowej uzyskanej przez sprawcę z przestępstwa*, Prok. i Pr. 2001, Nr 3, s. 155.

⁷¹⁰ P. Daniluk, *Komentarz do art. 115 kk*, [w:] R. Stefański (red.), *Komentarz. Kodeks Karny*, wyd. 21, Warszawa 2018, Legalis, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, II Wydział Karny, sygn. akt II AKa 262/16 z dnia 24 stycznia 2017 r. Legalis nr 1581275, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷¹² Wyrok Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 14 listopada 2012 r. sygn. akt V KK 12/12, Legalis, Numer 549638, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷¹³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 1980 r., VII KZP 41/78, OSNKW 1980, Nr 3, poz. 24.

⁷¹⁴ T. Sokołowski, [w:] H. Dolecki, T. Sokołowski (red.), *Kodeks rodzinny*, Warszawa 2013, s. 679.

W doktrynie dominuje pogląd, który należy uznać za słuszny, iż do wypełnienia czynu zabronionego przestępstwa wyrażonego w art. 211 a kk, wystarczające jest, aby sprawca dopuścił się chociażby pojedynczej czynności, uznanej za nielegalną zgodnie z procedurą prawem przewidzianego przysposobienia. Przy przyjęciu odpowiedzialności nie jest zatem konieczne finalne doprowadzenie do przysposobienia dziecka⁷¹⁵. W literaturze można spotkać się z odmiennym stanowiskiem, iż przepis ten odnosi się wyłącznie do sytuacji, gdy zachowanie sprawcy polega na trudnieniu się zawodowo nielegalnie przeprowadzaną adopcją. O takim rozumieniu miałyby świadczyć wykorzystanie liczby mnogiej pojęcia „dzieci” oraz znamienia czasownikowego „organizuje”⁷¹⁶. Jednakże, taki pogląd należy uznać za zbyt daleko idący. Posłużenie się liczbą mnogą, bowiem nie świadczy o tym, iż do przyjęcia odpowiedzialności karnej, sprawca musi dokonać czynu zabronionego w stosunku do przynajmniej dwójki dzieci. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego „Samo tylko użycie w treści normy prawnej liczby mnogiej dla określenia przedmiotu bezpośredniej ochrony, przedmiotu czynności sprawczej lub środka służącego do popełnienia przestępstwa nie oznacza, że ustawodawca używa jej w znaczeniu zwrotu: „co najmniej dwa”, a więc w celu ograniczenia podstawy odpowiedzialności”⁷¹⁷. Za takim rozumieniem tego przepisu opowiada się również E. Pływaczewski i A. Sakowicz⁷¹⁸. O wielokrotności podjętych działań nie może przeważać również sformułowanie „organizować”, bowiem oznacza ono tylko „planować i koordynować poszczególne etapy jakichś działań”⁷¹⁹.

Charakter formalny przestępstwa

Przestępstwo organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 211 a kk ma charakter formalny. Oznacza to, iż uznaje się je za dokonane z chwilą dokonania danego

⁷¹⁵ E. Pływaczewski, A. Sakowicz, [w]: A. Wąsek, R. Zawłocki (red), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222- 316 kk*, t. II, Warszawa 2010, s. 473.

⁷¹⁶ R. Krajewski, *Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji*, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 2010, Nr 10, s. 19.

⁷¹⁷ Uchwała Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 21 listopada 2001 r., sygn. akt I KZP 26/01, Legalis, Numer 51125, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷¹⁸ E. Pływaczewski, A. Sakowicz, [w]: A. Wąsek, R. Zawłocki, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222- 316*, t. II, Warszawa 2010, s. 472.

⁷¹⁹ Definicja pojęcia „organizować”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/organizowac;2569957.html>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

czynu zabronionego⁷²⁰, bowiem do znamion przestępstwa nie należy skutek w postaci finalnego dokonania adopcji (przysposobienia zgodnie z terminologią cywilistyczną).

W literaturze niejednokrotnie zwraca się uwagę, na to w jaki sposób ujęto regulację prawną w Konwencji o prawach dziecka, która wyklucza „niestosowne korzyści finansowe” z tytułu przeprowadzenia adopcji⁷²¹, co wskazuje na komercyjny charakter świadczonych usług⁷²².

Za przykład organizowania nielegalnej adopcji może posłużyć sprawa⁷²³ Krzysztofa Orszagha, prezesa Stowarzyszenia przeciwko Zbrodni im. Jolanty Brzozowskiej, byłego doradcy ministra w MSWiA oraz byłego rzecznika praw ofiar, który przyznał się do organizowania nielegalnych adopcji⁷²⁴. Jego działanie polegało między innymi na:

1. wynajdowaniu matek,
2. przetrzymywaniu ich w domu bez kontaktu z innymi osobami,
3. przygotowywaniu ich do złożenia nieprawdziwego oświadczenia woli dotyczącego pochodzenia dziecka i późniejszym odbieraniu dzieci od matek,
4. przekazywaniu dzieci rodzinom zagranicznym z pominięciem procedury przysposobienia,
5. pobieraniu wynagrodzenia za pośredniczenie w nielegalnej adopcji w wysokości ok. 45.000 zł.

Kobiety same zgłaszały się w celu przekazania dziecka innej parze. Jedna z matek biologicznych wprost wskazała na przyczynę, dla której zdecydowała się na skorzystanie z jego usług. Tą przyczyną był czas, nie chciała czekać 2 lata na przeprowadzenie legalnego

⁷²⁰ Z. Cwiakalski, (2013). *Komentarz do art. 211a kk.* [w]: A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, Tom II. Komentarz do art. 117–277 kk., Warszawa 2008, s.1158.

⁷²¹ Art. 21 lit. d Konwencji o prawach dziecka: „Państwa-Strony uznające i/lub dopuszczające system adopcji zapewnią, aby dobro dziecka było celem najwyższym, i będą: (...) d) podejmować wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia, aby w przypadku adopcji do innego kraju osoby w niej zaangażowane nie uzyskały z tego powodu niestosownych korzyści finansowych.”

⁷²² R. Krajewski, *Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji*, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 2010, s. 21.

⁷²³ J. Leszczyńska, *Orszagh czuje się bohaterem*, Dziennik Łódzki, <http://www.dzienniklodzki.pl/artukul/891023,orszagh-czuje-sie-bohaterem,id,t.html>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷²⁴ J. Kowalski, *Znany prawnik organizował lewe adopcje. Grozi u pięć lat. „Nie żałuję. Dzieci trafiły do dobrych rodzin”*, Gazeta Wyborcza, http://wyborcza.pl/1,76842,13866194,Znany_prawniki_organizowal_lewe_adopcje__Grozi_mu_piec.html, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

przysposobienia. Zależało jej na tym, aby dziecko trafiło do dobrej rodziny. W tym celu zamieściła w Internecie ogłoszenie „adopcja ze wskazaniem”, na które odpisał jej Krzysztof Orszagh pod pseudonimem „Paulinka”. Kobieta w swoich zeznaniach wskazała, że została zapewniona o tym, iż cała procedura jest legalna i że po jej rozpoczęciu nie ma od niej odwrotu⁷²⁵. Dziecko po wyjściu ze szpitala zostało odebrane przez przyszłych rodziców prawnych. Kobieta pragnąca zostać matką socjologiczna, wskazała, że przyczyną zainteresowania nielegalną adopcją była niepłodność. Przez 8 lat bezskutecznie starała się o dziecko, korzystając z technik wspomaganego rozrodu *in vitro*. Miała pięć prób implementacji zarodka. Wówczas w klinice leczenia niepłodności poradzono jej, żeby skontaktować się z „mecenasek Orszaghem”. W trakcie wizyty Orszagh powiedział, że małżeństwo przez zaawansowany wiek, nie kwalifikuje się do adopcji. Wskazał na dwie możliwości, pierwsza to zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze, druga to adopcja ze wskazaniem. Małżeństwo wybrało adopcję ze wskazaniem. W swej argumentacji Orszagh przekonywał, że jest to legalne. W jego ocenie kobiety, które nie chciały mieć dzieci, np. z uwagi na fakt, że chłopak je zostawił, mogłyby nawet zabić to dziecko. Po tak przekonującym wystąpieniu, małżeństwo było przekonane, że robią dobrze, i chronią to dziecko przed „nie wiadomo jakim losem”. W ich oczach Orszagh jawił się jako dobroczyńca. Córeczkę odebrali od razu po wyjściu matki biologicznej ze szpitala.

Kolejny przypadek dotyczył kobiety, która spotykała się ze starszym mężczyzną, który ją zostawił. Podjęła decyzję o oddaniu dziecka, ponieważ była w „potrzasku” nie mogła podjąć pracy z uwagi na dziecko. Dziecko zostało nielegalnie adoptowane przez parę fińsko-węgierską. Mężczyzna był 50-letnim fińskim menagerem międzynarodowego koncernu, a kobieta węgierką, młodszą o kilka lat. Para po wnikliwej analizie ewentualnych chorób genetycznych i poznaniu wszystkich interesujących informacji na temat ojca biologicznego (kolor oczu, wzrost, choroby, liczba znanych języków), zdecydowała się na „adopcję” ze wskazaniem. Matka biologiczna, pomimo faktu, iż wyraziła zgodę na wywóz dziecka za granicę, nie była zdecydowana na wydanie dziecka. Jednakże, kiedy wspomniała Orszaghowi

⁷²⁵ M. Jałoszewski, *Dziki adopcje Orszagha. Dostanie dwa lata w zawieszeniu za pięć nielegalnych adopcji ?* http://wyborcza.pl/1,76842,16082789,Dziki_adopcje_Orszagha__Dostanie_dwa_lata_w_zawieszeniu.html, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

o swoich wątpliwościach, on nie wziął tego pod uwagę. O fakcie ostatecznego wydania dziecka przeważał strach kobiety, że para zażąda zwrotu kosztów⁷²⁶.

Nielegalna adopcja polegała na dokonaniu poniżej wskazanych czynności:

1. Przed narodzinami dziecka, matka biologiczna z ojcem adopcyjnym w Urzędzie Stanu Cywilnego, wskazywali, iż ojciec adopcyjny jest ojcem biologicznym dziecka.
2. W postępowaniu sądowym matki biologiczne zrzekały się praw rodzicielskich do dzieci.
3. W postępowaniu sądowym matki socjologiczne, występowały do sądu o zgodę na przysposobienie dziecka swoich partnerów.

Nielegalne adopcje zostały przerwane przez położną, która zauważywszy, że jedna z kobiet, która urodziła dziecko, nie ma go, a dziecko przebywa u innej pary. Sam Orszagh wskazywał, iż miał jak najlepsze intencje. W jego ocenie miał na uwadze dobro nienarodzonego dziecka, które mogło zostać wychowane przez zamożną, pragnącą tego dziecka rodzinę⁷²⁷.

Niezwykłe niepokojące jest podejście organów ścigania do prowadzenia postępowań karnych w tej materii. Przykładowo można wskazać postępowanie prowadzone przez Prokuraturę Rejonową Stare Miasto w Poznaniu⁷²⁸. We wskazanej jednostce zapadło postanowienie o umorzeniu postępowania w sprawie, w której zamierzano sprzedać dziecko, w tym celu podano nieprawdziwe dane osobowe, kobiety która to dziecko urodziła. Umorzenie postępowania, w zakresie przestępstwa handlu ludźmi nastąpiło na skutek, braku znamienia czasownikowego „pokrzywdzenia dziecka”. Postępowanie w stosunku do sprawcy przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy zostało umorzone z powodu braku znamienia w postaci wykorzystania dziecka. Natomiast postępowanie w stosunku do

⁷²⁶ M. Jałoszewski, *Dziki adopcje Orszagha. Dostanie dwa lata w zawieszeniu za pięć nielegalnych adopcji ?* http://wyborcza.pl/1,76842,16082789,Dziki_adopcje_Orszagha__Dostanie_dwa_lata_w_zawieszeniu.html, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁷²⁷ Ibidem.

⁷²⁸ Postanowienie Prokuratury Rejonowej Stare Miasto w Poznaniu, sygn. akt II Ds. 137/11, powołane za M. Pomarańska-Bielecka, *Nielegalne pośrednictwo adopcyjne: kontrowersje związane z warunkami odpowiedzialności karnej z artykułu 211 a kodeksu karnego*, Dziecko Krzywdzone: teoria, badania, praktyka 13/4, 11-39, Warszawa 2014, s. 9, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Dziecko_Krzywdzone_teoria_badania_praktyka/Dziecko_Krzywdzone_teor ia_badania_praktyka-r2014-t13-n4/Dziecko_Krzywdzone_teoria_badania_praktyka-r2014-t13-n4-s11-39/Dziecko_Krzywdzone_teoria_badania_praktyka-r2014-t13-n4-s11-39.pdf, [odczyt: 30 lipca 2018 r.].

przestępstwa poświadczenia nieprawdy z art. 272 kk umorzono z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość czynu.

W postanowieniu o umorzeniu postępowania prokurator wskazał, że o znikomej społecznej szkodliwości czynu świadczą motywacje sprawców. W jego ocenie osoby biorące udział w procederze, pragnęły jedynie poprawy standardu życia dziecka. Prokurator przyznał, iż sprawcy dopuścili się poświadczenia nieprawdy, jednakże: „(...) dokonane czyny nie były celem samym w sobie, a jedynie nieudolną próbą zatuszowania samej transakcji sprzedaży dziecka. Przestępstwa te z pewnością w ogóle nie zostałyby popełnione, gdyby nie fakt sprzedaży dziecka. Stąd też uznać należy, że szkoda wyrządzona działaniem MM, AP i JP, jakkolwiek zaistniała to nie jest znaczna”. Powyższe pokazuje, jak niezwykle ważna jest zmiana przepisów prawa i wprowadzenie odrębnej regulacji prawnej tak, aby żaden prokurator nie miał nigdy więcej wątpliwości, że handel dziećmi nie cechuje się niską szkodliwością czynu oraz bez znaczenia pozostaje fakt, czy sprzedaż nastąpiła z pokrzywdzeniem dziecka czy też nie. Czym bowiem było poświadczenie nieprawdy? Jedną z czynności wykonawczych, zmierzającą do popełnienia czynu polegającego na handlu ludźmi bez przeprowadzenia legalnej adopcji. Handel dzieckiem zawsze pozostanie próbą wprowadzenia do nielegalnego obrotu dziecka jako „produktu”, dlatego jeśli istnieją wątpliwości leżące po stronie organów ścigania, czy handel dzieckiem został dokonany z jego pokrzywdzeniem, wówczas prawo należy zmienić. Z uwagi na ukształtowanie się nowych form przestępczości szczególną uwagę należałoby zwrócić na przeprowadzenie profesjonalnych szkoleń skierowanych do przedstawicieli organów stosujących prawo. Przeciwny stan rzeczy doprowadzić może do patologicznej sytuacji, w której w przypadku popełnienia przestępstwa z wykorzystaniem chociażby nowych technologii, brak wiedzy i doświadczenia po stronie organów ścigania spowoduje podjęcie nieuzasadnionych postanowień o umorzeniu postępowania karnego.

§5. Surogacja a organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy

Do czasu wprowadzenia w życie nowelizacji w 2010 r., uważano, iż handel ludźmi jest penalizowany, również w sytuacji, gdy sprawca czynu zabronionego nie działał w celu pokrzywdzenia ofiary⁷²⁹. Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Krakowie wydanym

⁷²⁹ A. Suda, *Adopcja, „Nielegalna adopcja”, a handel Dziećmi do adopcji*, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, Departament Polityki Migracyjnej MSW, Warszawa 2014, <http://handelludzmi.eu/hl/o->

jeszcze w obowiązującym wówczas stanie prawnym. „Handel ludźmi (dziećmi) jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka. Posłużenie się kryterium przeznaczenia przedmiotu obrotu jest niezbędne by odróżnić handel od innych działań dotyczących przekazania dziecka np. w ramach adopcji (także niezgodnej z prawem), polegającej również na swoistym "obrocie" dzieckiem, który nie liczy się z wolą dziecka, choćby potrafiło ją wyrazić. Gdyby nie ów cel, cel pozytywny i zgodny z interesem dziecka, można by wywodzić, że i tu dokonuje się obrotu człowiekiem jak rzeczą”⁷³⁰.

Z kolei Sąd Okręgowy w Białymstoku⁷³¹ przy dokonaniu subsumpcji, w uzasadnieniu wyroku, zaznaczył, iż rozważał zmianę kwalifikacji prawnej czynu zabronionego handlu ludźmi na przestępstwo organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 211 a kk, który to przepis zastąpił obowiązujący poprzednio art. 253 § 2 kk. Penalizacja czynu, uregulowanego w art. 211 a kk, miała na celu wykonanie ratyfikowanej przez Polskę Konwencji o prawach dziecka, która została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 10 listopada 1989 r. w Nowym Jorku⁷³². Na mocy art. 11 ust 1 ⁷³³Konwencji, ustalono, że państwa - strony będą podejmowały kroki konieczne dla zwalczania nielegalnego transferu dzieci oraz ich nielegalnego wywozu za granicę. Z kolei w art. 21 niniejszej Konwencji, postanowiono, iż Państwa – Strony uznające i/lub dopuszczające system adopcji zapewnią, aby dobro dziecka było celem najwyższym, i będą:

1. Czuwały, aby adopcja dziecka odbywała się tylko z upoważnienia kompetentnych władz, które będą decydowały, zgodnie z obowiązującym prawem i postępowaniem oraz na podstawie wszelkich stosownych i wiarygodnych informacji, o tym, że adopcja jest dopuszczalna ze względu na sytuację dziecka w odniesieniu do rodziców, krewnych

handlu-ludźmi/handel-dziećmi/6437,Adopcja-quotnielegalna-adopcjaquot-a-handel-dziećmi-do-adopcji.html, [odczyt:28 marca 2019 r.].

⁷³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., sygn. akt II AKa 33/01, KZS 2001, Nr 5, poz. 29.

⁷³¹ Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku, III Wydział Karny, sygn. akt III K 157/12, utrzymany w mocy na podstawie wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, II Wydziału Karnego, sygn. akt II AKa 116/13, wgląd do akt sprawy, badania własne.

⁷³² Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 10 listopada 1989 r. w Nowym Jorku. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526), <https://brpd.gov.pl/konwencja-o-prawach-dziecka>, [odczyt: 24 lipca 2018 r.].

⁷³³ Art. 11 Konwencji o prawach dziecka: „1. Państwa-Strony będą podejmowały kroki dla zwalczania nielegalnego transferu dzieci oraz ich nielegalnego wywozu za granicę. 2. W tym celu Państwa-Strony będą popierały zawieranie odpowiednich umów dwustronnych lub wielostronnych albo przystępowanie do istniejących już umów”.

i opiekunów prawnych oraz w przypadku, gdy będzie to wymagane, aby same osoby zainteresowane świadomie wyraziły zgodę na orzeczenie adopcji po dokonaniu stosownych konsultacji.

2. Traktowały adopcję zagraniczną jako zastępczy środek opieki nad dzieckiem, tylko i wyłącznie w sytuacji, gdy dziecko nie może być umieszczone w rodzinie zastępczej lub adopcyjnej, lub w żaden inny adekwatny sposób nie można mu zagwarantować opieki w kraju jego pochodzenia.

3. Dbaly o to, aby dziecko adoptowane do innego kraju miało zabezpieczenie gwarancyjne i poziom życia odpowiedni do tych, które były zapewnione w przypadku adopcji krajowej.

4. Podejmowały wszelkie właściwe kroki w celu zapewnienia, aby przypadki adopcji do innego kraju osoby w niej zaangażowane nie uzyskały z tego powodu niestosowych korzyści finansowych.

5. Sprzyjały osiągnięciu celów niniejszego przepisu, w sytuacjach, gdy jest to niezbędne, przy zawieraniu bilateralnych lub multilateralnych porozumień lub umów, a także zmierzały do sytuacji, w której adoptowanie dzieci do innego kraju, mogło przebiegać tylko i wyłącznie w sytuacji w której nad całym procesem będą czuwały kompetentne władzy lub organy.

Również tym zakresie znajdują zastosowanie przepisy Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej pornografii, przyjętej w Nowym Jorku w dniu 25 maja 2000 r.⁷³⁴. Konwencja w przepisie 2 art. zawiera definicję legalną handlu dziećmi, zgodnie z którą polega on na „przekazywaniu dziecka przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”. Penalizacja danego zachowania została uregulowana w art. 3 niniejszej Konwencji. Karalność następuje wówczas, gdy oferowanie, dostarczanie lub przyjęcie dziecka w jakikolwiek sposób nastąpiło w celu: seksualnego wykorzystania dziecka, przekazania organów dziecka dla zysku, angażowania dziecka do pracy przymusowej, **nakłaniania w niewłaściwy sposób, jako pośrednik do udzielenia zgody na adopcję dziecka z naruszeniem stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących adopcji**, oferowanie, uzyskiwanie, nabycie lub dostarczenie dziecka w celu prostytucji, produkcja, dystrybucja, rozpowszechnianie, import, eksport, oferowanie, handel lub posiadanie dla wyżej

⁷³⁴ Konwencja o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej pornografii, przyjęte w Nowym Jorku w dniu 25 maja 2000 r. (Dz. U. z dnia 27 kwietnia 2007 r.).

wymienionych celów dziecięcej pornografii, zgodnie z definicją przewidzianą w przepisie art. 2 Konwencji. Asumptem do stworzenia obowiązującego prawa była penalizacja określonych zachowań powołanych w przytaczanych przepisach, jednakże głównym celem było uniemożliwienie przeprowadzenia nielegalnych transferów dzieci, w tym ich wywozu za granicę poprzez zastosowanie krajowej procedury przysposobienia.

Biorąc pod uwagę, fakt, iż organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy ma za zasadnie wyeliminowanie handlu dziećmi, należy zwrócić uwagę na Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi⁷³⁵, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 2000 r.⁷³⁶ Tematyka handlu ludźmi została szczegółowo opracowana w Rozdziale VI *Ustawowe znamiona przestępstwa handlu ludźmi*, w którym wskazano, iż przedmiotem handlu ludźmi może być każda istota ludzka, bez względu na jej wiek. Zatem przestępstwo handlu dziećmi znajdzie bezpośrednie zastosowanie w przepisie handlu ludźmi. W judykaturze odnotowano przypadki, w których sprzedaż na pozór korzystna dla ofiary (adopcji), nie podlegała penalizacji z uwagi na brak pokrzywdzenia dziecka.

O rozmiarach skali przestępczości w zakresie handlu dziećmi świadczą dane raportu Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), z których wynika, że przedmiotem handlu pada ok. 1,2 miliona dzieci rocznie. Ponadto, o handlu dziećmi przy przestępstwie organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy świadczą badania dotyczące państw Europy południowo- wschodniej, prowadzone przez Międzynarodową Organizację ds. Migracji (IOM) i NEXUS Institute⁷³⁷.

Zgodnie z danymi statystycznymi przestępstwo organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy, jest popełniane niezmiernie rzadko. Dane statystyczne obejmują dane za

⁷³⁵ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., (Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160).

⁷³⁶ Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., (Dz.U. z 2005 r., nr18, poz. 158).

⁷³⁷ K. Bagan-Kurluta, *Przysposobienie międzynarodowe dzieci*, Białystok 2009, s. 392.

okres od roku 1999 do roku 2011⁷³⁸ oraz od roku 2012 do roku 2017⁷³⁹. Statystyka została opracowana w stosunku do przestępstwa z przepisu art. 253 § 2 kk, oraz wprowadzonego na jego miejsce w dniu 1 stycznia 2012 r. do Kodeksu Karnego przepisu 211 a kk. Należy również wziąć pod uwagę, iż są to dane oficjalne, które mogą nie być zgodne z rzeczywistością, przy uwzględnieniu informacji podawanych przez prasę i telewizję, a także poddaniu analizie ogłoszeń zawartych w Internecie⁷⁴⁰, odnośnie chęci sprzedaży dziecka i przeprowadzenia w tym celu adopcji. W związku z powyższym niepokojące może wydawać się poniżej przedstawiona statystyka, być może świadcząca niejako o przyzwoleniu organów ścigania na proceder organizowania nielegalnej adopcji.

Tabela nr 5. Dane statystyczne przestępstwa z zakresu art. 253 §2 kk za okres od 1999 r. do 2011 r.

	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wskaźnik wykrycia
2011	3	16	16	100%
2010	11	1	1	100%
2009	2	1	0	0%
2008	3	0	0	-
2007	1	0	0	-
2006	1	0	0	-
2005	0	1	1	100%

⁷³⁸ Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 253 § 2 kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63610,dok.html>, [odczyt: 28lipca 2018 r.].

⁷³⁹ Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 211 a kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/84027,Nielegalna-adopcja-art211a.html>, [odczyt: 26 lipca 2018 r.].

⁷⁴⁰ M. Pomarańska-Bielecka, *Komercyjna adopcja dzieci*, [w:] Z. Lasocik, M. Koss, Ł. Wieczorek (red.), *Handel dziećmi. Wybrane problemy*, Warszawa 2007, s. 50.

2004	0	0	0	-
2003	1	0	0	-
2002	0	0	01	100%
2001	0	1	1	100%
2000	0	0	0	-
1999	0	3	2	66,7%

Źródło: Statystyka Policji, www.policja.gov.pl

Poniżej zostały przedstawione dane statystyczne odnoszące się do rozmiarów przestępstwa z art. 211 a kk za okres od 2012 r. do 2017 r.

Tabela nr 6. Dane statystyczne odnośnie przestępstwa z art. 211 a kk za lata 2012 -2017

Rok	Postępowania wszczęte	Postępowania stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wskaźnik wykrycia
2017	8	61	55	90,2%
2016	9	2	0	0%
2015	15	0	0	-
2014	10	9	9	100%
2013	10	2	2	100%
2012	8	1	1	100%

Źródło: Statystyka Policji, www.policja.gov.pl

Znacznym wzrost przestępstw został odnotowany w 2017 r. Zdaniem Moniki Jagodzińskiej, dyrektora Ośrodka Adopcyjnego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci

w Warszawie⁷⁴¹, przyczyną może być fakt, iż dzieci do adopcji jest mniej, a problem niepłodności jest banalizowany⁷⁴². Ponadto przyczyną zainteresowania nielegalną adopcją jest najprawdopodobniej fakt, iż ludzie uważają, iż wymagania jakie muszą spełnić są zbyt wysokie. Również Wojciech Pytel, prezes Fundacji Rodzin Adopcyjnych, przyznaje, że procedura adopcyjna nie jest łatwa i może trwać nawet kilka lat⁷⁴³.

Podstawową różnicą pomiędzy adopcją a surogacją jest fakt, że macierzyństwo zastępcze polega na celowym „tworzeniu” dzieci, podczas gdy dzieci adopcyjne już istnieją, a także tym, że adoptowane dzieci nie będą miały powiązania genetycznego z rodzicami, w sytuacji, gdy dzieci pochodzące od matki zastępczej są najczęściej spokrewnione z rodzicami społecznymi⁷⁴⁴.

Zestawiając ze sobą adopcję i surogację można dojść do przeświadczenia, że zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze jest prostsze w wykonaniu. Przedstawione procedury adopcyjne są skomplikowane i długotrwałe. Przy czym należy zauważyć, że nie wszyscy są uprawnieni do adopcji dziecka. Ponadto za wyborem surogacji przemawia fakt, iż w przypadku skorzystania z surogacji, dziecko może być spokrewnione z rodzicem społecznym⁷⁴⁵. W Internecie znajduje się wiele ogłoszeń wskazujących, na to, że zainteresowanie nielegalną adopcją jest bardzo duże. Przykładowo można wskazać chociażby na następujące:

1. „Szukam kobiety która nie jest w stanie zaopiekować się swoim dzieckiem i chce oddać do adopcji ze wskazaniem. Moj mail: adopcja-dziecka@gazeta.pl”.

W odpowiedzi na to ogłoszenie ukazała się wiadomość: „zapomni, jest strona adopczazewskazaniem.pl. 2 lata starałam się na niej, a wierz mi jest tam sporo matek biologicznych, które chcą oddać dziecko, nie udało mi się zostać mama w ten sposób. Czemu,

⁷⁴¹ Ośrodek Adopcyjny Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Warszawie, <http://adopcjatpd.pl/>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

⁷⁴² G. Zawadka, *Handel ludźmi to także nielegalne adopcje*, Rzeczypospolita, <http://www.rp.pl/Sadownictwo/304169908-Handel-ludźmi-to-takze-nielegalne-adopcje.html>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

⁷⁴³ A. Krzykowski, *Znany Prawnik organizował nielegalne adopcje?* <https://www.tvp.info/11021942/znany-prawnik-organizowal-nielegalne-adopcje>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

⁷⁴⁴ R. Scherman, G. Misca, K. Rotabi, P. Selman, *Global commercial surrogacy and international adoption: par Allels and differences*, „Adoption & Fostering”, Thousand Oaks 2016, Vol.40, nr 1, s.12, https://www.researchgate.net/publication/285579869_Scherman_R_Misca_G_Rotabi_K_Selman_P_in_pressforthcoming_Global_commercial_surrogacy_and_international_adoption_A_brief_comparison_of_similarities_and_differences_Adoption_Fostering, [odczyt: 21 marca 2019 r.].

⁷⁴⁵ K. Bagan-Kurluta, *Macierzyństwo zastępcze a adopcje – symbioza czy konkurencja?* „Miscellanea Historico-Iuridica”, Białystok 2014, nr 2, s. 291.

bo 98% chce pieniędzy.... tak TAK⁷⁴⁶ PRAWDA, chcą kasę⁷⁴⁷ nie małą kasę⁷⁴⁸..... dlatego poszłam do ośrodka adopcyjnego, przesłam kwalifikacje, czekam już 2 lata na dziecko, z kursem 3 lata a za 2 tygodnie rodzę swoją córeczkę Iżę. Drugiego szkraba adoptuje przez OA. Adopcja ze wskazaniem, znam jedną mamę, której się udało osiągnąć macierzyństwo dzięki⁷⁴⁹ AZW, jedną, reszta to historia”.

Powyższe potwierdza fakt, iż zarówno rodzice biologiczni i socjologiczni, którzy pragnęli skorzystać z adopcji mogą mieć problem z przejściem procedury adopcyjnej, bądź mogą skorzystać z rozwiązania polegającego na adopcji ze wskazaniem, co może wiązać się z zapłatą znacznych kwot⁷⁵⁰.

2. „Oddam dziecko do adopcji ze wskazaniem. 34 tc teraz⁷⁵¹”. Na to ogłoszenie od razu znaleźli się chętni do jego adopcji.

3. „sytuacja wygląda nieciekawie..moim⁷⁵² bledem jest chlopak⁷⁵³ ktory⁷⁵⁴ pokazuje dopiero terazjak⁷⁵⁵ moge⁷⁵⁶ na niego liczyc⁷⁵⁷. Nie dostałam od niego ani zlotowki⁷⁵⁸ , nie mam na wyprawke⁷⁵⁹ , nie mam na leki. Rodzina chce mnie zostawic⁷⁶⁰ - wyprowadzic⁷⁶¹ sieⁱ z mieszkania poniewazⁱⁱ wszystkie klotnieⁱⁱⁱ i problemy przez moja ciaze^{iv} .Jest mi ciezko , coraz czesciej^v mysle o oddaniu dziecka.^{vi}Nie wiem jak spojrze^{vii} sobie w oczy i ludziom , matka nie chce mi pomoc - nie chce tulac^{viii} sie^{ix} po domach samotnej matki. Nie mam zadnych^x zadnych^{xi} dochodow^{xii} , z chlopakiem^{xiii} mi sie^{xiv} nie uklada^{xv} chyba odejde^{xvi} od niego. Zaczyna sie^{xvii} od wyzywanie od szm^{xviii}*t po teksty typu : "jak cie^{xix} spotkam dostaniesz siekiere^{xx} w glowe^{xxi}" .Matka powiedziala^{xxii} otwarcie ze raczej lepiej bedzie^{xxiii}

⁷⁵⁰ Adopcja ze wskazaniem, forum kafeteria, https://f.kafeteria.pl/temat/f10/adopcja-ze-wskazaniem-p_4466555, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

⁷⁵¹ Ogłoszenie: Adopcja ze wskazaniem, forum kafeteria, https://f.kafeteria.pl/temat/f10/oddam-dziecko-do-adopcji-ze-wskazaniem-34-tc-teraz-p_6487202, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

gdy oddam to dziecko do adopcji. Trudna to decyzja ale nie wiem co mam zrobic^{xxiv} ..****
sie⁷⁶² w bagno.. siada mi psychika”⁷⁶³.

Cytaty te ukazują, że decyzja o oddaniu dziecka może być spowodowana problemami osobistymi matek biologicznych, które pozostały bez pomocy osób z najbliższego otoczenia.

4. „Szukam kochającej, odpowiedzialnej Rodziny, która pragnie stworzyć i dać kochający, bezpieczny i pełen ciepła rodzinnego dom, jeszcze nienarodzonemu Dzieciątku⁷⁶⁴”.

Należy wziąć pod uwagę również fakt, iż dane statystycznie nie wyszczególniają przypadków, w których nielegalnej adopcji podlegały dzieci pochodzące od matek zastępczych.

Zachowanie polegające na wykonaniu umowy o macierzyństwo zastępcze, przy zastosowaniu obejścia prawa, może polegać na organizowaniu adopcji wbrew przepisom prawa, a mianowicie przy naruszeniu przepisów⁷⁶⁵ uregulowanych w art. 114- 127 *in fine* kpc oraz przepisów art. 585 -589 *in fine* kpc, a także przepisów ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁷⁶⁶. Jednocześnie należy zauważyć, że adopcja ze wskazaniem jest w Polsce legalna i mają do niej zastosowanie przepisy dotyczące przysposobienia. W przypadku adopcji ze wskazaniem matka (rodzice) mają wpływ na to, kto adoptuje jej (ich) dziecko. Jak już wskazano powyżej o każdej adopcji decyduje zawsze sąd, a nie matka, która urodziła dziecko. Zgodnie z powszechnie obowiązującymi poglądami doktryny przestępstwo organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy polega na dokonaniu wielu pojedynczych czynności, zmierzających do wykonania czynu zabronionego. Powyższe stanowi szereg zachowań, poczynając od wyszukania chętnych do adopcji (zamieszczanie ogłoszeń na stronach internetowych), znalezienia odpowiedniego dziecka (bądź kobiety, która to dziecko urodzi), doprowadzenia do otrzymania korzystnych opinii środowiskowych w stosunku do rodziców społecznych, wydania korzystnego rozstrzygnięcia sądu,

⁷⁶³ Ogłoszenie, Adopcja ze wskazaniem forum kafeteria, https://f.kafeteria.pl/temat/f10/chyba-oddam-dziecko-po-porodzie-p_5357547, [odczyt: 29 lipca 2018 r.]

⁷⁶⁴ Ogłoszenie, Dziecko oddam, <http://www.oglaszamy24.pl/ogloszenie/590292847/Dziecko-oddam.html>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

⁷⁶⁵ R. Krajewski, *Prawnokarne konsekwencje komercyjnego organizowania adopcji*, „Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze”, 2007, nr 2, s. 28, Warszawa 2007.

⁷⁶⁶ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz.U. Nr 64, poz. 593), tj. z dnia 15 września 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1769).

ewentualnego dostarczenia dziecka adoptującym je rodzicom, uzyskania wymaganych zezwoleń i wiz, przeprowadzania badań lekarskich. Przedstawione czynności dotyczą wszelkich zachowań zmierzających do wydania wyroku o przysposobieniu dziecka. Jednakże do przypisania przestępstwa organizowania nielegalnej adopcji, niezbędne jest dokonanie chociażby pojedynczej czynności, jeśli ta czynność byłaby niezgodna z przepisami ustawy⁷⁶⁷.

W Rozdziale VI *Ustawowe znamiona przestępstwa handlu ludźmi §6. Surogacja a handel ludźmi*, został przybliżony stan faktyczny sprawy, w której sąd brał pod uwagę zmianę kwalifikacji prawnej na organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy.

Z kolei schemat postępowania w przypadku zawarcia umowy o macierzyństwo zastępcze może przebiegać następująco⁷⁶⁸:

1. Para znajduje matkę zastępczą, bezpośrednio z ogłoszenia bądź za pośrednictwem wyspecjalizowanych do tego podmiotów.
2. Matka zastępcza zachodzi w ciążę (w sposób naturalny bądź przy pomocy wspomaganego rozrodu). Sposoby zapłodnienia oraz rozróżnienie przyjętych koncepcji surogacji zostały przedstawione w rozdziale IV *Wybrane medyczne aspekty macierzyństwa zastępczego §2. Sposoby wspomaganego zapłodnienia*.
3. Rodzice społeczni utrzymują matkę zastępczą zapewniając jej środki lecznicze, witaminy, opiekę medyczną, ewentualnie wyżywienie.
4. Rodzice socjologiczni płacą za oddanie im dziecka, *de facto* płacą za wydanie przedmiotu umowy.
5. W szpitalu matka zastępcza:
 - a) może przedstawić się jako inna kobieta (matka socjologiczna) wówczas jako matka biologiczna będzie figurowała matka socjologiczna, będąca stroną umowy o surogację. Surogatka może być matką genetyczną dziecka, bądź tylko matką biologiczną. W akcie urodzenia dziecka są podawane nieprawdziwe dane matki biologicznej dziecka (poświadczenie nieprawdy). Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami aktowymi, gdyby

⁷⁶⁷ Z. Ćwiąkalski, (2013). *Komentarz do art. 211a kk.* [w]: A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, Tom II. Komentarz do art. 117–277 kk., Warszawa 2008, s. 1158.; S. Hypś, *Komentarz do art. 211a kk.*, [w:]: (red.) A. Grześkowiak, *Kodeks Karny, Komentarz*, Warszawa 2019, wyd. 6, Legalis, [odczyt: 10 lutego 2019 r.]; S. Hypś, *Komentarz do art. 211a kk.*, [w:]; (red.) M. Królikowski, R. Zawłocki, *Kodeks Karny, Komentarz*, Warszawa 2017, wyd. 4, Legalis, [odczyt: 10 lutego 2019 r.].

⁷⁶⁸Film dokumentalny, *My Wy Oni Brzuch do wynajęcia*, <https://vod.tvp.pl/video/my-wy-oni-brzuch-do-wynajecia,902886>, [odczyt: 21 marca 2019 r.]; Film dokumentalny, *Surogatki - kwitnący biznes Indii*. House of Surrogates, Wielka Brytania 2013.

zachowanie osób przebywających na oddziale położniczym nie odbiegało od normy, pracownicy szpitala nie zorientowaliby się, że mają do czynienia z przestępstwem organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy. W akcie urodzenia dziecka matka socjologiczna figurująca jako matka biologiczna, bądź jej partner mogą podać, iż jest on ojcem dziecka, niezależnie od prawdy.

b) może podać swoje prawdziwe imię i nazwisko, wówczas jako ojca biologicznego dziecka wpisuje mężczyznę, który jest stroną umowy o macierzyństwo zastępcze, niekoniecznie musi być ojcem biologicznym dziecka (skorzystanie z banku nasienia). Następnie zrzeka się praw rodzicielskich do dziecka. Żona mężczyzny wpisanego jako ojciec biologiczny, przysposabia to dziecko i w ten sposób staje się w świetle prawa jego matką.

c) umowa o macierzyństwo zastępcze zostaje wykonania.

W doktrynie istnieją głosy⁷⁶⁹ wskazujące, iż organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy, w znaczeniu juretrycznym może dotyczyć wyłącznie dzieci urodzonych, w związku z powyższym, organizowanie macierzyństwa nie można uznać za przestępstwo, bowiem dzieci się jeszcze nie narodziły. Jednakże należy zauważyć, iż wykonanie umowy o macierzyństwo zastępcze następuje z chwilą przekazania dziecka rodzicom społecznym. Zatem w tym przypadku mówimy już o dzieciach narodzonych. Po przekazaniu dziecka osoby biorące udział w tym procederze mogą wybrać również drogę tradycyjnej adopcji ze wskazaniem, która będzie nosiła znamiona przestępstwa z przepisu art. 211 a kk.

Z uwagi na fakt, iż najczęściej zachodzi sytuacja, iż strony umowy o macierzyństwo zastępcze całkowicie pomijają możliwość zastosowania legalnej adopcji bezpośrednio zmierzając do wykonania umowy o macierzyństwo zastępcze, należy rozważyć zmianę przepisów prawa, poprzez wyeliminowanie luki prawnej. W tym celu zostały przedstawione postulaty *de lege ferenda* w Rozdziale VIII *Wybrane kryminologiczne aspekty surogacji* §3. *Profilaktyka zjawiska surogacji*. Należy stanowczo podkreślić, iż jedynie sąd jest władny do przekazania dziecka w drodze adopcji, a wszelkie inne formy przejęcia dziecka stanowią jego „wykorzystanie”⁷⁷⁰.

⁷⁶⁹ V. Konarska-Wrzošek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 140.

⁷⁷⁰ M. Pomarańska -Bielecka, M. Wiśniewski, *Analiza przepisów prawa dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania handlowi dziećmi*, Prokuratura Rejonowa Warszawa Mokotów, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010, http://fdds.pl/wp-content/uploads/2016/06/Pomaranska-Bielecka_M_Wisniewski_M_2010_Analiza_przepisow_prawa_definiujacych.pdf, [odczyt: 24 lipca 2018 r.]

Zgodnie z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 czerwca 2007 r. „adopcja do której doszło w wyniku jednego lub wielu czynów przestępczych nie może być utożsamiana z handlem dziećmi, bowiem jest ona czynnością przeprowadzającą przez sąd, podlegającą kontroli i w jej wyniku dziecko nie pozostaje bez ochrony prawnej, bowiem rodzi ona obowiązek po stronie adoptujących. „Handel dziećmi” zaś odbywa się pokątnie z wyłączeniem wszelkiej ochrony prawnej i w każdym wypadku stanowi narażenie dziecka na najwyższe niebezpieczeństwo⁷⁷¹. W świetle powołanej opinii, przysposobienie nie może być nielegalne, jeśli jest przeprowadzone na drodze sądowej. Jednakże każde przekazanie dziecka poza sądem, stanowi pozbawienie go ochrony przewidzianej na mocy obowiązującego prawa. Z kolei przekazanie dziecka z obejściem instytucjonalnych organów państwa jest sprzeczne z interesem dziecka i powinno podlegać ściganiu jako jedna z form przestępstwa handlu ludźmi.

Jednakże należy zauważyć, iż powyższe stanowisko zostało przedstawione w 2007 r., natomiast zmiana dotychczas obowiązujących przepisów miała miejsce w 2010 r. W związku z powyższym, co do zasady, wykonanie umowy macierzyństwa zastępczego nie będzie stanowiło przestępstwa przeprowadzenia nielegalnej adopcji wbrew przepisom ustawy. **Przyczyną dezaktualizacji stanowiska Ministerstwa Sprawiedliwości jest uchylene dotychczas obowiązującego przepisu art. 253 §2 kk i wprowadzenie w jego miejsce nowego przepisu art. 211 a kk oraz art. 115 § 22 kk. W związku z dokonaną nowelizacją odpowiedzialność karną ponoszą tylko i wyłącznie osoby, które przeprowadzą adopcję wbrew wymogom przewidzianym w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w zakresie przysposobienia. Natomiast z uwagi na fakt, iż strony umowy o surogację zawierają umowy w celu i dla „dobra” dziecka nie ponoszą one odpowiedzialności karnej. Należy uznać, iż osoby zawierające umowę o macierzyństwo zastępcze zostają rodzicami prawnymi przy całkowitym obejściu prawa, nie naruszając w ten sposób żadnych przepisów prawa. Tak zidentyfikowaną lukę prawną należy uznać za niebezpieczne przeoczenie ustawodawcy, bowiem osoby *de facto* zajmujące się sprzedażą dzieci pozostają bezkarne.**

⁷⁷¹ Stanowisko Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 2007 r. adresowane do Rzecznika Praw Obywatelskich, numer DL-P I 0760-8/07, s. 9, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12196691330.pdf>, [odczyt: 24 lipca 2018 r.].

Problem braku penalizacji niektórych zachowań związanych z organizowaniem adopcji wbrew przepisom ustawy zauważył również Rzecznik Praw Dziecka, który w dniu 5 maja 2016 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości⁷⁷² w celu wskazania szeregu zarzutów zgłaszanych przez specjalistów z zakresu dziedziny prawa karnego wobec przepisu art. 211 a kk. Rzecznik Praw Dziecka w swoim wystąpieniu zarzucił:

1. Niekonsekwencję polegającą na przyjęciu sformułowania „adopcja”, a nie „przysposobienie”, z uwagi na różnice w nazewnictwie ustaw cywilnych i karnych.
2. Nieostrość sformułowania „wbrew przepisom ustawy”, bowiem ustawodawca nie wskazał wprost o jakie ustawy ma na myśli.
3. Nieostrość sformułowania pojęcia „zajmowanie się organizowaniem adopcji dzieci”, które to sformułowanie rodzi problem natury interpretacyjnej, jakoby penalizacja następowała tylko wyłącznie przy zawodowym trudnieniu się adopcją wbrew przepisom ustawy. Przy czym Rzecznik Praw Dziecka wskazał, iż jego zdaniem zachowanie przestępne dotyczy jednorazowego zachowania.
4. Penalizację zachowania sprawcy przestępstwa organizowania adopcji tylko w celu osiągnięcia korzyści majątkowe.

Rzecznik Praw Dziecka podniósł, iż odpowiedzialności karnej, powinni podlegać, zarówno osoba organizująca adopcję, jak również pośrednicy adopcyjni, a także rodzice biologiczni i adopcyjni. W tym celu opowiedział się za postulatem *de lege ferenda* wprowadzenia karalności w stosunku do rodziców biologicznych i adopcyjnych.

Reasumując, wobec powyżej przytoczonych argumentów, wykonanie umowy o macierzyństwo zastępcze w Polsce może stanowić przestępstwo organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy, jednak z uwagi na fakt, iż strony umowy bezpośrednio zmierzają do wykonania umowy, najczęściej się tak nie dzieje. Brak znamion ustawowych czynu zabronionego bezpośrednio zmierza do odmowy prowadzenia postępowania w sprawie jeszcze na etapie przygotowawczym, bądź umorzenia postępowania na etapie postępowania sądowego. Dodatkowo należy zauważyć, iż w przypadku udaremnienia dokonania przestępstwa, strony nie odpowiadają karnie, bowiem przygotowanie oraz usiłowanie dokonania czynu zabronionego w stosunku do tego przestępstwa nie są karane.

⁷⁷² Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości ws. Przestępstwa organizowania nielegalnej adopcji, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/wystapienie-do-ministra-sprawiedliwosci-ws-przestepstwa-organizowania-nielegalnej-adopcji>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

W świetle obowiązujących przepisów prawa, nieaktualne z uwagi na ich zmianę (aczkolwiek w dalszym ciągu słuszne) stało się orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 11 stycznia 1995 r.⁷⁷³, w którym Sąd wskazał, iż: „Handel jest obrotem towarowo-pieniężnym, zatem handel dziećmi (ludźmi, żywym towarem) wyraża traktowanie człowieka jako towaru, a więc bezpodmiotowość istoty ludzkiej jako jego przedmiotu. Działalność adopcyjna jest również swoistym obrotem istotami ludzkimi, nie liczącym się z podmiotowością przysposobianego człowieka, bądź ją poważnie ograniczającym (art. 118 § 1 kro). 2. Istotną różnicą między obrotem handlowym a adopcyjnym jest cel przekazywania dziecka i praw z nim związanych: dla dobra dziecka, bądź przeciw jego interesom. Cel adopcji nadaje jej cechy działania pozytywnego, pożądanego społecznie, aprobowanego i zalecanego. Nie korzyść materialna, a cel przekazywania dzieci w obrocie adopcyjnym przesądza o przestępczym charakterze owej działalności. 3. Obecna penalizacja wyrażona w art. IX § 2 przepisów wprowadzających Kodeks karny nie jest wystarczająca, bo nie obejmuje komercyjnego traktowania organizowania adopcji”. W aktualnym stanie prawnym przypisanie odpowiedzialności karnej za przekazanie dziecka na podstawie umowy o surogację, stało się praktycznie niemożliwe do wykonania. W przypadku pozostania przez ustawodawcę biernym, powyższa patologia społeczna będzie się tylko i wyłącznie pogłębiać. Rozsądny legislator nie może doprowadzać do sytuacji wypaczających prawo i umożliwiających popełnianie czynów, które pomimo faktu, iż pozostają obojętne w stosunku do obowiązującego prawa, są negatywnie odbierane przez społeczeństwo.

Zgodnie ze stanowiskiem doktryny⁷⁷⁴, istnieje zasadnicza różnica pomiędzy obrotem handlowym a adopcyjnym, których przedmiotem jest przeniesienie praw związanych z konkretnym dzieckiem. Wskazuje się, iż cel adopcji nadaje cechy działania pożądanego społecznie w celu zapewnienia dobra dziecka. Nacisk w tym wypadku jest kładziony na cel w jakim dziecko zostaje przekazane społecznym rodzicom, przy czym celem nie może być chęć osiągnięcia dochodu⁷⁷⁵.

⁷⁷³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 11 stycznia 1995 r., sygn. akt II AKz 480/94, Legalis, [odczyt: 25 lipca 2018 r.].

⁷⁷⁴ W. Górowski, *Przestępstwo handlu ludźmi (wybrane zagadnienia)*, „Państwo i Prawo” Warszawa 2007, nr 12, s. 62 i n.; O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o Prawach Dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 183.

⁷⁷⁵ O. Sitarz, *Problem implementacji przepisów prawa międzynarodowego dotyczących handlu ludźmi*, [w:] Z. Lasocik, M. Koss, Ł. Wieczorek, (red.), *Handel dziećmi. Wybrane problemy*, Warszawa 2007, s. 23.

§6. Środki reakcji prawnokarnej i tryb ścigania

Przestępstwo organizowania nielegalnej adopcji wbrew przepisom ustawy przewidziane w przepisie art. 211a kk stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Kara grzywny może zostać wymierzona także na podstawie art. 33 § 2 kk, skoro działanie sprawcy cechuje to, że **działa on w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. „Warunkiem penalizacji jest bowiem działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej przez organizatora takiej adopcji, który najczęściej wykorzystuje ciężką sytuację społeczną lub materialną naturalnych rodziców, wyrażających zgodę na adopcję za odpowiednią opłatą”⁷⁷⁶. W związku z powyższym, w sytuacji nieodpłatnego przekazania dziecka w ramach umowy o surogację, osoby zmierzające do wykonania umowy nie podlegają odpowiedzialności karnej.**

Sąd może na podstawie przepisu art. 41 § 1 kk orzec zastosowanie środka karnego w postaci zakazu zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu. Będzie to możliwe, jeżeli sprawca znęcał się, nadużył zajmowanego stanowiska lub zawodu, albo wykazał, że dalsze jego zajmowanie lub wykonywanie zagraża istotnym dobrom chronionym prawem.

Zakaz zajmowania stanowisk winien przede wszystkim obejmować tę sferę aktywności zawodowej, w której funkcjonowała oskarżona dokonując przestępstwa. Szerszy zakres zakazu jest uzasadniony wtedy, gdy zachowanie sprawcy świadczy o zagrożeniu dla porządku prawnego także w sytuacji zajmowania w przyszłości innych, podobnych stanowisk. Nie można natomiast na podstawie art. 41 § 1 kk doprowadzić do faktycznego pozbawienia sprawcy możliwości podejmowania jakiejkolwiek aktywności zawodowej.

W sytuacji, gdy sprawcą jest biologiczny rodzic, zastosowanie może znaleźć również przepis art. 43c kk, zgodnie z którym sąd, jeśli uzna za celowe orzeczenie pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich lub opiekuńczych w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim, zawiadamia o tym właściwy sąd rodzinny⁷⁷⁷.

⁷⁷⁶ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 211a kk*, [w:] R. Stefański (red.), *Komentarz Kodeks Karny*, Warszawa 2019, wyd. 23, Legalis, [odczyt:21 marca 2019 r.].

⁷⁷⁷ S. Hypś, *Komentarz do art. 211a kk*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Komentarz Kodeks Karny*, Warszawa 2018, wyd. 5, Legalis, [odczyt:28 lipca 2018 r.].

Rozdział VIII Wybrane kryminologiczne i karne aspekty surogacji

§1. Funkcje i zasady prawa karnego

Problematykę macierzyństwa zastępczego należy rozpatrywać również poprzez pryzmat funkcji i zasad prawa karnego. Z uwagi na zakres i tematykę pracy, opracowanie pomija część historyczną, skupiając się tylko i wyłącznie na aktualnie obowiązującym ustawodawstwie. Poniższa analiza posłuży do zredagowania postulatów *de lege ferenda*.

1. Funkcje prawa karnego

Główną funkcją prawa karnego jest przede wszystkim funkcja sprawiedliwościowa⁷⁷⁸, która ma na celu zaspokojenie poczucia sprawiedliwości osoby pokrzywdzonej przestępstwem oraz rodziny ofiary i jej grupy społecznej. Kara w społeczeństwie pierwotnym była naturalną reakcją na przestępstwo i stanowiła odpłatę za zadane cierpienie⁷⁷⁹. Dopiero z czasem wykształciła się funkcja ochronna, polegająca na tworzeniu norm prawa w celu zapewnienia prawnej ochrony określonym dobrom, które w ocenie ustawodawcy wymagają takiej ochrony. W zakresie umów macierzyństwa zastępczego prawo powinno być sprawiedliwe zarówno w odniesieniu do dziecka, będącego „przedmiotem” umowy, jak i matki zastępczej i rodziców społecznych. Dziecko jednak z naturalnych względów nie może być przedmiotem obrotu gospodarczego. Kwestię przysposobienia (adopcji) reguluje Kodeks rodzinny i opiekuńczy, a jakiegokolwiek próby przekazania dziecka, nawet nieodpłatnie powinny być zakazane przez prawo. Nadzór nad przysposobieniem dziecka pełni Sąd, zatem obejście prawa poprzez przekazanie dziecka, czy to w formie komercyjnej, czy też z pobudek altruistycznych powinno zostać uregulowane przez ustawodawcę. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na kwestię późniejszego ewentualnego sporu przy wykonaniu umowy macierzyństwa zastępczego oraz kwestii zarejestrowania dziecka urodzonego przez surogatkę, przez matkę społeczną. Automatycznie rodzi się pytanie, w jaki sposób ustalić, czyje prawo jest „ważniejsze”: matki genetycznej, matki społecznej, matki prawnej czy matki biologicznej? Czy sprawiedliwe jest przekazanie dziecka na drodze umowy innym rodzicom? Czy rodzicom społecznym, prawnym, biologicznym bądź genetycznym będzie przysługiwało prawo odstąpienia od umowy w przypadku, gdy dziecko urodziłoby się z wadami genetycznymi? Czy w sytuacji gdy ani surogatka, ani matka zastępcza nie będzie chciała zatrzymać dziecka, to wówczas umowa będzie w dalszym ciągu wiązała w interesie dziecka? Powyższe wątpliwości prowadzą do wniosku, iż prawo powinno zostać sformułowane w taki sposób, aby było akceptowalne społecznie.

Ochronie prawa karnego podlegają najistotniejsze dobra prawne. Do takich dóbr należy zaliczyć rodzinę i opiekę (Rozdział XXVI Kodeksu Karnego). W tym zakresie, w przypadku zawarcia umowy o macierzyństwo zastępcze największy akcent jest położony na

⁷⁷⁸ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 6- 7.

⁷⁷⁹ J. Makarewicz, *Prawo karne ogólne*, Kraków 1914, s. 18.

„dobro dziecka”⁷⁸⁰. W związku z powyższym, to w tym rozdziale powinny znaleźć się przepisy odnoszące się do surogacji.

Następną z funkcji, jest funkcja gwarancyjna prawa karnego. Funkcja ta polega na określeniu granic między zakresem uprawnień państwa a sferą praw i wolności jednostki. Zatem pełni rolę ochronną przed arbitralnym postępowaniem organów państwowych. Ustawodawca jest zobowiązany do precyzyjnego określenia tego, jakie zachowania jednostki uznaje za zabronione. Jeżeli określone postępowanie nie jest w sposób wyraźny zakazane, należy przyjąć zgodnie z zasadą *nullum crimen sine lege*, iż w świetle prawa jest ono dozwolone. Ponadto państwo, zgodnie z zasadą legalizmu może działać tylko i wyłącznie w ramach i granicach prawa⁷⁸¹. Polski kodeks karny nie przewiduje przestępstwa „macierzyństwa zastępczego”. Dlatego niezmiernie ważne było rozpatrzenie, czy zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze może wypełnić znamiona przestępstwa handlu ludźmi bądź adopcji wbrew przepisom ustawy. Powyższe zagadnienia zostały opracowane w Rozdziale VI *Ustawowe znamiona przestępstwa handlu ludźmi* oraz Rozdziale VII *Ustawowe znamiona przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy*. Funkcja gwarancyjna może być spełniona jedynie wówczas, gdy prawo określa wprost, czy dane zachowanie stanowi czyn zabroniony. Natomiast w przypadku zawierania umów o macierzyństwo zastępcze, nie możemy jednoznacznie stwierdzić, jakie zachowania polegające na wykonaniu umowy o surogację mogą rodzić odpowiedzialność karną.

Ponadto należy również wyróżnić funkcję prewencyjną prawa karnego, zarówno w aspekcie generalnym jak i indywidualnym. Prewencja generalna oznacza zapobiegawcze oddziaływanie kary na społeczeństwo. Zgodnie z J. Śliwowskim, prewencja ogólna kładzie nacisk na zapobieżenie przestępczości osób trzecich⁷⁸². Zatem celem zastosowania kary jest powstrzymanie od popełnienia przestępstwa przez ludzi niebędących sprawcą przestępstwa. Prewencja generalna ma za zadanie wprowadzić przeświadczenie wśród obywateli, polegające na przekonaniu, że państwo czuwa, a każde przestępstwo zostanie ukarane. Zgodnie z tradycyjnym ujęciem, kontrola społeczna jest wykonywana poprzez negatywny

⁷⁸⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 stycznia 2015 roku w sprawie nr 25358/12, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/strasburg-w-przypadku-surogacji-najwazniejsze-dobro-dziecka,59431.html>Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom, [odczyt: 28 kwietnia 2019 r.].

⁷⁸¹ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 7.

⁷⁸² J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 256.

aspekt „odstraszenia” społeczeństwa, grożącą karą za popełniony czyn zabroniony⁷⁸³. Jednakże należy również uwzględnić pozytywne aspekty: moralno-wychowawczy i wyrabianie nawyku zachowania się zgodnego z prawem, które są podejściem preferowanym we współczesnej doktrynie prawa karnego i rozwiązaniach legislacyjnych⁷⁸⁴. Natomiast prewencja szczególna jest skierowana na konkretnego skazanego u którego poprzez wymierzenie i wykonanie kary ma zostać osiągnięty spodziewany skutek w postaci odstraszenia bądź uniemożliwienia temu skazanemu popełnienia kolejnego przestępstwa. W konsekwencji zastosowania kary, powinna nastąpić poprawa zachowania sprawcy, która powinna zabezpieczyć społeczeństwo przed popełnieniem kolejnego przestępstwa, przez tą samą osobę. Zastosowanie kary wobec skazanego ma na celu uniemożliwienie mu dokonania czynu zabronionego czasowo bądź zupełnie. Psychologiczną konsekwencją zastosowania kary jest odstraszenie od popełnienia przestępstwa przez tą osobę w przyszłości, co ma doprowadzić do poprawy jego zachowania⁷⁸⁵.

W przypadku wprowadzenia jasnych i klarownych przepisów w zakresie surogacji, funkcja prewencyjna prawa karnego, zarówno w ujęciu ogólnym i szczególnym prowadziłyby do eliminowania z obrotu gospodarczego umów o macierzyństwo zastępcze oraz uniemożliwienie trudnienia się zawodem „matki zastępczej”, a także prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie pośredniczenia w zawieraniu umów oraz prowadzenia wyspecjalizowanych klinik, w których byłyby wykonywane zabiegi, mające na celu realizację umowy o macierzyństwo zastępcze.

2. Zasady prawa karnego

W świetle prawa karnego można wyróżnić poniżej wskazane zasady prawa karnego:

a) Zasada odpowiedzialności karnej za czyn

Zgodnie z art. 1 § 1 kk „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”.

⁷⁸³ B. Szamota, *Badania nad prewencją generalną: problemy metodologiczne*, „Archiwum Kryminologii”, T. XI, Warszawa 1984, s. 97.

⁷⁸⁴ T. Kaczmarek, *O pozytywnej prewencji ogólnej w ujęciu projektu kodeksu karnego*, „Palestra”, Warszawa 1995, nr 3-4, s. 71-73.

⁷⁸⁵ M. Szerer, *Karanie a humanizm*, Warszawa 1964, s. 105-106.

Prawo karne opiera się na zasadzie winy. Zatem podstawą odpowiedzialności jest czyn człowieka. Odpowiedzialności karnej nie podlegają myśli, poglądy i zamiary człowieka, a także jego właściwości fizyczne czy psychiczne.

Z powyższej zasady wynika, że to ustawa wskazuje czyny, które są karalne. Okoliczność czy dany czyn można uznać za przestępstwo, zawsze zależy od konkretnego stanu faktycznego. Dotyczy to również zawarcia umowy o surogację oraz jej wykonania. W związku z powyższym, w przypadku wprowadzenia regulacji prawnych dotyczących powyższego zagadnienia, ustawodawca jest winien dokładnie określić, jakie czyny człowieka podlegają karze.

b) Zasada winy

Zgodnie z art. 1 § 3 kk „Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.” Odpowiedzialność karną za popełnienie czynu zabronionego ponosi ten komu można czynić zarzut jego popełnienia (osobista zarzucalność czynu). „Nowy Kodeks zajmuje stanowisko, że konieczne jest wyrażenie w Kodeksie karnym wprost uzależnienia odpowiedzialności karnej od winy. Przemawia za tym także potrzeba wzmocnienia funkcji gwarancyjnej prawa karnego. Kierując się wskazaniem współczesnej doktryny prawa karnego, Kodeks wyraźnie oddziela winę od podmiotowej strony czynu zabronionego (umyślności albo nieumyślności). Granice winy są precyzowane w przepisach rozdziału III (wyłączający winę stan wyższej konieczności – art. 26 § 2 kk, usprawiedliwiony błąd co do okoliczności wyłączający bezprawność czynu albo winę – art. 29 kk lub co do bezprawności czynu – art. 30 kk, niepoczytalność – art. 31 § 1 kk). Nie wyłącza się jednak jeszcze innych sytuacji wyjątkowych, w których mimo popełnienia czynu zabronionego nie będzie można przypisać sprawcy winy. Kodeks wprowadza więc jednoznacznie zasadę odpowiedzialności tylko za czyn zawiniony. Nie przesądza jednak o akceptacji określonej teorii winy, pozostawiając to doktrynie i orzecznictwu. Wprowadzenie przepisu wymagającego przypisania winy zmusza sądy do poświęcenia temu zagadnieniu w postępowaniu znacznie więcej uwagi. Wina musi być samodzielnie ustalonym w postępowaniu karnym elementem przestępstwa”⁷⁸⁶. Przy zawarciu umowy o surogację,

⁷⁸⁶ Uzasadnienie Rządowego Projektu Prawa Karnego, s. 118–119.

należałoby rozważyć przypisanie winy stronom umowy oraz pośrednikom i lekarzom, którzy brali udział w wykonaniu umowy.

Zasada *nullum crimen sine culpa*, wskazuje na to, że wina jest koniecznym **elementem** przestępstwa. Sprawca, któremu nie można przypisać winy w czasie czynu, nie popełnia przestępstwa. Odpowiedzialność karna zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca popełni zawiniony czyn zabroniony. Zasada winy została zaakcentowana między innymi w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2002 r., w którym Sąd zauważył, że „odpowiedzialność karna opiera się na zasadzie winy. Oznacza to, że sprawca czynu zabronionego ponosi odpowiedzialność karną tylko na tyle, na ile można mu postawić zarzut, przy czym skalę tego zarzutu, a więc i zakres odpowiedzialności – wyznaczają zasady subiektywizacji i indywidualizacji”⁷⁸⁷.

c) **Zasada odpowiedzialności indywidualnej i osobistej**

Zasada odpowiedzialności indywidualnej w kodeksie karnym została wyrażona w art. 20 kk oraz art. 21 kk. Zasada indywidualnej odpowiedzialności karnej osób uczestniczących

w popełnieniu czynu zabronionego znajduje zastosowanie do wszystkich postaci współdziałania przestępnego⁷⁸⁸. Przepis art. 20 kk wskazuje na to, że każdy ze współdziałających w popełnieniu czynu zabronionego odpowiada w granicach swojej umyślności lub nieumyślności, niezależnie od odpowiedzialności pozostałych współdziałających. Zatem każda z osób biorących udział w wykonaniu umowy macierzyństwa zastępczego, w sytuacji w której Sąd uznałby, że dany czyn stanowił przestępstwo, odpowiadałaby w zakresie czynności przez siebie dokonanych.

Z kolei przepis art. 21 § 1 kk nakazuje wzięcie pod uwagę okoliczności osobistych wyłączających, łagodzących lub zaostrzających odpowiedzialność karną „tylko co do osoby, której dotyczy”. W sytuacji, w której zaistnieją przesłanki dotyczącego tylko jednej osoby, przepis zakazuje zastosowania konsekwencji w stosunku do innych współdziałających osób. W powyższym zakresie swoje stanowisko przedstawił Sąd Najwyższy wskazując, że „ustawowe przyznanie dobrodziejstw jednemu sprawcom nie może samo przez się rzutować na

⁷⁸⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2002 r., sygn.. akt III KK 58/02, Legalis, [odczyt:12.02.2019 r.].

⁷⁸⁸ S. Wiak, *Komentarz do art. 20 kk*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Komentarz Kodeks Karny*, Warszawa 2019, wyd. 6.

nabycie takich uprawnień przez inne osoby, które nie zostały ustawowo nimi objęte, a ewentualna próba takiego stosowania prawa przez sądy oznaczałaby w istocie przenoszenie na inne osoby tych dobrodziejstw, które im nie przysługują"⁷⁸⁹. Ustawodawca w przepisie art. 55 kk uregulował zasadę indywidualizacji wymiaru kary. Łączy się ona bezpośrednio z zasadą niezależności i indywidualizacji odpowiedzialności karnej wyrażonej w przepisie art. 20 i 21 § 1 kk. Regulacje prawne umożliwiają sprawiedliwą i obiektywną ocenę każdego sprawcy stosownie do roli, która mu przypadła podczas popełnienia przestępstwa.

Z kolei charakter osobisty kary wyraża się poprzez uniemożliwienie przejęcia odpowiedzialności karnej przez osobę, która nie była jego sprawcą. Zasada ta mogłaby mieć zastosowanie w odniesieniu do stron umowy surogacji, a także pomocników i podżegaczy, gdyby surogacja była zakazana przez prawo karne.

d) Zasada humanitaryzmu

Zasada humanitaryzmu została wyrażona w przepisie art. 3 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r. oraz przepisie art. 7 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r., których Polska jest stroną.

Powyższa zasada została uregulowana także w przepisie art. 40 Konstytucji RP, który stanowi, że „Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych”. Kodeks karny z kolei w przepisie art. 3 uregulował tę kwestię poprzez wprowadzenie przepisu „Kary oraz inne środki karne przewidziane w tym kodeksie stosuje się z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka. Przepis art. 3 kk został wprowadzony do prawa karnego w 1997 r. Kodeks ten zawiera wprost wymaganie, aby odpowiedzialność karną oraz związane z nią kary i środki stosowane były z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu oraz z poszanowaniem godności człowieka. Zawarta w kodeksie norma nie ma znaczenia deklaratoryjnego, lecz powinna stanowić zasadniczą dyrektywę wymiaru kary

i stosowania innych środków będących prawnokarną reakcją na popełnienie czynu zabronionego"⁷⁹⁰.

⁷⁸⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1985 r., sygn.. akt II KR 66/85, OSNKW 1987, Nr 1, poz. 6.

⁷⁹⁰ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy Kodeks Karny z 1997 r, s. 119, Rozdział I, teza 9.

Zasada humanitaryzmu wyrażona w art. 4 kkw ma ogromne znaczenie w prawie karnym wykonawczym, z uwagi na potencjalną możliwość jej naruszenia.

e) **Zasada *nullum crimen sine lege***

Zasada „nie ma przestępstwa bez ustawy” została uregulowana w przepisie art. 11 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1950 r., w przepisie art. 7 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r. oraz przepisie art. 15 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, przy czym żadne z państw związanych powyższymi konwencjami nie może zawiesić jej stosowania.

Polski ustawodawca w art. 42 Konstytucji RP wprowadził zasadę prawa, że „nie ma przestępstwa bez ustawy”. Przepis ten stanowi, że „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”.

Zasady stanowią fundament prawa karnego, oraz są aksjologiczną podstawą funkcjonowania odpowiedzialności karnej⁷⁹¹. Zgodnie z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego, „w demokratycznym państwie prawnym odpowiedzialność karna musi być oparta przynajmniej na dwóch podstawowych zasadach, a mianowicie na określoności czynów zabronionych pod groźbą kary oraz zakazie wstecznego działania ustawy wprowadzającej lub zaostrażającej odpowiedzialność karną (*nulum crimen, nulla poena sine lege anteriori*)”⁷⁹².

Jednocześnie należy zauważyć, że „Uznanie więzi emocjonalnej między dzieckiem a opiekującą się nim kobietą za dostateczną podstawę do uznania macierzyństwa w sensie prawnym utworzyłoby poważny wyłom w prawie aktów stanu cywilnego. Prawo aktów stanu cywilnego uznaje bowiem za matkę przede wszystkim kobietę spokrewnioną z dzieckiem biologicznie, a w drodze wyjątku także kobietę, która dziecko adoptowała. Jest to wyraz fundamentalnej reguły leżącej u podstaw aktów stanu cywilnego według której dokumenty urzędowe odzwierciedlają obiektywną rzeczywistość. Rozpatrując tę sprawę trzeba pamiętać o jej szerszym kontekście, u której źródła leży praktyka surogacji. Obecnie stanowi ona nową

⁷⁹¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 października 2008 r., P 32/06, OTK-A 2008, Nr 8, poz. 138.

⁷⁹² Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 stycznia 1996 r., W 12/94, OTK 1996, Nr 1, poz. 4.

formę handlu dziećmi uderzając w podstawowe prawa człowieka"⁷⁹³. Pomimo powyżej przytoczonej wypowiedzi R. Kielmans-Ratyńskiej, Dyrektor Centrum Prawa Międzynarodowego Instytutu Ordo Iuris, zawarcie i wykonanie umowy o macierzyństwo zastępcze, nie uregulowanej wprost przepisami prawa cywilnego, nie jest jednoznaczne z popełnieniem przestępstwa na gruncie prawa karnego.

Z uwagi na brak jednoznaczności oceny umów o macierzyństwo zastępcze, ustawodawca powinien uregulować tą kwestię w kodeksie karnym wprost. Stan niepewności oznacza, że zasada dobra dziecka może zostać naruszona, z uwagi na różne wątpliwości natury prawnej.

Nullum crimen sine lege scripta

Zgodnie z powyższą zasadą prawo musi być spisane w akcie normatywnym o randze ustawy⁷⁹⁴. Zgodnie z art. 92 Konstytucji RP⁷⁹⁵ istnieje możliwość doprecyzowania znamion przestępstwa w aktach wykonawczych. Akty niższej rangi mogą być pomocne przy interpretacji konkretnego przepisu ustawy.

Nulum crimen sine lege certa

Zasada *nullum crimen sine lege certa* ustanawia obowiązek formułowania przepisów, w taki sposób, aby były one zrozumiałe przez ich odbiorcę. Przepisy prawa karnego muszą być skonstruowane w sposób jednoznaczny i zrozumiały. Powyższa zasada może zostać naruszona poprzez wprowadzenie niejednoznacznych określeń przepisu lub użycia słów wykraczających poza język potoczny. Ponadto konieczność użycia w przepisie określeń ocennych uniemożliwia precyzyjność językową⁷⁹⁶.

Brak jakiegokolwiek regulacji w zakresie surogacji, powoduje to, że nie jest uregulowana żadna kwestia dotycząca umowy macierzyństwa zastępczego, co sprawia

⁷⁹³ Prawne uznanie surogacji uderzy w prawa człowieka, „Rzeczpospolita”, <https://www.rp.pl/Prawo-dla-Ciebie/304129917-Ordo-Iuris-prawne-uznanie-surogacji-uderzy-w-prawa-czlowieka.html>, [odczyt: 05 maja 2019 r.].

⁷⁹⁴ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 14.

⁷⁹⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lutego 2001 r., sygn.. akt P 2/00, OTK 2001, nr 2, poz. 32.

⁷⁹⁶ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 15.

z kolei, że zawarcie takiej umowy może nie być jednoznacznie oceniane z punktu widzenia prawa karnego.

f) Zakaz analogii

Stosowanie analogii w prawie karnym jest zabronione, w zakresie w jakim mogłoby doprowadzić do odpowiedzialności karnej osoby, której czyn nie wypełnia znamion żadnego z przestępstw wyszczególnionych w ustawie karnej. Zatem zakaz dotyczy stosowania przepisów w drodze analogii *legis*. W powyższej sytuacji, należy przyjąć, że ustawodawca uregulował daną sytuację prawną poprzez nieuznanie danego czynu za przestępstwo⁷⁹⁷. Rozróżnić można również *analogię iuris*, polegającą na odwoływaniu się do całego systemu prawnego.

Zakaz analogii nie dotyczy sytuacji, w której analogia zostałaby zastosowana na korzyść sprawcy, przy wcześniejszym uwzględnieniu interesu pokrzywdzonego.

Nullum crimen sine lege praevia, lex retro non agit

Zakaz retroaktywności oznacza, że ustawodawca nie może tworzyć przepisów prawa, którego skutki prawne wiązałyby się ze zdarzeniami prawnymi mającymi miejsce przed wejściem w życie ustawy. Prawo musi być przewidywalne i budzić zaufanie, a podmiot prawa musi mieć pewność, że w danym stanie faktycznym jego zachowanie jest zgodnie lub niezgodnie z aktualnie obowiązującym prawem. Powyższa zasada wprowadza zakaz stosowania z mocą wsteczną przepisów zaostrzających odpowiedzialność karą, za dany czyn przestępny. Zakaz nie obowiązuje w przypadku stosowania przepisów łagodzących odpowiedzialność karną bądź znoszących przestępność czynu. W przypadku wprowadzenia nowej regulacji prawnej dotyczącej zawierania umów o surogację, przepis prawa nie mógłby dotyczyć umów wykonanych przed obowiązywaniem nowego przepisu.

Nulla poena sine lege

Organy wymiaru sprawiedliwości, wykonując swoje ustawowe zadania mogą działać tylko w zakresie obowiązujących norm prawa. Wymierzenie kary następuje tylko i wyłącznie

⁷⁹⁷ Ibidem, s. 16.

na podstawie przepisu prawa, który reguluje karę za dane przestępstwo. Czyn nie jest karalny, jeśli nie istnieje norma prawna ustanawiająca sankcję za ten czyn. Niedopuszczalne jest wymierzenie sprawcy kary, której za popełniony przez niego czyn ustawa nie przewidywała. W związku z powyższym w przypadku stwierdzenia przez Sąd, że nie doszło do przestępstwa handlu ludźmi ani przestępstwa adopcji wbrew przepisom ustawy, strony umowy oraz inne osoby biorące udział w jej wykonaniu strony, nie może zapaść wyrok skazujący. Jednakże z uwagi na brak jasnych i klarownych przepisów regulujących status umowy o macierzyństwo zastępcze, niezbędne jest wprowadzenie regulacji prawnych w tym zakresie. Dalszy stan niepewności może negatywnie wpłynąć na „dobro dziecka” poprzez narażenie go między innymi na długotrwałe postępowanie zmierzające do tego, kto ma do niego prawo.

§2. Etiologia zjawiska surogacji

Zastanawiając się nad biologicznymi, psychicznymi i społecznymi przyczynami tłumaczącymi powstanie zapotrzebowania na korzystanie z usług matek zastępczych, należy ustalić indywidualne czynniki, które doprowadziły do niezgodnego z przepisami prawa lub normami społecznymi zachowania konkretnej osoby⁷⁹⁸.

Niepłodność

Główną, biologiczną przyczyną popularności macierzyństwa zastępczego leżącej po stronie osób pragnących zostać rodzicami jest niepłodność. Według Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) niepłodność jest definiowana jako niemożność uzyskania ciąży w obrębie pary, po roku regularnego współżycia bez stosowania żadnych środków antykoncepcyjnych⁷⁹⁹. WHO wskazuje, iż niepłodność należy traktować jako chorobę społeczną, bowiem według statystyk problem niepłodności dotyczy aż 10 – 18%

⁷⁹⁸ K. Ciulkin-Sarnocińska, *Wybrane kryminologiczne aspekty macierzyństwa zastępczego. Etiologia, fenomen, I profilaktyka w zjawisku surogacji*, [w:] E. W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, Diana Dajnowicz-Piesiecka (red.), *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, Warszawa 2017, s. 105.

⁷⁹⁹ E. Y. Adashi, J. Cohen, L. Hamberger, H.W. Jr Jones, D.M. de Kretser, B. Lunenfeld, Z. Rosenwaks, A. Van Steirteghem, *Public perception on infertility and its treatment: an international survey*, *The Bertarelli Foundation Scientific Board, Hum Reprod.*, 15(2), Gstaad 2000, s. 330–334, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10655304>, [odczyt: 26 kwietnia 2016 r.].

społeczeństwa na całym świecie. Statystyki wskazują, iż aż 48,5 mln par w 2010 r. nie mogło uzyskać ciąży przez okres 5 lat⁸⁰⁰.

Można wyróżnić dwa rodzaje niepłodności: trwałą niemożność zajścia w ciążę (*sterilitas*) i niemożność donoszenia ciąży (*infertilitas*). Szczegółowa analiza przyczyn niepłodności została przeprowadzona w Rozdziale IV niniejszej dysertacji.

Odsetek kobiet, które nie mają dzieci powiększa się z roku na rok. Zgodnie z zebranymi danymi⁸⁰¹, przykładowo liczba bezdzietnych kobiet urodzonych w Europie w latach 70- tych XX wieku wynosiła średnio ok. 18%. Na pierwszym miejscu przodują Niemcy (23%), drugie miejsce zajmuje Szwajcaria (21%), a na trzecim miejscu znajdują się Włochy (20%). W Polsce, zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Instytut Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, odsetek kobiet bezdzietnych urodzonych w latach 70 – tych, wynosił 15,5%. Powyższe badania wskazują, iż odsetek kobiet bezdzietnych, liczonych na podstawie dzieci urodzonych po II Wojnie Światowej zwiększył się dwukrotnie.

Problem w Polsce jest niezwykle poważny, bowiem według prognoz demograficznych GUS z końcem 2050 r. populacja w Polsce w stosunku do 2013 r. zmniejszy się o 4,55 mln ludności⁸⁰². W tym główną przyczyną zmniejszenia się liczby populacji jest niepłodność. Szacuje się, iż liczba dzieci i młodzieży w przedziale wiekowym od 0-18 lat zmniejszy się w 2035 r. o ponad 1,8 mln osób⁸⁰³. Polskie Towarzystwo Ginekologiczne wskazuje, iż problem niepłodności dotyczy ok. 1,5 mln polskich par. Należy przy tym zauważyć, że niepłodność będzie się jeszcze stopniowo pogłębiała⁸⁰⁴.

Dodatkowo należy zwrócić uwagę na problem dotyczący stosunkowo dużej liczby chorych kobiet, które stały się bezpłodne na skutek wad rozwojowych, usunięcia macicy lub chorób nowotworowych. W powyższych przypadkach kobiety posiadają własne komórki rozrodcze, jednakże ich organizm został pozbawiony możliwości poczęcia dziecka w sposób

⁸⁰⁰ Aarts J.W.M. i wsp., *Relationship between quality of life and distress in infertility: a validation study of the Dutch FertiQoL*, „Human. Reproduction”, 2011, 26, s. 1112-1118.

⁸⁰¹ Raport: *Coraz więcej kobiet w Europie jest bezdzietnych*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C412714%2Craport-coraz-wiecej-kobiet-w-europie-jest-bezdzietnych.html>, [odczyt: 26 lipca 2018 r.].

⁸⁰² Prognoza ludności na lata 2014- 2050, GUS, Warszawa 2014 r.

⁸⁰³ Prognoza ludności na lata 2008- 2035, GUS, Warszawa 2008 r.

⁸⁰⁴ V. Skrzypulec-Plinta, M. Szamatowicz, E. Goncikowska, T. Ostaszewska- Mosak, A. Krawczak, *Wspieramy płodność, Raport Koalicji na rzecz Kompleksowej Terapii Niepłodności*, Warszawa 2015, <https://www.fertimedica.pl/wp-content/uploads/2015/08/Wspieramyplodnosc.pdf>, [odczyt: 29 czerwca 2018 r.].

naturalny⁸⁰⁵. Rodzice społeczni pragną posiadać dziecko, które będzie z nimi spokrewnione genetycznie⁸⁰⁶.

Problemy z przeprowadzeniem procedury adopcyjnej

Drugą główną przyczyną zainteresowania surogacją są trudności w przeprowadzeniu formalności związanych z adopcją. Adopcja polega na zawiązaniu sztucznych więzów rodzinnych mających funkcję zbliżoną do naturalnych więzów krwi i pokrewieństwa⁸⁰⁷.

Kandydatem do przysposobienia dziecka może być osoba spełniająca poniżej wyszczególnione wymogi formalne, która charakteryzuje się⁸⁰⁸:

1. Pełną zdolność do czynności prawnych;
2. Dobrym stanem zdrowia psychicznego;
3. Dobrym stanem zdrowia fizycznego, przy czym stan zdrowia musi być udokumentowany przez lekarza.
4. Dobrą sytuacją materialną. Osiągnięcie odpowiednio wysokich zarobków umożliwiających utrzymanie dziecka. Powyższą informację należy udokumentować zaświadczeniem o dochodach, wystawionym przez odpowiednią instytucję, bądź pracodawcę.
5. Dobrą sytuacją mieszkaniową, umożliwiającą zapewnienie prawidłowego rozwoju dziecka.
6. Niekaralnością, potwierdzoną zaświadczeniem o niekaralności z Krajowego Rejestru Karnego.
7. Udokumentowaniem kwalifikacji osobistych uzasadniających przekonanie, że kandydat będzie należycie wywiązywać się z obowiązków rodziców adopcyjnych.
8. Odpowiednią różnicą wieku pomiędzy przysposabiającymi a przysposabianymi.

Ponadto kandydaci do przysposobienia dziecka są zobowiązani do przedstawienia

⁸⁰⁵ W. Kuczyński, „Prawo o in vitro. 28 lat po fakcie, *Medyk Białostocki*”, Miesięcznik Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku, Nr 05 (135) Czerwiec-Wrzesień 2015, s. 19, <https://www.umb.edu.pl/photo/pliki/medyk/2015/czerw-wrzes/medyk-czerw-wrzes-2015-internet.pdf>, [odczyt: 26 marca 2019 r.].

⁸⁰⁶ P. Fronek, *Current perspectives on the ethics of selling international surrogacy support services*, Griffith University, Southport 2018, <https://research-repository.griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/369391/FronekPUB4557.pdf?sequence=1>, [odczyt: 26 marca 2019 r.].

⁸⁰⁷ S. Piechocki, *Przysposobienie dziecka*, Warszawa 1983, s. 6.

⁸⁰⁸ Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku Ośrodek Adopcyjny, http://www.rops-bialystok.pl/andrzej/?page_id=31, [odczyt: 10 lipca 2018 r.].

poniżej wymienionych dokumentów bądź załączników⁸⁰⁹:

1. Podania o pomoc w przysposobieniu dziecka, które zawiera określenie wieku i płci dziecka. Prośba musi być odpowiednio umotywowana. We wniosku należy podać dane kontaktowe (numer telefonu i adres poczty elektronicznej). Pismo musi zostać opatrzone podpisem obojga małżonków.
2. *Curriculum vitae* obojga małżonków,
3. Skrócony odpis aktu małżeństwa,
4. Zaświadczenie o wysokości zarobków lub inny dokument potwierdzający uzyskiwany dochód,
5. Zaświadczenia lekarskie o stanie zdrowia wystawione przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej,
6. Zaświadczenie o niekaralności z Krajowego Rejestru Karnego,
7. Zdjęcia małżeństwa,
8. Oświadczenie o wyrażeniu zgody na przetwarzanie danych osobowych do celów związanych z procedurą przysposobienia dziecka.

Ośrodki Adopcyjne przeprowadzające procedurę adopcyjną kierują się zasadą dobra dziecka i poszanowania jego praw. Kandydaci do adopcji dziecka są zobowiązani do postępowania zgodnie z poniżej przedstawioną procedurą⁸¹⁰:

1. Rozmowa wstępna. Procedura rozpoczyna się od rozmowy informacyjnej z pracownikami w siedzibie Ośrodka. Wówczas następuje zapoznanie małżeństwa z formalnymi wymaganiami, jakie powinni spełniać kandydaci do adopcji. Pracownicy socjalni w trakcie rozmowy, na podstawie udzielonego przez małżeństwo wywiadu zbierają wstępne informacje o rodzinie i ich oczekiwaniach wobec dziecka.
2. Złożenie dokumentów, jest jednym z wymagań formalnych, którego niespełnienie uniemożliwia przejście do następnego etapu procedury.
3. Wywiad środowiskowy w miejscu zamieszkania małżeństwa. Pracownicy socjalni są zobowiązani do zweryfikowania warunków mieszkalno-bytowych. Podczas wizyty po uwagę jest brany również styl i tryb życia kandydatów, a także prezentowane przez nich postawy oraz poziom funkcjonowania we wzajemnych relacjach w środowisku domowym.

⁸⁰⁹ Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku Ośrodek Adopcyjny, http://www.rops-bialystok.pl/andrzej/?page_id=44 [odczyt: 10 lipca 2018 r.].

⁸¹⁰ Ibidem.

4. Indywidualny proces kwalifikacyjny, polega na przeprowadzenie wywiadu, badań przez lekarza psychologa, rozmów z psychologiem i pedagogiem. Powyższy proces kwalifikacyjny ma na celu rozpoznanie potencjalnych możliwości i warunków bytowych dziecka.
5. Szkolenie polega na odbyciu 25 godzin dydaktycznych, które ma na celu oswojenie rodziców z adopcją. Na potwierdzenie odbycia szkolenia jest wydawany certyfikat.
6. Kwalifikacja. Dopiero po przeprowadzeniu całej procedury, z grona osób jej podlegających są wyłaniani kandydaci do adopcji. Weryfikacji dokonuje Komisja Kwalifikacyjna Ośrodka Adopcyjnego po zapoznaniu się z przebiegiem procesu.
7. Propozycja kontaktu z dzieckiem. Osoby, których kandydatury zostały rozpatrzone pozytywnie otrzymują propozycję od pracowników socjalnych Ośrodka na udostępnienie informacji o sytuacji prawnej, zdrowotnej i rodzinnej dziecka.
8. Spotkanie z dzieckiem odbywa się w miejscu pobytu dziecka w obecności przedstawiciela Ośrodka oraz opiekuna prawnego dziecka;
9. Procedura sądowa. Zaaprobowane przez Ośrodek małżeństwo, które zaakceptowało dziecko i podjęło finalną decyzję, składa za pośrednictwem Ośrodka wniosek do sądu o przysposobienie wybranego dziecka wraz z kompletem dokumentów. W czasie przebiegu postępowania sądowego, proces jest monitorowany przez pracownika Ośrodka.
10. Opieka preadopcyjna. Po przejęciu faktycznej opieki nad dzieckiem, Ośrodek Adopcyjny wykonuje nad rodziną opiekę preadopcyjną. Sąd jest na bieżąco informowany o przebiegu sprawowanej opieki dzięki sporządzonej przez Ośrodek opinii.
11. Rozprawa zatwierdzająca opiekę nad adoptowanym dzieckiem. Po okresie osobistej styczności małżeństwa z rodzicami, sąd wyznacza rozprawę, podczas której orzeka adopcję. Po uprawomocnieniu się orzeczenia sądu małżeństwo staje się prawnymi opiekunami dziecka.

Procedura ta jest zgodna z projektem Rzecznika Praw Dziecka dotyczącym standardów realizacji zadań Ośrodków Adopcyjnych⁸¹¹. Jednakże należy zauważyć, iż sam projekt zawiera 72 strony, gdzie dla przeciętnego człowieka, procedura ta jest zbyt skomplikowana, żeby mógł się z nią zapoznać, a co więcej zrozumieć na czym ona polega.

⁸¹¹Projekt Rzecznika Praw Dziecka dotyczący standardów realizacji zadań Ośrodków Adopcyjnych, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/standardy_realizacji_zadan_osrodkow_adopcyjnych.pdf

Ośrodki Adopcyjne prowadzą grupy wsparcia dla osób adoptujących dzieci⁸¹². Program polega na pracy w grupie, psychoedukacji, treningu umiejętności wychowawczych, analizie literatury. Jednakże należy zauważyć, iż rodzicom dziecka zależy najbardziej na tym, aby czuć się jak „prawdziwy” biologiczny rodzic. Dziecko bardzo często ma im zrekompensować wieloletni stres, który im towarzyszył, gdy podejmowali starania o własne dziecko. Nie chcą rozpamiętywać swoich życiowych porażek.

Zdaniem osób podlegających procedurze adopcji, pytania zadawane przez pracowników socjalnych są bardzo nieprzyjemne, powodujące nieuzasadnioną ingerencję w ich życie osobiste, które są potęgowane przez wieloletnie próby leczenia niepłodności⁸¹³. Kolejnym problemem jest długi okres, oczekiwania na pozytywne zweryfikowanie swojej kandydatury oraz wielogodzinne spotkania z psychologami. Ponadto, potencjalni rodzice mają również duże wymagania w stosunku do dzieci, które chcą adoptować. Większość rodziców pragnie adoptować zdrowe noworodki, co ze względów obiektywnych nie zawsze jest możliwe. Zdarza się, iż rodzicom przeszkadzają nawet niewielkie defekty w budowie ciała dzieci, bądź w ich urodzie⁸¹⁴.

Małżeństwo obawia się o pochodzenie swojego przyszłego dziecka oraz o jego ewentualne obciążenia chorobą genetyczną. Nie ulega wątpliwości fakt, iż nadużywanie przez biologicznych rodziców dziecka alkoholu, narkotyków, nikotyny czy leków ma wpływ na zdrowie fizyczne i psychiczne ich potomstwa. Przyszłym rodzicom bardzo trudno jest zaakceptować fakt, iż matka genetyczna nie dbała o płód. Przysposabiający muszą podjąć decyzję, która niesie za sobą niemożliwe do przewidzenia ryzyko. Rodzice we wniosku składanym do ośrodka wskazują, jaki bagaż „doświadczeń” są w stanie zaakceptować.

Kolejnym problemem jaki wiąże się z adopcją dziecka jest jego płeć⁸¹⁵. W tym przedmiocie zostały przeprowadzone badania na Śląsku, gdzie 65% mężczyzn i 85% kobiet wskazało, iż płeć dziecka nie ma dla nich znaczenia. Z przeprowadzonych badań wynika, iż zdecydowanie więcej małżeństw oczekuje przysposobienia dziewczynki niż chłopca. Przyczyną tego toku rozumowania jest okoliczność, iż przysposabiający uważają, iż dziewczynka będzie w stanie

⁸¹² Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku Ośrodek Adopcyjny, http://www.rops-bialystok.pl/andrzej/?page_id=516, [odczyt: 10 lipca 2018 r.].

⁸¹³ O. Goldschmidt, C. de Boor, *Psychoanalytische Untersuchung funktionell steriler Ehepaare*, *Psyche* 30/1976, Leipzig 1976, s. 899-923.

⁸¹⁴ J. Willke, B. Willke, *Aborcja. Pytania i odpowiedzi*, Gdańsk 1990, s. 331.

⁸¹⁵ J. Trepka-Starosta, *Motywacja do podjęcia decyzji o adopcji*, [W:] K. Ostrowska, E. Milewska (red.), *Adopcja. Teoria i praktyka*, Warszawa 1999, s. 72.

lepiej odwzajemnić ich miłość⁸¹⁶. Chęć posiadania dziecka jest spowodowana obawą pozostania na starość samotnym. Przysposabiający pokładają nadzieję w przysposabianych, iż tak jak ich biologiczne dzieci, w przyszłości się nimi zaopiekują.

Z oczywistych przyczyn przysposabiający pragną adoptować noworodka. Chcą poczuć się „prawdziwymi” rodzicami, którzy będą przechodzić przez wszystkie etapy rozwoju dziecka. Pozwala to na wychowywanie dziecka według własnych zasad. Dziecko adoptowane jako niemowlę nie będzie miało negatywnych doznań związanych z przebywaniem w sierocińcu, czy wspomnień o biologicznej rodzinie. W ten sposób zostaje uniemożliwiony rozwój choroby sierocy⁸¹⁷.

Największą obawą małżeństwa przed adopcją dziecka jest fakt, iż dziecko nie będzie posiadało ich genów i nie przedłużą swojej linii. Głównym problemem jest przekonanie, iż geny rodziców umrą wraz z nimi pomimo adopcji dziecka.

Kolejnym negatywnym aspektem jest myśl małżeństwa o sposobie przekazania dziecku, iż jest adoptowane oraz jego reakcji na otrzymaną informację. Przysposabiający zdają sobie sprawę z tego, że w przypadku pozostania biednym, istnieje realne zagrożenie przekazania informacji od osób postronnych. Obawiają się odrzucenia po przekazanej informacji oraz chęci dziecka odnalezienia jego rodziców biologicznych⁸¹⁸.

Należy zauważyć, iż dziecko ma prawo do poznania swojej tożsamości. Europejska Konwencja o prawach dziecka w przepisie art. 8 kreuje prawo do poszanowania tożsamości dziecka. Na gruncie prawa nie została wyprowadzona legalna definicja pojęcia „pokrewieństwo”. W potocznym znaczeniu tego słowa, „pokrewieństwo” oznacza biologiczne powiązanie osób fizycznych⁸¹⁹, pochodzenie jednej osoby od drugiej lub wspólnego przodka⁸²⁰. Natomiast w sytuacji zastosowania wspomaganego rozrodu prawda ta zostaje zakłamana, bowiem matka zastępcza pomimo bycia matką biologiczną, może nie być powiązana genetycznie z dzieckiem. Zatem w tej sytuacji ustalenie pochodzenia na drodze tradycyjnych metod staje się bezprzedmiotowe. Powyższe prawo stoi w sprzeczności z zasadą zachowania anonimowości dawcy komórek rozrodczych. Należy pamiętać o tym, że

⁸¹⁶ W. Oeschger, *Die pflege- und Adoptivkinderversorgung. Eine psychologisch-heilpädagogische Studie*, Freiburg 1957, s. 37-38.

⁸¹⁷ M. Łopatkowa, *Samotność dziecka*, Warszawa 1994, s. 110.

⁸¹⁸ R. Giryńska, *Problemy jawności adopcji*, [w:] K. Ostrowska, E. Milewska (red.), *Adopcja. Teoria i praktyka*, Warszawa 1999, s. 162.

⁸¹⁹ A. Bieranowski, P. Bogdański, M. Goettel (red.), *Prawo Cywilne Zarys Wykładu*, Warszawa 2009., s. 365.

⁸²⁰ T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i Opiekuńcze*, Warszawa 1999, s. 6.

znajomość swojego genetycznego pochodzenia umożliwia ustalenie przyszłych dziedzicznych chorób genetycznych.

Z przeprowadzonych badań statystycznych wynika, że w Polsce do sądów wpływa rocznie około 100 wniosków o rozwiązanie przysposobienia, z czego 80% wnoszą przysposabiający⁸²¹. Z oczywistych przyczyn statystyki rodzą kolejne obawy rodziców, co się stanie w sytuacji, gdy dziecko ich nie zaakceptuje. Co się stanie jeśli podczas trudnych chwil związanych z wychowaniem dziecka nie będą w stanie znieść trudów rodzicielstwa. Biologiczne dzieci mają ich rysy twarzy, sposób zachowania wynikający z uwarunkowań genetycznych, które to cechy zdecydowanie ułatwiają wybaczenie wszystkich zachowań własnych dzieci. W sytuacji, gdy zauważą podejrzaną zachowania dzieci, będą zastanawiali się skąd dziecko posiada daną cechę. Za wychowanie i cechy dzieci biologicznych, rodzice ponoszą pełną odpowiedzialność, bowiem tylko oni mieli wpływ na powyższe cechy.

W Polsce funkcjonuje 85 ośrodków adopcyjnych⁸²²:

1. Ośrodek Adopcyjno- Opiekuńczy we Wrocławiu Archidiecezjalna Poradnia Adopcyjna z siedzibą we Wrocławiu,
2. Wrocławski Ośrodek Adopcyjno- Opiekuńczy z siedzibą we Wrocławiu,
3. Ośrodek Rodzinnej Opieki Zastępczej Towarzystwa „NASZ DOM” z siedzibą we Wrocławiu,
4. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Legnicy z siedzibą w Legnicy,
5. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Jeleniej Górze z siedzibą w Jeleniej Górze,
6. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Wałbrzychu z siedzibą w Wałbrzychu,
7. Diecezjalny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Toruniu (ośrodek katolicki) z siedzibą w Toruniu,
8. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Toruniu (ośrodek publiczny) z siedzibą w Toruniu,
9. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy im. Jana Pawła II Caritas Diecezji Bydgoskiej z siedzibą w Bydgoszczy,
10. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Bydgoszczy z siedzibą w Bydgoszczy,

⁸²¹ W. Oeschger, *Die pflege- und Adoptivkinderversorgung. Eine psychologisch-heilpädagogische Studie*, Freiburg 1957, s. 37-38.

⁸²² Ośrodki adopcyjne w Polsce, <http://dzidziusiowo.pl/planujemy-ciaze/adopcja/1357-osrodki-adopcyjne-w-polsce>, [odczyt:10 lipca 2018 r.].

11. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy we Włocławku z siedzibą we Włocławku,
12. Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny (ośrodek publiczny) z siedzibą w Inowrocławiu,
13. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Białej Podlaskiej z siedzibą w Białej Podlaskiej,
14. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Chełmie (ośrodek publiczny) z siedzibą w Chełmie,
15. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Lublinie (ośrodek publiczny) z siedzibą w Lublinie,
16. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Zamościu (ośrodek publiczny) z siedzibą w Zamościu,
17. Diecezjalny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Gorzowie Wielkopolskim (ośrodek katolicki) z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim,
18. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Gorzowie Wielkopolskim z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim,
19. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Zielonej Górze (ośrodek publiczny) z siedzibą w Zielonej Górze,
20. Archidiecezjalny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy z siedzibą w Łodzi,
21. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Zarządu Łódzkiego Oddziału Regionalnego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci z siedzibą w Łodzi,
22. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Piotrkowie Trybunalskim (ośrodek publiczny) z siedzibą w Piotrkowie Trybunalskim,
23. Ośrodek Rodzin Zastępczych Towarzystwa Rozwijania Aktywności Dzieci SZANSA (ośrodek niepubliczny) z siedzibą w Łodzi,
24. Publiczny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Sieradzu (ośrodek publiczny) z siedzibą w Sieradzu,
25. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Stowarzyszenia Pro Familia (ośrodek niepubliczny) z siedzibą w Krakowie,
26. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy „Dzieło Pomocy Dzieciom” z siedzibą w Krakowie,
27. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy TPD w Krakowie z siedzibą w Krakowie,
28. Publiczny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Krakowie z siedzibą w Krakowie,
29. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Nowym Sączu z siedzibą w Nowym Sączu,
30. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Tarnowie z siedzibą w Tarnowie,
31. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy z siedzibą w Warszawie,

32. Ośrodek Rodzinnej Opieki Zastępczej Towarzystwa "NASZ DOM" z siedzibą w Warszawie,
33. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci z siedzibą w Warszawie,
34. Stołeczny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy TPD z siedzibą w Warszawie,
35. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy z siedzibą w Warszawie,
36. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Opolu z siedzibą w Opolu,
37. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Opolu z siedzibą w Opolu,
38. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Archidiecezji Przemyskiej w Krośnie (ośrodek katolicki) z siedzibą w Krośnie,
39. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Krośnie z siedzibą w Krośnie,
40. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Przemyśle z siedzibą w Przemyśle,
41. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Rzeszowie z siedzibą w Rzeszowie,
42. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Tarnobrzegu (ośrodek publiczny) z siedzibą w Tarnobrzegu,
43. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku z siedzibą w Białymstoku,
44. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Łomży (ośrodek katolicki) z siedzibą w Łomży,
45. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Kwidzynie z siedzibą w Kwidzynie,
46. OAO w Pucku z siedzibą w Pucku,
47. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy (ośrodek publiczny) z siedzibą w Gdyni,
48. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Gdańsku z siedzibą w Gdańsku,
49. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Fundacji Dla Rodziny z siedzibą w Gdańsku,
50. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Stowarzyszenia „Pelikan” z siedzibą w Gdańsku,
51. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie z siedzibą w Wejherowie,
52. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Słupsku z siedzibą w Słupsku,
53. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Publiczny przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie z siedzibą w Kartuzach,
54. Archidiecezjalny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Katowicach z siedzibą w Katowicach,
55. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Katowicach
56. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Terenowego Komitetu Ochrony Praw Dziecka z siedzibą w Sosnowcu,

57. Publiczny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy z siedzibą w Sosnowcu,
58. Diecezjalny Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy (przy Centrum Służby Rodzinie i Życiu Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Sosnowieckiej) z siedzibą w Sosnowcu,
59. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Stowarzyszenia Rodzin Katolickich Archidiecezji Częstochowskiej z siedzibą w Częstochowie,
60. Miejski Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Częstochowie z siedzibą w Częstochowie,
61. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy TPD w Częstochowie z siedzibą w Częstochowie,
62. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy z siedzibą w Rybniku,
63. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Bielsko-Białej z siedzibą w Bielsko-Białej,
64. Powiatowy Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Wodzisławiu Śląskim z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim,
65. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Kielcach z siedzibą w Kielcach,
66. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Kielcach z siedzibą w Kielcach,
67. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Elblągu z siedzibą w Elblągu,
68. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Diecezji Ełckiej (ośrodek katolicki) z siedzibą w Ełku,
69. Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Archidiecezji Warmińskiej w Ostródzie z siedzibą w Ostródzie,
70. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy ARKA Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom i Rodzinie z siedzibą w Olsztynie,
71. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Olsztynie z siedzibą w Olsztynie,
72. Powiatowy Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Giżycku z siedzibą w Giżycku,
73. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Poznaniu z siedzibą w Poznaniu,
74. Chrześcijański Ośrodek Adopcyjno-Mediacyjny "Pro Familia" w Poznaniu z siedzibą w Poznaniu,
75. Wielkopolski Ośrodek Adopcyjny z siedzibą w Poznaniu,
76. Niepubliczny Ośrodek Adopcyjny w Poznaniu z siedzibą w Poznaniu,
77. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Pile (ośrodek publiczny) z siedzibą w Pile,
78. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy TPD w Kaliszu (ośrodek publiczny) z siedzibą w Kaliszu,
79. Niepubliczny Ośrodek Adopcyjny w Koninie z siedzibą w Koninie,
80. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Lesznie (ośrodek publiczny) z siedzibą w Lesznie,
81. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Szczecinie z siedzibą w Szczecinie,

82. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Fundacji „MAM DOM” w Szczecinie (ośrodek niepubliczny) z siedzibą w Szczecinie,
83. Ośrodek Adopcyjny w Koszalinie TPD Oddział Okręgowy (ośrodek niepubliczny), z siedzibą w Koszalinie,
84. Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy w Koszalinie z siedzibą w Koszalinie,
85. Centrum Pomocy Rodzinie, Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy Stowarzyszenia Rodzin Katolickich Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej z siedzibą w Szczecinie,

Pomimo tak dużej liczby ośrodków adopcyjnych przeprowadzenie adopcji w dalszym ciągu nie jest popularne. Czas przeprowadzenia całej procedury adopcyjnej jest niezwykle długi, pary niejednokrotnie oczekują latami na dziecko spełniające ich wymogi. Czas poświęcony na leczenie niepłodności, a następnie na wieloletnie próby adopcji dziecka zamieniają życia par w nieustanną udrękę. Powyższe aspekty po przeprowadzeniu jasnej kalkulacji wskazują, iż oczywistym wyborem staje się decyzja o zawarciu umowy o surogację, która po wyłonieniu kandydatki bezpośrednio zmierza do wykonania umowy i spełnia ich marzenia o przedłużeniu rodu dzięki dziecku, które posiada ich geny. Dzięki jasnym i klarownym postanowieniom umowy małżonkowie bezpośrednio zmierzają do upragnionego celu. Powyższy wariant jawi się jako najszybsze rozwiązanie wszystkich problemów par oczekujących potomstwa. Koszt opłacenia matki zastępczej w tej sytuacji staje się nieistotny. Pragnienie rodzicielstwa pozwala na pogodzenie się z koniecznością zapłaty każdej kwoty, którą będą oni zobowiązani zapłacić. Biorąc pod uwagę stawki obowiązujące na forach internetowych w Polsce, cena za posiadanie upragnionego dziecka nie jest wygórowana.

Kariera, status materialny

Trzecią przyczyną jest nowoczesny styl życia kobiet. Wiele kobiet decyduje się na dziecko, kiedy doszły do satysfakcjonującego je statusu materialnego, zrobiły karierę, lecz zapomniały o upływającym czasie. Praca nie pozwoliła im na wcześniejsze macierzyństwo. Natomiast w momencie podjęcia świadomej decyzji okazało się, że jest już za późno. Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami⁸²³, wiek kobiet podczas pierwszej ciąży jest uzależniony od

⁸²³ The ESHRE Capri Workshop Group, Social determinants of human reproduction, „Human Reproduction” /2001, 16(7), Oxford 2001, s. 1518 – 152.

poziomu i czasu trwania edukacji, przebiegu kariery zawodowej, obejmowanego stanowiska, a także osiąganych dochodów, przy uwzględnieniu wieku, w którym związek małżeński został zawarty⁸²⁴.

Ponadto kobiety, obawiają się tego, czy zdołają podolać wszystkim obowiązkom równocześnie, które są związane z: nauką, pracą, domem, małżeństwem i dzieckiem. Powyższe wątpliwości mogą prowadzić do blokady psychicznej, która uniemożliwia zajście w ciążę.

Obawy o zmianę kształtu ciała

Opisując zjawisko przyczyn przemawiających za skorzystaniem z usług matek zastępczych nie sposób pominąć przyczyny, którą jest uniknięcie przez kobiety negatywnych następstw z jakimi wiąże się ciąża. Strach kobiet przed zajściem w ciążę jest spowodowany także nieuniknionymi zmianami fizjologii kobiecej, jak i kształtem ciała. Lansowany przez media model sylwetki powoduje strach przed byciem „nieidealną”.

Pragnienie posiadania potomstwa przez pary będące w związkach jednopłciowych

Piątą przyczyną są uwarunkowania natury fizjologicznej. Z oczywistych przyczyn pary jednopłciowe nie mogą mieć ze sobą dzieci. W związku z powyższym decydują się na zawarcie umowy z matką zastępczą, dzięki której będą mogli posiadać potomstwo i przekazać swoje geny dzieciom.

Najsłynniejszymi gwiazdami, które zdecydowały się na skorzystanie z usług matek zastępczych są:

- 1) *Ricky Martin* jako samotny ojciec (2008 r.),
- 2) *Sarah Jessica Parker* i *Matthew Broderick* (2009 r.),
- 3) *Nicole Kidman* i *Keith Lionel Urban* (2010 r.),
- 4) *Neil Patrick Harris* i *David Burtka* (2010 r.)⁸²⁵,

⁸²⁴ V. Skrzypulec-Plinta, *Stres jako jedna z przyczyn niepłodności* [w:] V. Skrzypulec-Plinta, M. Szamatowicz, E. Goncikowska, T. Ostaszewska- Mosak , A. Krawczak, *Wspieramy płodność*, Raport Koalicji na rzecz Kompleksowej Terapii Niepłodności, Warszawa 2015, <https://www.fertimedica.pl/wp-content/uploads/2015/08/Wspieramyplodnosc.pdf>, [odczyt: 29 czerwca 2018 r.].

⁸²⁵ L. Massarella, *We lucked out!: Neil Patrick Harris explains the odd science behind the birth of his fraternal twins*, <http://www.dailymail.co.uk/tvshowbiz/article-2153552/Neil-Patrick-Harris-explains-Oprah-odd-science-birth-twins.html>, [odczyt: 27 kwietnia 2016 r.].

- 5) *Elton John i David Furnish* (2010 r.),
- 6) *Elizabeth Banks i Max Handelman* (2011 r.)⁸²⁶,
- 7) *Ellen Pompeo i Chris Ivery* (2014 r.),
- 8) *Nate Berkus i Jeremiah Brent* (2015 r.)

Prawo do „posiadania” dziecka

Ludzie niejednokrotnie powołują się na nieistniejące prawo do „posiadania” dziecka, pozostając w błędnym przekonaniu, iż owo prawo jest im prawnie zagwarantowane. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu wyróżnia jako prawo podmiotowe, prawo do urodzenia dziecka, którego rodzice się już spodziewają. Prawo odnosi się do uprawnienia, jakim jest roszczenie odszkodowania i zadośćuczynienia będącego następstwem skutku, jaki wywołałoby przerwanie ciąży w wyniku błędu lekarskiego⁸²⁷.

Prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny przewidziane jest także w prawie międzynarodowym. Kwestię tą reguluje przepis art. 12 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁸²⁸ z 1950 r. i art. 23 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁸²⁹ oraz art. 9 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁸³⁰, podpisanej w dniu 7 grudnia 2000 r.

Analiza orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu oraz decyzji Europejskiej Komisji Praw Człowieka wskazuje, iż prawo do prokreacji nie jest bezwzględnie zagwarantowane⁸³¹. Przepis art. 12 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka nie przyznaje prawa do adopcji lub wprowadzenia do swojej rodziny dziecka, które nie jest ich potomkiem.

Absolutne prawo założenia rodziny, nie jest jednoznaczne z realną możliwością

⁸²⁶ O. Długołęcka, *Sławne gwiazdy, które skorzystały z pomocy surogatek* http://www.edziecko.pl/rodzice/56,79353,11518756,Slawne_gwiazdy__ktore_skorzystaly_z_pomocy_surogatek.html, [odczyt: 6 lipca 2018 r.].

⁸²⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *Vo v. France*, application no. 53924/00 z dnia 8 lipca 2004 r.

⁸²⁸ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r., (Dz. U. rok 1993), Nr 61, poz. 284, zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2.

⁸²⁹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku w dniu 19 grudnia 1966 r., (Dz. U. 1977, Nr 38, poz. 167).

⁸³⁰ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2007/C, 303/01).

⁸³¹ Decyzja X i Y przeciwko Wielkiej Brytanii z dnia 15 grudnia 1977 r., skarga Nr 7229/75 DR 12/32, decyzja di Lazzaro przeciwko Włochom z dnia 10 lipca 1997 r., skarga Nr 31924/96, DR 90-A/134, Sijakova i inni przeciwko byłej Jugosławiańskiej Republice Macedonii, Decyzja 67914/0106/03/2003.

plodzenia potomstwa przez cały okres zawartego związku małżeńskiego. Jedynie, gdy uwarunkowania genetyczne pozwalają na poczęcie dziecka, wówczas prawo do jego narodzin jest prawnie przewidziane. Jednakże w przeciwnym razie, gdy ze względów biologicznych występuje brak możliwości osiągnięcia ciąży, wówczas prawna ochrona do narodzin dziecka niepoczętego nie jest przewidziana.

Orzecznictwo Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych dotyczące prywatności w życiu seksualnym przedstawia trafne stanowisko w tym zakresie. W 1974 r. Sąd Najwyższy w sprawie *McGee versus Attorney Genera* wyprowadził z konstytucyjnego przepisu deklarującego prawa rodziny, prawo do prywatności życia seksualnego⁸³².

Dziecko pojawiając się w rodzinie jest podmiotem szczególnie chronionym. Płodność, jako jedno z dóbr osobistych również zasługuje na ochronę prawną, ale nie wiąże się to z realnym zagwarantowaniem możliwości splodzenia potomstwa. Małżonkowie podejmujący decyzję o prokreacji, powinni w szczególności wziąć pod uwagę dobro dziecka, a nie tylko własne niespełnione marzenia. Nie można dążyć do osiągnięcia własnych celów za wszelką cenę. Należy rozważyć, czy inne osoby nie ucierpią po podjęciu takiej decyzji. Przepisy pozwalające na powołanie do życia człowieka, powinny mieć na względzie jego ochronę, ponieważ prawo powinno „być bardziej nastawione na moralność konsekwencji niż moralność motywacji”⁸³³.

Przyczyny popularności surogacji leżące po stronie matek zastępczych

Zła sytuacja ekonomiczna

Przyczyną, dla której kobiety decydują się na zostanie matkami zastępczymi jest ich zła sytuacja finansowa. Z ogłoszeń zamieszczonej na stronach internetowych wynika, iż główną przyczyną dla której podejmują decyzję o pozostaniu matką zastępczą jest ich trudna sytuacja ekonomiczna. W ogłoszeniach proszą o nieocenianie ich postępowania i podają, że podjęły stanowczą decyzję, która nie ulegnie zmianie.

⁸³² Przegląd Sejmowy, Wydawnictwo sejmowe, rok XV 3(80) 2007, <http://orka.sejm.gov.pl/przeglad.nsf/0/A6AE62C52B331F41C12579370043F914/%24File/ps80.pdf>, [odczyt: 11 lipca 2018].

⁸³³ M. Safjan, *Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji*, Warszawa 1990, s. 54.

Wpływ hormonów

Psychiczną przyczyną, z uwagi na którą kobiety godzą się zostać matkami zastępczymi, jest stan w jakim będą się one znajdowały przez około 9 miesięcy. Ciąża wiąże się ze specjalną troską, jaką jest objęta kobieta w jej trakcie. Przyjazne spojrzenia, pytania o zdrowie ze strony nieznajomych osób, ustępowanie miejsca w autobusie. Wszystko to wiąże się z tym, że kobiety czują się wyjątkowe. Każdy zazwyczaj stara się im pomóc. Dodatkowo w organizmie kobiety zwiększa się wytwarzanie hormonów, włosy stają się gęstsze i mocniejsze, a cera promienieje. Oczywiście są również negatywne strony bycia w ciąży, jednakże wynagrodzenie oferowane matkom zastępczym, w zamian za zajście w ciążę, jej donoszenie i oddanie dziecka, z pewnością pozwalają wielu kobietom pokonać te niedogodności.

Chęć osiągnięcia korzyści majątkowej

Współcześnie można mówić o wyspecjalizowanym rynku usług komercyjnych matek surogatek. Kobiety ogłaszają się na forach internetowych, które są przeznaczone do tego typu usług.

Portale internetowe zawierają zdjęcia przyszłej mamy wraz z opisem dotyczącym jej wieku, znaków szczególnych oraz wykształcenia. Przykładowo można wskazać ogłoszenia:

- 1) „Witam, urodzę dziecko parze. Jestem młodą mamą dwójki urwisów. Dzieci są zdrowe, moja grupa krwi to 0+. Jestem niską blondynką o niebieskich oczach. Mój stan cywilny to panna⁸³⁴”.
- 2) „Witam. Mam 32 lata. Mój wzrost to 176 cm, waga to 55 kg, grupa krwi A+. Mieszkam w Otwocku. Pochodzę z Ukrainy. Dwa razy byłam już matką zastępczą. Urodziłam dwoje dzieci. Jedno w 2012 r., a drugie w 2014 r. Na Ukrainie istnieje program IVF i legalnie można wpisać w akcie urodzenia dziecka nazwisko matki genetycznej, a nie biologicznej. Proponuję, aby ciąża była prowadzona w Polsce tak, aby rodzice socjologiczni

⁸³⁴Ogłoszenie, <http://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=22907&sid=16281ea4f897f79781929c457385cde>, [odczyt: 31 marca 2016 r.].

mogli widzieć jej przebieg. Natomiast poród i transfer zarodków moim zdaniem powinien się odbyć na Ukrainie⁸³⁵”.

3) „Witam. Szukamy surogatki, kobiety chcącej urodzić nam dziecko z naszego materiału genetycznego. Mamy zamrożone zarodki więc jesteśmy gotowi do niezwłocznej współpracy. Oferujemy zadośćuczynienie około 30 tys. i co miesięczne wsparcie (do uzgodnienia) i pokrycie kosztów lekarza, leków itd. Nasze wymagania to osoba z okolic Częstochowy, zdrowa i już rodząca. Chętne panie prosimy o kontakt”⁸³⁶.

Poniżej przedstawiono przykładowe ogłoszenia, które można z łatwością odnaleźć w Internecie.

Fot. 23.⁸³⁷Ogłoszenie

surogatka poszukiwana / Częstochowa

 **Kategoria:** Pozostałe / Inne **Dodano:** 28 Lipiec 2018 16:05
22 godziny temu

Witam. Szukamy surogatki, kobiety chcącej urodzić nam dziecko z naszego materiału genetycznego. Mamy zamrożone zarodki więc jesteśmy gotowi do niezwłocznej współpracy. Oferujemy zadośćuczynienie około 30 tys i co miesięczne wsparcie (do uzgodnienia) i pokrycie kosztów lekarza, leków itd. Nasze wymagania to osoba z okolic Częstochowy, zdrowa i już rodząca. Chętne panie prosimy o kontakt.

Stabilizator wagi 
Naklejasz plaster i możesz spać do 18kg (ZOBACZ JAK)

  **Poleć 0**

Kontakt: rodzice

Email:

 [Zgłoś naruszenie](#)

[<< Powrót](#) Odsłon: 507

⁸³⁵

Ogłoszenie, <http://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=22534&sid=16281ea4f897f79781929c457385cdee>, [odczyt: 31 marca 2016 r.].

⁸³⁶ Częstochowa ogłoszenia, *Surogatka poszukiwana/ Częstochowa*, <http://czestochowa.oglaszamy24.pl/ogloszenie/1521463603/czestochowa-surogatka-poszukiwana.html>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

⁸³⁷ Częstochowa ogłoszenia, *Surogatka poszukiwana/ Częstochowa*, <http://czestochowa.oglaszamy24.pl/ogloszenie/1521463603/czestochowa-surogatka-poszukiwana.html>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

Powyższe ogłoszenie zostało opublikowane przez rodziców, którzy poszukują matki zastępczej. Język, którym się posługują jest poprawny, na uwagę zasługuje również fakt, iż nie ujawniają w nim swoich danych osobowych. Dysonans jest widoczny, gdy analizuje się ogłoszenia wystawiane przez matki zastępcze, które są napisane z licznymi błędami ortograficznymi i stylistycznymi. Na poniższym ogłoszeniu można również zauważyć, iż surogatka podała swoje prawdziwe imię i nazwisko.

Fot. 24.⁸³⁸Ogłoszenie

Urodze dziecko



Kategoria: Dla dzieci / Inne

Dodano: 19 Maj 2014 20:11
41 minut temu

Witam urodze dziecko rodzinie ktora bardzo chce miec, a nie moze.
(za opłata)
Wlecej informacji na meila nczejkowska@onet.pl

Cena: 100000 zł

Kontakt: Natalia

  **Poleć** < 0

Telefon: 000

 [Zgłoś naruszenie](#)

Email: [Wyślij Zapytanie](#)

[<< Powrót](#)

Odsłon: 8

Przedstawione ogłoszenia ukazują, oryginalne daty ich dodania. W celu ich opublikowania przyszłe matki zastępcze wykorzystały szablon standardowego ogłoszenia. Informacja zawiera przedmiot umowy, cenę oraz dane kontaktowe. Pozostałe kwestie związane z wykonaniem umowy pozostawiono do negocjacji z osobami bezpośrednio zainteresowanymi zawarciem umowy o macierzyństwo zastępcze.

⁸³⁸ Ogłoszenie, *Urodzę dziecko*, <https://www.sosrodzice.pl/sprzedam-dziecko>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

Surogatka Ukraine

Kategoria: Usługi i firmy /
Pozostałe usługi

Dodano: 10 Czerwiec 2013 12:47
2 tygodnie temu

Miasto: Warszawa

Jeśli wasza rodzina boryka się z problemem niepłodności - nie rozpaczaj. Po prostu wasza droga do dziecka jest trochę dłuższa niż u innych par. Nowoczesne technologie pozwala mieć dziecko nawet rodzicom z poważnymi problemami, a macierzyństwo zastępcze daje szansę nawet kobietom po usunięciu macicy. Ustawodawstwo Ukrainy w stosunku do zastępczego macierzyństwa jest najbardziej lojalne w Europie. Załatwienie rejestracji aktu urodzenia zawiera standardowy zestaw dokumentów w dwóch etapach i trwa kilka dni.

Nasze zastępcze matki:

Oksana, 28, ma męża i dwójkę dzieci. Mieszka w centralnej Ukrainie. **Oplata od 11000\$.**

Valentine, 27, ma córkę. Rozwiedziona. Mieszka w centralnej Ukrainie. **Oplata od 12000\$.**

Julia, 35 lat. Ma męża i dwie córki. Już pracowała jako zastępczą matką dla rodziny z Węgier. **Oplata od 14000\$.**

Dla bardziej szczegółowej konsultacji możesz skontaktować się przez e-mail

Powyższe ogłoszenia obrazują, że macierzyństwo zastępcze może być uznane za nową kategorię zawodową⁸⁴⁰. Sam fakt zamieszczenia ogłoszeń, nie dowodzi jeszcze wprowadzenia tego, iż intencje oferentów są tożsame z treścią ogłoszenia. Ogłoszenia te jednak ukazują się obok innych ogłoszeń, takich jak „sprzedam samochód”, „naprawię lodówkę” czy „oddam psa”. W dzisiejszych czasach tak samo można wystawić ogłoszenie o tym, że się chce sprzedać, bądź kupić dziecko. Pomijając pobudki (rzekomo motywowane dobrem dziecka), z uwagi na to, że ogłoszenia o handlu dziećmi są zamieszczane, należy po prostu uznać, iż jest to zachowanie w niegodny sposób traktujące osobę ludzką. Człowiek nigdy nie może stać się przedmiotem obrotu handlowego, co więcej podlegającym wycenieniu w warunkach wolnorynkowych.

⁸³⁹ B. Waszkielewicz, *Brzuch wynajmę*, <https://www.wprost.pl/407147/Brzuch-wynajme>, [odczyt: 29 lipca 2018 r.].

⁸⁴⁰ La Vita Felice, Centrum Macierzyństwa Zastępczego z siedzibą w Charkowie, <http://surrogate-mothers.ru>, [odczyt: 26 listopada 2015 r.].

W Europie działają, przykładowo wyszczególnione poniżej, agencje pośrednictwa pomiędzy matkami zastępczymi a przyszłymi rodzicami. Zdecydowanie przeważająca liczba agencji o tej działalności znajduje się na Ukrainie.

- 1) BioTexCom Medical Center – Center of Human Reproduction z siedzibą w Kijowie⁸⁴¹,
- 2) Surrogacy in Ukraine z siedzibą w Kijowie⁸⁴²,
- 3) La vita nova z siedzibą w Lwowie⁸⁴³,
- 4) New Hope Surrogacy in Ukraine z siedzibą w Kijowie⁸⁴⁴,
- 5) Successful parent z siedzibą w Kijowie⁸⁴⁵,
- 6) T. Khachapuridze Center of Reproductive Health z siedzibą w Tbilisi (Gruzja)⁸⁴⁶,
- 7) Crete fertility centre z siedzibą na Krecie (Grecja)⁸⁴⁷, <http://www.successful-parents.com/>,
- 8) Mediterranean Fertility Institute z siedzibą na Krecie⁸⁴⁸,
- 9) NEW LIFE POLAND Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Warszawie⁸⁴⁹

Niektóre agencje zajmują się tylko pośredniczeniem pomiędzy matką zastępczą a przyszłymi rodzicami, pobierając za to opłatę⁸⁵⁰. Istnieją takie agencje, które zapewniają również obsługę medyczną, w tym wsparcie psychologiczne oraz obsługę prawną. Agencje

⁸⁴¹ BioTexCom Medical Center z siedzibą w Kijowie, <http://biotexcom.com>, [odczyt: 28 sierpnia 2018 r.].

⁸⁴² Surrogacy in Ukraine z siedzibą w Kijowie, <http://en.surrogacy-ukraine.com>, [odczyt: 28 czerwca 2018 r.].

⁸⁴³ La vita nova z siedzibą w Lwowie, <http://lavitanova.net/en/>, [odczyt: 26 kwietnia 2016 r.].

⁸⁴⁴ New Hope Surrogacy in Ukraine z siedzibą w Kijowie, <http://surrogacyukraine.com/>, [odczyt: 28 sierpnia 2018 r.].

⁸⁴⁵ Successful parents z siedzibą w Kijowie, <http://www.successful-parents.com/>, [odczyt: 28.08.2018 r.].

⁸⁴⁶ T. Khachapuridze Center of Reproductive Health z siedzibą w Tbilisi, <http://www.surrogacy.ge/en/>, [odczyt: 28 sierpnia 2016 r.].

⁸⁴⁷ Crete fertility centre z siedzibą na Krecie, <http://www.fertilitycrete.gr/fertility-treatments/surrogacy-surrogate-mother-in-greece>, [odczyt: 28 sierpnia 2018 r.].

⁸⁴⁸ Mediterranean Fertility Institute z siedzibą na Krecie, <http://www.ivfgreece.com/pl/surrogacy/>, [odczyt: 28 sierpnia 2018 r.].

⁸⁴⁹ NEW LIFE POLAND Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Warszawie (KRS: 00000440401)

https://www.newlifepoland.net/pl/?gclid=CjwKCAjwspHaBRBFiAwA0eM3kdjhmbRIkylAXlyXtBIh_I-ZxdBUiQO7bwfsdTzi0ocg4Hd2jkMsYhoC52UQAvD_BwE#, [odczyt: 28 sierpnia 2018 r.].

⁸⁵⁰ Secretariat of the Commission of the Bishops' Conferences of the European Community, Opinion of the reflection group on bioethics on gestational surrogacy, The question of European and international rules http://www.comece.eu/dl/tMrpJKJnmolJqx4KJK/Surrogacy_EN_WEB.pdf, [odczyt: 26 marca 2019 r.].

obiecują rozwiązanie wszystkich problemów, z jakimi do tej pory przyszli rodzice musieli się sami uporać. Przedstawiają swoją wizję pomocy rodzinom i samotnym rodzicom roztaczając im wizję ziszczenia się ich marzeń o rodzicielstwie. Przedstawiają swoje oddanie stworzeniu szczęśliwych rodzin, jako produkt, który sprzedają. Gwarantują radość z „bezs stresowej podróży bez żadnych zmartwień”⁸⁵¹. Zapowiadają zakończenie udziału w ich programie z długo oczekiwanym dzieckiem lub, jeżeli proces się nie powiedzie, deklarują zwrot wszystkich pieniędzy. W ten sposób adopcja zostaje odsunięta na dalszy plan przy podjęciu ewentualnej decyzji o chęci przysposobienia dziecka⁸⁵².

Pośrednictwo przy zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze, na podstawie art. 28 ust. 1 Ustawy o leczeniu niepłodności może zostać uznane za niezgodne z prawem. W oparciu o powyższy przepis sprzedaż gamety lub zarodka jest surowo zabroniona. Natomiast w związku z art. 76 Ustawy o leczeniu niepłodności odpowiedzialność karną ponoszą osoby, które otrzymały korzyść materialną. W związku z powyższym nie dotyczy to podmiotów, które świadczyły swoje usługi pod tytułem darmym.

Altruizm

Należy dostrzec, że zgodnie z przeprowadzonymi badaniami, głównym motywem zawarcia umowy o surogację, były pobudki altruistyczne. Wskazano, że kobiety raczej kierują się empatią w stosunku do bezdzietnych par, niż względami ekonomicznymi. Wiele kobiet chce również zwiększyć w ten sposób poczucie własnej wartości⁸⁵³, a także naprawienie

⁸⁵¹ NEW LIFE POLAND Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Warszawie, <https://www.newlifepoland.net/pl/macierzynstwo-zastepcze/>, [odczyt: 11 lipca 2018 r.].

⁸⁵² E. S. Sills, (red.), *Handbook of Gestational Surrogacy. International Clinical Practice and Policy Issues*, Cambridge University Press 2016, *Saying No to Surrogacy: A European View*, California 2016, s. 84, https://books.google.pl/books?id=96cODQAAQBAJ&pg=PA55&lpg=PA55&dq=pdf+E.+S.+Sills+Handbook+of+gestational+surrogacy.+International+clinical+practice+and+policy+issues&source=bl&ots=TWq0a-e5M-&sig=ACfU3U0_RcU3Hp2uxUkQylwAQMA9zcOhcA&hl=pl&sa=X&ved=2ahUKEwjMr6Dc6aDhAhXDUIAKHTT4AVkQ6AEwBXoECAkQAQ#v=onepage&q=pdf%20E.%20S.%20Sills%20Handbook%20of%20gestational%20surrogacy.%20International%20clinical%20practice%20and%20policy%20issues&f=false, [odczyt: 26 marca 2019 r.].

⁸⁵³ J. C. Ciccarelli, L. J. Beckman, *Navigating rough water: an overview of psychological aspects of surrogacy*, „Journal of Social Issues” 2005, vol. 61, nr 1, Nebraska 2005, s. 21-43.

w ten sposób błędów przeszłości⁸⁵⁴. Dodatkowo wskazuje się na zrozumienie problemu niepłodności i chęć niesienia pomocy⁸⁵⁵.

Z badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych, Th Surrogate Mother Program of New York⁸⁵⁶ wynika, że kwestie materialne przy podjęciu decyzji o pozostaniu matką zastępczą nie są przeważające. Jednakże zdaniem Oktawiana Nawrot wyniki tych badań nie mogą zostać uznane za wiarygodne ze względu na staranny dobór grupy kobiet podlegających badaniu⁸⁵⁷. Wśród kobiet, które brały udział w badaniu zostały wyeliminowane te, które miały obojętny stosunek do surogacji oraz te, u których motywów finansowe odgrywały przeważającą rolę. Nie uwzględniono również kobiet u których istniało ryzyko, że nie wydadzą dziecka po porodzie oraz przechodzących kryzys emocjonalny.

Przeprowadzone badania nie odzwierciedlają powszechnie wyrażanych obaw dotyczących umów o macierzyństwo zastępcze, związanych z ich odpłatnością. Mogą natomiast świadczyć o tym, iż jest to najmniej akceptowana forma umowy o macierzyństwo zastępcze. Natomiast umowa o macierzyństwo zastępcze zgodnie z przeprowadzonymi badaniami jest zawierana tylko wówczas, jeśli „konsumenci uznają ją za dopuszczalną”⁸⁵⁸.

§3. Fenomen zjawiska surogacji

W Polsce także istnieją agencje pośredniczące w skojarzeniu matki zastępczej z potencjalnymi rodzicami.

Pierwszą ujawnioną osobą, która zajęła się tą branżą w naszym kraju była *Elżbieta Sz.* Właścicielka kliniki nie miała medycznego wykształcenia. O procedurze związanej ze wspomaganym zapłodnieniem dowiedziała się z portali internetowych. *Elżbieta Sz.* przed

⁸⁵⁴ E. Telman, *The social construction of surrogacy research: An anthropological critique of the psychosocial critique of the psychosocial scholarship on surrogate motherhood*, „Social Science & Medicine” 2008, Vol. 67, nr 7, s. 1104-1112, https://www.researchgate.net/publication/5281996_The_Social_Construction_of_Surrogacy_Research_An_Anthropological_Critique_of_the_Psychosocial_Scholarship_on_Surrogate_Motherhood, [odczyt: 27 marca 2019 r.].

⁸⁵⁵ R. J. Edelman, *Surrogacy: the psychological issue*, „Journal of Reproductive and Infant Psychology” 2004, vol. 22, nr 2, s. 128, London 2004, https://www.researchgate.net/publication/247514026_Surrogacy_The_Psychological_Issues, [odczyt: 27 marca 2019 r.].

⁸⁵⁶ B. P. Aigen, *Motivations of Surrogate Mothers: Parenthood, Altruism and Self-actualization*, „A Three Years for Study”, <http://www.surrogacy.com/psychres/article/motivat.html>, [odczyt: 8 kwietnia 2019 r.].

⁸⁵⁷ O. Nawrot, *Macierzyństwo zastępcze – aspekty moralno-prawne*, „Etyka” 2000, nr 33, Warszawa 2000, s. 175-194.

⁸⁵⁸ J. C. Ciccarelli, L.J. Beckman, *Navigating rough water: an overview of psychological aspects of surrogacy*, „Journal of Social Issues” 2005, vol. 61, nr 1, Nebraska 2005, s. 21-43.

założeniem działalności gospodarczej pracowała jako kasjerka w supermarkecie, operatorka wózka widłowego oraz robotnik w fabryce akumulatorów.

Na początku lipca 2008 r. kobieta rozpoczęła prowadzenie jednoosobowej działalności gospodarczej pod nazwą: CENTRUM POŚREDNICTWA ELIZABETH – MATKI ZASTĘPCZE SUROGATKI w Piasecznie. Przedsiębiorstwo zostało zarejestrowane zgodnie z prawem w Ewidencji Działalności Gospodarczej. Jako przedmiot, zgodnie z kodem Polskiej Klasyfikacji Działalności, wpisano: pośrednictwo w zatrudnianiu opiekunek. Aktualnie brak wpisów w Centralnej Ewidencji Działalności Gospodarczej, spełniających powyższe wymogi. Po przeprowadzeniu prowokacji przez dziennikarzy „Polska”⁸⁵⁹, udających małżeństwo, okoliczności zawierania umów pomiędzy surogatkami a przyszłymi rodzicami zostały ujawnione społeczeństwu. Zgodnie z przeprowadzonym śledztwem dziennikarskim, prowizja za skojarzenie matki surogatki z rodzicami wynosiła średnio od 1.200 zł do 2.400 zł. Natomiast wynagrodzenie matki surogatki wynosiło od 30.000 zł do 60.000 zł. Kontrakt nie obejmował swoim zakresem regulacji związanych z wyegzekwowaniem roszczenia w przypadku odstąpienia którejkolwiek ze stron od umowy.

Umowa o surogację była tak skonstruowana, aby nie można było posądzić rodziców społecznych o handel dziećmi. Zdaniem *E. Zielińskiej*, gdyby małżeństwo przyznało się do zawarcia umowy o odpłatne przekazanie dziecka, mogliby oni zostać oskarżeni o handel ludźmi, dlatego umowa obejmowała tylko i wyłącznie udzielenie pomocy finansowej matce zastępczej w czasie ciąży i po jej rozwiązaniu. Procedury sztucznego zapłodnienia były przeprowadzane w jednej z prywatnych klinik ginekologicznych w Poznaniu⁸⁶⁰.

Elżbieta Sz. niezależnie od stanu rzeczy, radziła ojcom społecznym, aby w akcie urodzenia dziecka, podawali się za ojców biologicznych. Następnie matki zastępcze zrzekały się praw do dzieci i jedynym opiekunem dziecka zostawali ojcowie socjologiczni. W dalszej kolejności matki socjologiczne przysposabiały dzieci swoich mężów, stając się prawnymi opiekunami dzieci.

⁸⁵⁹ P. Olechno, A. Rokicińska, *Legalnie wynajmiesz kobietę, która urodzi twoje dziecko*, Gazeta Polska, Warszawa 2008, <http://www.polskatimes.pl/artukul/39201,legalnie-wynajmiesz-kobiete-ktora-urodzi-twoje-dziecko,id,t.html>, [odczyt: 27 kwietnia 2016 r.].

⁸⁶⁰ Ibidem.

W celu zabezpieczenia wykonalności umów, E. Sz. zmuszała matki zastępcze do podpisania weksli *in blanco* na kwotę 150 000 zł.

Powyższe działanie miało na celu obejście prawa. Przestępstwa wyrażonego w przepisie art. 211a kk, w myśl którego czynu zabronionego dopuszcza się osoba, która w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy. Ustawodawca przewidział, że karą za ten czyn jest pozbawienie wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Z utrwalonych poglądów doktryny wynika, że za organizowanie nielegalnej adopcji przyjmuje się szereg zachowań, począwszy od wyszukania chętnych do adopcji, przez znalezienie odpowiedniego dziecka, uzyskanie korzystnych opinii środowiskowych dotyczących przyszłych rodziców, korzystnego rozstrzygnięcia sądu, ewentualnego dostarczenia dziecka adoptującym je rodzicom, uzyskania wymaganych zezwoleń lub wiz, przeprowadzenia badań lekarskich, itp. Ponadto należy zwrócić uwagę na to, że do przyjęcia winy sprawcy wystarczające jest wykonanie przez niego dowolnej czynności z łańcucha czynności koniecznych do przeprowadzenia adopcji⁸⁶¹.

Umowa o macierzyństwo zastępcze zgodnie z obowiązującym prawem w Polsce nosi znamiona handlu ludźmi, przy założeniu, że sprzedaż dziecka nastąpiła w celu jego wykorzystania i pokrzywdzenia. Kodeks karny w art. 115 § 22 zawiera definicję legalną pojęcia handlu ludźmi.

Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r.⁸⁶² handel ludźmi w znaczeniu art. 253 § 1 kk jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru), połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością. Nawet pojedyncza transakcja dotycząca jednej osoby może wypełnić znamiona art. 253 § 1 kk, jeśli zamiarem sprawcy było uprawianie handlu ludźmi. Umowa o surogację zawarta w celu kupienia od kobiety dziecka, które sama urodzi prowadzi do obrotu przedmiotem umowy, którym jest człowiek. Na gruncie polskiego prawa karnego handel ludźmi zgodnie z art. 189 a kk stanowi zbrodnię zagrożoną karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. Natomiast przygotowanie do popełnienia tego przestępstwa

⁸⁶¹ E. Pływaczewski, [w:] A. Wąsek (red), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222–316*, t. II, Warszawa 2005, s. 403.

⁸⁶² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., sygn. akt II AKa 66/04, OSA 2005 Nr 3, poz. 16, s. 3.

podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Należy podkreślić, że żaden z wyżej wymienionych aktów prawnych wprost nie reguluje sytuacji prawnej umowy o surogację.

Sposoby ominięcia prawa

Działając w granicach prawa, istnieje możliwość manipulacji nim, w sytuacji, gdy w zdarzeniu wywołującym skutki prawne, występuje element międzynarodowy. Taką sytuację regulują normy kolizyjne, które składają się z hipotezy (opis sytuacji) i dyspozycji (wskazanie) prawa właściwego dla sytuacji opisanej w hipotezie). Normy kolizyjne odróżnia od innych norm to, że w dyspozycji znajdują się tak zwane łączniki. Są to kryteria, które wyznaczają właściwe do zastosowania w danej sytuacji prawo odpowiedniego państwa. W prawie międzynarodowym prywatnym istnieje możliwość wskazania kilku systemów prawnych. Na mocy tych przepisów zainteresowane podmioty mają możliwość wybrania prawa spośród wskazanych porządków prawnych kraju⁸⁶³.

Określenie skali zjawiska macierzyństwa zastępczego w Polsce jest znacznie utrudnione, ze względu na brak organów odpowiedzialnych za prowadzenie statystyk dzieci urodzonych przez matki zastępcze. W Polsce nie przeprowadzono żadnych badań dotyczących zapotrzebowania na usługi surogatek. Zarówno Ministerstwo Zdrowia, jak i Polskie Towarzystwo Ginekologiczne nie dysponuje jakimikolwiek danymi, dotyczącymi powyższej kwestii⁸⁶⁴.

§4. Profilaktyka w zjawisku surogacji

Polski ustawodawca z uwagi na postęp medycyny, ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw⁸⁶⁵ uregulował problem wskazania matki dziecka w przypadku zastosowania sztucznego zapłodnienia. Zgodnie z art. 61⁹ kro matką dziecka jest kobieta, która to dziecko urodziła. Przepis wszedł w życie 13 czerwca 2009 r. Ustawodawca zauważył, że postęp techniczny

⁸⁶³ K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2006, s. 130.

⁸⁶⁴ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację Nr 3165 w sprawie macierzyństwa zastępczego, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/3A6473C4>, [odczyt: 27 lipca 2018 r.].

⁸⁶⁵ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 06 listopada 2008 r. (Dz.U. Nr 220, poz. 1431).

doprowadził do dezaktualizacji rzymskiej paremii, obowiązującej na mocy *Digesta Iustiniani*⁸⁶⁶: *Mater semper certa est, etiamsi uolgo conceperit, pater uero is est, quem nuptiae demonstrant*.

Zgodnie z Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym, jeżeli w akcie urodzenia jest wpisana jako matka kobieta, która dziecka nie urodziła na podstawie art. 61¹³ kro można żądać zaprzeczenia jej macierzyństwa. Na podstawie art. 61¹⁰ kro w przypadku, gdy sporządzono akt urodzenia dziecka nieznanymi rodziców albo gdy macierzyństwo kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka zostało zaprzeczone, można żądać ustalenia macierzyństwa.

Od dnia 1 listopada 2015 r. mężczyzna może również uznać ojcostwo na podstawie art. 75¹ kro przy zapłodnieniu kobiety metodą *in vitro*. W powyższej sytuacji uznanie ojcostwa następuje z dniem urodzenia się dziecka, w sytuacji, gdy przed przeniesieniem do organizmu kobiety: komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo zarodka powstałego z komórek rozrodczych pochodzących od anonimowego dawcy albo z dawstwa zarodka, mężczyzna oświadczy przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, że to on będzie ojcem dziecka, które urodzi się w następstwie procedury medycznie wspomaganej prokreacji z zastosowaniem tych komórek albo tego zarodka. Jednocześnie lub w terminie 3 miesięcy od dnia złożenia oświadczenia mężczyzny, kobieta musi potwierdzić, że ojcem dziecka będzie ten mężczyzna. Powyższe oświadczenie jest skuteczne, w sytuacji, gdy dziecko urodziło się w następstwie procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w terminie 2 lat od dnia złożenia oświadczenia przez mężczyznę⁸⁶⁷.

Polski ustawodawca kompleksowo i szczegółowo reguluje kwestię macierzyństwa i ojcostwa, w żaden sposób nie wypowiadając się na temat macierzyństwa zastępczego. Pod względem prawnym nie identyfikuje zatem problemu natury filiacyjnej.

Zasadniczym problemem jest określenie kim jest „matka biologiczna”, „matka genetyczna”, „matka społeczna”, „matka pragnąca mieć dziecko i „matka prawna”. Z uwagi na brak regulacji prawnych w tym zakresie próba określenia, kim będzie matka w konkretnej umowie o surogację, staje się problematyczne, a czasem wręcz niemożliwe. Nie można

⁸⁶⁶ T. Palmirski (red.), *Digesta Iustiniani – Digesta Justyniańskie*, t. I i II, Kraków 2013, s. 38, 16, 3, 11–12.

⁸⁶⁷ Art. 75¹ § 2 kro.

jednak zapominać o tym, że może dojść do sytuacji w której „matka” zgodnie z legalną definicją tego pojęcia nie będzie spokrewniona z narodzonym dzieckiem.

W Polsce brak jest profilaktyki kryminologicznej uniemożliwiającej albo utrudniającej zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze. Ustawodawca nie wypowiada się wprost na temat usług świadczonych przez agencje pośredniczące pomiędzy rodzicami społecznymi a matkami zastępczymi, lekarzami świadczącymi usługi, w ramach których dochodzi do zapłodnienia, metodą *in vitro*, matek zastępczych oraz samych zainteresowanych.

Z uwagi na aktualność problematyki, należy rozważyć postulaty *de lege ferenda*, dotyczące tego, w jakiej formie prawo powinno obowiązywać w Polsce. Czy należy całkowicie zakazać zawierania umów o macierzyństwo zastępcze, wprowadzając stosowne sankcje? Sama nieważność czynności prawnej, nie powstrzymuje przed zawieraniem kontraktów w tym przedmiocie. Uniemożliwia jedynie wyegzekwowanie wykonania danej umowy oraz naraża na odpowiedzialność karną. Prawo nie może pozwalać na rodzące się patologie natury filiacyjnej, związane ze skutkami zawarcia umowy, której samo wyrażenie nie zabrania. Świadomość prawna społeczeństwa pozostawia wiele do życzenia. Ludzie kierują się zasadą w myśl rzymskiej paremii *Quod lege non prohibitum, licitum est*. Dlatego to państwo powinno uporządkować zagadnienia dotyczące filiacji i uchronić swoich obywateli przed negatywnymi konsekwencjami zawarcia umowy, czy to przez powszechne zwiększenie znajomości prawa, czy wprowadzenie jasnych reguł prawnych.

Za wprowadzeniem legalizacji umowy o surogację przemawia znaczna liczba przypadków wymagających regulacji, wynikająca z zapotrzebowania rynku. Jednak w tym aspekcie dziecko, będzie postrzegane jako towar. Dopuszczenie do wejścia w życie takiej umowy zdaje się rodzić zbyt daleką wolność kontraktowania. Rozważając możliwość zalegalizowania takiego kontraktu, należy zastanowić się nad tym, czy nie zasadne byłoby dopuszczenie jej zawierania tylko i wyłącznie przez osoby, które wyczerpały możliwość skorzystania ze sztucznego zapłodnienia za pomocą metody *in vitro* zgodnie z ustawą o leczeniu niepłodności⁸⁶⁸, przy kategorycznym wykluczeniu osób, które nie chcą rodzić samodzielnie ze względów estetycznych, czy ewidentnie innych samolubnych pobudek. Pobudki, którymi kierują się celebryci, kobiety robiące karierę, osoby pozostające

⁸⁶⁸ Ustawa o leczeniu niepłodności z dnia 25 czerwca 2015 r..

w związkach tej samej płci, nie uzasadniają zasadności zawierania umów o macierzyństwo zastępcze. Wobec powyższego należy uznać, iż powinni oni być takiej możliwości pozbawieni. Za wątpliwe etycznie należy uznać prowadzenie działalności przez pośredników, którzy doprowadzają do wykonania umowy macierzyństwa zastępczego. Działalność o takim charakterze powinna być zakazana. Należy zauważyć, iż jest to jedyne słuszne rozwiązanie, bowiem każde przyzwolenie na zawieranie umów o macierzyństwo zastępcze będzie rodziło dalsze konsekwencje prowadzące do nadużyć.

Poprzez nieuzasadnione rozszerzenie koncepcji wolności R. Stark'a i W. S. Bainbridge'a, doprowadzono do zastosowania zasad ekonomicznych również w sferze życia rodzinnego. Na tej podstawie powstał swoisty rynek dóbr⁸⁶⁹, natomiast pojęciem „wartości” objęto obszar poza stricte ekonomiczny.

Niepokojący jest fakt, że we współczesnym świecie uważa się, że wszystko jest na sprzedaż. O. Nawrot wskazuje⁸⁷⁰, że osoby będące negatywnie nastawione do surogacji zwracają uwagę na to, iż macierzyństwo zastępcze jest „ewidentną komercjalizacją i dehumanizacją ludzkiego ciała”. Porównuje przy tym umowę o macierzyństwo z zakupem produktu w sklepie. Komercjalizacja ludzkiego ciała polega na odpłatności umów o macierzyństwo zastępcze.

Biorąc pod uwagę uwarunkowania religijne i ewentualne patologie, do jakich może doprowadzić legalizacja zawieranych umów o macierzyństwo zastępcze, należy opowiedzieć się za innym rozwiązaniem związanym z wprowadzeniem zmian w kodeksie karnym, mających na celu kategoryczny zakaz handlu dziećmi, oraz penalizację powyższego zachowania poprzez przyjęcie, iż handel dziećmi nawet w sytuacji „dobrych intencji” stron umowy stanowi czyn zabroniony. Natomiast przygotowanie dokumentów pozwalających na wykonanie umowy o surogację oraz przeprowadzenie zabiegu medycznego zmierzającego do wykonania umowy o surogację, a także każde inne zachowanie zmierzające do umożliwienia wykonania umowy przenoszącej własność dziecka należy uznać za współsprawstwo w popełnieniu przestępstwa handlu ludźmi. Ponadto, również samo zachowanie polegające na

⁸⁶⁹ T. Doktor, *Wolny rynek religii*, „Wiedza i człowiek”. Dodatek humanistyczny do „Wiedza i Życie” 1995, nr 6 (16), Warszawa 1995, s. 1.

⁸⁷⁰ O. Nawrot, *Macierzyństwo zastępcze – aspekty moralno-prawne*, „Etyka” 2000, nr 33, Warszawa 200, s. 175-194.

składaniu propozycji sprzedaży dziecka może zostać potraktowane jako przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi.

Zgodnie z Immanuelem Kantem „godność człowieka polega na autonomii człowieka⁸⁷¹: „(...) każda rozumna istota jako cel sam w sobie musi móc uważać siebie zarazem za powszechnie prawodawczą ze względu na wszelkie prawa, jakim by kiedykolwiek mogła podlegać, ponieważ właśnie stosowanie jej maksym do prawodawstwa powszechnego wyróżnia ją jako cel sam w sobie”⁸⁷². Filozof niemiecki wskazywał, że człowiek nie jest rzeczą i dlatego nie można go używać jako środka, zawsze musi być uważany za cel sam w sobie⁸⁷³. Dwie rzeczy napełniają umysł coraz to nowym i wzmagającym się podziwem i czią, im częściej i trwalej nad nimi się zastanawiamy: niebo gwiaździste nade mną i prawo moralne we mnie. Nie potrzebuję ich szukać ani jedynie domyslać się poza polem mego widzenia jako spowitych w ciemności lub (znajdujących się) poza (granicami) mego poznania; widzę je przed sobą i wiąże je bezpośrednio świadomością mego istnienia⁸⁷⁴.

W. Kuczyński wskazał, że surogacja mogłaby być szansą na posiadanie potomstwa przez stosunkowo dużą grupę kobiet chorych, które na skutek wad rozwojowych, bądź usunięcia macicy, lub chorób nowotworowych zostały pozbawione możliwości pozostania matką. W Kuczyński zauważył, że „można było określić zasady surogacji rodzinnej: dokładnie określić do którego stopnia pokrewieństwa można dopuścić surogację, powołać komisję, która kwalifikowałaby do takich zabiegów”⁸⁷⁵. Wydaje się, że jest to jedyna realna szansa na skuteczne wyeliminowanie surogacji komercyjnej.

Przeciwnicy traktowania surogacji jako metody wspomaganego rozrodu przede wszystkim powołują się na naruszenie godności kobiety. Wówczas zarówno surogatka jak i nowo poczęte dziecko jest traktowane instrumentalnie⁸⁷⁶. Zgodnie z podejściem feministycznym, można znaleźć poglądy zarówno przemawiające za pozostawieniem pełnego

⁸⁷¹ J. Santeler, *Die Grundlegung der Menschenwürde bei I. Kant*, Innsbruck 1962, s. 246.

⁸⁷² I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności*, Warszawa 1984, s. 76.

⁸⁷³ I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności*, Warszawa 1984, s. 63.

⁸⁷⁴ I. Kant, *Krytyka praktycznego rozumu*, Warszawa 1972, s. 257; por. B. Suchodolski, *Kim jest człowiek?* Warszawa 1980, s. 256.

⁸⁷⁵ W. Kuczyński, *Prawo o in vitro. 28 lat po fakcie*, „Medyk Białostocki”, Miesięcznik Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku, Nr 05 (135) Czerwiec-Wrzesień 2015, s.19, <https://www.umb.edu.pl/photo/pliki/medyk/2015/czerw-wrzes/medyk-czerw-wrzes-2015-internet.pdf>, [odczyt: 26 marca 2019 r.].

⁸⁷⁶ J. Czekajewska, *Cena za macierzyństwo. Moralno-prawne kontrowersje wokół rodzicielstwa zastępczego*, „Filo-Sofija” 2009, nr 9, Bydgoszcz 2009, s. 197.

władztwa nad swoim ciałem i rozrodczością w rękach i do decyzji kobiety, jak i odmawiających traktowania kobiety i jej ciała wyłącznie w kontekście rozrodczości. W literaturze przedmiotu można spotkać się z poglądem, że część feministek odnajduje w macierzyństwie i dawstwie komórek rozrodczych zagrożenie dla kobiet. Taki pogląd przeważa w szczególności w państwach Europy Zachodniej, gdzie wskazuje się na niebezpieczeństwo komercjalizacji życia ludzkiego⁸⁷⁷.

W dniach od 16 do 23 listopada 2009 r. na stronie Polskiego Towarzystwa Bioetycznego miała miejsce debata na temat surogacji. Podczas niej T. Orłowski wskazał, że kwestia macierzyństwa zastępczego, jest „nieskomplikowana z etycznego punktu widzenia”, pomimo silnych emocji osób, będących stronami umowy. W swoich rozważaniach o etyczności zawieranej umowy o macierzyństwo zastępcze starał się wykazać, że terminy takie jak „strony umowy”, „strona zamawiająca”, strona przyjmująca zamówienie”, „usługa ciężowa”, „przedmiot umowy”, „dziecko nie spełniające warunków umowy” przeczą o „etycznej godności”. T. Orłowski konstatuje: „Gdzie jednak w tym słownictwie miejsce na godność, niewinność, świętość – to wszystko kontrakt, umowa kupna-sprzedaży, zlecenie usługi. Tak można sprzedawać używany samochód, tak można ustalać z firmą budowlaną szczegóły remontu łazienki- ale czy w taki sposób można ustalać z rodzicem i precyzować szczegóły powołania istnienia człowieka. Niestety, okazuje się, że można”⁸⁷⁸. Powyższe przemawia za uznaniem umów zawieranych o macierzyństwo zastępcze, za nieetyczne. Również M. Soniewicka wypowiedziała się krytycznie w stosunku o zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze, między innymi z uwagi na fakt, że „zastępcze macierzyństwo prowadzi do zakwestionowania dotychczasowego pojęcia macierzyństwa, podważenia relacji rodzicielstwa oraz do pozbawienia prokreacji etycznego wymiaru odpowiedzialności”⁸⁷⁹.

Wspomnieć należy również o koncepcji M. Foucault, dotyczącej seksualności, władzy i kontroli (dyscypliny nad ciałem innej osoby). Wskazuje on bowiem, że biowładza ułatwiła ekspansję rasizmu. Rozwój biowładzy jego zdaniem prowadzi do powstania medycyny, której główną funkcją będzie teraz zapewnienie higieny publicznej, z organizmami koordynującymi

⁸⁷⁷ K. Domagalska, *Nie przepraszę, że urodziłam. Historie rodzin z in vitro*, Wołowiec 2015, s.134.

⁸⁷⁸ M. Soniewicka, Sprawozdanie z debaty Polskiego Towarzystwa Bioetycznego „Jak uregulować kwestię macierzyństwa zastępczego?” „Diametros” 2009, nr 22, Kraków 2009, s. 178-197.

⁸⁷⁹ Ibidem.

sposoby leczenia, z centralizacją informacji, z normalizacją wiedzy, a także z kampanią uczenia higieny i medykalizacji ludności”⁸⁸⁰.

Można przyjąć, iż przyzwolenie na pozostanie bezkarnymi osób zmierzających do wykonania umowy przenoszącej własność dziecka będzie miało negatywne następstwa społeczne. Wobec powyższego, przedstawione propozycje uregulowania sytuacji prawnej wydają się możliwymi do zaakceptowania. Przyzwolenie na akceptowanie jakiegokolwiek odstępstwa od zakazu zawierania umów *de facto* stanowiących handel ludźmi mogłoby prowadzić do nadużyć i stanowić błędne przeświadczenie społeczeństwa o przyzwoleniu na praktykowanie powyższego procederu.

Zaproponowane rozwiązania korespondują z przyjętym rozwiązaniem w Kodeksie Cywilnym oraz Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym, które zostało przedstawione w rozdziale IV *aspekty prawne surogacji w Rzeczypospolitej Polskiej*. Skutek zawieranych umów o surogację i handlu ludźmi może być tożsamy. Takie umowy nie korzystają z ochrony jurystycznej i są uznawane z mocy samego prawa za nieważne. Handel ludźmi, będący *de facto* kontraktem, na mocy którego sprzedawca zbywa kupującemu innego człowieka, nie powoduje przeniesienia własności praw na nabywcę⁸⁸¹. Nie jest możliwe przeniesienie praw do własności „człowieka”, bądź „embrionów” bowiem istoty ludzkie lub zarodki nie wchodzą do katalogu przedmiotów objętych dopuszczalnością kontraktowania (*extra commercium*). Zatem zawarcie umowy przenoszącej własność człowieka jako przedmiotu umowy (*de facto* towaru) w rozumieniu handlu ludźmi jest obrotem gospodarczym połączonym z przeznaczeniem celom sprzecznym z ludzką podmiotowością⁸⁸². Można przenieść własność, tylko i wyłącznie tych przedmiotów, na które zgodę wyraża ustawodawca. W związku z powyższym, *de iure* przeniesienie własności człowieka nigdy nie nastąpi bowiem, czynność ta stoi w sprzeczności normami prawnymi, zarówno prawa cywilnego, jak i karnego, a także zasadami współżycia społecznego. Ponadto zgodnie z Kodeksem Rodzinnym i Opiekuńczym, za matkę dziecka należy uznać kobietę, która to dziecko urodziła.

⁸⁸⁰ E. Bińczyk., *Nieklasyczna socjologia medycyny Michela Foucault: praktyki medykalizacji jako praktyki władzy*. [w:] W. Piątkowski, A. Titkow (red.), *W stronę socjologii zdrowia*, Lublin 2002, s. 181-193.

⁸⁸¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., sygn. akt II AKa 66/04, OSAB 2004, Nr 3, poz. 30.

⁸⁸² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie, II Wydział Karny z dnia 8 marca 2001 r., w sprawie o sygn. akt II AKa 33/01, KZS 2001/5/29, Lex 48433.

Uczynienie dziecka przedmiotem transakcji handlowej jest wykorzystaniem go w formie poniżającej jego godność. Jego życie zostaje wycenione na określoną kwotę pieniężną, co należy uznać za karygodne. Osoby dopuszczające się handlu dziećmi wykorzystują je w celu zaspokojenie własnych potrzeb rodzicielskich, pozbawiając je równocześnie naturalnego prawa do wychowania się w rodzinie biologicznej. Co więcej dzieci doznają traumy w sytuacji powzięcia informacji o byciu adoptowanym bądź kiedy dowiedzą się, iż zostały zakupione za określoną kwotę pieniędzy. Co więcej ich życie jest wyceniane na kwotę niższą niż wartość auta zakupionego w autoryzowanym salonie. Powyższe musi mieć negatywny wpływ na ich tożsamość i samoocenę. Należy zauważyć, iż każda forma „obrotu dzieckiem” nastawiona na wyzysk, czy też przeprowadzona poza jakąkolwiek kontrolą instytucjonalną jest spenalizowana w art. 189 a § 1 kk. Za handel dzieckiem w celu oddania go pod opiekę innej osobie może zatem odpowiadać osoba, która przekazuje uprowadzone lub kupione dziecko innej rodzinie. Ta zaś w sposób sprzeczny z prawem „podszywa” się pod biologicznych rodziców dziecka, np. fałszując jego akt urodzenia. Taka forma „obrotu dzieckiem” nie tylko powoduje naruszenie wielu norm prawnych, ale też uniemożliwia zweryfikowanie intencji osób podejmujących się opieki nad nim. Tym samym naraża je na wykorzystanie i skrzywdzenie. Wobec powyższego przekazanie dziecka, w sposób pozbawione sądowej kontroli, powinno być zabronione przez prawo. Należy zauważyć, iż strony postępowania nie mają na celu zapewnienia dziecku, lepszego życia, niż tego które by miało pozostając w swojej biologicznej rodzinie. Umowa o surogację obejmuje kreację nowego życia, powołanego na mocy zawartej umowy. Zatem, gdyby umowa nie została wcześniej zawarta, dziecko by się nie narodziło. Jest to w pewien sposób wykreowana rzeczywistość na potrzeby wykonania postanowień umowy. Powyższe prowadzi do degeneracji prawa, poprzez przyjęcie, iż poprzez „wytworzenie” nowego życia, działa się tylko i wyłącznie w celu zapewnienia jak najlepszych warunków do rozwoju dziecka. Zapomina się całkowicie o tym, że gdyby nie zawarta umowa, nie byłoby potrzeby, zamiany rodzin, w której ma się wychować dziecko. Całkowicie pomijana jest kwestia, iż matki zastępcze ze „sprzedaży” dzieci robią stałe źródło dochodu. Zapomina się też o tym, iż matka biologiczna, godząc się na zajście w ciążę, wcale nie działa w interesie dziecka, a tylko i wyłącznie własnym, bowiem asumptem do wyrażenia zgody na zawarcie umowy jest chęć osiągnięcia zysku.

W literaturze wskazuje się, iż nie zachodzi bezpośredni związek pomiędzy ubóstwem a przestępczością, oznacza to, że ubóstwo nie jest głównym czynnikiem kryminogennym.

Jednakże niezaprzeczalnym faktem jest okoliczność, że zdecydowana większość osób, które dopuściły się popełnienia czynu zabronionego pochodzi z niższych warstw społecznych⁸⁸³. Powyższe ma bezpośrednie przełożenie na główny motyw, którym kierują się matki zastępcze, kiedy podejmują decyzję o zawarciu umowy o macierzyństwo zastępcze. W związku z powyższym Państwo powinno rozważyć wprowadzenie form wsparcia osobom biednym i pomocy w celu osiągnięcia dochodu, bez potrzeby popełniania przestępstw.⁸⁸⁴ Jednakże, należy zauważyć, iż zasadnym byłoby wprowadzenie pomocy Państwa w zakresie ułatwienia osiągnięcia pożądanego zawodu, udzielenia pomocy matkom poprzez zapewnienie w państwowych żłobkach i przedszkolach odpowiedniej liczby miejsc. W przeciwnym razie, brak możliwości zatrudnienia niani, bądź posłania dziecka do prywatnej placówki opiekuńczej prowadzi do tego, iż matkom „nie opłaca się pracować”, bowiem wszystko co by zarobiły wydałyby na opiekę nad dziećmi. Powyższe z kolei prowadzi do wzrostu osób bezrobotnych na rynku pracy i kształtowania niewłaściwych postaw społecznych. Aktualna polityka społeczna „nagradza” osoby bezrobotne, nieosiągające dochodu, które żyją z zasiłków społecznych. Wobec powyższego należy uznać, iż obrany przez ustawodawcę kierunek jest nieprawidłowy.

Rozwój nauki i techniki wspomaganego rozrodu, oraz rozwój nowoczesnych technik interpersonalnego komunikowania się, sprawił że handel dziećmi niezmiennie ewoluuje, co skutkuje koniecznością zastosowania szerokiego podejścia, mającego na celu przeciwdziałanie, zapobieganie i zwalczanie tego zjawiska. Dodatkowo handel dziećmi musi podlegać ciągłemu monitorowaniu, które jest istotnym czynnikiem w stworzeniu skutecznych mechanizmów pozwalających na poznanie zjawiska, a następnie podjęcie dalszych działań w celu jego wyeliminowania.

Należy zauważyć, iż do dnia 30 czerwca 2016 r. Państwo wspierało osoby niepełne poprzez refundację kosztów *in vitro*. Aktualnie program refundacji został zamknięty, a tym samym bezdzietne pary zostały pozbawione pomocy. Oprócz wznowienia programu, Państwo

⁸⁸³ W. Klaus, *Relacje między biedą i wykluczeniem społecznym a przestępczością*, s. 103-147, [w:] K. Buczkowski, B. Czarnecka-Działuk, W. Klaus, A. Kossowska, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst, D. Wójcik, *Spoleczno- polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Warszawa 2013.

⁸⁸⁴ W. Klaus, *Zapobieganie Przestępczości – polityka społeczna przeciwdziałająca*, s. 149 - 193, [w:] K. Buczkowski, B. Czarnecka-Działuk, W. Klaus, A. Kossowska, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst, D. Wójcik, *Spoleczno- polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Warszawa 2013.

powinno również zapewnić pacjentom kompleksowe wsparcie, poprzez pomoc psychologiczną. Uzyskana pomoc psychologa może sprawić, iż leczenie niepłodności drogą wspomaganego rozrodu nie będzie już potrzebne, bądź stanie się skuteczniejsze.

Bierność ustawodawcy prowadzi do zalegalizowania podziemia adopcyjnego zdolnego do wykonywania umów o macierzyństwo zastępcze. Matki biologiczne, same bowiem mogą wyszukiwać rodziców pragnących dzieci do adopcji i przy pominięciu organów państwowych mogą „sprzedać” swoje dziecko, bez poniesienia jakiejkolwiek odpowiedzialności karnej. Oprócz tego, z uwagi na niezmiernie trudną do przeprowadzenia procedurę adopcji dziecka, należy rozważyć jej usprawnienie. Ponadto należałoby rozważyć wprowadzenie kampanii społecznych, które mogłyby przekonać ludzi do przystąpienia do programu adopcyjnego oraz przybliżyć procedurę adopcyjną. Akceptacja aktualnego prawa, prowadzi do prostego wyboru przeprowadzenia procesu „pozyskania” dziecka bez jakichkolwiek utrudnień.

Wydaje się, że odpowiedzialność karną za wykonanie umowy macierzyństwa zastępczego z obejściem przepisów o legalnej adopcji, należałoby uregulować poprzez wprowadzenie odrębnej sankcji karnej. Na przyjęcie odmiennej odpowiedzialności karnej wskazuje charakter genezy penalizacji handlu ludźmi.

Rzeczpospolita Polska zobowiązała się do ścigania eksploatacji kobiet i dzieci do prostytucji. W tym celu ratyfikowała następujące umowy międzynarodowe:

1. Porozumienia międzynarodowego z dnia 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami⁸⁸⁵;
2. Konwencji międzynarodowej z dnia 4 maja 1910 r. o zwalczaniu handlu białymi niewolnikami⁸⁸⁶;
3. Konwencji międzynarodowej z dnia 30 września 1921 r. o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi⁸⁸⁷;
4. Konwencji międzynarodowej z dnia 11 października 1933 r. o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi⁸⁸⁸;

⁸⁸⁵ Porozumienie międzynarodowe z dnia 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami (Dz.U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783, ze zm.).

⁸⁸⁶ Konwencja międzynarodowa z dnia 4 maja 1910 r. o zwalczaniu handlu białymi niewolnikami (Dz.U. z 1922 r., Nr 87, poz. 783, ze zm.).

⁸⁸⁷ Konwencja międzynarodowa z dnia 30 września 1921 r. o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi (Dz.U. z 1925 r. Nr 125, poz. 893, ze zm.).

5. Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki, otwarta do podpisu 21 marca 1950 r. w Lake Success⁸⁸⁹.

Powyższe wprost koresponduje z zasadą wyrażoną w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym, wskazującym, iż matką dziecka, jest kobieta, która to dziecko urodziła. Natomiast zawarcie umowy o macierzyństwo zastępcze zgodnie z art. 5 kc, stanowi nadużycie prawa i nie zasługuje na jego ochronę.

Za skuteczne ściganie osób dopuszczających się handlu ludźmi⁸⁹⁰, w tym dziećmi, również w zakresie przeprowadzania nielegalnej adopcji odpowiedzialna jest policja, prokuratura, po części straż graniczna. Na skuteczność wyeliminowania procederu handlu ludźmi mają również wpływ pośrednio: Państwowa Inspekcja Pracy, Służba Celna, oraz organizacje pozarządowe, np. fundacja „La Strada⁸⁹¹”, Dzieci Niczyje⁸⁹². Należy jednakże wyeksponować, że problemem handlu dziećmi zajmuje się głównie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poprzez koordynację działań w ramach zespołu do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi⁸⁹³. Wypada w tym miejscu podkreślić, że aby można było pociągnąć sprawców do odpowiedzialności karnej za przestępstwa, które w wyniku zmian ustawowych, pozostały w sferze „luki prawnej” należy najpierw uzdrowić prawo poprzez wprowadzenie stosownych norm. W innym przypadku, rozpowszechnianie się procederu sprzedaży dzieci „w imię ich dobra” będzie się eskalowało. Osoby zawierające umowę o macierzyństwo zastępcze będą bezkarne, a na to racjonalny ustawodawca nie powinien przyzwolić. Prawo nie może być czynnikiem kryminogennym, to ono powinno stać na straży praw i wolności swoich obywateli, być ich największym gwarantem.

⁸⁸⁸ Konwencja międzynarodowa z dnia 11 października 1933 r. o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi (Dz.U. z 1938 r. Nr 7, poz. 37, ze zm.).

⁸⁸⁹ Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki, otwarta do podpisu 21 marca 1950 r. w Lake Success (Dz.U. z 1952 r. Nr 41, poz. 278).

⁸⁹⁰ K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010, s. 47.

⁸⁹¹ „La Strada” Fundacja przeciwko handlowi ludźmi i niewolnictwu, <http://www.strada.org.pl/>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁸⁹² Fundacja Dzieci Niczyje, <https://fdn.pl/>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

⁸⁹³ Przeciwdziałanie handlowi ludźmi, <https://www.msw.gov.pl/pl/bezpieczenstwo/przeciwdzialanie-handl/11668,Przeciwdzialanie-handlowi-ludzmi.htm>, [odczyt: 28 lipca 2018 r.].

Rozdział IX Surogacja w świetle wyników badań empirycznych

§ 1. Surogacja w Świetle wyników opinii społecznej

- Cel przeprowadzonego projektu badawczego

Projekt badawczy został przeprowadzony przy pomocy Spółki BIOSTAT Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Rybniku (KRS: 0000351860). Badanie obejmowało reprezentatywną liczbę społeczeństwa (N= 1000) ze względu na płeć, wiek i miejsce zamieszkania. Sondaż przeprowadzono w celu poznania opinii pełnoletnich mieszkańców Polski na temat macierzyństwa zastępczego. Analizie podlegało zbadanie powszechności pojęcia „macierzyństwa zastępczego”. Przeprowadzono weryfikację pod kątem popularności zawierania umów o surrogację. Ponadto podjęto próbę ustalenia stosunku Polaków do zjawiska surrogacji. Na podstawie udzielonych odpowiedzi postawiono postulaty *de lege ferenda*, zgodnie z uwarunkowaniami społecznymi.

Przy realizacji projektu wykorzystano metodę ilościową za pomocą techniki ankietyzacji telefonicznej CATI (*Computer -Assisted Telephone Interview*). Wykorzystana metoda badawcza polegała na przeprowadzeniu rozmowy telefonicznej z respondentem przy jednoczesnym wprowadzaniu przez teleankietera odpowiedzi badanego do formularza ankiety online. Jednocześnie wykorzystano system VoIP (*Voice over Internet Protocol*), tj. telefonię internetową, która pozwoliła na znaczne obniżenie kosztów oraz przyspieszenie procesu badawczego. Zależności istotne ze statystycznego punktu widzenia, zostały potwierdzone testem chi-kwadrat, który służy sprawdzeniu postawionych hipotez⁸⁹⁴.

Ankieta, będąca podstawą sondażu składała się z siedmiu pytań w części metrycznej i dziesięciu pytań w części zasadniczej.

Sondażowe badanie opinii publicznej zostało przeprowadzone w dniach 23 - 29 maja 2017 r. Badanie zostało przeprowadzone zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn w pięciu przedziałach wiekowych: 1. 18-24 lata, 2. 25-39 lat 3. 40-49 lat, 4. 50-59 lat, 5. 60 i więcej lat. Pod względem wielkości miejscowości stałego pobytu, analiza swoim zakresem objęła osoby mieszkające: 1. na wsi, 2. w mieście do 20 tys. mieszkańców, 3. mieście powyżej 20 tys. mieszkańców do 100 tys. mieszkańców oraz 4. mieście powyżej 100 tys. mieszkańców.

⁸⁹⁴ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa, 2007, s. 508.

Pod względem zamieszkiwania osób w gospodarstwie domowym w jednym domu łącznie z respondentem uwzględniono rozróżnienie na 1. jedną osobę, 2. dwie osoby, 3. trzy osoby, 4. cztery do pięciu osób, 5. sześć osób i więcej. Pod kątem wykształcenia wywiad został dokonany wobec osób: 1. bez wykształcenia, z wykształceniem: 2. podstawowym, 3. zawodowym, 4. średnim, 5. wyższym. Uwzględniając wysokość osiąganych dochodów na osobę w gospodarstwie domowym wprowadzono podział na dochód: 1. poniżej 1.000 zł netto, 2. od 1.000 zł do 2.000 zł netto, 3. od 2 000 zł do 3 000 zł netto, 4. powyżej 3.000 zł netto. Projekt badawczy obejmował województwa: 1. dolnośląskie, 2. kujawsko-pomorskie, 3. lubelskie, 4. lubuskie, 5. łódzkie, 6. małopolskie, 7. mazowieckie, 8. opolskie, 9. podkarpackie, 10. podlaskie, 11. pomorskie, 12. śląskie, 13. świętokrzyskie, 14. warmińsko-mazurskie, 15. wielkopolskie, 16. Zachodniopomorskie.

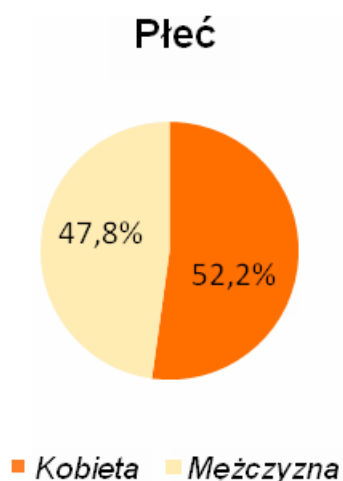
Pytania zawarte w kwestionariuszu dotyczyły informacji w zakresie: 1. znajomości pojęcia macierzyństwa zastępczego; 2. styczności z osobą która skorzystała z usług matki-surogatką; 3. znajomości osoby, która była matką – surogatką; 4. świadomości statusu prawnego macierzyństwa zastępczego; 5. oceny decyzji kobiety o pozostaniu matką zastępczą; 6. słuszności wprowadzenia regulacji prawnych w zakresie macierzyństwa zastępczego; 7. wprowadzenia zakazu zawierania umów o macierzyństwo zastępcze; 8. stanowiska o funkcji surogacji jako jednym ze sposobów leczenia niepłodności; 9. stosunku do zawierania umów o macierzyństwo zastępcze, pod kątem przyzwolenia.

2. Charakterystyka respondentów

a) Płeć respondentów

Wśród 1000 osób badanych, większość, tj. 522 osoby stanowiły kobiety (52,2%). Zatem badanie objęło 478 mężczyzn (47,8%).

Wykres 1. Płeć respondentów

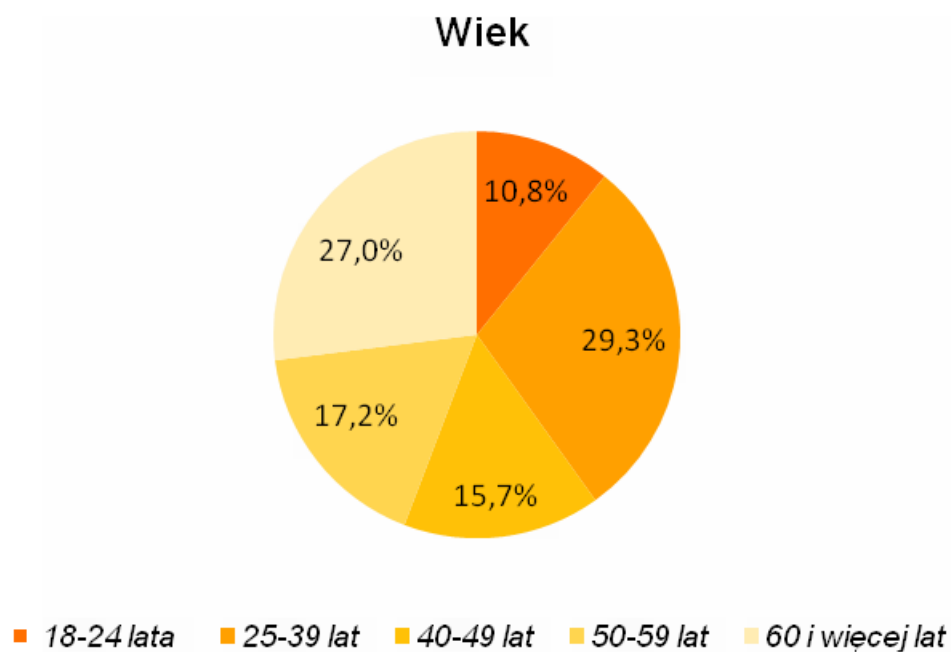


Źródło: opracowanie własne

b) Wiek respondentów

Ponad połowa osób objętych sondażem była w wieku od 25 do 39 lat, tj. 293 osoby (29,3%) oraz 60 lat i więcej - 270 osób (27,0%). Najmniej było przedstawicieli najmłodszej grupy od 18 do 24 lat - 108 osób (10,8%). Reprezentacja grupy wiekowej 40 - 49 lat stanowiła 157 osoby (15,7%), natomiast 50 -59 lat - 172 osoby (17,2%).

Wykres 2. Wiek respondentów

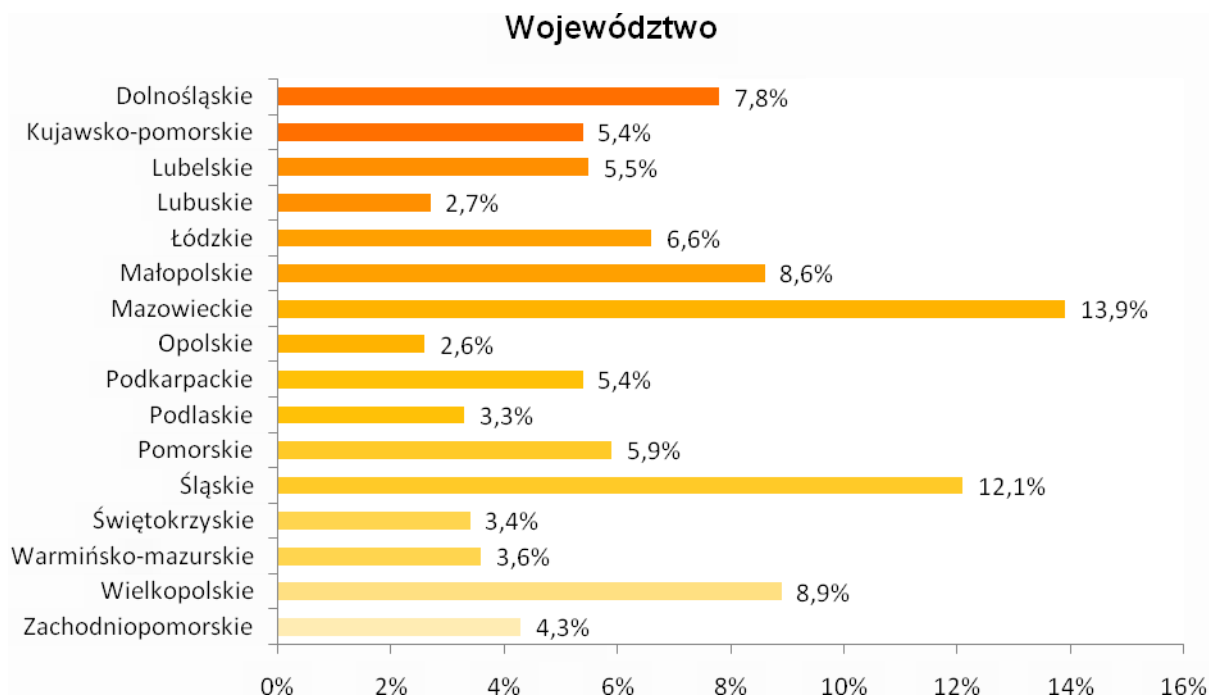


Źródło: opracowanie własne

c) Miejsce zamieszkania respondentów

Najliczniej reprezentowane były województwa mazowieckie (13,9%) i śląskie (12,1%), a najmniej licznie – lubuskie (2,7%) i opolskie (2,6%). Badanie objęło swoim zakresem 33 mieszkańców województwa podlaskiego (3,3%).

Wykres 3. Województwo zamieszkania respondentów

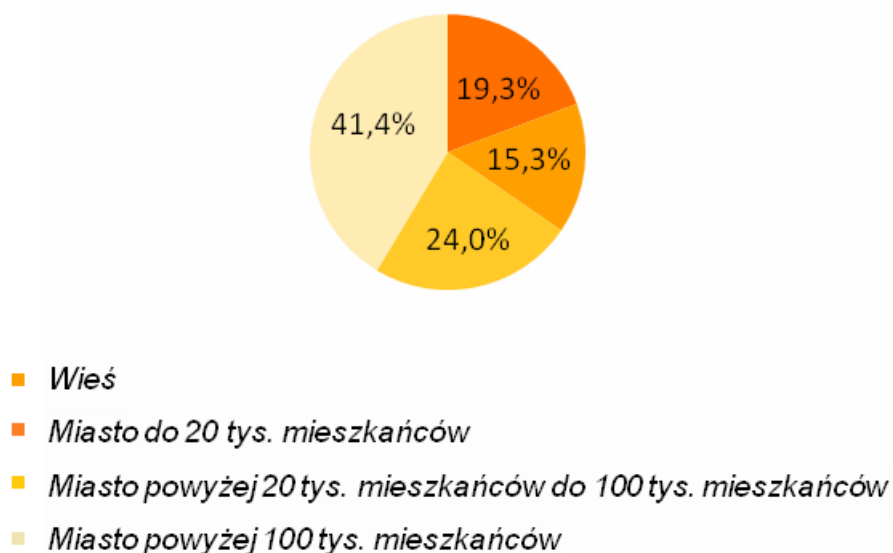


Źródło: opracowanie własne

Ponad 4 na 10 osób ankietowanych zamieszkiwało w wielkich miastach pow. 100 tys. mieszkańców (41,4%). Najmniej osób było mieszkańcami małych miast do 20 tys. (15,3%).

Wykres 4. Wielkość miejscowości zamieszkania respondentów

Miejsce zamieszkania

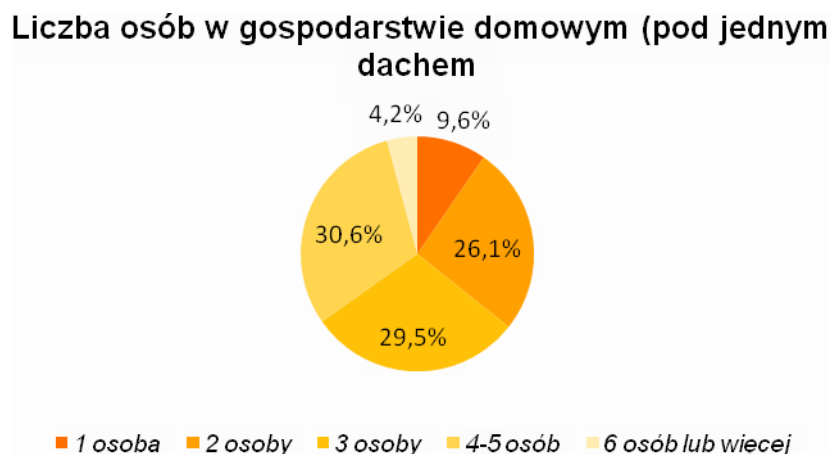


Źródło: opracowanie własne

d) Liczebność gospodarstwa domowego respondentów

Sześciu na dziesięciu badanych (60,1%) zamieszkiwało gospodarstwa domowe liczące od 3 do 5 osób (trzy: 29,5%; cztery - pięć: 30,6%). Najrzadziej badanie dotyczyło osób zamieszkujących z 6 osobami bądź większą ilością (4,2%).

Wykres 5. Liczba osób w gospodarstwach domowych respondentów (zamieszkujące pod jednym dachem, w jednym mieszkaniu, łącznie z badanym)



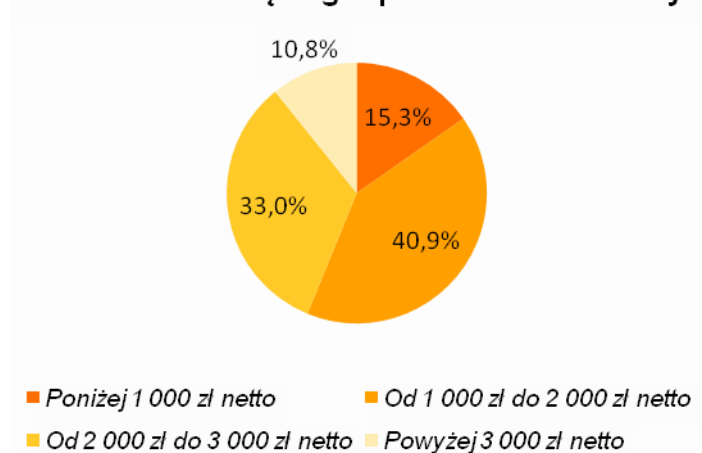
Źródło: opracowanie własne

e) Dochód na osobę w gospodarstwach domowych respondentów

Dochód w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego wynosił najczęściej od 1 tys. do 2 tys. zł netto (40,9%). Najrzadziej występowały wartości skrajne: poniżej 1 tys. zł netto (15,3%) i pow. 3 tys. zł netto (10,8%).

Wykres 6. Dochód na osobę w gospodarstwach domowych respondentów

Dochód na osobę w gospodarstwie domowym

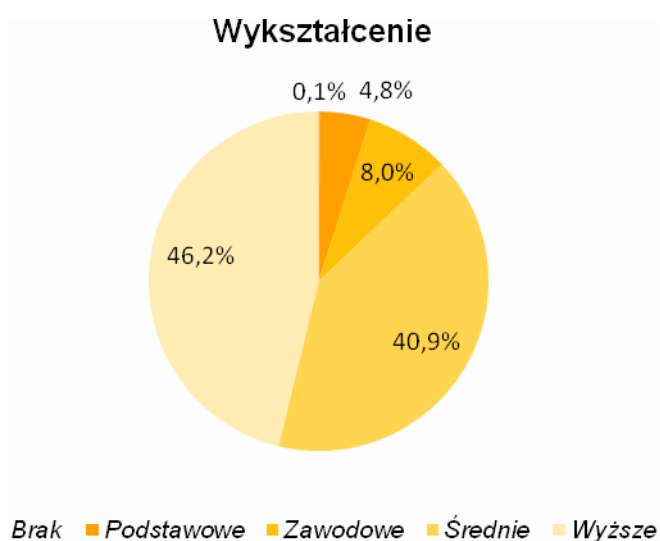


Źródło: opracowanie własne

f) Wykształcenie respondentów

Najwięcej ankietowanych posiadało dyplom szkoły wyższej (46,2%) bądź zakończyło edukację na szkole średniej (40,9%). Brak wykształcenia zadeklarował 1 uczestnik sondażu (0,1%).

Wykres 7. Wykształcenie respondentów



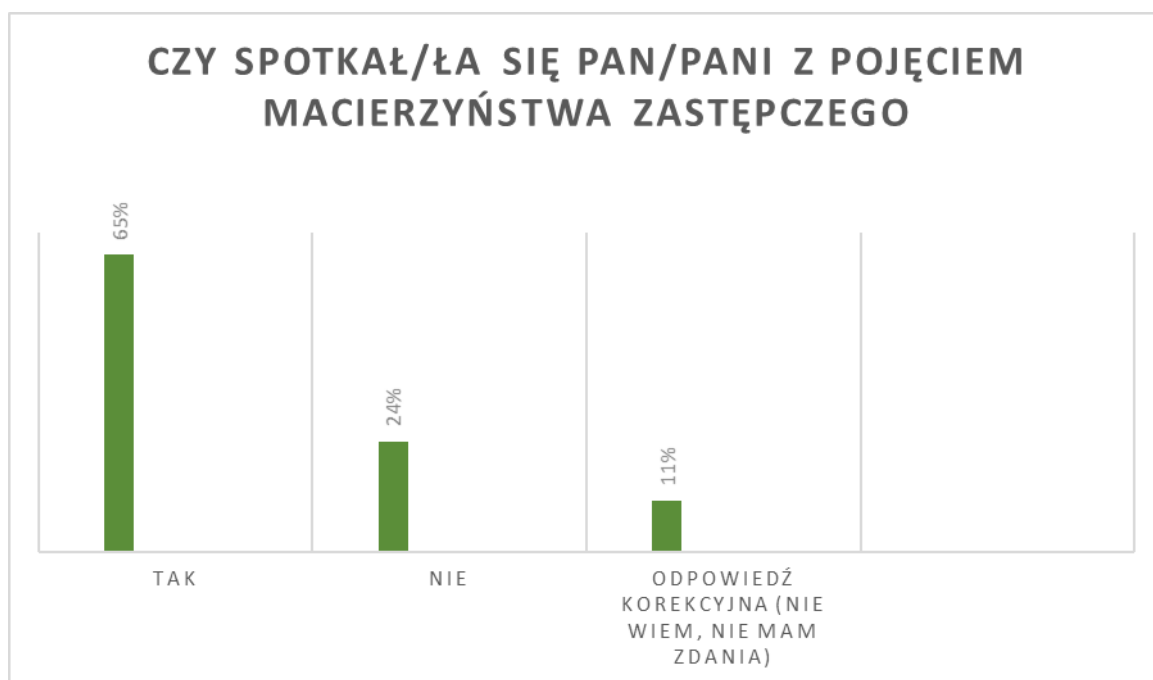
Źródło: opracowanie własne

§ 2. Opinie na temat surogacji - odpowiedzi na zadane pytania

a) Czy spotkał/ła się Pan/ Pani z pojęciem macierzyństwa zastępczego?

Z pojęciem macierzyństwa zastępczego zetknęło się niemal 2/3 dorosłych Polaków (65,1%). Mniej niż co czwarty Polak nie spotkał się z tym terminem (23,8%). Natomiast ok. 1/10 obywateli Polski nie ma wiedzy lub zdania na powyższy temat (11,1%).

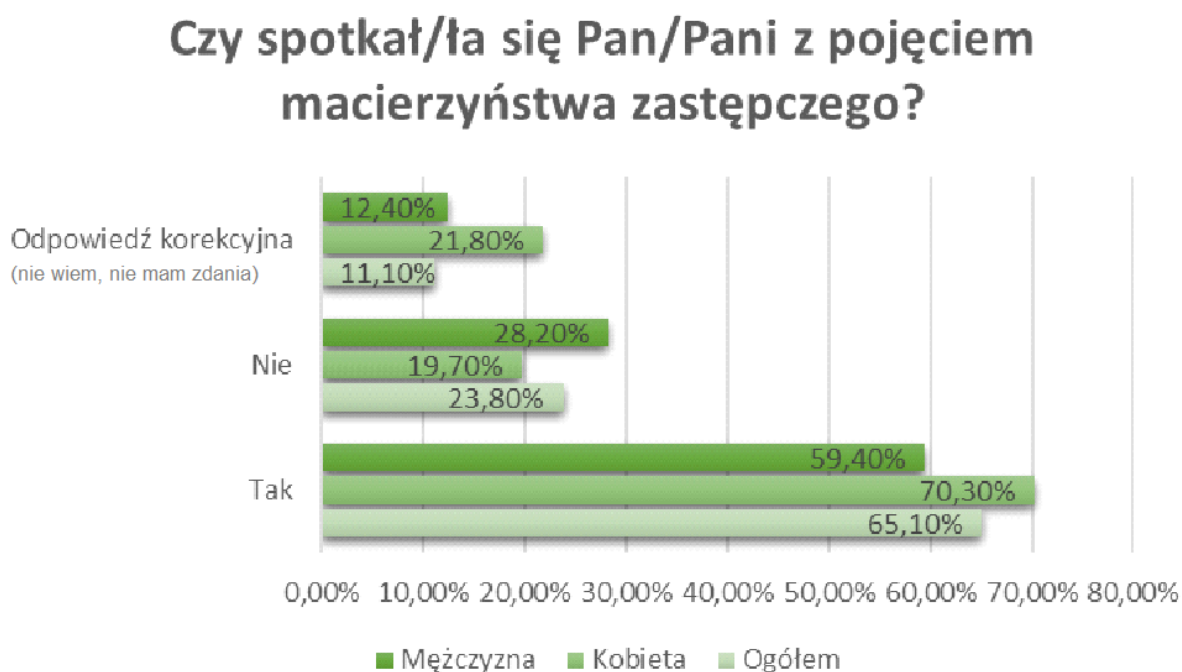
Wykres 8. Styczność z pojęciem macierzyństwa zastępczego



Źródło: opracowanie własne

Z pojęciem macierzyństwa zastępczego jest zaznajomiony wyższy odsetek kobiet niż mężczyzn (odpowiednio: 70,3% i 59,4%). Zależność ta jest istotna ze statystycznego punktu widzenia, co potwierdzono testem chi-kwadrat, $p < 0,01$.

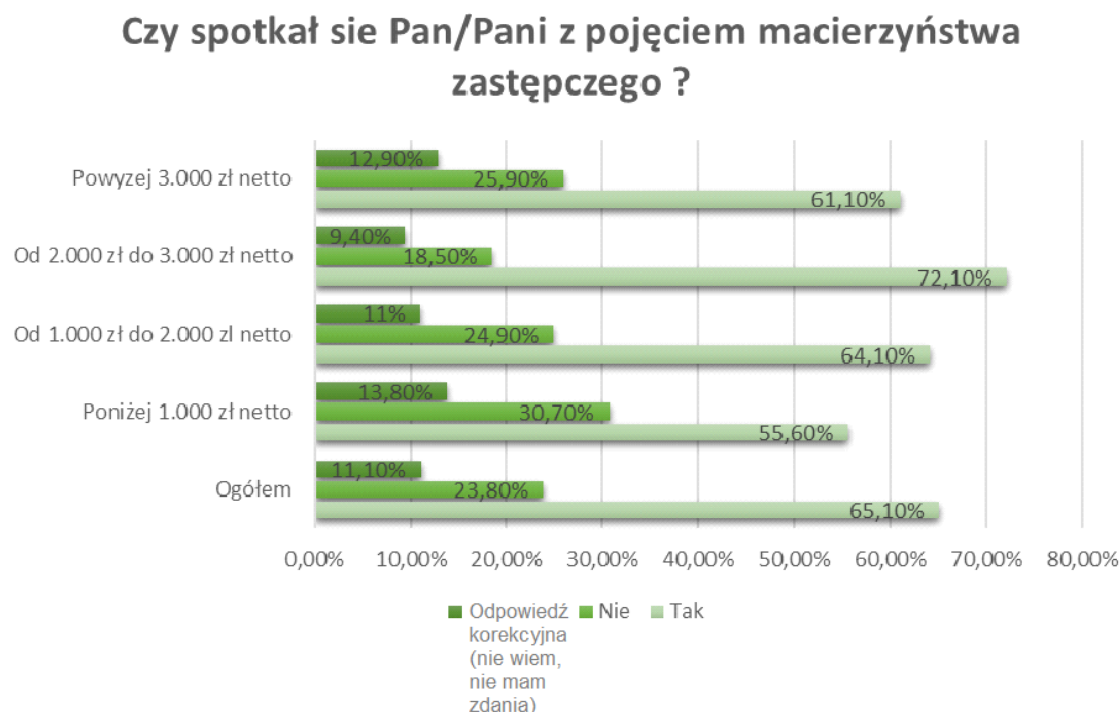
Wykres 9. Styczność z pojęciem macierzyństwa zastępczego (w zależności od płci)



Źródło: opracowanie własne

Częstotliwość deklaracji w przedmiocie zetknięcia się z pojęciem macierzyństwa zastępczego stosunkowo wzrasta wraz ze wzrostem wysokości dochodu na członka gospodarstwa domowego (z wyjątkiem zarabiających pow. 3 tys. zł netto na osobę). Zaobserwowano wzrost z 55,6% w przypadku zarabiających poniżej 1 tys. netto do 72,1% dla dochodu 2-3 tys. zł netto. Zależność cenzusu majątkowego i wiedzy o macierzyństwie zastępczym została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

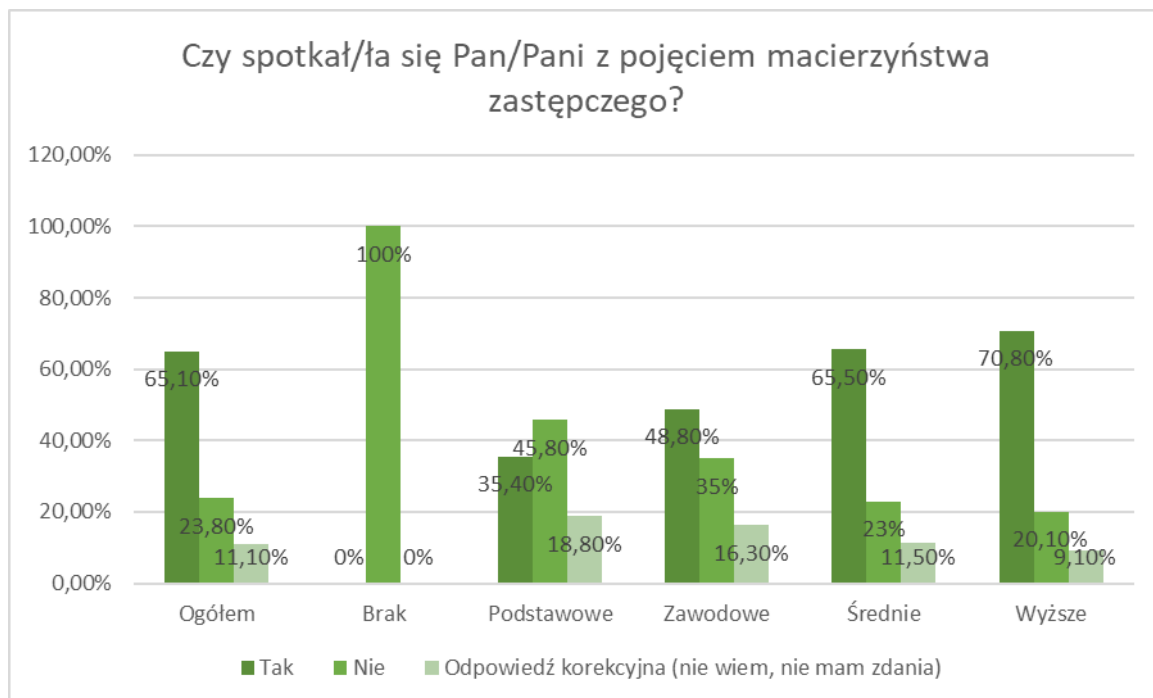
Wykres 10. Styczność z pojęciem macierzyństwa zastępczego (w zależności od dochodu na osobę w gospodarstwie domowym)



Źródło: opracowanie własne

Odsetek osób, które słyszały o macierzyństwie zastępczym wzrasta wraz z poziomem wykształcenia. W przypadku wykształcenia podstawowego tylko 35,4% osób znało pojęcie macierzyństwa zastępczego. Natomiast w przypadku osób z wyższym wykształceniem był to znacznie wyższy odsetek ludzi, bowiem wzrósł on aż do 70,8%. Powyższa zależność jest istotna statystycznie, co potwierdzono testem chi-kwadrat ($p < 0,05$).

Wykres 11. Styczność z pojęciem macierzyństwa zastępczego (w zależności od wykształcenia)



Źródło: opracowanie własne

b) Czy spotkał/ła się Pan/ Pani z osobą która korzystała z usług matek - surogatek?

Z osobą z która skorzystała z usług matki - surogatki miał styczność prawie co dziesiąty mieszkaniec Polski (9,2%). Natomiast zdecydowana większość ludności Polski nie odnotowała takiego kontaktu 84,6%.

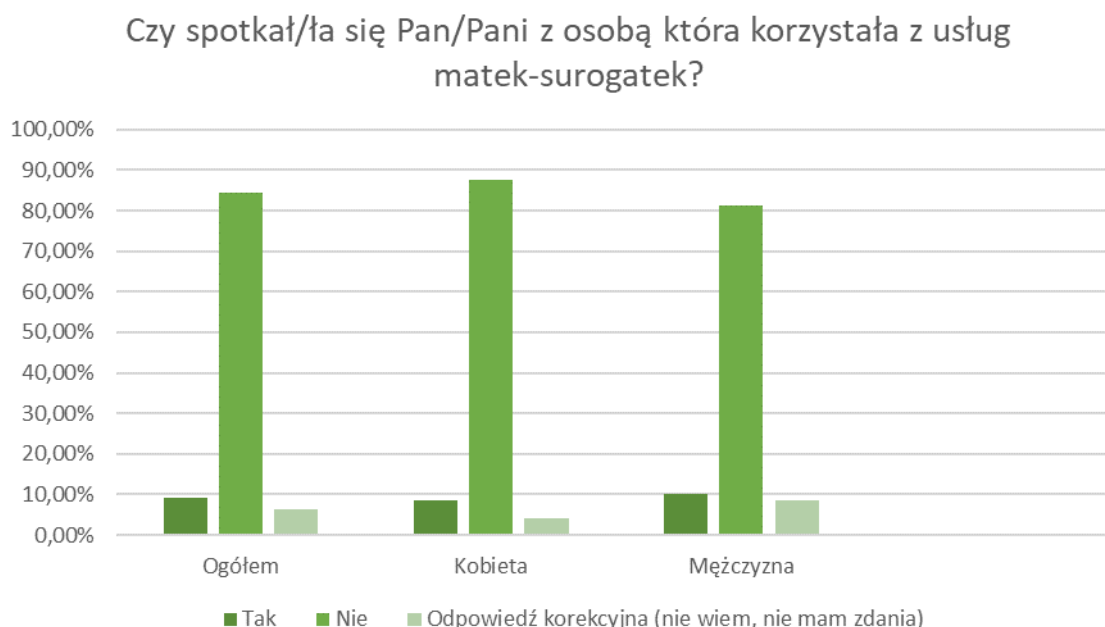
Wykres 12. Styczność z osobą, która korzystała z usług matek - surogatek



Źródło: opracowanie własne

Wyższy odsetek mężczyzn spotkał się z osobą, która korzystała z usług matki surogatki - 87%, w przypadku kobiet odsetek ten spadł do 81,4%. Ponadto mężczyźni w porównaniu z kobietami zdecydowanie częściej niż kobiety deklarowali, iż mieli kontakt z surogatką, odpowiednio 10,0%; 8,4%, a także brak wiedzy / brak zdania 81% , zostało to potwierdzone testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

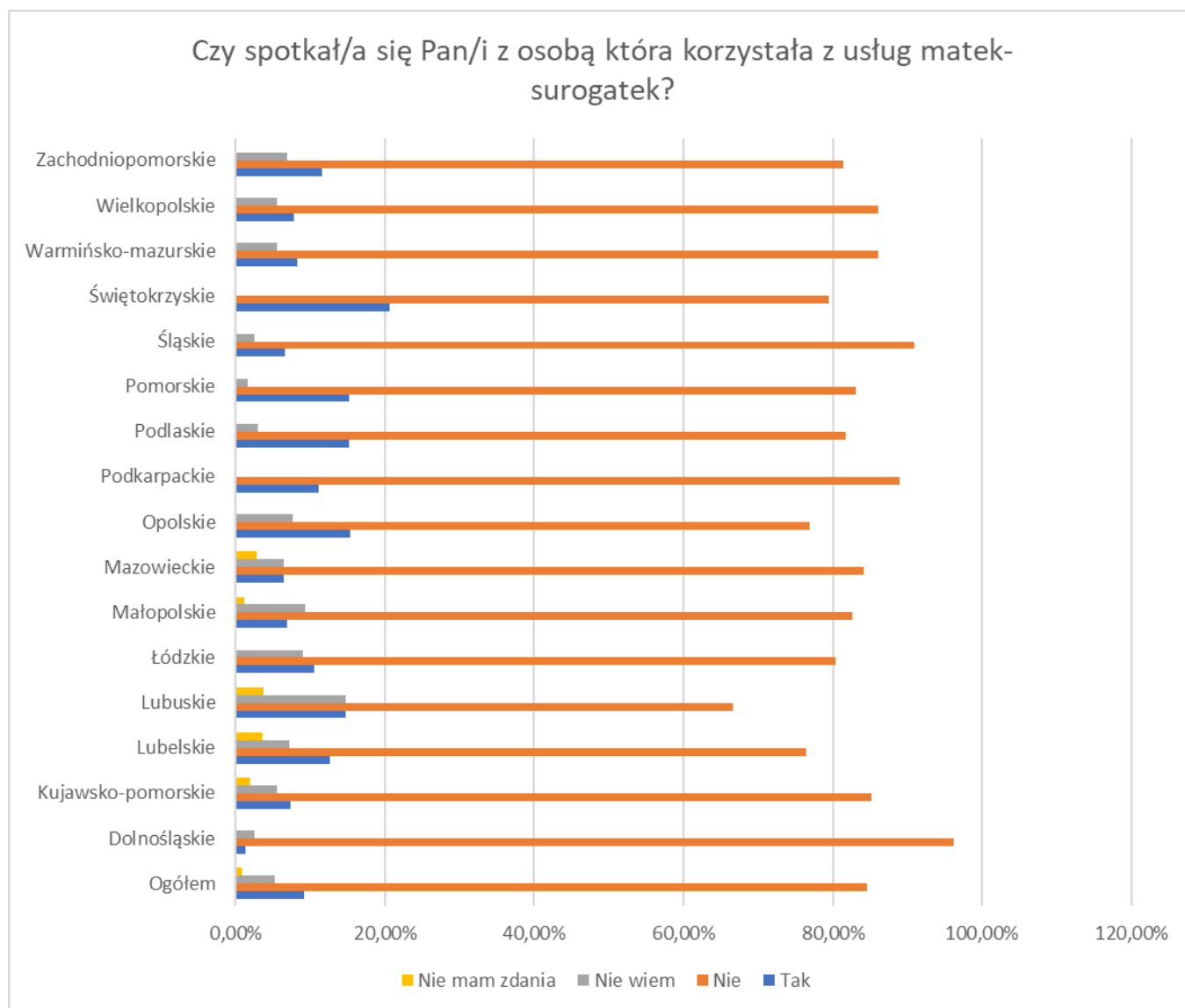
Wykres 13. Styczność z osobą, która korzystała z usług matek - surogatek (w zależności od płci)



Źródło: opracowanie własne

Respondenci deklarujący znajomość, osoby która skorzystała z usług surogatki, najczęściej zamieszkiwali województwo świętokrzyskie (20,6%). Z kolei stwierdzono, iż w województwie dolnośląskim występuje najniższy odsetek osób, które miały styczność z matką zastępczą (1,3%). Najczęściej osoby, które nie posiadały doświadczenia w powyższym zakresie, zamieszkiwały województwa: dolnośląskie (96,2%) i śląskie (90,9%). Natomiast negatywną odpowiedź na zadane powyżej pytanie udzielili najczęściej mieszkańcy województwa lubuskiego (66,7%). Zależność została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

Wykres 14. Styczność z osobą, która korzystała z usług matek – surogatek (w zależności od województwa zamieszkania)

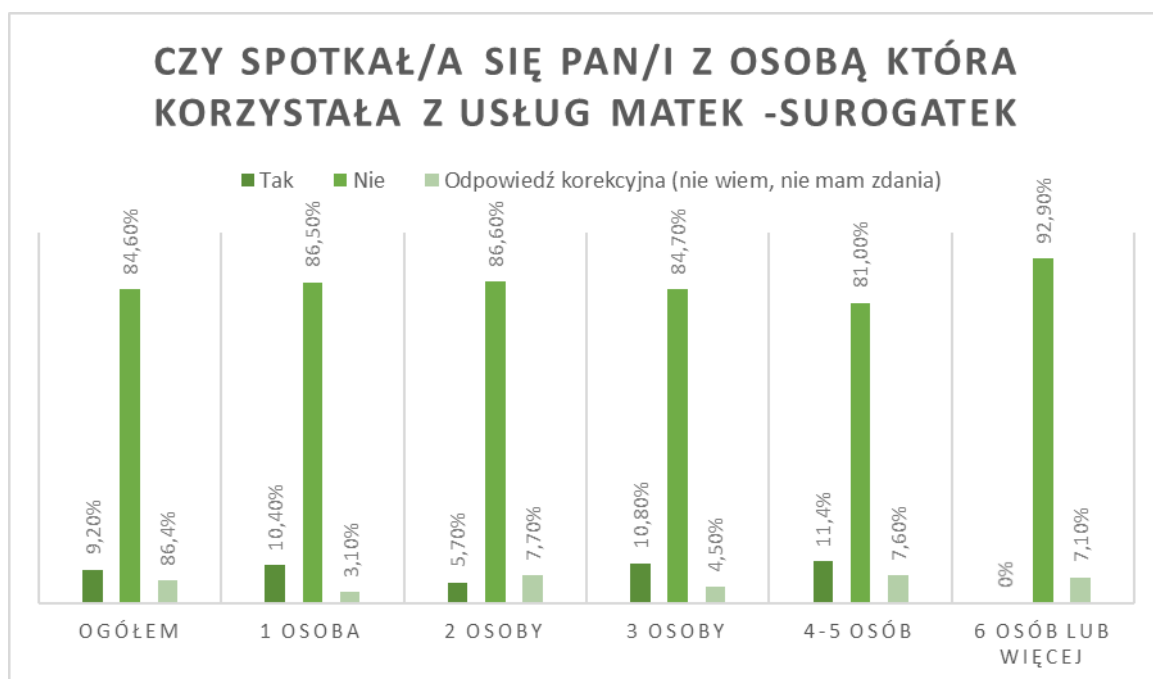


Źródło: opracowanie własne.

Najwyższy odsetek Polaków, którzy spotkali się z osobą, która skorzystała z usług matki - surogatki dotyczy członków 4- lub 5-osobowych gospodarstw domowych (11,4%). Natomiast najniższy odsetek występuje wśród dwuosobowych gospodarstw domowych (5,7%). Osoby mieszkające z co najmniej 5 innymi osobami zadeklarowały, iż nie spotkały

nigdy osoby, która by korzystała z usług surogatek. Powyższa zależność została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,01$.

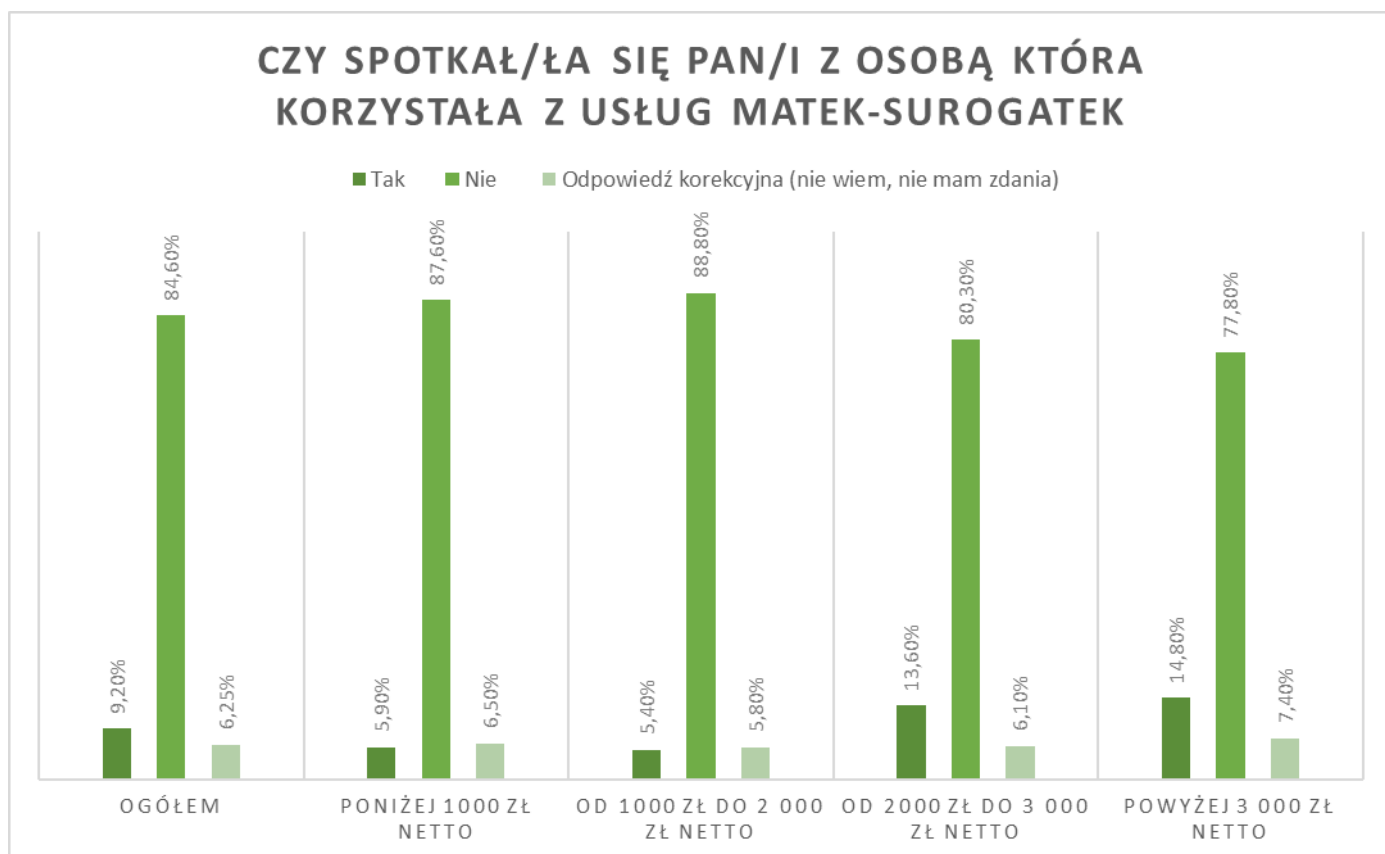
Wykres 15. Styczność z osobą, która korzystała z usług matek - surogatek (w zależności od liczby osób w gospodarstwie domowym)



Źródło: opracowanie własne

Osoby zarabiające co najmniej 2 tys. zł netto w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego (14%) zdecydowanie częściej zetknęły się z osobą, która skorzystała z usług matki - surogatki. W przypadku pozostałych osób liczba ta wyniosła ok. 5,5%. Istotność statystyczną zależności potwierdzono testem chi-kwadrat, $p < 0,01$.

Wykres 16. Styczność z osobą, która korzystała z usług matek - surogatek (w zależności od dochodu na osobę w gospodarstwie domowym)

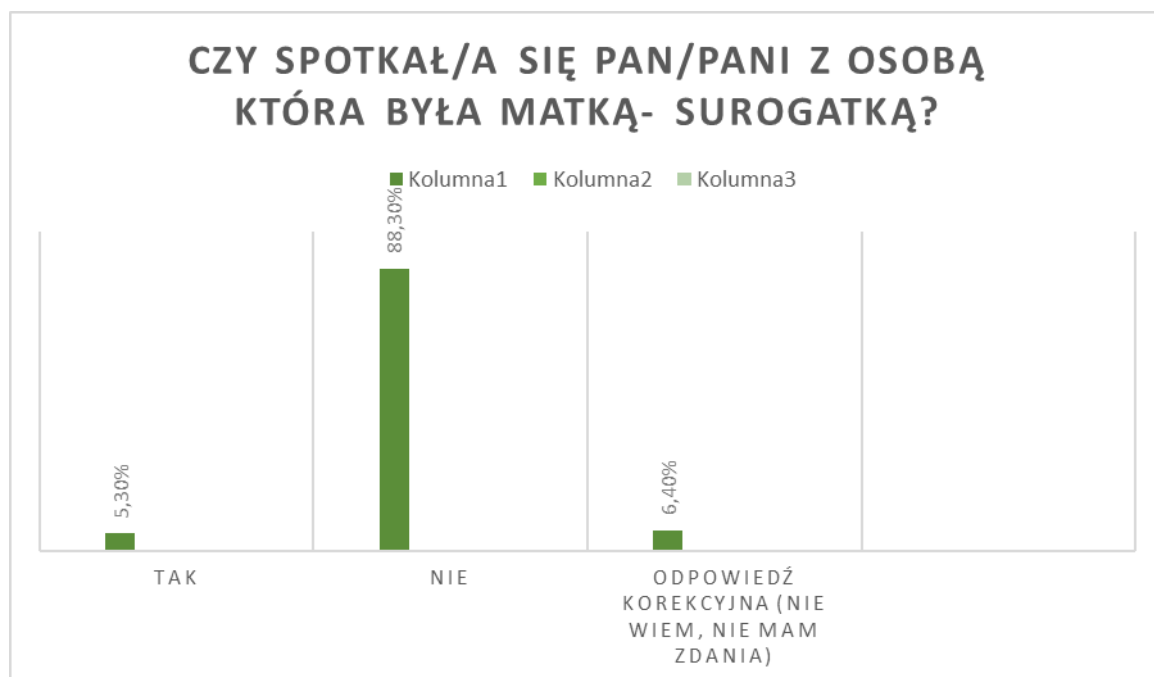


Źródło: opracowanie własne

c) Czy spotkał/ła się Pan/ Pani z osobą która była matką - surogatką?

Z surogatką miało kontakt 5,3% Polaków, natomiast zdecydowana większość respondentów nie posiadała takiego doświadczenia (88,3%).

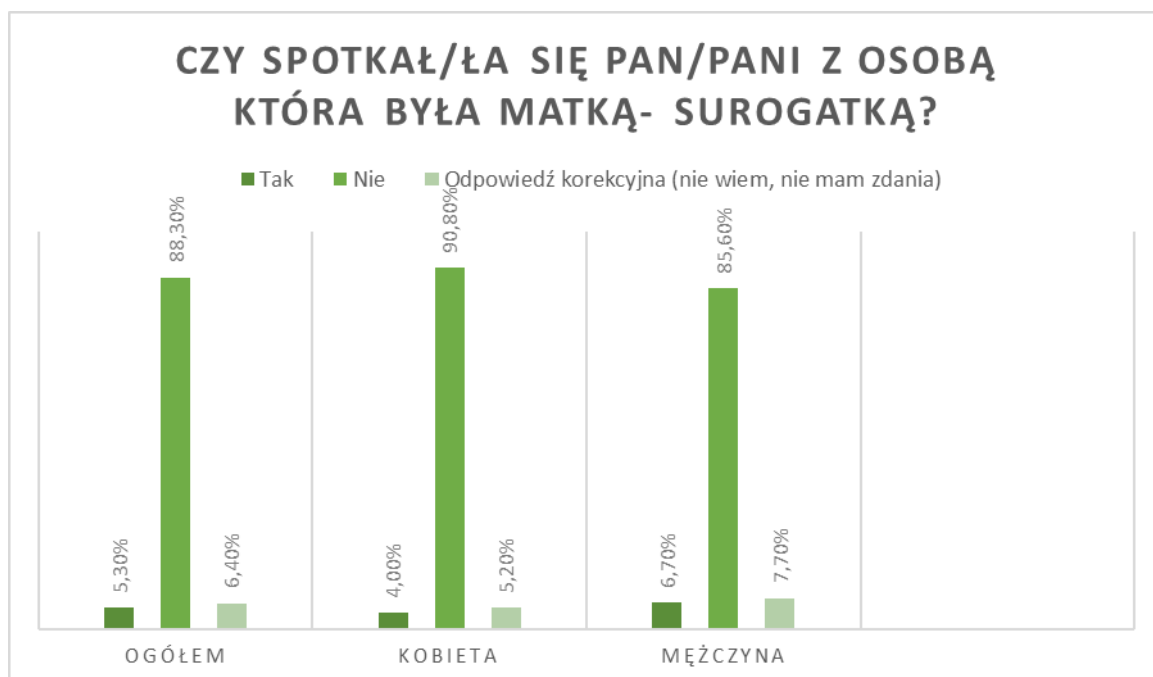
Wykres 17. Styczność z osobą, która była matką - surogatką



Źródło: opracowanie własne

Podobne do zaobserwowanych powyżej zależności, dotyczących styczności z osobą, która korzystała z usług surogatki w zależności od płci, odnotowano w przypadku kontaktu z samą matką zastępczą. Mężczyźni zdecydowanie częściej niż kobiety udzielali odpowiedzi „tak”, „nie wiem” / „nie mam zdania”. Powyższa zależność została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

Wykres 18. Styczność z osobą, która była matką - surogatką (w zależności od płci)

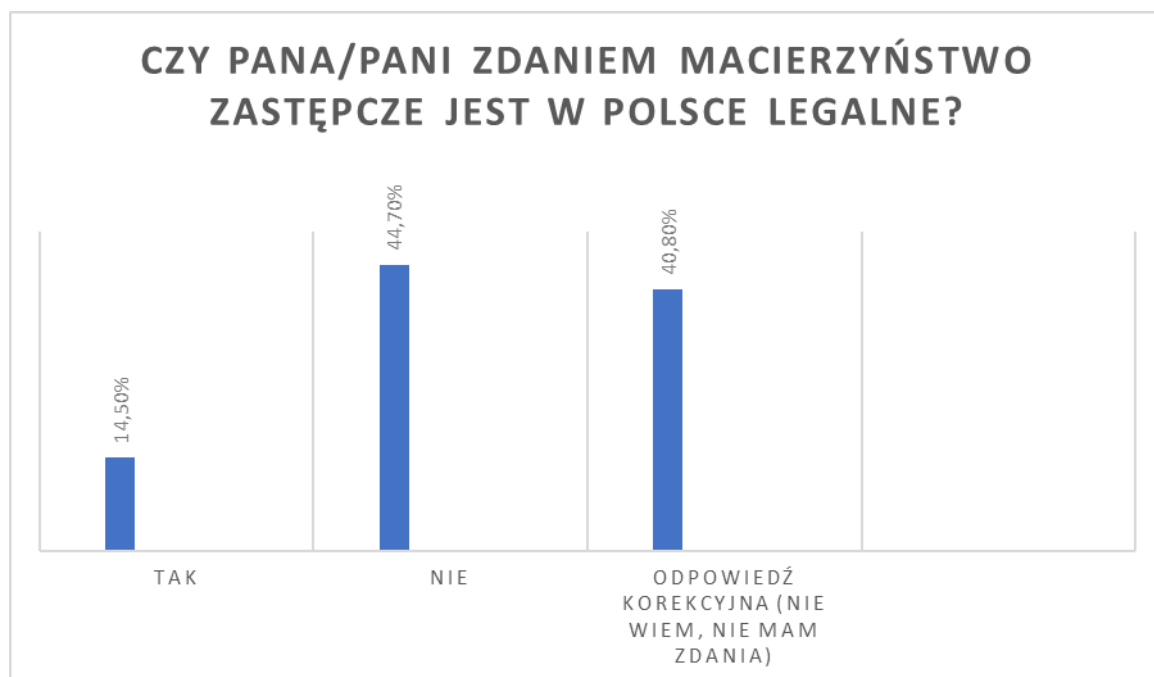


Źródło: opracowanie własne

d) Czy Pana/ Pani zdaniem macierzyństwo zastępcze jest w Polsce legalne?

Zdaniem mniej niż połowy mieszkańców Polski macierzyństwo zastępcze nie jest w Polsce legalne (44,7%). O legalności tego rozwiązania jest przekonanych 14,5%. Ponad 1/3 nie wie nic na ten temat / nie ma zdania (40,8%).

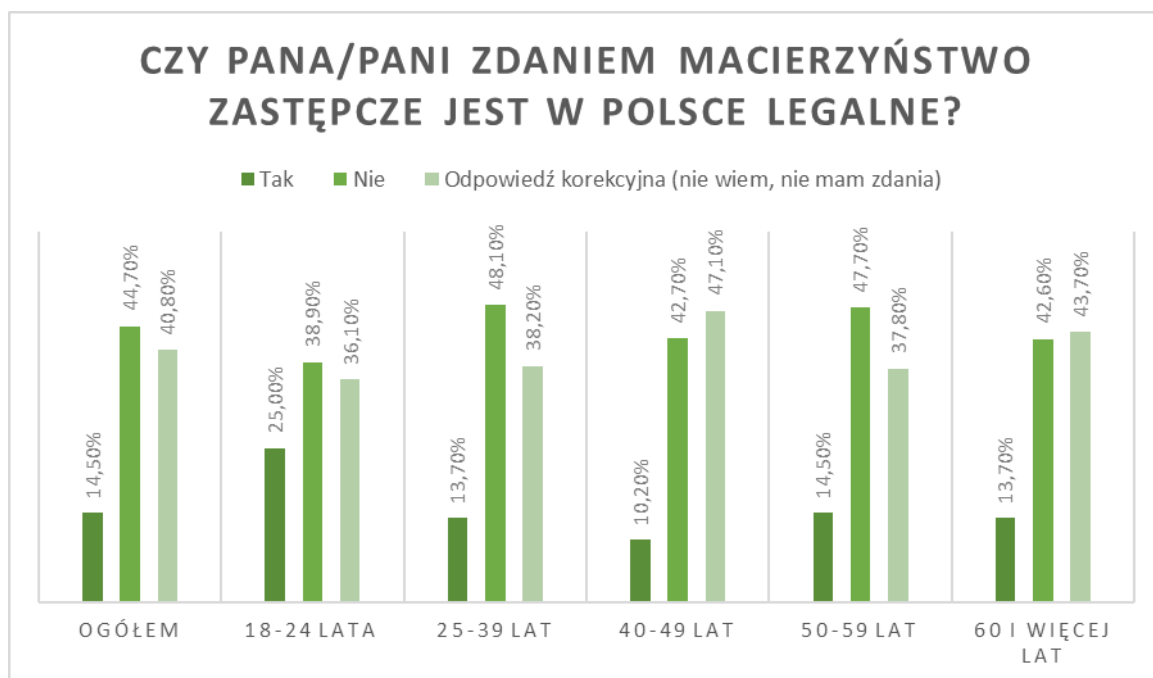
Wykres 19. Opinia na temat legalności macierzyństwa zastępczego w Polsce



Źródło: opracowanie własne

Najwyższy odsetek osób przekonanych o legalności umowy o macierzyństwo zastępcze w Polsce, występuje w przedziale wiekowym od 18 do 24 lat (25,0%), a najniższy odsetek można zaobserwować wśród czterdziestolatków (10,2%). Z kolei ludzie w wieku 25-39 lat (48,1%) i pięćdziesięciolatkowie (47,7%) w przeważającej większości są przekonani o nielegalności wyżej wskazanego kontraktu. Wśród najmłodszej grupy społecznej obejmującej 18-24 lata odsetek ludzi przekonanych o nielegalności rozwiązań przewidzianych w umowie o macierzyństwo zastępcze jest najniższy (38,9%). Na podstawie przeprowadzonych badań zaobserwowano, iż częstotliwość występowania braku zdania na ten temat wzrasta wraz z wiekiem z 0,9% do 8,5%. Zależności te są istotne statystycznie, co potwierdzono testem chi-kwadrat, $p < 0,01$.

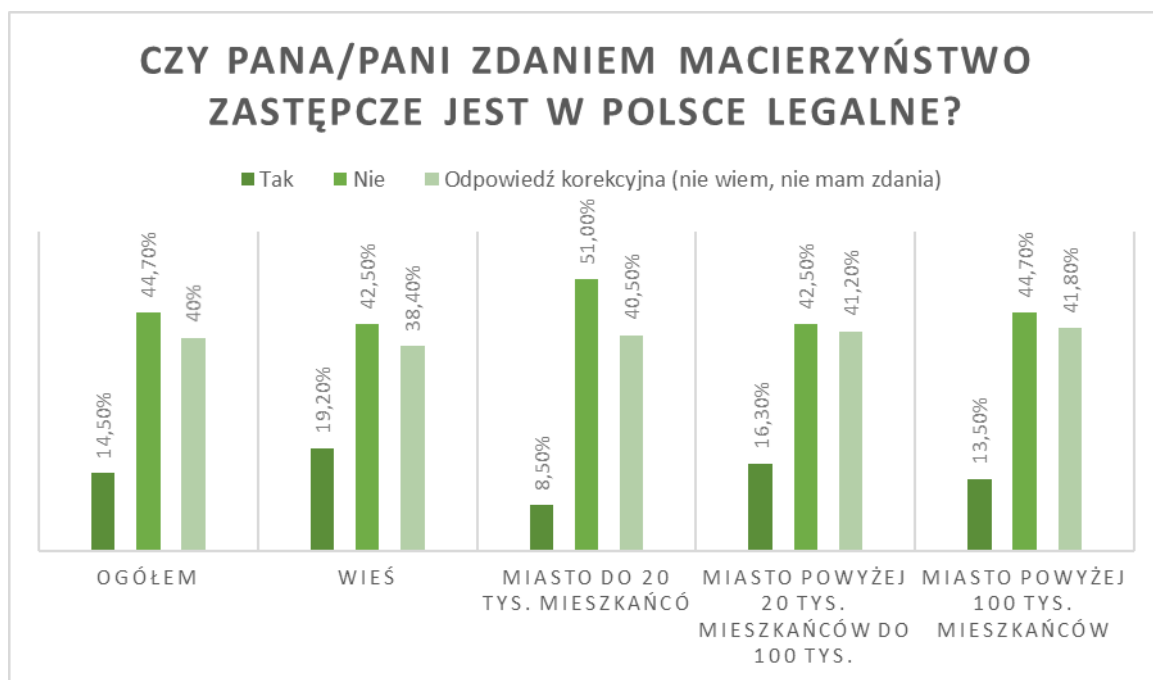
Wykres 20. Opinia na temat legalności macierzyństwa zastępczego w Polsce (w zależności od wieku)



Źródło: opracowanie własne

O legalności usług świadczonych przez matki surogatki przekonany jest wyższy odsetek mieszkańców wsi (19,2%), niż miast, w szczególności małych (8,5%). Powyższa zależność została potwierdzona testem chi-kwadrat ($p < 0,05$).

Wykres 21. Opinia na temat legalności macierzyństwa zastępczego w Polsce (w zależności od wielkości miejscowości zamieszkania)

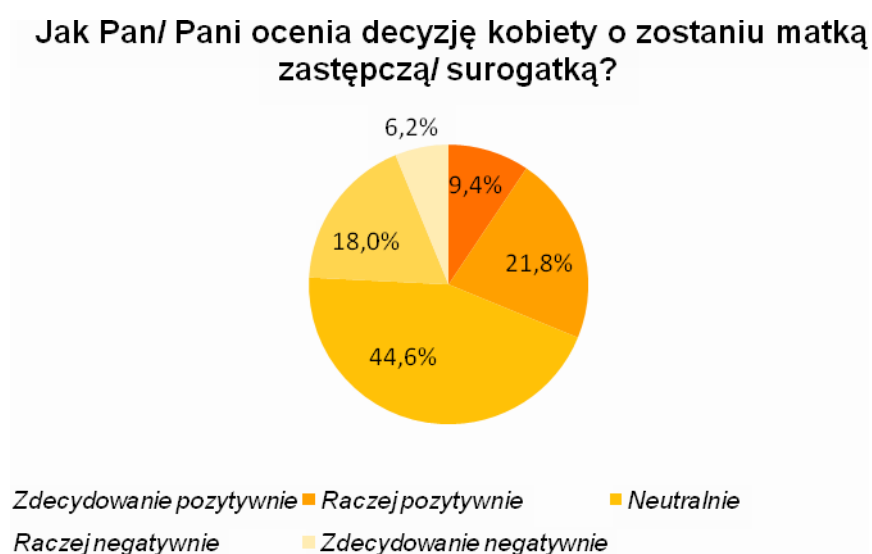


Źródło: opracowanie własne

e) Jak Pan/ Pani ocenia decyzję kobiety o zostaniu matką zastępczą/ surogatką?

Decyzję kobiety o zostaniu matką zastępczą pozytywnie ocenia mniej niż 1/3 Polaków (31,2%; w tym 9,4% - „zdecydowanie pozytywnie”). Negatywną opinię wyraziło ok. 1/4 (24,2%; w tym 6,2% - „zdecydowanie negatywnie”). Najwięcej osób prezentuje neutralne poglądy (44,6%).

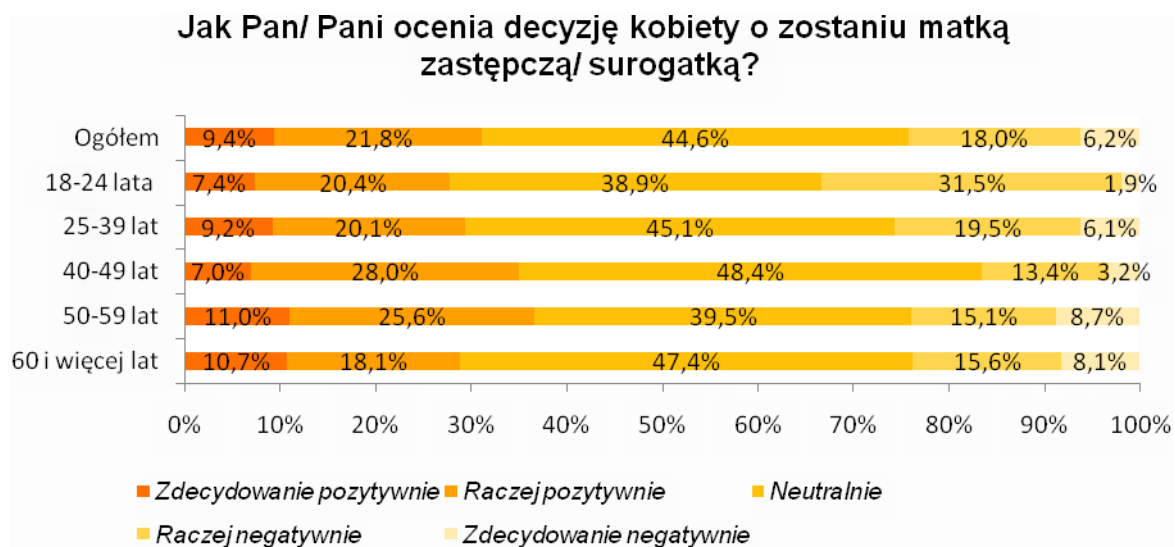
Wykres 22. Ocena decyzji kobiety o zostaniu matką zastępczą/surogatką



Źródło: opracowanie własne

Odsetek pozytywnie nastawionych osób do decyzji kobiety o pozostaniu matką zastępczą wzrasta wraz z wiekiem (z wyjątkiem grupy 60+), z 27,8% (18-24 lata) do 36,6% (50-59 lat). Podobną zależność można zaobserwować się w stosunku do postawy neutralnej (z wyjątkiem pięćdziesięciolatków). Negatywna ocena działań podejmowanych przez surogatkę wyrażana jest najczęściej wśród osób najmłodszych (18-24 lata: 33,3%), a najrzadziej przez czterdziestolatków (16,6%). Opisane zależności są istotne statystycznie i zostały potwierdzone testem chi-kwadrat, $p < 0,01$.

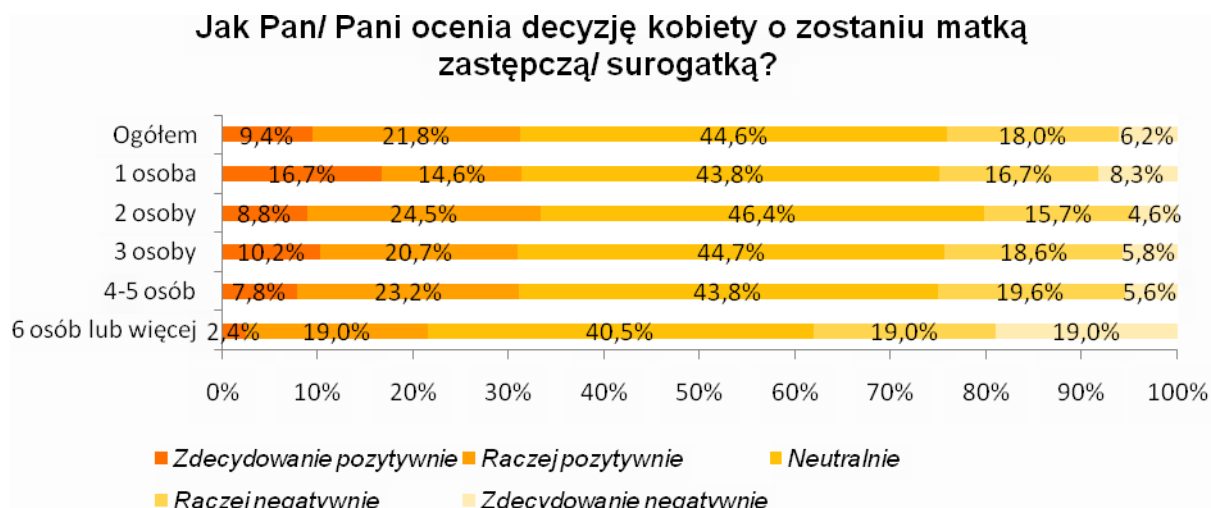
Wykres 23. Ocena decyzji kobiety o zostaniu matką zastępczą/surogatką (w zależności od wieku)



Źródło: opracowanie własne

Pozytywna ocena decyzji kobiety o pozostaniu matką zastępczą jest wyrażana częściej wśród przedstawicieli mniejszych gospodarstw domowych (31,3% dla jednoosobowych, 33,3 – dla dwuosobowych), niż tych liczących do najmniej 6 osób (21,4%). Najwyższy odsetek opinii negatywnych wyraziły osoby mieszkające z co najmniej 5 innymi osobami (38,1%), a najniższy, przedstawiciele dwuosobowych gospodarstw (20,3%). Istotność statystyczną potwierdzono testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

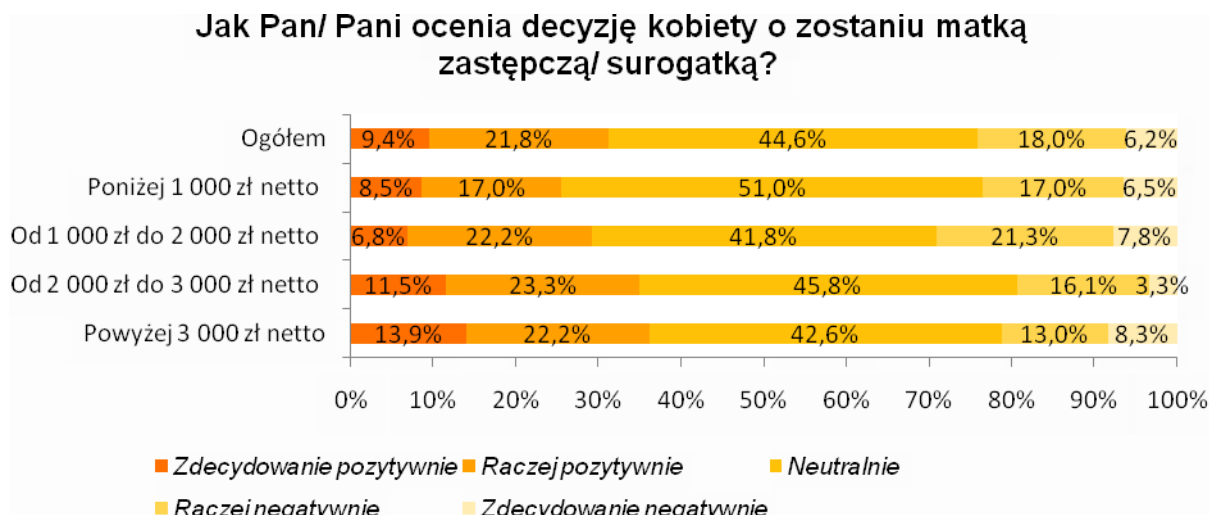
Wykres 24. Ocena decyzji kobiety o zostaniu matką zastępczą/surogatką (w zależności od liczby osób w gospodarstwie domowym)



Źródło: opracowanie własne

Wraz z rosnącym dochodem w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego, wzrasta częstotliwość pozytywnej oceny decyzji kobiety o pozostaniu surogatką, z 25,5% (poniżej 1 tys. zł netto) do 36,1% (pow. 3 tys. netto). Powyższa zależność została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

Wykres 25. Ocena decyzji kobiety o zostaniu matką zastępczą/surogatką (w zależności od dochodu na osobę w gospodarstwie domowym)

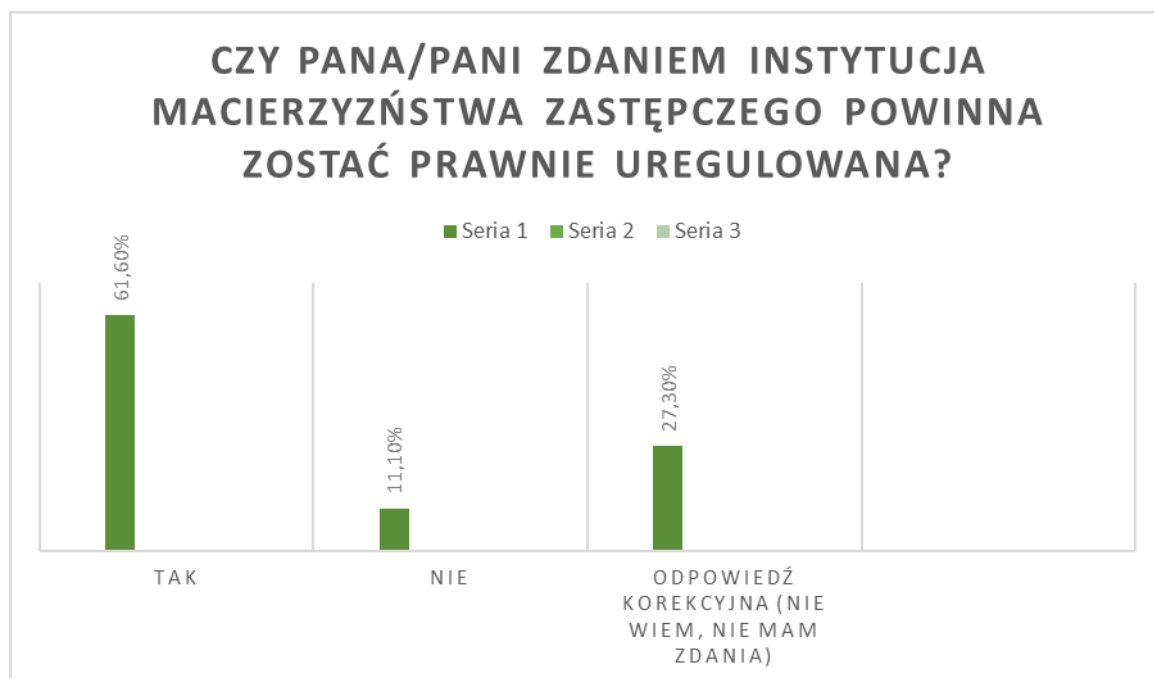


Źródło: opracowanie własne

f) Czy Pana/ Pani zdaniem instytucja macierzyństwa zastępczego powinna zostać prawnie uregulowana?

Więcej niż 6 na 10 mieszkańców Polski uważa, że instytucja macierzyństwa zastępczego powinna być prawnie uregulowana (61,6%). Przeciwnego zdania jest 11,1%. Nie wie, bądź nie ma opinii na ten temat ponad 1/4 (27,3%) społeczeństwa.

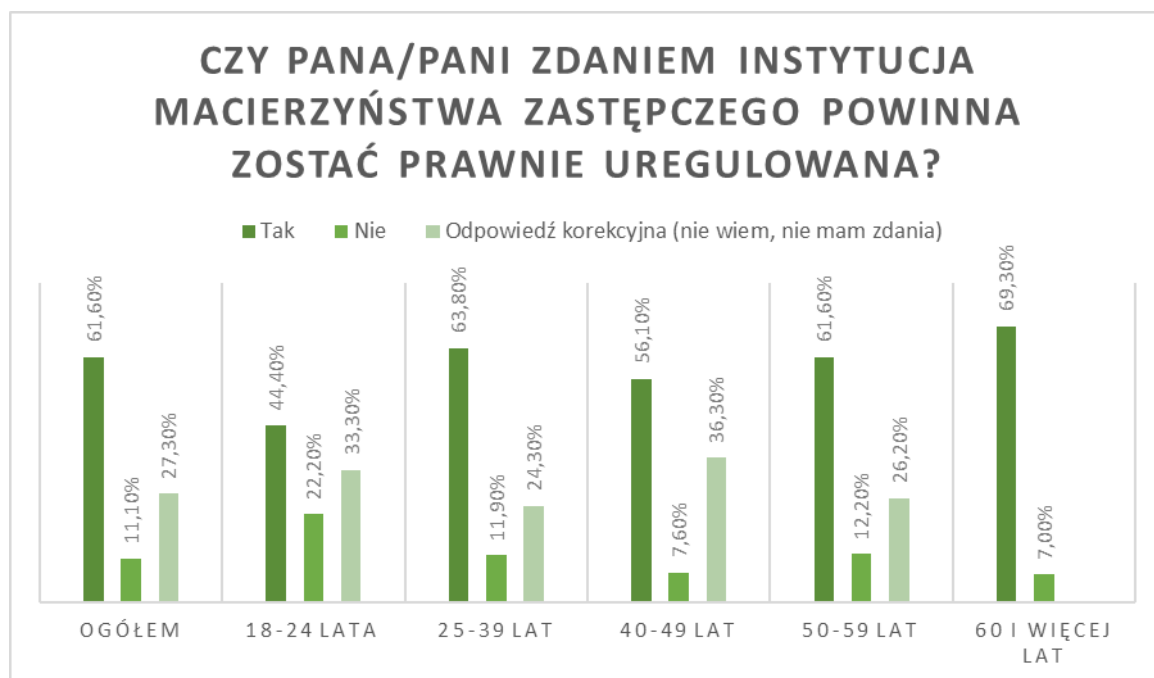
Wykres 26. Opinia na temat potrzeby prawnego uregulowania instytucji macierzyństwa zastępczego



Źródło: opracowanie własne

Odsetek deklarujących potrzebę prawnego uregulowania instytucji macierzyństwa zastępczego wzrasta wraz z wiekiem (z pozytywnym odchyleniem w przypadku grupy osób w przedziale wiekowym 25-39 lat), z 44,4% wśród osób od 18 do 24 lat, do 69,3% wśród Polaków w wieku 60+. Zależność została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,001$.

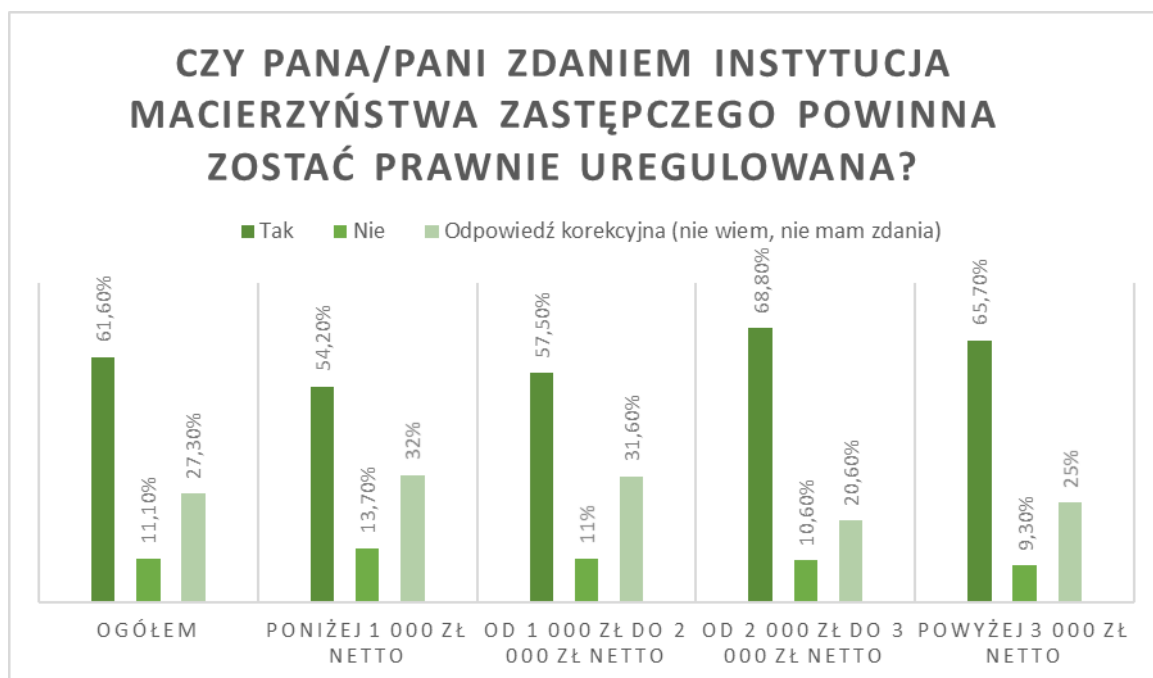
Wykres 27. Opinia na temat potrzeby prawnego uregulowania instytucji macierzyństwa zastępczego (w zależności od wieku)



Źródło: opracowanie własne

Wyższy dochód wpływa na skłonność do wyrażania pozytywnej opinii o potrzebie prawnego uregulowania instytucji macierzyństwa zastępczego (z pozytywnym odchyleniem dla osób zarabiających 2-3 tys. zł netto w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego), z 54,2% wśród deklarujących najniższy dochód, do 65,7% dla zarabiających najwięcej. Zależność ta jest istotna statystycznie i została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

Wykres 28. Opinia na temat potrzeby prawnego uregulowania instytucji macierzyństwa zastępczego (w zależności od dochodu na osobę w gospodarstwie domowym)

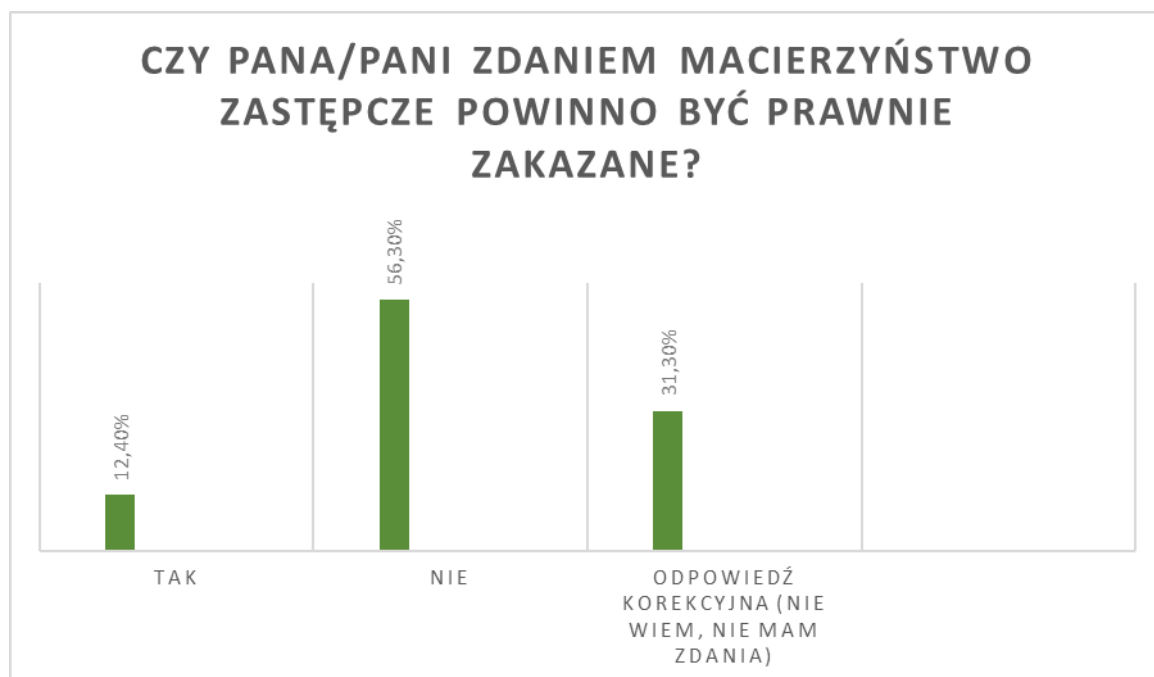


Źródło: opracowanie własne

g) Czy Pana/ Pani zdaniem macierzyństwo zastępcze powinno być prawnie zakazane?

Ponad połowa Polaków uważa, że ustawodawca nie powinien wprowadzać regulacji prawnych zabraniających zawierania umów o macierzyństwo zastępcze (56,3%). Z kolei o potrzebie wprowadzenia zakazu jest przekonanych 12,4% społeczeństwa. Natomiast ok. 1/3 nie ma wiedzy lub zdania na ten temat (31,3%).

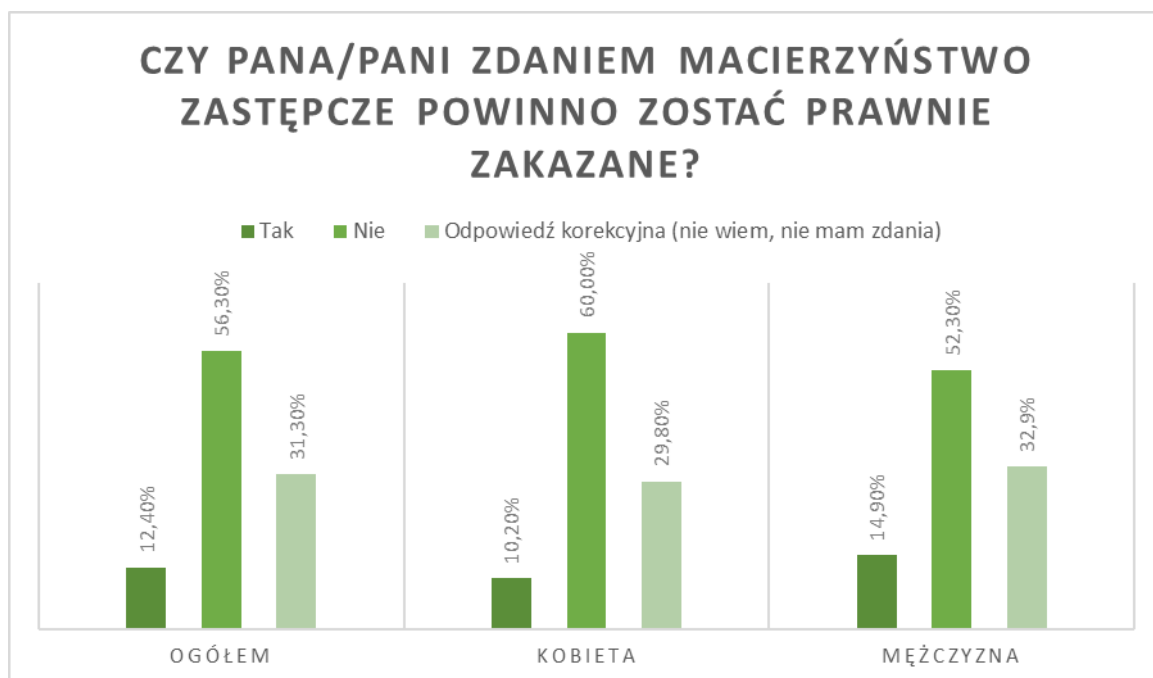
Wykres 29. Opinia na temat potrzeby prawnego zakazania macierzyństwa zastępczego



Źródło: opracowanie własne

Regulacji prawnych zakazujących stosowania macierzyństwa zastępczego oczekuje wyższy odsetek mężczyzn, niż kobiet (odpowiednio: 14,9%; 10,2%). Przeciwną opinię prezentuje 60,0% kobiet i 52,3% mężczyzn. Powyższa zależność jest istotna statystycznie i została potwierdzona test chi-kwadrat, $p < 0,05$.

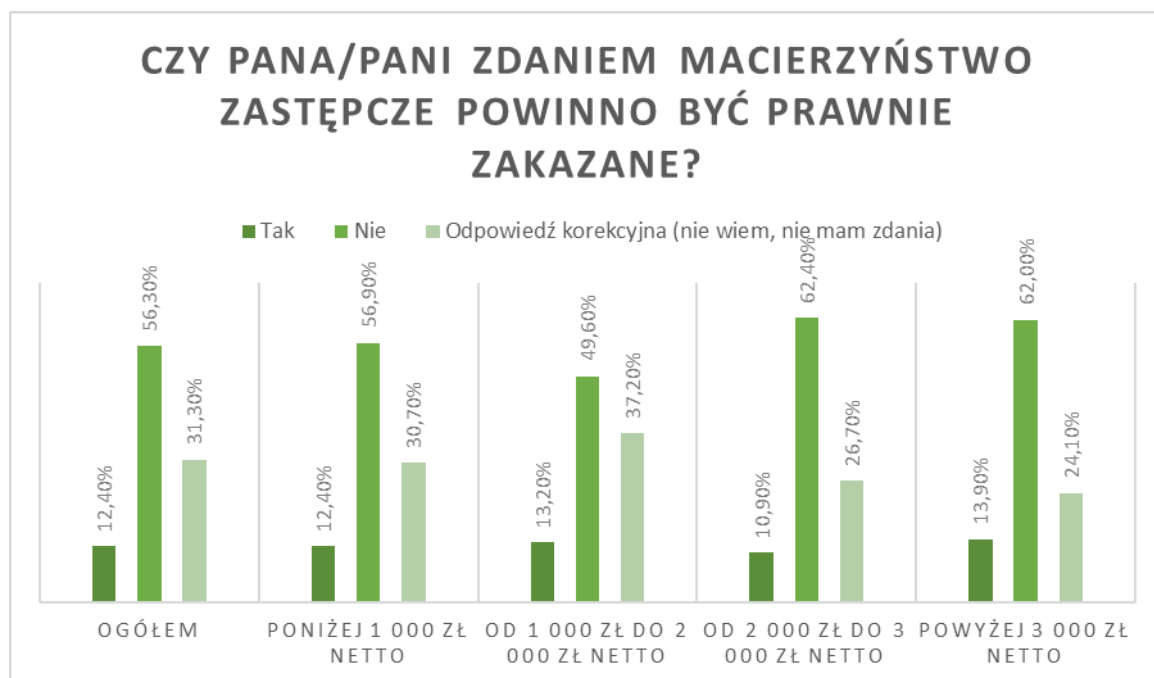
Wykres 30. Opinia na temat potrzeby prawnego zakazania macierzyństwa zastępczego (w zależności od płci)



Źródło: opracowanie własne

Przeciwnie wprowadzeniu przez ustawodawcę zakazu zawierania umów o macierzyństwo zastępcze są najczęściej osoby zarabiające co najmniej 2 tys. zł netto na członka gospodarstwa domowego (ok. 62%), a najrzadziej, deklarujący zarobki od 1 tys. do 2 tys. zł (49,6%). Zależność jest istotna statystycznie, co potwierdzono testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

Wykres 31. Opinia na temat potrzeby prawnego zakazania macierzyństwa zastępczego (w zależności od dochodu na osobę w gospodarstwie domowym)

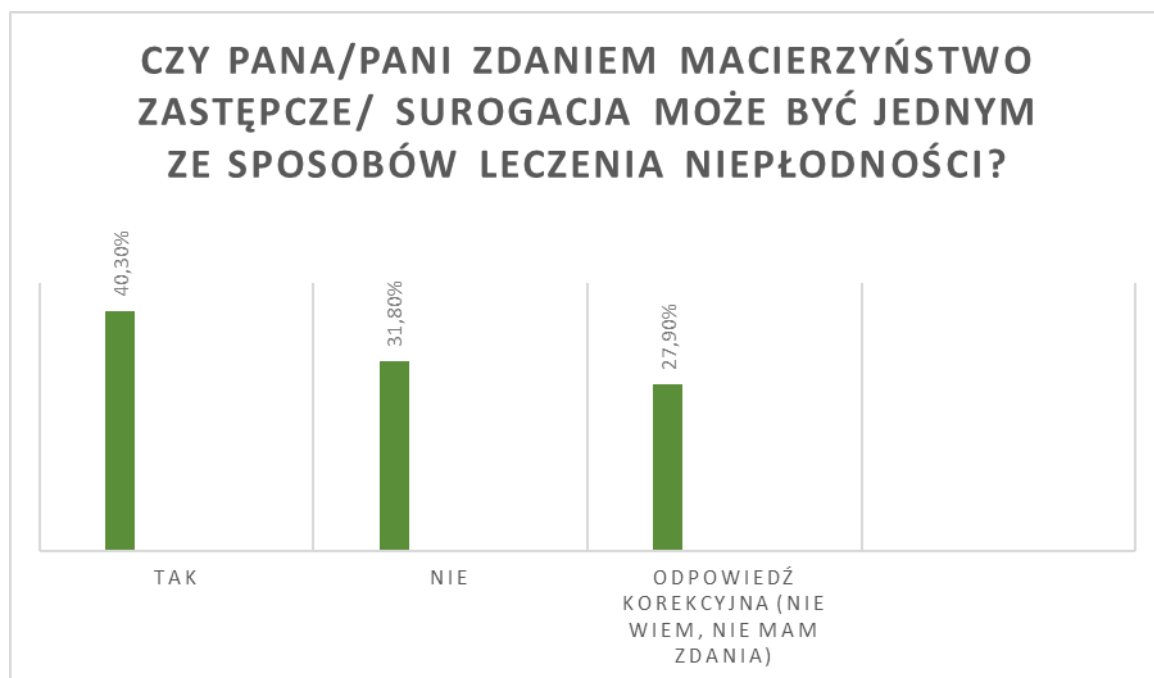


Źródło: opracowanie własne

h) Czy Pana/ Pani zdaniem macierzyństwo zastępcze/ surogacja może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności?

Mniej niż połowa mieszkańców Polski jest zdania, że macierzyństwo zastępcze może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności (40,3%). Przeciwną opinię wyraziło 31,8%. Ponad 1/4 nie wie bądź nie ma zdania na ten temat (27,9%).

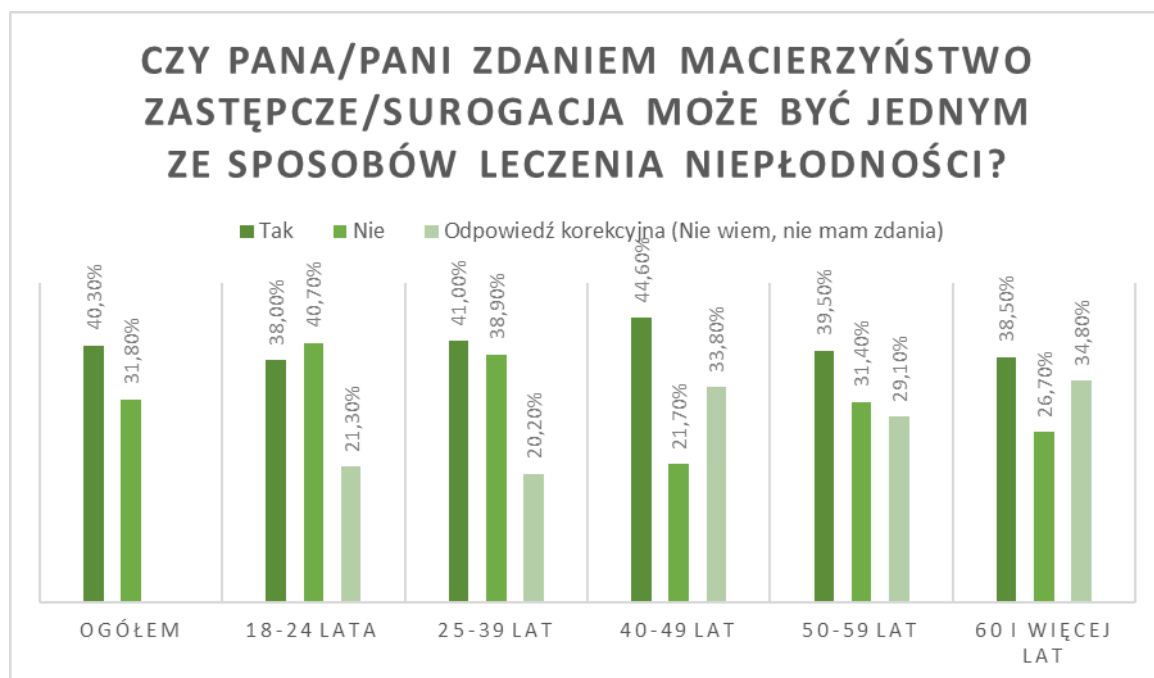
Wykres 32. Opinia na temat tego, czy macierzyństwo zastępcze/surowacja może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności



Źródło: opracowanie własne

Najwyższy odsetek osób niezgadających się ze stwierdzeniem, że macierzyństwo zastępcze może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności, występuje wśród przedstawicieli młodszych grup wiekowych (od 18 do 39 roku życia: po ok. 40%), a najniższy wśród czterdziestolatków (21,7%). Zaobserwowana zależność jest istotna statystycznie, co zostało potwierdzone testem chi-kwadrat, $p < 0,001$.

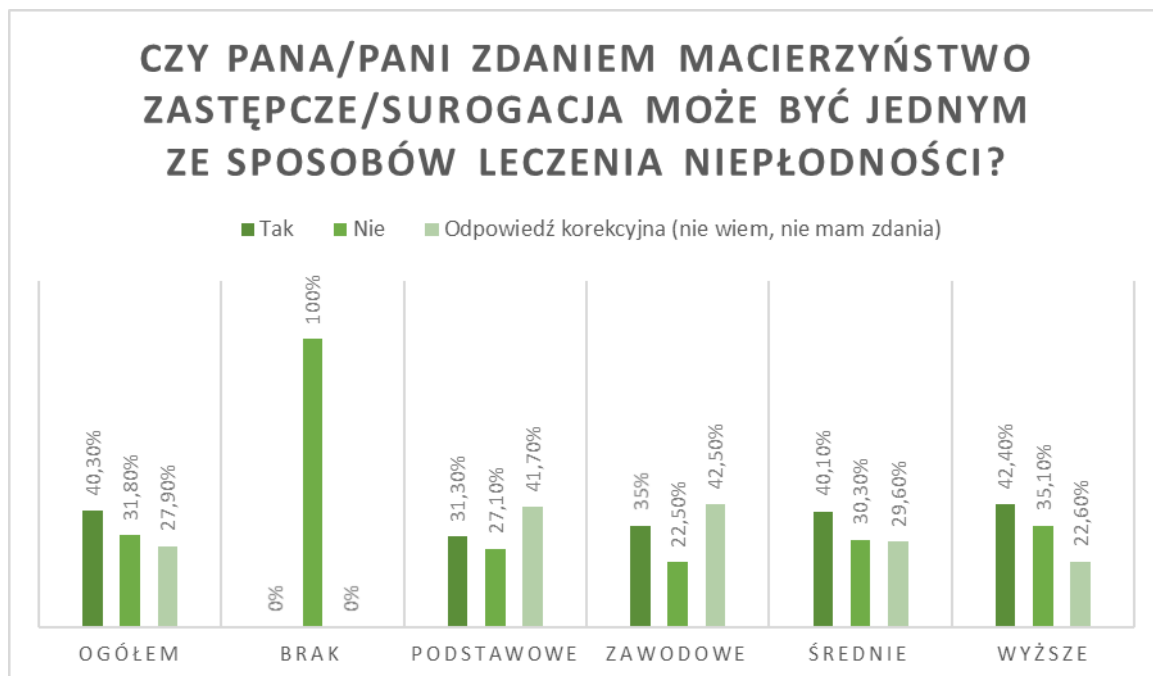
Wykres 33. Opinia na temat tego, czy macierzyństwo zastępcze/surogacja może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności (w zależności od wieku)



Źródło: opracowanie własne

Skłonność do wyrażania opinii, że macierzyństwo zastępcze może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności wzrasta wraz z poziomem wykształcenia (z 31,3% do 42,4%). Równocześnie jednak wzrasta odsetek osób będących przeciwnego zdania z lekkim odchyleniem w przypadku absolwentów szkół zawodowych. Zależności zostały potwierdzone testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

Wykres 34. Opinia na temat tego, czy macierzyństwo zastępcze/surowacja może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności (w zależności od wykształcenia)

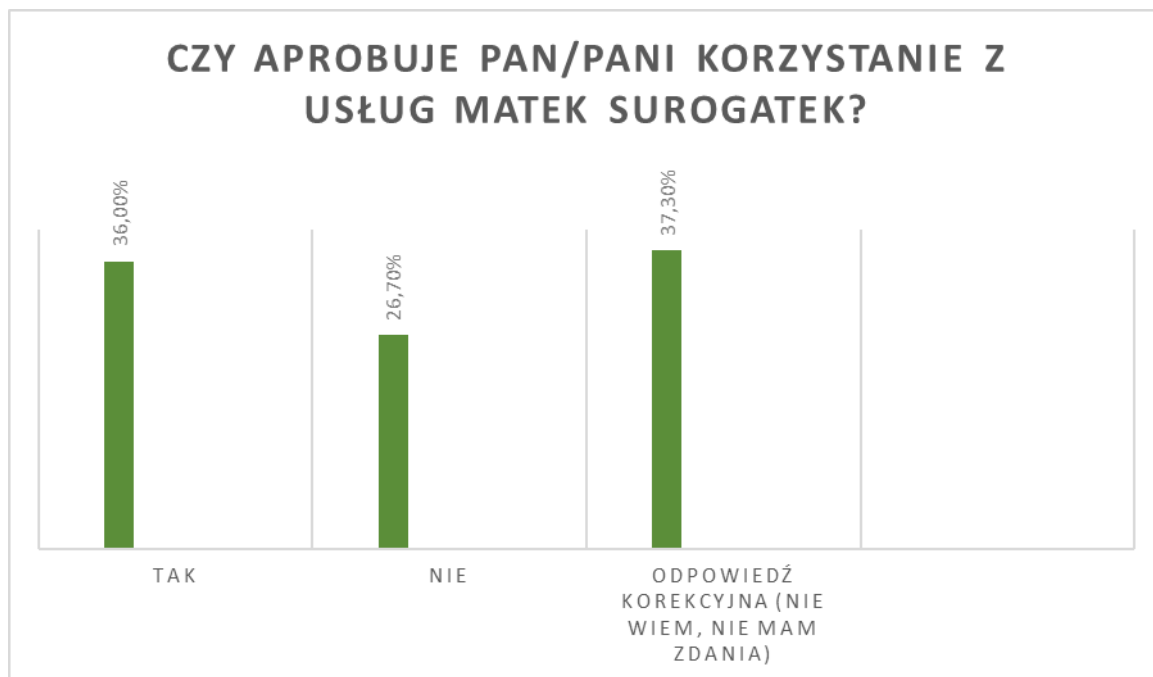


Źródło: opracowanie własne

i) Czy aprobuje Pan/ Pani korzystanie z usług matek surowatek?

Więcej niż 1/3 mieszkańców Polski akceptuje korzystanie z usług surowatek (36,0%). Niewiele mniej, 26,7%, wyraża brak aprobaty, nie ma wiedzy 17,1%, a zdania nie posiada aż 20,2%.

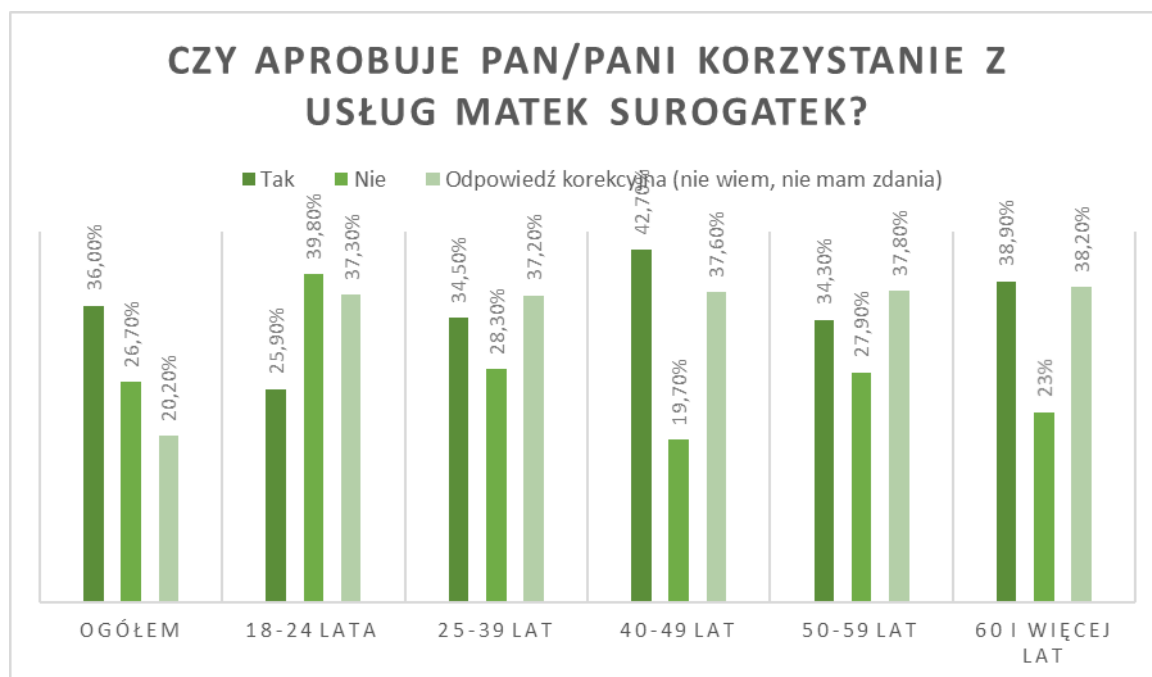
Wykres 35. Aprobowanie korzystania z usług matek surogatek



Źródło: opracowanie własne

Częstotliwość deklarowania przyzwolenia na korzystanie z usług surogatek wzrasta wraz z wiekiem, do 49 roku życia (z 25,9% do 42,7%), a następnie spada w wieku 50-59 lat (34,3%) i znowu wzrasta po ukończeniu 60 roku życia (38,9%). Istotność statystyczną zależności potwierdzono testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

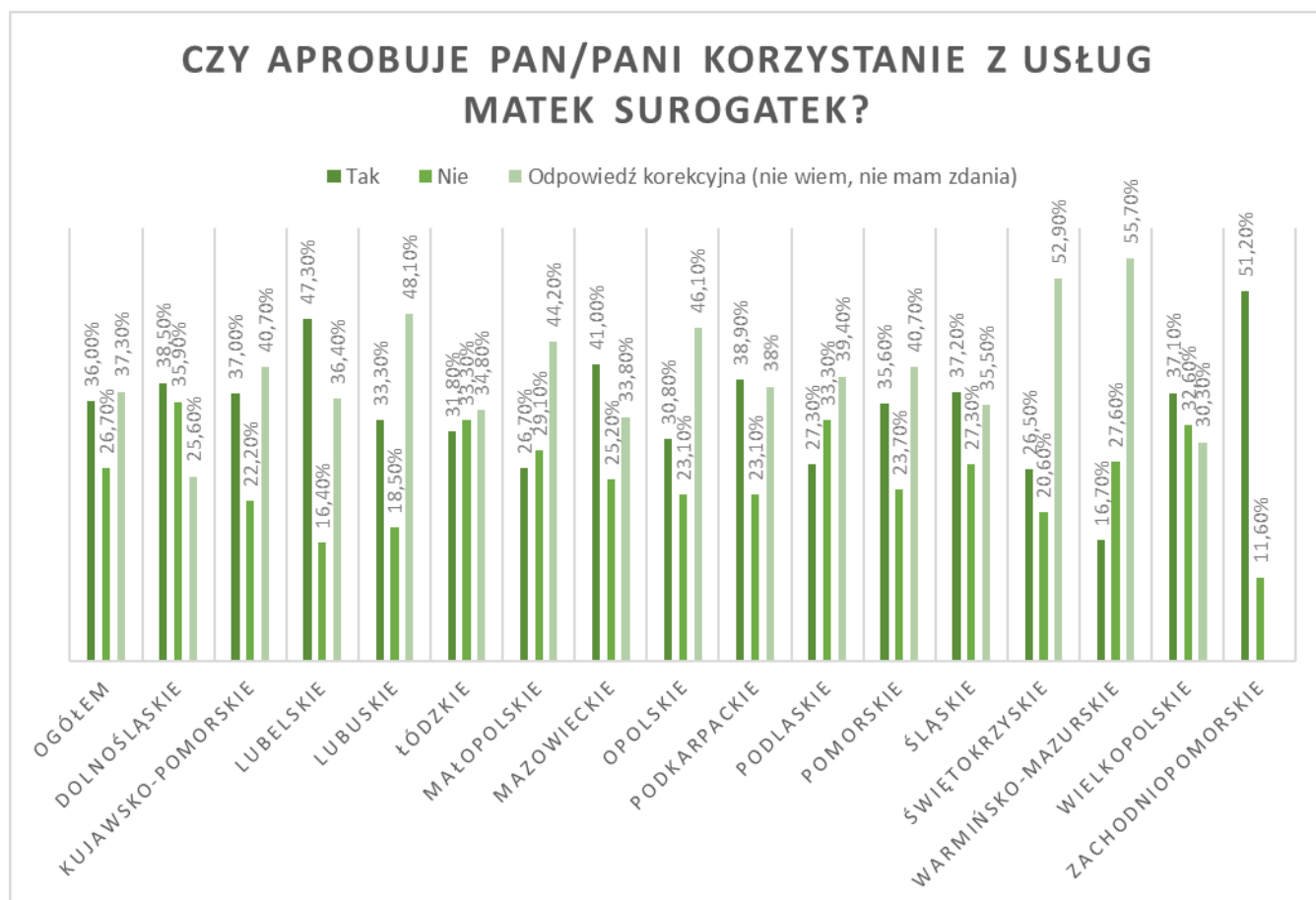
Wykres 36. Aprobowanie korzystania z usług matek surogatek (w zależności od wieku)



Źródło: opracowanie własne

Najwyższy odsetek aprobujących korzystanie z usług surogatek występuje w województwach zachodniopomorskim (51,2%) i lubelskim (47,3%), a najniższy w warmińsko-mazurskim (16,7%). Mieszkańcy dolnośląskiego (35,9%), łódzkiego, podlaskiego (po 33,3%) i wielkopolskiego (32,6%) najczęściej wyrażają negatywny stosunek w zakresie korzystania z usług świadczonych przez surogatki. Mieszkańcy zachodniopomorskiego najrzadziej odnoszą się negatywnie do osób zawierających umowy z matkami zastępczymi (11,6%). Zależności potwierdzono testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

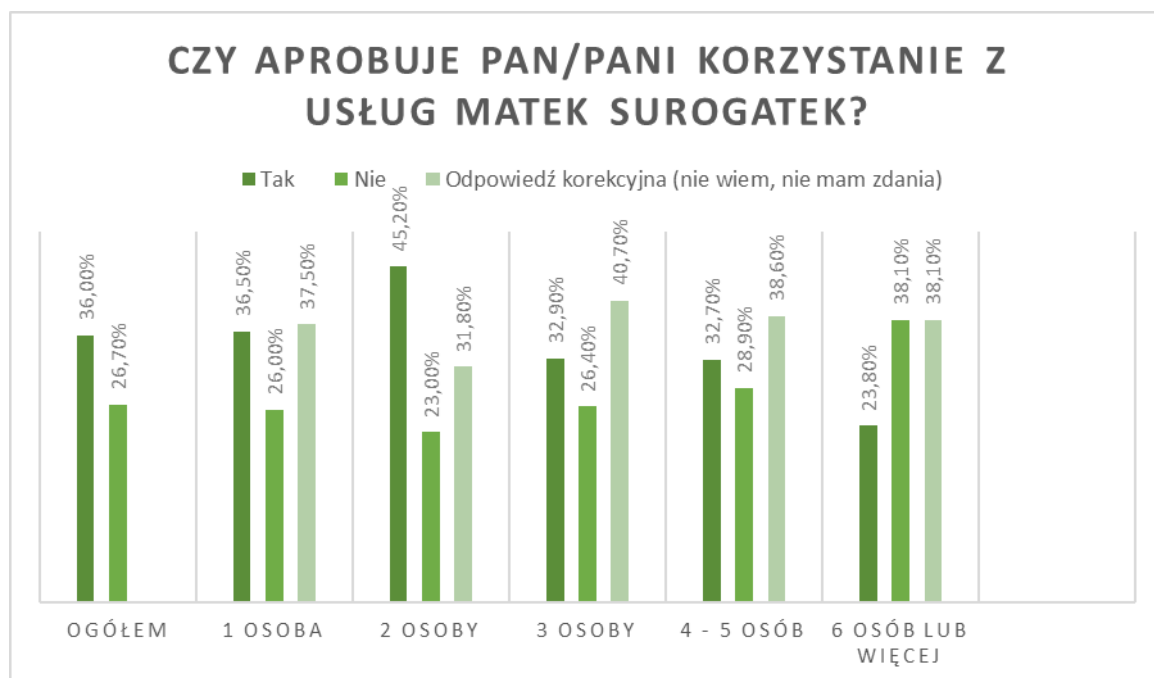
Wykres 37. Aprobowanie korzystania z usług matek surogatek (w zależności od województwa zamieszkania)



Źródło: opracowanie własne

Skłonność do przyzwolenia na korzystanie z usług surogatek spada wraz ze wzrostem liczby członków gospodarstwa domowego (z odchyleniem w przypadku dwuosobowych), z 36,5% dla jednoosobowych, do 23,8% wśród co najmniej sześciuosobowych. Zależność została potwierdzona testem chi-kwadrat, $p < 0,05$.

Wykres 38. Aprobowanie korzystania z usług matek surogatek (w zależności od liczby osób w gospodarstwie domowym)



Źródło: opracowanie własne

4. Podsumowanie badania

Reasumując, powyżej przeprowadzone badania, zdecydowana większość Polaków miała styczność z pojęciem macierzyństwa zastępczego, przy czym częściej były to kobiety niż mężczyźni, osoby lepiej niż gorzej wykształcone, a także zarabiające od 2 do 3 tys. zł netto na członka gospodarstwa domowego, niż deklarujące inny dochód.

Z osobą, która skorzystała z usług surogatki zetknął się mniej niż co dziesiąty obywatel Polski. Zdecydowanie częściej byli to mężczyźni, osoby zamieszkujące województwo świętokrzyskie, a także mieszkające z 3-4 innymi osobami oraz osoby zarabiające co najmniej 2.000,00 zł netto na członka gospodarstwa domowego.

Z surogatkami styczność miała kilkuprocentowa grupa Polaków, przy czym byli to częściej mężczyźni niż kobiety.

O legalności zawieranej umowy o macierzyństwo zastępcze w Polsce jest przekonanych więcej niż 1/10 obywateli. Natomiast przeciwnego zdania jest mniej niż

połowa Polaków. Najczęściej o legalności macierzyństwa zastępczego są przekonane osoby w wieku 18-24 lat i mieszkańcy wsi.

Decyzję kobiety o pozostaniu matką zastępczą pozytywnie ocenia ok. 1/3 Polaków, z kolei negatywną opinię wyraża ok. 1/4 osób. Opinię pozytywną częściej wyrażają osoby w średnim wieku, zamieszkujące mniejsze gospodarstwa domowe oraz o wyższym cenzusie majątkowym.

Większość społeczeństwa uważa, że instytucja macierzyństwa zastępczego powinna być prawnie uregulowana. Zazwyczaj są to osoby starsze i osoby więcej zarabiające.

Ponad połowa mieszkańców Polski jest przekonana, że umowa o macierzyństwo zastępcze nie powinna zostać prawnie zakazana przez ustawodawcę (częściej kobiety i osoby o wyższym dochodzie). Za wprowadzeniem zakazu opowiada się co dziesiąty Polak.

O tym, że macierzyństwo zastępcze może być traktowane jako jeden ze sposobów leczenia niepłodności jest przekonanych 4/10 Polaków. W przeważającej większości są to osoby lepiej wykształcone. Natomiast przeciwnego zdania jest 3/10 (częściej osoby młodsze).

Większość Polaków nie ocenia negatywnie korzystania z usług surogatek. Dezaprobatę wyraża więcej niż co dziesiąty obywatel (częściej członkowie większych gospodarstw domowych).

Ponad 1/3 mieszkańców Polski próbuje korzystanie z usług surogatek. Rzadziej są to przedstawiciele młodszego pokolenia, mieszkańcy warmińsko-mazurskiego województwa oraz osoby mieszkające w dużych gospodarstwach domowych. Jednakże należy zauważyć, iż więcej niż 1/4 wyraża dezaprobatę, w szczególności mieszkańcy województwa dolnośląskiego, łódzkiego, podlaskiego i wielkopolskiego.

Zakończenie

Nie jest możliwe zwięzłe i krótkie dokonanie podsumowania tak złożonego opracowania. Z uwagi na powyższe Autorka ograniczyła się do wskazania kilku uwag natury ogólnej oraz ostatecznego zweryfikowania postawionych na wstępie hipotez badawczych. W celu uniknięcia powtórzeń zwrócono uwagę na przedstawioną w rozprawie argumentację.

Praktyka zastosowania wspomaganej prokreacji zapoczątkowała trwającą po dzień dzisiejszy dyskusję na temat normatywnego statusu ludzkich zarodków. Przeciwnicy zastosowania *in vitro* wskazują, iż człowiekowi przysługuje prawo do życia od momentu poczęcia. Wykluczają oni wszelkie metody, które mogą zagrozić życiu zarodków, zarówno poprzez poddawanie ich kriokonserwacji, jak i selekcji pod kątem genetycznych i strukturalnych wad. Zakwestionowano również dopuszczalność łączenia ludzkich gamet w warunkach laboratoryjnych, ponieważ jest to sprzeczne z godnością przekazywania ludzkiego życia. Natomiast zwolennicy metod wspomaganego rozrodu konsekwentnie twierdzą, że *in vitro* jest kolejną formą leczenia bezpłodności. Przy czym na uwagę zasługuje fakt, iż dziecko zrodzone z surogatki, nie posiada cech genetycznych matki zastępczej, lecz jedynie swoich rodziców genetycznych. Jednakże powyższa okoliczność dotyczy jedynie surogatek, które zostały zapłodnione przy pomocy metody pozaustrojowej *in vitro fertilization*.

Po analizie stanowiska kościołów i związków wyznaniowych w Polsce w sprawie wspomaganego zapłodnienia metodą *in vitro*, należy zastanowić się nad tym, czy możliwy jest kompromis pomiędzy religią a nauką. Historia Kościoła Rzymskokatolickiego, przedstawiającego najsurowsze stanowisko w tej materii, wskazuje, że zmienił on swoje stanowisko etyczne niejednokrotnie w kwestii innych zabiegów medycznych, np.: sekcji zwłok, transplantacji i regulacji narodzin. Należy zatem śledzić czy ewolucja poglądów Kościoła będzie w przyszłości dotyczyć także zastosowania metod pozaustrojowego zapłodnienia. Natomiast z aktualnego kształtu głoszonych przez Kościół poglądów natury moralnej i etycznej wynika, iż zawieranie umów o macierzyństwo zastępcze jest niedopuszczalne.

Analiza prawa w zakresie regulacji prawnych zarówno uznających zawarcie umowy surogacji za nieważne z mocy prawa (Japonii i Republiki Austrii), penalizujących surogację

(Chińskiej Republiki Ludowej, Królestwa Hiszpanii, Republiki Federalnej Niemiec, Konfederacji Szwajcarskiej, Republiki Włoskiej oraz Stanów Zjednoczonych – Stanu Nowy Jork i Stanu Michigan) oraz dopuszczających możliwość zawarcia umowy o surogację (Państwa Izrael, Republiki Indii, Federacji Rosyjskiej, Ukrainy, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych – Stanu Arkansas, Stanu Illinois, Stanu New Jersey i Stanu Waszyngton) pozwoliła na zgłębienie przyczyn i sposobów odrębnych regulacji prawnych powyższych państw i wyodrębnienie ustawodawstwa, które mogłoby zostać przyjęte za właściwe i respektowane społecznie przez Polskę. Należy jednak pamiętać, że wpływ na konstrukcję przepisów prawa mają uwarunkowania historyczne, społeczne, religijne i ustrojowe.

Każde z państw w odmienny sposób reguluje postawę wobec macierzyństwa zastępczego pozwalając, zakazując, bądź całkowicie ignorując fakt istnienia zjawiska surogacji. Żadna z powstałych regulacji prawnych nie jest pozbawiona błędów legislacyjnych, jednakże za modelową, odpowiadającą uwarunkowaniom właściwym dla Rzeczypospolitej Polskiej, w ocenie autorki dysertacji jest ustawa przyjęta przez Republikę Federalną Niemiec, Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG) z dnia 2 lipca 1978 r. Po pierwsze, zakres przedmiotowy ustawy jest obszerny, praktycznie niewystępujący w rozwiązaniach legislacyjnych innych krajów. Na podkreślenie zasługuje jej kompleksowość i szczegółowość regulacji. Powyższe rozwiązania mogą posłużyć Rzeczypospolitej Polskiej w przyszłym procesie legislacyjnym, jako modelowe, stanowiąc punkt wyjścia w pracy nad polską regulacją prawną.

Określenie skali zjawiska macierzyństwa zastępczego w Polsce jest znacznie utrudnione, ze względu na brak organów odpowiedzialnych za prowadzenie statystyk dzieci urodzonych przez matki zastępcze. W naszym kraju nie przeprowadzono również żadnych badań dotyczących zapotrzebowania na usługi surogatek. Zarówno Ministerstwo Zdrowia, jak Polskie Towarzystwo Ginekologiczne nie dysponują żadnymi danymi, dotyczącymi powyższej kwestii.

Brak w powyższym zakresie regulacji prawnych w Polsce spowodował to, że i u nas zaczęły powstawać kliniki specjalizujące się w pośrednictwie pomiędzy matkami zastępczymi a przyszłymi rodzicami.

Konsekwencja nieważności czynności prawnej, nie jest wystarczająca do zniechęcenia społeczeństwa do zawierania kontraktów w tym przedmiocie. Powyższa okoliczność jedynie uniemożliwia wyegzekwowanie wykonania danej umowy. Prawo nie może pozwalać na rodzące się patologie natury filiacyjnej, związane ze skutkami zawarcia umowy, której samej wyrażnie nie zabrania. Świadomość prawna społeczeństwa wymaga gruntownego podniesienia, a samo społeczeństwo poważnej edukacji. Co do zasady ludzie postępują w myśl rzymskiej paremii *Quod lege non prohibitum, licitum est*. Dlatego to państwo powinno stanąć na straży chronionych wartości i osłaniać swoich obywateli przed negatywnymi konsekwencjami zawarcia umowy poprzez wprowadzenie jasnych reguł prawnych oraz powszechne zwiększenie znajomości prawa. Postulaty *de lege ferenda* zostały przedstawione w Rozdziale VIII Wybrane kryminologiczne aspekty surogacji, §3. Profilaktyka zjawiska surogacji.

O tym, iż umowy o surogację są zawierane również w Polsce świadczą przeprowadzone badania własne, szczegółowo opracowane w Rozdziale IX Surogacja w świetle wyników badań empirycznych. Badania te wskazują, iż z osobą, która skorzystała z usług surogatki zetknął się mniej niż co dziesiąty obywatel Polski. Natomiast z surogatkami styczność miała kilkuprocentowa grupa Polaków. Jednakże należy zauważyć, iż osoba, która decyduje się na zawarcie umowy o surogację nie szuka rozgłosu. W związku z powyższym są to osoby, które były bliskie respondentom.

Wnioski

Przeprowadzone badania pozwoliły pozytywnie zweryfikować sformułowane hipotezy badawcze. Potwierdziła się główna hipoteza badawcza o charakterze prawnym, iż surogacja może wypełniać znamiona przestępstwa handlu ludźmi, a także, że surogacja może wypełniać znamiona przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy.

Przy czym należy zauważyć, iż w aktualnym stanie prawnym przypisanie odpowiedzialności karnej za przekazanie dziecka, jest praktycznie niemożliwe. Powodem tak zdiagnozowanego problemu jest aspekt „dobra dziecka”. Osoby będące stronami umowy o macierzyństwo zastępcze oraz jej pośrednicy, mogą uwolnić się od odpowiedzialności karnej poprzez wykazanie, iż działali w celu i dla dobra dziecka. W związku z dokonaną w 2010 r. nowelizacją, co do zasady, wykonanie umowy macierzyństwa zastępczego nie będzie stanowiło przestępstwa przeprowadzenia nielegalnej

adopcji wbrew przepisom ustawy. **W związku z dokonaną nowelizacją odpowiedzialność karną ponoszą tylko i wyłącznie osoby, które przeprowadzą adopcję wbrew wymogom przewidzianym w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w zakresie przysposobienia. Natomiast z uwagi na fakt, iż strony umowy o surogację zawierają je w celu i dla „dobra” dziecka nie ponoszą one odpowiedzialności karnej.**

Z kolei wypełnienie znamion przestępstwa z art. 211 a kk, nastąpi w sytuacji, gdy strony umowy o macierzyństwo zastępcze i pośrednicy, będą zmierzali do wypełnienia reżimu przysposobienia dziecka. W przeciwnym wypadku, pomimo *de facto*, obejścia przepisów związanych z legalnym przysposobieniem dziecka, pozostaną oni bezkarni.

Celem adopcji, jest osiągnięcie skutku pożądanego społecznie, czyli zapewnienie dobra dziecka. Nacisk w tym wypadku jest kładziony na cel w jakim dziecko zostaje przekazane społecznym rodzicom, przy czym efektem nie może być chęć osiągnięcia dochodu.

Potwierdzona została również hipoteza, iż w Polsce nie obowiązują przepisy prawne regulujące wprost sytuację prawną zjawiska surogacji.

Także główną hipotezę o charakterze kryminologicznym zweryfikowano pozytywnie, uznając, iż polskie regulacje prawnokarne nie dają możliwości podjęcia skutecznej, kompleksowej i zgodnej z zasadami i funkcjami prawa karnego reakcji na przestępstwo handlu ludźmi, będącego następstwem zawarcia umowy o surogację. Badania ujawniły bowiem, że przepis został tak skonstruowany, że aby udowodnić popełnienie przestępstwa należy wykazać, iż strony zawarły umowę w celu wykorzystania i pokrzywdzenia dziecka, co w wielu przypadkach może być niezwykle trudne, bądź wręcz niemożliwe.

Dlatego ustalono w tym zakresie, że regulacje prawne w zakresie handlu ludźmi wymagają zmian ustawodawczych i sformułowania nowego, dostosowanego do współczesnych potrzeb społecznych, przepisu kodeksu karnego, a także zmiany interpretacji i sposobu stosowania aktualnie obowiązującego przepisu art. 189a kk.

Pozostałe szczegółowe hipotezy kryminologiczne również zweryfikowano pozytywnie.

Przedstawiona na gruncie prezentowanej rozprawy analiza literatury przedmiotu, wyniki badań, jak również przeanalizowane orzecznictwo Sądu Najwyższego oraz Sądów

Powszechnych, poza możliwością pozytywnej weryfikacji postawionych hipotez naukowych, pozwoliły również, a może przede wszystkim, dostrzec ważkość badanego problemu, który bez stosownych zmian w praktyce postępowania z nim, będzie się nasilać. **Należy uznać, iż osoby zawierające umowę o macierzyństwo zastępcze zostają rodzicami prawnymi przy całkowitym obejściu prawa, nie naruszając w ten sposób żadnych przepisów prawa. Tak zidentyfikowaną lukę prawną należy uznać za niezwykle niebezpieczne niedopatrzenie ustawodawcy, bowiem osoby *de facto* zajmujące się sprzedażą dzieci pozostają bezkarne.** Z tej też przyczyny konieczne wydaje się być wprowadzenie regulacji prawnych zarówno cywilistycznych jak i karnistycznych w zakresie regulacji związanych z macierzyństwem zastępczym.

Za skuteczne ściganie osób dopuszczających się przestępstwa handlu ludźmi oraz przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy, odpowiedzialna jest policja, prokuratura, a po części także straż graniczna. Na skuteczność wyeliminowania procederu handlu ludźmi mają również wpływ pośrednio: Państwowa Inspekcja Pracy, Służba Celna, oraz organizacje pozarządowe, np. fundacja „La Strada”, „Dzieci Niczyje”. Problemem handlu dziećmi zajmuje się głównie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poprzez koordynację działań w ramach zespołu do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi. Jednakże, aby można było pociągnąć sprawców do odpowiedzialności karnej za przestępstwa, które w wyniku zmian ustawowych, pozostały w sferze „luki prawnej” należy najpierw uzdrowić prawo poprzez wprowadzenie stosownych norm. Zmiany są niezwykle ważne także ze względu na potrzebę ochrony życia na jego wczesnym etapie. W innym przypadku, rozpowszechnianie się procederu sprzedaży dzieci „w imię ich dobra” będzie narastało, a osoby zmierzające do wykonania umowy o surogację będą bezkarne. Na to racjonalny ustawodawca nie powinien przyzwolić. Prawo nie może być czynnikiem kryminogennym, lecz powinno wspierać organy państwa stojące na straży praw i wolności swoich obywateli. Biorąc pod uwagę nieustanny rozwój medycyny, należy założyć, że luki prawne związane z brakiem uregulowania kwestii macierzyństwa zastępczego mogą prowadzić w przyszłości do poważnych problemów interpretacyjnych, co będzie miało negatywny wpływ na postępowanie z ludzką gametą lub zarodkiem, zwłaszcza przy wykorzystaniu metod *in vitro*.

Bibliografia

Literatura:

1. Aarts J. W. M. i inni., Relationship between quality of life and distress in infertility: a validation study of the Dutch Fertility quality of life tool, „Human Reproduction”, Oxford 2011.
2. Adashi E. Y., Cohen J., Hamberger L., Jones H. W. Jr., de Kretser D. M., Lunenfeld B., Rosenwaks Z., Van Steirteghem A., Public perception on infertility and its treatment: an international survey, The Bertarelli Foundation Scientific Board, Human Reproduction, 15(2), Gstaad 2000.
3. Aigen B. P., Motivations of Surrogate Mothers: Parenthood, Altruism and Self-actualization, „A Three Years for Study”, <http://www.surrogacy.com/psychres/article/motivat.html/>
4. Scherman R., Misca G., Rotabi K., Selman P., Global commercial surrogacy and international adoption: par Allels and differences, „Adoption & Fostering”, Thousand Oaks 2016, Vol.40, nr 1, https://www.researchgate.net/publication/285579869_Scherman_R_Misca_G_Rotabi_K_Selman_P_in_pressforthcoming_Global_commercial_surrogacy_and_international_adoption_A_brief_comparison_of_similarities_and_differences_Adoption_Fostering.
5. Andrejew I., Publikacja bez tytułu w dziale „Polemiki”, „Państwo i Prawo”, Warszawa 1975, z. 10.
6. Aramini M., La procreazione assista. Scroprire il senso di un nuevo modo di nascere, Paoline, Milano 1999.
7. Atighetchi D., Islamic Bioethics: Problems and Perspectives, Dordrecht 2007.
8. Babbie E., Badania społeczne w praktyce, Warszawa, 2007.
9. Bagan-Kurluta K., Czyje Dziecko, czyje? Kilka uwag o pochodzeniu dziecka na tle umów macierzyństwa zastępczego, „Miscellanea Historico- Iuridica”, Tom XV, z. 1, Białystok 2016.
10. Bagan-Kurluta K., Macierzyństwo zastępcze a adopcje – symbioza czy konkurencja?, „Miscellanea Historico- Iuridica”, 13.2/2014, Białystok 2014.
11. Bagan-Kurluta K., Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2006.
12. Bagan-Kurluta K., Przysposobienie międzynarodowe dzieci, Białystok 2009.

13. Barron L., A Baby Was Born in China 4 Years After His Parents Died, „New York Times”, New York 2018.
14. Baudoin J. L., Labrusse- Riou C., Produire de l' home. De quell droit? Etude juridique et ethique des procreations artificielles, Paris 1987.
15. Baumert M., Wpływ palenia papierosów przez ciężarną na rozwój płodu i noworodka, „Przegląd Pediatryczny”, VOL 34, No 2. Katowice 2004.
16. Bem K., In Vitro. Moralność dyskusji i demokracja, „Znak”, kwiecień 2008, nr 635, Kraków 2008.
17. Berry R. J., Bóg i Biolog, Wiara a nauki przyrodnicze, Kraków 2005.
18. Biblia Tysiąclecia, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań 2003.
19. Biblia w przekładzie Nowego Świata, Biblia w Internecie, <http://www.jw.org/pl/publikacje/biblia/nwt/ksi%C4%99gi-biblijne/Kap%C5%82a%C5%84ska/18/#v3018029>.
20. Bieranowski A., Bogdański P., Goettel M. (red.), Prawo Cywilne Zarys Wykładu, Warszawa 2009.
21. Biesaga T., Przysięga Hipokratesa a etyka medyczna, Medycyna Praktyczna, 2006/07, Warszawa 2006.
22. Bińczyk E, Nieklasyczna socjologia medycyny Michela Foucault: praktyki medykalizacji jako praktyki władzy. [w:]: Piątkowski W., Titkow A. (red.), W stronę socjologii zdrowia, Lublin 2002.
23. Bojarski M. [w:] Prawo karne materialne. Część szczególna i ogólna, Bojarski M. (red.), Giezek J., Z. Sienkiewicz, Warszawa 2004.
24. Brazier M., Campbell A., Golombok S., Surrogacy: review for health ministers of current arrangements for payments and regulation: report of the review team, London 1998.
25. Brockopp J. E., Eich T., Muslim medical ethics: from theory to practice, University of South Carolina, Columbia 2008.
26. Brunet L., King D., Davaki K., McCandless J., Marzo C., Carruthers J., Comparative Study on the Regime of Surrogacy in the UE Member states, European Parliament, Brussels 2013.
27. Carriero C., Self-regulation Code of CECOS Italia, Assisted reproductive technology in Italy: juridical and ethical considerations, News Centre pour la Conservation du Sperm, nr 1, Bari 1999.

28. Chatterjee P., Human Trafficking and Commercialization of Surrogacy in India, „European Researcher” 2014, Vol. 85, Nr 10-2, Sochi 2014.
29. Chen H. W., Tao J., Moral exploration of whether surrogate motherhood should be comprehensively prohibited in Hong Kong, [w:] Value and society, (red.) Tao J., Ren-Zong Q., Beijing 1997.
30. Chyrowicz B., Bioetyka. Anatomia sporu, Kraków 2015.
31. Ciccarelli J. C., Beckman L. J., Navigating rough water: an overview of psychological aspects of surrogacy, „Journal of Social Issues” 2005, vol. 61, nr 1, Nebraska 2005.
32. Ciccone L., Bioetica: historia, principios, cuestiones, Madrid 2005.
33. Ciepla H., [w]: Piasecki K. (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2009.
34. Ciulkin-Sarnocińska K., Aspekty prawne udzielania informacji na temat zdrowia pacjenta. Dokumentacja medyczna, tajemnica zawodowa lekarza [w:] Guzik-Makaruk E. M., Skrzypulec-Plinta V., Wybrane Prawne i Medyczne problemy ginekologii dziecięcej, Białystok 2015.
35. Ciulkin-Sarnocińska K., Wybrane kryminologiczne aspekty macierzyństwa zastępczego. Etiologia, fenomen i profilaktyka w zjawisku surogacji, [w:] Pływaczewski E. W., Jurgielewicz-Delegacz E., Dajnowicz-Piesiecka D. (red.), Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych, Warszawa 2017.
36. Coester- Waltjen D., La procreation artificielle et le droit/ Republique Federale d' Allemagne, IRCJ- CNRS, Paris 1985.
37. Concetti G., La fecondazione medicalmente assistita, coll. „Parva Itinera” 15, Vivere in, Roma 1990.
38. Cranshaw M., Blyth E., van den Akker O., The Changing Profile of Surrogacy in the UK – Implications for national and international policy and practice (2013) 34(3) „Journal of Social Welfare and Family Law” 1, 3, London 2013.
39. Cwiakalski Z., (2013). Komentarz do art. 211a kk. [w]: Zoll A. (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–277 kk., Warszawa 2008.
40. Cwiakalski Z., [w]: Zoll A., Kodeks karny, t. II, Warszawa 2006.
41. Czekańska J., Cena za macierzyństwo. Moralno-prawne kontrowersje wokół rodzicielstwa zastępczego, „Filo-Sofija” 2009, nr 9, Bydgoszcz 2009.

42. Daniluk P., Komentarz do art. 115 kk, [w:] R. A. Stefański, (red.), Kodeks Karny. Komentarz, wyd. 21, Warszawa 2018.
43. Daszkiewicz K., Groźba w polskim prawie, Warszawa 1958.
44. Doktor T., Wolny rynek religii, „Wiedza i człowiek”, Dodatek humanistyczny do „Wiedza i Życie” 1995, nr 6 (16), Warszawa 1995.
45. Domagalska K., Nie przeproszę, że urodziłam. Historie rodzin z in vitro, Wołowiec 2015.
46. Działyńska M. (red.), Problematyka prawna sztucznej prokreacji, [w:] Smoczyński T., Wspomagana prokreacja ludzka - zagadnienia legislacyjne, Poznań 1996.
47. Dziedziczak J., wniosek o wycofanie projektu ustawy, Druk 1110, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/A8C7265C3E49A58EC1257E1C0022CC41/%24File/1110-001.pdf>.
48. Edelmann R. J., Surrogacy: the psychological issue:, „Journal of Reproductive and Infant Psychology” 2004, vol. 22, nr 2, London 2004, https://www.researchgate.net/publication/247514026_Surrogacy_The_Psychological_Issues.
49. Erbs G., Kohlhaass M., Strafrechtliche Nebengesetze, München 1999.
50. Fenton-Glynn C. E., The regulation and recognition of surrogacy under English law: An overview of the case law, „Child and Family Law Quarterly”, 2015, vol. 27, nr 1, London 2015.
51. Filar M., Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym, Warszawa-Poznań 1974.
52. Filipowicz A., Główne wyzwania bioetyczne wobec współczesnej rodziny, „Studia Bobolanum”, t. 1, Warszawa 2007.
53. Fras M., Abłażewicz D., Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym, [w:] „Problemy współczesnego prawa międzynarodowego, europejskiego i porównawczego”, vol. VI, A.D.MMVIII.
54. Fras M., Abłażewicz D., Umowa o macierzyństwo zastępcze i jej dopuszczalność na tle prawa polskiego, „Rodzina i Prawo”, nr 9 - 10/2008, Warszawa 2008.
55. Freedman W., Legal Issues in biotechnology and human reproduction. Artificial Conception and Modern Genetics, Westport 1991.
56. Fronek P., Current perspectives on the ethics of selling international surrogacy support services, Griffith University, Southport 2018.

57. Gałązka M., [w:] Kodeks karny. Komentarz, Grześkowiak A. (red.), Wiak K., Warszawa 2017.
58. Gardocka T., Jagiełło D., Zagadnienia dowodowe w procesie karnym, Warszawa 2017.
59. Gardocki L., Prawo karne, Warszawa 2017.
60. Germond M., Senn A., A Law Affecting Medically Assisted Procreation Is on the Way in Switzerland, *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*, 1999 Aug; 16(7): 341–343.
61. Giovanni Paolo II, Per un simposio su Evangelium vitae e diritto, 24 maggio 1996, [w:] „L'Osservatore Romano”, 25.05.1996, Watykan 1996.
62. Giovanni XXII, Mater et magistra, n. 201, por. R. Spiazzi, Dalla Rerum nova rum Alla Centesimus annus, Editrice Massimo, Milano 1991.
63. Giryńska R., Problemy jawności adopcji, [w:] Ostrowska K., Milewska E. (red.), Adopcja. Teoria i praktyka, Warszawa 1999.
64. Gniewek E., Machnikowski P. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Wyd. 6, Warszawa 2014.
65. Goldschmidt O., de Boor C., Psychoanalytische Untersuchung funktionell steriler Ehepaare, „Psyche“, 30/1976, Leipzig 1976.
66. Górniok O. [w:] Górniok O., Hoc S., Przyjemski S. M., Kodeks karny Komentarz, t. 2, Gdańsk 2005.
67. Górowski W., Przestępstwo handlu ludźmi (wybrane zagadnienia), „Państwo i Prawo”, nr 12. Warszawa 2007.
68. Górowski W., Zastępcze macierzyństwo a prawo karne – ocena obecnego stanu prawnego, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, Nr 1, Kraków 2011.
69. Gromek Z., Komentarz do Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, (red.) Gromek Z., wyd. 6, Warszawa 2018, Legalis.
70. Grześkowiak A., Wiak K., Gałązka M., Hałas R. G., Hyps S., Szeleszczuk D.: [w:] Kodeks karny. Komentarz, Art. 115 kk, (red.) Grześkowiak A., wyd. 6, Warszawa 2019, Legalis.
71. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, Warszawa 2014.
72. Guzik-Makaruk E. M., Sekty religijne w Polsce, Warszawa 2004.
73. Guzik-Makaruk E. M., Transplantacja organów, tkanek i komórek w ujęciu prawnym i kryminologicznym, Białystok 2008.

74. Gwiazdomorski J., Dochodzenie i zaprzeczenie macierzyństwa [w:] Piąkowski J. (red.) System Prawa Rodzinnego i opiekuńczego, cz. 1, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź 1985.
75. Haberko J., Łączkowska M., Prawne, medyczne i psychologiczne aspekty wspomaganej prokreacji, Poznań 2005.
76. Haberko J., Obowiązki lekarza ginekologa stosującego techniki prokreacji wspomaganej medycznie, „Ginekologia Praktyczna”, Nr 2, Poznań 2005.
77. Haberko, J. [w:] Ustawa o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, Haberko J., Uhrynowska-Tyszkiewicz I., Warszawa 2014, LEX.
78. Hansen M., Kurinczuk J. J., Bower C., Webb S., The risk of major birth defects after intracytoplasmic sperm injection and in vitro fertilization, „New England Journal of Medicine”, 346/10, Waltham 2002.
79. Herzog A., Komentarz do art. 189a kk, [w:] Stefański R. A. (red.), Komentarz Kodeksu Prawa Karnego, Warszawa 2018.
80. Herzog A., Komentarz do art. 189a kk, [w:] Stefański R. (red.), Komentarz Kodeksu Karny, Warszawa 2019, wyd. 23, Legalis.
81. Holewińska-Łapińska E., Przysposobienie po nowelizacji, „Monitor Prawniczy”, nr 12, Warszawa 1995.
82. Holewińska-Łapińska E., [w:] Smoczyński T. (red.), System Prawa Prywatnego, t. XII, Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 2011.
83. Holewińska-Łapińska E., Przysposobienie rozwiązywalne w orzecznictwie sądów polskich, „Prawo w działaniu”, 21/2015, Warszawa 2015.
84. Holocher J., Soniewicka M., Analiza prawna umowy o zastępcze macierzyństwo, „Prawo i medycyna”, nr 3/2009, Warszawa 2009.
85. Huk A., Tajemnica zawodowa lekarza w polskim procesie karnym, ABC, wyd.1, Warszawa 2006.
86. Hung Yu Ng E., Liu A., Chan C.H.Y., Lai Wan Chan C., Shu Biu Yeung W., Chung Ho P., Regulating Reproductive Technology in Hong Kong, “Journal of Assisted Reproduction and Genetics”, 2003, nr 7, Japan 2003.
87. Hyps S., Komentarz do art. 189 a kk, [w:] (red.) A. Grześkowiak, Kodeks Karny, Warszawa 2018.
88. Hyps S., Komentarz do art. 211a kk, [w:], (red.) M. Królikowski, R. Zawłocki, Kodeks Karny, Komentarz, wyd. 4, Warszawa 2017, Legalis.

89. Idiakez I. A., The legal regulation of surrogate motherhood, [w:] Surrogate pregnancy: an analysis of the current situation, Questions of the Víctor Grífolsi Lucas Foundation 03.
90. Ignatowicz J. [w:] Dobrzański B. (red.), Ignatowicz J. (red.). Komentarz Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, Warszawa 1975.
91. Ignatowicz J., [w:] Pietrzykowski K. (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2010.
92. Jackson R., Gibson K. A., Wu Y. W., Croughan M. S., Perinatal outcomes in singletons following in vitro fertilization: a meta-analysis, „Obstetric Gynecology”, Vol. 103, no 3. 2004, London 2004.
93. Kaczmarek T., O pozytywnej prewencji ogólnej w ujęciu projektu kodeksu karnego, „Palestra”, nr 3-4, Warszawa 1995.
94. Kant I., Krytyka praktycznego rozumu, Warszawa 1972.
95. Kant I., Uzasadnienie metafizyki moralności, Warszawa 1984.
96. Karsznicki K., Handel kobietami w świetle spraw karnych, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 12, Warszawa 2002.
97. Karsznicki K., Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce, Warszawa 2010.
98. Kinjo K., Bioethics on the Birth of Life, Kanehara Shuppan, Tokyo 1998.
99. Klaus W., Relacje między biedą i wykluczeniem społecznym a przestępczością [w:] Buczkowski K., Czarnecka-Działuk B., Klaus W., Kossowska A., Rzeplińska I., Wiktorska P., Woźniakowska-Fajst D., Wójcik D., Społeczno- polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce, Warszawa 2013.
100. Klaus W., Zapobieganie Przestępczości – polityka społeczna przeciwdziałająca, [w:] Buczkowski K., Czarnecka-Działuk B., Klaus W., Kossowska A., Rzeplińska I., Wiktorska P., Woźniakowska-Fajst D., Wójcik D., Społeczno- polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce, Warszawa 2013.
101. Kodeks Hammurabiego, tłum. M. Stępień, Warszawa 1996 r.
102. Kolańczyk K., Prawo rzymskie, Warszawa 2007.
103. Konarska-Wrzosek V., Ochrona dziecka w polskim prawie karnym, Toruń 1999.
104. Kosonoga J., Komentarz do art. 211 a kk, [w:] Stefański R. A., (red.), Kodeks Karny. Komentarz, wyd. 21, Warszawa 2018.

105. Kosonoga J., Komentarz do art. 211a kk, [w:] Stefański R. (red.), Komentarz Kodeks Karny, wyd. 23, Warszawa 2019, Legalis.
106. Kozioł K., Lewandowski P., Wolski J. K., Rozród człowieka. Malejąca rola kobiety w niepłodności małżeńskiej, Warszawa 2000.
107. Krajewski R., Prawnokarne konsekwencje komercyjnego organizowania adopcji, „Problemy Opiekuncho – Wychowawcze”, 2007, nr 2, Warszawa 2007.
108. Krajewski R., Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji, „Prokuratura i Prawo”, Nr 10, Warszawa 2010.
109. Królikowski J., Zimowski Z., Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966 - 1994, Tarnów 1997.
110. Królikowski M., Sakowicz A., Komentarz art. 189 a kk, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Komentarz Prawo Karne, Warszawa 2017.
111. Królikowski M., Sakowicz A., Komentarz do Kodeksu Karnego, art. 189a kk, [w:] (red.) Królikowski M., Zawłocki R., wyd. 4, Warszawa 2017, Legalis.
112. Kryszczuk A., Kriokonserwacja - nowoczesna metoda przechowywania materiału roślinnego, Biuletyn Instytutu Hodowli i Alimatyzacji Roślin, nr 223/22, Błonie 2002.
113. Kryże A., Niedzielak P., Petryna K., Wirzman T. E., Zrzeszenie Prawników Polskich, 2001, Kodeks postępowania karnego, Praktyczny komentarz z orzecnictwem, Warszawa 2001.
114. Kuczyński W. Prawo o in vitro. 28 lat po fakcie, „Medyk Białostocki”, Miesięcznik Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku, Nr 05 (135) Czerwiec-Wrzesień 2015, Białystok 2015.
115. Kunicka-Michalska B., Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości popełniane za pośrednictwem systemu informatycznego, Wrocław 2004.
116. Kurpisz K. (red.), Molekularne podstawy rozrodczości człowieka i innych ssaków, Poznań 2002.
117. Lang W., Prawne problemy ludzkiej prokreacji, Toruń 2000.
118. Leeton J., The early history of IVF in Australia and its contribution to the world 1970 -1990, Department of Obstetrics and Gynaecology, Monash Medical Centre, Melbourne, Victoria, Australia, Melbourne 2004.

119. Łepecka - Klusek C., Pilewska-Kozak A. B., Niepłodność w świetle definicji choroby podanej przez WHO, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu”, t. 18, nr 2, Lublin 2012.
120. Leśniak M., Wielowymiarowy obraz rodziny, Państwo i Społeczeństwo, 2011 nr 3, Kraków 2011.
121. Leszczyński J., Przestępstwo zgwałcenia w Polsce, Warszawa 1973.
122. Liszewska A., [w:] Dębski R. (red.), System prawa karnego, t. 3, Warszawa 2012.
123. Liszewska A., [w:] Dębski R. (red.), Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności. System Prawa Karnego, t. 3, Warszawa 2012.
124. Liżyńska K., Płońska A., Uwagi o sposobie ustawowego ujęcia przestępstwa zajmowania się organizowaniem adopcji wbrew przepisom ustawy (art. 211 a kodeksu karnego), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2011, z. 3, Poznań 2011.
125. Łopatkowa M., Samotność dziecka, Warszawa 1994.
126. Łowińska E., Prawo do zapłodnienia in vitro w Polsce i na świecie, [w:] Przegląd prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012.
127. Łukasiewicz R., Prawna regulacja przysposobienia ze wskazaniem a problem handlu dziećmi, MOP 2016, Nr 3; Uzasadnienie do projektu ustawy z 24.7.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Druk sejmowy Nr 2361, Warszawa 2014.
128. M. Safjan, Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji, Warszawa 1990.
129. Majewski J., [w:] Zoll A. (red.), Kodeks karny, t. 1, Warszawa 2007.
130. Makarewicz J., Prawo karne ogólne, Kraków 1914.
131. Marek A., [w:] Wąsek A., Zawłocki R., (red.) Kodeks karny, Warszawa 2007.
132. Martinez J. V., Comentario a la Sentencia del Tribunal Constitucional de 17 de junio de 1999 resolviendo El Recurso de Inconstitucionalidad no. 376/89 contra la Ley 35/1988 de noviembre sobre Técnicas de Reproducción Asistida, Revista de Derecho y Genoma, „Law and the Human Genome Review”, 2000, Nr 12, Nr 12, Deusto 2000.

133. Mascarenhas M. N., Flaxman S. R., Boerma T., Vanderpoel S., Stevens G. A., National, Regional, and Global Trends in Infertility Prevalence Since 1990: A Systematic Analysis of 277 Health Surveys, Mascarenhas 1990.
134. Mierzwiński B., Wychowanie do ojcostwa, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa.
135. Mikluszka M., Czy można kupić dziecko, czyli problemy prawne i etyczne związane z macierzyństwem zastępczym, [w:], Współczesne wyzwania bioetyczne, Bosek L. (red), Królikowski M., Warszawa 2010.
136. Mikluszka M., Czy można kupić dziecko, czyli problemy prawne i etyczne związane z macierzyństwem zastępczym, [w:], Współczesne wyzwania bioetyczne, Bosek L. (red.), Królikowski M., Warszawa 2010.
137. Mirocha Ł., Tzw. Macierzyństwo zastępcze (surrogacy, Leihmutterchaft) w bieżącym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, Warszawa 2017.
138. Mitra S., Schickatanz S., Patel T. (red.), Cross-Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation, Interdisciplinary Perspectives from India, Germany and Israel, Palgrave Macmillan, Cham 2018.
139. Morawska A., Handel dziećmi – zarys zjawiska, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006.
140. Mozgawa M., [w:] M. Mozgawa (red.), Kodeks karny, Warszawa 2010.
141. Mozgawa M., Zmiany w ujmowaniu przestępstw przeciwko wolności w polskim prawie karnym, [w:] T. Bojarski (red.), Problemy ewolucji prawa karnego, Lublin 1990.
142. Mroczkowski T. F., Choroby przenoszone drogą płciową, Lublin 2006.
143. Namysłowska-Gabrysiak B., Handel ludźmi. Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2006.
144. Namysłowska-Gabrysiak B., Analiza orzeczeń sądowych za lata 1999-2009 w sprawach dotyczących handlu ludźmi z art. 253 k.k. oraz wybranych losowo spraw z art. 204 § 4 k.k., Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2010.
145. Nappi L., Loverro G., Carriero C., Depalo R., Greco P., Vicino M., Selvaggi L., Assisted Reproductive Technology in Italy: Juridical and Ethical Considerations, „Journal of Assisted Reproduction and Genetics”, Switzerland 2000, nr 7.

146. Nawrot O., Macierzyństwo zastępcze – aspekty moralno-prawne, „Etyka” 2000, nr 33, Warszawa 2000.
147. Nesterowicz M., Prawo medyczne, Toruń 2005.
148. Norrie K., United Kingdom: Legal Regulation of Human Reproduction, [w:] S. McLean (red), Law Reform and Human Reproduction, Dartmouth 1992.
149. Nowak L. (red.), Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.
150. Nozawa S., Banno J., Surrogacy, „Japan Medical Association Journal”, 2004, Nr 4, Japan 2004.
151. Oeschger W., Die pflege- und Adoptivkinderversorgung. Eine psychologisch-heilpädagogische Studie, Freiburg 1957.
152. Olechno P., Rokicińska A., Legalnie wynajmiesz kobietę, która urodzi twoje dziecko, Gazeta Polska, Warszawa 2008.
153. Palermo G., Joris H., Devroey P., Van Steirteghem A.C., Pregnancies after intracytoplasmic injection of single spermatozoon into an oocyte., „Lancet”, 340 (8810), Jul 1992, London 1992.
154. Palmirski T. (red.), Digesta Iustiniani - Digesta Justyniańskie, t. I i II, Kraków 2013.
155. Piechocki S., Przysposobienie dziecka, Warszawa 1983.
156. Pietrzykowski K. (red.), Kodeks cywilny, komentarz, tom I, Warszawa 1997.
157. Pio XII, Preisa che Nel dis corso del 29 settembre 1949 egli trattava Della fecondazione artificiale, Nel senso ordinario Della parola, o inseminazione artificiale.
158. Pisarski T., Szamatowicz M. (red.), Niepłodność, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1997.
159. Pływaczewski E., [w:] Wąsek A. (red), Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222-316 kk, Tom II, Warszawa 2005.
160. Pływaczewski E., A. Sakowicz, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red), Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222- 316 kk, t. II, Warszawa 2010.
161. Pomarańska-Bielecka M., Komercyjna adopcja dzieci, [w:] Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), Handel dziećmi. Wybrane problemy, Warszawa 2007.
162. Pomarańska-Bielecka M., Wiśniewski M., Analiza przepisów prawa dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania handlu dziećmi, Prokuratura Rejonowa

Warszawa Mokotów, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010.

163. Pomarańska-Bielecka M., Wiśniewski M., Handel ludźmi – nowelizacja kk. Część II, „Edukacja Prawnicza”, Nr 1, Warszawa 2011.
164. Pomarańska-Bielecka M., Wiśniewski M., Zapewnienie wsparcia i pomocy cudzoziemcom- ofiarom handlu ludźmi w Polsce. Analiza, ocena i rekomendacje, Stowarzyszenie interwencji prawnej, [w] Klaus W., Gutowska A., Niełaczna M., Pomarańska-Bielecka M., (red.), „Analizy, Raporty, Ekspertyzy”, nr 1 (15), luty 2008, Warszawa 2008.
165. Qublan H. S., Amarin Z., Tahat Y. A., Smadi A. Z., Ovarian cyst formation following GnRH agonist administration in IVF cycles: incidence and impact, „Human Reproductive”, 21 (3).
166. Radoniewicz F., Przestępstwo handlu ludźmi, „Prokuratura i Prawo”, nr 10, Warszawa 2011.
167. Robertson J. A., Ethical and legal issues in human embryo donation, „Fertility and Sterility”, 64.5/1995, Atlanta 1995.
168. Różniatowski T. (red.) Mała encyklopedia medycyny. T. III P–Ż, Warszawa 1988.
169. Safjan M., Art. 888, Komentarz Kodeks Cywilny, Tom II (red.) Pietrzykowski 2018, Legalis.
170. Safjan M., Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji, Warszawa 1990.
171. Santeler J., Die Grundlegung der Menschenwürde bei I. Kant, Innsbruck 1962.
172. Sawicki D., Moralność a in vitro. Ocena etyczna medycznie wspomaganego poczęcia, Łomża 2002.
173. Shinagawa S.N., Short History of Reproductive Medical Problems in Japan, „Eubios Journal of Asian and International Bioethics”, 1996, Nr 6, Japan 1996.
174. Shirai Y., Awareness Survey on ART, Ministry of Health, Labor and Welfare. Sanfujinkano Sekai, „World of the Obstetrics and Gynecology”, 2000; 52, Tokyo 2000.
175. Shuppan K., Japanese Society of Fertility and Sterility, Guidelines on New Assisted Reproductive Technology, Tokyo 1996.

176. Sills E. S., (red.), *Handbook of Gestational Surrogacy. International Clinical Practice and Policy Issues*, Cambridge University Press 2016, *Saying No to Surogacy: A European View*, California 2016.
177. Sitarz O., *Analiza przepisów prawnokarnych dotyczących zjawiska handlu ludźmi* [w:] Lasocik Z. (red.), *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu*, Warszawa 2011.
178. Sitarz O., *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o Prawach Dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
179. Sitarz O., *Problem implementacji przepisów prawa międzynarodowego dotyczących handlu ludźmi*, [w:] Z. Lasocik, M. Koss, Ł. Wieczorek, (red.), *Handel dziećmi. Wybrane problemy*, Warszawa 2007.
180. Sitarz O., *Wątpliwości i kontrowersje wokół definicji handlu ludźmi*, „Archiwum Kryminologii” 32, Warszawa 2010.
181. Skrzypczak J., Jędrzejczak P., Szymanowski K., *Niepłodność żeńska*, „Kliniczna Perinatologia i Ginekologia”, XVII 1996, Poznań 1996.
182. Skrzypulec-Plinta V., *Stres jako jedna z przyczyn niepłodności* [w:] Skrzypulec-Plinta V., Szamatowicz M., Goncikowska E., Ostaszewska- Mosak T., Krawczak A., *Wspieramy płodność, Raport Koalicji na rzecz Kompleksowej Terapii Niepłodności*, Warszawa 2015.
183. Skrzypulec-Plinta V., Szamatowicz M., Goncikowska E., Ostaszewska- Mosak T., Krawczak A., *Wspieramy płodność, Raport Koalicji na rzecz Kompleksowej Terapii Niepłodności*, Warszawa 2015.
184. Smith Rotabi K., *Force, Fraud, and Coercion Bridging from Knowledge of Intercountry Adoption to Global Surrogacy*, „International Institute of Social Studies Working Paper” 2014, No. 600.
185. Smitz J., Camus M., Devroey P., Erard P., *Incidence of severe ovarian hyperstimulation syndrome after GnRH agonist/HMG superovulation for in-vitro fertilization*, „Human Reproductive”, 5 (8).
186. Smyczyński T. (red.), *Wspomagana prokreacja ludzka*, Poznań 1996.
187. Smyczyński T., *Pojęcie i status osobowy dziecka w świetle Konwencji Praw Dziecka i prawa polskiego*, „Państwo i Prawo”, 1991/4/48-55, Warszawa 1991.
188. Smyczyński T., *Prawo rodzinne i Opiekuńcze*, Warszawa 1999.

189. Sokołowski T., [w:] Dolecki H., Sokołowski T. (red.), Kodeks rodzinny, Warszawa 2013.
190. Soniewicka M., Sprawozdanie z debaty Polskiego Towarzystwa Bioetycznego „Jak uregulować kwestię macierzyństwa zastępczego?” „Diametros” 2009, nr 22, Kraków 2009.
191. Stefański R., Przepadek korzyści majątkowej uzyskanej przez sprawcę z przestępstwa, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 2001, Nr 3.
192. Stewart D. E., Reproductive functions in eating disorders, „Annals of Medicine”, 1992, 24 (4):287-291.
193. Stojanowska W., Ojcostwo prawne a ojcostwo biologiczne, Warszawa 1985.
194. Stojanowska W., Ojcostwo w aspekcie prawnym, „Studia nad Rodziną”, 3/2 (5), Warszawa 1999.
195. Suchodolski B., Kim jest człowiek? Warszawa 1980.
196. Suda A., Adopcja, „Nielegalna adopcja”, a handel Dziećmi do adopcji, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, Departament Polityki Migracyjnej MSW, Warszawa 2014.
197. Super N .J, In the Matter of Baby M, 225 N .J . Super 267, 1988.
198. Szamatowicz M., Psychologiczne aspekty diagnostyki i leczenia niepłodności [w:] Skrzypulec-Plinta V., Szamatowicz M., Goncikowska E., Ostaszewska- Mosak T., Krawczak A., Wspieramy płodność, Raport Koalicji na rzecz Kompleksowej Terapii Niepłodności, Warszawa 2015.
199. Szamota B., Badania nad prewencją generalną: problemy metodologiczne, „Archiwum Kryminologii”, T. XI, Warszawa 1984.
200. Szerer M., Karanie a humanizm, Warszawa 1964.
201. Szydłowska A., Umowa o macierzyństwo zastępcze w sprawie izraelskim, „Prawo i Medycyna”, Nr 39, Nr 2/2010 (39, vo.12), Warszawa 2010.
202. Telman E., The social construction of surrogacy research: An anthropological critique of the psychosocial critique of the psychosocial scholarship on surrogate motherhood, „Social Science & Medicine” 2008, Vol. 67, nr 7, https://www.researchgate.net/publication/5281996_The_Social_Construction_of_Surrogacy_Research_An_Anthropological_Critique_of_the_Psychosocial_Scholarship_on_Surrogate_Motherhood.
203. Testart J., Przejrzysta komórka, Warszawa 1990.

204. The ESHRE Capri Workshop Group, Social determinants of human reproduction, „Human Reproduction, 2001, 16(7), Oxford 2001.
205. Tokarczyk R., Prawa narodzin, życia i śmierci, . Podstawy biojurysprudencji, Kraków 2000.
206. Tokarczyk R., Prawa narodzin, życia i śmierci. Podstawy biojurysprudencji, Kraków 2002.
207. Tokarczyk R., Prawa narodzin, życia i śmierci: podstawy biojurysprudencji, Kraków 2009.
208. Treпка-Starosta J., Motywacja do podjęcia decyzji o adopcji, [w:] Ostrowska K. i Milewska E. (red.), Adopcja. Teoria i praktyka, Warszawa 1999.
209. Truong T. D., Human Trafficking, Globalisation and Transnational Feminist Movement, Oxford University Press, Oxford 2015.
210. Trynieszewska K., Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz, Warszawa 2015.
211. Trzaskowski R., Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych: art. 3531 K.C., Katowice 2005.
212. Venn A., Watson L., Bruinsma F., Giles G., Risk of cancer after use of fertility drugs with in-vitro fertilization, „Lancet”, 354 (9190), London 1999.
213. Verspieren P., Biologia, medicina Ed etica, Queriniana, Brescia 1990.
214. Wałachowska M., Macierzyństwo zastępcze w systemie common law, „Państwo i Prawo”, z.8, Warszawa 2003.
215. Walerjan B., Nowe dylematy medycyny – zjawisko macierzyństwa zastępczego w perspektywie społeczno-etycznej, „Annales: etyka w życiu gospodarczym” 12.1/2009.
216. Warylewski J., Karalność handlu żywym towarem w świetle nowego kodeksu karnego, „Palestra” 2000, nr 7–8, Warszawa 2000.
217. Wąsowicz W., Obejście prawa jako przyczyna nieważności czynności prawnej, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, nr 1, Warszawa 1999.
218. Wiak S., Komentarz do art. 20 kk, Grześkowiak A. (red.), Komentarz Kodeks Karny, wyd. 6, Warszawa 2019.
219. Wickiewicz D., Zimmer M., Otyłość a problem niepłodności wśród kobiet, Perinatologia, Neonatologia i Ginekologia, Tom 1, zeszyt 2, Warszawa 2008.
220. Wilk L. [w:] Kodeks karny. Komentarz, (red.) Filar M., Warszawa 2010.

221. Willke J., Willke B., Aborcja. Pytania i odpowiedzi, Gdańsk 1990.
222. Wisborg K., Ingerslev H.J., Henriksen T.B., IVF and stillbirth: a prospective follow-up study, 2010.
223. Witczak P., Prawna sytuacja matek zastępczych, „Iustitia” 24.2/2016, Warszawa 2016.
224. Witkowski J., Dmochowska H. i in.: Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015. T. LXVIII. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015.
225. Witkowski J., Dmochowska H., Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015. T. LXVIII, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015.
226. Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., Prawo cywilne, 2001, Warszawa 2001.
227. Wolter W., W obronie metody, „Państwo i Prawo”, Warszawa 1975, z. 8-9.
228. Wróbel W. [w:] Zoll A. (red.), Kodeks Karny część szczególna, t. II, teza 2 do art. 266 kk, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
229. Zielińska E., Opinia na temat rządowego projektu ustawy o leczeniu niepłodności, Zeszyty Prawnicze, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 4 (48), Warszawa 2015.
230. Приказ Минздрава России от 30.08.2012 N 107н "О порядке и использования вспомогательных репродуктивных технологий, противопоказаниях и ограничениях к их применению", "Российская газета", спецвыпуск, N 78/1, 11.04.2013 г.

Akty normatywne:

Krajowe

1. Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. Nr 16, poz. 93), tj. z dnia 10 maja 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025).
2. Kodeks Etyki Lekarskiej z dnia 2 stycznia 2014 r., https://www.nil.org.pl/__data/assets/pdf_file/0003/4764/Kodeks-Etyki-Lekarskiej.pdf.
3. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553), tj. z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600).
4. Kodeks postępowania cywilnego, z dnia 17 listopada 1964 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 296), tj. z dnia 14 czerwca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1360).
5. Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 555), tj. z dnia 15 września 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1904).

6. Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r., Dz.U. Nr 9, poz. 59, tj. z dnia 6 listopada 2015 r., Dz.U. z 2015 r. poz. 2082.
7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
8. Prawo o aktach stanu cywilnego z dnia 28 listopada 2014 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 1741), tj. z dnia 21 listopada 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 2064).
9. Prawo Prywatne Międzynarodowe z dnia 4 lutego 2011 r. (Dz.U. Nr 80, poz. 432) tj. z dnia 13 października 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792).
10. Przepisy wprowadzające Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 554).
11. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej w podmiotach leczniczych utworzonych przez Ministra Obrony Narodowej oraz sposobu jej przetwarzania z dnia 25 kwietnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1108).
12. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów oraz sposobu przetwarzania dokumentacji medycznej w podmiotach leczniczych utworzonych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych z dnia 25 lutego 2016 r. (Dz.U. 2016 poz. 249).
13. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, (Dz.U. 1999 nr 38 poz. 374).
14. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w podmiotach leczniczych dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania z dnia 26 lutego 2016 r. (Dz.U. 2016 poz. 258).
15. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie rejestru dawców komórek rozrodczych i zarodków z dnia 20 października 2015 r., (Dz.U. z 2015 r. poz. 1745).
16. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania z dnia 21 grudnia 2010 r. tj. z dnia 9 listopada 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 2069).
17. Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r. (Dz.U. Nr 11, poz. 62), tj. z dnia 21 kwietnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 912).
18. Ustawa o działalności leczniczej z dnia 15 kwietnia 2011 r. tj. z dnia 7 grudnia 2012 r. (Dz. U. z 2013 r. poz. 217), tj. z dnia 8 grudnia 2017 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 160).

19. Ustawa o emeryturach i rentach z funduszu ubezpieczeń społecznych z dnia 17 grudnia 1998 r. (Dz.U. Nr 162, poz. 1118), tj. z dnia 14 czerwca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1270).
20. Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z dnia 17 maja 1989 r. (Dz.U. Nr 29, poz. 155), tj. z dnia 26 maja 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1153).
21. Ustawa o konsultantach w ochronie zdrowia z dnia 6 listopada 2008 r. (Dz. U. 2009 Nr 52, poz. 419), tj. z dnia 5 kwietnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 890).
22. Ustawa o leczeniu niepłodności z dnia 25 czerwca 2015 r., (Dz. U. z 2015 r. poz. 1087).
23. Ustawa o ochronie danych osobowych z dnia 29 sierpnia 1997 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 1182 i 1662).
24. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz.U. Nr 64, poz. 593), tj. z dnia 15 września 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1769).
25. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r. (Dz.U. Nr 35, poz. 228) tj. z dnia 13 kwietnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 969).
26. Ustawa o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta z dnia 6 listopada 2008 r. tj. z dnia 24 stycznia 2012 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 159).
27. Ustawa o systemie informacji w ochronie zdrowia z dnia 28 kwietnia 2011 r. (Dz. U. Nr 113, poz. 657 i Nr 174, poz. 1039), tj. z dnia 18 kwietnia 2018 r. (Dz.U. 2011 Nr 113 poz. 657).
28. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dz.U. Nr 149, poz. 887) tj. z dnia 13 kwietnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 998).
29. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego z dnia 20 maja 2010 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 626).
30. Ustawa Prawo o aktach stanu cywilnego z dnia 28 listopada 2014 r. (Dz.U. 2014 poz. 1741).
31. Ustawa r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 06 listopada 2008 (Dz.U. Nr 220, poz. 1431).
32. Ustawa. o zawodzie lekarza i lekarza dentysty z dnia 5 grudnia 1996 r, tj. z dnia 1 marca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 617).
33. Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1000 ze zm.).

34. Zarządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11 marca 2010 r. w sprawie prowadzenia prac nad opracowaniem i realizacją programów zdrowotnych, Dz. Urz. Min. Zdrow. nr 4. poz. 32.

Obce

1. Act Feb. 19, 2004, No 40, Rules on medically assisted procreation, published in Official Gazette No 45, February 24, 200, <https://www.ieb-eib.org/nl/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>.
2. Adoption Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/36/contents>.
3. Arkansas Code, <https://law.justia.com/codes/arkansas/2010/title-9/subtitle-2/chapter-10/subchapter-2/9-10-201>.
4. Bundesgesetz über die medizinisch unterstützte Fortpflanzung, <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20001938/index.html>.
5. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft, <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html>.
6. Fortpflanzungsmedizingesetz vom 18. Dezember 1998 (Stand am 1. September 2017), <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20001938/index.html>.
7. Fortpflanzungsmedizinrecht – Änderungsgesetz 2015 (FMedRÄG), BGBl 35/2015.
8. German Civil Code BGB, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/.
9. Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG) vom 2 Juli 1976, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&jumpTo=bgbl176s1762.pdf#__bgbl__%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl176s1762.pdf%27%5D__1530091261737.
10. Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG) 2001, I.
11. Gestation Surrogacy Act, Public Act 093-0921, HB4962 Enrolled, LRB093 20774 LCB 466675b.
12. Gestational Carrier Act, No. 482, State of New Jersey, pre- filed for introduction in the 2018 session.
13. Human Fertilization and Embryology Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/part/1>.

14. Illinois Compiled Statutes > 750 ILCS 50 – Adoption Act,
https://www.lawserver.com/law/state/illinois/il-statutes/illinois_statutes_750_ilcs_50.
15. Law No. 35/1988 of 22 Nov 1988 on Assisted Reproduction Procedures (Boletín Oficial del Estado, 24 Nov 1988, No. 282, pp. 33373-33378),
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11659178>.
16. Surrogacy Arrangements Act 1985, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/49>.
17. Surrogate Parenting act z dnia 1 września 1988 r. ,
[http://www.legislature.mi.gov/\(S\(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4\)\)/mileg.aspx?page=getobject&objectName=mcl-Act-199-of-1988](http://www.legislature.mi.gov/(S(3cof2casqh2pwo0qe3q41eq4))/mileg.aspx?page=getobject&objectName=mcl-Act-199-of-1988).
18. Uniform Parentage Act z dnia 6 marca 2017 r. ,
[http://www.uniformlaws.org/Act.aspx?title=Parentage%20Act%20\(2017\)](http://www.uniformlaws.org/Act.aspx?title=Parentage%20Act%20(2017)).
19. Ustawa Kodeks Cywilny nr 89 z 1898 r. Meiji 29,
<http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=2057&vm=04&re=02>.
20. Ustawa o zawieraniu umów o macierzyństwo zastępcze z dnia 5 listopada 2001 r.,
<http://www.buzer.de/gesetz/5418/a74464.htm>.
21. Минюст Приказ от 18.11.2003 № 140/5 действует с 29.11.2003 г.,
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8379.html.
22. Основи законодавства України про охорону здоров'я (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19), № 2206-VIII від 14.11.2017 р., ВВР, 2018, № 5.
23. Приказ Минздрава РФ от 26.02.2003 г. N 67 "О применении вспомогательных репродуктивных технологий (ВРТ) в терапии женского и мужского бесплодия", "Российская газета", N 84, 6.05.2003 г.
24. Приказ Министерства здравоохранения СССР от 13 мая 1987 г. N 669,
<http://zakon.7law.info/base48/part8/d48ru8985.htm>.
25. Сімейний кодекс України, (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21-22, ст.135). від 10 kwietnia 2008 г., ВВР, 2008, N 24, ст. 230.
26. Федеральный закон от 15 listopada 1997г. N 143-ФЗ "Об актах гражданского состояния", "Российская газета", N 224, 20 listopada 1997 г.
27. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356). № 2269-VIII від 18 stycznia 2018 р., ВВР, 2018, № 12, ст. 68.

Międzynarodowe

1. Decyzja ramowa Rady 2002/69/WSiSW (Dz.Urz. UE L 101, s.1).

2. Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. Urz. WE L 203, s. 1).
3. Dyrektywa 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie ustalenia norm jakości i bezpiecznego oddawania, pobierania, testowania przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich, (Dz. Urz. UE L 102 z 7 dnia lutego 2004).
4. Dyrektywa Komisji 2006/17/WE z dnia 8 lutego 2006 r. wprowadzającej w życie dyrektywę 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących dawstwa, pobierania i badania tkanek i komórek ludzkich, (Dz. Urz. UE L 38 z dnia 9 lutego 2006, str. 40).
5. Dyrektywa Komisji 2006/86/WE z dnia 24 października 2006 r. wykonującej dyrektywę 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie wymagań dotyczących możliwości śledzenia, powiadamiania o poważnych i niepożądanych reakcjach i zdarzeniach oraz niektórych wymagań technicznych dotyczących kodowania, przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich, (Dz. Urz. UE L 294 z dnia 25 października 2006).
6. Dyrektywa Komisji 2012/39/UE z dnia 26 listopada 2012 r. zmieniającej dyrektywę 2006/17/WE w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących badania tkanek i komórek ludzkich w zakresie dotyczącym komórek rozrodczych i zarodków, (Dz. Urz. UE L 327 z dnia 27 listopada 2012).
7. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/69/WSiSW (Dz. Urz. UE L 101, s.1).
8. Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 24 kwietnia 1967 r., Dz.U. 1999 nr 99 poz. 1157.
9. Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).
10. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2007/C, 303/01).
11. Konwencja międzynarodowa z dnia 11 października 1933 r. o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi (Dz.U. z 1938 r. Nr 7, poz. 37, ze zm.).
12. Konwencja międzynarodowa z dnia 30 września 1921 r. o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi (Dz.U. z 1925 r. Nr 125, poz. 893, ze zm.).

13. Konwencja międzynarodowa z dnia 4 maja 1910 r. o zwalczaniu handlu białymi niewolnikami (Dz.U. z 1922 r., Nr 87, poz. 783, ze zm.).
14. Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. z 2005 r. nr 18 poz. 158).
15. Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze 29 maja 1993 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448, sprostowanie Dz.U. z 2002 r. Nr 1 poz. 17).
16. Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny z dnia 4 kwietnia 1997 r. (CETS No. 164.).
17. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.
18. Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526).
19. Konwencja o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej pornografii, przyjęte w Nowym Jorku w dniu 25 maja 2000 r. (Dz. U. z dnia 27 kwietnia 2007 r.).
20. Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.).
21. Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 10 listopada 1989 r. w Nowym Jorku. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).
22. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169).
23. Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 roku, ratyfikowana w dniu 6 września 2012r., (Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169).
24. Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 9 lutego 2009 r., (Dz. U. 2009 nr 20 poz. 107).
25. Konwencja sporządzona w Hadze, dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z dnia 25 października 1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze zm.).
26. Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji, otwarta do podpisu 21 marca 1950 r. w Lake Success (Dz.U. z 1952 r. Nr 41, poz. 278).

27. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku w dniu 19 grudnia 1966 r., (Dz. U. 1977, Nr 38, poz. 167).
28. Porozumienie międzynarodowe z dnia 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami (Dz.U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783, ze zm.).
29. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., (Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160).
30. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. z 2005 r. nr 18 poz. 160).
31. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE, https://giodo.gov.pl/234/id_art/9276/j/pl.
32. Rzymski Statut Międzynarodowy Trybunału Karnego, sporządzonym w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r. poz. 708).

Orzecznictwo:

Krajowe

1. Orzeczenie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 17 czerwca 1958 r., II CR 111/58.
2. Orzeczenie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 17 lipca 1956 r., sygn. akt I CR 1045/55.
3. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lutego 2001 r., sygn.. akt P 2/00, OTK 2001, nr 2, poz. 32.
4. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 11 stycznia 1995 r., sygn. akt II AKz 480/94.

5. Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna i Administracyjna z dnia 19 grudnia 1984 r. sygn. akt: III CRN 183/84.
6. Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 12 grudnia 2000 r., sygn. akt V CKN 1805/00.
7. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2007 r., sygn. akt III KK 177/2007.
8. Postanowienie Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 23 maja 2007 r., sygn. akt V KK 265/06.
9. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku - II Wydział Karny z dnia 13 sierpnia 2013 r., sygn. akt II AKz 475/13 Legalis nr Numer 810244.
10. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku - II Wydział Karny z dnia 13 sierpnia 2013 r., sygn. akt II AKz 475/13, Numer 810244, Legalis.
11. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 1980 r., VII KZP 41/78, OSNKW 1980, Nr 3, poz. 24.
12. Uchwała Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 21 listopada 2001 r., sygn. akt I KZP 26/01.
13. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 21.10.2003 r., sygn. akt I KZP 11/03.
14. Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 stycznia 1996 r., W 12/94, OTK 1996, Nr 1, poz. 4.
15. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie, II Wydział Karny z dnia 8 marca 2001 r., sygn. akt II AKa 33/01.
16. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 12 lipca 2013 r., II Wydział Karny, sygn. akt II AKa 116/13.
17. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., sygn. akt II AKa 66/04.
18. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., sygn. akt II AKa 66/04.
19. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, II Wydział Karny z dnia 19 lutego 2014 r., sygn. akt II AKa 20/14.
20. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach – II Wydział Karny z dnia 5 czerwca 1997 r., sygn. akt II AKa 50/97.

21. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie - II Wydział Karny z dnia 3 września 2012 r., sygn. akt II AKa 43/12.
22. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie II Wydział Karny z dnia 28 września 2010 r., II AKa 93/10.
23. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 lutego 2010 r., sygn.. akt II AKa 266/09.
24. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 lutego 2009 r., sygn. akt II AKa 202/08.
25. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie, II Wydział Karny z dnia 8 marca 2001 r., w sprawie o sygn. akt II AKa 33/01.
26. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie II Wydział Karny z dnia 7 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 42/13.
27. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 7 kwietnia 2005 r., sygn. akt II AKa 75/2005.
28. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 23 stycznia 2002 r., sygn. akt II AKa 245/01.
29. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie, II Wydziału Karnego z dnia 3 marca 2016 r, sygn. akt II AKa 10/16.
30. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, II Wydział Karny, sygn. akt II AKa 262/16 z dnia 24 stycznia 2017 r.
31. Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Karna z dnia 10 lutego 1973 r., sygn. akt I KR 271/72.
32. Wyrok Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 14 listopada 2012 r. sygn. akt V KK 12/12.
33. Wyrok Sądu Najwyższego, Izba Karna z dnia 4 września 2007 r., sygn. akt II KK 322/06.
34. Wyrok Sądu Najwyższego, Izby Karnej z dnia 9 kwietnia 2013 r., sygn. akt II KK 207/12.
35. Wyrok Sądu Najwyższego, Izby Karnej z dnia z 6 czerwca 1974 r., sygn. akt II KR 339/73.
36. Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 25 marca 2013 r., III Wydział Karny, sygn. akt III K 157/12.
37. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., sygn. akt II AKa 33/01.

38. Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 13 grudnia 2000 r., sygn.. akt III CKN 1449/00.
39. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1985 r., sygn.. akt II KR 66/85.
40. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2002 r., sygn.. akt III KK 58/02, Legalis.
41. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 października 1998 r., II CKN 291/98.
42. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2001 r., sygn. akt V KKN 109/99.
43. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2002 r., sygn. akt V KKN 353/00.
44. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 października 2008 r.
45. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., sygn. akt II AKa 33/01, KZS 2001, Nr 5, poz. 29.
46. Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 13 grudnia 2000 r., sygn.. akt III CKN 1449/00, Legalis Numer 277816.
47. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1985 r., sygn.. akt II KR 66/85, OSNKGW 1987, Nr 1, poz. 6.
48. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2002 r., sygn.. akt III KK 58/02, Legalis,
49. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 października 1998 r., II CKN 291/98, OSN 1999, Nr 4, poz. 73.
50. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2001 r., sygn. akt V KKN 109/99, OSNKGW 2001, nr 9–10, poz. 79; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2002 r., sygn. akt V KKN 353/00, Prok. i Pr. 2002, dodatek „Orzecznictwo”, nr 11, poz. 4.
51. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 października 2008 r., P 32/06, OTK-A 2008, Nr 8, poz. 138.

Zagraniczne

1. Decyzja di Lazzaro przeciwko Włochom z dnia 10 lipca 1997 r., skarga Nr 31924/96, DR 90-A/134.
2. Decyzja X i Y przeciwko Wielkiej Brytanii z dnia 15 grudnia 1977 r, skarga Nr 7229/75 DR 12/32.
3. Family Court of the City of New York, Kings County, Jan 22, 1990146 Misc. 2d 379 (N.Y. Misc. 1990).
4. Matter In the of Baby M., 109 N.J. 396, 537 A.2d 1227, 1988.
5. New Jersey Supreme Court, In re Baby M, 537 A.2d 1227, 109 N.J.396, New Jersey, z dnia 2 marca 1988.
6. Orzeczenie Cour d’ Appel de Lyon z dnia 28 lutego 1956 r.

7. Orzeczenie Sądu Najwyższego w Ontario z 1921 r., w sprawie Orford v. Orford 58 DLR 251.
8. Orzeczenie Verfassungsgerichtshof z dnia 10 grudnia 2013 r., G16/2013 ua, VfSlg 19824.
9. Orzeczenie w sprawie K.H. and Others v. Slovakia, no. 32881/04 z dnia 28 kwietnia 2009 r.
10. Orzeczenie w sprawie McGinley and Egan v. United Kingdom z dnia 9 czerwca 1998 r., 27 EHRR 1.
11. Orzeczenie Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 kwietnia 2010 r., S. H. i inni przeciwko Austrii, skarga nr 57813/00, ECLI:CE:ECHR:2011:1103JUD005781300.
12. Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom - wyrok ETPC z dnia 24 stycznia 2017 r., skarga nr 25358/12.
13. S. H. i inni przeciwko Austrii, orzeczenie Wielkiej Izby z dnia 3 listopada 2011 r., skarga nr 57813/00.
14. Sijakova i inni przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, Decyzja 67914/0106/03/2003.
15. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 26 czerwca 2014 r., Izba (Sekcja V), skarga nr 65192/11.
16. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 26 czerwca 2014 r., Labassee przeciwko Francji, Izba, Sekcja V, skarga nr 65941/11.
17. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 27 stycznia 2015 r. Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom, Izba (Sekcja II), skarga nr 25358/12.
18. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 kwietnia 1997 r. w sprawie nr 21830/93, X., Y. and Z. v. UK.
19. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie Wagner i J. M. W. L przeciwko Luksemburgowi, nr 76240/01.
20. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Vo v. France, application no. 53924/00 z dnia 8 lipca 2004 r.

Źródła elektroniczne i inne:

1. Comision Nacional de Reproduccion Human asistida (ESPAÑA), I Informe Anual. 1998 (conclusiones), Ministerstwo de Sanidad y Consumo, Madrid, 1999.
2. Concilio Ecumenico Vaticano II, Costituzione Pastorale, Gaudium et spes, n. 50.
3. Denzinger- Schonmetzer, Enchiridion Symbolorum et Declarationum et Declarationum de rebus fidei et morum, Dehoniane, Bologna 2003, n. 3323.
4. Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 czerwca 2015 r., <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc>.
5. Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, Wyznania Religijne - Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009 - 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.
6. Długołęcka O., Sławne gwiazdy, które skorzystały z pomocy surogatek http://www.edziecko.pl/rodzice/56,79353,11518756,Slawne_gwiazdy__ktore_skorzys_taly_z_pomocy_surogatek.html.
7. Dziedziczak J., wniosek o wycofanie projektu ustawy, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/A8C7265C3E49A58EC1257E1C0022CC41/%24File/1110-001.pdf>.
8. Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/patria-potestas;3955042.html>.
9. Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kodeks-Hammurabiego;3909821.html>.
10. Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/komercjalizm.html>.
11. Encyklika Humanae vitae, http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html.
12. Encyklopedia Britannica, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/37134/artificial-insemination#ref1125363>.
13. Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Edwards-Robert-Geoffrey;5041653.html>.
14. Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/laparoskopia;3930560.html>.
15. Główny Urząd Statystyczny, Mały Rocznik Statystyczny Polski 2014, Warszawa 2014, tab. 22(82).
16. <http://adopcjapd.pl/>.
17. <http://biotexcom.com>.

18. http://brpd.gov.pl/sites/default/files/standardy_realizacji_zadan_osrodkow_adopcyjnych.pdf
19. <http://czestochowa.oglaszamy24.pl/ogloszenie/1521463603/czestochowa-surogatka-poszukiwana.html>.
20. <http://czestochowa.oglaszamy24.pl/ogloszenie/1521463603/czestochowa-surogatka-poszukiwana.html>.
21. <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/confirmatio.htm>.
22. <http://dzidziusiowo.pl/planujemy-ciaze/adopcja/1357-osrodki-adopcyjne-w-polsce>.
23. <http://en.surrogacy-ukraine.com>.
24. <http://klinikanieplodnosci.pl/zdiagnozowana-nieplodnosc-leczenie/dostepne-metody-leczenia/procedura-in-vitro/techniki/>.
25. <http://lavitanova.net/en/>.
26. <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/ludzieNauki?rtype=opis&objectId=66980&lang=pl>.
27. <http://pib.nic.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1525668>.
28. <http://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=22534&sid=16281ea4f897f79781929c457385cdee>.
29. <http://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=22907&sid=16281ea4f897f79781929c457385cde>.
30. <http://successful-parents.com/main/packages/surrogacy>.
31. <http://surrogacyukraine.com>.
32. <http://surrogate-mothers.ru>.
33. <http://www.adventistatlas.org/ViewCountry.asp?CtryCode=pl>.
34. http://www.benc.pl/grupy/forum/151/watek/2464384/wynajme_swoj_brzuszek_w_celu_urodzenia_dziecka.
35. http://www.bioeticacs.org/iceb/documentos/Warnock_Report_of_the_Committee_of_Inquiry_into_Human_Fertilisation_and_Embryology_1984.pdf.
36. <http://www.ciazowy.pl/artykul,nasze-geny-nasza-krew-tajemnice-dziedziczenia,728,1.html>.
37. <http://www.fertilitycrete.gr/fertility-treatments/surrogacy-surrogate-mother-in-greece>.
38. http://www.goldenline.pl/elzbieta-szymanska5/#_=_.
39. <http://www.idziemy.pl/spoleczenstwo/hiszpania-biskupi-skrytykowali-probe-zalegalizowania-surogacji>.

40. <http://www.ivfgreece.com/pl/surrogacy>.
41. <http://www.jurconsult.ru/en/>.
42. <http://www.katechizm.opoka.org.pl/rkkkIII-2-2.htm>.
43. <http://www.kriobank.pl/index.php?Itemid=295&lang=pl>.
44. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2010/.
45. <http://www.oglaszamy24.pl/ogloszenie/590292847/Dziecko-oddam.html>.
46. <http://www.osservatoreromano.va/pl/news/z-zyciem-nie-mozna-igrac>.
47. <http://www.psychiatria.pl/forum/sprzedam-dziecko-niedrogo/watek/50668/1.html>.
48. <http://www.ptmrie.org.pl/pliki/artykuly/Stnowisko%20PTMRiE%20oraz%20SPIN%20PTG%20w%20sprawie%20zdrowia%20dzieci%20pocz%C4%99tych%20w%20wyniku%20ART.pdf>.
49. http://www.rops-bialystok.pl/andrzej/?page_id=31.
50. <http://www.strada.org.pl/>.
51. <http://www.successful-parents.com>.
52. <http://www.surrogacy.ge/en>.
53. <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/chcesz-in-vitro-sprawdz-wyznanie,148188.html>.
54. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_pl.html.
55. <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/definitions/en/>.
56. http://www.wrotapodlasia.pl/pl/region_i_gospodarka/region/ludzie_podlasia/szamato-wicz.html.
57. <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/5/2291/3.pdf>.
58. <https://artvimed.pl/leczenie/>.
59. https://f.kafeteria.pl/temat/f10/adopcja-ze-wskazaniem-p_4466555.
60. https://f.kafeteria.pl/temat/f10/chyba-oddam-dziecko-po-porodzie-p_5357547.
61. https://f.kafeteria.pl/temat/f10/oddam-dziecko-do-adopcji-ze-wskazaniem-34-tc-teraz-p_6487202.
62. https://f.kafeteria.pl/temat/f10/urodze-dziecko-rodzinie-niemogacej-miec-dzieci-p_3275082.
63. <https://fdn.pl/>.
64. <https://klinikanieplodnosci.pl/strefa-wiedzy/inseminacja-domaciczna-przygotowanie-przebieg-procedury/>.

65. <https://law.justia.com/codes/new-york/2014/dom/article-8/122/>.
66. <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=1374>.
67. <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=28169>.
68. <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=9&t=29289>.
69. <https://www.circlesurrogacy.com/pages/new-york-surrogacy>.
70. https://www.klinikabocian.pl/oferta/leczenie-nieplodnosci/inseminacja/?gclid=CjwKCAjw1ZbaBRBUEiwA4VQCIWEfMKn6ujRpZifCc5NuMGFuXYLrpjNtzhD9LsJ0GIVGc77X7x_LzRoCuN4QAvD_BwE.
71. <https://www.klinikainvicta.pl/nieplodnosc-faq/inseminacja-domaciczna>.
72. <https://www.msw.gov.pl/pl/bezpieczenstwo/przeciwdzialanie-handl/11668,Przeciwdzialanie-handlowi-ludzmi.htm>.
73. https://www.newlifepoland.net/pl/?gclid=CjwKCAjwspHaBRBFEiwA0eM3kdjhmbRlkylAXlyXtBIh_I-ZxdBUiQO7bwfsdTzi0ocg4Hd2jkMsYhoC52UQAvD_BwE#.
74. <https://www.ptgin.pl/index.php/lekarze/rekomendacje2/rekomendacje>.
75. <https://www.sosrodzice.pl/sprzedam-dziecko>.
76. <https://www.thelocal.ch/20140825/two-swiss-men-recognized-as-parents-of-child>.
77. <https://www.tripconylawfirm.com/surrogacy/>.
78. <https://www.wprost.pl/407147/Brzuch-wynajme>.
79. Hubbard R., Jaeger A., Nasze ciała, nasze życie, część III Zdrowie seksualne i kontrola płodności, <https://www.ourbodiesourselves.org/cms/assets/uploads/2006/11/hightechART5.pdf>.
80. Jałoszewski M., Dzikie adopcje Orszagha. Dostanie dwa lata w zawieszeniu za pięć nielegalnych adopcji ? http://wyborcza.pl/1,76842,16082789,Dzikie_adopcje_Orszagha__Dostanie_dwa_lata_w_zawieszeniu.html.
81. Japan Federation of Bar Associations, Recommendations on Legal Regulations on the Use of Assisted Reproductive Technology (excerpt), 2000 Japan.
82. Kowalski J., Znany prawnik organizował lewe adopcje. Grozi u pięć lat. „Nie żałuję. Dzieci trafiły do dobrych rodzin”, Gazeta Wyborcza, http://wyborcza.pl/1,76842,13866194,Znany_prawnik_organizowal_lewe_adopcje__Grozi_mu_piec.html.
83. Krzykowski A., Znany Prawnik organizował nielegalne adopcje? <https://www.tvp.info/11021942/znany-prawnik-organizowal-nielegalne-adopcje>.

84. Krzyszczyk S., Prawosławie i bioetyka cz. 6, www.cerkiew.pl.
85. Łęcka A., Problem Niepłodności, <http://fajnamama.pl/problem-nieplodnosci/>.
86. Lenczkowska-Soboń K., Kodeks etyki lekarskiej – moc prawna i stosowanie w orzecznictwach sądów powszechnych, <https://www.zdrowie.abc.com.pl/aktualnosci/kodeks-etyki-lekarskiej-moc-prawna-i-stosowanie-w-orzecznictwie-sadow-powszechnych,21368.html>.
87. Leszczyńska J., Orszagh czuje się bohaterem, Dziennik Łódzki, <http://www.dzienniklodzki.pl/arttykul/891023,orszagh-czuje-sie-bohaterem,id,t.html>.
88. Loi fédérale sur la procréation médicalement assistée (LPMA) du 18 décembre 1998, R.O. 2000, Nr 51.
89. Lulu Z., China to continue cracking down on surrogacy, http://www.china.org.cn/china/2017-02/09/content_40252353.htm.
90. Martin J., Buddyzm i prawo jednostki ludzkiej do szacunku wobec niebezpieczeństw związanych z rozwojem biotechnologii, <http://etyka.doktorzy.pl/martin.htm>.
91. Massarella L., We lucked out!: Neil Patrick Harris explains the odd science behind the birth of his fraternal twins, <http://www.dailymail.co.uk/tvshowbiz/article-2153552/Neil-Patrick-Harris-explains-Oprah-odd-science-birth-twins.html>.
92. Minister Zdrowia, Program Polityki Zdrowotnej, Program- Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego na lata 2016 - 2019, Warszawa 2015.
93. Ministerstwo Zdrowia, Minister zdrowia podpisał nową edycję programu in vitro, <http://www.mz.gov.pl/zdrowie-i-profilaktyka/programy-zdrowotne/konkursy/program-leczenie-nieplodnosci-metoda-zaplodnienia-pozaustrajowego/mz-podpisal-nowa-edycje-programu-invitro>.
94. Ministerstwo Zdrowia, Rządowy program in vitro będzie kontynuowany, <http://www.mz.gov.pl/zdrowie-i-profilaktyka/programy-zdrowotne/konkursy/program-leczenie-nieplodnosci-metoda-zaplodnienia-pozaustrajowego/rzadowy-program-in-vitro-bedzie-kontynuowany>.
95. Ministry of Health, Measures of administration of human assisted reproductive technologies, Health Newspaper 2001, March 6.
96. Ministry of the Attorney General, Ontario Law Reform Commission, Canada, Report of Human Artificial Reproduction and Related Matters, t. II, 1985.
97. N. Gamble, Surrogacy, <https://www.stonewall.org.uk/help-advice/parenting-rights/surrogacy-1>.

98. Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację Nr 3165 w sprawie macierzyństwa zastępczego, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/3A6473C4>.
99. Opinia Biura Analiz Sejmowych, druk sejmowy nr 3245/VII kad., BAS 950/15.
100. Opinie Biura Analiz Sejmowych, <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2387>.
101. Opinie prawne w przedmiocie projektu ustawy o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (druk nr 608), <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=608>.
102. Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 253 § 1 kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63610,dok.html>.
103. Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 189 a kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-4/64011,dok.html>.
104. Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 253 § 2 kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63610,dok.html>.
105. Opracowanie danych statystycznych w zakresie przestępstwa organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy z art. 211 a kk, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/84027,Nielegalna-adopcja-art211a.html>.
106. Oświadczenie Synodu Kościoła Ewangelicko - Augsburskiego, http://www.bik.luteranie.pl/pl/oswiadczenia_synodu_kosciola/oswiadczenie_w_sprawie_in_vitro.html.
107. Papież Jan XXIII, Encyklika Mater et magistra, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/mater_magistra_15051961.html.
108. Parliamentary Assembly, A report on the human rights and ethics of surrogacy to be considered in Paris, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=6060&lang=2&cat=133>.

109. Parliamentary Assembly, A report on the human rights and ethics of surrogacy to be considered in Pio XII, Ai partecipanti al. IV Congresso internazionale dei Medici cattolici, 29 settembre 1949.
110. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z dnia 1 grudnia 2011 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/96EAB9DED84643BDC1257A45003F73B1/%24File/608.pdf>.
111. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, przebieg procesu legislacyjnego, druk 608, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=752B71307BDC09B6C1257A45004E0301>.
112. Postanowienie Prokuratury Rejonowej Stare Miasto w Poznaniu, sygn. akt II Ds. 137/11, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Dziecko_Krzywdzone_teoria_badania_praktyka/Dziecko_Krzywdzone_teoria_badania_praktyka-r2014-t13-n4/Dziecko_Krzywdzone_teoria_badania_praktyka-r2014-t13-n4-s11-39/Dziecko_Krzywdzone_teoria_badania_praktyka-r2014-t13-n4-s11-39.pdf.
113. Prawa Pacjenta, <http://www.mz.gov.pl/leczenie/prawa-pacjenta>.
114. Prognoza ludności na lata 2008- 2035, GUS, Warszawa 2008 r.
115. Prognoza ludności na lata 2014- 2050, GUS, Warszawa 2014 r.
116. Program – Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego na lata 2013 – 2016, <http://www.invitro.gov.pl/kto-moze-uczestniczyc-w-programie/>.
117. Projekt nowelizacji ustawy z dnia 28 kwietnia 2011 r. o systemie informacji w ochronie zdrowia (Dz. U. nr 113 poz. 657) w zakresie przesunięcia terminu obowiązku prowadzenia dokumentacji medycznej w formie elektronicznej na 1 sierpnia 2017 r. (druk sejmowy nr 2477).
118. Projekt Oświadczenia, Poglądy Komisji Etyki ds. surogacji, Dziennik JSOG (tom 54, nr 4), [https://www.whijournal.com/article/S1049-3867\(05\)80115-X/pdf](https://www.whijournal.com/article/S1049-3867(05)80115-X/pdf).
119. Projekt Oświadczenia, Poglądy Komisji Etyki ds. surogacji, [https://www.whijournal.com/article/S1049-3867\(05\)80115-X/pdf](https://www.whijournal.com/article/S1049-3867(05)80115-X/pdf).
120. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r.,

http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf.

121. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz zmianie niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2012 r., [http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AE4E777E0FBE7940C1257B170039FF7B/\\$File/1107.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AE4E777E0FBE7940C1257B170039FF7B/$File/1107.pdf).
122. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r., http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf.
123. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego z dnia 18 czerwca 2009 r., [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/76D3C6D95B1C4E2EC12577B5005856B1/\\$file/3466.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/76D3C6D95B1C4E2EC12577B5005856B1/$file/3466.pdf).
124. Projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 17 lutego 2010 r., [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/C1CAF25F0DEAD7A7C12577B600257A0F/\\$file/3471.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/C1CAF25F0DEAD7A7C12577B600257A0F/$file/3471.pdf).
125. Projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 22 czerwca 2012 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/61A0EA351600ED1CC1257B170039FF89/%24File/1110.pdf>.
126. „Unasiennienie sztuczne”, „sztuczne unasienianie, sztuczna inseminacja, zabieg zootechn. polegający na wprowadzeniu spermy, pozyskanej od samca, do dróg rodnych samicy w okresie gwarantującym zapłodnienie komórek jajowych”; Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/sztuczne%20zap%C5%82odnienie.html>.
127. „Zapłodnienie heterogeniczne”: Technika ta polega na wprowadzeniu nasienia dawcy otrzymanego na drodze masturbacji lub pobranego operacyjnie (świeżego bądź zamrożonego) do narządów rodnych kobiety <http://mateusz.pl/ksiazki/ajk-abcb/ajk-abcb-13.htm>.

128. „Zapłodnienie heterologiczne”, „zapłodnienie kobiety nasieniem pobranym od dawcy innego niż mąż”, Słownik Języka Polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/zaplodnienie-heterologiczne;2543570.html>.
129. Definicja pojęcia słowa „podstęp”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/podst%C4%99p.html>.
130. Definicja pojęcia słowa „przemoc”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html>.
131. Definicja pojęcia słowa „uprowadzenie”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/uprowadzenie.html>.
132. Definicja pojęcia słowa „werbować”, Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wykorzystywa%C4%87.html>.
133. Film dokumentalny, My Wy Oni Brzuch do wynajęcia, <https://vod.tvp.pl/video/my-wy-oni,brzuch-do-wynajecia,902886>, [odczyt: 21 marca 2019 r.]; Film dokumentalny, Surogatki - kwitnący biznes Indii. House of Surrogates, Wielka Brytania 2013.
134. [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/C1CAF25F0DEAD7A7C12577B600257A0F/\\$file/3471.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/C1CAF25F0DEAD7A7C12577B600257A0F/$file/3471.pdf).
135. Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=10&t=31164&sid=6cf1b977db858f0f471c87bc784b6aa6>.
136. Ogłoszenie sprzedaży dziecka: <https://robimydzieci.com/viewtopic.php?f=10&t=31242>.
137. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z dnia 1 grudnia 2011 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 608, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/96EAB9DED84643BDC1257A45003F73B1/%24File/608.pdf>.
138. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego z dnia 18 czerwca 2009 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 3466, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/76D3C6D95B1C4E2EC12577B5005856B1/\\$file/3466.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/76D3C6D95B1C4E2EC12577B5005856B1/$file/3466.pdf).
139. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r.,

http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf,
Druk nr 3467,
http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf.

140. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz zmianie niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2012 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 1107, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AE4E777E0FBE7940C1257B170039FF7B/\\$File/1107.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/AE4E777E0FBE7940C1257B170039FF7B/$File/1107.pdf).
141. Projekt ustawy o ochronie genomu ludzkiego i embrionu ludzkiego oraz Polskiej Radzie Bioetycznej i zmianie innych ustaw z dnia 28 sierpnia 2009 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VI kadencja, Druk nr 3467, http://www.up.wroc.pl/p/uczelnia/debata_akademicka/02/2._o_ochronie_genomu_ludzkiego.pdf.
142. Projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 17 lutego 2010 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VI kadencja, Druk nr 3471,
143. Projekt ustawy o zakazie zapłodnienia pozaustrojowego i manipulacji ludzką informacją genetyczną z dnia 22 czerwca 2012 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencja, Druk nr 1110, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/61A0EA351600ED1CC1257B170039FF89/%24File/1110.pdf>.
144. Przebieg procesu legislacyjnego, Druk nr 1107, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1107>.
145. Uchwała nr 1745 Rady Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 26 września 2014 r.
146. Uzasadnienie Rządowego Projektu Prawa Karnego, s. 118–119.
147. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy Kodeks Karny z 1997 r., s. 119, Rozdział I, teza 9.
148. Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu Posiedzenie nr 90 w dniu 09-04-2015 (2. dzień obrad), Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=90&dzien=2&wyp=81&view=3>, [odczyt: 25 kwietnia 2016r.].

149. Przebieg procesu legislacyjnego druk nr 1107,
<http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1107>.
150. Przegląd Sejmowy, Wydawnictwo sejmowe, rok XV 3(80) 2007,
<http://orka.sejm.gov.pl/przeglad.nsf/0/A6AE62C52B331F41C12579370043F914/%24File/ps80.pdf>.
151. Przysięga Hipokratesa, <http://www.oil.org.pl/xml/oil/oil68/tematy/hipokr>.
152. Public Committee to Consider Legislation Regulating Fertility and Childbirth in Israel (Mor-Yosef Committee),
<https://www.health.gov.il/publicationsfiles/bap2012.pdf>.
153. Raport: Coraz więcej kobiet w Europie jest bezdzietnych, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C412714%2Craport-coraz-wiecej-kobiet-w-europie-jest-bezdzietnych.html>.
154. Ratzinger J. K., Bovone A., Instrukcja dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania, <http://tezeusz.pl/cms/tz/index.php?id=3152>.
155. Rekomendacje Towarzystwa Ginekologicznego z dnia 8 – 9 października 2004 r., w zakresie wybranych patologii wczesnej ciąży oraz postępowania w ciąży po zapłodnieniu in vitro, www.gpsk.am.poznan.pl/ptg.
156. Riezzo I., Neri M., Bello S., Pomara C., Turillazzi E., Italian law on medically assisted reproduction: do women's autonomy and health matter?
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4958410/>.
157. Rychter K., Przysposobienie,
<http://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo/hasla/338552,przysposobienie.html>.
158. Rzecznik Praw Obywatelskich, Co zamiast refundacji in vitro? Minister Zdrowia informuje RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/co-zamiast-refundacji-vitro-minister-zdrowia-informuje-rpo>.
159. Schaffer H. R., Dzieci przychodzące na świat na skutek zastosowania nowych technik reprodukcyjnych,
<http://emp0pwn0storage0prod.blob.core.windows.net/kipwnaddons/4787a.pdf>.
160. Schieve L. A., Meikle S. F., Ferre C., Peterson H. B., Jeng G., Wilcox L. S., Low and very low birth weight in infants conceived with use of assisted reproductive technology, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11882728>.
161. Skrzypulec-Plinta V., Kiedy mówimy o niepłodności?, Medycyna praktyczna,
<https://ciaza.mp.pl/lista/66219,kiedy-mowimy-o-nieplodnosci>.

162. Słownik Języka Polskiego PWN,
 <http://sjp.pwn.pl/slowniki/biologiczna%20matka.html>.
163. Słownik Języka Polskiego PWN,
 <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/eugenika;3899033.html>.
164. Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pl/apatrydzi>.
165. Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/kognacja;2563773>.
166. Słownik Języka Polskiego PWN,
 <https://sjp.pwn.pl/sjp/organizowac;2569957.html>.
167. Słownik Języka Polskiego PWN,
 <https://sjp.pwn.pl/sjp/werbowac;2579697.html>.
168. Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/dostarczanie.html>.
169. Słownik Języka Polskiego PWN,
 <https://sjp.pwn.pl/szukaj/powinowactwo.html>.
170. Słownik Języka Polskiego PWN,
 <https://sjp.pwn.pl/szukaj/przechowywanie.html>.
171. Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/przyjmowanie.html>.
172. Słownik Języka Polskiego PWN,
 <https://sjp.pwn.pl/szukaj/przysposobienie.html>.
173. Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/transport.html>.
174. Słownik Języka Polskiego SJP, <https://sjp.pl/%C5%9Brodek>.
175. Słownik Języka Polskiego SJP, <https://sjp.pl/uzyskanie>.
176. Słownik Języka Polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2564011>.
177. Stanowisko Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 2007 r.
 adresowane do Rzecznika Praw Obywatelskich, numer DL-P I 0760-8/07,
 <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12196691330.pdf>.
178. State of Israel, Ministry of Health, Everything you wanted to know about the
 amendment to the Surrogacy Law,
 <https://www.health.gov.il/English/Topics/fertility/Surrogacy/Pages/default.aspx>.
179. Statement of Japan Society of Obstetrics and Gynecology, Acta Obstetrica et
 Gyneacologia Japonica 1999, Nr 51, s. 15-43.
180. Sunderam S., Kissin D. M., Crawford S. B. , Folger S. G., Jamieson D. J.,
 Warner L., Barfield W. D., Assisted Reproductive Technology Surveillance - United

- States, 2014, National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/28182605>.
181. Szewczyk K., Kazus Baby M.- opis, <http://www.incet.uj.edu.pl/dzialy.php?l=pl&p=31&i=3&m=27&n=1&z=&kk=130&k=39>.
 182. The Bertarelli Foundation Scientific Board, Public perception on infertility and its treatment: an international survey. Human Reproduction, 2000, Oxford 2000, Volume 15, <https://academic.oup.com/humrep/article-abstract/15/2/330/555199?redirectedFrom=PDF>.
 183. Tucker I., Golombok S., Three-parent families can be as good as two, The Guardian, <https://www.theguardian.com/science/2012/oct/07/three-parent-families-susan-golombok>.
 184. U.K. Department of Health and Social Security, Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology, Her Majesty's Stationery Office, London 1984, nr 8.1.
 185. Urrea S., Will Spain ever legalize surrogacy? Faced with a growing trend, politicians need to take a stand on the issue, but deep divisions prevail, https://elpais.com/elpais/2017/06/29/inenglish/1498737625_194033.html.
 186. Vaughn R., 02 Feb Berlin 'Fertility Days' Signals Groundswell of Interest in Assisted Reproduction, <https://www.iflg.net/berlin-fertility-conference/>.
 187. Vaughn R., Washington Legalizes Compensated Surrogacy, <https://www.iflg.net/washington-legalizes-compensated-surrogacy/>.
 188. Venn A., Watson L., Lumley J., Giles G., King C., Healy D., Breast and ovarian cancer incidence after infertility and in vitro fertilization, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7475593>.
 189. Warnock M., Report of the Committee of inquiry into human fertilisation and embryology, Department of Health & Social Security, London 1984.
 190. World Health Organization, Infertility is a global public health issue, U.K. Department of Health and Social Security, Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology, Her Majesty's Stationery Office, London 1984, nr 8.1.
 191. www.cerkiew.pl.

192. Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu Posiedzenie nr 90 w dniu 09-04-2015 (2. dzień obrad), Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=90&dzien=2&wyp=81&view=3>.
193. Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości w sprawie Przestępstwa organizowania nielegalnej adopcji, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/wystapienie-do-ministra-sprawiedliwosci-ws-przestepstwa-organizowania-nielegalnej-adopcji>.
194. Z. Szawarski, Komitet Bioetyki przy prezydium PAN, Działalność, rola i zadanie, http://www.bioetyka.pan.pl/images/stories/Pliki/KOMITET_BIOETYKI_-_program.pdf.
195. Zasady rozpoznawania i leczenia mukowiscydozy. Stanowisko Polskiej Grupy Roboczej Mukowiscydozy przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego (1999). Medycyna Praktyczna Pediatria, 3, 2000.
196. Zawadka G., Handel ludźmi to także nielegalne adopcje, Rzeczypospolita, <http://www.rp.pl/Sadownictwo/304169908-Handel-ludzmi-to-takze-nielegalne-adopcje.html>.

Metryka

M1. Płeć

- 1. Kobieta
- 2. Mężczyzna

M2. Wiek

1. 18-24 lata
2. 25-39 lat
3. 40-49 lat
4. 50-59 lat
5. 60 i więcej lat

M3. Wielkość miejscowości zamieszkania

1. Wieś
2. Miasto do 20 tys. mieszkańców
3. Miasto powyżej 20 tys. mieszkańców do 100 tys. mieszkańców
4. Miasto powyżej 100 tys. mieszkańców

M4. Liczba osób w gospodarstwie domowym (pod jednym dachem; w jednym mieszkaniu – łącznie z respondentem)

1. 1 osoba
2. 2 osoby
3. 3 osoby
4. 4-5 osób
5. 6 osób lub więcej

M5. Wykształcenie

1. Brak
2. Podstawowe
3. Zawodowe

4. Średnie

5. Wyższe

M6. Dochód na osobę w gospodarstwie domowym

1. Poniżej 1 000 zł netto

2. Od 1 000 zł do 2 000 zł netto

3. Od 2 000 zł do 3 000 zł netto

4. Powyżej 3 000 zł netto

M7. Województwo zamieszkania

1. Dolnośląskie

2. Kujawsko-pomorskie

3. Lubelskie

4. Lubuskie

5. Łódzkie

6. Małopolskie

7. Mazowieckie

8. Opolskie

9. Podkarpackie

10. Podlaskie

11. Pomorskie

12. Śląskie

13. Świętokrzyskie

14. Warmińsko-mazurskie

15. Wielkopolskie

16. Zachodniopomorskie

Kwestionariusz właściwy

I. Czy w spotkał/ła się Pan/ Pani z pojęciem macierzyństwa zastępczego?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

II. Czy spotkał/ła się Pan/ Pani z osobą która korzystała z usług matek - surogatek?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

III. Czy spotkał/ła się Pan/ Pani z osobą która była matką - surogatką?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

IV. Czy Pana/ Pani zdaniem macierzyństwo zastępcze jest w Polsce legalne?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

V. Jak Pan/ Pani ocenia decyzję kobiety o zostaniu matką zastępczą/ surogatką?

1. Zdecydowanie pozytywnie

2. Raczej pozytywnie
3. Neutralnie
4. Raczej negatywnie
5. Zdecydowanie negatywnie

VI Czy Pana/ Pani zdaniem instytucja macierzyństwa zastępczego powinna zostać prawnie uregulowana?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

VII. Czy Pana/ Pani zdaniem macierzyństwo zastępcze powinno być prawnie zakazane?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

VIII. Czy Pana/ Pani zdaniem macierzyństwo zastępcze/ surogacja może być jednym ze sposobów leczenia niepłodności?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

IX. Czy potępia Pan/ Pani korzystanie z usług matek surogatek?

1. Tak
2. Nie
3. Nie wiem
4. Nie mam zdania

X. Czy aprobuje Pan/ Pani korzystanie z usług matek surogatek?

1. Tak
 2. Nie
 3. Nie wiem
 4. Nie mam zdania
-